

รายงานวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey

Mekong River Basin

โดย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโซคนามอ่อน และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

รายงานวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey

Mekong River Basin

โดย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน และคณะ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

The Community culture and blooming literature survey

Mekong River Basin

By

Dr.Chaiyasit Udomchoknamorn and others

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus

B.E. 2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763083

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya)

ชื่อรายงานการวิจัย:	นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง
ผู้วิจัย:	ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน และคณะ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ลุ่มแม่น้ำโขง” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ๓) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง พบว่า การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔ ข้อโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และ การใช้ชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยสรุปผลได้ดังนี้

กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ จำนวนวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทยผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้ กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง ของประเทศไทย ได้ปริวรรตจำนวน ๓ เรื่อง ตอนบน เรื่องพระเวสสันดรชาดก ตอนกลาง เรื่องกำพร้าปลาแดง และตอนล่าง เรื่องเสียวสวาสดี ส่วนประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้คัดเลือกมาปริวรรต เนื่องจากเป็นวรรณกรรมใบลาน

ที่เป็นที่นิยมถวายเป็นมากที่สุดในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้สามารถจำแนกประโยชน์ที่มีผลต่อชุมชนได้ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสังคม ๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนในการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

และการทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต(นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนตู อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ โดยได้จัดงานขึ้นในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมา มีผู้เข้าร่วมงานกว่า ๒๐๐ รูป/คน

คำสำคัญ: นวัตกรรม, วัฒนธรรมชุมชน, การสำรวจ, วรรณกรรมโบราณ, ลุ่มแม่น้ำโขง

Research Title: The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

Researchers: Dr.Chaiyasit Udomchoknamorn and others

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Ubon Ratchathani Campus

Fiscal Year: 2563 / 2020

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

A Subject research "Nawat the way of culture of the community and the exploration of Bai Lan literature The Mekong River Basin has three objectives: 1) to explore the way and culture of the community and the exploration of Bai Lan literature. In the upper Mekong region; 2) the culture of the community and the exploration of Bai Lan literature In the central Mekong region and 3) the culture of communities and the exploration of Bai Lan literature In the lower Mekong River Basin This research is research. Combined with documentary research, qualitative research in the field (Qualitative Research) and action research, creating cooperative networks (PAR) in which the researcher conducts the research sequentially, can summarize the results. Research can be as follows.

Research findings

The results of the study of Nawat Way, Community Culture and the Survey of Bai Lan In the upper, middle and lower Mekong, it was found that research on "Nawat the way of culture of the community and the exploration of Bai Lan literature The researcher presented the findings by answering four research questions and research objectives through in-depth interviews and using a participatory network building action (PAR). The results can be summarized as follows.

The process of conservation of Bai Lan scriptures and numbers of Bai Lan literature in the Upper Mekong Provinces of Thailand 1.1. Among the upper Mekong provinces of Thailand, the results of the research showed that there were seven conservation processes: 1) the search and education process, 2) the development of conservation activities, 3) the conservation action process, 4) the participation process. 5) Knowledge development process 6) Learning center construction process and 7) Public dissemination process The details are as follows: Process 1 Process of searching and

educating The work of revising the important content of Bai Lan literature in the upper, middle and lower Mekong Provinces of Thailand has revised three stories: upper Vessantara Chatok, orphan Pla Daeng, and the lower one, the story of joy The useful part of the literature that is important to the community. In the upper Mekong provinces of Thailand The research results were found that Analyzed the usefulness of Mahawessandarajataka literature, which is the selected literature Because it is the most popular Bai Lan literature dedicated to the upper Mekong provinces of Thailand. Can have a number of benefits affecting the community in 5 areas: 1) social 2) economic 3) environment 4) Buddhism, Arts and 5) Local wisdom and a network of Bai Lan literary conservation communities in the upper Mekong Provinces of Thailand. The research results were found to consist of 2 major networks: 1) the Bai Lan Literary Conservation Community Network in 5 Upper Mekong Provinces of Thailand and 2) the Lan Lan Literature Conservation Conservation Network Constructive The upper, middle and lower Mekong regions of Thailand have a process consisting of 4 steps to create a network: 1) MOU for each province in the upper Mekong region 2) community development network for the Palan scriptures Provincial model 3) community development and conservation of Bai Lan scriptures, model of the Upper Mekong River Basin, and 4) creating an MOU with the Lan Lan Literature Conservation Network in a creative way. The Mekong River Basin, Central and Lower Thailand

And creating an MOU with the Lan Lan Literary Conservation Network in a creative way The Mekong River Basin in the middle and lower parts of Thailand by holding a discussion on the conservation of palm scripture and the usefulness of important literature to the community. In the Upper Mekong Provinces of Thailand, totaling 5 provinces together with the Bai Lan Literary Conservation Network creatively In the middle and lower Mekong regions of Thailand, at Wat Sung Men, Amphoe Sung Men, organized cold Phrae and organized a joint signing ceremony for the Conservation of Memorandum of Understanding (MOU) in creating a network of conserving Lanai literature in a creative way with the model community of conservation scripture Bai Lan Literature in the Central and Lower Mekong River Basin of Thailand consists of 4 Central Mekong Provinces: 1) Wat Suthiwanaram Community, Pak Khat District, Bueng Kan Province; 2) Wat Udom Community, Khet (Na Klong) District. Muang Nong Khai Province 3) Wat Pho Sri community, Nakhon Phanom District, Nakhon Phanom Province 4) Wat Pho Sai community Mueang Mukdahan District Mukdahan and the lower Mekong provinces, comprising 2 provinces: 1) Maniwanaram

temple community, Muang district, Ubon Ratchathani province and 2) Wat Non Du community. Mueang Amnat Charoen District Amnat Charoen Province, including 3 areas, is 11 provinces and has designated Wat Sung Men as a conservation center for original creative Bai Lan literature. In the Mekong Province of Thailand with the opening ceremony of the Bai Lan Literary Conservation Center, a creative model In the Mekong Province of Thailand officially at Wat Sung Men, Amphoe Sung Men, Phrae Province, which was held on August 18, 2010, with more than 200 photos / person.

Keywords: Nawatwithi, Community Culture, Survey, Bai Lan Literature, Mekong River

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนและคำแนะนำจากหลายท่านหลายหน่วยงาน และบุคลากรหลายฝ่าย ทำให้งานวิจัยบรรลุผลสำเร็จ ประกอบด้วย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง, พระครูกิตติคุณเณส รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, นางอรุณ อุดมโชค ผู้ซึ่งเป็นบุพการีเป็นผู้ให้และถ่ายทอดสรรพวิชาต่าง ๆ มีผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่าน ที่ช่วยให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทุกท่าน และขอขอบพระคุณ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัย และขอน้อมรำลึกถึงอำนาจบารมีของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ในสากลโลก อันเป็นที่พึ่งให้ผู้เขียนมีสติปัญญาในการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอให้เป็นกตเวทิตา แต่บิดา มารดา ครอบครัวของผู้วิจัย ตลอดจนผู้เขียนหนังสือ และบทความต่าง ๆ ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนจนสามารถให้วิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโขชนามอ่อน และคณะ

๑ กันยายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐
๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี.....	๑๑
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๒
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ.....	๑๓
๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๔๔
๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๕๒
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๕๘
๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย.....	๖๕
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙๗
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๕
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	๑๑๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๑๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๑๓
๓.๖ สรุปรขั้นตอนการวิจัย.....	๑๑๓
๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๑๑๕

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๑๖
๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัด ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย.....	๑๑๖
๔.๒ การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย.....	๑๖๐
๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย.....	๒๑๔
๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย.....	๒๕๙
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๒๗๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๒๗๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๗๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๓๐๐
บรรณานุกรม.....	๓๐๒
ภาคผนวก.....	๓๑๑
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๓๑๒
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๓๑๙
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม ที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับบัญชีรายชื่อวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของโครงการวิจัย.....	๓๒๒
ภาคผนวก ง ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์.....	๔๒๐
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๔๔๓
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๔๖๒
ภาคผนวก ช แบบรายงานผลสัมฤทธิ์การวิจัยปี ๖๓ ชุดแผนงาน.....	๔๘๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๕๒๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮึด ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขง ประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาจากอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้มีมากเหลือเพื่อ

ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทว่าพื้นที่ลุ่มน้ำแต่อย่างไรงี้ก็การกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตาทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนั้นยังมีศักยภาพทางด้านการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือการพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคติโลกและศีลธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติ เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อนประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต แนวคิด และ ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศน์หลาย วรรณกรรมหลายเรื่องเป็นบ่อเกิดนวัตกรรมมากมายของมนุษยชาติในวิวัฒนาการของโลกสมัยต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หรือ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ ขาดก นิทานพื้นบ้าน โคลง กลอน ประเพณีพิธีกรรม พื้นบ้านพงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถารวมไปถึง เป็นต้น

การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลาน ในรูปของวรรณกรรมใบลาน มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์ ได้มีการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญลงในใบลาน ไว้มากมาย เช่น ตำราพิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ กฎหมายโบราณ การปกครองบ้านเมือง นิยาย ตำรายา เป็นต้น เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติอยู่ได้นานกว่าใบพืชอื่น ๆ

สำหรับในพระพุทธศาสนา วรรณกรรมใบลาน ได้เกิดขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยใบลานนับแต่นั้น เป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียง

เท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

สำหรับในประเทศไทย วรรณกรรมใบลาน ได้รับอิทธิพลมาจากศรีลังกา นับตั้งแต่สมัยอยุธยา มาจนถึงสมัยล้านนา วรรณกรรมใบลานมีความสำคัญมากในการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุ สามเณร และ ตำราเรียน ตลอดถึง ภูมิปัญญาต่าง ๆ วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เป็นสำนักเรียนของ กุลบุตร การจารจารึกวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรก ของประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์ เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน^๑

โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัย พระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาวรรณกรรมใบลาน คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก และ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และ ภูมิปัญญาอื่น ๆ มาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคอีสานของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพุทธศาสนา ตลอดถึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิตเช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุทธราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุทธราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาบรรดาวรรณกรรมใบลานตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วยจากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารคัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้านิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นจึงนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่างๆ จึงมีคัมภีร์ใบลานที่เป็นเรื่อง

^๑ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมม์โบราณ มรดกธัมม์ มรดกโลก วัดสูงเม่น, วัดสูงเม่น ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙, หน้า ๒๓

เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผู้กัมภีร์โบลานก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

ในบรรดาวรรณกรรมและโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนา นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อการสร้างระบบคิด ภูมิปัญญา และรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรด้านวัตถุอันได้แก่ วัด เจดีย์ คัมภีร์โบลาน สมุดข่อย ปี่ปสา ธรรมาสน์ ฯลฯ ที่สร้างขึ้นด้วยความวิจิตรงดงามและสติปัญญาอันล้ำเลิศของบูรพาจารย์ และทรัพยากรด้านนามธรรม อันได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ฯลฯ ที่ล้วนมีความหมายและความสำคัญต่อการเรียนรู้และการดำรงวิถีชีวิตในสังคม

สำหรับประเทศไทยนั้น ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ ซึ่งหลายจังหวัดอยู่ติดกับลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมโบลานอย่างมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มีจำนวน มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีแม้กระทั่งในถ้ำตามภูเขาและหน้าผาริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย

ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์ และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน พบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก /ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนาล่าว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้านอื่น ๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ยังมีแหล่งที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกมากมายที่สมควรได้รับการดูแลรักษาและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ปัจจุบันประเทศไทย ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมโบลานเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเจริญและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหลายเรื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วเกิดจากวรรณกรรมในโบลานต้นฉบับ เช่น งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ชั้นยอดของประเทศ ล้วนมาจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก หรือ นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น หรือ แม้แต่ยาในปัจจุบันหลายสูตร มาจากสูตรของวรรณกรรมตำรายา นอกจากนี้ประเพณีวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศหลายประเพณี ล้วนเกิดมาจากเรื่องราวในวรรณกรรมโบลานทั้งสิ้น ซึ่งผลงานที่เกิดจากวรรณกรรมดังกล่าวสามารถสร้างประโยชน์มหาศาลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ของประเทศชาติ

การสำรวจวรรณกรรมโบลาน จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ที่อาจจะก่อให้เกิดนวัตกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือที่เรียกว่า นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอีกมากมาย เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวประเพณี วัฒนธรรมของชนใน

ถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ตาม ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย

แม่น้ำโขงมีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก เป็นแม่น้ำที่เป็นต้นกำเนิดของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม อย่างมากมายของมนุษย์ ซึ่งวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากการใช้ประโยชน์โดยมนุษย์ของแม่น้ำสายสำคัญของโลกนี้ ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนบน แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว อ.เชียงของ จ.เชียงราย และ จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร

วรรณกรรมโบราณกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดในเขตล้านนาในอดีต เป็นพื้นที่สมควรมีการศึกษาเป็นอย่าง เนื่องจาก พบว่ามีวรรณกรรมโบราณ มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่น จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ เลย เป็นต้น โดยเฉพาะที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ถือว่าเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณอักษรธรรมล้านนามากที่สุดและสภาพคัมภีร์สมบูรณ์ที่สุดในโลก

การสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในภูมิภาคแห่งนี้ นอกจากจะเป็นการสำรวจเพื่อทราบ และ ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์มรดกของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์แล้ว ยังจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนานวัตกรรมและนำองค์ความรู้มาต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยว การผลิตงานด้านศิลปะของชาติ การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม และ การถ่ายทอดชุดคำสอนที่สำคัญแก่คนในชาติ

ดังนั้น จากความสำคัญของวรรณกรรมโบราณดังกล่าว ไม่ว่าจะระดับพระเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองประเทศหรือสามัญชนคนธรรมดาอย่างอาณาประชาราษฎร์ ต่างก็มีใจที่รักและเทิดทูนวรรณกรรมโบราณ ในฐานะ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และ ภูมิปัญญาสำคัญของชาติ ได้ช่วยกันปกป้องรักษา สืบทอด คำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ไทยทุก ๆ พระองค์ต่างให้ความสำคัญต่อการ สืบทอด และ รักษาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ของชาติ และ ส่งเสริมให้มีการจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ลงในคัมภีร์โบราณ สืบ ๆ กันมา จนมาถึงสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมามีการจัดทำพระไตรปิฎกในรูปแบบของการพิมพ์ลงหนังสือสมัยใหม่ ซึ่งเนื้อหาที่พิมพ์มาจากคัมภีร์โบราณที่บูรพมหากษัตริย์ได้ทรงทำกันมา

จนมาถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ได้ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการ ว่า “เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” ซึ่งหมายถึง พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับ พระธรรมคำสอน และ วรรณกรรมอันทรงคุณค่าต่อจิตใจให้คงอยู่ต่อไป การ รักษา และ ต่อยอด เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชาติอันล้ำค่า จึงเป็นภารกิจสำคัญ ของคนในที่จะร่วมกันบดต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน **วรรณกรรมโบราณหลวงและราษฎร์จึงทรงความงดงาม และมีคุณค่ายิ่ง เป็นมรดกของแผ่นดิน ให้แผ่นดินไทยได้ชื่อว่าเป็น “แผ่นดินธรรม”**^๒

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่ายกย่องเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้ จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำ สอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราว เหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรม ถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่นหลังเพื่อยกย่อง เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อ ความคงอยู่สืบไป

ห้องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจาก ต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การ ท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่ง เหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัด กิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริม พัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่าง มากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมา เป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้นๆให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้อง ร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมาย คณานับประการ

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่าง มากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมา

^๒ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙) หน้า ๔๓ – ๔๔

เป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นอื่นๆให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมาย คณานับประการตลอดจนถึงการนำความรู้ไปช่วยต่อยอดเชิงเศรษฐกิจได้อีกด้วย ผู้เขียนจึงเห็นสมควรเป็นอย่างยิ่งว่าการสนับสนุนการสร้างผลงานดังกล่าวจะเป็นหนึ่งในพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปประเทศ และพัฒนาองค์ความรู้เพื่อให้ไทยสามารถเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติได้ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง

๑.๒.๓ เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบนอย่างไรบ้าง

๑.๓.๒ นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลางอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างอย่างไรบ้าง

๑.๓.๔ การวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน คืออะไร

๑.๓.๕ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ คัดเลือกวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนนำมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรต ๑ เรื่อง และวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน

ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ วิธีสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ในลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ดังนี้

๑) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนได้มีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย วัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๒) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัด

บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนคู่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานแบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๑.๔.๓ ขอบเขตแนวคิดและทฤษฎี

๑.๔.๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๑.๔.๓.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๑.๔.๓.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๔.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๓.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้กำหนดระยะเวลาตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ถึง เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๓ รวมระยะเวลา ๑ ปี

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีแนวทางในการการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในเชิงสร้างสรรค์ คือนำผลของการอนุรักษ์ หรือ องค์ความรู้ในวรรณกรรม มาประยุกต์สร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เช่น การจัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวชุมชน การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม การสร้างงานศิลปะ ประเพณี และ วัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนจนเกิดเป็น “นวัตกรรม”

สำรวจวรรณกรรมใบลาน หมายถึง การสำรวจรายชื่อและเนื้อหาสำคัญวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

ปวีรบรรณกรรมใบลาน หมายถึง การเปลี่ยนอักษรธรรมล้านนา เป็น อักษรไทย ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ประโยชน์วรรณกรรมใบลานที่สำคัญต่อชุมชน หมายถึง ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ อื่น ๆ

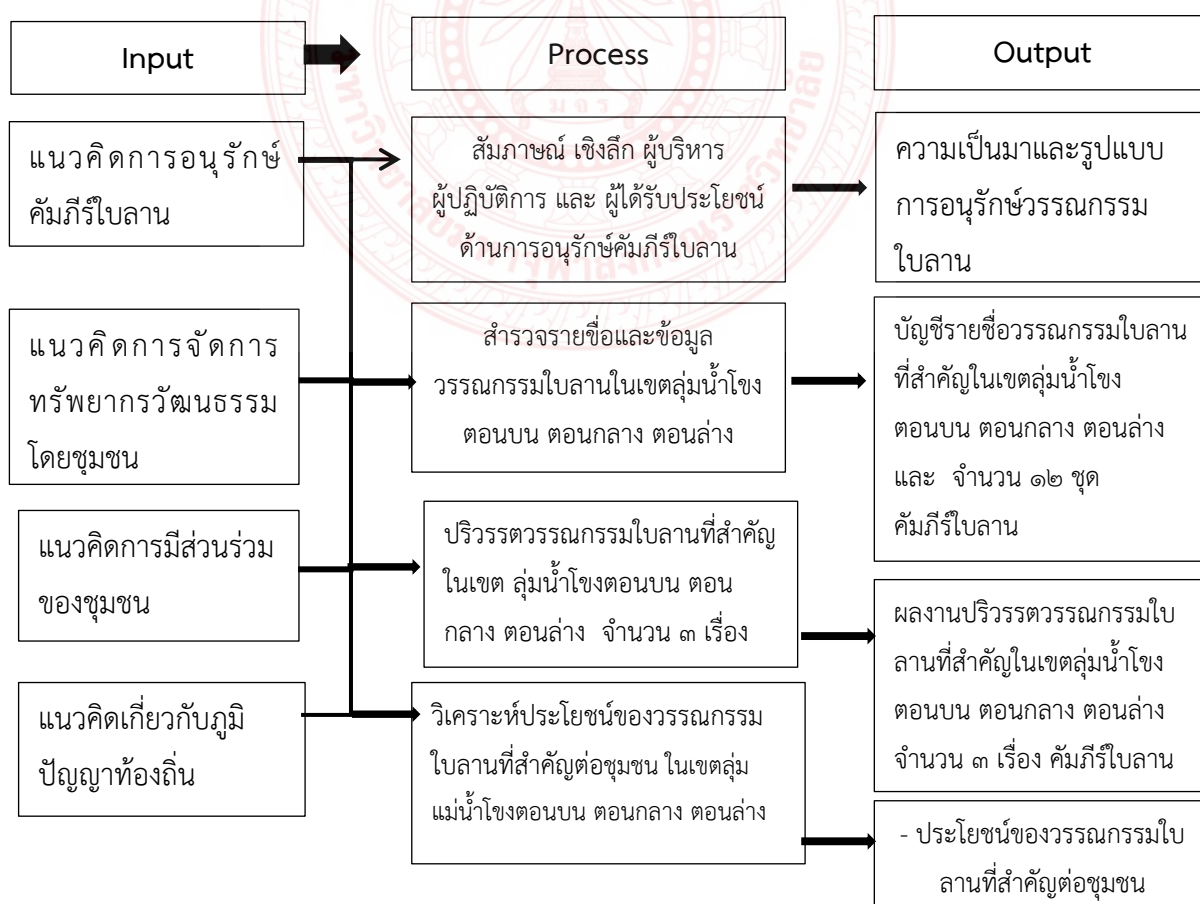
วรรณกรรมใบลาน หมายถึง คัมภีร์ใบลานทั้งหมดของชุมชนตัวแทนจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ไว้ ในชุมชนที่ผู้ลงพื้นที่สำรวจ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

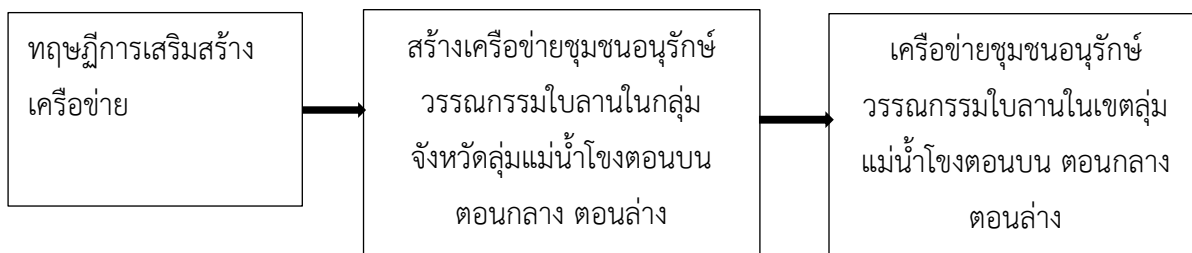
กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง คือ จังหวัดที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานและมีพื้นที่ใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง รวมไปถึง สปป.ลาว เมืองปากเซ ของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน หมายถึง การรักษาและดูแลเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งทำมาจากต้นลานให้ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดและนานที่สุด ซึ่งใบลานดังกล่าวมีการบันทึกตัวอักษรลงในใบลาน เรียกว่า จาร และ เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคติโลกและคติธรรม เช่น เรื่องราวและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง ชุมชนผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวรรณกรรมใบลาน เพราะเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง รวมไปถึง สปป.ลาว เมืองปากเซ ของประเทศไทย

๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์ และ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่ปรากฏในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย
๒. ได้ผลงานปริวรรตวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย
๓. ได้ทราบประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย
๔. ได้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าดำเนินไปตามความมุ่งหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้รวบรวมสาระสำคัญต่าง ๆ จากเอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอ เป็นสำคัญ ต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

๒.๑.๑ ที่มา และ หลักการ ของแนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

สมชาย นิลอาธิ^๑ กล่าวว่า การสืบทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคแรกมีจุดเริ่มต้นจากการสวดทรงจำของเหล่าพุทธสาวก ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ จนกาลผ่านมาถึงประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าวสันตคามินิอภัย แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยใบลานนับแต่นั้น เป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักขระ เป็นเพียงเสียง

^๑ สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๐ – ๑๕

เท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

คัมภีร์ใบลานของแต่ละสายจาริตมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน แต่มีส่วนประกอบหลัก ๆ คือ ผ้าห่อ สายสนอง ไม่ประทับ และฉลากหนังสือใบลาน (Colophon)

แม้ว่าพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธรรมาลังการับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใบลานก็เป็นวัสดุที่มีอายุจำกัดเพียงไม่กี่ร้อยปี โดยเฉพาะสภาพอากาศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่เอื้อต่อการเก็บรักษา จึงต้องมีการคัดลอกขึ้นใหม่อยู่เนือง ๆ ก่อนที่คัมภีร์เดิมจะผุพังไปตามกาลเวลา ทั้งนี้ การคัดลอกคัมภีร์ใบลานต้องอาศัยระยะเวลาและความชำนาญของผู้จาร ที่ต้องมีความรู้ด้านอักขระโบราณสามารถอ่านและเขียนได้ จึงจะจารได้อย่างถูกต้องและสวยงาม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญด้านอักขระโบราณมีจำนวนน้อยลง ประกอบกับเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้คัมภีร์ใบลานอันทรงคุณค่าจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย ถูกทำลาย หรือสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย คัมภีร์บางส่วนที่หลงเหลืออยู่ก็ถูกเก็บไว้ตามหอไตร พิพิธภัณฑสถาน หรือห้องสมุดโดยไม่มีการนำมาศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

เกษียร มะปะโม^๒ กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาประดิษฐานในแผ่นดินสุวรรณภูมิเป็นครั้งแรก ราวปีพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะมหาราชผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย โปรดเกล้าฯ ให้พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางจากแคว้นมคธมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบนี้ ซึ่งช่วงเวลานั้นประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ที่มีอาณาเขตกว้างขวาง และมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ตามข้อสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดี

นับแต่นั้นพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ มีการสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุมากมาย รวมถึงมีการจารึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอีกด้วยในดินแดนแหลมทองของเรานี้ มีการจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง

^๒ เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙, หน้า

รวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์โบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์โบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์โบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล้อมกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายใบไม้เครือเถา

หลักการสำคัญของการ **การอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน**^๓ (Conservation) มีหลักการอนุรักษ์อยู่ ๒ ประการ คือการป้องกัน (Prevention) และการปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) มีคำอธิบายดังนี้

๑. การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับคัมภีร์โบลาน การที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพขึ้นกับคัมภีร์โบลานจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว มีความไวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร เช่น ความร้อน แสงสว่าง ความชื้น มากน้อยเพียงใด หรือแมลงใดชอบกัดกินเป็นอาหาร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วผลออกมาให้เห็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้ และเข้าใจเพื่อจะได้รู้วิธีที่จะป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ได้ตลอดไป ดีกว่าที่จะปล่อยให้เกิดขึ้นแล้วมาแก้ทีหลัง ซึ่งวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้าใจในสาเหตุและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทางที่จะทำให้การชำรุดกับคัมภีร์โบลานเหล่านั้น เพื่อจะได้หาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงมิให้เกิดขึ้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องรีบทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ต่อไป

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) เป็นวิธีการที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เกิดขึ้นบนคัมภีร์โบลาน โดยการกำจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมด แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมทั้งความแข็งแรง รูปแบบ และเนื้อคัมภีร์โบลานจะต้องไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เมื่อได้เลือกวิธีการเหล่านั้นแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีที่จะดำเนินการ

๒.๑.๒ ความหมายคัมภีร์โบลาน

คัมภีร์โบลาน มีชื่อเรียกหลายอย่าง และมีผู้ให้ความหมายหลายอย่างแล้วแต่บริบทของสถานที่ที่ค้นพบคัมภีร์โบลาน โดยมีความหมายต่างๆ ดังนี้

^๓ โครงการอนุรักษ์โบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗, หน้า ๑๒

สมชาย นิลอาธิ^๔ กล่าวว่า คัมภีร์ไบเบิลนั้นถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวมนุษยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจากบรรพชนรุ่นหนึ่งสู่ชนรุ่นหลังสืบๆ กันมาเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเสมือนกระจกส่องให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักกำเนิด หรือภูมิหลัง หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเองและของชุมชน ตนเองได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่ บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น หลัก ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์โหราศาสตร์วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายาคาถาอาคม เป็นต้น ทุกเรื่องราวที่ บันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม โหราศาสตร์เช่น บทสวดขวัญต่างๆ ตำราหัวเคียงหมอน (ฤกษ์ยามแต่งงาน) ฝน ตำราเกี่ยวกับการปลูกบ้าน เรือน ดูลักษณะที่ดินที่จะอยู่อาศัยหรือทำมาหากิน ตลอดถึงวรรณกรรม นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน ตำนานบ้านตำนานเมือง และธรรมเทศนาใน วาระโอกาสต่างๆ ซึ่งคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้อยู่ทั่วไปโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือคัมภีร์ไบเบิลที่มีขนาดยาวเรียกว่า “หนังสือผูก” คัมภีร์ ไบเบิลที่มีขนาดเล็ก เรียกว่า “หนังสือก้อม”

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๕ กล่าวว่า การจารหรือเขียนหนังสือลงในไบเบิลนั้น มีมาตั้งแต่โบราณกาล และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เพราะพระสิงหนาทในลังกาได้จารพระไตรปิฎกลงในไบเบิลในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (นับต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่อินเดีย) โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดถึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิต เช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุทธราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุทธราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาพระธรรมคัมภีร์ ตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วย

^๔ สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๒๑.

^๕ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐, หน้า ๓.

จากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารึกัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกัมภีร์ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อ ๆ ไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นชาวอีสานจึงนิยมสร้างัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธรูปบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการี หรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่างๆ จึงมีัมภีร์ใบลานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผู้ถวายัมภีร์ใบลานก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

สรุป ใบลาน หรือ ัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรูแล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ใช้ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช้เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคลเมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประกับเป็นปกหน้า ปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของัมภีร์ ไม่ประกับมักทำลวดลายและมีสีสันทสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกในการค้นหา

๒.๑.๑ ประเภท องค์ประกอบ และการจัดหมวดหมู่ ัมภีร์ใบลาน

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๖ กล่าวว่า การแบ่งประเภทัมภีร์ใบลาน มีการแบ่งตามขนาดและเนื้อหาที่บันทึกในัมภีร์ใบลานโดยสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้ ๑) ลานยาว หรือเรียกหนังสือผูกลานผูก คือ ัมภีร์ใบลานขนาดยาว มีความยาวโดยประมาณ ๔๐ - ๖๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ใช้บันทึกเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ และ ๒) ลานสั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าหนังสือก้อม ลานก้อม มีความยาวโดยประมาณ ๒๐ - ๓๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ส่วนมากจะบันทึกเรื่องราวเนื้อหาทางโลก เช่น ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น

หอสมุดแห่งชาติได้แบ่งตามประเภทัมภีร์ใบลาน โดยแบ่งประเภทตามผู้สร้างัมภีร์ใบลานเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

^๖ อ้างแล้ว, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. หน้า ๖.

๑) **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง** คือ คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหา-กษัตริย์ไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สำรวจและนำมาเก็บรักษา รวบรวมไว้ที่หอหลวงภายในพระบรมราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้ปริวรรตถ่ายทอด คัดลอก แปลจากคัมภีร์ใบลานต้นฉบับต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ แสวงหา เก็บรวบรวม พระมหากษัตริย์ได้สร้างขึ้น และพระราชทานให้ตามพระอารามและสถานที่สำคัญ เนื่องจากคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงเป็นคัมภีร์ใบลาน ของพระมหากษัตริย์คัมภีร์ใบลานจึงถูกสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง หรือ ใบปกเขียนลายรดน้ำรูปเทพชุมนุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง คือ ในแต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำสากลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียนอยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมซ้ายและขวาของลาน ตรงกลางมีตัวอักษรเส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ใบลาน

๒) **คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์หรือฉบับเขลาคักดี** เป็นคัมภีร์ใบลานที่พระสงฆ์ สามเณรหรือราษฎรทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ

สมชาย ลำดวน^๗ กล่าวว่า เมื่อราวปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก ณ อาโลกเลนสถาน ในประเทศศรีลังกา จากนั้นธรรมเนียมการจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นลานก็เผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีที่ทรงจำกันมากกว่า ๔๐๐ ปี เป็นภาษาที่มีแต่เสียง ไม่มีรูปอักษรเป็นของตนเองแต่ละอาณาจักรจึงใช้อักษรของตนจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ปัจจุบันเรามี **คัมภีร์ใบลานแบ่งประเภทออกเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ ๆ** ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ ๑.จาริตศรีลังกาจารึกด้วยอักษรสิงหล ๒.จาริตพม่าจารึกด้วยอักษรพม่า ๓.จาริตไทยจารึกด้วยอักษรขอม และ ๔.จาริตล้านนาจารึกด้วยอักษรธรรม

แม้รูปลักษณะภายนอกของคัมภีร์ใบลานทั้ง ๔ สายจาริตหลักจะคล้ายคลึงกัน คือ มีแผ่นใบลานที่จารเนื้อหาพระไตรปิฎกที่รวมกันเข้าเป็นมัด แล้วประกบหน้าหลังด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่เรียกว่า “ไม้ประกบ” แต่หากศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละสายจาริต จะเห็นความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สืบทอดมาตลอดหลายร้อยปี และจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์ใบลานของโครงการพระไตรปิฎก ฉบับวิชาการ ที่เน้นการสำรวจในประเทศไทย ศรีลังกา และเมียนมาร์ พบว่าโดยภาพรวมเนื้อหาในใบลานจะจารพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เหมือนกันแต่ลักษณะการแบ่งเนื้อหาในแต่ละมัดของแต่ละสายจาริตนั้นแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจนโดยการเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ อาทิ คัมภีร์ที่ขมิ้นกายแห่งพระสุตตันตปิฎกฉบับพิมพ์ ประกอบด้วยพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ สิลขันธวรรค มหาวรรค และปาฏิภกวรรค เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศไทยซึ่งจารด้วยอักษรขอมและธรรมจะพบว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งมัดครอบคลุมเนื้อหาคัมภีร์เพียง ๑ เล่มเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศศรีลังกาและประเทศเมียนมาร์ ที่มี

^๗ สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมใบลาน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๘.

เนื้อหาครอบคลุมคัมภีร์ที่หมื่นนายครบทั้ง ๓ เล่ม คือ สิลขันธวรรค มหาวรรคและปาฏิภควรรค รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ดังนั้นคัมภีร์ ๒ สายจาริตหลังนี้จึงมีขนาดมัดคัมภีร์ใหญ่กว่าจาริตไทยและล้านนา

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ Tipitaka (DTP)^๔ กล่าวว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุด ดั้งเดิมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด มีต้นกำเนิด ณ เกาะลังกา แล้วสืบทอดมาตามสายจาริต แม้ว่าอักษรที่ใช้จารและองค์ประกอบปลีกย่อยของคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานของสายจาริตศรีลังกา จาริตพม่า จาริตไทย และจาริตล้านนา มีความแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์ในการสร้างคัมภีร์เพื่อสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดานั้นคือเป้าหมายที่ทุกสายจาริตมีส่วนร่วมกัน ไม่ว่าจะดินแดนใด เผ่าพันธุ์ใด หรืออักษรใด เหล่าพุทธศาสนิกชนทุกหนแห่งต่างก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างหนึ่งเดียวกัน

สำหรับประเทศไทย ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้างรวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายใบไม้เครือเถา

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักสำคัญในการสร้างคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สำเร็จเป็นมาตรฐาน ถือเป็นการวางรากฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้สถาบันพระพุทธศาสนามั่นคง และจรรโลงจิตใจ ปลุกฝังศีลธรรมอันดีงามแก่เหล่าพสกนิกรใต้ร่มพระบารมีให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนแผ่นดินธรรม โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ทั้ง ๓ สถาบันหลัก คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อยู่คู่แผ่นดินไทย

ในขณะเดียวกันฝ่ายพระภิกษุสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือราษฎรทั่วไปที่หวนหาพระธรรมคำสอน ก็เกิดจิตศรัทธาสั่งสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานซึ่งเรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ หรือฉบับเขลยศักดิ์ เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและสืบทอดศีลธรรมให้ยังรากลึกอยู่คู่แผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนไปควบคู่กัน

^๔ โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

คัมภีร์ใบลานฉบับราชภัฏ ที่สร้างขึ้นมีเพียง ๕ ฉบับ เท่านั้น คือ ฉบับทองทิบฉบับล่องชาด ฉบับล่องรัก ฉบับรักทิบ ฉบับลานดิบ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มีชื่อเรียกฉบับเหมือนกับฉบับของหลวง แต่คัมภีร์ใบลานที่สร้างโดยสามัญชน ไม่มีสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกสมัยหรือรัชกาลได้เหมือนคัมภีร์ใบลานฉบับ

หากพิจารณาจากความวิจิตรประณีต พิถีพิถัน ตั้งแต่การคัดสรรใบลาน ฝีมือการจารเนื้อผ้าห่อคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำไม้ประกอบ และป้ายชื่อคัมภีร์ จะเห็นว่าคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงมีความสมบูรณ์ถูกต้องและงดงามกว่าคัมภีร์ใบลานฉบับราชภัฏ แต่กระนั้น คัมภีร์ใบลานทั้ง ๒ แบบ ต่างก็มีความสำคัญและทรงคุณค่าสูงสุด ด้วยกลั่นออกมาจากจิตใจและความเคารพเทิดทูนพระศาสนา

วิทธี ประชานุกุล^๔ ได้กล่าวถึงประเภทและองค์ประกอบของ คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง ว่า จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผู้จึงมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจะจบเพียง ๕ ผูก แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๒๐ - ๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็นคัมภีร์หนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้ประกอบ ๒ อัน ขนาบหน้า - หลัง ไม้ประกอบนี้ จะทำหน้าที่หุ้มคัมภีร์อยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่บิด หัก เคาะ หรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประกอบคัมภีร์ส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทร์ ขนาดของไม้ประกอบต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร หรือมากกว่านั้นก็มี โดยนำคัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประกอบแล้ว เข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกัน ทั้งไม้ประกอบ และใบลาน เมื่อทำความสะอาดแล้ว ถ้าต้องการจะตกแต่งคัมภีร์ใบลาน และไม้ประกอบให้สวยงาม ก็ต้องทำในขั้นตอนนี้ หากไม่ทำ ก็จัดว่า ได้คัมภีร์ใบลาน ที่สำเร็จสมบูรณ์ในส่วนวิธีการจารใบลานแล้ว โดยเรียกคัมภีร์ใบลานและไม้ประกอบที่ไม่มีการตกแต่งว่า **"ฉบับลานดิบ ไม้ประกอบธรรมดา"**

นอกผ้าห่อคัมภีร์มีฉลาก คือ ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ หรือชื่อเรื่อง ของหนังสือใบลาน ฉลากนี้จะเสียบไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำฉลาก มีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ ทองเหลือง งา หรือบางทีพบว่า มีการตกแต่งประดับฉลาก ให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ใช้ว่า **"ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง"** และยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอก เป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมภีร์ เรียกว่า **"ฉลากทอ"**

นอกจากนี้ คนไทยโบราณยังได้สร้างกาเกะเย็บขึ้น ไว้เป็นอุปกรณ์ ใช้เฉพาะสำหรับเป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน เพื่อการอ่าน หรือแปลหนังสือใบลาน กาเกะเย็บทำด้วยไม้ ๘ อัน กลึงให้เป็นแท่งกลมยาว เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๔ อัน โดยทั่วไปไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณ ๔๕ - ๕๐ เซนติเมตร เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อัน ให้เจาะรูตรงกันที่ปลายด้าน

^๔ วิทธี ประชานุกุล. การศึกษาคัมภีร์ใบลานสู่การออกแบบสถานลานธรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ๒๕๖๐, หน้า ๕ - ๖.

หนึ่ง และตรงกลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้าน ให้ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้าย ร้อยไม้ชุดยาวตรงกลาง แล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือด้ายอีกเส้นหนึ่งร้อยไม้ทั้ง ๘ อัน ให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีรูปทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยมโดยมีไม้ชุด ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้น เชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้ จะขึงตึงขนานไปกับไม้ชุดสั้นทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งใช้เป็นที่ยึดรับใบลาน

ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน

สุรสีห์ ไทยรัตน์^{๑๐} ได้กล่าวถึง ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน ไว้ว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณมีลักษณะเฉพาะ สามารถพบได้ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา อาทิ หลักธรรมคำสอน พระไตรปิฎก หรือเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น และใช้ในการบันทึกเนื้อหาทางโลกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น อาทิ ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม คติธรรม วรรณกรรม และบางส่วนใช้บันทึกเนื้อหาสรรพวิชาการต่าง ๆ ของบรรพชนในอดีตแต่ละยุคสมัย เช่น ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำรายา โหราศาสตร์ คาถาอาคม กฎหมาย เศรษฐกิจ เป็นต้น (สมชาย นิลอาธิ ๒๕๔๔) ในการสร้างจัดทำหรือการสร้างคัมภีร์ใบลานของคนในอดีตมีลักษณะที่มีความเหมือนกันและความแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการดำเนินวิถีชีวิตทางสังคม ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม ภาษาและอักษรที่แตกต่างกัน รวมทั้งวัตถุดิบในการสร้างและฐานะทางสังคมของผู้สร้าง เป็นต้น คัมภีร์ใบลานที่จัดทำหรือสร้างต้องอาศัยผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะเฉพาะ ผ่านกรรมวิธีทำให้เกิดรูปลักษณ์ที่ปรากฏในใบลานและบนใบลาน ที่มีลักษณะทางกายภาพ ขนาด รูปทรง รูปลักษณ์เฉพาะของตัวอักษร ภาษา เส้นอักษร และลักษณะลวดลายสีสันต่างๆ และมีการแบ่งแยกเป็นฉบับ ประเภทตามท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นๆ แต่โดยภาพรวมลักษณะของคัมภีร์ใบลานมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของคัมภีร์ใบลานได้

โดยสรุปประเภทและองค์ประกอบของคัมภีร์ มีคำศัพท์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลาน ดังนี้
 กากะเยีย หมายถึง เครื่องมือที่สร้างขึ้นสำหรับวางคัมภีร์ใบลานเพื่อการอ่านโดยเฉพาะ ทำด้วยไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็กๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูปลายไม้ด้านหนึ่งและตอนกลางอีกที่หนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กันเป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยहुแล้วรวมกันหลายๆ ผูก, มัด ก็เรียก

จาร หมายถึง ชีดตัวอักษรให้เป็นร่องรูปสีกลงบนใบลานด้วยเหล็กจาร (แล้วใช้เขม่าไฟและน้ำมันยาง ลบให้เป็นตัวอักษรเด่นชัด)

^{๑๐} สุรสีห์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า

ฉบับ หมายถึง ลักษณะนามเรียกหนังสือใบลานที่จารตามประเภทของหน้าปกและริมขอบลาน เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท้าวสุกรี)

ฉลาก หมายถึง ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ นิยมประดิษฐ์ให้สวยงามด้วยไม้ งา ผ้า หรือหนังเป็นต้น จำหลักนูนต่ำให้เป็นลายดอกไม้และอื่นๆ

เชือกมัด หมายถึง เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เมื่อใช้ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานเรียบร้อยแล้ว ต้องใช้เชือกมัดให้แน่น เพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินข้างใน เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เป็นเชือกที่ยาวมากใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ เชือกมัดคัมภีร์ใบลานทำจากด้าย ผ้า ปอ ป่าน หรือไหม ผู้ที่ศรัทธามากอาจตัดผมของตนเองมาถักเป็นเปียใช้มัดคัมภีร์

บล. หมายถึง เป็นอักษรย่อของคำว่า “ใบลาน”

ผ้าห่อคัมภีร์ หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานมีขนาดความยาวพอดีกับความยาวของใบลาน ผู้หญิงเป็นผู้ประดิษฐ์ผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา เนื่องจากในวัฒนธรรมไทยผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงใบลาน ซึ่งถือว่าได้อานิสงส์สูง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทดแทนด้วยการใช้เส้นผมทำสายสยอง และผ้าห่อคัมภีร์นี้ การทอขึ้นมีการสร้างสรรค์ผืนผ้าอย่างสวยงามตามจินตนาการของผู้ทอ แล้วนำไปถวายเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ และจะได้ มีอานิสงส์เท่าเทียมกับผู้ชาย

ไม้บัญญัติ หรือที่อ่านออกเสียงตามชาวล้านนาว่า “ไม้ปิ่นจึก” หรือ “หลาบธัมม์” มีลักษณะเป็นแผ่น ไม้เล็กพอประมาณทำขึ้นเพื่อใช้บอกชื่อธัมม์หรือ คัมภีร์ต่างๆ โดยเฉพาะ ธัมม์กับ หรือคัมภีร์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุด และห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ไว้แล้วนั้น จะต้องมีไม้บัญญัติกำกับอยู่ด้วยเสมอเพื่อให้ข้อมูลของธัมม์ผูกลั่นๆ ข้อมูลที่ เขียนไว้กับไม้บัญญัติประกอบด้วย ชื่อธัมม์ เป็นหลัก อาจจะมีชื่อเจ้าศรัทธาผู้ถวายธัมม์ ชื่อวัดที่ถวาย ด้วย การตกแต่งมักจะตกแต่งตรงบริเวณหัวไม้บัญญัติเป็นหลัก ส่วนท้ายบางชิ้นก็มี บางชิ้นไม่มีเทคนิคการ ตกแต่งมีมากมายตัวอย่างเช่น การทารักทาหาง การแกะสลัก การปิดทอง เป็นต้น

ผูก หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหูแล้ว ใบลานที่เรียงลำดับอักษรครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก

ไม้ประทับ หมายถึง ไม้ที่ใช้ขนานบคัมภีร์ก่อนมัดรวมกัน แล้วใช้ผ้าห่อรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ไม้ประทับอาจตกแต่งเป็นลวดลาย เช่น ประดับมุกคร่ำเงิน คร่ำทอง เป็นต้น

ไม้ประทับมีมากมายหลายประเภท เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท้าวสุกรี) เช่น ไม้ประทับไม้สักธรรมดา ไม้ประทับแกะสลัก ไม้ประทับประดับมุก ไม้ประทับประดับเกล็ดหอย ไม้ประทับประดับมุก-เกล็ดหอย ไม้ประทับประดับทองนากมุก ไม้ประทับประดับงา ไม้ประทับประดับกระจก ไม้ประทับทารักแดง ไม้ประทับรดน้ำคำ ไม้ประทับรดน้ำแดง ไม้ประทับกรูขอบเงินกาไหล่ทอง ไม้ประทับลายกำมะลอ ไม้ประทับกำมะลอชายผ้า ไม้ประทับชาตทิบ ไม้ประทับทองทิบ ไม้ประทับทาชาดเขียนลายฉลุทอง ไม้ประทับลายทองจีน ไม้ประทับงาแดงลายดุน ไม้ประทับทาน้ำมัน ไม้ประทับทาสีดำ ไม้ประทับทาสีแดง ไม้ประทับรักทิบหรือทารักดำ ไม้ประทับรดน้ำคำลายเทพชุมนุม ไม้ประทับงาธรรมดา ไม้ประทับงาขาวลายดุน ไม้ประทับงาเหลืองลายดุน ไม้ประทับงาเขียวลายดุน

ร้อยหู หมายถึง วิธีการร้อยเชือกอย่างหนึ่งเมื่อจะทำใบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ต้องร้อยเชือกเรียกว่า “สายสนอง” เข้าในรูที่เจาะไว้ทางด้านซ้าย เรียกวิธีดังกล่าวว่า “ร้อยหู”

รู หมายถึง รูที่เจาะไว้ด้านซ้ายมือของใบลานเพื่อใส่สายสนองผูกหูไว้ เพราะว่าคัมภีร์ผูกหนึ่งผูกหูไว้ด้วยสายสนอง

สายสนอง หมายถึง เชือกที่ใช้ร้อยใบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ปลายด้ายหรือสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสายอีกข้างหนึ่งสอดเข้าในห่วง โดยโอบรอบกิ่งใบลานด้านบนไว้ ทำดังนี้เพื่อได้คลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่ใบลานอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่านแล้ว

อังกา หมายถึง เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน เป็นตัวอักษรจารไว้ที่กึ่งกลางใบลานริมซ้ายด้านหลังของใบลานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อักษรที่ใช้บอกหน้าหรืออังกานั้นใช้พยัญชนะบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัวอักษรที่ใช้บอกอังกาใช้อักษรละ ๑๒ ลาน โดยเริ่มตั้งแต่อักษร ก ผสมรูปสระ ๑๒ ตัว ดังนี้

ก กา กิ กิ ฤ ฤ เก ไก โก เกา กัม กะ

เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ เป็นต้นไป ต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่ เป็นอักษรตัวต่อไปเรียงตามลำดับ คืออักษร ข ผสมสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ดังนี้

ข ขา ขิ ขิ ฑู ฑู เข ไซ โข เขา ขัม ขะ ใบลานที่เรียงอังกาครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน รวมเรียกว่า ๑ ผูก

ประเภทของคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลานมี ๒ ประเภท คือ คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง และคัมภีร์ใบลานฉบับราช (หรือฉบับเชลยศักดิ์)

คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง มี ๑๖ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดิบ ๒. ฉบับรักทึบ ๓. ฉบับขาดทึบ ๔. ฉบับทองทึบ ๕. ฉบับข้างลาย ๖. รตนน้ำดำ ๗. ฉบับข้างลายรตนน้ำแดง ๘. ฉบับทองใหม่ ๙. ฉบับทองชุบ ๑๐. ฉบับชุบย่อ ๑๑. ฉบับรองทรง ๑๒. ฉบับรตนน้ำแดง ๑๓. ฉบับทองน้อย ๑๔. ฉบับรตนน้ำดำโทรตนน้ำดำเอก รตนน้ำดำลายเทพชุมนุม ๑๕ ฉบับล่องขาด ๑๖. ฉบับล่องรัก คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ หรือฉบับเชลยศักดิ์ ที่พระสงฆ์สามเณรอุบาสกอุบาสิกาสร้างขึ้น

เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าवासกรี)

มีเพียง ๕ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดิบ	๒. ฉบับรักทึบ
๓. ฉบับล่องรัก	๔. ฉบับล่องขาด
๕. ฉบับทองทึบ	

๒.๑.๑ กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๑๑} ได้กล่าวถึง กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของประเทศไทยไว้ดังนี้

๑. การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ใบลาน

๑) **ด้านการสำรวจ** จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีภารกิจหน้าที่หลักด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่ตกค้างอยู่ตามแหล่งคัมภีร์ใบลานทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รูปแบบกระบวนการสำรวจคัมภีร์ใบลาน จากศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีรูปแบบการสำรวจที่คล้ายๆ กันโดยมีกระบวนการขั้นตอนในการ ดังนี้

(๑) **เริ่มต้นตั้งแต่การเขียนแผนงาน/โครงการ** เพื่อขอบประมาณในการสำรวจหรือการเขียนโครงการเพื่อขอบประมาณการสำรวจจากงบประมาณประจำปี โดยต้องทำการสำรวจแหล่งข้อมูลก่อนว่าคัมภีร์ใบลานมีอยู่ในภูมิภาคใดบ้าง และแหล่งคัมภีร์ใบลานใดที่ต้องการไปสำรวจ และพบว่าในการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่จะสำรวจตามแหล่งที่ไม่เคยสำรวจ แต่สำหรับหอสมุดแห่งชาติพบว่ามีการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจแล้ว กลับมาสำรวจข้อมูลโดยละเอียดอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจไว้แล้ว จัดเก็บรักษาไว้อย่างเหมาะสมและไม่เกิดการสูญหายสภาพคัมภีร์ใบลานมีการชำรุดเสียหายหรือไม่ ถ้ามีการชำรุดเสียหายจะได้ทำการอนุรักษ์อีกครั้ง

จากการศึกษายังพบอีกว่าศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกแหล่งข้อมูลคัมภีร์ใบลานในการสำรวจโดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาดังนี้ ๑) คัมภีร์ใบลานจากประสบการณ์ ความเด่น ความเก่า ความสวยงาม ความแปลก หรือเลือกจากคนสร้างที่เป็นเจ้านาย ๒) เลือกสำรวจจากวัดที่เห็นว่าสำคัญ ๓) เลือกสำรวจจากเครือข่ายที่สามารถเข้าไปทำได้ ๔) เลือกจากวัดที่มีเจ้าอาวาสมีอำนาจในการตัดสินใจ ๕) การสำรวจต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว อาศัยคนในพื้นที่นำพาเพื่อให้เข้าถึงข้อมูล มากกว่าการใช้จดหมายหรือเอกสารเข้าไปขอข้อมูลคัมภีร์ใบลาน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านตามแหล่งชุมชนวัดที่มีคัมภีร์ใบลานและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมีความสำคัญเนื่องจากบุคคลหรือหน่วยงานเหล่านั้นจะช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกในการสำรวจคัมภีร์ใบลานได้อย่างสะดวกราบรื่น

^{๑๑} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๒๖

(๒) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจจริง ต้องทำหนังสือขออนุญาตสำรวจไปยังเจ้าคณะอำเภอ ก่อนเพื่อทางเจ้าคณะอำเภอได้แจ้งไปทางวัดที่ต้องการสำรวจ ทำให้การสำรวจมีความสะดวกและราบรื่นในการลงพื้นที่จริงทำการสำรวจ

(๓) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจ จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเบื้องต้น และทำการลงทะเบียนพร้อมทำบัญชีรายการคัมภีร์ใบลานลงบนแบบฟอร์มการลงทะเบียนโดยแต่ละหน่วยงานด้านการสำรวจจะมีคู่มือและแบบฟอร์มในการลงทะเบียนที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับว่าหน่วยงานไหนต้องการจัดเก็บข้อมูลการสำรวจละเอียดมากน้อยเพียงใด เช่น การลงทะเบียน ชื่อเรื่อง หมวดหมู่ แหล่งที่สำรวจ อักษร ภาษา ประเภทเอกสาร จำนวนผูก/หน้า ปีที่จารหรือบันทึก ลักษณะเอกสาร เป็นต้น โดยมีการลงทะเบียนออกเป็น ๒ ชุดให้ทางวัดหรือเจ้าของคัมภีร์ใบลานไว้ ๑ ชุด เพื่อจัดเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานไว้ที่เดิมให้เหมาะสม และมีบางส่วนที่เจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่สามารถดูแลคัมภีร์ใบลานได้ จึงมอบคัมภีร์ใบลานให้กับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานเพื่อให้เป็นสมบัติของชาติ เช่นมอบให้หอสมุดแห่งชาติดูแลเก็บรักษาไว้

หน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกแห่ง ได้จัดตั้งเป็นคณะทำงานและทีมงานในการสำรวจ เนื่องจากงานด้านการสำรวจมีหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กันมีการประสานงานร่วมกันทำงานอย่างต่อเนื่อง และพบว่าในขั้นตอนการสำรวจหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีการดำเนินงานการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัลสำหรับการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์ เผยแพร่และให้บริการ จะทำการขออนุญาตเจ้าของคัมภีร์ในการถ่ายภาพดิจิทัลเป็นสำเนาและทำการขออนุญาตในการนำสำเนาข้อมูลดิจิทัลมาดำเนินการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัลต่อไป ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย ศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าหลายหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจมีคู่มือและเอกสารในการสำรวจที่เป็นมาตรฐานตามหลักทางวิชาการโดยมีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินการสำรวจตามลำดับขั้นตอนที่กำหนด อาทิ ๑) การเตรียมการก่อนการลงพื้นที่สำรวจ ๒) การดำเนินการตามขั้นลงพื้นที่สำรวจจริง ๓) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลาน ๔) การถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์ใบลานเป็นต้นซึ่งส่วนใหญ่พบว่านำคู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลานของหอสมุดแห่งชาติไปปรับประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของตน^{๑๒}

๒) ด้านการสร้างและผลิตคัมภีร์ใบลานในรูปดิจิทัล จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานหลายหน่วยงานมีการดำเนินการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกายศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนา

^{๑๒} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๓๑ - ๓๒.

ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีนโยบายและการวางแผนการดำเนินงานชัดเจน มีคู่มือที่เป็นมาตรฐานกระบวนการทำงานทางดิจิทัล เช่น มาตรฐานการถ่ายภาพดิจิทัล มาตรฐานการสร้างดิจิทัล โดยมีการกำหนดเกณฑ์คุณภาพความคมชัด การปรับขนาดให้เหมาะสมเป็นต้น การสร้างและผลิตคัมภีร์ใบลานในรูปดิจิทัลมีวิธีการ ดังนี้

(๑) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลานจากถ่ายภาพดิจิทัล ในขั้นตอนการสำรวจ จากการศึกษาพบว่า เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานและมีนโยบายการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย และศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยในขั้นตอนการสำรวจ จะทำการขออนุญาตสำเนาคัมภีร์ใบลานโดยการถ่ายภาพดิจิทัลจากเจ้าของคัมภีร์ใบลานและขออนุญาตนำกลับมายังหน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์ จัดเก็บและการเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการสำรวจโดยส่วนใหญ่มีกระบวนการขั้นตอนกระบวนการทำสำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลานเหมือน ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานดังกล่าว ได้กำหนดเกณฑ์การประเมินคัดเลือกคัมภีร์ใบลานสำหรับการทำสำเนาดิจิทัล โดยเกณฑ์การประเมินคัดเลือกจากฉบับ/ผู้ที่มีความสมบูรณ์ คัดเลือกจากความสำคัญของเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญของชาติ วรรณคดีและศาสนา เนื้อหาที่มีความสำคัญกับท้องถิ่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคลสำคัญท้องถิ่น เป็นต้น คัดเลือกจากคัมภีร์ใบลานความเก่าแก่มากกว่า ๒๐๐ ปี และมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน พิธีกรรม กฎหมาย ประเพณี ตำรายา วรรณกรรมต่างๆ และคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น คัดเลือกคัมภีร์ใบลานที่เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีทุกสายจารีต ไทย พม่า ศรีลังกา ขอม สำหรับการสำเนาถ่ายภาพดิจิทัลเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลพระไตรปิฎกของโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย

(๒) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลานจากการถ่ายภาพดิจิทัลและการแปลงไมโครฟิล์ม คัมภีร์ใบลานของหน่วยงาน สำหรับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานอยู่แล้ว ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการสร้างไฟล์ดิจิทัล โดยถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและการแปลงไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดเก็บและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในรูปดิจิทัลสมัยใหม่ รวมทั้งการพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อการเผยแพร่และการให้บริการเนื้อหา คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารดิจิทัล

บุญเลิศ เสนานนท์^{๑๓} กล่าวว่า เนื่องจาก คัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากใบต้นลาน กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงมีขั้นตอนที่หลากหลาย เช่น การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นผูก ต้องเจาะรูตรงกลางใบลาน ค่อนไปทาง

^{๑๓} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๘๐.

ด้ายซ้าย หรือจะเจาะรู ๒ รู ให้ห่างจากปลายลาน ๒ ช้าง ประมาณ ช้างละ ๑ คืบ แล้วร้อยด้วยด้ายที่พันเป็นเชือก เรียกว่า “สายสยอง”(บางท้องถิ่นเรียกว่า “สายสนอง”) เมื่อร้อยผูกรวมกันเรียกว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก (โดยทั่วไป คัมภีร์ ๑ ผูก มักจะมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ แผ่น) ไม่เรียกลักษณะนามเป็น “เล่ม” เหมือนหนังสือไทย สมุดข่อย หรือ พับสา คัมภีร์ใบลานที่มีเนื้อหาว มีจำนวนรวมกันหลายผูก นับเป็น ๑ เรื่อง หรือ ๑ ชุด ทางล้านนา เรียกว่า ๑ กับ เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามให้กับ คัมภีร์ใบลาน ส่วนมากนิยมใช้ไม้ประกับ ทำเป็นปกหน้าและปกหลัง ไม้ประกับ ทำด้วยไม้จริง มีความหนาประมาณ ครึ่งเซนติเมตร วัดและตัดขนาดให้เท่ากับหรือใหญ่กว่าใบลานเล็กน้อย มักเขียนลวดลายแบบต่างๆ มีสีสันสวยงาม เป็นการเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานทั้งผูก หรือ ทั้งชุด มักนิยมทาสีแดง หรือ สีทอง ตกแต่งให้สวยงาม เช่น ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งขอบใบลาน จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้าธรรมดา หรือ ผ้าที่ถักทอด้วยฝีมือ มีลวดลายสวยงาม ทางล้านนาเรียกว่า คัมภีร์(คัมภีร์) หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกรายการหรือทำทะเบียนติดไว้บนห่อผ้าเพื่อให้เกิดสะดวกในการค้นหาต่อไปนี้จะได้สรุปกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ดังนี้

๑. สำรวจคัมภีร์ใบลาน

หลักการและแนวทางในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของ ทุกกลุ่มจะมีหลักการไม่แตกต่างกัน เพื่อชี้แนวทางพอเป็นกรอบใหญ่ๆ ในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีคู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลาน ที่พระดิเรก วชิรญาณโณ(อินจันทร์) ผู้เคยปฏิบัติงานร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ภาควิชาภาษาไทย ได้เรียบเรียงสรุปแนวคิดและหลักการอนุรักษ์คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ การคัดธรรม เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ตามวัดหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อทำการซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม

คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร หากถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานอาจถูกทำลายจากหนู มอด ปลวก ฯลฯ ตลอดจนถึงความร้อนและความชื้น เมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน

การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานาน ทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ใบลานบิดงอ หรือเสียหายได้ การสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซม ก็จะเป็นการยืดอายุของใบลานได้อีกทางหนึ่งด้วย

ขั้นตอนของการสำรวจคัมภีร์ใบลาน

วิชัย กุลชาบาล^{๑๔} กล่าวว่า การไปสำรวจคัมภีร์ใบลานตามสถานที่ต่าง ๆ คณะผู้สำรวจ (หัวหน้า) จำเป็นจะต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าของสถานที่ หรือ ผู้ดูแลรักษาคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นก่อน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด และเพื่อประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ล่วงหน้า

ข้อที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือควรให้เจ้าของสถานที่ ผู้ดูแล และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเข้ามา มีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพราะการสำรวจอนุรักษ์ที่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการ ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์หลังจากเสร็จสิ้นการสำรวจ ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าของสถานที่และชาวบ้านได้ตระหนัก รู้ถึงคุณค่าของคัมภีร์ใบลานและพบสาเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นเอกสารโบราณ เป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา (มรดก) ของบรรพบุรุษของตนที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดเอาไว้

คัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ ส่วนมากจะไม่ได้จัดให้เป็นระเบียบ หรือเป็นหมวดหมู่ บาง ผูกแยกออกจากกัน หรือ มัด บางผูกตัวใบลานแยกออกจากกัน เพราะสายสอยที่ใช้ร้อยใบลานขาดหรือ หมดยุการใช้งาน ดังนั้นการทำงานต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) การรวบรวมคัมภีร์ใบลานและพบสาทั้งหมดในวัดหรือสถานที่ที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบ คัมภีร์ใบลานที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลาและบุคลากร เท่าใด

๒) แยกคัมภีร์ใบลานในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ใบลานอื่นๆ การจะดูว่า มัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบันทึก หรือ ตรวจสอบลำดับผูกว่าเรียงลำดับ ครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ใบลานผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่

๓) นำคัมภีร์ใบลานที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอา คัมภีร์ใบลานทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑) เรียงตามความยาวของใบลาน เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่า ใบลานที่ นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน

๓.๒) ตั้งสันคัมภีร์ใบลานทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสีและลวดลายที่ปรากฏตรงสันคัมภีร์ ใบลาน

๓.๓) ตรวจสอบจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานว่าครบหรือไม่ หากมีครบก็ห่อหรือ มัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว

๓.๔) แยกคัมภีร์ใบลานที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

๔) ทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกข้อมูลจัดหมวดหมู่ และมัดหรือห่อคัมภีร์ใบลาน เพื่อ นำไปเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม

^{๑๔} วิชัย กุลชาบาล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานในชลบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐, หน้า ๗๑.

๕) สรุบบัญชีรายชื่อของคัมภีร์ไบเบิลและพันธสาเหล่านั้น โดยอาจทำไว้ทั้งบัญชีรายชื่อลำดับตามมัด บัญชีรายชื่อเรียงเอกสารเรียงตามลำดับตัวอักษร และบัญชีรายชื่อตามลำดับหมวดหมู่เอกสาร

๒. จัดหมวดหมู่ ทำทะเบียน

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ^{๑๕} กล่าวว่า การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิลในการสำรวจแต่ละครั้งก็จะกำหนดหมวดหมู่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชื่อเรื่อง เนื้อหาของพระธรรมคัมภีร์ที่สำรวจ เท่าที่พบ มีหลายวิธีการจัดหมวดหมู่ จำแนกได้ ดังนี้

๒.๑.การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบเบิล แบบสถาบันวิจัยสังคม

แบบสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมหมวดเรื่องมาใหม่อีก ๑ หมวด ต่อท้าย หมวดหลักที่ ๑๒ หมวดปรณวิเสส Extra Canonical Works โดย ชัปนะ ปิ่นเงิน ในโครงการสำรวจพระธรรมคัมภีร์ไบเบิลบ้านธิหลวง จังหวัดลำพูน ดังข้อความว่า รายชื่อและจำนวนของเอกสารที่สำรวจและลงทะเบียนที่จัดเก็บรักษาไว้ของวัดบ้านธิหลวง ตำบลบ้านธิ จังหวัดลำพูน และวัดช่างเพี้ยน ตำบลช่างเพี้ยน อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน สำรวจระหว่างวันที่ ๑๐ มกราคม-๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ จำแนกประเภทเอกสารและข้อมูลตามแบบบันทึกข้อมูลเอกสารโบราณ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปรับปรุงใหม่) ออกเป็น ๒๘ หมวดเรื่อง ดังนี้

๐๑	หมวดพุทธศาสนา	Buddhism
๐๑ A	พุทธตำนาน	Buddha's Legendary History
๐๑ B	มหาชาติชาดก	Great Jataka Story
๐๑ C	ทศชาติชาดก	Ten Jataka Stories
๐๑ D	ชาดกทั่วไป	General Jataka Stories
๐๑ E	พระสูตร	Suttanta Doctrine
๐๑ F	พระอภิธรรม	Abhidhamma Doctrine
๐๑ G	พระวินัย	Vinaya Doctrine
๐๑ H	ธรรมะทั่วไป	Religious Teachings
๐๑ I	อานิสงส์ต่าง ๆ	Blessings
๐๑ J	พรรณานะเกี่ยวกับจักรวาล	Cosmological View
๐๑ K	ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา	History of Buddhism
๐๑ L	ตำนานปูชนียวัตถุ	History of Sacred Objects
๐๑ M	พระสาวกที่มีชื่อเสียง	Famous Disciples

^{๑๕} อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐, หน้า ๘๗ - ๘๘.

๐๑ N	พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต	Propercy
๐๑ O	บทสวดมนต์	Prayers and Rituals
๐๑ P	พิธีกรรมสงฆ์	Sangha Ceremonies
๐๑ Q	เทพนิยาย	Buddhist Myth

๐๒	หมวดนิทานพื้นบ้าน	Folktales
๐๓	หมวดกฎหมายโบราณ	Customary Law
๐๔	หมวดจริยศาสตร์	Ethics
๐๕	หมวดประวัติศาสตร์	History
๐๖	หมวดโหราศาสตร์	Astrology
๐๗	หมวดโคลงกลอน	Poetry
๐๘	หมวดยาสมุนไพร	Traditional Medicine
๐๙	หมวดลัทธิพิธีกรรม	Rites and Rituals
๑๐	หมวดไสยศาสตร์	Magic
๑๑	หมวดปกรณัม	Miscellaneous
๑๒	หมวดปกรณัมวิเศษ	Extra Canonical Works

๒.๒. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบลาน แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon)

สุวิภา จำปาวัลย์.^{๑๖} กล่าวว่า รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสารรายงานการวิจัย ได้อธิบายถึงข้อจำกัดของรูปแบบบันทึกหมวดเรื่องของเอกสารโบราณที่ผ่านว่ายังไม่ลงตัวดี จึงปรับรูปแบบการบันทึกหมวดใหม่อาศัยแบบสากล อ้างคุณ Webb ดังนี้ “แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบลาน เกิดจากการสำรวจคัมภีร์ไบลานทุกผูกที่ปรากฏในแต่ละวัดมีจำนวนมากถึงหลักพันผูก ทางโครงการได้เก็บข้อมูลทุกผูก ทั้งชื่อธรรมที่ปรากฏ ปีที่จาร จำนวนชุด จำนวนหน้า บันทึกสภาพของคัมภีร์ไบลานแต่ละผูกนั้น พร้อมทั้งบันทึกในเชิงปฏิบัติการอนุรักษ์ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซึ่งต่างจากการสำรวจในอดีต ที่ได้คัดเลือกธรรมที่มีความน่าสนใจมาเป็นเอกสารไมโครฟิล์มเก็บรักษาในคลังไบลานของสถาบันวิจัยสังคม การจัดหมวดหมู่จึงกำหนดตามธรรมที่คัดเลือกมาเก็บไว้ ซึ่งเดิมนักวิจัยในโครงการ การพัฒนาระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เริ่มดำเนินการสำรวจไบลาน

^{๑๖} สุวิภา จำปาวัลย์. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๙๒.

ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๕ โดยการสำรวจใหม่ ณ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าคัมภีร์ใบลานวัดนี้ถูกสำรวจโดยคณะทำงานหลายกลุ่ม มีการบันทึกข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามหมวดหมู่ที่จัดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจเกิดปัญหาในการสืบค้น การเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้ผู้ใช้ข้อมูลเกิดความสับสนในอนาคต

ในการสำรวจของโครงการฯ เป็นการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่พบในวัดทั้งหมด ทุกผูก โดยการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาจากการสำรวจอื่นๆ คือ การบันทึกข้อมูลในส่วนอวสานพจน์ หรือ Colophon เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำใบบันทึก จึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำงานบันทึกข้อมูลภาคสนามจากแหล่งข้อมูลจริง ซึ่งใบบันทึกนี้ ทางโครงการได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งหมวดหมู่ของรายชื่อธรรมที่พบ โดยในการปฏิบัติงานช่วงแรกที่วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ได้ใช้ใบบันทึกข้อมูลโดยแบ่งหมวดหมู่ตามทีสถานบันวิจัยสังคมได้จัดแบ่งไว้ สิ่งที่มีผลต่อความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล คือ ความสามารถของผู้ปริวรรต เช่น ธรรมชื่อเดียวกันถูกเก็บไว้ในหมวดที่แตกต่างกัน ตามความเข้าใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละคน ที่มีความสามารถในการอ่านอักษรธรรมล้านนาได้ต่างกัน และวิธีการบันทึกที่ผู้บันทึกเขียนตามคำอ่าน เนื่องจากการแปลงอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย

การปรับปรุงหมวดหมู่ชื่อธรรม เริ่มใช้ในการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวัดในชุมชนเมืองจึงไม่มีผู้รู้ในท้องถิ่น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกในการทำงานปริวรรตอักษรธรรม และบันทึกข้อมูล ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการอ่านธรรมบาลี และมีความเข้าใจธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง จึงมีแนวคิดในการกำหนดหมวดหมู่ของชื่อธรรมตามหลักสากลในพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒๖ หมวดใหญ่ ในหมวดใหญ่ได้บรรจุหมวดย่อย ซึ่งต้องแบ่งย่อยตามหัวข้อหลักนั้นๆ ทำให้ได้ความชัดเจน ไม่สับสน โดยคณะทำงานได้ให้รายชื่อย่อยของธรรมที่ปรากฏทั้งในหมวดใหญ่และหมวดย่อยมากกว่า ๑๐๐๐ ชื่อ ทั้งชื่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และอักษรธรรมล้านนา เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นในระบบฐานข้อมูล และเป็นต้นแบบให้กับกำหนัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานที่พัฒนามาจากการจัดหมวดหมู่เดิม

การปฏิบัติงานของโครงการได้สำรวจตามชื่อธรรมของคัมภีร์ใบลานล้านนา ตามวัดต่างๆ ทุกผูก เพื่อดูรายชื่อของธรรมใบลานทั้งหมดที่มีอยู่ สำหรับเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ และการจัดทำฐานข้อมูลต่อไป ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (๒๐๐๘). *An Analysis of the Pāli Canon*. Third edition Online © (๒๐๐๘) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

๑ A วินัย	๑ B สุตตันตะ	๑ C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณวิเสส
๕ ชาดกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย

๘ โหราศาสตร์	๙ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สาวกนิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทเจ้า
๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณณกะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

การแบ่งหมวดหมู่โดยใช้หลักสากล ตามการจัดหมวดหมู่ธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากการสำรวจชื่อธรรมและเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานของวัดที่ทำการสำรวจ เป็นการบันทึกข้อมูลหมดทุกผูก ธรรมที่เก็บรวบรวมรายชื่อไว้จึงสอดคล้องกับระบบสากลได้ และส่งผลดีในการสืบค้น การศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงระบบการจารคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นเทียบกับระบบสากลได้ หากมีการนำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมต่อกัน

อนึ่งอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ^{๑๗} กล่าวว่า เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีเนื้อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมากน้อยกว่านั้นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกา ก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไป จนถึงพยัญชนะตัวสุดท้ายคือ "อ" ถ้ายังไม่จบเรื่อง อักษรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร "ก" โดยมีอักษร "ย" ควบกล้ำด้วย คือ "กย กยา กยิ กยึ กย กยุ เกย ไกย โกาย เกยา กยั กยะ" แล้วต่อด้วยอักษร "ขย" เรียงลำดับไปทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกา ในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมากน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินนั้น ให้นับจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี

เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหม หรือด้าย หรือเชือกทำเป็นหูร้อย เรียกว่า "สายสนอง" ใช้สายสนองผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลานจะผูกเฉพาะหูด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหูใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่ง รอบกึ่งใบลานด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าไปในห่วง ที่ทำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่นเมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิก เพื่อการอ่านใบลาน แต่หากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อๆ กัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า "กัป" คัมภีร์กัปหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รุ) โดยมีไม้ประกับ

^{๑๗} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ. งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์ฉบับที่ ๓/๒๕๕๓. เชียงใหม่ : สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๓.

ร้อยปิตหน้า - หลังเพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่หักเคาะ หรือฉีกขาดง่าย เชือกที่ร้อยหุ้มนิ้วทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่า สายสนอง เช่นเดียวกัน

เมื่อจารข้อความลงในลานเสร็จแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้น จึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟ ที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้ว ลูบไปมา ให้ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของเขม่าไฟฝังลงไปในเรื่อง ที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียด ซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีคั่วบนไฟ หรือตากแดดก็ได้ โรยลงบนหน้าลานนั้น จากนั้นใช้ลูกประคบสะอาด ถูไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด ดังที่คนไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า "อะไรเอ๋ยลบหาย ลายผิด" ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาคั่วให้ได้น้ำมัน) ผสมกับเขม่าไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน

๓. การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๑๘} กล่าวว่า การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญอย่างมากในการอนุรักษ์คัมภีร์ เพราะการปริวรรตได้ ย่อมหมายถึง การสามารถสำรวจ จัดเรียง จำทำหมวดหมู่ คัมภีร์ใบลาน ได้อย่างถูกต้องใบลานไม่สลับกันในแต่ละเรื่อง ดังนั้นทักษะการปริวรรตจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก เพราะหลายแห่งทำความสะอาดใบลานได้อย่างเดียว แต่คัมภีร์ใบลานยังกระจัดกระจายอยู่ไม่สามารถจัดเรียงเป็นหมวดหมู่ได้ จึงไม่ทราบว่คัมภีร์ใบลานที่พบเป็นเรื่องอะไร มีความสำคัญอย่างไร และ จะจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่ได้อย่างไร การปริวรรต ได้จึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ดังตัวอย่างการปริวรรตคัมภีร์ใบลานของล้านนา เช่น เอกสารโบราณล้านนาที่จารึกด้วยอักษรภาษาล้านนา ที่รู้จักกันดีว่า “ตัวเมือง อักษรธรรม หรืออักษรไทยวน” มีวิวัฒนาการเป็นมายาวนาน อุดมรุ่งเรืองศรี กล่าวว่า อักษรเมือง คล้ายมาจากอักษรเพนเขียน กลายไปเป็นอักษรพราหมณ์ ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ปรับตัวเป็นอักษรปัลลวะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ และอักษรปัลลวะนี้ เป็นต้นเค้าของอักษรมอญโบราณ ที่ใช้ในอาณาจักรศรีวิชัย ประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ และถูกนำมาใช้ในอาณาจักรไทยวนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ดัดแปลงมาจากอักษรมอญยุคใหม่ (พ.ศ. ๑๗๙๓-๑๘๔๓) ดังได้พบการใช้จารึกบนแผ่นทองที่ฐานพระประธานวัดพระธาตุสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ โดยจารึกเป็นอักษรสุโขทัย ๓ บรรทัด และอักษรล้านนา ๑ บรรทัด เมื่อพระมหาสุมนเถระ นำพุทธศาสนาเถรวาทจากสุโขทัย ก็ได้นำอักษรฝักขาม (อักษรสุโขทัย) มาใช้จารึกที่ล้านนาด้วย พบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๑๙๑๓ ส่วนอักษรธรรมที่ปรับปรุงจนสมบูรณ์ที่สุดนั้น พบว่า นับแต่พระมหาญาณคัมภีร์กลับมาจากการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาที่ศรีลังกา ในปี พ.ศ. ๑๙๗๕ เป็นต้นมา มีการใช้จารึกคัมภีร์ทางศาสนาลงในใบลานมาก แต่เป็นภาษาบาลี (อุดม

^{๑๘} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๒๓ - ๒๕.

รุ่งเรืองศรี, ๒๕๒๘ : ๑๒-๑๓) ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้ความเห็นอีกว่า “แต่ก่อนชาว ล้านนาใช้อักษรธรรมเขียนภาษาบาลีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๑๙ เป็นอย่างน้อย และใช้เขียนภาษาไทย อย่างน้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๘” สมัยต่อมาเมื่อพระเจ้ากาวิละ “พินม่าน” ประกาศดินแดนเป็นอิสระจากพม่า ก็ได้ ดัดแปลงอักษรล้านนาใหม่โดยผสมอักษรฝักขาม กับอักษรล้านนา แล้วเติมศกลงไปดุษฎีอักษรขอม เรียกว่า “อักษรขอมเมือง หรือ อักษรไทยนิเทศ” ประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๕

อักษรธรรม/อักษรเมือง อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศเหล่านี้ รับใช้ชาวล้านนามานาน ทั้ง การจารึกคัมภีร์ทางศาสนา และใช้เขียนประวัติศาสตร์ ตำนาน และเรื่องทั่วไป แต่ชาวล้านนานิยมใช้อักษร ธรรมจารึกคัมภีร์ทางศาสนาเป็นภาษาบาลี ส่วนตัวเมืองนิยมใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ทางโลกเป็นภาษา ล้านนา อักษรฝักขามส่วนใหญ่ใช้ในศิลาจารึก ไม่นิยมใช้ทั่วไปเหมือนอักษรเมือง จนเมื่อนโยบายรวมหัว เมืองเข้ากับส่วนกลาง และบังคับให้ใช้อักษรไทยกลาง เป็นภาษาราชการ พ.ศ. ๒๔๓๖ และคนเมืองก็ต้อง ปรับตัวให้ทันสมัย นิยมเรียนและใช้อักษรไทยภาคกลางอย่างกว้างขวาง การเรียนอักษรล้านนาก็เสื่อมลง นอกจากจะทำการ ศึกษา และถ่ายทอดกันภายในวัดเท่านั้น ประจวบกับนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานภาพการใช้อักษรล้านนาก็ แทบจะหมดลมหายใจลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะ “ไม่ใช่ไม่มีผู้สอน แต่ไม่มีคนสนใจศึกษาเล่าเรียน”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่ดีในตัวเองนั้น แม้จะถูกละเลยไปบ้างบางยุค บางสมัย ไม่นานก็ย่อมมีคนเล็งเห็นคุณค่า และนับว่าเป็นความโชคดีที่ยังมีผู้รู้อักษรล้านนาและรักษามรดก บรรพบุรุษเหลืออยู่ แม้ว่าจะมีเหลือไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะสืบลมหายใจต่อกันมาได้ พอดีกับการเปิด การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ภาคเหนือ มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบรรพบุรุษและการปฏิรูป การศึกษาที่ให้โอกาสโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนได้ การศึกษาอักษรล้านนา จึงได้ พินคินมาศึกษากันพอสมควร แต่ผู้รู้และเชี่ยวชาญจริงๆ ในอักษรล้านนา ก็ยังมีอยู่ในวงจำกัดมาก

คัมภีร์และเอกสารโบราณล้านนา จารึกด้วยภาษาที่คนสมัยใหม่อ่านไม่ออก จึงถูกละเลยให้อยู่ ในหอไตร (หอธรรม) หอสมุด หรืออยู่ในการครอบครองของผู้รักของเก่า คนที่อ่านไม่ออกก็มองข้ามไปดูลงได้ พลอย ต่อมาเมื่อมีการอนุรักษ์ และจัดการฟื้นฟู ทำการศึกษาค้นคว้ากันขึ้นมาใหม่ จึงเป็นงานที่ยาก จำเป็นต้องใช้ผู้รู้ ที่เป็นน้อย เป็นหนาน (ผู้ที่เคยบวชเรียน) พระสงฆ์ และผู้รู้ในท้องถิ่น ให้ช่วยกันทำการ ปฏิวรรต คำว่า ปฏิวรรต หมายถึง หมุนเวียน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไป หรือแปรไป การปฏิวรรตตามหัวข้อนี้ หมายถึง การถอดอักษรธรรมล้านนาหรือ ตัวเมืองเป็นอักษรไทยกลาง ถ่ายทอดสาระที่บันทึกในคัมภีร์ใบ ลาน หรือพับสาเหล่านั้นออกมาให้เป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างคนต่างก็ทำการปฏิวรรตตาม ความถนัดและความสนใจของตน ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัวเป็นมาตรฐาน (เพราะไม่มีใครกำหนด มาตรฐานคุณธรรมการราชบัณฑิตทำพจนานุกรม) สุดแต่ภูมิรู้และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้เป็นหลัก

จากประเด็นที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยพบว่า วิธีการปฏิวรรตอักษรโบราณพื้นเมือง มาเป็นอักษรไทย ปัจจุบันมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของการใช้งาน ดังจะได้เสนอรูปแบบการ ปฏิวรรต และจุดประสงค์ของการใช้งาน ตามคำบรรยายแนวการปฏิวรรต อักษร พื้นเมืองล้านนา ของ

ประเสริฐ ณ นคร และคณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ที่ทำการปริวรรตเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และจัดทำขึ้นมาใหม่ เรียกว่า วิธีทำข้อมูลสถาปนา ดังต่อไปนี้

๓.๑ การปริวรรตแบบถอดหรือถ่ายทอดตามตัวอักษรตัวต่อตัว

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๑๙} กล่าวว่า วิธีนี้ ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูพัฒนาการของภาษา จะให้เห็น ต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดัง ตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๗” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน แทน ตัว “๗ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “ด เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๗” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะเป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเทิร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ใบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ใบไม้ “ บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ใบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียน ตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบกับ “เบรตบมาบรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตาม ระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นวตฺร (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพายัพ และ พจนานุกรมไทยพายัพ และ สิงฆะ วรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนา เป็น หลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

๓.๒ การปริวรรตตามเสียงในภาษาท้องถิ่น

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๐} กล่าวว่า วิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคราวธรรมล้านนา ใช้อักษร ภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนาเขียนว่า “พีเมาฮักน้อง” ก็จะ เขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “ปี้เมาฮักน้อง” คำว่า “เบรตบมาบรากต” จะเขียนเป็น “เผดบมาผากต” การ ปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่น ส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไป จากเค้าเรื่องเดิมไป

การปริวรรตตามเสียงที่ปรากฏ โดยไม่ได้ยึดระบบอักษรวิธีล้านนา เช่น ผลงานของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ซึ่งเริ่มพิมพ์คราวขอด้วยอักษรไทยกลางเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้ขายลิขสิทธิ์ให้แก่ นาย ประเทือง เภาวิชมนสุข เจ้าของร้านประเทืองวิทยา และนายประเทือง ได้นำวรรณกรรมคราวขอมาพิมพ์ด้วย

^{๑๙} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. หน้า ๖๒.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

อักษรไทยกลางอีกหลายเรื่องเมื่อประมาณ พ.ศ. ด้วยเหตุนี้ วิธีการปริวรรตดังกล่าว จึงมีบางท่านนิยมเรียกว่า วิธีการแบบร้านประเทือง

วิธีการในทำนองนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ หนังสือ งานปริวรรตคัมภีร์โบราณ ล้านนา สิ่งพิมพ์ฉบับที่ ๓ /๒๕๕๓ กล่าวไว้ในถ้อยแถลงว่า “งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนาเป็นโครงการหนึ่งของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่มหาวิทยาลัยได้สนับสนุนงบประมาณในการทำงานครั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น ภายหลังจากเสร็จสิ้นงานเปิดอาคารเทพรัตนราชสุตาแล้ว มหาวิทยาลัยได้สนองกระแสพระดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา สยามบรมราชกุมารีฯ เกี่ยวกับงานปริวรรตคัมภีร์โบราณ สถาบันฯ ได้มอบหมายให้คุณโสภณ พรหมจิตต์ ดำรงคัมภีร์ที่ได้เก็บรวบรวมไว้เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว คัมภีร์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับมอบจากนักศึกษาที่เคยเรียนวิชาภาษาถิ่น วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิชาวัฒนธรรมศึกษา ใบลานผูกที่มีสภาพสมบูรณ์ครบถ้วนทุกหน้าและมีคุณค่าควรปริวรรตมีจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ พุทธคุณสังคหะโลก, นางวิสาขารักษาศิล และตำรายาสมุนไพรรักษาม้า จึงได้ปริวรรตคัมภีร์ทั้ง ๓ เรื่องดังกล่าว และให้ขอความร่วมมือจากนักวิชาการท้องถิ่นหลายท่านทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยช่วยปริวรรตคัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๙ เรื่อง ได้แก่ ๑. ตำนานพระธาตุทุ่งต้อม ๒. ตำนานพระธาตุเจ้าแจ่มทุ่งจอมดอย ๓. ตำนานแม่ระมิงค์ ๔. ตำนานถ้ำเชียงดาว ๕. ตำนานพระแก้วเจ้า ๖. พุทธคุณสังคหะโลก ๗. สมณกถา หนังสือมหาสวาทเจ้าอุทุมมะและมหาสวาทเจ้าหลวงพรหมสร ๘. บวชพระลงขนานและโอวาทคำสอน ๙. ตำราก่อพระเจ้า ๑๐. นางวิสาขารักษาศิล ๑๑. สู้ขวัญคน ๑๒. สู้ขวัญข้าว ๑๓. สู้ขวัญช้าง ๑๔. สู้ขวัญม้า สู้๑๕. ขวัญควาย ๑๖. สู้ขวัญย่าหม้อหนึ่ง ๑๗. ตำรายาสมุนไพรล้านนา ๑๘. ตำรายาจากสมุดบันทึก และ ๑๙. ตำรายาสมุนไพรรักษาม้า เป็นคัมภีร์ใบลาน ๑๑ เรื่อง จำนวน ๒๒๗ หน้าใบลาน, พับสา ๑ เรื่อง จำนวน ๕ หน้าพับสา, เอกสารประเภทสมุดบันทึก จำนวน ๗ เรื่อง รวม ๕๕ หน้า รวมปริวรรตทั้งสิ้น ๒๘๗ หน้า ใบลาน/พับสา/สมุด จำนวนเชิงอรรถที่อธิบายคำศัพท์และอื่นๆ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๗๕๑ เชิงอรรถ รวมจำนวนหน้า ๒๑๔ หน้าพิมพ์

เนื้อหามีความหลากหลายและมีคุณค่าซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจศึกษาเรื่องท้องถิ่นล้านนา คัมภีร์หลายเรื่องยังไม่เคยเผยแพร่มาก่อน และมีคัมภีร์บางเรื่องมีภาษาบาลีปะปนอยู่ ไม่ได้ส่งคำบาลีให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ขอท่านผู้อ่านโปรดใช้ประโยชน์จากเนื้อหาที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยกลางเป็นหลัก ส่วนตำรายาและสมุนไพรพื้นบ้านมีหลายคำที่หาคำอธิบายไม่ได้ จึงเว้นไว้ ขอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย ปัจจุบันตำรายาสมุนไพรเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไปและสามารถใช้เป็นทางเลือกในการรักษาโรคต่างๆ ได้ จึงขอเสนอไว้ ๒ ตำรา

๓.๓ การปรัรตรรรณกรรรมทอ้งถึนให้แพร่หลายไปทัวประเทศ

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๑} กล่าวว่า วิธีนี้จะใช้หลักการเขียนคำส่วนใหญ่ให้อยู่ในรูปที่ตรงกับภาษากลางให้มากที่สุดเพื่อให้คนไทยทุกท้องถิ่นสามารถอ่านและเดาเนื้อหาจนเข้าใจความหมายได้ โดยไม่คำนึงถึงภาษาถิ่น เช่น ต้นฉบับเขียนว่า “ข้าง” ภาษาถิ่นว่า “ข้าง” ก็ปรัรตรรเป็น “ข้าง” ทุกคนก็อ่านเข้าใจตรงกัน

อีกประการหนึ่ง ถ้าเสียงอ่านในภาษาถิ่นตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ให้เขียนตามเสียงอ่าน โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นฉบับเดิม เช่นข้อความว่า “จ้ไฟเทิร” อ่านตามเสียงภาษาถิ่นว่า จักไปเดิน ก็ให้ถ่ายทอดตามเสียงอ่าน อนึ่ง อักษรวิธีล้านนา ถ้าเขียน “ไป” จะออกเสียงเป็น “ไป” จึงจำเป็นต้องเขียน “ไพ” เพื่อให้ออกเสียงเป็น “ไป” เมื่อถอดอักษร ควรใช้ “ไป” จะเหมาะกว่า อักษร “ท” ที่เขียนแทนทั้ง “ท” และ “ด” ตรงใดเป็น “ท” หรือเป็น “ด” ก็ควรถ่ายรูปแบบตามอักษรวิธีไม่ต้องยุ่งยากในการเดาว่า เมื่อไรจะเป็น “ท” และเมื่อใดจะเป็น “ด” และ ใช้ “น” สะกดแทน “ร” เช่นคำว่า “เทิร” ก็ถ่ายออกมาเป็น “เดิน” ทั้งนี้เพราะอักษรวิธีสมัยโบราณไม่เคร่งครัดในระบบการเขียนตามมาตรฐานของพจนานุกรม ยกเว้นคำบางคำ ที่ถ่ายทอดออกมาก็ยังไม่เข้าใจ ให้คงการเขียนถ่ายแบบตามตัวหนังสือเดิม ดังคำว่า “นักเชน” ก็เขียนเป็น “นักเจิน” แล้วยังมีคำร้อยกรองบางคำที่ต้องรักษาสัมผัสเอาไว้ ต้องเขียนตามสำเนียงถิ่น เช่น คำว่า “ไปเป็นของเป็นแล้วนอ” ไม่ควรเขียนว่า “ไปเป็นของเพิ่นแล้วนอ” หรือคำโบราณ เช่น “เหล่น” การไม่เขียนเป็น “เล่น” ก็อาจจะเกิดประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ต้องการตรวจสอบวรรณยุกต์คำไทยดั้งเดิมก็ได้ ทั้งนี้ หากคำใด เป็นคำโบราณ ที่ไม่รู้ความหมาย หรือยังหาความหมายไม่ได้ ก็อย่าเดาสุ่ม หรือดัดแปลงเปลี่ยนคำเข้าข้างตนเองตามอำเภอใจ ตัวไม่เข้าใจ ภายหลังอาจมีคนที่สามารถค้นหาความหมายจากภาษาไทยในท้องถิ่นอื่นก็ได้

ในทำนองเดียวกัน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ได้ทำการปรัรตรร ราชวงศ์มะ ฌบับวัดพระงาม เชียงใหม่ ที่อินทวสุภิกขุ จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) และจัดพิมพ์เป็นฉบับสถาปนาขึ้นมา เป็นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มิ่งเมือง ก็ใช้แนวทางการปรัรตรรตามที่กล่าวมา

๓.๔ การปรัรตรรแบบแบ่งเป็น ๒ คอลัมน์ บรรทัดต่อบรรทัด

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๒} กล่าวว่า โดยด้านซ้ายเขียนอักษรธรรมล้านนาตามต้นฉบับ ส่วนด้านขวา เขียนข้อความที่ปรัรตรรเป็นอักษรไทยภาคกลาง บรรทัดต่อบรรทัด คำใดที่ยาก ก็แปลความหมายไว้ในวงเล็บท้ายข้อความในบรรทัดเดียวกัน วิธีนี้ อุดม รุ่งเรืองศรี นิยมใช้ในช่วงแรกๆ ต่อมาจึงได้ตัดส่วนที่เป็นอักษรธรรมล้านนาทิ้งไป เพราะต้องการประหยัดหน้ากระดาษ

^{๒๑} อ้างแล้ว, พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. หน้า ๕๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

การปริวรรตแบบที่ ๔ นี้ ได้พบเห็นมีการจัดหน้าแปลกออกไปจากอุดม รุ่งเรืองศรี เช่น งานปริวรรตของ รศ.ดร.อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์ บางเรื่องอักษรต้นฉบับอยู่หน้าซ้าย คำปริวรรต (อ่าน) ใช้ภาษาไทยกลาง ตรงตามตัว ในหน้าขวา มีการอธิบายคำยากไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่อง มาตลังกา มีการเรียงความและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส บางเรื่องเช่นเรื่อง ภาชิต ตระกูลไท จะพิมพ์ภาชิตอักษรต้นฉบับเอาไว้ก่อนแล้วปริวรรตออกมาด้วยภาษาไทยกลางและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นบทเรียงลงมา

ในทำนองกลับกัน จริย์ สุนทรสิงห์ (๒๕๕๑) ได้ปริวรรตจากภาษาไทยกลางกลับเป็นอักษรล้านนา จากผลงานเรียบเรียงมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ของพระอุปาสีคุณูปมาจารย์(ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ได้พิมพ์ต้นฉบับไว้ในหนังสือหน้าซ้าย และคำปริวรรตกลับอักษรล้านนาไว้ในหนังสือหน้าขวา บรรทัดต่อบรรทัด ความตรงกัน พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุ ครบ ๘ รอบ ๘๖ ปี พระธรรมสิทธิอาจารย์ (หนู ถาวรมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ซึ่งในการปริวรรตกลับสู่อักษรล้านนา ก็ได้ใช้อักษรวิธีแบบดั้งเดิมของล้านนา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๔. ใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น กล่าวว่า ปัจจุบัน เทคโนโลยี มีบทบาทสำคัญ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานได้อย่างสูง เนื่องจากว่าตัวใบลานเอง มีอายุจำกัด สักวันหนึ่งเมื่อถึงเวลา ใบลานก็ต้องชำรุดเสียหาย ย่อยสลายไปในที่สุด แต่ที่น่าเสียดายและคงต้องรักษาเอาไว้อย่างดี คือ องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนคัมภีร์ใบลาน ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้ต่าง ๆ สามารถอยู่ต่อไปได้ ซึ่งสมัยก่อน การรักษาองค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน ใช้วิธีการคัดลอกอักษรใบลาน ลงสู่ใบลานอีกชุดหนึ่ง เรียกวธีการคัดลอกว่า จารัณม์ จึงทำให้คัมภีร์ใบลานชื่อเดียวกัน แต่มีหลายฉบับ ที่ปรากฏอยู่สถานที่ต่าง ๆ ปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอีกวิธีหนึ่ง คือ การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานเก็บไว้ ซึ่งทำให้สะดวกและประหยัดเวลายิ่งขึ้น และสามารถเก็บไว้ได้นานด้วย โดยมีวิวัฒนาการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ของประเทศไทย ตามลำดับดังนี้

๔.๑ ยุคไมโครฟิล์ม

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา ^{๒๓} กล่าวว่า ภาคเหนือของประเทศไทยมีวัฒนธรรมและวรรณกรรมเฉพาะตัว อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง หากแต่ความมั่งคั่งทางคัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการค้นคว้าวิจัยน้อยมากเนื่องจากขาดการเข้าถึง แม้ว่าแหล่งข้อมูลปฐมภูมิมีอยู่อย่างมากมายก็ตาม นอกจากคัมภีร์ใบลานในห้องถื่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนานิกายเถรวาท แล้วก็ยังมึวรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกจำนวนมาก

^{๒๓} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

รวมถึงชิ้นงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมายจารีตประเพณี ตำราโหราศาสตร์ เวทมนต์ ตำนาน และพิธีกรรมต่าง ๆ ไวยากรณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจนกวีนิพนธ์และเรื่องมหากาพย์ นิทานพื้นบ้านและนิยายรัก คัมภีร์ใบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหาร โดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานมีทั้งภาษาล้านนา ไทยเขิน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา เริ่มขึ้นในปี ๒๐๑๓ เป็นโครงการที่รวบรวมคัมภีร์ใบลานจากบางโครงการที่กล่าวมานั้น ด้วยระบบออนไลน์ พร้อมคัมภีร์ใบลานที่ได้รับการบันทึกเป็นระบบดิจิทัลโดยตรงในระหว่างการทำโครงการนี้ไว้ด้วย

ชุดคัมภีร์ใบลานภายในหอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานล้านนา หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานประกอบด้วยรูปถ่ายคัมภีร์ใบลานจาก ๔ ชุดคือ **โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ล้านนา (PNTMP): ๓,๙๑๔ ตันฉบับ ๑๕๙,๕๖๔ รูปดิจิทัล** คัมภีร์ใบลานชุดนี้ ซึ่งเป็นชุดคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุดในหอสมุดดิจิทัลนี้ บรรจุภาพดิจิทัลขาวดำที่บันทึกจากรูปแบบไมโครฟิล์ม โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษและที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อช่วยในการจัดตั้งบัณฑิตศึกษา สาขาภาษาล้านนา ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จากปี ๑๙๘๓-๑๙๙๒ โครงการนี้ดำเนินการโดย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ผ่านโครงการความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมของกระทรวงระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี ๑๙๘๗-๑๙๙๑ โดยมี ดร. ม.ร.ว. รุจยา อาภากร เป็นหัวหน้าโครงการ

นอกจากการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั่วประเทศไทยแล้ว ยังมีการบันทึกเป็นไมโครฟิล์มจำนวนมากกว่า ๔๐๐ ม้วน โดยเลือกเอา เฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับด้านวรรณกรรมล้านนา ตามที่ กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้แนะนำ รวมถึงคัมภีร์ใบลาน ทั้งหมด ที่รวบรวมได้จากวัดสูงเม่น จ.แพร่ (ซึ่งมีกว่า ๑๕๐ ม้วน) สำเนาไมโครฟิล์มของคัมภีร์ใบลานชุดนี้ถูกจัดเก็บไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ ชุดหนึ่ง ที่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL) ชุดหนึ่ง และที่ Akademie der Wissenschaften und der Literatur ประเทศเยอรมันนี้อีกชุดหนึ่ง

โดยได้รับคำอนุญาตจากสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไมโครฟิล์มชุดนี้ได้รับการบันทึกเป็นดิจิทัลในประเทศเยอรมันในปี ๒๐๑๒-๒๐๑๓ และผู้สนใจสามารถสืบค้นภาพคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นได้ทางเว็บไซต์ภายใต้ Creative Commons Attribution-NonCommercial ๔.๐ Unported (CC BY-NC ๔.๐) License (ยกเว้นตำรายา) การบันทึกเป็นดิจิทัลดำเนินการโดย Herrmann und Kraemer GmbH โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ภาพคัมภีร์ใบลานชุดนี้ได้รับการปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการ หอสมุดดิจิทัลหนังสือใบลานลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว คัมภีร์ใบลานชุดนี้เน้นหนักเรื่องพื้นเมือง (เอเชียอาคเนย์) และทางโลก นอกจากนี้มีคัมภีร์ใบลานภาษาบาลีที่น่าจะเก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คัมภีร์ใบลานจัดทำขึ้นตามลำดับความสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นตัวแทนของจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงอายุและคุณภาพของคัมภีร์ใบลาน หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานล้านนา (DLNTM): ๑,๐๕๑ ต้นฉบับ ๓๙,๕๔๗ รูปดิจิทัล ชุดคัมภีร์ใบลาน DLNTM บรรจุภาพถ่ายสีที่บ้านทิกเป็นดิจิทัลโดยตรงในภาคเหนือของไทย ระหว่างทำการสำรวจโครงการฯ ในปีศวรรษที่ ๑๙๘๐ ได้มีการคัดเลือกคัมภีร์ใบลานกว่า ๖,๐๐๐ ผูกเพื่อทำการบันทึกไมโครฟิล์ม แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ไม่สามารถบันทึกคัมภีร์ใบลานที่คัดเลือกแล้วกว่า ๒,๐๐๐ ต้นฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีการบันทึกไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายและลำพูน และได้ทำการบันทึกไมโครฟิล์มในวัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในจังหวัดเชียงใหม่ (คัมภีร์ใบลาน ๙๐ ต้นฉบับที่วัดเชียงใหม่)

ร่วมกับโครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้สนับสนุนงบประมาณในการบันทึกคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัลโดยตรงในวัด ๓๙ แห่ง การบันทึกคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัลโดยตรงนั้นดำเนินการ ระหว่าง ปี ๒๐๑๓ ถึง ๒๐๑๗ และ ภาพดิจิทัลที่ได้ถูกปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการหอสมุดดิจิทัลหนังสือใบลานลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว^{๒๔} ขั้นตอนของการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลคือดังนี้

บุญเลิศ เสนานนท์^{๒๕} กล่าวว่า เนื่องจากทุกองค์ประกอบของมัดคัมภีร์ ตั้งแต่เชือกห่อคัมภีร์ ผ้าห่อฉลาก แผ่นลาน และสายสนอง ล้วนเป็นของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี หากหยิบจับด้วยความไม่ระมัดระวังอาจทำให้แตกหักหรือเสียหายได้ สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มจากการลงทะเบียน ทำความสะอาด บันทึกภาพ จัดเก็บ และมอบคืนคัมภีร์ใบลาน

ลงมือทำความสะอาดใบลานทุกแผ่นอย่างระมัดระวัง และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้สิ่งสกปรกฝุ่นละออง หรือคราบรอยนิ้วมือติดเปรอะเปื้อนแผ่นใบลาน เจ้าหน้าที่ต้องสวมถุงมือ หากใบลานอยู่ในสภาพดีก็ใช้เพียงแปรงขนอ่อนปัดฝุ่นออกอย่างเบามือ หากมีคราบเชื้อราหรือสิ่งสกปรกติดแน่นอยู่ก็ใช้แอลกอฮอล์บริสุทธิ์เช็ดทำความสะอาด แต่หากใบลานอยู่ในสภาพแห้งกรอบหรือตัวอักษรจางก็ใช้ไม้สำลีสะอาดจุ่มน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนแท้ม แล้วใช้ผ้าสะอาดชิ้นเล็ก ๆ เช็ดไปทางเดียวกัน เพื่อให้เส้นลายจารปรากฏชัดเจนอีกครั้ง ทั้งยังเป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่ใบลานอีกด้วย

เมื่อทำความสะอาดใบลานแต่ละแผ่นเรียบร้อยแล้ว ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการบันทึกภาพเจ้าหน้าที่ต้องตรวจลำดับเลขหน้าอีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าลำดับหน้าไม่สลับและมีเนื้อความต่อเนื่องกัน โดยดูจากเลขอักษรหรือเลขโทรหาที่ปรากฏตรงกึ่งกลางริมซ้ายด้านหลังของใบลานแต่ละแผ่น ในการบันทึกภาพ เราแบ่งเจ้าหน้าที่เป็น ๒ ชุด ชุดที่หนึ่งประจำตำแหน่งที่แทนถ่ายภาพ ทำหน้าที่จัดเตรียมและวางใบลานให้พอดีกับเส้นตารางฐานที่ตั้ง จัดเรียงเลขหน้าวางแผ่นระบุลำดับหน้าให้ตรงกับใบลาน หาก

^{๒๔} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

^{๒๕} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๕๖.

พบว่าตัวอักษรใดไม่ชัดต้องแต้มด้วยน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนอีกครั้ง และหากมีสิ่งสกปรกตกค้าง เช่น ฝุ่น จากเศษผ้าหรือคราบดำ ต้องทำความสะอาดจนแน่ใจว่าไม่มีสิ่งใดตกค้างติดไปในภาพถ่าย

หลังจากเสร็จขั้นตอนการถ่ายภาพแล้ว เจ้าหน้าที่จะนำใบลานแต่ละแผ่นมารวมผูก ร้อยสาย สมอง ประกบด้วยไม้ประกับ มัดให้เรียบร้อยดังเดิม ไม่ให้แน่นหรือหลวมเกินไปห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ เสียบ ป้ายฉลาก นำคัมภีร์ใส่ถุงผ้าและมัดเก็บให้เรียบร้อย

ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าหน้าที่ทำป้ายทะเบียนบอกชื่อคัมภีร์ปีที่จาร ปีการสำรวจ ติดไว้ที่ถุงผ้า แล้ว นำห่อมัดคัมภีร์เก็บคืนที่ตู้พระธรรมหรือหีบใบลานและต้องแจ้งให้เจ้าของสถานที่หรือผู้ดูแลรับผิดชอบทราบ ด้วยว่านำใบลานเก็บคืนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่งปัจจุบันการถ่ายภาพคัมภีร์ดิจิทัล ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบ ลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา

เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรม ทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานไว้เป็นข้อมูล ดิจิทัลด้วยเทคโนโลยีมีความทันสมัย และมีคุณภาพดีกว่าภาพถ่ายไมโครฟิล์มในอดีต สามารถเก็บไว้ใช้เป็น ข้อมูลปฐมภูมิสำหรับการศึกษาค้นคว้าได้อย่างดี เนื่องด้วยจำนวนของคัมภีร์ใบลานซึ่งมีมาก จึงทำให้การ รวบรวมเพื่อถ่ายภาพต้องใช้เวลาในการดำเนินการเป็นระยะเวลานาน ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับ ยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จะช่วยให้การถ่ายภาพเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ สามารถทำได้สะดวก รวดเร็ว อีกทั้งทำให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นผลงานวิจัยของ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิพย์ อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะจากมหาวิทยาลัย เทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ โดยผลงานนวัตกรรมชิ้นนี้ มี พระมหาเสรีชน นริสโสโร ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร เป็นผู้แทนมหาวิทยาลัยเข้ารับโล่แสดงความขอบคุณแก่หน่วยงานที่นำผลงาน ร่วมนำเสนอ มอบโดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล เลขาธิการคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ เนื่องในงาน “มหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๑ (Thailand Research Expo ๒๐๑๘) ระหว่าง วันที่ ๙-๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์เซ็นทรัลเวิลด์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ฯ

และ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ทาง พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิพย์ อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ทูลเกล้าถวาย เครื่อง จับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จำนวน ๑ เครื่อง ให้แก่ สมเด็จพระ กนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในงานการประชุมวิชาการ ระดับชาติและนานาชาติ The ๑๐th International Buddhist Research Seminar “Nan : The City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage” ภายใต้หัวข้อ “นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่มรดกโลก” ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในการนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานเครื่องดังกล่าวให้กับ วิทยาลัยสงฆ์ นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสืบไป นับว่าเป็นนวัตกรรม ผลงานทางเทคโนโลยีล่าสุดของประเทศไทย ที่นำมาใช้กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๕. การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

พระมหาสุทิตย์ อาภากร ดร.^{๒๖} กล่าวว่า เมื่อคัมภีร์ได้รับการอนุรักษ์ทางกายภาพทุกรูปแบบแล้ว ตั้งแต่ขั้นตอนที่ ๑ – ๕ ตามกระบวนการที่ผ่านมา ขั้นตอนอีกขั้นตอนนี้ ที่ช่วยในการรักษาตัวใบลานให้มีอายุยืนยาวหลายร้อยปี เพื่อให้รอดพ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้ใบลานเสียหาย เช่นสภาพอากาศ มด แมลง ปลวก หรือ แม้แต่มนุษย์ คือ การเก็บรักษาใบลาน ในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม เวรณกรรม หรือเรื่องราวต่าง ๆ ลงในสมุดข่อย ใบลานแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยใบลานเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อเรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มีลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับ มัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับรวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็ก ๆ หรือที่เรียกว่า “ไม้ป่นจึก” หรือ “ไม้บัญญัติ” เพื่อบอกว่า คัมภีร์เรื่องนั้น ๆ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมกี่ผูก ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร และใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่าเป็นการจัดระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยที่วัดสูงเม่นนั้น มีการจัดทำไม้ป่นจึกอย่างสวยงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อที่มีต่อการรักษา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมของชาวสูงเม่นเป็นอย่างดี

๕.๒ ระดับการห่อคัมภีร์

ผ้าห่อคัมภีร์ คือ ผ้าที่ใช้ห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานหลังจากปิดไม้ประกบเรียบร้อยแล้ว(สำหรับคัมภีร์ที่มีไม้ประกบ) เพื่อปกป้องคัมภีร์ใบลานจากฝุ่นละออง หรือจากการทำลายของสัตว์ต่างๆ

เมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จ จำเป็นต้องมีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้คงทนในการใช้งาน จำเป็นต้องมีวัสดุที่ใช้ปกป้องคัมภีร์ ทั้งจากความชื้น ความร้อน แสง ฝุ่นผง แมลง และสัตว์กัดแทะ จึงใช้ผ้าอันทำขึ้นเป็นการเฉพาะเรียกว่า “ผ้าห่อคัมภีร์” ซึ่งรวมถึงผ้าผืน ผ้าชิ้น มีทั้งไหมและฝ้าย เป็นผ้าใหม่ที่ยังไม่ผ่านการใช้งานมาก่อน อาจมีตัดเย็บ ประกอบกันกับซี่ไม้ไผ่เพื่อเสริมให้เกิดความคงทน แล้วนำมาห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานที่แนบประกบด้วย “ไม้ประกบ” ซึ่งเป็นไม้สองชิ้นที่มีความกว้างยาวขนาดเดียวกับคัมภีร์ใบลาน แล้วใช้เชือกมัดเป็นมัดๆไว้ โดยมีไม้ฎีกาหรือไม้ปี่ ซึ่งส่วนมากเป็นวัสดุที่ทำจากติ้วไม้ไผ่จารึกบอกชื่อเรื่อง จำนวนผูก รวมถึงนามผู้สร้างเสียบสอดไว้ด้านนอกมัดเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหา

^{๒๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๑๐๒ – ๑๐๖.

๕.๓ ระดับตู้พระธรรม หีบธรรม และ กล่องใส่คัมภีร์ เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาสมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บคัมภีร์ในหลายรูปแบบ เช่น เก็บไว้ในกล่องใส่คัมภีร์ แบบฉบับเดียว หรือ มัดเดียว หรืออาจจะนำคัมภีร์หลาย ๆ มัด ใส่ในหีบธรรม ถ้ามจำนวนมากขึ้นอีก ก็ก็นำไปใส่ไว้ในตู้ที่มีดัดขีดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างกล่องใส่คัมภีร์ หีบธรรม และ ตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะ และ ความศรัทธาของผู้ถวาย

๕.๔ ระดับหอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างหอไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง หอไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ หอไตรวัดเจติยหลวง หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน หอไตรวัดสูงเม่นซึ่งเป็นหอไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเป็นอย่างดีเป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.๕ ระดับประเพณีความเชื่อ ทั้งนี้วัตถุประสงค์หลังของระดับนี้ คือ การดึงมวลชนในหลายภาคส่วน ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อเรื่องบุญกุศลนำทุกภาพส่วนมาร่วมกิจกรรมกันตามความถนัด ซึ่งหลายที่ปฏิบัติเป็นเวลานาน จนทำให้ก่อให้เกิดเป็นประเพณี และ วัฒนธรรมสืบมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ทุกภาคส่วน เชื่อว่าจะเป็นวิธีการเก็บรักษาองค์ความรู้ และ คัมภีร์ให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน เช่น มีพิธีขอขมาคัมภีร์ก่อนสำรวจ และ หลังสำรวจคัมภีร์ พิธีกรรมการเวียนธัมมการณมัสการพระธัมม จัดในรูปของการท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนาและวัฒนธรรม การใส่อาณิสสของการจารคัมภีร์ เช่น การจารคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานเป็นบุญที่มีอาณิสสอันจะนับจะประมาณมิได้เพราะภายหลังพุทธปรินิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงตั้งสาวกองค์ใดให้เป็นพระศาสดาปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ แต่ทรงให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนเป็นศาสดาแทนพระองค์ต่อไปในกาลภายหน้าจึงมีความเชื่อว่า การจารอักขระลงในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อรักษาพระธรรมวินัยแม้เพียงหนึ่งอักขระ ก็ได้บุญประหนึ่งสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์เลยทีเดียว ดังที่สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงอาณิสสและความปรารถนาของการถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในหนังสือสังคิதியวงศ์ ปริเฉทที่ ๙ ว่า “แม้ว่าอักขระแต่ละตัว ๆ ก็ทรงคุณเสมอด้วยพระพุทธรูปแต่ละองค์ ๆ เพราะเหตุนั้น สาธุชนผู้บัณฑิตพึงจารึกพระไตรปิฎกไว้ก็เป็นอันชื่อว่า พระตถาคตเจ้าทั้งหลายมีประมาณ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ยังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ (ตราบใด) ผลคืออักขระดังพระพุทธรูปจะพึงดำรงอยู่เสมอ (ตราบนั้น) เพราะเหตุนี้ให้สาธุชนพึงจารด้วยตนเองและให้ผู้อื่นจารพระธรรมลงไว้ในใบลานและบรรจุไว้ในพระเจดีย์ อักขระแห่งพระไตรปิฎกทั้งหลาย ท่านประมาณไว้ว่า ๔๐๐ โกฎิ ๗๒ อักขระ พระไตรปิฎกเหล่าใดที่ได้บรรจุไว้แล้ว ปิฎกเหล่านั้นได้ชื่อว่าเหมือนสร้างพระ

ปฏิมากรไว้ ๔๐๐ โถง ๗๒ พระองค์” คติความเชื่อดังกล่าวมิได้มีเฉพาะการจารใบลานสายจาริตไทยเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องกับคติความเชื่อของจาริตพม่าและสิงหลอีกด้วย^{๒๗}

มีการใส่ความเชื่อ เรื่องการอาณิสสของกาถาวยผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เช่น มีธรรมเนียมผ้าห่อคัมภีร์ใบลานสำหรับถวายวัด เหล่าหญิงสาวสามัญชนและแม่บ้านจึงมีหน้าที่อุทิศผ้าทอของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดงานศิลปหัตถกรรมผ้าห่อคัมภีร์ขึ้น เนื่องจากในวัฒนธรรมไทย ผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสในการบวชเรียนเขียนอ่าน จึงไม่สามารถจารพระธรรมคำสอนลงในใบลานได้ ดังนั้นสิ่งที่ผู้หญิงทำได้คือการใช้งานฝีมือของตนเอง หรือว่าจ้างเพื่ออุทิศเป็นพุทธรูป โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ "ลานยาว" (ความยาวของใบลาน) ตั้งใจทำอย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอเอง เพื่อให้ได้อานิสสอย่างฝ่ายชายที่มีโอกาสด้านการสร้างบุญบารมีมากกว่า รวมถึงเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ตัวใหม่ที่ถูกล่าในกระบวนการสาวไหม เนื่องจากต้องใช้ตัวไหมในปริมาณมากในการทอแต่ละครั้ง จึงถือเป็นการตอบแทนคุณตัวไหมและไม่ให้เกิดเคราะห์กรรมติดตัวแก่ผู้ทอ ซึ่งเป็นผู้ทอเองด้วย ซึ่งกว่าจะมาเป็นผ้าผืน ผ้าชิ้น ผ้าห่อคัมภีร์นั้น ต้องใช้ทั้งความอดทน อดกลั้นในการสร้างงานฝีมืออย่างยืดยาว ผ่านเทคนิคการทอต่าง ๆ ทั้ง การจก การขีด และ การมัดหมี่ เป็นต้น จึงทำให้ผ้าที่ได้นั้นทรงคุณค่ายังความภูมิใจให้กับผู้ทอเป็นอย่างมาก ยิ่งเมื่อได้นำไปห่อคัมภีร์ใบลานอันเป็นสิ่งสูงสุดของการสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยังทำให้เกิดความปิติภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Land scope) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

โทมัส เอฟ คิง (Thomas F.King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

^{๒๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่., หน้า ๑๒๓.

๑. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
๒. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
๓. เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
๔. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Esthetic Associative Places) รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

๕. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non- Physical Resources) ได้แก่

- แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life)
- แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice)
- ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm)
- ค่านิยม (Values)
- ความเชื่อ (Beliefs)
- ศาสนา (Religion)
- แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction)
- รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

สายนต์ ไพรชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)
๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับทั้งทรัพยากรโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระดุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ อยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระดูกสัตว์ กระดูกคนที่มีสภาพกลายเป็นหิน หรือฟอสซิล (fossilized bones) ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำ เรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำหเลสสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพรรักษาโรค ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเจดีย์เจ็ดชั้น อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาอินทขิล เสาเฝ้าบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม คูขะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด – เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจาก

โรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้า พาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพริกาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์ น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ปับสา ปับหลั่น เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสัน อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบ รถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่าง เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลี่ยง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แทนบดยา เครื่องชั่ง ตวง วัด เฟอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เตียง เก้าอี้ มุ้ง หมอน ที่นอน เสื่อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรีกล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรศัพท์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และการกีฬาต่างๆที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่างๆในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มากและที่มีอายุน้อยไม่กี่ปี หรือไม่กี่เดือนที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหาปริมาตรที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาปริมาตรนั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลป์ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลป์ด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็นทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าและมูลค่าทางด้านต่างๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชน และสังคมระดับต่างๆ
๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ

๓. เป็นวัตถุดิบแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่นๆตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา

๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว

๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

๒.๒.๑ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำ การใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า **มรดก (Heritage)** ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาบูรณาการพัฒนาคูณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใดๆที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่างๆ

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามีคุณค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆเพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์ จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆจะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation / revitalization) เป็น การสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะ ไม่ได้ทำหน้าที่ดังเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทาง โบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-Functioning) เพื่อใช้ในการ แก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคย ปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานใน พระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมึ การนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดี ต่างๆไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมาย การค้า และตราประจำองค์กรต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้ พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า ๓ E-Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E๑-Education) เน้นการเรียนรู้จากการ ปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ใน หน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E๒-Engineering) หมายถึง การ คิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (appropriate technique /technology)ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (research) ด้านการอนุรักษ์ (conservation) การสงวนรักษา (preservation) และรูปแบบการพัฒนา (development pattern) รวมไปถึงการสร้าง เงื่อนไข (conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (rules) และกฎหมาย (acts) เพื่อใช้ในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับ นานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E๓-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และ เอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ ๓ E-model ดังกล่าวข้างต้นอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ์และอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๖ ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิ์อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ยัง

ขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ถวิลวดี บุรีกุล^{๒๘} กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงประชาชน ชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ กล่าวว่า^{๒๙} การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับออกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่าการมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็ทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยัน ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่

^{๒๘} ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕, หน้า ๖๗.

^{๒๙} ณรงค์ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๕, หน้า ๔๑.

รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทาง และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่า และที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

พีระ พรนวม^{๓๐} ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจน การควบคุมโดยตรงจากประชาชน

ประพันธ์ สร้างเพชร^{๓๑} ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในรายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลตามนโยบาย แผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ สุคติพันธ์ กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แนววิธีการพัฒนามาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค

เมื่อพิจารณาในส่วนเนื้อหาของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหา ดังนี้ คือ

^{๓๐} พีระ พรนวม. ศัพท์ต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๓๒ – ๓๓.

^{๓๑} ประพันธ์ สร้างเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๖๖.

๑. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
๒. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
๓. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
๔. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
๕. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
๖. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ๑)การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา และ ๒)การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment)ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

๒.๓.๒ กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์^{๓๒} ได้นำแนวคิดของไพร์ตัน เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๔๗) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. f^{๓๓} กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

๑) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

^{๓๒} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข , ๒๕๕๙, หน้า ๑๗.

^{๓๓} Cohen, J.M. , & Uphooff, N.T. Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies. New York : Longman, 2015, P.56.

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และการขอความช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

ณรงค์ ณ เชียงใหม่^{๓๔} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

๒. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

^{๓๔} ณรงค์ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗ - ๖๘.

๓. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่อนันและกัน

๔. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการ ในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

โดยสรุป จะพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม มีกระบวนการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

๓. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

สรุป แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชุมชนดังกล่าวมีความสำคัญต่อการที่ชุมชนจะนำกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยความรักและความเอาใจใส่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพราะถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมแล้ว

มรดกทางวัฒนธรรมย่อมเกิดความเสียหาย และอาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่างกันใน ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูลข่าวสารทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น ๕ ขั้นตอนคือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน ๒) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) การกำหนดกิจกรรม ๔) การดำเนินกิจกรรม และ ๕) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีตั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิค ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนา พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว เมื่อเป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ประเภทครอบครัว ฯลฯ ของสังคมนั้น

๒. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าวนั้นคือสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากมีการพิสูจน์ความเชื่อนั้นแล้ว ความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้ในข้อ ๑ ข้างต้น บางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ ก็จะเป็นเพียงความเชื่อเช่นนั้นต่อไป

๓. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ ที่จะกล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว ความสามารถในการดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว ความสามารถในการพัฒนาตนเองและครอบครัว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนั้น ยังมีศิลปะดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ วรรณกรรม การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งมีวิธีการหลายหลายที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันด้วย คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสິงที่ดั่งามไว้ เช่น การรักษาประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดั่งามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวชต้นไม้เพื่อให้คนร่วมมือกันในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น

องค์ประกอบภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ ได้กล่าวว่ถึงการจัดการความรู้และภูมิปัญญาว่าจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาใน ๓ ส่วน ที่สำคัญคือ

๑. ความรู้

๒. กระบวนการได้มาซึ่งความรู้

๓. เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาของการนำความรู้ไปใช้หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงวิธีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ

স্যันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ และทรัพยากร วัฒนธรรมว่า โดยทั่วไปมี ๒ ประเภทและมีแหล่งที่อยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ความรู้ฝังลึก(tacit knowledge) หรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ผนึกแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของนั้น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

๒. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (explicit knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝังหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค แต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการชุด-คัน-สกด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมา และแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้ในงานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรืออีกในลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจจะมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศธรรมชาติชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานะคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพิงอิงกันระหว่างผี (เทวดา, คนตาย) มนุษย์ (คนเป็น) สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการให้ที่สำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พืช สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ อากาศ) และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือระบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง

ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึง ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาว่ามีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล การต่อสู้แย่งชิงสิ่งของ ที่อยู่ ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งจากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สามารถสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้า สิ่งที่เคยประพฤติปฏิบัติ หรือสิ่งที่ห้ามปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้น ๆ เมื่อกาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจจะลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้

๒. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง เพาะปลูก สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ดังเห็นได้จากชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมให้พื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป

๓. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงปฏิบัติจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงใช้วิธีลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือแม้กระทั่งเป็นวรรณกรรม คำสอน

ภาชิต ดำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีการดังกล่าวไม่มีอะไรตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

๔. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่มี การเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้ พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมง่าย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ-คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือแม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่แน่นอน เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

๕. การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีลและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีการตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนนับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแกนและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ด้วย

๖. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโดดเด่นกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

๗. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและทางสังคม ได้เลือกเฟ้นเอาตามความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางด้านจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล แก้วฤทธิการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิด หรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ท่ามกลางความซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลพลະไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

๘. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้ส่อไปในทางที่ชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิธีธรรมดา วิธีที่ธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่ส่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถะประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุแต่ไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัสได้เพียงตื้นๆ หยาบๆ เป็นส่วนเสี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งอัตถะประโยชน์ เช่น ว่าดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแค่วัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ๆตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและที่ทำอย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

การเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการสะสมภูมิปัญญา เป็นวิธีการที่ผสมผสานทั้งการเรียนรู้ที่ผ่านพิธีความเชื่อ และการเรียนรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นการปฏิบัติจริงและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มต้นจากการมองว่า การจัดการภูมิปัญญาไม่ใช่การไปเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมดและรู้อย่างกว้างๆ ว่ามีเนื้อหากลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่ต้องมองทะลุลงไปคือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญา แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้ นั้น ๆ

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้สมัยใหม่ มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด ทั้งนี้การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์สุดท้าย (end product) แล้วสืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการเก็บ ก็คือ ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิด ทำให้เราสามารถพิจารณาความเชื่อบางประการของชาวบ้าน ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้มิได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน

สำหรับขั้นตอนการจัดการภูมิปัญญานั้น สามารถประยุกต์ใช้ระบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource assessment) เพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
๓. การสงวนและอนุรักษ์
๔. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๕. การเผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนหมู่มาก
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)
๗. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (enforcement) ของชุมชน

๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อกับการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

๒.๕.๑ หลักการสำคัญของความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ^{๓๕} กล่าวว่า การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางานอย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไปหรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้นในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

^{๓๕} ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๗๖.

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมาก ภาครัฐหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้อาศัยพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วุ่นนี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๒ ความหมายการเสริมสร้างเครือข่าย

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๓๖} ให้ความหมายของคำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่า "เครือข่าย" เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ คนในชุมชน และองค์กรชุมชน จะ

^{๓๖} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.88.

ร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของ เครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก

Doyle, Robert^{๓๗} ให้ความหมาย เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

พิทยา ว่องกุล^{๓๘} ให้ความหมาย "เครือข่าย" ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L.^{๓๙} ให้ความหมาย เครือข่าย ว่า หมายถึง วัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสพการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการณรงค์เรื่องต่าง ๆ ถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า

เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง

^{๓๗} Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option.** Prepare for the presentation to the ๑st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016, P.43.

^{๓๘} พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธัมมาธิปไตย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิถึทรรศน์. ๒๕๕๖, หน้า ๕๖.

^{๓๙} Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. **Building Government - Citizen - Business Partnerships.** Canada : Institution on Governance, , 2013, P.90.

เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็น ผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

ปกรณ สุวรรณประภา^{๔๐} ให้ความหมายของ เครือข่าย ว่า คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่**สมัครใจ** ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน **โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้าง** ของคนในเครือข่ายด้วย**ความเป็นอิสระ เท่าเทียมกัน**ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

๑. ความสัมพันธ์ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
๒. กิจกรรมที่ต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
๓. การเป็นสมาชิก ต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

โดยสรุป ความหมายของ การสร้างเครือข่าย คือ

๑. ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน
๒. รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้
๓. การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้

^{๔๐} ปกรณ สุวรรณประภา. **วิทยาการกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาสืแยกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

๔. สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน

๕. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๖. ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่าง ความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อม จะสานต่อกับสิ่งต่างๆ โดยมุ่งเน้นการสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อเข้ามาสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกัน ในฐานะที่ทุกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตามภารกิจนั้นๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๗. สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๘. การที่คนมาพบปะกัน มาประชุมกัน และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะมีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกัน

๙. การเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็นความสัมพันธ์กลับในเชิงบวก ที่จะส่งผลให้เกิดพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการขยายผลแบบก้าวกระโดด (quantum leap) เป็นพลังสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนคุณภาพอย่างฉับพลัน (emergence) โดยเป้าหมายที่ปรารถนาในการสร้างเครือข่าย คือ การนำเอาจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์ของมนุษย์มาถักทอเชื่อมโยงกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาได้จากระบบสิ่งมีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงเครือข่าย และมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา (ลองผิด-ลองถูก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสารจะต้องเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย

๑๐. ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระบบบุคคล องค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่ายและขนาด ตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ และอีกหลายๆ คน ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน

๑๑. ชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวม ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะใช้พื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือ เป้าประสงค์ใหม่ของการ

เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน (communication and network)

๑๒. เครื่องมือทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปังเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับ จิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

๑๓. การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

๑๔. รูปแบบการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบที่ยังคงความอิสระ โดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ ตามความจำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน

๑๕. ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการ ทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

๑๖. การสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

๑๗. สังคมแห่งกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social networks) โดยเครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง หรือมี การขยายแนวคิด กระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

๑๘. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ ยุติธรรม และกาสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริม ความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อบูรณาการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้ พรมแดน

ดังนั้นโดยสรุปแล้ว การสร้างเครือข่าย จึงหมายถึง คือ กระบวนการที่กลุ่มของคนหรือองค์กรที่ สมัคใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบ โครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ ในความหมายนี้ สารสำคัญคือ ความสัมพันธ์ของ สมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยน ซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเอง ของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

๒.๕.๓ ประเภท และ องค์ประกอบการเสริมสร้างเครือข่าย

อรุณี เวียงแสง และคณะ ^{๔๑} กล่าวว่า การเสริมสร้างเครือข่ายและองค์ประกอบของเครือข่าย มีหลายประเภท ดังมีผู้เสนอแนะดังนี้

กรมพัฒนาชุมชนได้นำเสนอประเภทของเครือข่ายดังนี้

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area)
๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue)
๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่ อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้น ในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอา พื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น

- เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคม อ.แม่สอด จ.ตาก

^{๔๑} อรุณี เวียงแสง และคณะ. การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

- เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จ.น่าน
- เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
- เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย
- เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น

๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- เครือข่ายลุ่มน้ำปิง
- เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น

- เครือข่ายป่าชุมชน - เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน
- เครือข่ายผู้สูงอายุ - เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค - เครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา - เครือข่ายสิทธิมนุษยชน - เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้น การดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์ นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

๑) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ

๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้านเครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิทยา ว่องกุล^{๔๒} ยังได้แบ่งประเภทของเครือข่าย ดังนี้

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึงเครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็นเครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ไม่ได้มีเป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสารระพา หรือรวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

เครือข่าย (แท้) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย ๗ อย่างด้วยกัน คือ

๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)
๓. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
๖. มีการเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependent)
๗. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น^{๔๓}

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

^{๔๒} พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธัมมาธิปไตย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยยุทธศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๒๓ – ๒๔.

^{๔๓} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.54.

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่ต่างกันในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแนบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ^{๔๔}

มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เขามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเขามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเขามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

^{๔๔} Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London : Social Development Division Department for International Development, 2015,P.34.

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกี่ยวพันพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุง แต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านการเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็เกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ^{๔๕}

สำหรับองค์ประกอบความเป็นเครือข่าย Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๔๖} ได้กล่าวว่า

^{๔๕} Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. "Towards the Global Knowledge and Information Society". **Development and Cooperation (D+C)**. No.๔/๑๙๙๙, July/August, 2017, P.20.

^{๔๖} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2016, P.20 - 21.

Tamang, D.^{๔๗} ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายที่สำคัญดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก และประเภทของบุคคลและองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกที่แข่งขันของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกจำนวนมากมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าของการทำงานของเครือข่ายว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์จะยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการทำงานของเครือข่ายในอนาคตอีกหรือไม่ เครือข่ายควรเตรียมตัวสำหรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามเวลา ควรมีการปรับวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปหรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุผลแล้ว เครือข่ายอาจมีการจัดแจงอะไรบางอย่างขึ้นมาเป็นการชั่วคราวเพื่อสนองความต้องการบางอย่างของสมาชิก และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนตัวเองอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ อีก หรืออาจสลายตัวเองก็ได้

๒. กิจกรรมที่ชัดเจน เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการมีกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกมีโอกาสปะทะสังสรรค์และแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นของสมาชิก กิจกรรมพื้น ๆ ก็จะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายพื้น ๆ ความศรัทธาของเครือข่ายไม่สามารถรักษาไว้ได้ด้วยการดำเนินกิจกรรมเพียงการส่งจดหมายข่าวถึงสมาชิก บัญชีรายชื่อสมาชิกที่มีจำนวนมาก ไม่ใช่สิ่งทดแทนการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดแบบเผชิญหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกัน กิจกรรมที่ชัดเจนไม่ใช่ต้องเป็นการเตรียมการโดยกลุ่มแกนนำของเครือข่าย การให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมเองเป็นการเปิดทางให้เกิดความร่วมมือกันทั้งเครือข่าย ในเครือข่ายที่ที่แข่งขันกิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง บางกิจกรรมดำเนินการโดยกลุ่มแกน แต่หลายกิจกรรมทำโดยสมาชิก

๓. กลุ่มแกนนำที่ปวารณาตนเพื่อเครือข่าย แม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนต้องคิดให้พ้นจากงานในองค์กรของตนเอง เพราะขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมดไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรของตนเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส่วนใหญ่รู้สึกถูก

^{๔๗} Tamang, D. "Service Delivery versus Popular Participation and Extension" in Recent Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Integrated Watershed Management. Trainers' Resource Book. ICIMOD, PWMTA, FAO (UN) and Dept. of Soil Conservation and Watershed Management, Nepal. Netherlands/FAO (UN), GCP/RAS/๑๖๑/NET, 2016, P. 89 - 95.

กดดันให้ต้องใช้เวลาและทรัพยากรของตนไปในการทำงานให้กับเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่ายจึงมักจะได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษเมื่อกิจกรรมดังกล่าวมีความสำคัญ ดังนั้น คนหรือองค์กรที่พิจารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตและอาชีพ ผลกระทบของขบวนการทางสังคมบางอย่างที่มีต่อโลก (เช่นการรักษาระบบนิเวศ การเรียกร้องสิทธิสตรี และการเรียกร้องประชาธิปไตย) ส่วนใหญ่มีผลมาจากองค์กรเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพสูงซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้านั่นเอง กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย มีการติดต่อสัมผัสกับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถติดตามความคิดและความต้องการที่เปลี่ยนไปของสมาชิกได้ทัน ถ้าไม่มีการติดต่อกัน กลุ่มแกนนำมีแนวโน้มเพียงที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวออกห่างจากสมาชิกมากขึ้นทุกที ต้องมีกระบวนการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจให้มีการหมุนเวียนหน้าที่ความรับผิดชอบภายในเครือข่ายหรือให้มีการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ได้ กลุ่มแกนควรมีการตรวจสอบความก้าวหน้าของเครือข่ายและความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกเครือข่ายคนอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยการวิพากษ์ตนเอง กลุ่มแกนควรมองวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่าย และระบบการจัดการที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อช่วยให้เครือข่ายดำรงกระบวนการวิธีการทำงานที่ใช้ได้จริง

๔. หลีกเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ เครือข่ายและกลุ่มแกนควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับสมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวเองออกห่างจากสมาชิก และการกลายเป็นสมาชิกที่เฉยเมยต่อกิจกรรมเครือข่าย เครือข่ายบางแห่งเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจโดยการมอบให้สมาชิกเป็นคณะทำงานในเรื่องต่าง ๆ และมีหน้าที่ประสานงานในเรื่องนั้น ๆ เครือข่ายไม่ควรทำให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนมากเกินไปว่า จะต้องเป็นหน่วยดำเนินงานในทุกกิจกรรม สมาชิกเองก็ควรมีความรู้สึกที่จะรับผิดชอบการดำเนินงานกิจกรรมหรือเสนอตัวเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของเครือข่ายด้วย ถ้าเครือข่ายไม่มีชีวิตชีวา สมาชิกควรตำหนิตัวเองเท่า ๆ กับตำหนิกลุ่มแกน

๕. การกระจายอำนาจที่จัดตั้งโดยองค์กรความช่วยเหลือ เครือข่ายที่จัดตั้งโดยองค์กรแหล่งทุน และเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มจากการมีเลขานุการ และเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบทางการที่ดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แม้ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เกิดจากสถาบันเจ้าของทุนที่ทำให้ได้รับการยอมรับ และการสนับสนุนทางการเงินจากนานาชาติ แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางเรื่องได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ต่อไปเมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ เครือข่ายหลายแห่งที่สร้างขึ้นโดยองค์กรแหล่งทุน พยายามที่จะกระตุ้นให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมโดยการขยายองค์กรประสานออกไป เช่น การจัดตั้งหน่วยงานของ

เครือข่ายกระจายออกไปตามความต้องการของสมาชิกในภูมิภาคต่าง ๆ บางแห่งก็สร้างหน่วยงานสาขาขึ้น จำแนกตามพื้นที่ เช่น องค์กรเครือข่ายลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้น

๖. ทัศนส่วนความเป็นเจ้าของ และการเปิดโอกาส ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและความผูกพันที่เหนียวแน่นมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย กระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย และทำให้สมาชิกรู้สึกได้ว่าพวกเขาสามารถควบคุมหรือมีบทบาทในการดังกล่าว เครือข่ายควรเปิดทางให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้าง โดยอาจกำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการหรือไม่มีลักษณะบังคับให้สมาชิกและองค์กรแกนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนและการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานของความสำเร็จในการดำเนินงานของเครือข่าย ในเครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของภาพจัดการประชุม การได้รับอุปกรณ์ฝึกอบรม และการเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย หรือการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้เครือข่ายมีความสมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก ประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นต้องดำเนินการอย่างเปิดเผยและให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

๗. ทรัพยากร เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อควมมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของเครือข่าย เงินทุนไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายที่มีทรัพยากรมากมายมหาศาลสามารถจัดตั้งสถาบันนานาชาติได้ กลับมีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มากนัก ที่สามารถทำงานปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากมาย เนื่องจากสมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลา แรงงาน และทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เงินก็มีความจำเป็นต่อการเข้าร่วมในเครือข่ายต่างประเทศ และการมีพร้อมทั้งสมาชิกที่กระตือรือร้นเสียสละเพื่องานของเครือข่าย และการมีเงินทุนอย่างเพียงพอ จะเป็นเรื่องของความฝันมากกว่า

เครือข่ายต้องคาดคะเนและวางแผนเพื่อกำหนดวงเงินในการทำกิจกรรม และต้องมีโครงสร้างที่จะดูแลรักษาและจัดการเงินจำนวนดังกล่าว หลักการที่เสนอเป็นแนวทางในเรื่องนี้ คือ เครือข่ายควรให้มิตินทุนในการดำเนินการและค่าเสียหายน้อยที่สุด การหาและการจัดการเงินอุดหนุนต้องการเวลาและแรงงานจากสมาชิกเครือข่ายที่อาจไม่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ เพื่อดำรงความน่าเชื่อถือของเครือข่าย ทั้งต่อสมาชิกและผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ต้องให้สมาชิกในวงกว้างเข้ามีส่วนร่วมและรับรู้การจัดการเกี่ยวกับเงินอุดหนุนสมาชิกและหน่วยงานที่อุดหนุนเครือข่ายมักจะส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ยิ่งเครือข่ายสามารถได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไรก็จะยิ่งมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น ทรัพยากรที่สมาชิกจะให้กับเครือข่ายไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของเงิน ดังตัวอย่างของเครือข่ายวิจัยและพัฒนาแห่งหนึ่งได้ให้บุคคลหรือองค์กรเข้าเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องเสียเงินบำรุง แต่สมาชิกต้องส่งบทความหรือความคิดเห็นที่มีต่องานวิจัยและพัฒนาของเครือข่ายกลับมายังกรรมการเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายสามารถ

ได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร หรือช่วยให้เครือข่ายได้รับการติดต่อกับหน่วยงานอื่นเพิ่มขึ้น และช่วยให้ได้รับบริการที่จะสนับสนุนสถาบันเครือข่าย อย่างไรก็ตามเครือข่ายต้องระมัดระวังไม่ให้หน่วยงานที่ติดต่อด้วยนั้นเข้ามาครอบงำหรือรวบอำนาจการจัดแจงภายในของเครือข่าย เครือข่ายที่พึ่งพิงหน่วยงานที่ให้เงินอุดหนุนเพียงแห่งเดียว มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำสูงและแม้แต่การกำหนดวาระการสนับสนุนตามอำเภอใจของหน่วยงานนั้น ๆ เครือข่ายอาจต้องการการอุปถัมภ์จากหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เงินตราในสกุลท้องถิ่น เครือข่ายควรลดการใช้จ่ายเพื่อเดินทางโดยเครื่องบินหรือเพื่อไปต่างประเทศให้น้อยลง และมุ่งการสร้างเครือข่ายภายในประเทศมากกว่า หรือถึงการจัดประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการในหรือใกล้ประเทศของตนเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ หรืออีกทางหนึ่ง เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการร่วมในเครือข่ายของต่างประเทศ เครือข่ายควรเลือกที่จะไปร่วมประชุมเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตนเอง

๘. ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตัวเอง เครือข่ายส่วนมากได้รับเงินอุดหนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามมีเครือข่ายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ในทางการเงิน เช่น ขบวนการสหพันธ์การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM - International Federation of Organic Agriculture Movement) ที่เมืองค็กรแกนอยู่ในประเทศเยอรมัน เครือข่ายนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิก

ในประเทศพัฒนา เครือข่ายบางแห่ง เช่น สมาชิกรัฐสภาด้านวิชาชีพสามารถอุดหนุนกิจกรรมของเครือข่ายด้วยเงินค่าสมาชิกนิตยสารและงานอาสาสมัคร สมาชิกมีฐานะดีและสามารถจ่ายเงินส่วนตัวเป็นค่านิตยสารและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปร่วมประชุม ยิ่งกว่านั้น สมาชิกมักจะทำงานในหน่วยงานที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย และยินยอมให้สมาชิกใช้เวลาทำการไปทำงานให้กับเครือข่ายด้วย เช่น อาจารย์ในมหาวิทยาลัยเป็นต้น การตั้งเครือข่ายในองค์กรทำให้เครือข่ายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไปได้มาก ทั้งนี้เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น โทรศัพท์ เครื่องถ่ายเอกสาร เจ้าหน้าที่ธุรการ ฯลฯ ในการทำงาน of เครือข่ายได้ ทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเวลาอันสั้น สมาคมวิชาชีพระดับชาติบางแห่งในเอเชีย สามารถเลี้ยงตัวเองได้ด้วยการออกนิตยสาร การทำงานอาสาสมัครและการสนับสนุนจากสถาบันที่เป็นสมาชิก ซึ่งวิธีการเดียวกันนี้เป็นเรื่องยากสำหรับเครือข่ายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการชำระและเรียกเก็บค่านิตยสารเนื่องจากปัญหาด้านอัตราการแลกเปลี่ยนเงิน และค่าธรรมเนียมของธนาคารทำให้ราคานิตยสารสูงเกินกว่าสมาชิกจะชำระได้ สมาคมวิจัยและส่งเสริมระบบการเกษตร (AFSRE - The Association for Farming System Research and Extension) ของสหรัฐอเมริกา ก็เป็นเครือข่ายทางวิชาชีพอีกแห่งหนึ่งที่มีสมาชิกกว้างขวางทั่วโลก แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำแม้แต่คนเดียว ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัคร และได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย รายได้ของเครือข่ายได้ค่าธรรมเนียมการเข้าร่วมประชุมสัมมนาระหว่างประเทศที่เครือข่ายจัด

ขึ้น และค่าบำรุงจากสมาชิก ถึงกระนั้น การติดต่อทางไปรษณีย์กับต่างประเทศ การทำกิจกรรมหลัก ๆ เพื่อสร้างเครือข่าย และการเดินทางไปต่างประเทศยังต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากหน่วยงานแหล่งทุนบางแห่ง

๙. สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายดึงดูดการมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความถึงการยอมรับตามกฎหมายเสมอไป แต่เครือข่ายที่ได้รับการร่วมมือและนับไว้เป็นพวก ย่อมมีประสิทธิภาพกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายทำได้โดยการมีผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย และการเผยแพร่ที่มีเป้าหมายดี การใช้ชื่อที่ง่ายและเครื่องหมายของเครือข่ายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและกฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน มีผลต่อชื่อเสียงระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ควรมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ นั้นได้รับความเชื่อได้ว่ามีความถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนาได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบ "ดีเพื่อก่อ" และมีการทำความเข้าใจความเป็นจริงของระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

๑๐. การเสริมให้สมบูรณ์และการเชื่อมโยง เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ โครงการ สมาชิก และระบบการจัดการที่แตกต่างกันแต่มีส่วนที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายจะเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลายลักษณะ โดยอาจเป็นการเสริมในแง่ภูมิศาสตร์ เช่นการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดำเนินการในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลกเข้าด้วยกัน หรือเชื่อมเครือข่ายแนวราบที่ประกอบด้วยองค์กรที่มีรูปแบบแตกต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน ชาวนา สถาบันวิจัย เป็นต้น หรือเชื่อมโยงเครือข่ายที่อยู่ในสาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยาชนบท การขนส่ง เป็นต้น นอกจากนี้การเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวตั้งที่ช่วยนำความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ได้รับประโยชน์ หน่วยงานส่งเสริม นักวิจัย ผู้กำหนดนโยบาย หน่วยงานความช่วยเหลือ นักการเงิน และภาคเอกชนเข้าด้วยกันก็มีความจำเป็น

การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายมีความจำเป็นเพื่อ

๑. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกลุ่ม
๒. ส่งเสริมความร่วมมือที่เสริมซึ่งกันและกันให้เรื่องที่ทำนั้นมีความสมบูรณ์
๓. หลีกเลี่ยงการแข่งขัน
๔. ลดความซ้ำซ้อนของการให้บริการ
๕. ทำให้ผลประโยชน์ของเครือข่ายมีมากขึ้น
๖. ใช้ข้อได้เปรียบหรือจุดแข็งขององค์กรต่าง ๆ มาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การเชื่อมเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดขึ้นและรักษาไว้ได้ด้วยการมี กิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง และการร่วมกันประสานงานการประชุม

๑๑. การติดตามผลและประเมินผล เครือข่ายต้องการการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ควรมีการประเมินความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ ด้วย จากเหตุผลหลายประการดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น การติดตามผลและประเมินผลเครือข่ายเป็นเรื่องยาก ดังนั้น กระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องมือวัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่สมาชิกทั้งมวลต้องเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้และกำหนด

๑๒. การจัดการเครือข่าย การจัดการเครือข่ายเป็นเรื่องซับซ้อน และมีคนน้อยคนนักที่ได้รับการฝึกฝนมาในสายนี้ ความสำเร็จของเครือข่ายหลายแห่งชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายจำนวนมากสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้นซึ่งไม่เคยผ่านการฝึกอบรมด้านการจัดการมาก่อนเลย อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครือข่ายทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่านประสบการณ์หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับการทำงานหรือการจัดการเครือข่ายในระดับภูมิภาคจะเป็นประโยชน์มาก

๑๓. การเกี่ยวข้องกับผู้ได้ประโยชน์ เครือข่ายมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ได้ประโยชน์เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเครือข่าย ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิจัยและพัฒนาการเกษตร จะประสบความสำเร็จถ้าใช้วิธีการที่พิจารณาหรือรับเอาความคิดเห็นและประสบการณ์ของเกษตรกรมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยและพัฒนาด้วย เครือข่ายระดับชาติและระดับนานาชาติก็ได้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเครือข่ายของผู้ได้รับประโยชน์ระดับพื้นที่เช่นกัน การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศและระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สมาชิกเครือข่ายสามารถช่วยติดต่อกับกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นและอำนวยความสะดวกให้กับการติดตามผลการดำเนินกิจกรรม

๑๔. การมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ตอบแทน การมีส่วนร่วมในเครือข่ายจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเช่นนั้น สมาชิกต้องมีส่วนได้ส่วนเสียในวัตถุประสงค์ของเครือข่าย มีผลประโยชน์ในกิจกรรมบางอย่าง มีความปรารถนาจะสมทบอะไรบางอย่างให้ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ศรัทธาต่อเครือข่าย เชื่อใจผู้นำเครือข่าย และมีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอนาคตของเครือข่าย

ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดี การเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสม เอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรมและความแข็งแกร่งของสมาชิก โครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

การทำงานร่วมกัน ถือได้ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย กล่าวคือ ความ เป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธภาพระหว่างกัน ซึ่งงาน/ภารกิจและความเป็นภาคีต่อกันนั้น จะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างกระบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทำงานของ เครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากการทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การ จัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยแต่ละเครือข่ายก็มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันไปตาม สถานการณ์และเป้าหมายที่กำหนด ในที่นี้ จะกล่าวถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่างๆ มี ลักษณะร่วมกันใน ๔ ประเด็น คือ

๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งที่เครือข่ายต่างๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายไปสู่การ ทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ และเป้าหมาย การดำเนินการ กล่าวคือ เป็น กระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และเป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ เครือข่ายใหม่ ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ ประสบการณ์และมีพลังอำนาจในการต่อรองกับกลุ่ม ผลประโยชน์ต่างๆ โดยเป็นการที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรม ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิทย์ชุมชนในจังหวัดลำปาง ที่ได้สานต่อและดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย การศึกษา กลุ่มเซรามิก กลุ่มทอผ้าไหม เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรประชาชน ใน ๑๓ อำเภอ ฯลฯ ร่วมกันจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนคนลำปาง” ที่ได้ดำเนินการเพื่อพัฒนากิจกรรมการ สื่อสารการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ และกิจกรรมเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในจังหวัด ลำปางการเริ่มต้นจากจุดเล็กและขยายเป็นหน่วยใหญ่ดังกล่าว เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานใน เครือข่าย โดยเป็นทั้งขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีความเข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามในจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจ แล้วค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่น เครือข่ายอื่นในประเด็นกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลให้การ ทำงานของเครือข่ายนั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น และกระบวนการ ทำงานที่เชื่อมประสานของเครือข่ายในลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ควบคู่กันไปทั้งการทำงานในระดับพื้นที่ และการสานต่อไปในระดับนโยบาย นอกจากนี้ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น เครือข่ายส่วนใหญ่ จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรม ในการขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่างๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

๑) ในช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่ม จะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหา

รูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ในระยะขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

๓) ในช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

๔) ในช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษาพันธกรณี ความสัมพันธ์และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย จะทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของเครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

๒. การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาควิธีร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ หลังจากที่ภาคีในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาสังคม สิ่งทีคนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้ และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่นๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ดังนั้น

๑) การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้ (perception) เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้ทั่วถึง

๒) การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) ให้บุคคลร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน (shared goal)

๓) การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ (learning) ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน (exchange) ข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การฝึกเปิดใจกว้าง (open mind) เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน (relationship development) และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๔) การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนา “อัตลักษณ์” (identity) และบุคลิกลักษณะ (character) ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนออัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่สังคมภายนอก

๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและ มีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาท ในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่ จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาควิชาสัมพันธ์บนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มีความรู้สึกร่วมว่า จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือพึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือ และการช่วยเหลือพึ่งพาในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิม ๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น

ซึ่งความหมายที่แท้จริง ก็คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายเป็น กลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคีร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่าย ที่กว้างออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๒.๕.๔ รูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย

David Mathews^{๔๘} ได้นำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยการทำเอกสารชุดหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ เพื่อกิจการส่วนรวมของประชาชนในฐานะสมาชิกของชุมชน และได้เสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการตรวจสอบสภาพชุมชน เรียกว่า **เครื่องมือตรวจสอบสภาพชุมชน** (Community checklist kit) เขากล่าวว่า ความมีพลังของการมีส่วนร่วมในชุมชน และความเข้มแข็งของ ชุมชน สามารถตรวจสอบได้จาก

- ๑) โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน
- ๒) กระบวนการ ตัดสินใจของชุมชนในเรื่องส่วนรวม
- ๓) ลักษณะของผู้นำในชุมชน
- ๔) รูปแบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องส่วนรวมของประชาชน
- ๕) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และ
- ๖) ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนและบรรทัดฐานของชุมชนเกี่ยวกับความร่วมมือ

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชน เป็น ๑ ใน ๖ เรื่องที่ Mathews ระบุว่า เป็นสภาพบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนที่เข้มแข็ง จะมีเครือข่ายของกลุ่มองค์กรประชาชนจำนวนมาก มีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนประโยชน์กัน และมีความไว้วางใจเชื่อใจกัน อันมีผลให้เกิดการร่วมมือแบบเต็มอกเต็มใจในระดับสูง ประชาชนถูกดึงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องราวของส่วนรวม โดยที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบถูกสั่งให้เข้าร่วม ลักษณะความเป็นชุมชนเช่นนี้พื้นที่แต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน สำหรับชุมชนที่อ่อนแอ หรือหมู่บ้านที่ไม่มีความเป็นชุมชน หรือเรียกว่า "Uncivil areas" นั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นหรือกลุ่มองค์กรของชุมชน และความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปในทางตั้ง คือ คนจนพึ่งพาคนรวยอย่างมาก

เรามักได้ยินคำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ" อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ Mathews เสนอว่า การพัฒนาให้คนในสังคม

^{๔๘} Mathews, David. *Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life*. Kettering Foundation. April ๑๙๙๖. Memio, 2014, P.45 – 46.

กลายเป็น "พลเมือง" และให้สังคมกลายเป็นประชาคม หรือ "ชุมชน" ก็จำเป็นต้องมี "โครงสร้างพื้นฐาน" เช่นกัน ซึ่งได้แก่

(๑) โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน

(๒) ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน แสดงถึงวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวม

หมู่บ้านต้องมีที่ให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนต่างกลุ่มต่างพวกกัน สามารถพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ร่วมกัน อาจเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน หรือการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการก็ได้ ที่ที่ประชาชนสามารถพูดคุยกันได้นี้มีส่วนสำคัญต่อการทำให้เกิดเจตนารมณ์ทางการเมือง การแก้ปัญหาของส่วนรวม และการสร้างความเป็น "พลเมือง"

ชุมชนที่เข้มแข็งเท่าที่ Mathews ศึกษา ล้วนได้ผ่านความพยายามสร้างโครงสร้างพื้นฐานข้างต้น โดยจำแนกระดับพัฒนาได้เป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น อยู่ในระยะแรกที่คนในหมู่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ และในเรื่องราวของส่วนรวมผ่านช่องทางการเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรเฉพาะกิจเล็ก ๆ เช่น กลุ่มกิจกรรมพัฒนาหรือกลุ่มละแวกบ้าน

ระดับต่อมา คนในหมู่บ้านจะพัฒนากลุ่มเฉพาะกิจขึ้นเป็นชมรมกลุ่มองค์กรที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมที่มั่นคงขึ้น มีการสร้างเครือข่ายกลุ่มไว้ภายใต้ร่มเงาเดียวกัน เพื่อยึดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ด้วยกัน

ระดับสูงสุด ชมรมของประชาชน สมาคม และองค์กรเอกชน มีการพัฒนาโครงสร้างและระบบงานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีสภาพเป็นกลุ่มเฉพาะกิจอีกต่อไป องค์กรเหล่านี้เป็นช่องทางให้คนได้มีโอกาสพูดคุยอภิปรายกันทั้งชุมชน ยกกระดับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เชื่อมเครือข่ายองค์กร และมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

เห็นได้ว่า กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กร ทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น

โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือประชาคม หรือเครือข่ายองค์กร ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยเช่นกัน

สถานการณ์ของชุมชนและเครือข่ายองค์กรไทยในปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๔๙} กล่าวว่า ถ้าจะมองหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็นประชาชนพลเมือง และให้สังคมกลายเป็นชุมชนหรือประชาคม ซึ่งประกอบด้วยโอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน และวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวมที่ได้จากช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไป

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐, หน้า ๓๔.

ทั่วทั้งชุมชน การจัดเวทีชาวบ้าน นับเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการปรึกษาหารือระหว่างประชาชน เพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาวิกฤตของชุมชน ทำให้ประชาชนได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เพื่อเรื่องของส่วนรวม หมู่บ้านส่วนใหญ่ในทุกพื้นที่ไม่มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อพูดคุยกันในเรื่องของส่วนรวมบ่อยนัก ส่วนใหญ่เป็นการสนทนากันในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ตามร้านค้าในชุมชน หรือเมื่อพบปะกันในกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน พิธีกรรมของท้องถิ่น งานสังคม โดยเฉพาะงานบวช (สำหรับสังคมชาวพุทธ) งานแต่งงาน งานศพ หรือระหว่างการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการทำนา ทำสวน ทำไร่ อย่างไรก็ตาม ในทุกตำบลอย่างน้อยจะมีอยู่ ๑ - ๒ หมู่บ้าน ที่พบว่าการจัดประชุมเป็นประจำ นอกจากนี้ทุกพื้นที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องของคนในชุมชนว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ทำให้คนมีความเอื้ออาทรและรักใคร่ปรองดองกัน

วิจารณ์ พานิช^{๕๐} กล่าวว่า จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.๒๕๔๒ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่หาทางแก้ปัญหาโดยการปรับ พฤติกรรมของตนเอง พึ่งตนเองและพึ่งกันเองมากกว่าจะเดินทางไปข้างหน้าอย่างไร้ทิศทางหรือพึ่งรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน การแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินเข้มข้นในการส่งเสริมอาชีพและการผลิต แต่ต้องใช้ทุนทางสังคมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังต้องพยายามทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนา ตนเองและชุมชนร่วมกันให้ได้ ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งกล่าวว่า ปัญหาของคนยากจนในหมู่บ้านของเขา เมื่อวิเคราะห์กันอย่างถ่องแท้แล้ว เป็นเพราะไม่คิดจะต่อสู้กับปัญหามากกว่าไม่มีทางที่จะต่อสู้ ความจริงแล้วหนทางแก้ความยากจนยังมีอยู่ แต่ถ้าจะให้กลับมารวมเลยนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งผู้อาวุโสท่านหนึ่งก็ได้ให้คำแนะนำว่า ต้องปลุกใจกันก่อน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเปิดเพลงปลุกใจทางหอกระจายข่าวทุกวัน

การปลุกความเชื่อมั่นของสมาชิกชุมชน ถูกเร่งให้เกิดเร็วขึ้นด้วยกระบวนการของเวทีสาธารณะ การวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกัน ช่วยให้สมาชิกชุมชนตระหนักรู้ถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ เริ่มมองเห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาด้วยศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพลังความเชื่อมั่นจะแผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งชุมชน หลายแห่งได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่เข้มแข็งก่อน ต่อจากนั้นกลุ่มก็กลายเป็นช่องทางให้คนทั้งชุมชนได้ติดต่อสื่อสารกัน และผลิตซ้ำความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

^{๕๐} วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘, หน้า ๖๗.

การเชื่อมความสัมพันธ์แบบพันธมิตรกับภาคเอกชนก็มีส่วนเสริมให้การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันคนชั้นกลางในเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และ ข้าราชการที่มีแนวความคิดใหม่ ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่กระตือรือร้นในการสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน เครือข่ายองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การขยายพื้นที่ทางการตลาดให้กับสินค้าชุมชน การจัดงานส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพการให้คำแนะนำในการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองลูกค้าเป้าหมายกลุ่มใหม่ ๆ ฯลฯ

หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจำนวนมาก จำนวนกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีตั้งแต่ ๕-๒๐ กลุ่ม กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งกันเอง และกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้จัดตั้ง แต่กลุ่มประเภทหลังมีมากที่สุด ช่องทางสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพกว่าช่องทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการดำเนินกิจกรรมมีเรื่องที่ต้องให้สมาชิกร่วมรับรู้และตัดสินใจ เช่น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ การเก็บเงินสงเคราะห์ กลุ่มให้บริการสินเชื่อ แต่ในทุกหมู่บ้านไม่มีการเชื่อมเครือข่ายกลุ่มเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอันเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการประชุมตัวแทนกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิกกับชุมชน แม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนจะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เท่าที่จะพอมองเห็น ได้ก็มีเพียงผู้นำสตรีเท่านั้นที่ได้รับการเชิญเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของ องค์กรสตรี แต่ผู้นำสตรีก็ไม่นำข้อประชุมกลับมาแจ้งต่อสมาชิกกลุ่มแต่อย่างใด ทั้งนี้กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง และเป็นช่องทางที่สมาชิกกลุ่มจะได้มาพบปะพูดคุยกัน แต่ก็เป็นเรื่องของกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเรื่องของส่วนรวม

เครือข่ายขององค์กรมีเฉพาะเครือข่ายขององค์กรที่อยู่ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานหน่วยเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเพียงเครือข่ายหลวม ๆ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือมีกิจกรรมร่วมกันเท่าไรนัก เครือข่ายองค์กรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคม สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ต้องการได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออาชีพ รวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายองค์กรมากขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกพื้นที่มักเป็นเครือข่ายขององค์กรประเภทเดียวกัน ชำนาญหมู่บ้านเป็นเครือข่ายระดับตำบล ไม่มีเครือข่ายองค์กรในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายองค์กรต่างประเภทกันเลย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล(ศอช.ต) เป็นความพยายามหนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรต่างประเภทกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และสนับสนุนซึ่งกันและกันในการสร้างศักยภาพของแต่ละกลุ่ม รวมไปถึงการรวมพลังกันระหว่างองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย ศอช.ต. ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วในทุกตำบล แต่ความเข้าใจใน

บทบาทหน้าที่และกระบวนการทำงานของเครือข่าย รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งที่ผ่านมายังไม่เป็นในทางที่จะทำให้รู้สึกได้ว่า สอช.ต.นี้ คือ เครือข่ายองค์กรของตำบล

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร พบว่า กลุ่มองค์กรที่เรียกว่าเข้มแข็ง คือ กลุ่ม/องค์กรที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีทรัพยากรสำหรับบริหาร มีประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน ดังนั้น กลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน (ทั้งที่หน่วยราชการส่งเสริม และชาวบ้านจัดตั้งกันเอง) จะมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่ม/องค์กรประเภทอื่น ๆ รองลงมา คือ กลุ่ม/องค์กรอาชีพ กลุ่มสตรี หากมิได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพหรือออมทรัพย์ ก็มักเป็นกลุ่มที่อยู่ระดับอ่อนแอ^{๕๑}

อีกตัวอย่างหนึ่งการการนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย จากเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย มีตัวอย่างดังนี้ นำเสนอโดย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์^{๕๒}

๑. เครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากการส่งเสริม โดยหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคม มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้

กระบวนการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนนั้น สามารถจำแนกเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับแรกเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตัวเองของชุมชน และระดับที่ ๒ เป็นการสร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายกลุ่มองค์กรชุมชน ไปยังเครือข่ายอื่นๆ จนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศหรือข้ามพรมแดนนอกเขตการปกครองที่โยงใยกันอย่างต่อเนื่อง การรวมตัวของภาคประชาชนเหล่านี้เป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาและการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ โดยเครือข่ายภาคประชาชนจะมีการกำหนดความเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรม ฐานอาชีพและกระบวนการเชื่อมโยง เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายอุตสาหกรรมชุมชน เครือข่ายวิทย์ชุมชน เป็นต้น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรม

^{๕๑} ปกรณ์ สุวรรณประภา. วิทยาการกระบวนการภาคสนาม. สถาบันพัฒนาสืแยกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙ , หน้า ๔๓ – ๔๔.

^{๕๒} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน).การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๘๗ – ๘๘.

ชุมชน กระบวนการทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวร่วม ในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพในระดับตำบล และการเข้าร่วมเป็นภาคประชาชนสังคมระดับจังหวัด กระบวนการเครือข่ายภาคประชาชนนั้นนับว่ามีบทบาทที่สำคัญ ต่อการพัฒนาประเทศ เพราะว่าเป็นพลังของแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก

ข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชน อยู่ที่ขาดการเรียนรู้ในเชิงมหภาคและระดับโลก การปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการตัวเอง การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน การขาดผู้นำ รวมทั้งการขาดระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ข้อดีหรือจุดแข็ง คือ การใช้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ความไว้วางใจและการเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงและการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจ และความสอดคล้องในวิถีชีวิตและธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในมิติหลัง คือ การสร้างวัฒนธรรมของตนเองในการดำรงอยู่ในสังคม

๒. เครือข่ายภาครัฐ ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา ภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและ มีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

เครือข่ายภาครัฐจะมีหลากหลายประเภทตามโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายเกษตรกรเพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และเครือข่ายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เป็นต้น

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวดิ่ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้น กลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้นๆ

สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่องและไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืน

จากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือแม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น

ข้อดีของเครือข่ายภาครัฐ คือ การเสริมสร้างมวลบนพื้นฐานแห่งความมั่นคงของชาติและการส่งเสริมการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายของรัฐและการพัฒนาประเทศในภาพรวม โดยมีระบบระเบียบการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยกิจกรรมที่หลากหลายตามภารกิจของกระทรวง และกรมกองต่างๆ

ข้อจำกัด คือ กระบวนการดำเนินการ เช่น เป็นการวางแผนที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางส่วน

๓. เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน ในภาคธุรกิจเอกชน เป็นที่ยอมรับกันว่า การประสานผลประโยชน์เพื่อลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจเอกชนได้ดำเนินการอยู่เสมอ ภายใต้ความร่วมมือในฐานะความเป็นหุ้นส่วนต่อกัน โดยความเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นทั้งในรูปแบบของความร่วมมือในการผลิตการค้าขาย การประสานผลประโยชน์ และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม โดยเครือข่ายในภาคธุรกิจนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของผู้ทำงานในธุรกิจประเภทเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรในภาคธุรกิจต่างๆ มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาคธุรกิจ เช่น สมาหพันธ์การค้า สมาคมอุตสาหกรรมและเครือข่ายองค์กรธุรกิจเอกชนอื่นๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น สมาคมผู้ส่งออก สมาคมผู้ประกอบการค้า เป็นต้น โดยเครือข่ายภาคธุรกิจเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประสานผลประโยชน์ และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการดำเนินการทางธุรกิจ และการคืนกำไรให้กับสังคม

กระบวนการเกิดเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่จะประสานและร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ โดยในช่วงที่ผ่านมาวงการธุรกิจถูกมองว่าฉกฉวยผลประโยชน์จากภาคประชาชน และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง มีการผูกขาดทางการค้า ฯลฯ ซึ่งจากการมองดังกล่าวและก่อกวนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ภาคธุรกิจเอกชนมีการปรับตัวเป็นธุรกิจเพื่อสังคม และมีแนวโน้มในการทำธุรกิจที่สามารถรับใช้และคืนประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ ดังนั้นเครือข่ายในภาคธุรกิจจึงมีการพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคประชาชน ในลักษณะของการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น

เครือข่าย SME เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครือข่ายธุรกิจเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายภาคธุรกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จุดแข็งของเครือข่ายภาคธุรกิจ คือ มีกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการจัดการ และมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัด คือ คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนมากเกินไป ทำให้ไม่สามารถทำการลงทุนในการเพื่อพัฒนาสังคมได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาความเป็นเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชน มีความน่าสนใจตรงที่การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพขององค์กร และการรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๔. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยมีพัฒนาการมาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของภาคประชาชน หลังจากนั้นจึงมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนให้ดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาในสังคม เป็นภาคส่วนที่มีแนวทางในการทำงานที่หลากหลายและมีความพยายามที่จะแสวงหาและเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาและมีความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยมีบทบาทที่สำคัญ คือ การนำเสนอและผลักดันการแก้ไขปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ปรากฏขึ้น เช่น ในด้านสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการและแรงงาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเน้นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่ม และการเผยแพร่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตามภารกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ที่ผ่านมา เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการพัฒนาเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย บางเครือข่ายก็ประสบผลสำเร็จในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ บางองค์กรเครือข่ายก็เป็นฐานทุนให้กับภาคประชาชน แต่ก็มีบางเครือข่ายที่ยังต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่นำมาซึ่งความสงสัยในกระบวนการทำงาน ในที่นี้จะยกตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายด้านแรงงานสัมพันธ์ เครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคประชาชนได้มีความตื่นตัวและปรับตัวในการพัฒนาตนเอง ด้วยความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร ระบบการสื่อสาร และการทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัด รวมทั้งการสนับสนุนในด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา จึงทำให้เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองและให้ภาคประชาชนได้มุมมองและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งเป็นนิมิตหมายหนึ่งของการพัฒนาที่มีความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

จุดแข็งของภาคองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การมุ่งเน้นในการเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ การขาดจิตสำนึกของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม รวมทั้งการดำเนินงาน ที่ขัดผลประโยชน์ต่อกลุ่มอิทธิพล จึงทำให้กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่สงสัยเคลือบแคลงของภาครัฐและภาคประชาชน และบางครั้งการใช้กิจกรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือในการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย ยิ่งทำให้การยอมรับในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวเป็นทั้งกระบวนการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นและการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นขั้นตอนและมีความหลากหลาย โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือ การกระทำตามภารกิจและหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองและการสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการพัฒนา และการแก้ไขปัญหาของสังคม

กระบวนการดำเนินการของเครือข่ายทั้ง ๔ ภาคส่วนดังกล่าว เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการใช้พลังเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมและการแก้ไขปัญหาได้ โดยองค์กร เครือข่ายเหล่านั้น จะต้องสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับตนเอง สร้างแนวร่วมในการพัฒนาบนความต้องการพื้นฐานของสังคมและเสริมสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญ คือ ควรมีความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะขาดหรือมอบหมายให้ภาคใดภาคหนึ่งมิได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเครือข่าย คือ กระบวนการที่เชื่อมโยงและการกระทำภารกิจร่วมกัน ^{๕๓}

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาองค์กร และการพัฒนาสังคม ความเป็นเครือข่ายอยู่ที่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายจะประสบผลสำเร็จมิได้ ถ้าขาดการทำการกิจ และการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้น เครือข่ายต่างๆ จึงควรมีการรักษาสัมพันธ์ภาพ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๕๔} ได้เสนอว่า เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์

^{๕๓} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน).การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๓ - ๔๕ .

^{๕๔} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท”, เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘, หน้า ๗๔.

คุณลักษณะของสมาชิก เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือนั้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่ป็นชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือนั้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูล ข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

วัตถุประสงค์ของเครือข่าย เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่าย บางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรม หรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการ ฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

การจัดการเครือข่าย บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรแกนที่เป็นศูนย์กลางเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีแนวโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

การใช้คำว่า "เครือข่าย" ที่ไม่ถูกต้อง เครือข่ายทางการและรวมศูนย์ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนของหน่วยเหนือ เช่น จากหน่วยงาน ราชการ องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภาคเอกชนที่ให้การอุดหนุนเงินทุน บางเครือข่ายดำเนินงานโดยคนกลุ่มเดียว รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหน่วยหนึ่ง ไม่มีการติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิก เหล่านี้ไม่ใช่เครือข่ายที่แท้จริง เพราะเครือข่ายที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ต่างก็มีอำนาจอิสระของตน พวกนี้ใช้คำว่า "เครือข่าย" เพื่อภาพลักษณ์ในสังคม เป็นการใช้นำความคิดของการสร้างเครือข่ายที่ผิด ซึ่งไม่ควรให้การสนับสนุนอย่างยิ่ง^{๕๕}

^{๕๕} Putnam, Robert D., *Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015, P. 90.

ประโยชน์ของเครือข่าย

๑. เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดองค์กร และมีภูมิหลังต่างกันไปที่ไม่มีโอกาสติดต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

๒. เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

๓. เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

๔. เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมท้นในหมู่บ้าน

๕. เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็ก ๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

๖. สามารถดึงศักยภาพความเชี่ยวชาญของนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งกระจายอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หน่วยวิจัยต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนภายในประเทศ รวมทั้งหน่วยวิจัยในมหาวิทยาลัย/สถาบันชั้นนำต่างประเทศ เพื่อผนึกพลังในการพัฒนาวิชาการ พัฒนา/สร้างหลักสูตรร่วมผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะปริญญาเอกที่เน้นงานวิจัยพัฒนาและสร้างผลงานวิจัยที่เป็นโครงการขนาดใหญ่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทย พัฒนาประเทศ แก้ไขปัญหาของประเทศ และเสริมสร้างสมรรถนะการแข่งขันของประเทศได้

๗. สามารถระดมทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทรัพยากรบุคคล และอุปกรณ์เพื่อการศึกษาและวิจัยที่มีราคาแพง

๘. สามารถผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล และมีศักยภาพการทำวิจัยในจำนวนที่มีมากขึ้นได้โดยเร็ว

๙. เครือข่ายที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องระยะยาวตอบสนองความต้องการของประเทศ รวมทั้งภาคอุตสาหกรรม สามารถแข่งขันได้ในระดับโลก

๒.๔.๖ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๕๖}ได้เสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย ดังนี้

๑. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม

๒. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิก

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๖๗.

๓. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้องแน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบความสำเร็จ อย่าทำกิจกรรมที่ยากโดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตกสลายได้

๑. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ

๒. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้

๓. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย

๔. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนางานอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกันตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่ายสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่ายในลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน

๕. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อกับคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป

๖. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

โดยสรุปแล้ว トラボที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ ประคับประคองให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่าย มีดังนี้

๑. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
๒. มีการรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
๓. กำหนดกลไกสร้างระบบจิตใจ
๔. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
๕. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา
๖. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอ่น) ดร. และ คณะ^{๕๗} ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณี “ตากธรรม” ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และปริวรรตองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาที่มีอยู่ในวัดสูงเม่น ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง จากการศึกษพบว่า ประเพณีตากธรรม เป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้มากที่สุดในประเทศไทย

การศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูประเพณีตากธรรมที่ห่างหายไปประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาให้กลับเข้าสู่วิถีวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ทราบถึงประวัติและผลงานของครูบาทัญจนอรุณญาสี พระมหาเถระชาวสูงเม่นในอดีต ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมคำสอนไว้ที่วัดสูงเม่น โดยท่านเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการให้กับชาวล้านนาเป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนระหว่างล้านนากับเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศลาว

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีความรู้ มีความสามารถที่จะดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ ได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น

ผลจากการศึกษาวิจัย ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การขยายผลและการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้ ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น มีข้อเสนอแนะว่า ชุมชนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการและการปรับตัวของชุมชน ในขณะที่องค์กร

^{๕๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอ่น), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. หน้า๑๒๗.

ปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๕๘} ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาสภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๒) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๓) ศึกษาปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย และ (๔) พัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการ โดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์ หรือพิพิธภัณฑสถานที่มีแผนพัฒนาคัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ไบเบิลเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล ๓) ปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และเทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย ๔) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กร คัมภีร์ไบเบิลมี ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น มี ๖ ปัจจัยโดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดนโยบายการจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร ส่วนด้านกระบวนการจัดการคัมภีร์ไบเบิลทางกายภาพและทางดิจิทัลประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล การจัดโครงสร้างสารสนเทศโดยการกำหนดหมวดหมู่จากเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิล การจัดเก็บและค้นคืน การปริวรรตไบเบิล การบริการและเผยแพร่คัมภีร์ไบเบิล การสงวนรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ผลการตรวจสอบความสามารถในการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมาก

ไข่มุก อุทยาวลี^{๕๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ ในจังหวัดพัทลุงและสงขลา” จากศึกษางานวิจัยดังกล่าวพบว่าผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะเอกสารโบราณประเภทสมุดไทยเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหน่วยงานที่ทำการศึกษามีได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียนสตรีพัทลุง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา สถาบันทักษิณศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา ยังมีเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบเบิลจัดเก็บอยู่ด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวจึงสะท้อนถึงผลการวิจัยของคัมภีร์ไบเบิลได้เป็นอย่างดีด้วย โดยวิจัยได้ทำการสำรวจในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านเทคโนโลยี ด้านเครือข่ายความร่วมมือ และทางด้านการกระบวนการดำเนินงานการอนุรักษ์ รวบรวมและการเก็บรักษาเอกสาร ผลการศึกษาพบว่าโดยภาพรวมพบว่าหน่วยงานที่ศึกษาดังกล่าวมีปัญหาด้านการบริหารจัดการและการวางแผนดำเนินการอย่างจริงจังของหน่วยงาน ปัญหาการขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรงและบุคลากรยังขาดความรู้ทางด้าน

^{๕๘} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนาแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. แผนกวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

^{๕๙} ไข่มุก อุทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์., ๒๕๖๐, หน้า ๑๓ (๓).

การอนุรักษ์และการเก็บรักษาเอกสารที่ถูกต้อง ปัญหาด้านงบประมาณที่มีอยู่จำกัด ปัญหาด้านการจัดเก็บอย่างเป็นระบบทั้งการจัดทำทะเบียน การลงรายการบัญชีเอกสาร และการจัดหมวดหมู่ ปัญหาด้านนโยบายในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลไม่ชัดเจนและปัญหาการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาพัฒนาระบบฐานข้อมูล ปัญหาด้านการปริวรรตที่นักวิจัยขาดความชำนาญในการปริวรรต ถ่ายถอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณ และปัญหาขาดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

พระครูพิพิธกิจจานุการ (มานิตย์ เฟื่องผล)^{๖๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์ โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคกลาง ๒) วิเคราะห์เนื้อหาและจัดทำดัชนีค้นคำของเอกสาร คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดเขตภาคกลาง ๓) ส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในเขตภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ ในปัจจุบันมีการแบ่งระบบการจัดหมวดหมู่ทั้ง ๕ ระบบ ถึงแม้จะมีหลักการในการจัดแบ่งความรู้คล้ายกัน แต่จุดเน้นของระบบต่างกัน ซึ่งเมื่อนำหมวดหมู่ของทั้ง ๕ ระบบ มารวมกันขอบเขตความรู้ที่ปรากฏในระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธ ศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าขอบเขตความรู้ศาสนาจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา ซึ่งกระจายอยู่ในหลายหมวดย่อย และหมู่ย่อย รวมเป็น ขาดกทั่วไป ธรรมะทั่วไป อรรถกถา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก บทสวดมนตร์ คัมภีร์ภาษาบาลี นิกายธรรม จิงสรูป ผลการวิจัยเชิงสถิติในแต่ละจังหวัดด้วย ดังนี้ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัด พระนครศรีอยุธยา จังหวัดชัยนาท ระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ ครอบคลุมเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทั้งหมด นอกจากนี้ในแต่ละหมวดความรู้ที่กำหนดไว้ยังไม่มีคำอธิบาย ขอบเขตความรู้อย่างละเอียด และครอบคลุม และยังไม่มีการแบ่งเป็นหมวดย่อย หมู่ย่อยได้ละเอียดเท่า ที่ควร

พระมหาอภิชาติ ธมมาภินนโท (จันทาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส^{๖๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษา ลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่นของชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒) ศึกษารูปแบบและ

^{๖๐} พระครูพิพิธกิจจานุการ (มานิตย์ เฟื่องผล) . การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

^{๖๑} พระมหาอภิชาติ ธมมาภินนโท (จันทาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑

กระบวนการพัฒนา ชุมชน ของชุมชนบ้านหนองช้าง ๓) ศึกษาการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นการศึกษา เฉพาะกรณี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็น ชุมชนของคนชาติพันธุ์ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมี ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการ รักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่ง กาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบ ต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็น เอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้ง สามารถนำมาบูรณาการ กับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์ บางส่วนให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านนี้ เริ่มต้นจากการ รวมตัวของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวน แนวทางการ พัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการ ดำเนินชีวิต ด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบัน ศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการ ดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชุมชน มีการ วางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการ ร่วมคิด ร่วมทำร่วมเรียนรู้ของสมาชิก ชุมชนจนเกิดเป็น แผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่ เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิต ของชุมชน ต่อมา มี ภาศิเครือข่ายที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิด โครงการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีรูปแบบ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการ ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหา ให้สอดคล้องกัน จึงเกิด การบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มีการ อนุรักษ์วัฒนธรรม ท้องถิ่นของชุมชนควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้ เหมาะสม แล้ว สรุปลงเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จน สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง องค์ประกอบที่สำคัญใน การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนบ้านหนองช้าง คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การ ถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนใน ชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกันของ สมาชิกชุมชน การพยายามรักษา ภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน รวมถึงการปรับใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นอย่างมี พลวัต ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ของชุมชน โดยที่ชุมชนควรมีการทบทวนบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ควรมี แผนพัฒนาชุมชนที่กำหนดเป้าหมายระยะยาวที่ให้ ให้ความสำคัญกับหลายมิติแบบองค์รวม และการรู้จัก พึ่งตนเองของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ของคนในชุมชน

พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ^{๒๒} ได้ศึกษาเรื่อง การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์ เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัด แพร่ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาสำรวจ รวบรวมสืบค้นและจัดระบบการ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

^{๒๒} พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัด และการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่.รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

ล้านนา ในจังหวัดแพร่ ๒) เพื่อจัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็น ระบบ และถ่ายสำเนา คัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้วเป็นการเพิ่มฐานข้อมูล ใหม่เข้าสู่ระบบล้านนาคดี อย่างต่อเนื่อง และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญา ในจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า

๑. การสำรวจ คัมภีร์โบราณล้านนา ในจังหวัดแพร่ แต่ละพื้นที่มีข้อจำกัดในด้านกายภาพ และ บริบทของท้องถิ่นด้านเอกสาร บุคลากร งบประมาณและองค์ความรู้ในวิธีการสำรวจและจัดเก็บ รวบรวม ข้อมูลใน ๕ อำเภอ จำนวน ๕ วัด ส่วนการรวบรวมและการจัดเก็บคัมภีร์ธัมม์ ของวัดสูงเม่น วัดพระบาทมิ่ง เมืองวรวิหาร วัดบางสนุก วัดกลางและวัดบ้านอ้อยมีวิธีการรวบรวมและจัดเก็บคัมภีร์ ธัมม์คล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากเป็นโซนล้านนาเดียวกันโดยมีผ้าห่อคัมภีร์ มีไม้ปั่นจัก (ภาษาล้านนา) หรือไม้ฉลากในภาษาไทย กลางเป็นไม้สลักชื่อ ผู้สร้างธัมม์ วันเดือนปีที่สร้าง มีใบลาน จะถูกบันทึก อักษรธัมม์ล้านนาหรือตัวเมืองด้วย เหล็กจารและจะถูกมัดรวบรวบโดยเป็น ผูกๆ ละ ๒๕ ลาน ส่วนกลวิธี การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดทั้ง ๕ วัด จะใช้ใบลานบันทึกเพื่อเป็นการอนุรักษ์และทำการห่อด้วยผ้าเมืองเพื่อรักษัธัมม์คัมภีร์เอาไว้

๒. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ วัดกลาง อำเภอ สอง ได้จัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อน กับ แหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว ส่วนวัดบ้านอ้อย อำเภอร้องกวาง และวัดบางสนุก อำเภอวังชิ้น ได้ทำ ทะเบียน รายการทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ แต่ยังไม่ได้ถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณเอาไว้

๓. ผลวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญาใน จังหวัดแพร่คัมภีร์บุญกิริยา เป็นคัมภีร์ธัมม์ที่ทำมาจากใบลาน เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการที่ พระพุทธเจ้า เทศนาสั่งสอนให้มนุษย์หมั่นให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเพื่อความสุขในชีวิต ส่วนธัมม์คัมภีร์ มหาวรรคเป็นคัมภีร์ธัมม์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบรรพชา และโปรดปัญจะ วัดคิยั ยะสะ และชฎิลสามพี่น้อง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนถึงเสด็จดับขันธ ปรินิพพาน ด้านถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา มีการจัดสัมมนาเครือข่ายการอนุรักษ์ คัมภีร์ล้านนา มีการสอน และสอบภาษาล้านนา ส่งเสริมประเพณีตากรรมและรักษาธรรม มีการอบรม การเขียนคัมภีร์ธัมม์ใบลาน ด้านการสร้างแหล่งเรียนรู้ นั้น มีการส่งเสริมความร่วมมือให้ชาวบ้านและ ผู้นำท้องถิ่นสร้างหอไตร และ บูรณปฏิสังขรณ์หอไตร ส่งเสริมให้บุคลากรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วม เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ ล้านนาของวัด และการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์คัมภีร์ในวัด

Butdisuwan & Babu^{๖๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สำรวจคัมภีร์ใบลานในวัดจังหวัดมหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพการจัดการ ด้านบุคลากร และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้าง พื้นฐาน เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของการเสื่อมสภาพของ

^{๖๓} Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.

คัมภีร์ใบลานต้นฉบับศึกษาสำรวจขอบเขตของแปลงคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล และศึกษาด้านปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่าวัดที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลานใบลานในจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีดำเนินงานจัดเก็บ ดูแลและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เหมาะสม และยังพบว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการเก็บรักษาและการอนุรักษ์ ที่พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลและการจัดการที่ต้องเผชิญกับปัญหาเป็นอย่างมากในการจัดเก็บรักษาและการให้บริการแก่นักวิจัยหรือผู้ที่ต้องการอ่าน เนื่องจากมีบุคลากรไม่เพียงพอและขาดความรู้ เทคนิคด้านการจัดการคัมภีร์ใบลาน รวมทั้งงบประมาณที่ไม่เพียงพอ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนะทางออกการแก้ปัญหาสำหรับการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับที่ดีและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีขั้นตอนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ หลังจากนั้นนำมาจัดทำเป็นโครงการ ให้พระสงฆ์หรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีการฝึกอบรมหรือการพัฒนาเพื่อการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับรวมทั้งการยกระดับจิตสำนึกของบุคลากรและประชาชนด้วยการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในทุกระดับ

Mohamed sageer^{๒๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานของเมือง Karala” โดยการศึกษาปัจจัยปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นฉบับ และด้านการจัดการการแปลงและจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลจะเป็นแนวทางในการรักษาเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานให้ยืนยาวต่อไปในอนาคตได้

Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe^{๒๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดเก็บ รักษา ต้นฉบับและการวิจัยด้านคัมภีร์ใบลานของคณะสังคมศาสดร์มหาวิทยาลัย Kelaniya ที่ศรีลังกา” โดยใช้วิธีการแปลงและการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัลช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงคัมภีร์ใบลานในรูปแบบดิจิทัล วัตถุประสงค์ของโครงการพยายามที่จะคัดลอกคัมภีร์ใบลานทุกประเภทโดยไม่คำนึงถึงด้านลิขสิทธิ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่พบเจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่เต็มใจที่จะส่งมอบต้นฉบับคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลขาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ขาดแคลนไฟฟ้าสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ ขาดแคลนเครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีสำหรับแปลงดิจิทัล ปัญหาข้อจำกัดของงบประมาณอย่างรุนแรงขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการปริวรรต ถ่ายทอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณในคัมภีร์ใบลาน

^{๒๔} Mohamed Sageer, T. K. Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)* 4(2 February) , 2014.

^{๒๕} Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. *Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka*. *Journal of Library Science and Research (JLSR)*, 2014.

Sahoo, et al.^{๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่อยู่ภายใต้โครงการ National Mission for Manuscripts ดำเนินการโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ประเทศอินเดีย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงแนวโน้มการเติบโตของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ แสดงถึงการจัดตั้งแผนงาน เพื่อตรวจสอบภารกิจและบทบาทของชาติด้านเอกสารโบราณในส่วนของการสำรวจและการจัดเก็บ รวบรวม การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ ด้านวิชาการตามภารกิจและด้านการเผยแพร่ภารกิจของศูนย์ดังกล่าว ผลการศึกษาได้ข้อสรุปดังนี้ พบว่าภารกิจด้านเอกสารโบราณของชาติโครงการ National Mission for Manuscripts ได้ดำเนินการตามภารกิจของชาติครอบคลุมต่อการเก็บรักษาของต้นฉบับผ่านการทำงานศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่มีการจัดตั้งอยู่ทั่วประเทศ และผ่านการทำงานของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณที่จัดตั้ง ๕ โชนของประเทศอินเดีย เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและโชนภาคกลาง

Devika & Vijayakumar^{๖๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลานของห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสำรวจสภาพคัมภีร์ใบลานการศึกษาการคัดเลือกพิจารณา คัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลและศึกษาวิธีการและกระบวนการของการแปลงข้อมูลดิจิทัลห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานต้นฉบับมีปัจจัยมีการเสื่อมสภาพเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ อาจจะไม่สามารถจัดเก็บรักษาไว้ได้ตลอดไป จึงมีความจำเป็นในการวิจัยเพื่อการรักษาคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ และจากการศึกษาผู้วิจัยพบการเก็บรักษาของต้นฉบับที่ผ่านการแปลงคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพ แต่ก็พบว่าจะใช้เวลานานในการดำเนินการและค่าใช้จ่ายสูง

Abhakorn^{๖๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางและวิธีการเตรียมการสำหรับการจัดหา การรวบรวม การให้บริการ รวมทั้งนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของมหาวิทยาลัย Peradeniya ประเทศศรีลังกา” ผลการศึกษาพบว่าไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทั้งด้านการฝึกอบรมบุคลากร ขาดโปรแกรมการฝึกอบรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในการผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นต้องมีการจัดหน่วยงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อรับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรง และให้มีการฝึกอบรมบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในศรีลังกา

^{๖๖} Sahoo, et al. Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

^{๖๗} Devika & Vijayakumar. Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

^{๖๘} Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. Journal of language and linguistics, 2016.

Alahakoon^{๖๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการคัมภีร์ใบลานด้านปัญหาด้านการดูแลรักษาและการอนุรักษ์ การเก็บรักษาแบบดั้งเดิม แบบสมัยใหม่และวิธีการอนุรักษ์ที่ใช้ในการป้องกันต้นฉบับ โปรแกรมการดูแลรักษาที่มีอยู่และทัศนคติของผู้ใช้” โดยทำการเลือกสำรวจ ๓ หน่วยงานของประเทศศรีลังกาที่คอลเลกชันคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุด คือกรมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ มหาวิทยาลัย Peradeniya และกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มาศึกษาสภาพทางกายภาพของคอลเลกชัน และสภาพแวดล้อมโดยใช้วิธีการวิจัยแบบการสังเกต โดยการบันทึก นอกจากนี้ใช้แบบสอบถามส่งถึงหัวหน้าทุกแผนกและบรรณารักษ์ในกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓ แห่ง เพื่อให้ทราบปัญหาการจัดการใบลาน และทดสอบทัศนคติของผู้ใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดเก็บรักษาผลการวิจัย พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของประเทศศรีลังกาคือการขาดคู่มือวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นมาตรฐานขาดการจัดเก็บใบลานที่ถูกต้อง และการขาดเทคนิคความรู้วิธีการที่ทันสมัย ขาดบุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านคัมภีร์ใบลาน ขาดด้านงบประมาณ และขาดนโยบายด้านการจัดการใบลานของภาครัฐ

S. Devika, s. & Vijayakumar K ^{๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศอินเดียและได้ทำการเปรียบเทียบสภาพการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ศรีลังกา เนปาล มาเลเซีย และอินโดนีเซีย” ผลการศึกษาพบว่าประเทศต่างๆ มีปัญหาด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่คล้ายๆ กัน คือการขาดความตระหนักของประชาชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดการอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์และเครื่องมืออุปกรณ์รวมทั้งเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดความสนใจเนื้อหาที่เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ ขาดจากสนับงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ คือ ๑) สร้างความตระหนักให้ประชาชนในท้องถิ่นชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานโดยการอบรมให้ความรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจรวมทั้งการทำโครงการพิเศษขึ้นมา ๒) การจัดโปรแกรมฝึกอบรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๓) สร้างกลยุทธ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในแต่ละประเทศ ๓) มีการวางแผนเป้าหมายในการศึกษาของวรรณกรรมดั้งเดิมในคัมภีร์ใบลานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ๔) สร้างคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานให้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐบาลสนใจที่จะให้งบประมาณในการดำเนินการจัดการคัมภีร์ใบลาน

^{๖๙} Alahakoon, C.N.K. (n.d.). **Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka.** Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

^{๗๐} S. Devika, s. & Vijayakumar K. (**DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY.** Journal of Library Science and Research (JLSR) 2(1 January), 2016.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน กลุ่มน้ำโขง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของ วรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของ ประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ ขั้นตอนดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ และ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖. สรุปขั้นตอนการวิจัย
- ๓.๗. การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธี วิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งาน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมใบลาน แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิ ปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปปรวรรต วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ไบลาณ และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้าง เครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระ ครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมไบลาณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมไบลาณที่สำคัญที่มีต่อ ชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบลาณ ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมไบลาณ และ ประโยชน์ของ วรรณกรรมไบลาณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็น กรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

การศึกษาขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ในลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ดังนี้

๑) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนได้มีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย วัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบลาณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลจำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๒) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลจำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลจำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง

ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนดู่ อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์วรรณกรรมไบเบิล รวม ๕๕ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลตลอดถึง รายชื่อวรรณกรรมไบเบิล และ ประโยชน์ของวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลของชุมชนในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรม

โบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดย จัดให้มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ และได้ประโยชน์จากวัฒนธรรมโบราณ แต่ละจังหวัด จำนวน ๑๒ จังหวัด และ ในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

(๑) ประสาน เชิญผู้แทนชุมชนแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ชุมชนละ ๑ ท่าน มาเป็นวิทยากรในการจัดเสวนา และ ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ และ เชิญผู้แทนของแต่ละชุมชนใน ๑๒จังหวัด เข้าร่วมฟังเสวนา

(๒) ประสาน และ จัดหาสถานที่จัดงานเสวนา โดยเลือกจังหวัดที่อยู่ใกล้พื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

(๓) ประชุมบุคลากรในพื้นที่ที่จัดเสวนา เพื่อเตรียมพร้อมในการจัดเสวนา และ มีพิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์

(๔) เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ทุกภาคส่วนร่วมฟังและแสดงความคิดเห็นในการจัดเสวนา

(๕) มีการจัดเสวนาอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวัฒนธรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์มรดกโบราณให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ

(๔) มีการพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน

(๕) สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนาและถอดออกมาเป็นองค์ความรู้นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๔) สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

และ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๕) เสนอผลการสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะโดยภาพรวมทั้งหมด

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มลุ่มน้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ละ ๒ แห่ง เป็นตัวแทนของ

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล ในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๖๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๔๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มน้ำโขง” เน้น การศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง และการนำชุดกระบวนการเชิงพื้นที่นำไปปฏิบัติการจริงแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จริง ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหาร และ ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ วรรณกรรมใบลาน

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ผู้ควบคุมดูแลวิทยานิพนธ์

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมใบลานที่อนุรักษ์ไว้

(๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

๒. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (Index of Item – Objective Congruence IOC)

๓. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้ไข “ผ่าน” ทุกท่านตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๒) การจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม (PAR Seminar) โดยดำเนินการ จำนวน ๑ ครั้งอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้รูปแบบการจัดเสวนา และพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน ทั้งนี้รูปแบบการจัดจะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำให้ควบคุมการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบการสรุปผลการวิจัย

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

- ๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโบราณในพื้นที่
- ๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพจริงประกอบการสรุปผลการวิจัย
- ๓) ชุดปฏิบัติการจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่ายตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมตามหัวข้อการวิจัย

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๕ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบ รวมแล้ว ๗๕ ฉบับ เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์ และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง และ ทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำความเข้าใจกับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. ศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๒. ปฐมภูมิต่อการวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓. วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

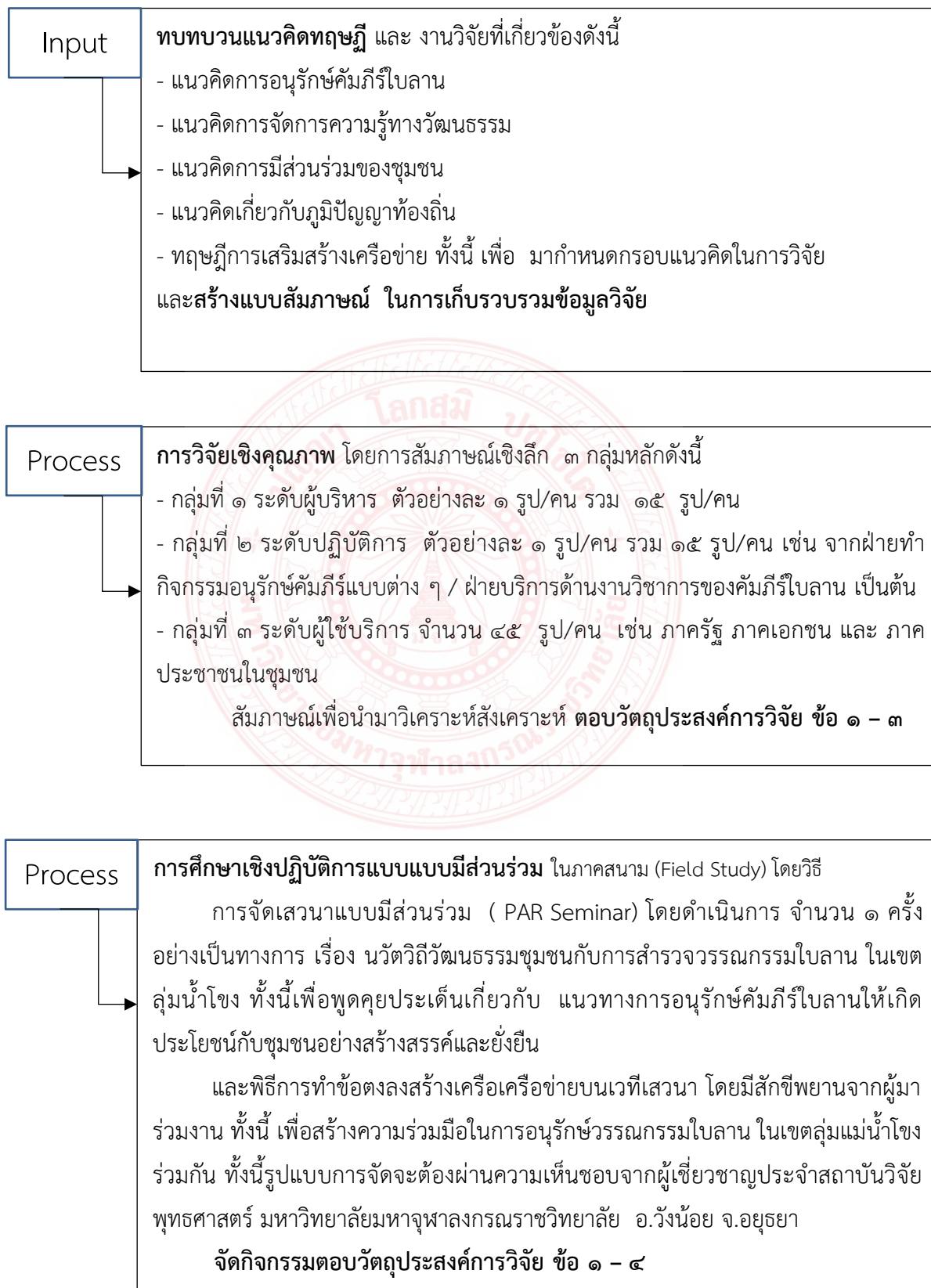
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

ทั้งนี้ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๓.๖. สรุปขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มน้ำโขง” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้ที่ให้บริการ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการวรรณกรรมโบราณรวมจำนวน ๓๐๐ โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมา

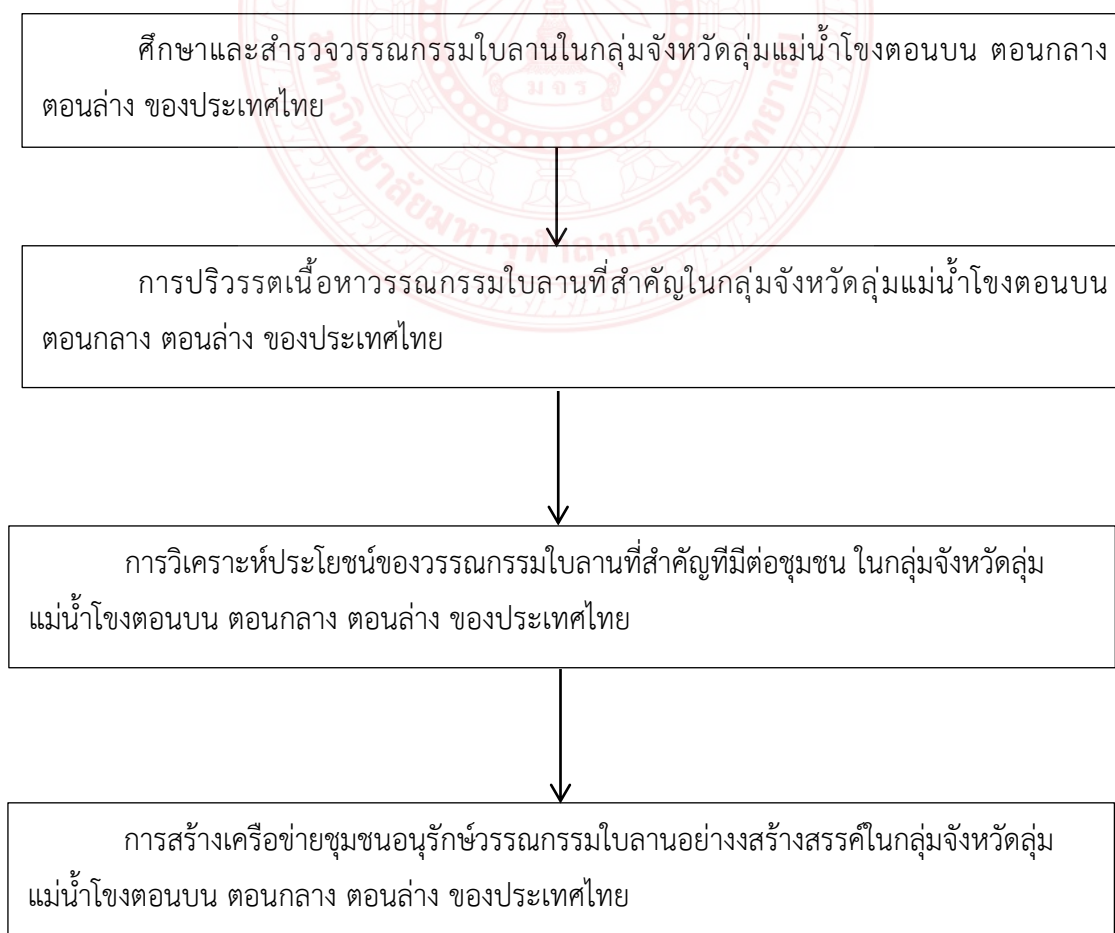
วิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน และ กระบวนการดังภาพนี้

Output	๑) กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ เรื่อง ๓) ทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๑๒ ชุด ๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๕) เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย
--------	--

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง มีการศึกษา ๓ พื้นที่ คือ เขตแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้เชี่ยวชาญ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ รวมจำนวน ๕๕ คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ชุดปฏิบัติสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (Participation Network) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นบทสรุปการวิจัย และ ผลการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

๔.๑ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔.๒ เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชนในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชน

วัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานแบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปผลได้ ๒ ประการคือ ๑. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒. จำนวนวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย มีรายละเอียดดังนี้

ผลจากการศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรม การอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้ เป็นการสร้างความตระหนักที่สำคัญของผู้ริเริ่ม และ คนในชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งกระบวนการออกเป็น ๒ ขั้นตอนดังนี้ คือ (๑) การสืบค้นประวัติ และ (๒) การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก และ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ โดยมีขั้นตอนดำเนินการคือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยอาจจะทำเป็นในรูปแบบของการศูนย์การเรียนรู้อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน หรือ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นต้น ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนได้กล่าวไว้ดังนี้ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า โดยได้กำหนดนโยบายและแผนงานไว้ดังนี้ ๑) จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรม ของชุมชน เพื่อเป็นการรักษามรดกภูมิปัญญาของพระบูรพาจารย์ให้สืบทอดถึงปัจจุบัน เป็นสมบัติของชาวจังหวัดน่านสืบไป ๒) เผยแพร่ธรรม โดยการนำความรู้ในคัมภีร์ใบลานออกมาเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน และ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ๓) ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ด้วยกระบวนการทางมิติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม และ ๔) จัดให้มีการถ่ายทอดการเรียนการสอนรู้ ผ่านงานศิลปะต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับองค์ความรู้ในใบลาน*

* สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

และได้กล่าวถึง ๓) กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑) ทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๒) ผู้ร่วมปฏิบัติงานต้องป้องกันสุขภาพตนเองด้วยการใส่หน้ากากอนามัย และ ใส่ถุงมืออนามัยให้เรียบร้อย ๓) ถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔) ทำความสะอาดหีบธรรม หรือ ตู้ธรรม และ สถานที่เก็บคัมภีร์ใบลาน เช่น หอธรรม เป็นต้น ๕) ตรวจสอบ สำนวนสภาพคัมภีร์ และ คัดแยกคัมภีร์ที่สมบูรณ์ และไม่สมบูรณ์ออกจากกัน ๖) ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบูรณ์ก่อน ถ้าไม่เปื้อนมาก ให้ใช้แปรงพู่กันอ่อนปัดฝุ่นออก ถ้าเปื้อนมาก เช่น มีเชื้อรา ให้ใช้แอลกอฮอล์ เช็ดทำความสะอาดตามหลักวิชาการ ๗) สำนวน อ่านรายชื่อคัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง และ คัดแยกคัมภีร์ใบลาน ไว้ประจำหมวดหมู่ที่จัดระบบไว้ ซึ่งมีหลายระบบ แล้วแต่ความเหมาะสม ๘) จัดทำทะเบียนคัมภีร์ : นำคัมภีร์ที่สมบูรณ์แต่ละมัด หรือ แต่ละผูก นำมาอ่านข้อมูลที่ไม้ฉลากคัมภีร์ หรือ ไม้บัญชี หรือ อ่านที่ใบลานหน้าสุดท้ายแต่ละผูก ที่เรียกว่า โคลิโพน เพื่อนำข้อมูลพื้นที่ของคัมภีร์ ได้แก่ ชื่อเรื่อง ผู้สร้าง ปีที่สร้าง จำนวนที่สร้าง นำมาจัดทำทะเบียนคัมภีร์ บางแห่งได้เพิ่มข้อมูลทางศิลปะเข้าไปด้วย เช่น ชนิดผ้าห่อคัมภีร์ ลวดลายผ้าห่อ ลวดลายไม้บัญชี ลักษณะศิลปะของคัมภีร์ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลที่สำคัญของคัมภีร์ และ นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำเป็นทะเบียนคัมภีร์ใบลานของสถานที่นั้น ๆ อาจทำออกมาเป็นรูปเล่มเอกสาร หรือ อาจจะทำในระบบคอมพิวเตอร์ บางแห่งมีการเผยแพร่ออนไลน์ เพื่อประโยชน์ต่อการสืบค้นทางออนไลน์ ๙) บันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล นำคัมภีร์แก่ออก เพื่อถ่ายภาพดิจิทัลของคัมภีร์แต่ละใบ เพื่อประโยชน์ในการนำคัมภีร์มาอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ ๑๐) ห่อธัมม์ : เมื่อสำนวนข้อมูลคัมภีร์ และ จัดทำทะเบียนเรียบร้อย ให้มีการนำผ้าฝ้ายมาห่อคัมภีร์ให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันใบลานให้อยู่ได้นาน ไม่โดนลม โดนแดด และ กันปลวกกันแมลงที่จะเข้าไปทำงานโดยตรงได้ง่าย ๑๑) ตีรหัสดคัมภีร์ : เมื่อห่อเรียบร้อยแล้ว ให้ใส่ป้ายรหัสดคัมภีร์ บางแห่งมีการใส่รหัสคิวอาร์โค้ด ด้วย เพื่อให้ทราบว่าคัมภีร์นี้มีชื่อว่าอย่างไร โดยทำเป็นภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้คนปัจจุบันอ่านได้ง่ายและทราบเบื้องต้นว่าคัมภีร์มัดนี้มีชื่อว่าอย่างไร และ สะดวกในการค้นคัมภีร์โดยดูจากป้ายรหัส หรือ ส่อง คิวอาร์โค้ด และ เทียบกับบัญชีทะเบียนคัมภีร์ ๑๒) เก็บคัมภีร์ : การนำคัมภีร์เข้าเก็บรักษา สิ่งสำคัญของสถานที่จัดเก็บ ต้องมีความเหมาะสมเรื่องของอุณหภูมิห้อง ที่ควรมีอุณหภูมิอยู่ที่ ๒๒ – ๒๘ องศา และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัยสูงมาก จากอัคคีภัย จากภัยธรรมชาติ และ จากปลวกและ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น และ ๑๓) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี : หลายแห่งมีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อ และ งานบุญ มาเป็นเครื่องมือสำคัญของการอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทุกปี เช่น มีการจัดประเพณีทำบุญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานประจำปี หรือ อาจจัดประเพณีทำบุญประจำปีของชุมชนแต่มีการนำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานมาร่วมจัดด้วย โดยได้นำคัมภีร์ออกมาทำพิธีแห่ธัมม์ มาทำความสะอาด นำมาตากแดดไล่ความชื้น เป็นต้น และ ให้คนในชุมชน หรือ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาร่วมงาน และ ได้เห็นกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทำให้เกิดความเข้าใจและเกิดความศรัทธาในการร่วมกันอนุรักษ์ตลอดไปทุกปี ซึ่งในกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้ง ๑๓ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ เริ่มที่ ชุมชนวัดสูงเม่น จ.แพร่ กล่าวว่า “...เนื่องจาก

ปัจจุบัน ทางวัดสูงเม่น ได้จัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น โดยได้มีแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไว้ดังนี้ ๑) ประกาศเป็นงานประเพณีตากธัมม์ ตานข้าวใหม่ หิงไฟพระเจ้า : ประเพณีนี้เป็นประเพณีหลักของทางวัดสูงเม่น ที่ใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำคนในชุมชน และ คนที่สนใจนอกชุมชนให้มาร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มรดกธัมม์ที่หลวงปู่ครูบามหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่นได้นำมาไว้ที่วัดสูงเม่น โดยมีการจัดงานทุกปี ในช่วง ๑๓ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ เดือน ๒ ไทย ปกติจะอยู่ในช่วงเดือนมกราคม แต่ถ้าปีไหนเป็นปีอธิกมาส จะตกอยู่ในเดือนธันวาคม ซึ่งภายในงานจะมีกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดสูงเม่น อย่างครบถ้วนทุกขั้นตอน ๒) เตรียมความปลอดภัยผู้ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานอนุรักษ์คัมภีร์ทุกคนต้องป้องกันตนเองด้านสุขภาพระหว่างปฏิบัติงาน คือ ต้องใส่หน้ากากกันฝุ่น ใส่ถุงมือ ส่วนสถานที่ปฏิบัติงานควรเป็นที่ที่ไม่มีอันตรายคัมภีร์ใบลาน และ ผู้ปฏิบัติงาน เช่น มีพื้นที่กว้างเหมาะสม มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่ใกล้แหล่งชุมชนเกินไป ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อย มด ปลวก แมลง หนู เป็นต้น ๓) ทำความสะอาดและซ่อมแซม เริ่มที่ทำความสะอาดปัดฝุ่น เช็ดน้ำ ข่าเชื้อรา ที่เก็บคัมภีร์ เช่น ตู้คัมภีร์ หนีบคัมภีร์ กล่องคัมภีร์ และ ห้องเก็บคัมภีร์ จากนั้นทำความสะอาดคัมภีร์ใบลานเบื้องต้น โดยใช้เทคโนโลยีง่าย เช่น ปัดฝุ่นผ้าห่อคัมภีร์ เปลี่ยนผ้าห่อคัมภีร์ (ในกรณีที่ชำรุดหนักมาก) ทำความสะอาด นำแปลงขนอ่อนมาปัดฝุ่นใบลาน แต่ถ้าสกปรกมาก หรือ มีเชื้อรา ให้นำแอลกอฮอล์ ๗๐ % ขึ้นไป มาผสมน้ำ ๑ ต่อ ๒ ส่วน คือ แอลกอฮอล์ ๒ ส่วน น้ำ ๑ ส่วน ชุบสำลี แล้วนำมาเช็ดทำความสะอาดใบลาน ส่วนคัมภีร์ใบลานผูกไหม ที่ เชือกร้อย หรือ เชือกสายสนอง ชำรุดผุพังมาก ให้นำเชือกขาวมาใส่ใหม่ ๔) สรรวจแยกแยะ ตามสภาพคัมภีร์ที่สมบูรณ์ กับไม่สมบูรณ์ กองออกจากกัน ส่วนที่ไม่สมบูรณ์ คือ ใบลานปะปนเรื่องกันกระจัดกระจาย ขึ้นนี้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการอ่านใบลาน เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งถ้าชุมชนมีผู้อ่านอักษรในใบลานได้ ควรให้มาร่วมช่วยกันในส่วนนี้ได้ ๕) จัดหมวดหมู่คัมภีร์ หลังจากการจัดเนื้อเรื่องคัมภีร์เข้าผูก เข้ามัดเรียบร้อยแล้ว ให้นำคัมภีร์แต่ละเรื่องที่สมบูรณ์ มาจัดหมวดหมู่ ซึ่งโดยทั่วไปทางเขตภาคเหนือจะจัดเป็น ๒๑ หมวดตามที่ทางโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ที่เชียงใหม่เคยทำไว้ ออกแบบโดย ม.ร.ว.ดร.รุจยา อาภากร อดีตผู้อำนวยการสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๑ ๖) ลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน นำคัมภีร์ที่แยกจัดหมวดหมู่ตาม ๒๑ หมวด เรียบร้อย มาลงทะเบียน และ กรอกข้อมูลเพื่อจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์ของแต่ละเรื่อง เช่น รหัส ชื่อเรื่อง จำนวนผูก จำนวนหน้า จำนวนใบลาน ผู้สร้าง ผู้จาร ผู้ถวาย ปีที่สร้าง สถานที่สร้าง เป็นต้น ซึ่งจะมีแบบฟอร์มในการลงทะเบียน ซึ่งแบบฟอร์มปัจจุบันมีหลายองค์กรที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ แบบฟอร์มเดิมที่ใช้เป็นมาตรฐานสากล คือ ตามที่ทางโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ที่เชียงใหม่เคยทำไว้ ออกแบบโดย ม.ร.ว.ดร.รุจยา อาภากร อดีตผู้อำนวยการสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๑ จากนั้นข้อมูลที่นำมาลงทะเบียนทั้งหมดนำมากรอกในระบบฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ หรือ ทางเว็บไซต์ที่ออกแบบไว้ และ จัดทำบัญชี หรือ สารบัญ หรือ ดัชนี แล้วแต่จะเรียก มีรายละเอียดรหัส รายชื่อคัมภีร์ ปีที่สร้างหรือ ข้อมูลอื่น ๆ โดยจะเรียงตามหมวดคัมภีร์ รหัสน้อย ไปถึงรหัสมาก หรือ จะเรียงตามอักษรชื่อเรื่องก็ได้ แล้วแต่สะดวก ตามที่ชุมชนเห็นสมควร และ จัดทำเป็นรูปเล่มไว้ประจำ สถานที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลาน เพื่อเป็นหลักฐานจำนวนคัมภีร์ และ เพื่อการค้นคว้าคัมภีร์ได้สะดวกขึ้น ๗) ถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล หรือ คัมภีร์

สแกนคิวอาร์โค้ด นอกจากลงทะเบียนฐานข้อมูลคัมภีร์เพื่อจัดทำบัญชีรายชื่อคัมภีร์และดัชนีรายชื่อคัมภีร์ เพื่อสะดวกในการค้นหาคัมภีร์ใบลานต้นฉบับ เหมือนกับระบบห้องสมุดทั่วไป แต่ชุมชนมีข้อกังวลการ สัมผัสตัววัตถุใบลาน ไม่ต้องการให้ผู้มาศึกษาค้นคว้าหรือปริวรรตคัมภีร์ใบลาน ได้สัมผัสโดยตรงกับคัมภีร์ใบ ลาน เนื่องจากเกรงว่าจะผลต่อความเสียหายต่อตัววัตถุใบลาน เนื่องจากใบลานแต่ละเรื่องมีอายุมาก ถ้า สัมผัสและใช้งานบ่อย ๆ อาจทำให้อายุใบลานสั้นลง จึงอยากรักษาคัมภีร์ใบลานให้มีสภาพสมบูรณ์อยู่ได้นาน จึงได้ให้ผู้เชี่ยวชาญใช้เทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นฉบับ โดยการถ่ายดิจิทัลและ ทำระบบสแกนคิวอาร์โค้ด คัมภีร์ใบลานต้นฉบับ เพื่อทำเป็นสำเนาที่คมชัด สามารถเผยแพร่ และ มอบให้กับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า หรือ ปริวรรตคัมภีร์ใบลาน โดยใช้ไฟล์ภาพอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สแกนทาง โทรศัพท์มือถือ โดยที่ไม่ต้องมาเปิดอ่านคัมภีร์ใบลานต้นฉบับโดยตรง ซึ่งเทคโนโลยีขั้นนี้สามารถทำให้คัมภีร์ ใบลานต้นฉบับอยู่ได้นานและปลอดภัยมากขึ้น ๘) ห่อคัมภีร์ ติดป้ายชื่อ และ เก็บในที่ที่เหมาะสม หลีกเลี่ยง แสงสว่าง กระบวนการลงทะเบียนถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลเรียบร้อย นำคัมภีร์มาห่อให้เรียบร้อยสวยงาม โดยใช้ผ้า ฝ้ายห่อเพราะอากาศถ่ายเทได้สะดวก ถ้าผ้าเดิมของคัมภีร์ยังสภาพดีอยู่หลังจากทำความสะอาดปิดฝุ่นแล้ว สามารถนำมาใช้ได้ อีก ส่วนบางคัมภีร์ผ้าห่อเชื้อรามากไป และ มีสภาพเสียหายมาก ให้เปลี่ยนใช้ผ้าใหม่ การ ห่อคัมภีร์จะช่วยยืดอายุใบลานได้นานออกไปมากหลายร้อยปี ส่วนวิธีการห่อมีหลายรูปแบบ ถ้าทาง ภาคเหนือ นิยม ห่อแบบ ๓ เปลาะ ๔ เปลาะ ๕ เปลาะ ตามขนาดความยาวของคัมภีร์ เรียกว่าการห่อแบบ ครุบาทัญจนอรัญวาสีมหาเถร วัดป่าสูงเขม้น เมื่อห่อเสร็จแล้วให้ติดป้ายชื่อรหัสคัมภีร์ใบลาน บางที่ใช้ เทคโนโลยีมาช่วยโดยติด ระบบป้ายคิวอาร์โค้ด สามารถสแกนดูเนื้อหาคัมภีร์ด้านในได้ สะดวกยิ่งขึ้นไม่ต้อง แกะคัมภีร์ดูด้านใน จากนั้นนำคัมภีร์ไปเก็บในตู้ธัมม์ ตามหมวดต่าง ๆ ที่แยกไว้ โดยตู้ธัมม์ จะถูกเก็บใน ห้องที่มีอุณหภูมิที่เหมาะสมการเก็บคัมภีร์ใบลาน ซึ่งในระดับสถานศึกษา อาจมีห้องควบคุมอุณหภูมิ ส่วน ระดับ วัด ชุมชน ที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จะสร้างหอไตร หรือ หอพระธรรม เก็บคัมภีร์ไว้ ห้องที่มี อุณหภูมิในช่วง ๒๓ – ๒๖ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ที่ ๔๐ – ๕๐ % จะเหมาะสม หลายที่สร้างหอไตร โดยมี น้ำล้อมรอบ กัน มด แมลง หนู ปลวก หรือ สัตว์อื่น ๆ เข้าไปทำกินหรือทำลายใบลาน...”^๒ ขณะที่ ทาง ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด ได้กำหนดกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบ ลาน ไว้ดังนี้ ๑) สำรวจ แยกแยะ ตามสภาพคัมภีร์ที่สมบูรณ์ คือ มีเนื้อเรื่องสมบูรณ์มีจำนวนครบผูก และ คัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ คือ ใบลานแต่ละผูก แต่ละใบ แยกออกจากกันกระจัดกระจาย หรือ เรียกว่า แตกผูก ๒) จัดชุดคัมภีร์ให้สมบูรณ์ คัมภีร์ที่ใบลานที่มีการแตกผูก ให้ทางคณะผู้เชี่ยวชาญที่อ่านได้ อ่านเนื้อหาใบลานแต่ละ ใบ แต่ละผูกโดยสังเขป และ นำมาจัดเรียงให้สมบูรณ์ตามเนื้อเรื่อง ซึ่งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อเรื่องมา ช่วยจัดเรียงด้วย ๓) ทำความสะอาดและซ่อมแซมคัมภีร์ เมื่อจัดมัดคัมภีร์แต่ละเรื่องสมบูรณ์เรียบร้อย ให้ ทำความสะอาดคัมภีร์ใบลานตามหลักวิชาการ เช่น การนำแอลกอฮอล์ชุบสำลีมาเช็ดทำความสะอาด ใน กรณีที่สกปรกมาก และ มีเชื้อรา ถ้าไม่สกปรกมาก มีแค่ฝุ่น สามารถนำผ้าสำลีมาเช็ด หรือ ใช้แปรงขนอ่อน

^๒ สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

มาปิดฝุ่นได้ ส่วนคัมภีร์ผูกไหน ที่ เชือกสายสนอง หรือ เชือกร้อย เก่า ฝุ่นัง สามารถเปลี่ยนใหม่ได้

๔) จัดหมวดหมู่คัมภีร์ หลังจากทำความสะอาดและซ่อมแซม เรียบร้อย ให้นำคัมภีร์แต่ละเรื่องที่สมบูรณ์ มาแยกเป็นหมวดหมู่ ตามระบบต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ระบบของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดเป็น ๒๓ หมวด ระบบของหอสมุดแห่งชาติ ๒๑ หมวด เป็นต้น ๕) ถ่ายสำเนาต้นฉบับคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ภาพคมชัด ส่วนหนึ่งเพื่อรักษาดั้งเดิมคัมภีร์โบราณไม่ให้ถูกการสัมผัสตัวโบราณบ่อย ๆ จากผู้มาศึกษาค้นคว้า และ อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการอนุรักษ์องค์ความรู้ในคัมภีร์โบราณให้อยู่ได้ยาวนาน และ อีกประการหนึ่งเพื่อเตรียมนำไปใส่ในระบบฐานข้อมูลคัมภีร์ดิจิทัลอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และ ค้นคว้าเพื่อการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อไป ๖) การเผยแพร่และให้บริการ คือการเผยแพร่ข้อมูลทะเบียนคัมภีร์โบราณ และ ภาพดิจิทัลตัวคัมภีร์ ผ่านทางสื่อสาธารณะ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า ของผู้สนใจต่อไป เช่น ทำเป็นหนังสือทะเบียนรายชื่อและข้อมูลคัมภีร์โบราณ ประจำวัดหรือชุมชนที่ทำการสำรวจ และจัดระบบคัมภีร์โบราณเรียบบรร้อย หรือ อาจจะมีการทำเว็บไซต์ของวัด เพื่อการเผยแพร่สำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบราณ หรือ องค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ เป็นต้นและ ๗) การจัดเก็บคัมภีร์โบราณ เมื่อมีการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลเรียบบรร้อย คัมภีร์ทุกมัด ควรมีการห่อผ้าคัมภีร์ให้เรียบบรร้อย โดยใช้ผ้าฝ้ายห่อ และ มีการจัดเก็บเข้าตู้ธรรม และ เก็บในห้องที่มีอุณหภูมิที่เหมาะสม ประมาณ ๒๑ - ๒๖ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๔๐ - ๕๐ % และ มีระบบป้องกันที่ดีจากสิ่งที่เป็นอันตรายต่อคัมภีร์ทั้งหลาย เช่น สัตว์ต่าง ๆ และ ภัยธรรมชาติ ตลอดจนสร้างระบบการเข้าถึงคัมภีร์โบราณต้นฉบับให้เหมาะสม เช่น มีระเบียบการเข้าชมเอกสาร มีเจ้าหน้าที่ดูแลเฉพาะเป็นต้น เพื่อป้องกันการสัมผัสคัมภีร์โบราณโดยตรง และ การสูญหายของคัมภีร์โบราณ...”^๓

๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้ยั่งยืนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นโยชน์ของการมีส่วนร่วม คือ ๑)การทำให้เกิดความสามัคคีในการร่วมกันอนุรักษ์ ๒) การลดความขัดแย้งในระยะยาว และ ๓) ความต่อเนื่องในการอนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น และ ยังได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จกิจกรรม จะทำให้ผู้ร่วมอนุรักษ์ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และ มีความศรัทธาที่จะอนุรักษ์ด้วยชุมชนเขาเอง โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ที่ค้นพบ มีกระบวนการต่าง ๆ ๖ ขั้นตอน ดังนี้ ๑) การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒) การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕) การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย และ ๖) การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางการอนุรักษ์ ซึ่งในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับ ความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ ชุมชนวัดหลวงราชสถฐาน จ.พะเยา กล่าวว่า “...ทางชุมชนวัดหลวงราชสถฐาน ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ ทุกภาคส่วนในการร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดเป็นอย่างยิ่ง เพราะเห็นว่าคัมภีร์โบราณ ที่อยู่ทั่วรักษาไว้ในปัจจุบัน เป็นผลงานของบัณฑิตนักปราชญ์ในอดีต ทั้งพระภิกษุ สามเณร

^๓ สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วัฒนเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

และ ญาติโยม ที่ร่วมกันสรรสร้างขึ้นมา เป็นการรักษาองค์ความรู้ของชุมชน เพราะการเป็นบ้านเป็นเมือง ขึ้นมาด้วย เกิดจากการคนในชุมชนได้แบ่งปันความรู้มาสร้างบ้านแปงเมือง และ มีการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ทางมุขปาฐะ และ การปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการก่อสร้าง อาหารการกิน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต่อมี คนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถด้านอักษรภาษา เก่งว่าองค์ความรู้สำคัญที่มีอยู่ในชุมชนจะสูญหายไปตามคน ถ้าหากไม่มีการถ่ายทอด จึงได้มีการบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ในรูปของคัมภีร์ใบลาน และ นำไปถวายไว้กับวัด ไว้เป็นสมบัติทางพระพุทธศาสนาและขอชุมชนชื่อว่า เป็นธรรมทาน เพราะเชื่อว่า ถ้าถวายไว้กับวัด องค์ความรู้เหล่านี้จะอยู่ได้นาน เพราะวัดเป็นที่เคารพศรัทธาของชุมชน สิ่งใดที่เก็บไว้ที่วัดย่อมได้รับการรักษาเป็นอย่างดี ทั้งพระภิกษุสามเณรในวัด และ คนในชุมชน ดังนั้นคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดปัจจุบัน จึงเป็นผลงานของคนในชุมชนในอดีตที่ร่วมกันรักษาไว้เป็นมรดกธัมม เป็นสมบัติของชุมชน จึงเป็นเหตุให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ในปัจจุบัน จึงเน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระดับรับทราบ ว่า คัมภีร์ที่นี่มีเรื่องอะไรบ้าง มีจำนวนเท่าไร ประวัติความเป็นมาเป็นอย่างไร โดยทางวัดได้จัดให้มีบัญชีคัมภีร์ใบลาน และป้ายประวัติต่าง ๆ ให้ชุมชนได้มาศึกษา รับทราบได้ ตลอดถึง มีวิทยากรประจำวัด ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ สามารถบรรยายเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานของที่นี่ได้ อีกทั้งการบริหารจัดการด้านคัมภีร์ใบลานของที่นี่ มีการบริหารในรูปของคณะกรรมการวัดหลวงราชสันฐาน ซึ่งสัดส่วนของคณะกรรมการ เป็นผู้แทนมาจากชุมชนทุกชุมชน ดังนั้น การขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของที่นี่ผู้แทนชุมชนจะทราบ และ มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการใช้งบประมาณ และ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และ กำหนดทิศทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน...” ^๔ (๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในคน คือ ผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการที่พระพุทธเจ้า ใช้กับ พระสงฆ์สาวกของพระองค์ โดยมี ๓ ขั้นตอนที่สำคัญ คือ (๑) ปริยัติ (๒) ปฏิบัติ และ (๓) ปฏิเวธ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ หลังจากที่มีการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จะเกิดองค์ความรู้หลายประการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ ขั้นตอนต่อไป คือ การคืนปัญญา ให้กับชุมชน เพื่อประโยชน์ในการสร้างบุคลากรของชุมชนให้มาสืบสานการอนุรักษ์สืบไป ขั้นตอนนี้ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารในรูปของคณะกรรมการโดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการที่มาตรฐาน โดยอาจจะทำในรูปของศูนย์เรียนรู้ หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลผู้สนใจในชุมชนได้เข้ามาศึกษาวิธีการอนุรักษ์ และ อาจจะร่วมกับทางโรงเรียนในชุมชนให้นักเรียนมาศึกษาเรียนรู้ และ ทางแหล่งเรียนรู้เองอาจมีการจัดกิจกรรมอบรม เช่น การจารธัมม การห่อคัมภีร์ การตักใบลาน การสอนภาษา ในคัมภีร์ พยายามให้มี

^๔ สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

กิจกรรมตลอดปี เพื่อตั้งศรัทธาและความสนใจของชาวบ้านในชุมชนให้มียุ่อย่างต่อเนื่องกับคัมภีร์ไบเบิล ยิ่งถ้าสามารถนำคัมภีร์มาบริหารจัดการเป็นต้นทุนในการ จัดการท่องเที่ยวชุมชน จะทำให้การอนุรักษ์เป็น ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะ มีรายได้จากการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการ อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในชุมชนของเขา ทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน จากการสัมภาษณ์ และลงเก็บข้อมูล ในพื้นที่จริง พบว่า มีกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ๖ ขั้นตอน ที่สำคัญในการสร้างศูนย์เรียนรู้ คือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็น เอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน

ซึ่งในกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูล สำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ ชุมชนวัดสูงเม่น จ.แพร่ กล่าวว่า “...ชุมชนวัดสูงเม่น ปัจจุบัน ได้พัฒนาแหล่ง เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เป็น “สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น” โดยได้สร้างศูนย์เรียนรู้ แห่งนี้ ตามตามพระราชดำรัส กรมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี ในคราวเสด็จวัดสูงเม่น เมื่อ วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๗

“...ขอให้ทางวัด ร่วมกับ ชาวบ้าน และ ชุมชน อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลลักษณะเช่นนี้ต่อไป เพราะ ทำได้ดีมาก เป็นตัวอย่างที่อื่นได้ เพราะคัมภีร์ไบเบิลที่นี่มีมาก และ เป็นของมีค่ามาก อยากให้มีการทำเป็น แหล่งเรียนรู้ สอนภาษาล้านนา และ เผยแพร่วิธีการอนุรักษ์ โดยเฉพาะ “ประเพณีตากธัมม์” ไปยังทั้ง พระภิกษุ สามเณร และ ประชาชน ได้รู้แล้วเข้าใจ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เป็นเอกลักษณ์และสมบัติของชาติ ต่อไป...” และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้เป็น ขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่ยั่งยืน เพราะเป็นการขยายความรู้ให้กว้างขวาง ออกไป ยิ่งแพร่ ยิ่งมี ยิ่งหวง ยิ่งหาย เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว แต่มิได้เก็บ ความรู้ไว้กับพระองค์เองแต่เพียงผู้เดียว พระองค์ได้ใช้เวลาตลอดชีวิต ๔๕ พรรษา หลังตรัสรู้ในการเผยแพร่ ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ เพื่อหวังให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้หลุดพ้นจากความทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ และ ธรรมที่พระองค์ได้เผยแพร่ ปัจจุบันได้ขยายออกไปทั่วโลก และได้มีผู้ปฏิบัติตามจำนวนมาก และ ได้รับความสุขจากธรรมที่พระองค์ได้มอบไว้ให้ จึงทำให้พระพุทธศาสนา ยังคงปรากฏอยู่แม้อกาลเวลาล่วง มาแล้วกว่า ๒๕๖๓ ปี ทั้งนี้เพราะมีการแพร่องค์ความรู้ที่เป็นจริงอยู่เนื่อง ๆ การแพร่องค์ความรู้ด้านการ อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลเช่นกัน ชุมชนไหนที่มีการจัดการอนุรักษ์ได้สำเร็จและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้อยู่ ตลอด ย่อมทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่สูญหายไปง่าย ๆ แม้ว่าต้นสังกัดขององค์ความรู้อาจจะล่มสลายไป ด้วยสาเหตุใด สาเหตุหนึ่ง แต่อนาคตข้างหน้าอาจจะกลับฟื้นมาใหม่ได้ เพราะองค์ความรู้ที่เคยเผยแพร่ไป นั้นยังคงอยู่ แต่อาจจะอยู่กับอีกที่หนึ่ง เราเองสามารถไปศึกษาดูงานสถานที่นั้นได้ และ นำกลับมาฟื้นฟูให้ รุ่งเรืองต่อไปเช่นอดีต เหมือนกับศาสนาพุทธในอินเดีย ในสมัยพุทธกาลรุ่งเรืองมาก แต่มาระยะหนึ่งศาสนา พุทธในอินเดียหมดไป แต่ คำสั่งสอนของพระองค์ยังคงมีอยู่ เพราะมีการเผยแพร่ตั้งแต่สมัยพุทธกาล และ มีการเผยแพร่ออกนอกประเทศ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงประมาณ พ.ศ.๓๐๐ ธรรมะที่พระองค์

ทรงค้นพบยังคงมีอยู่และเจริญรุ่งเรืองในแถบสุวรรณภูมิ ปัจจุบันในอินเดียได้มีการฟื้นฟูศาสนาพุทธ โดย พระสงฆ์ชาวไทย พม่า ศรีลังกา ได้นำธรรมะกลับสู่มาตุภูมิ และ กำลังเป็นที่สนใจของชาวอินเดียเป็นอย่างมาก วัดในพระพุทธศาสนาได้ถูกสร้างขึ้นมากมายในปัจจุบัน ชาวอินเดียได้กลับมานับถือศาสนาพุทธ เพิ่มขึ้นมาก ศาสนาพุทธกำลังกลับมารุ่งเรืองในอินเดียอีกครั้ง ทั้งนี้เป็นเพราะผลงานของพระมหาเถระและ อุบาสก อุบาสิกา ในอดีตที่ร่วมกันรักษาองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม และ มีการเผยแพร่ต่อ สาธารณะชนผู้สนใจอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ได้นานจนถึงปัจจุบัน แม้เปลี่ยนสถานที่ แต่ยังคงมีอยู่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า กระบวนการเผยแพร่การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสู่สาธารณะชน มีอยู่ ๒ กระบวนการดังนี้ (๑) เผยแพร่ประจำที่ และ (๒) เผยแพร่เคลื่อนที่ ซึ่งในกระบวนการเผยแพร่สู่ สาธารณะ ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ ชุมชนวัดศรีบุญ เรือง จ.เชียงราย กล่าวว่า “...ชุมชนแห่งนี้ได้เน้นการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านคัมภีร์ใบลาน จึงได้จัดให้มี พิพิธภัณฑคัมภีร์ใบลาน วัดศรีบุญเรือง โดยได้นำคัมภีร์ทั้งหมดของวัดมาจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ เพื่อให้ ชาวบ้านได้เห็นคัมภีร์ในชุมชนของเขาทุกมัด และ เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถปริวรรตได้ มาร่วม ปริวรรตคัมภีร์ โดยที่ทางวัดไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการนำไปปริวรรต แต่ผู้ปริวรรตต้องถ่ายดิจิทัลจากทาง วัดไปปริวรรต ส่วนต้นฉบับไม่อนุญาตให้นำออกนอกวัด เพราะเสี่ยงต่อการเสียหาย และ ทางพิพิธภัณฑ ได้ เคยนำคัมภีร์ใบลานและป้ายความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ไปจัดแสดงเป็นนิทรรศการร่วมงานสำคัญ ๆ ของทางวัฒนธรรม และ บ้านเมืองโดยตลอด เพื่อเผยแพร่ให้คนที่มาร่วมงานได้ตระหนักถึงความสำคัญ ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ปัจจุบันนี้ได้ร่วมกับ มหาวิทยาลัยหลายแห่งในภาคเหนือ จัดทำโครงการ ถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่เป็นฐานข้อมูลลงเว็บไซต์ต่อไป ส่วนเจ้าหน้าที่ดูแล ได้ทำหน้าที่ เผยแพร่กิจกรรมของพิพิธภัณฑผ่านทางเฟซบุ๊ก ทางไลน์ และ ทางยูทูบ อย่างต่อเนื่อง ได้ผลดีมาก ทำให้ มีนักท่องเที่ยว และ นักวิชาการด้านคัมภีร์ใบลาน มาศึกษาดูงานด้านคัมภีร์ที่นี้อย่างต่อเนื่อง...”^๕ ขณะที่ ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...ทางชุมชนวัดพระเกิดให้ความสำคัญด้านการเผยแพร่องค์ความรู้ ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ องค์ความรู้ในคัมภีร์ที่ถูกนำเสนอผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ ทั้งนี้ ได้ เผยแพร่ในรูปแบบของการจัดเป็นพิพิธภัณฑชุมชนบ้าน พระเกิด เป็นพิพิธภัณฑมีชีวิต โดยผู้ที่มาท่องเที่ยวที่นี่มี กิจกรรมให้ร่วมมากมาย เช่น การทำตุ๊กตาคิง การร่วมสืบชะตา เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่นี้ มีมัคคุเทศก์หลาย ท่าน เปิดให้บริการทุกวัน อีกทั้งกิจกรรมของที่นี่มีการเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่อง จากหลายเนื่อง งานที่มาถ่ายรายการ และ ทางเจ้าหน้าที่ของที่นี่มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ตลอด และที่สำคัญ ที่นี่มีการผลิตผลงานด้านเอกสารเผยแพร่มากมาย คัมภีร์ใบลานของที่นี่มีการเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ที่ทาง ประเทศเยอรมันได้ถ่ายดิจิทัลไว้ให้ และ เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ www.lannamanuscripts.net ทันสมัยมาก ผู้สนใจสามารถอ่านคัมภีร์ใบลานผ่านเว็บไซต์นี้ได้...”^๖

^๕ สัมภาษณ์ นางสาวทัศนีย์ ดอนเนตร์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๖ สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

สรุปผลการศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง ๒) จังหวัดนครพนม ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม ๓) จังหวัดบึงกาฬ ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด และ ๔) จังหวัดหนองคาย ชุมชนวัดเซตอุดม อำเภอเมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ได้พบกระบวนการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนา กิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้น และให้ความรู้	๑. การสืบค้นประวัติ ๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนา กิจกรรมการ อนุรักษ์	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการ ปฏิบัติการอนุรักษ์	โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่อฉมึม ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการ มีส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนา ความรู้	๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์ เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่ สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

สรุปผลการศึกษาระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปผลได้ มีกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยพบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เข้าใจถึงขั้นตอนเพื่อเป็นการสร้างความตระหนักที่สำคัญของผู้ริเริ่ม และคนในชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชนสามารถแบ่งกระบวนการออกเป็น ๒ ขั้นตอน ดังนี้ (๑) การสืบค้นประวัติ นั้นก่อนเริ่มต้นการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ริเริ่มต้องสืบค้นข้อมูลพื้นฐาน และมีข้อมูลดั้งเดิมของความเป็นมา เป็นไปของคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดหรือชุมชนนั้น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไรตลอดถึงศึกษาประวัติของวัดและชุมชน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลานอย่างรอบด้าน และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องไปศึกษาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดของชุมชน และ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชนอื่น หรือ องค์กรอื่น ๆ นำมาประกอบกันเพื่อเป็นชุดความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน (๒) การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก ในขั้นตอนนี้เป็นการถ่ายทอดชุดความรู้ที่ผู้ริเริ่มได้สืบค้นมา และ ถ่ายทอดให้กับผู้นำชุมชนที่มีคัมภีร์ใบลานเก็บรักษาอยู่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ ของผู้ที่ริเริ่มชวนชุมชนให้คล้อยตาม และเห็นด้วยในการที่จะต้องการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชนของตนเอง เพราะผู้ที่ชักชวนเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของคัมภีร์ใบลานในชุมชนนั้นเป็นอย่างดี มีความสามารถอธิบายถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ใบลาน ประวัติความเป็นมาของชุมชน ตลอดถึงวิธีการอนุรักษ์ได้อย่างสร้างสรรค์

ทำให้แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิลที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดถึง วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และ องค์ความรู้สำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล ทำให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นว่าผู้ริเริ่มจะสามารถนำชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลได้อย่างปลอดภัย และเมื่อคนในชุมชนมีความเข้าใจดีและเห็นความสำคัญแล้ว ให้มีการประชุมชุมชนเพื่อขอมติจากชุมชนว่าควรจะมีการอนุรักษ์คัมภีร์หรือไม่ ขอให้เป็นมติเสียงส่วนใหญ่ของชุมชน กระบวนการแรกนี้ จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดสำหรับชุมชนที่จะเริ่มในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในชุมชนของตนเองสอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนไว้ดังนี้ นายธรรม ชินโกมุต^๗ ทางชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวว่า ในทางชุมชนวัดแห่งนี้เริ่มจากเห็นว่าคัมภีร์ไบเบิลดั้งเดิมถูกเก็บรักษาไว้อย่างดี ยังไม่ได้มีการอนุรักษ์ในระบบที่ดี ชาวบ้านไม่รู้จักคัมภีร์ไม่ได้มีความสนใจเนื่องจากไม่ทราบประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ที่นี่ ว่ามาจากไหน มีความสำคัญอย่างไร จึงได้มีการสืบค้นเรื่องราวประวัติที่มาที่ไปของคัมภีร์ ตลอดถึงประวัติของหมู่บ้าน ของชุมชน จึงทราบว่าคัมภีร์ที่วัดแห่งนี้ สมัยก่อนเป็นวัดที่เป็นศูนย์การทางการศึกษา และเป็นวัดระดับเจ้าคณะพระสังฆาธิการรุ่งเรืองมากในอดีต คัมภีร์ที่อยู่ที่นี่เป็นตำราเรียนด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก และมีตำราอื่น ๆ เช่นชาดก และ ตำรายาจำนวนมาก เพราะสมัยก่อนมีผู้คนทั้งพระเณรและ ญาติโยมมาศึกษาและคัดลอกคัมภีร์ไบเบิลจากที่นี่เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบบเจ้าเมืองมาเป็นระบบสมัยปัจจุบัน การนำคัมภีร์ไบเบิลมาใช้ประโยชน์ลดลงไป จึงทำให้ความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิลลดลงไปด้วย ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสมาหลายรุ่นจึงทำให้ไม่มีการเล่าเรื่องราวของคัมภีร์สืบต่อกันมา อีกทั้งยังขาดช่วงในการอนุรักษ์คัมภีร์ มีคัมภีร์หลากหลายมากจึงทางเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม โดย พระเทพวรจารย์ ได้ดำเนินการเพื่ออนุรักษ์รักษาเพราะมีการชำรุดเสียหายไปมากโดยปลวก และ แมลงอื่น ๆ กินไปเยอะ ดังนั้นเมื่อมีการสืบค้นประวัติของคัมภีร์ไบเบิลที่นี่ และ รายชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ตลอดถึง ประวัติความเป็นมาของวัดและชุมชน จึงได้มีการถ่ายทอดให้ความรู้แก่คนในชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสนใจที่จะฟื้นฟูในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลกลับมาอีกครั้ง จึงได้เริ่มต้นด้วยการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบเบิลในปัจจุบัน พระครูโกศลวิহারคุณ ดร.^๘ ในชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอยู่ในระดับที่ดีมาก มีชุมชนหลายแห่งมาศึกษาดูงานมากมาย ทางชุมชนกล่าวว่า การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ของที่นี่ เป็นการสืบสานเจตนารมณ์เดิมของ อดีตเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม วัดแห่งนี้ชื่อว่า เป็นวัดที่มีคัมภีร์ไบเบิลอักษรอีสานมากเป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลสำคัญประจำเขตอุบลราชธานีแห่งหนึ่ง ทางชุมชนจึงได้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เพื่อ เป็นการสร้างความตระหนัก หรือ คืบความรู้ให้กับชุมชนวัดมณีวนาราม เพื่อจะได้มีแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ตามรอยพระมหาเถรสืบไป ซึ่งภายในการจัดงานประเพณีนี้ มีองค์ความรู้ที่สืบคนในชุมชนมากมาย เช่น กระบวนการสร้างคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่

^๗ สัมภาษณ์นายธรรม ชินโกมุต, ไวยาวัจกรณ วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

^๘ สัมภาษณ์ พระครูโกศลวิহারคุณ ดร.วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี , ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒.

การห่อคัมภีร์ การจารธรรม การตันไบลาน เป็นต้น ทางเจ้าอาวาสได้จัดการเรียนรู้อักษรธรรมอีสาน โดยมีวิทยากรจากหน่วยงานที่มีความรู้มาจัดเป็นนิทรรศการทุกปี จึงทำให้ชุมชนหันมาสนใจที่จะฟื้นฟูการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานอักษรธรรมอีสานอย่างต่อเนื่อง จึงเห็นได้ว่า ทางชุมชนวัดมณีวนารามมีกระบวนการสืบค้นและให้ความรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานที่มีประสิทธิภาพมากสืบไป

๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการจัดระบบการอนุรักษ์ให้มีการอนุรักษ์แบบมีอาชีวะ คือ การให้มีคณะกรรมการเฉพาะในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานของชุมชน เพื่อให้เกิดความอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานให้มีประสิทธิภาพ ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนดำเนินการคือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน โดยอาจจะทำเป็นในรูปของกรรมการศูนย์การเรียนรู้คัมภีร์ไบลาน หรือ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบลาน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นต้น ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนไว้ดังนี้ พระครูสมุห์เจริญ กตปุญโญ ดร.^๙ ทางชุมชนวัดเกาะแก้วคุณดี จังหวัดอุบลราชธานี ได้ไว้กล่าวว่าทางชุมชนแห่งนี้ ให้ความสำคัญอย่างมากในการจัดองค์กรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน และ ศิลปวัตถุของชุมชน โดยจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรม ของชุมชน เพื่อเป็นการรักษามรดกภูมิปัญญาของพระบูรพาจารย์ให้สืบทอดถึงปัจจุบัน เป็นสมบัติของชาวจังหวัดอุบลราชธานีสืบไป เพื่อเผยแพร่ธรรม โดยการนำความรู้ในคัมภีร์ไบลานออกมาเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน และ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ได้มีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ด้วยกระบวนการทางมิติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม และจัดให้มีการถ่ายทอดการเรียนการสอนผ่านงานศิลปะต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับองค์ความรู้ในไบลาน และ พระครูสารกิจโกศล ดร.^{๑๐} ได้กล่าวว่าในชุมชนวัดมณีวนารามเป็นการมีโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ จึงได้มีวิชาเรียนอักษรธรรมอีสานในหลักสูตร ที่วัดได้จัดชำระพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มเสร็จสมบูรณ์ด้วย จึงสามารถจัดการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน ทางชุมชนได้ และนำคัมภีร์ไบลานบางส่วนมาไว้ศึกษาเรียนรู้ที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดให้มีมีปราชญ์ท้องถิ่นที่เป็นกรรมการวัดหลายท่านมีความรู้และความสามารถเรื่องของคัมภีร์ไบลานและการอนุรักษ์เป็นอย่างดี จึงได้มีการอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือน และ มีกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานตลอดปี ทั้งที่ชุมชนวัดพระเกิด และ อีกหลายชุมชนที่อาจารย์ท่านลงไปในพื้นที่ และ เมื่อไปปฏิบัติการทำงานจะนำบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานของชุมชนวัดมณีวนารามลงพื้นที่ไปปฏิบัติงานด้วย เพื่อเพิ่มทักษะในการอนุรักษ์ให้เชี่ยวชาญยิ่งขึ้น พระครูอุดมธรรมวัตร ดร.^{๑๑} ได้กล่าวถึงเรื่องการบริหาร

^๙ สัมภาษณ์ พระครูสมุห์เจริญ กตปุญโญ ดร., ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจโกศล ดร. เจ้าคณะอำเภอเมืองอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมวัตร ดร. เจ้าคณะอำเภอเหล่าโพธิ์ จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๗ มิถุนายน

งบประมาณ ทางชุมชนได้จัดศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณที่วัดได้มีการบริหารจัดการด้านงบประมาณด้วยคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ฯ อย่างอิสระ แหล่งที่มาของงบประมาณมาจากเงินบริจาคของนักท่องเที่ยว และงบประมาณที่ได้สนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ และได้ใช้เทศน์ในบุญประจำปี ทุกครั้งโดยมีท่านเจ้าคณะตำบลเหล่าพรวนเป็นผู้จัดการศึกษาอบรมและนำมาสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีอย่างต่อเนื่องตลอดทุกภาคการศึกษาอีกด้วย และ พระสังฆาณเฒาะ ๑๒ ได้กล่าวถึงเรื่องการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชนตำบลเหล่าพรวน จังหวัดอำนาจเจริญ ว่าได้มีท่านเจ้าคณะตำบลเหล่าพรวนนั้นท่านได้ให้การสนับสนุนให้ใช้คัมภีร์อักษรธรรมโบราณเทศน์ธรรมวัตรทุกวันพระเพื่อให้เกิดการเรียนรู้การใช้อ่านอักษรธรรมให้เกิดประโยชน์เป็นการอนุรักษ์รักษาภาษาธรรมไว้ให้อยู่ได้ และได้มีการผลักดันในด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในช่วยเริ่มต้นของการตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารอักษรธรรมโบราณของตำบลเหล่าพรวน และได้วางแผนให้ใช้ในการศึกษาตั้งเข้าไปในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนในตำบลรวมไปถึงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี เพื่อเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้อนุรักษ์ภาษาประเพณีวัฒนธรรมเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จารไว้ในคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมอีสานให้ยั่งยืนสืบไปด้วย

๓) กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมาก ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละขั้นตอน ทำอย่างระมัดระวัง เพราะคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่มีอายุมาก เสี่ยงต่อการเสียหายอย่างยิ่ง โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอน ดังนี้ (๑) ทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน (๒) ผู้ร่วมปฏิบัติงานต้องป้องกันสุขภาพตนเองด้วยการใส่หน้ากากอนามัย และ ใส่ถุงมืออนามัยให้เรียบร้อย (๓) ถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์ (๔) ทำความสะอาดหีบธรรม หรือ ตู้ธรรม และ สถานที่เก็บคัมภีร์ใบลาน เช่น หอธรรม เป็นต้น (๕) ตรวจสอบ สำนวนสภาพคัมภีร์ และ คัดแยกคัมภีร์ที่สมบูรณ์ และ ไม่สมบูรณ์ออกจากกัน (๖) ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบูรณ์ก่อน ถ้าไม่เปื้อนมาก ให้ใช้แปรงพู่กันอ่อนปัดฝุ่นออก ถ้าเปื้อนมาก เช่น มีเชื้อรา ให้ใช้แอลกอฮอล์ เช็ดทำความสะอาดตามหลักวิชาการ (๗) สำนวน อ่านรายชื่อคัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง และ คัดแยกคัมภีร์ใบลาน ไว้ประจำหมวดหมู่ที่จัดระบบไว้ ซึ่งมีหลายระบบ แล้วแต่ความเหมาะสม (๘) จัดทำทะเบียนคัมภีร์ : นำคัมภีร์ที่สมบูรณ์แต่ละมัด หรือ แต่ละผูก นำมาอ่านข้อมูลที่ไม้ฉลากคัมภีร์ หรือ ไม้บัญชี หรือ อ่านที่ใบลานหน้าสุดท้ายแต่ละผูก ที่เรียกว่า โคโลโฟน เพื่อนำข้อมูลพื้นที่ของคัมภีร์ได้แก่ ชื่อเรื่อง ผู้สร้าง ปีที่สร้าง จำนวนที่สร้าง นำมาจัดทำทะเบียนคัมภีร์ บางแห่งได้เพิ่มข้อมูลทางศิลปะเข้าไปด้วย เช่น ชนิดผ้าห่อคัมภีร์ ลวดลายผ้าห่อ ลวดลายไม้บัญชี ลักษณะศิลปะของคัมภีร์ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลที่สำคัญของคัมภีร์ และ นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำเป็นทะเบียนคัมภีร์ใบลานของสถานที่นั้น ๆ อาจทำออกมาเป็นรูปเล่มเอกสาร หรือ อาจจะทำในระบบคอมพิวเตอร์ บางแห่งมีการเผยแพร่ออนไลน์ เพื่อประโยชน์ต่อการสืบค้นทางออนไลน์ (๙) บันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล นำคัมภีร์เกออก

๑๒ สัมภาษณ์ พระสังฆาณเฒาะ ๑๒ จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๓

เพื่อถ่ายภาพดิจิทัลของคัมภีร์แต่ละใบ เพื่อประโยชน์ในการนำคัมภีร์มาอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ (๑๐) ห่อธัมม์ : เมื่อสำรวจข้อมูลคัมภีร์ และ จัดทำทะเบียนเรียบร้อย ให้มีการนำผ้าฝ้ายมาห่อคัมภีร์ให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันตัวใบลานให้อยู่ได้นาน ไม่โดนลม โดนแดด และ กันปลวกกันแมลงที่จะเข้าไปทำงานโดยตรงได้ง่าย (๑๑) ดิทรหัสคัมภีร์ : เมื่อห่อเรียบร้อยแล้ว ให้ใส่ป้ายรหัสคัมภีร์ บางแห่งมีการใส่รหัส คิวอาร์โค้ด ด้วย เพื่อให้ทราบวาคัมภีร์นี้มีชื่ออย่างไร โดยทำเป็นภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้คนปัจจุบันอ่านได้ง่ายและทราบเบื้องต้นว่าคัมภีร์มดนี้มีชื่ออย่างไร และ สะดวกในการค้นคัมภีร์โดยดูจากป้ายรหัส หรือ ส่อง คิวอาร์โค้ด และ เทียบกับบัญชีทะเบียนคัมภีร์ (๑๒) เก็บคัมภีร์ : การนำคัมภีร์เข้าเก็บรักษา สิ่งสำคัญของสถานที่จัดเก็บ ต้องมีความเหมาะสมเรื่องของอุณหภูมิห้อง ที่ควรมีอุณหภูมิอยู่ที่ ๒๒ - ๒๘ องศา และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัยสูงมาก จากอัคคีภัย จากภัยธรรมชาติ และ จากปลวกและ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น และ (๑๓) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี : หลายแห่งมีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อ และ งานบุญ มาเป็นเครื่องมือสำคัญของการอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทุกปี เช่น มีการจัดประเพณีทำบุญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานประจำปี หรือ อาจจัดประเพณีทำบุญประจำปีของชุมชนแต่มีการนำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานมาร่วมจัดด้วย โดยได้นำคัมภีร์ออกมาทำพิธีแห่ธัมม์ มาทำความสะอาด นำมาตากแดดไล่ความชื้น เป็นต้น และ ให้คนในชุมชน หรือ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาร่วมงาน และ ได้เห็นกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทำให้เกิดความเข้าใจและเกิดความรักศรัทธา ในการร่วมกันอนุรักษ์ตลอดไปทุกปี ซึ่งในกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้กล่าวไว้ดังนี้ พระเทพวรจารย์^{๑๓} เริ่มที่ชุมชนวัดวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวไว้ว่าเนื่องจากปัจจุบัน ทางวัดมณีวนาราม ได้เก็บคัมภีร์อักษรธรรมอีสานไว้ที่หอไตรเพื่อให้ทุกท่านที่สนใจมาศึกษา โดยได้มีแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยให้กรมศิลปากรจังหวัดอุบลราชธานี มาตรวจสอบรวบรวม แยกหมวด ลงนามัน ห่อผ้า จัดเก็บไว้เป็นอย่างดีเพื่อให้คัมภีร์โบราณไม่สูญไปตามกาลเวลา ปลวกเจาะปลวกกิน ชื่นจนคัมภีร์เสียหายจึงได้บูรณหอไตรที่อยู่ในวัดเพื่อให้ได้กระบวนการจัดเก็บคัมภีร์ให้ดีที่สุด และท่านเจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม^{๑๔} ชุมชนวัดศรีอุบลรัตนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวไว้ถึงกระบวนการอนุรักษ์ ซึ่งทางชุมชนวัดได้นำเนินการ ให้ผู้มีความรู้ทางด้านกระบวนการจัดเก็บอนุรักษ์คัมภีร์โบราณมาดำเนินการ เพื่อให้คัมภีร์โบราณอยู่ได้นานและไม่เสื่อมคุณภาพเพราะที่วัดมีคัมภีร์โบราณจำนวนมากและได้จัดเก็บไว้ที่ศาลาของวัดเป็นอย่างดีสอดคล้องกับกระบวนการ ๑๓ ขั้นตอนข้างต้น

๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้ยั่งยืนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นนโยบายของการมีส่วนร่วม คือ ๑) การทำให้เกิดความสามัคคีในการร่วมกันอนุรักษ์ ๒) การลดความขัดแย้งในระยะยาว และ ๓) ความต่อเนื่องในการอนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น และ ยังได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จกิจกรรม

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระเทพวรจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑ มิถุนายน

๒๕๖๓

^{๑๔} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, ๒ มิถุนายน ๒๕๖๓

จะทำให้ผู้ร่วมอนุรักษ์ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และ มีความศรัทธาที่จะอนุรักษ์ด้วยชุมชนเขาเอง โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ค้นพบ มีกระบวนการต่าง ๆ ๖ ขั้นตอน ซึ่งในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ พระเทพวรจารย์^{๑๕} เริ่มที่ชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้ไว้กล่าวว่าชุมชนวัดมณีวนารามได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ ทุกภาคส่วนในการร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดเป็นอย่างดี เพราะเห็นว่าคัมภีร์ใบลานที่อยู่ที่วัดรักษาไว้ในปัจจุบัน เป็นผลงานของบัณฑิตนักปราชญ์ในอดีต ทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ญาติโยม ที่ร่วมกันสรรสร้างขึ้นมา เป็นการรักษาองค์ความรู้ของชุมชน เพราะการเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมาด้วย เกิดจากการคนในชุมชนได้แบ่งปันความรู้มาสร้างบ้านแปงเมือง และ มีการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ทางมุขปาฐะ และ การปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ การก่อสร้าง อาหารการกิน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต่อมี คนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถด้านอักษรภาษา เกรงว่าองค์ความรู้สำคัญที่มีอยู่ในชุมชนจะสูญหายไปตามคน ถ้าหากไม่มีการถ่ายทอด จึงได้มีการบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ในรูปของคัมภีร์ใบลาน และ นำไปถวายไว้กับวัด ไว้เป็นสมบัติทางพระพุทธศาสนาและขอชุมชน ชื่อว่า เป็นธรรมทาน เพราะเชื่อว่า ถ้าถวายไว้กับวัด องค์ความรู้เหล่านี้จะอยู่ได้นาน เพราะวัดเป็นที่เคารพศรัทธาของชุมชน สิ่งใดที่เก็บไว้ที่วัดย่อมได้รับการรักษาเป็นอย่างดี ทั้งพระภิกษุสามเณรในวัด และ คนในชุมชน ดังนั้นคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดปัจจุบัน จึงเป็นผลงานของคนในชุมชนในอดีตที่ร่วมกันรักษาไว้เป็นมรดกธรรม เป็นสมบัติของชุมชนเป็นเหตุให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ปัจจุบัน จึงเน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระดับรับทราบ ว่า คัมภีร์ที่มีเรื่องราวอะไรบ้าง มีจำนวนเท่าไร ประวัติความเป็นมาเป็นอย่างไร โดยทางวัดได้จัดให้มีบัญชีคัมภีร์ใบลาน และป้ายประวัติต่าง ๆ ให้ชุมชนได้มาศึกษารับทราบได้ตลอดถึง มีวิทยากรประจำวัด ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ สามารถบรรยายเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานของที่นี่ได้ อีกทั้งการบริหารจัดการด้านคัมภีร์ใบลานของที่นี่ มีการบริหารในรูปของคณะกรรมการวัด หลวงราชสันฐาน ซึ่งสัดส่วนของคณะกรรมการ เป็นผู้แทนมาจากชุมชนทุกชุมชน ดังนั้นการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของที่นี่ผู้แทนชุมชนจะทราบ และ มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการใช้งบประมาณ และ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และ กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนได้อย่างดี มีเจ้าอาวาสวัดบ้านโนนคู่^{๑๖} อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ขณะที่ ได้กล่าวไว้ว่าทางชุมชนวัดวัดพระโรจน์ จังหวัดอุบลราชธานี ทางชุมชนวัดพระโรจน์ได้จัดพยายามจัดตั้งเรื่องของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในรูปแบบของ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดพระโรจน์ โดยมีคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดศรีบุญเรืองโดยเฉพาะ มีหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดพระโรจน์ เป็นประธานกรรมการ ซึ่งท่านมี

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระเทพวรจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑ มิถุนายน

๒๕๖๓

^{๑๖} เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ สัมภาษณ์ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓

ตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสด้วย นโยบายของหลวงพ่ोज้าอาวาสที่นี่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ภาคส่วนอื่น ๆ ในการมาร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่เป็นอย่างมาก เพราะคัมภีร์ใบลานที่นี่มาจากหลายพื้นที่ในภาคอีสานตอนล่าง เพราะคัมภีร์จึงถูกเก็บและรักษาไว้ที่นี่เป็นจำนวนมาก ในสมัยอดีต ทั้งเจ้าเมือง พระสงฆ์ และ ประชาชน ได้ร่วมกันสร้างและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ไว้เป็นอย่างดี ดูจากมีหีบธรรมที่สวยงามเป็นจำนวนมาก และมีผ้าห่อคัมภีร์สวยงามที่นี่จำนวนมาก แต่มายุคสมัยหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองคัมภีร์ใบลานของที่นี่ขาดช่วงในการรักษาไปช่วงหนึ่งเกือบ ๒๐๐ ปี ถูกเก็บซ่อนไว้ดีเกิดไป เมื่อมาเปิดดูภายหลัง ๕๐ ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าคัมภีร์ได้รับความเสียหายจากปลวกและแมลงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทางเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันจึงรื้อฟื้นการอนุรักษ์ใหม่ เหมือนเช่นในอดีต คือ นำคัมภีร์ออกจากหีบธรรม ออกมาทั้งหมด และ มาสำรวจใหม่ เปิดให้ชุมชนได้มาร่วมสำรวจและได้เห็น ได้รับทราบ และได้นำคัมภีร์มาจัดแสดงไว้ในตู้ใส จัดเป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน เปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรในวัด และ คนในชุมชน ตลอดถึงคนที่สนใจได้มาศึกษา และ เรียนรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน และ มีการจัดตั้งกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน เพื่อมาร่วมกำหนดทิศทาง และ แนวทางในการอนุรักษ์ให้ยั่งยืน และ เกิดประโยชน์กับชุมชนต่อไป ซึ่งวิธีการเปิดให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเช่นนี้ ทำให้ ชาวบ้านเห็นความสำคัญของคัมภีร์ใบลานเป็นอย่างยิ่ง และ ได้มาร่วมกันสนับสนุนทางวัดในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ที่หลากหลายสืบไป

๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในคน คือ ผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการที่ พระพุทธเจ้า ใช้กับ พระสงฆ์สาวกของพระองค์ โดยมี ๓ ขั้นตอนที่สำคัญ คือ ๑)ปริยัติ ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังนี้ ซึ่งในกระบวนการพัฒนาความรู้ทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ ชุมชนวัดมณีวนาราม อุบลราชธานี กล่าวว่า “...ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เกิดจากการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยในเริ่มต้งมี สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มาเป็นเป็นนำทำกิจกรรม ตั้งแต่ขั้นเชิญชวนผู้นำสงฆ์ ผู้นำชุมชน และ ชาวบ้านผู้สนใจ ได้มาร่วมกันสืบค้นหาประวัติของชุมชน ประวัติคัมภีร์ใบลาน ข้อมูลคัมภีร์ต่าง ๆ และ รวมถึง สืบค้นของดี วิธีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ เพื่อจะได้ทราบที่มาที่ไปความเป็นเอกลักษณ์ และ อัตตลักษณ์ของชุมชน เพราะเป็นต้นทุนเดิมสำคัญ ที่จะได้กำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนในระสูงต่อไป ซึ่งได้รับความสนใจของชุมชนเป็นอย่างมาก ใช้เวลาขั้นนี้กว่า ๑ เดือน จึงได้ข้อมูลมา และ นำมาสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จึงทราบว่า คนในชุมชนที่ส่วนใหญ่มาจากเมืองหลวงพระบาง และ เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาวกันเป็นจำนวนมาก คัมภีร์ที่นี่ก็มาจากประเทศลาวเป็นจำนวนมาก และ เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญมากทั้งในงานของพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ ข้ามมาจากแม่น้ำโขง คนในชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่าควรมีการฟื้นฟูสำรวจ และ อนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพดีเช่นเดิม เพราะตอนสำรวจเริ่มแรกพบว่าอยู่กระจัดกระจายใบลานปะปนกัน จึงให้ทาง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในฐานะมีผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

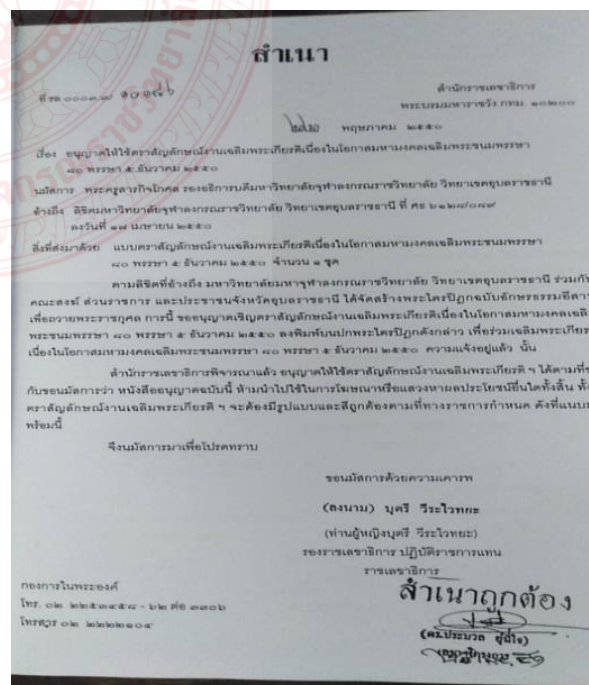
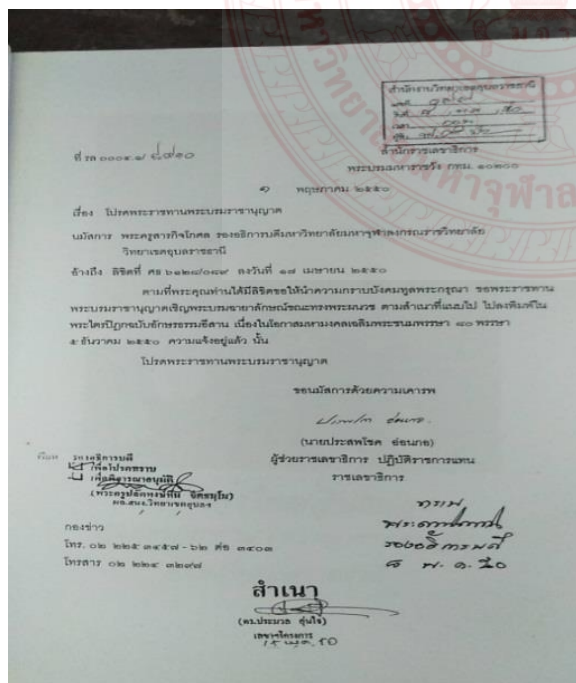
เป็นผู้นำในการพาพระสงฆ์สามเณร และ ชาวบ้านในชุมชนร่วมกัน อนุรักษ์ตามหลักวิชาการ โดยเริ่มจากการมีการฝึกอบรมวิธีการอนุรักษ์ก่อน และ จึงได้ลงมือปฏิบัติไปตามขั้นตอนของหลักวิชาการ โดยมีการประกาศให้เป็นงานบุญ ชาวบ้านมาร่วมบุญสนับสนุนกิจกรรมได้หลายรูปแบบ และ เมื่ออนุรักษ์เสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน จึงได้มีการจัดกิจกรรมคืนความรู้ให้กับชุมชน จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ ซึ่งได้รับความสนใจอย่างหลากหลายทั้งคนในชุมชน และ ผู้ที่สนใจจากทั่วประเทศ เพราะความรู้ที่ได้ถ่ายทอดบนเวทีเสวนา เป็นความรู้จริงที่ได้จากการปฏิบัติจริง และหลังจากที่มีการจัดกิจกรรมถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้ให้ชุมชนแล้ว ได้มีการจัดทำเอกสารองค์ความรู้เผยแพร่ และ ได้จัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย อันเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนที่จะมีการอนุรักษ์สืบต่อ และ เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะชน อื่น ๆ ได้มาศึกษาเรียนรู้ต่อไป เพราะทางชุมชนวัดบ้านหนองเป็ด^{๑๗} อำเภอतालसุม จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า ทางวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालसุม จังหวัดอุบลราชธานี เกิดจากการการเริ่มต้นของท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณสุนทร ปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการคัมภีร์ใบลานของเมืองอุบลราชธานีเป็นสายการศึกษา ท่านหนึ่งเป็นผู้นำชุมชนและมีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการเทศและเชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ใบลาน จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालसุม จังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ จัดเทศคัมภีร์ชุมชนวัดวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालसุม จังหวัดอุบลราชธานี เพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัด และ รวบรวมวัดภูมิค่าของชุมชนมาจัดแสดงเป็นองค์ความรู้ของการเทศทุกปี และได้มีการจัดการอบรมบุคลากรที่จะมาร่วมดำเนินการจัดระบบคัมภีร์ใบลาน และ การเทศในคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมอีสาน โดยรับสมัครอาสาสมัครผู้สนใจได้มาช่วยกันในการดำเนินการ และ มีหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอतालसุมและอำเภอใกล้เคียง ได้มาร่วมช่วยงานด้วย ได้มีการอบรมด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ การเทศในคัมภีร์ใบลานเมื่อเข้าใจดีแล้วจะได้มีกระบวนการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ จัดการเทศในคัมภีร์ใบลานตามหลักวิชาการเมื่อเสร็จแล้ว จึงได้จัดงานบุญพิธีสมมาคารวะขอขมาคัมภีร์ใบลาน และ จัดให้มีการเสวนาถอดบทเรียนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ การเทศในคัมภีร์ใบลานในงานบุญตลอดมาจนถึงปัจจุบันยังเหนียวแน่น

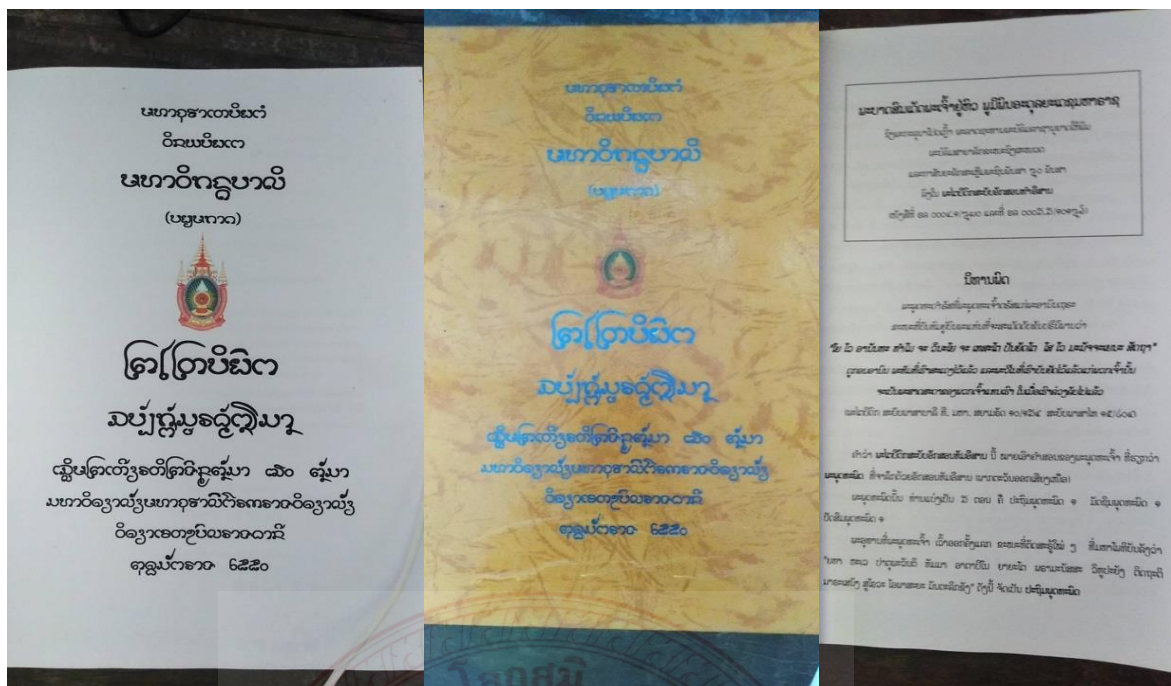
๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ หลังจากที่มีการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จะเกิดองค์ความรู้หลายประการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ ขั้นตอนต่อไป คือ การคืนปัญญา ให้กับชุมชน เพื่อประโยชน์ในการสร้างบุคลากรของชุมชนให้มาสืบสานการอนุรักษ์สืบไป ขั้นตอนนี้ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารในรูปของคณะกรรมการโดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการที่มาตรฐาน โดยอาจจะทำในรูปของศูนย์เรียนรู้ หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลผู้สนใจในชุมชนได้เข้ามาศึกษาวิธีการอนุรักษ์ และ

^{๑๗} เจ้าอาวาสวัดหนองเป็ด อำเภอतालसุม จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

อาจจะร่วมกับทางโรงเรียนในชุมชนให้นำนักเรียนมาศึกษาเรียนรู้ และ ทางแหล่งเรียนรู้เองอาจมีการจัดกิจกรรมอบรม เช่น การจารธัมม การห่อคัมภีร์ การต้นโบลาน การสอนภาษา ในคัมภีร์ พยายามให้มีกิจกรรมตลอดปี เพื่อตั้งศรัทธาและความสนใจของชาวบ้านในชุมชนให้มียุ่อย่างต่อเนื่องกับคัมภีร์โบลาน ยิ่งถ้าสามารถนำคัมภีร์มาบริหารจัดการเป็นต้นทุนในการ จัดการท่องเที่ยวชุมชน จะทำให้การอนุรักษ์เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะ มีรายได้จากการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานในชุมชนของเขา ทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน จากการสัมภาษณ์ และลงเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง พบว่า มีกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ๖ ขั้นตอน ที่สำคัญในการสร้างศูนย์เรียนรู้ คือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่งในกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

วัดมหานาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวถึงชุมชนวัดมหานาราม ปัจจุบัน ได้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน เป็น ได้จัดพิมพ์ปฏิวรรตพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน ในวาระงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ดังรูปภาพที่ปรากฏ

รูปภาพการปริวรรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรธรรมอีสานและการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้อักษร

ธรรม

โดยได้สร้างศูนย์เรียนรู้แห่งนี้ ตามตามพระราชดำรัส กรมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในคราวเสด็จมามหาจุฬาสาธิต ที่วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ วันที่ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๐ "พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า จะทำอย่างไรเพื่อจะ ให้นำหนังสืออักษรธรรมอีสาน อยู่ต่อสืบต่อไปได้" ผศ.โสรัจ นามอ่อน ผู้จัดแสดงผลงานได้เล่าให้ฟัง^{๑๔}

^{๑๔} ผศ.โสรัจ นามอ่อน เล่าให้ฟัง เสียชีวิตแล้ว ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

จึงทำให้ทางวัดร่วมกับ ชาวบ้าน และ ชุมชน ตระหนัก อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานลักษณะเช่นนี้ต่อไป เพราะทำได้ดีมาก เป็นตัวอย่างที่อื่นได้ เพราะคัมภีร์ใบลานที่นี้มีมาก และ เป็นของมีค่ามาก อยากให้มีการทำเป็นแหล่งเรียนรู้ สอนภาษาอีสาน และ พระครูสารกิจโกศล ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ในสมัยนั้น จึงทราบดี ให้ใช้วิชาอักษรธรรมอีสาน เข้ามาสอนใน ๔ สาขาวิชา เป็นวิชาบังคับเลือกแทนภาษาสันสกฤตเพื่อเป็นการเผยแผ่วิธีการอนุรักษ์ไปยังทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ประชาชน ได้รู้แล้วเข้าใจ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เป็นเอกลักษณ์และสมบัติของชาติต่อไป ๓) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่ยั่งยืน เพราะเป็นการขยายความรู้ให้กว้างขวางออกไป ยิ่งแพร่ ยิ่งมี ยิ่งหวง ยิ่งหาย เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว แต่มิได้เก็บความรู้ไว้กับพระองค์เอง แต่เพียงผู้เดียว พระองค์ได้ใช้เวลาตลอดชีวิต ๔๕ พรรษา หลังตรัสรู้ในการเผยแผ่ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบเพื่อหวังให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้หลุดพ้นจากความทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ และ ธรรมที่พระองค์ได้เผยแผ่ ปัจจุบันได้ขยายออกไปทั่วโลก และได้มีผู้ปฏิบัติตามจำนวนมาก และ ได้รับความสุขจากธรรมที่พระองค์ได้มอบไว้ให้ จึงทำให้พระพุทธศาสนา ยังคงปรากฏอยู่แม้กาลเวลาล่วงมาแล้วกว่า ๒๕๖๓ ปี ทั้งนี้ เพราะมีการแพร่องค์ความรู้ที่เป็นจริงอยู่เนื่อง ๆ การแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเช่นกัน ชุมชนไหนที่มีการจัดการอนุรักษ์ได้สำเร็จและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้อยู่ตลอด ย่อมทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่สูญหายไปง่าย ๆ แม้ว่าต้นสังกัดขององค์ความรู้อาจจะล่มสลายไปด้วยสาเหตุใด สาเหตุหนึ่ง แต่อนาคตข้างหน้าอาจจะกลับฟื้นมาใหม่ได้ เพราะองค์ความรู้ที่เคยเผยแพร่นั้นยังคงอยู่ แต่อาจจะอยู่กับอีกที่หนึ่ง เราเองสามารถไปศึกษาดูงานสถานที่นั้นได้ และ นำกลับมาฟื้นฟูให้รุ่งเรืองต่อไปเช่นอดีต เหมือนกับศาสนาพุทธในอินเดีย ในสมัยพุทธกาลรุ่งเรืองมาก แต่มาระยะหนึ่งศาสนาพุทธในอินเดียหมดไป แต่ คำสั่งสอนของพระองค์ยังคงมีอยู่ เพราะมีการเผยแพร่ตั้งแต่สมัยพุทธกาล และ มีการเผยแพร่ออกนอกประเทศ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงประมาณ พ.ศ.๓๐๐ ธรรมะที่พระองค์ทรงค้นพบยังคงมีอยู่และเจริญรุ่งเรืองในแถบสุวรรณภูมิ ปัจจุบันในอินเดียได้มีการฟื้นฟูศาสนาพุทธ โดยพระสงฆ์ชาวไทย พม่า ศรีลังกา ได้นำธรรมะกลับสู่มาตุภูมิ และ กำลังเป็นที่สนใจของชาวอินเดียเป็นอย่างมาก วัดในพระพุทธศาสนาได้ถูกสร้างขึ้นมากมายในปัจจุบัน ชาวอินเดียได้กลับมานับถือศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นมาก ศาสนาพุทธกำลังกลับมารุ่งเรืองในอินเดียอีกครั้ง ทั้งนี้เป็นเพราะผลงานของพระมหาเถระและอุบาสก อุบาสิกา ในอดีตที่ร่วมกันรักษาองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม และ มีการเผยแพร่ออกสู่สาธารณะชน ผู้สนใจอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ได้นานจนถึงปัจจุบัน แม้เปลี่ยนสถานที่ แต่ยังคงมีอยู่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า กระบวนการเผยแพร่การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสู่สาธารณะชน มีอยู่ ๒ กระบวนการดังนี้ (๑) เผยแพร่ประจำที่ และ (๒) เผยแพร่เคลื่อนที่ ซึ่งในกระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้ ชุมชนวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า ชุมชนแห่งนี้ ได้เน้นการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านคัมภีร์ใบลาน จึงได้จัดให้มีพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดทุ่งศรีเมือง โดยได้นำคัมภีร์ทั้งหมดของวัดมาจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้

ชาวบ้านได้เห็นคัมภีร์ในชุมชนของเขาทุกมัด และ เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถปรรวรดได้ มาร่วมปรรวรดคัมภีร์ โดยที่ทางวัดไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการนำไปปรรวรด แต่ผู้ปรรวรดต้องถ่ายดิจิทัลจากทางวัดไปปรรวรด ส่วนต้นฉบับไม่อนุญาตให้นำออกนอกวัด เพราะเสี่ยงต่อการเสียหาย และ ทางพิพิธภัณฑ์ได้เคยนำคัมภีร์ใบลานและป้ายความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ไปจัดแสดงเป็นนิทรรศการร่วมงานสำคัญ ๆ ของทางวัฒนธรรม และ บ้านเมืองโดยตลอด เพื่อเผยแพร่ให้คนที่มาร่วมงานได้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ปัจจุบันนี้ได้ร่วมกับ มหาวิทยาลัยหลายแห่งในภาคเหนือจัดทำโครงการถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่เป็นธรรมทานลงเว็บไซต์ต่อไป ส่วนเจ้าหน้าที่ดูแลได้ทำหน้าที่เผยแพร่กิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ ผ่านทางเฟซบุ๊ก ทางไลน์ และ ทางยูทูบ อย่างต่อเนื่อง ได้ผลดีมาก ทำให้มีนักท่องเที่ยว และ นักวิชาการด้านคัมภีร์ใบลาน มาศึกษาดูงานด้านคัมภีร์ที่นี้อย่างต่อเนื่อง ในทางชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวว่าทางชุมชนวัดพระเกิดให้ความสำคัญด้านการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ องค์ความรู้ในคัมภีร์ที่ถูกนำเสนอผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ ได้มีการเผยแพร่ในรูปแบบของการจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้าน วัดมณีวนาราม เป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต โดยผู้ที่มาท่องเที่ยวที่นี้มีกิจกรรมให้ร่วมมากมาย เช่น การเรียนมูลกัจจายนะ อักษรวิธีการเขียนอักษรธรรมอีสาน เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่นี้ มีมัคคุเทศก์หลายท่าน เปิดให้บริการทุกวัน อีกทั้งกิจกรรมของที่นี่มีการเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่อง จากหลายหน่วยงานที่มาถ่ายรายการ และ ทางเจ้าหน้าที่ของที่นี่มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ตลอด และที่สำคัญที่นี่มีการผลิตผลงานด้านเอกสารเผยแพร่มากมาย คัมภีร์ใบลานของที่นี่มีการเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ ที่ทางประเทศเยอรมันได้ถ่ายดิจิทัลไว้ให้ และ เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ทันสมัยมาก ผู้สนใจสามารถอ่านคัมภีร์ใบลานผ่านเว็บไซต์อีกด้วย”

และมีกระบวนการอนุรักษ์ที่สืบทอดกันมาในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ดังนี้

๑. การปรรวรดคัมภีร์ใบลาน

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานสำหรับการปรรวรด มีรายละเอียด ดังนี้

๑. เนื้อหาที่มีคุณค่าและมีความสำคัญของชาติ เช่น ประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ บุคคลสำคัญในชาติ วรรณกรรม วรรณคดีของชาติ ศาสนา เป็นต้น
๒. เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การค้นคว้า การวิจัย ต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติ
๓. เนื้อหาที่ไม่กระทบหรือพาดพิงบุคคลใดหรือสร้างความขัดแย้งทางด้านสังคม

๒.วิธีการปรรวรด

การปรรวรดโดยพยัญชนะ มีวิธีนี้ผู้ปรรวรดต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการ ออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูพัฒนาการของภาษา จะได้เห็นขั้นตอนของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๓” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน

แทนตัว “ท นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “ด เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “ท” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะเป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเจียร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไปไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไปไม้ “ บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไปไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบกับ “เบรตบมาปรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นวต (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพ่ายัพ และ พจนานุกรมไทยพ่ายัพ และ สิ่งชะ วรณสสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนาเป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

การปริวรรตโดยอรรถท้องถิ่น มีวิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรม ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมอีสานเขียนว่า “กินข้าวกับปู” ก็จะเขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “กินเข้ากับปอใหญ่” คำว่า “คนบ้านถือไม้ค้อน” จะเขียนเป็น “ผีบ้านกำไม้ค้อน” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

การเรียนการสอนหนังสือธรรมตามแบบมุขปาฐะ โบราณจารย์วางหลักไว้ ๖ ประการ คือ ๑. ความพร้อม ๒. การต่อหนังสือเข้า ๓. การอ่านออกเสียง ๔. การเรียนรู้อักขระ ๕. การเรียนสะกด และ ๖. การต่อหนังสือคำ ในบรรดาหลักมุขปาฐะทั้ง ๖ ประการเหล่านี้ อาจารย์ผู้สอน และนักเรียน ผู้เรียนหรือผู้ให้และผู้รับจะต้องมีความตั้งใจในการให้และการรับ ตามลำดับขั้นตอนอย่างละเอียดเคร่งครัดตามนัยเงื่อนไขที่อาจารย์ผู้ถ่ายทอดกำหนดให้ทุกประการ ดังต่อไปนี้

๑. ความพร้อม ผู้เรียนหรือผู้รับจะต้องมีความพร้อมทั้งกายและจิตใจ หรือมีความพร้อมตามหลักจิตวิทยาการศึกษา คือ ความพร้อมทางร่างกาย (วัย) จิตใจ สังคม อารมณ์ และสติปัญญา ข้อที่น่าสังเกตเรื่องวัยวุฒิ คนโบราณส่วนมากมีวัยวุฒิแล้วอย่างน้อยที่สุดมีอายุ ๗ ขวบแล้วหรือ ๑๕ ปี จึงบรรพชาเป็นสามเณร หรือมีฉะนั้น ก็อายุ ๒๐ ปี แล้วจึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ก็ถือว่ามีความพร้อมทางวัยวุฒิเต็มที่ ส่วนสามเณรที่มีอายุเพียง ๗ ขวบ เป็นบุคคลที่มีไอคิวสูงเท่านั้น เช่น ราชุลกุมาร สุขสามเณรที่ปรากฏในวรรณคดีพระไทรปิฎก

๒. การต่อหนังสือเข้า แต่ไหนแต่ไรมา การเรียนหนังสือเวทมนต์ คาถา เสน่ห์ยาแฝด เครื่องรางของขลัง นิยมเรียนเวลาเช้าตราก่อนกาลปัจจุบัน ตามสถานที่จัดการศึกษาทั่วไป เช่น โรงเรียน วิทยาลัย สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย เริ่มเรียนเวลาเช้าเป็นส่วนมาก เว้นแต่บางโอกาส บางสถานที่มีความจำเป็นเท่านั้น จึงจะใช้เวลาอื่นนอกจากนี้ด้วยความจำเป็นในที่นี้จะเป็นธรรมเนียมอันหนึ่งของพระภิกษุสามเณร หรือนักบวช นักพรตในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การต่อหนังสือเข้า โดยวิธีมุขปาฐะ

ท่านถือตาม "ธรรมเนียมสงฆ์"^{๑๙} ที่มีมาเก่าแก่ พระสงฆ์ สามเณรผู้จะต่อหนังสือ เวลาเช้าหลังภัตตกิจ (ประมาณ ๐๘.๐๐-๐๘.๓๐น.) ต้องเตรียมตัวการนุ่งห่มแบบเป็นปริมณฑล^{๒๐} แบบห่มดอง^{๒๑} ถือหนังสือผูกใบลาน ปัญญาปารมิตอันเป็นแม่บทที่นิยมใช้เรียนหนังสือธรรมของพระสงฆ์มาแต่โบราณกาล (ผู้เรียบเรียง ก็เรียนหนังสือธรรมตามแบบนี้มาก่อนขณะ ที่บวช เป็นนวกภิกขุ ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ ที่วัดจุฬามณี บ้านไหล่ทุ่ง หมู่ที่ ๑ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอดงระการพิบูล จังหวัดอุบลราชธานี)

๓. การเรียนอ่านออกเสียง หมายถึง การออกเสียงอักขระธรรมทั่วไป แต่กรรมวิธีการเรียนตามแบบมุขปาฐะนี้ ต่างจากการเรียนที่เราใช้ในปัจจุบัน ตรงที่ไม่มี "นวัตกรรมเทคโนโลยี" ช่วยการเรียนการสอน แต่เหมือนกันตรงที่ "สอนด้วยการลงมือปฏิบัติจริง" โดยการกระทำของผู้เรียนเอง นักการศึกษาสมัยใหม่เรียกว่า "เลินนิง บาย ดูอิง" Learning by doing การเรียนแบบ"มุขปาฐะ"เป็นการเรียน"โดยไม่ต้องเรียน" "เป็นเทคโนโลยีการเรียนการสอนแบบมุขปาฐะ"หมายความว่า การเรียนโดยวิธีมุขปาฐะนี้ ผู้เรียนออกเสียงไม่ต้องเรียนรู้ตัว "อักษร" มาก่อนแม้แต่ตัวเดียว แต่เรียนอ่าน "ออกเสียง" ได้เลย และสามารถ "อ่านออกเขียนได้" โดยง่ายดาย (ผู้เรียบเรียงตำราฯนี้ ก็เรียนแบบนี้) บางท่านอาจคิดแปลกใจ ได้แย้งในใจว่า เป็นไปได้อย่างไร อักษรธรรมแม้ตัวเดียวก็ยังไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน จะให้เรียนอ่านออกเสียงได้อย่างไร?

กรรมวิธีการออกเสียงท่านอาจารย์ที่สอน ท่านมีวิธีการสอนของท่านโดยเฉพาะ คือท่านบอกให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยการออกเสียงปากเปล่า การศึกษาสมัยใหม่ เรียกว่า "เลินนิง บาย โอโรล" Learning by oral Method โดยวิธีการเรียนออกเสียงปากเปล่า ท่านจะบอกให้ว่าตามหลัง ท่านทีละคำ ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกระทั่งผู้เรียนออกเสียงได้ถูกต้อง ชัดเจน แม่นยำ คล่องแคล่ว จำได้ติดปาก คล่องปาก ขึ้นใจ เกิดความจำ คอนเซ็ปท์ (Concept) จากนั้น ท่านก็สั่งให้หยุด ไว้ระยะหนึ่ง และสั่งให้ไปท่องบทสาธยาย

^{๑๙} ต่อหนังสือเช้า เป็น"ธรรมเนียม" ของพระสงฆ์สามเณร การเรียนการสอนแบบมุขปาฐะ ไม่ว่าจะเป็นบทสวดมนต์ ทำวัตร สัททาสังคหา ปาฏิโมกข์ มูลน้อย มูลกลาง หรืออะไรก็ตามที่ ต้องเริ่มเวลาเช้า นุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว ถือหนังสือเข้าไปหาพระอาจารย์ นั่งคุกเข่า กระโหย่ง กราบ ๓ หน ประนมมือเรียนให้ท่านทราบว่าจะทำอะไร เรียนหนังสือท่านจะบอกสำนวนโบราณใช้ว่า"บอกหนังสือ"แบบฉบับของมุขปาฐะ สมัยสุโขทัย พระยาลิไท สมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระจอมเกล้า เคยบอกหนังสือพระเณรมาแล้ว เมื่อท่านบอกก็ว่าตามท่านไปจนกว่าท่านจะเห็นสมควรก็จะหยุดพักไว้ช่วงหนึ่ง และสั่งให้ไป"สาธยาย" คือ การท่องบททวนบทเรียนซ้ำแล้วซ้ำอีก เรียกว่า "ท่องบทสาธยาย" (ภาษาอีสานว่า จ่มหนังสือ) จนกว่าจะจำได้แม่นยำคล่องแคล่วแล้ว ให้กลับมาเรียนต่อจากนั้นไปอีก และหยุดพักไว้ไปท่องบทสาธยายเหมือนที่ทำมาแล้ว จนกว่าจะเรียนจบสูตรนั้นๆ กิริยาอาการที่ทำอย่างนี้ เรียกว่า "การต่อหนังสือเช้า" เพราะเรียนในเวลาเช้า ส่วนการต่อหนังสือค่ำก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน เรียกว่า "ต่อหนังสือค่ำ" เพราะเรียนในเวลาค่ำ (ภาษาอีสานว่า ต่อหนังสือแลง) เรียกรวมนั้นว่า "ต่อหนังสือเช้า ต่อหนังสือค่ำ"

^{๒๐} ห่มแบบปริมณฑล, ห่มดอง หมายความว่า ห่มแบบปริมณฑล บนเสมอคอ แขนเสมอข้อมือ ล่างเสมอครึ่งแข้ง ห่มดอง ก็ให้เป็นปริมณฑล เปิดไหล่ซ้ายและใช้ผ้ารัดอก ไม่ใช้รัดเอว ห่มตามแบบพระมหานิกายของคณะสงฆ์ไทย

^{๒๑} ห่มแบบปริมณฑล, ห่มดอง หมายความว่า ห่มแบบปริมณฑล บนเสมอคอ แขนเสมอข้ออก ล่างเสมอครึ่งแขน ห่มดอง ก็ให้เป็นปริมณฑล เปิดไหล่ซ้ายและใช้ผ้ารัดอก ไม่ใช้รัดเอว ห่มตามแบบพระมหานิกายของคณะสงฆ์ไทย

ทบทวนอีกจนเป็นที่น่าพอใจ แล้วจึงอนุญาตให้เรียนต่อได้ จะต้องท่องบทเรียนเก่า เริ่มจากอักษรตัวแรกจบลงที่อักษรตัวสุดท้าย จนเป็นที่พอใจ ถึงจะเรียนต่อได้

ตัวอย่าง การสอนออกเสียงบท นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ท่านจะออกเสียงดัง ฟังชัดว่า นะโม ผู้เรียนก็จะว่า นะโม ออกเสียงดัง ๆ ตามท่านซ้ำแล้วซ้ำอีกๆ ท่านว่า ตัสสะ ผู้เรียนก็จะว่า ตัสสะ ดังๆ ตามท่านไป ท่านว่า ภะคะวะโต ก็ว่าตามท่านดังๆ ท่านว่า สัมมาสัมพุทธัสสะ ก็ว่าตามท่านดังๆท่านจะบอก(สั่ง) ให้ปฏิบัติเช่นนี้ จนกว่าผู้เรียนจะสามารถออกเสียงได้ถูกต้อง ชัดเจน แม่นยำ คล่องแคล่ว จำได้ติดปาก ขึ้นใจ เกิดความทรงจำไว้ได้ เมื่อเป็นที่พอใจท่านจะสั่งให้หยุดพักเอาไว้ ตอนหนึ่งก่อน แล้วสั่งให้ไปทบทวน ท่องบทสาธยายตลอดทั้งวัน หรืออาจใช้เวลาหลายวัน ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เรียน หรือขึ้นอยู่กับ "ไอ.คิว." ของผู้เรียน

ตอนคำ ท่านจะสั่งให้เข้ามา"ต่อหนังสือคำ" เมื่อเข้ามาแล้วผู้เรียนจะต้องท่องสาธยายให้ท่านฟัง จากต้นจนจบที่เรียนมา เมื่อปฏิบัติเป็นที่น่าพอใจท่านจึงอนุญาตให้"ต่อ"ไปอีกปฏิบัติโดยนัยนี้ไปเรื่อย ๆ กรรมวิธีการเรียนออกเสียงดังกล่าวนี้ เรียกว่า "วิธีเรียนอ่านออกเสียง โดยไม่ต้องเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อน" หรือ"เรียนโดยไม่ต้องเรียน" Learning by Non- Learning

๔. การเรียนรู้อักขระ คือ การเรียนรู้ทั้ง"สระ" และ "พยัญชนะ" เรียกว่า การเรียนรู้"อักขระ" หรือ "อักษร" หลังจากสามารถอ่านออกเสียงได้ เป็นที่พอใจของท่านแล้ว ท่านจะเริ่มสอนให้รู้อักขระ โดยท่านจะถามทั้งๆที่เราไม่เคยรู้จักตัวอักษรมาก่อนว่า คำว่า "นะ" อักษร อะไร? สระอะไร? ผู้เรียนก็จะตอบไม่ได้แน่นอน เพราะยังไม่เคยเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อนเลย คำว่า"นะ" เป็นอักษร "น" (นอ) ผสมด้วย สระ "-ะ" ให้อ่านออกเสียงว่า "นะ" คำว่า"โม" เป็นอักษร"ม"(มอ) ผสมสระ"โ-" อ่านออกเสียงว่า"โม" และนำไปเรียงไว้ คำว่า "นะ" อ่านรวมกันว่า "นะโม" (ความนอบน้อม)

๕. การเรียนสะกดตัว คำว่า "ตัสสะ" แยกเป็นอักษร"ต"(ตอ) และอักษร"ส" (สอ) อักษร"ต" ผสมสระ"-ะ" สระ -ะ ตัวนี้ แปรรูปเป็น "อ" ไม่ขีด หรือ ไม่หันอากาศ วางบนตัวอักษร "ต"(ตอ) สะกดด้วยอักษร"ส"(สอ) อ่านว่า"ตัส"(ตัต) อักษร "ส"(สอ) ถัดไปผสมสระ "-ะ" ซึ่งคงรูปเดิม อ่านว่า "สะ" และเมื่อรวมกับคำว่า "ตัส" จึงเป็น"ตัสสะ"(นั่น)

คำว่า"ภะคะวะโต" แยกเป็นดังนี้ "ภะ"(พะ)เป็นอักษร"ภ"(พอ)ผสมสระ"อะ"ซึ่งยังคงไว้ในรูปเดิม อ่านว่า "ภะ"(พะ)

คำว่า"คะ"เป็นอักษร"ค"(คอ) ผสมสระ"-ะ"ยังคงรูปอ่านว่า "คะ"

คำว่า"วะ"เป็นอักษร"ว"(วอ) ผสมสระ"-ะ"ยังคงรูปอ่านว่า "วะ"

คำว่า"โต"เป็นอักษร"ต"(ตอ) ผสมสระ"โ"ยังคงรูป อ่านว่า "โต"

เมื่อนำคำ ๔ คำนี้มาเรียงต่อกันจะมีรูปเป็น "ภะคะวะโต" (แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น) และเมื่อนำคำเหล่านี้ คือ "นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต" มาเรียงกันแล้วจะมีความหมายว่า (ขอนอบน้อมแด่ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น) นี่คือ"กระบวนการเรียนรู้ สระ พยัญชนะ และตัวสะกด" หนังสือธรรมอีสานโบราณแบบ "มุขปาฐ"(มุค-ชะ-บาด)หรือ (มุค-ชะ-ปา-ฐะ) ถึงจุดนี้ นักศึกษาคงเรียนรู้"สระ พยัญชนะ

และตัวสะกด" ของกระบวนการ "การเรียนรู้ การสอน แบบมุขปาฐะ" คือ การถ่ายทอดแบบครบวงจร ฝรั่งเรียกว่า

"เรียนรู้แบบปากเปล่า" Learning by oral method.

"เรียนรู้แบบปากต่อปาก" Learning by mouth to mouth.

"เรียนรู้แบบตัวต่อตัว" Learning by face to face.

โดยวิธีเหล่านี้เรียกว่า "เรียนรู้ การสะกดตัวโดยไม่เรียน Learning by Non- Learning อธิบายว่าเป็นการเรียนรู้การสะกดตัว"โดยไม่เคยเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อน

ตัวอย่าง เช่น บุญบาท โรงเรียน การเมือง เวิร์กกรรม เป็นต้น

๖. การต่อหนังสือคำ เป็นธรรมเนียมของพระสงฆ์สามเณรมี "การต่อหนังสือเข้า" ที่กล่าวถึงแล้วและ"การต่อหนังสือคำ"ในทางปฏิบัติตามปกติจนกลายเป็น "วัตรปฏิบัติ" ของคณะสงฆ์ในวัดหรือสำนักนั้นๆ จะร่วมกันทำวัตรเช้า และทำวัตรเย็น ต้องรวมกันทั้งหมด อย่าว่าแต่พระสงฆ์สามเณรเลย แม้แต่ศิษย์วัด (สังกะสี) ยังต้องร่วมทำวัตรสวดมนต์เข้า-เย็นกับพระสงฆ์ด้วย (ผู้เรียบเรียงเป็นเด็กวัดก็ปฏิบัติเช่นนั้นเสมอ) เป็นธรรมเนียมสงฆ์ที่สวดมนต์ทำวัตรร่วมกันในอุโบสถ หรือวิหารหรือศาสนสถานที่กำหนดไว้ หลังทำวัตรเย็นเสร็จแล้ว พระสงฆ์สามเณรทุกรูปต้อง "เข้าครอง"และ"ออกครอง"

การเข้าครองและออกครอง **ชาวเขมรและญวน**

การเข้าครอง หมายถึง กิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ยุคก่อน (พ.ศ.๒๔๘๐-๒๕๐๐) ถือว่าทำเนียมเข้าครอง ท่านจะเข้าสู่ที่สงัด ซึ่งเหมาะที่จะเจริญภาวนาจิต(ทำสมาธิจิต)อาจเป็นที่พักของท่านนั้น ๆ เริ่มเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น.ถึงเวลา ๒๐.๐๐ น. หลังจากนั้นจะมีสัญญาณบอกให้ทราบว่าเป็นเวลา "ออกครอง" โดยทั่วไปใช้เสียงฆ้องเป็นสัญญาณบอกตีฆ้อง ๓ รา แล้วพระสงฆ์สามเณรก็จะออกครอง แม้แต่พุทธบริษัทญาติโยมก็เข้าใจ ขนบธรรมเนียมนี้เป็นอย่างดี ทุกคนจะอุโบสถนาสาธุการ จากนั้นเป็นเวลาทีพระสงฆ์สามเณรจะต้องเรียนหนังสือหรือท่องบทสาธยายตามหน้าที่ของใครของมัน เป็นการทบทวนบทสวด ทบทวนบทเรียน หากท่านเข้าไปในวัด หรือเพียงเดินผ่านไปเท่านั้นก็จะได้ยินเสียงพระสงฆ์สามเณรท่องบทสาธยายอิงคณิงไปหมดทั้งวัด แม้แต่คำฟังเพียบเปรยยังพูดกันติดปากว่า(อย่าบ่นหลายหนวกหูที่นี้ไม่ใช่วัด) หมายถึงว่าวัดนั้นมีการท่องบ่นสาธยายมิได้ขาด

เมื่อออกจากครองวัดแล้วพระสงฆ์สามเณรท่านก็จะแผ่เมตตา แผ่ส่วนกุศล ตอบแทนค่าน้ำนมแม่ ทดแทนค่าข้าวน้ำโภชนาหาร ข้าวแดงแกงร้อนของญาติโยม อุบาสกอุบาสิกาผู้ทำบุญตักบาตร ถวายจตุปัจจัยไทยทาน ตลอดจนสรรพสัตว์หาประมาณมิได้

ที่นี้ก็จะป็นวาระ"การต่อหนังสือคำ"พระเณรที่ประสงค์จะต่อหนังสือคำก็จะจัดแจงนุ่งห่มเป็นปริมณฑล ถือหนังสือผูกใบลาน เข้าไปนั่งคุกเข่าลงใกล้ๆ พระอาจารย์และแสดงความจำนงจะต่อหนังสือคำกราบลงกับพื้น ๓ หน จึงเริ่มบทเรียนที่แล้วว่า มาสาธยายให้ท่านฟังก่อนว่าเรียนอะไร จากไหนถึงไหนแล้วจากต้นกระทั่งถึงอักษรตัวสุดท้ายที่เรียนมาหากเป็นที่พอใจของท่านพระอาจารย์ท่านก็อนุญาตให้เรียนต่อไปได้ หากไม่เป็นที่พอใจจะต้องสาธยายให้ท่านฟังอีกหนึ่งรอบ หรือหลายๆ รอบก็ได้ จนกว่าท่านจะ

พอใจ จึงเรียนบทต่อไปได้ อาจใช้เวลาต่อหนังสือประมาณ ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมงหรือมากกว่านั้นก็ได้ ขึ้นอยู่กับอาจารย์และพระเณรที่เรียนนั้นๆ ที่กล่าวมานี้คือ "การต่อหนังสือคำ" มีหลักการและวิธีปฏิบัติ เช่นเดียวกันกับการต่อหนังสือเข้า หลังจากนั้นท่านก็ส่งไปให้ท่องบทสวดจนได้คล่องปากแม่นยำแล้วจึงเรียนบทเรียนต่อไปได้ การเรียนการสอนตามแบบ "มุขปาฐะ" นี้เป็นการจัดการเรียนการสอนแบบครบวงจร ที่เรียกว่า "วิชาจะระณะสัมปันโน" คือเพียบพร้อมด้วยความรู้คุณธรรม ผู้เรียนได้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ไปพร้อม ๆ กัน เป็นระบบครูผู้เสียสละ นักเรียนผู้นอบน้อมพร้อมรับโอวาทคำแนะนำสั่งสอนและถือปฏิบัติ อย่างจริงจัง ตรงตามวัตถุประสงค์การเรียนการสอนอย่างแท้จริง ต่างจากการเรียนการสอนในยุคนี้ มีแต่การสร้างปัญหาของศิษย์กับครูเข้าลักษณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า "การจัดการศึกษาของไทยปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาแบบหมาทางด่วน" ท่านอธิบายว่า เพราะการจัดการศึกษาไม่ได้พุ่งเป้าหมายไปที่ "สัพพะทุกขะนิสสะระณะนิพพานะ สัจฉิยะระณัตถายะ" ไม่ประสงค์จะให้พ้นทุกข์ยากทั้งหลายทั้งปวง นั้นเอง

ส่วนผู้เรียบเรียงเห็นว่า การจัดการศึกษาของไทยปัจจุบันเป็นการศึกษาแบบ "ขาดจิตสำนึก" คือ "มุ่งให้เรียน ให้รู้ และขาดคุณธรรมของบทธกัตถุญญ" จึงกลายเป็นเยาวชน "หัวดี" ไม่เคารพระบบ อาวุโส เป็นการสอนให้เยาวชน "ตีตนเสมอท่าน" พ่อแม่ผู้ปกครองบางคนทุกขใจในเรื่องนี้มาก และก่อให้เกิด ปัญหาวัยรุ่นเต็มบ้านเต็มเมือง ครูอาจารย์ผู้บริหารแก่ไม่ตก ต้องใช้วินัยทหารเข้าช่วยบรรเทา จะได้มากน้อย ประการใดดูกันไป

ดังนั้น "อักษรธรรม" ที่พบและใช้ในภูมิภาคอีสาน เรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" ส่วนที่พบและใช้ในภูมิภาคพายัพ เรียกว่า "อักษรธรรมพายัพ" ในราวยุคปลายกรุงธนบุรี ต้นกรุงเทพฯ

อักษรธรรมอีสานที่ใช้จารใบลานจำนวนมาก แต่ที่ใช้จารึกในไม้ไผ่หินมีจำนวนน้อย เอกสารใบลานเหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้เป็นระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนเป็นอย่างดีที่ "หอไตร"^{๒๒} ใน "ตู้หนังสือธรรม"^{๒๓} หนังสือผูก มีไม้หน้าประทับมัดอย่างมีศิลป์แล้ว ห่อด้วยผ้าไหมลายขิด ลายหมี่ ลายกาบบัว^{๒๔} เป็นต้น แล้วใช้เชือกไหมหรือฝ้ายพันห่อๆ หลายๆ รอบ และวางเป็นตับๆ อย่างมีระเบียบในตู้หนังสือธรรม-ตู้สำหรับเก็บหนังสือผูกใบลานโดยเฉพาะ ปัจจุบันหลงเหลือประมาณ ๕๐ % แต่ไม่สมบูรณ์ ที่สมบูรณ์ประมาณ ๒๕ % ตามวัดสำคัญๆ ในหมู่บ้านชนบททั่วไปตามข้อมูลสำรวจปี ๒๕๔๓-๒๕๔๔ ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี^{๒๕} อักษรธรรมอีสาน ปรากฏอีสานโบราณนิยมใช้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ชาดกในนิบาต นอกนิบาต ประวัติพื้นเมือง นิทานชาวบ้าน เอกสารใบลานเหล่านี้เรียกว่า

^{๒๒} หอสมุดโบราณ นิยมสร้างอาคารกลางน้ำก้นปลวก มด เช่น หอไตร วัดทุ่งศรีเมือง

^{๒๓} ตู้เก็บหนังสือผูกใบลาน, หนังสือก้อมใบลาน, ตู้ไม้เนื้อแข็งลงรักปิดทอง ๔ ขาตั้งสูง ๓๐-๕๐ ซม.

^{๒๔} ผ้าลายพื้นเมืองของอุบลราชธานี โดยเฉพาะมรดกตกทอดทางสังคมอันล้ำค่า จากบรรพบุรุษชาวอุบลฯ คือ เจ้าพระวรราชเจ้า พระเจ้าตา ผู้นำชาวเวียงจันทน์มาสร้างเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย

^{๒๕} อรทัย เลียงจินดาถาวร, โสรัจ นามอ่อน, โครงการ รวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูล หนังสือผูกใบลาน จังหวัดอุบลราชธานี, งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยากร มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ๒๕๔๓-๒๕๔๔, ทุนปีงบประมาณ ๒๕๔๓-๒๕๔๔

"หนังสือผูกใบลาน"^{๒๖} อีกส่วนหนึ่งนิยมใช้จัดบันทึกบทสวดมนต์ต่างๆ เช่น มนต์น้อย มนต์กลาง มนต์หลวง สัททาสังคหาและตำรายาต่าง ๆ เช่น ตำรายาแผนโบราณ ตำรายาสังกรรม ตำราโหราศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม จาริตประเพณี เวทมนต์ กลคาถา เสน่ห์ยาแฝด ส่วนนี้เรียกว่า "หนังสือก้อม"^{๒๗} หนังสือก้อมต่างคนต่างมี คือ มีหลากหลายตามอัธยาศัย

อักษรธรรมอีสาน มีประโยชน์ยิ่งใหญ่มากในการศึกษาค้นคว้าคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธไทยอีสานอย่างแท้จริง มีสมัญญานามว่า "ทวยราษฎร์ไฝ่ธรรม"^{๒๘} ดังที่ปรากฏในคำขวัญเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยว่า "จังหวัดอุบลราชธานี เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน แผ่นดินนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ไฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา ผาแต้มพันปี ภาพสีก่อนประวัติศาสตร์ ฉลาดภูมิปัญญาท้องถิ่น ดินแดนอนุสาวรีย์ คนดีศรีอุบล"

คัมภีร์มูลกัจจายน์^{๒๙} เป็นที่มาของอักษรธรรมอีสาน มีอักษรต้นแบบ ๔๑ ตัว พยัญชนะ ๓๓ ตัว สระ ๘ ตัว จากต้นฉบับวัดเสลาवास บ้านบ่อหิน หมู่ ๖ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี วัดแห่งนี้เคยเป็นสำนักเรียน"หนังสือใหญ่" หรือ "มูลกัจจายน์" มีชื่อเสียงโด่งดังในอดีต ผู้เรียบเรียงทันได้เห็นสำนักเรียนแห่งนี้ และรู้จักครูสอน และนักเรียนงวดสุดท้าย เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๔ ครูคนสุดท้ายคือ อาจารย์ชาห์หมูน จันทรแรม เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๒๐ ถึงแก่กรรม ปีพ.ศ. ๒๕๑๔ ศิริอายุได้ ๙๔ ปี นักเรียนชุดสุดท้ายของสำนักเรียน ๒ คน คือ นายสมพงษ์ ทวีพัฒน์ ปัจจุบันอายุ ๘๒ ปียังมีชีวิตอยู่ ที่บ้านไหล่ทุ่ง หมู่ ๑ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี และนายสาร (นามสกุล จำไม่ได้) บ้านดอนจัว ม.๓ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว อาจารย์ชาห์หมูน จันทรแรม^{๓๐} ครูสอนหนังสือใหญ่คนสุดท้าย สำนักเรียนสุดท้าย ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จากนั้นถึงวันนี้ พ.ศ.๒๕๕๕ ไม่เคยปรากฏว่ามีการสอนการเรียนหนังสือใหญ่ หรือมูลกัจจายน์^{๓๑}อีกเลย ผู้เรียบเรียงคิดอยู่เสมอว่า จะทำอย่างไรจึงจะฟื้นฟูการเรียนการสอน หนังสือใหญ่ให้เป็นการสืบสาน"หนังสือธรรม มรดกไทย" ไว้เป็นมรดก

^{๒๖} เอกสารอักษรธรรม จารลงบนใบลาน รวม-มัดด้วยเชือกไหม หนังสือขนาดกว้าง ๔-๕ ซม. ยาวประมาณ ๕๐-๖๐ ซม. จำนวน ๒๐-๓๐ ลาน

^{๒๗} เอกสารอักษรธรรมใบลาน ร้อยด้วยสายสนอง มัดรวมเอาไว้ ห่อด้วยผ้าไหมทอมือพื้นบ้าน ยาวประมาณ ๒๐-๓๐ ซม., ก้อม คือ สั้น

^{๒๘} เคยมีผู้กล่าวว่า ภาคเหนือถิ่นไทยงาม ภาคอีสานถิ่นไทยนักปราชญ์ ภาคกลางถิ่นจอมไทย ภาคใต้ถิ่นไทยอุดม เท็จจริงอย่างไร พิจารณาเถิด (ผู้เรียบเรียง)

^{๒๙} ปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่ผู้เรียบเรียง (นายโสรัจนามอ่อน) ๓๔ หมู่ที่ ๕ บ้านทุ่งเกษม ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ๓๔๑๙๐ โทร.๐๘๙-๒๔๓๘๘๕๖,๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

^{๓๐} เป็นศิษย์คนสุดท้ายของ อาจารย์ครูมา นามอ่อน ปู่ของนายโสรัจ นามอ่อน ผู้เรียบเรียง กำลัง "สืบฮอยตา วาฮอยปู่"

^{๓๑} หนังสือใหญ่ หรือหนังสือมูลกัจจายน์สูตร ต้นฉบับของอาจารย์ครูมา นามอ่อน ปัจจุบันยังอยู่ ถูกรักษาทะนุถนอมไว้ที่ ผู้เรียบเรียง โทร.๐๘๙-๒๔๓๘๘๕๖,๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

๒. โทที่ใช้ตัวหนังสือไทเหนือ(ในยูนาน)ในทางศาสนา เรียกว่า หนังสือยวน (โยนก) ล้านนา หรือลาวเชียงใหม่ พวกที่ใช้หนังสือยวน ยกแยกออกไปอีก ๕ พวก คือ

- ๑) ไทเหนือในไทย (อักษรธรรมเชียงใหม่)
- ๒) ลาวตะวันออกในดินแดนปกครองฝรั่งเศส และอักษรธรรมอีสาน
- ๓) ไทจีน ในแคว้นเชียงตุงของอังกฤษ
- ๔) ไทลื้อ ในแถบตะวันออกของแคว้นเชียงตุง และแคว้นสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน จีน และในตำบลที่ติดต่อกับลาว ของฝรั่งเศส

๕) ไทเหนือแห่งเมืองบ่อ จีนเรียกพวกนี้ว่า ไทยวน (Yuan Tai) ในทางตะวันออก มณฑลยูนนาน ตลอดจนถึงแม่น้ำสาละวิน (Salavin River) และรวมถึงไทเล็ม (Lem Tai) และไทอื่นๆ ตอนตะวันออกกลุ่มแม่น้ำสาละวิน และยังใช้หนังสือยวนด้วย (โยนก)

๓. โทที่ใช้หนังสือลาวตะวันออก ในแคว้นลาวของฝรั่งเศส หนังสือนี้ใช้ในธุรกิจทั้งปวง แต่ตามวันทางศาสนาใช้หนังสือยวนด้วย และบางที่ใช้หนังสือยวนในกิจธุระด้วย

๔. โทที่ใช้หนังสือไทเหนือ (ที่อยู่ในแดนจีน) ใช้ในทางกิจธุระ แต่ในทางวัดใช้หนังสือยวน (Yuan Srip) บางที่ใช้ตลอดไปถึงพวกไทในกลุ่มแม่น้ำสาละวินด้วย

๕. โทที่ใช้หนังสือเงี้ยว หนังสือเงี้ยวคล้ายหนังสือไทตะวันออก และหนังสือไทเหนือ นอกจากนี้พวกเงี้ยวยังใช้หนังสือพม่า (เมียนมาร์) อีกด้วย

๖. โทที่ใช้หนังสือคำตี้ คือ พวกไทที่อยู่ตอนเหนือของพม่า (เมียนมาร์)

๗. โทที่ใช้หนังสืออาโหม คือ พวกไทอาโหมอยู่ในแคว้นอัสสัมของอินเดีย

๘. โทที่ใช้หนังสือไทดำ คือ พวกไทดำ ไทขาว ในดงเกีย ตลอดขึ้นไปจนถึงพวกไทที่อยู่ มณฑลยูนนานของจีนเจ้าของอักษรธรรมที่แท้จริงที่ปรากฏชัดแจ้งคือ **ชนชาติไทย** (The Tai Race) Dr.ดอต คลิฟตัน ๒๕๒๐/๑๔-๑๕๖) และคัมภีร์มูลกัจจายนสูตรเป็นที่มาของ อักษรธรรม ของอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง และอาณาจักรอุบลราชธานีศรีวนาลัย (เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย) พื้นเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย

ลักษณะตัวอักษรธรรมพายัพ อักษรธรรมอีสาน ลักษณะอักษรเมียนมาร์ อักษรเงี้ยว มีรูปทรงกลมคล้ายคลึงกัน และตัวอักษรบางตัวเหมือนกัน เช่น อักษร x (บอ) , (มอ) o (นอ) ๙ (ตอ) เป็นต้น ไม่มีส่วนใด ๆ ผิดเพี้ยนกันแม้แต่น้อย อาจดูเหมือนจะแตกต่างกันเฉพาะ **ลายมือเขียน** เท่านั้น เพราะลายมือของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกันทั้งหมด คนๆเดียวเขียนอักษรตัวเดียวกัน แต่ต่างกาล ต่างวาระกัน ยังไม่เหมือนกัน เช่น นก นา นาน ๆ บ้านโนนทัน สังเกตว่า อักษร น มีรูปลักษณะอันเดียวกัน แต่สังเกตให้ดี จะเพี้ยนกันอยู่บ้าง ดังนั้น เมื่อชนชาติ ไทย กระจายกระจายอยู่เกือบทั่วทวีปเอเชีย ต่างดินฟ้าอากาศ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ต่างสิ่งแวดล้อม และต่างความรู้สึกนึกคิด ย่อมมีอิทธิพลอย่างยิ่ง ต่อรูปลักษณะตัวอักษรภาษา และสำเนียงภาษา คำพูดของคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ระหว่างแม่น้ำสาละวินตอนล่างกับแม่น้ำโขงตอนกลาง ถึงแม่น้ำโขงตอนล่าง (๒๕๑๖-๒๕๓๐ ๒๕๓๑-๒๕๔๐ ๒๕๔๑-๒๕๕๐) (หนทางบ่ เทียว สามวันหมอง ฟัน้องบ่ เทียว สามวันเล่า)

จากผลการวิจัยทั้ง ๓ โซน พบว่า กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทยผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ที่สอดคล้องกับกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และมีผลการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างดังนี้ และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและ ให้ความรู้	๑. การสืบค้นประวัติ ๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนา กิจกรรมการอนุรักษ์	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการ อนุรักษ์	โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่อธัมม์ ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ โขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมี ส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนา ความรู้	๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์ เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และ น่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่ สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

และผลการวิจัยจากการสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่า

จากการลงสำรวจข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของ
ประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ดังนี้

๑. จังหวัดแพร่ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดแพร่ และ ทุกจังหวัดของล้านนา คือ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณโดยคําวรรณกรรมที่มีชื่อไม่ซ้ำกัน ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในกลุ่มจังหวัดในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๓๐๐
๐๒	บทสวดมนต์	๒
๐๓	อานิสงส์	๕
๐๔	ชาดก	๑๑๐
๐๕	โอวาทคำสอน	๘
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๓๘
๐๗	ธรรมทั่วไป	๙๐
๐๘	นิยายธรรม	๒๒
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๒
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๐
๑๑	กฎหมาย	๔
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๒
๑๓	ตำรายา	๑๐
รวม		๖๑๓

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

๒. จังหวัดพะเยา สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา คือ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอมืองพะเยาจังหวัดพะเยามีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๒ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอมืองพะเยา จังหวัดพะเยาในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๒๐
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	๗
๐๔	ชาดก	๕๐
๐๕	โอวาทคำสอน	๕
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๑๐
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๐
๐๘	นิยายธรรม	๒๐
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๐
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๕
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓
๑๓	ตำรายา	๒๐
รวม		๒๘๗

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

๓. จังหวัดเชียงราย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดเลย คือ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๓ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๕๐
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	๑๐
๐๔	ชาดก	๗๐
๐๕	โอวาทคำสอน	๒
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๑๓
๐๗	ธรรมทั่วไป	๗๒
๐๘	นิยายธรรม	๓๔
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๐
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๘
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๘
๑๓	ตำรายา	๒๐
รวม		๔๑๔

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

๔. จังหวัดน่าน สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดน่าน คือ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๔ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๒๒๓
๐๒	บทสวดมนต์	๑๐
๐๓	อานิสงส์	๑๐
๐๔	ชาดก	๑๓๘
๐๕	โอวาทคำสอน	๗
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๒๕
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๗
๐๘	นิยายธรรม	๒๙
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๕
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๗
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓
๑๓	ตำรายา	๓๐
รวม		๕๔๖

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

๕. จังหวัดเลย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดเลย คือ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๕ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๙๓
๐๒	บทสวดมนต์	๔
๐๓	อานิสงส์	๘
๐๔	ชาดก	๙๐
๐๕	โอวาทคำสอน	๓
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๒๘
๐๗	ธรรมทั่วไป	๕๐
๐๘	นิยายธรรม	๑๒
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๖
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๕
๑๑	กฎหมาย	๐
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๒๑
๑๓	ตำรายา	๑๖
รวม		๓๕๖

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

สรุปจำนวนวรรณกรรมโบราณสำคัญที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีดังนี้

ตารางที่ ๖ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณสำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนชื่อเรื่อง (ที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๓๐๐
๐๒	บทสวดมนต์	๑๐
๐๓	อานิสงส์	๑๑
๐๔	ชาดก	๑๑๕
๐๕	โอวาทคำสอน	๑๐
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๔๐
๐๗	ธรรมทั่วไป	๙๕
๐๘	นิยายธรรม	๓๖
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๒
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๕
๑๑	กฎหมาย	๔
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๔
๑๓	ตำรายา	๙๖
รวม		๗๕๘

***หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก)

ผลการศึกษาจากการสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดมุกดาหาร สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร คือ วัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๓๐
๐๒	พระสูตรตันปิฎก	๒๕
๐๓	พระอภิธรรม	๒๐
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๕
๐๖	อานิสงส์	๓๐
๐๗	ชาดก	๙
๐๘	โอวาทคำสอน	๕
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๙
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๐
๑๑	นินยธรรม	-
๑๒	นินยพินบ้าน	๑๒
๑๓	ตำนานพระพุทศาสนา	๓๒
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓๓
๑๕	ตำรายา	๒๖
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๐
๑๗	อื่นๆ	๕๐
รวม		๓๔๖

๒. จังหวัดนครพนม สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดนครพนม คือ วัดโพธิ์ศรี อำเภพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๓๖
๐๒	พระสุตตันตปิฎก	๒๘
๐๓	พระอภิธรรม	๒๔
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๑๕
๐๖	อานิสงส์	๓๖
๐๗	ชาดก	๕๐
๐๘	โอวาทคำสอน	๘
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๐
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๙
๑๑	นิยายธรรม	๑๒
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๒๔
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๓๙
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓๕
๑๕	ตำรายา	๕๐
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๑
๑๗	อื่นๆ	๕๐
รวม		๔๙๗

๓. จังหวัดบึงกาฬ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ คือ วัดสุทธินาราม อำเภอปากคาดจังหวัดบึงกาฬ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๒๐
๐๒	พระสูตรตันปิฎก	๑๙
๐๓	พระอภิธรรม	๑๔
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๙
๐๖	อานิสงส์	๒๕
๐๗	ชาดก	๘
๐๘	โอวาทคำสอน	๑๑
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๖
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๔
๑๑	นิยายธรรม	-
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๑๒
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๓๕
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓
๑๕	ตำรายา	๑๓
๑๖	รวมหลายหมวด	๓๑
๑๗	อื่นๆ	๔๕
รวม		๒๘๕

๔. จังหวัดหนองคาย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย คือ วัดเขตอุดม อำเภอมือเมือง จังหวัดหนองคาย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวน
๐๑	พระวินัย	๒๔
๐๒	พระสูตรตันปิฎก	๒๑
๐๓	พระอภิธรรม	๒๓
๐๔	คัมภีร์ภาษาบาลี	-
๐๕	บทสวดมนต์	๖
๐๖	อานิสงส์	๒๔
๐๗	ชาดก	๗
๐๘	โอวาทคำสอน	๕
๐๙	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๔
๑๐	ธรรมทั่วไป	๒๖
๑๑	นิยายธรรม	-
๑๒	นิยายพื้นบ้าน	๑๘
๑๓	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๒
๑๔	ตำราโหราศาสตร์	๓
๑๕	ตำรายา	๒๗
๑๖	รวมหลายหมวด	๒๘
๑๗	อื่นๆ	๔๗
รวม		๒๙๕

และ ผลการวิจัยจากการสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู๋ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ

คือ วัดบ้านโนนตู๋ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๒๖
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	-
๐๔	ชาดก	๑๓
๐๕	โอวาทคำสอน	๕๓
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๓๓
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๒
๐๘	นิยายธรรม	๔๓
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๓
๑๐	ตำนานพระพุทธรศาสนา	-
๑๑	กฎหมาย	-
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓๓
๑๓	ตำรายา	-
รวม		๒๑๖

๒. จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๗๔
๐๒	บทสวดมนต์	๒๒
๐๓	อานิสงส์	๑๐
๐๔	ชาดก	-
๐๕	โอวาทคำสอน	-
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๓๒
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๑

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๘	นิยายธรรม	๔๐
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๓๑
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๖
๑๑	กฎหมาย	-
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	-
๑๓	ตำรายา	-
รวม		๒๐๗

สรุปได้ว่า จากการสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย มีจำนวนทั้งสิ้น ๔,๘๒๐ ผูก/ใน ๑๓ หมวดที่จัดตามมาตราที่ทางผู้วิจัยได้กำหนดไว้แล้ว

๔.๒ การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ได้สรุปเนื้อหา ดังนี้

๑. งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชฐาน อ.เมือง จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จังหวัดเลย พบว่า วรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ สำนวนและ เรื่องที่เป็นที่นิยมถวายนามากที่สุด มีการนำมาแสดงธรรมบ่อยที่สุด และ มีอิทธิพลที่สุด อยู่ ๓ เรื่อง คือ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์มัทรี และ ๓) กัณฑ์กุมาร ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัย จึงมีความยินดีอย่างยิ่งที่จะนำเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี โดยสำนวนฉบับวงษา ของหอธัมม วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) โดยหลวงปู่ครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย และ

เป็นผู้สร้างคัมภีร์ไบเบิลล้นนามากที่สุดสุดในโลก คัมภีร์ที่หลวงปู่สร้างเป็นต้นฉบับของคัมภีร์ในล้นนามาหลายเรื่อง คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกฉบับวงษานี้ หลวงปู่ได้จารขึ้นเมื่อ จ.ศ.๑๑๘๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๓๖๓ จารที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ หลวงปู่ได้เป็นผู้จารเอง เพื่ออุทิศไปหาโยมมารดาของท่าน และ พระอาจารย์ของท่านคือ ครูบาสิริ ะดับหลวงปู่จารเอง ย่อมแสดงว่าท่านให้ความสำคัญกับคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกอย่างสูงสุด ซึ่งเป็นฉบับที่ได้รับความนิยมในกลุ่มจังหวัดแม่น้ำโขงตอนบน จึงขออนุญาตนำมาเป็นตัวอย่างของ ภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมในกลุ่มจังหวัดแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีเนื้อหาดังนี้

๑.๑ คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดร ฉบับวงษา

นโม ตสสตุฏฐ//สรวสุขกามาเยปเมตวามะตติ ปลิตุง เวสสันตรํ สุนีตวานทนํ ปรีณัฐิเยจ สุตวาสุ สกกจํ ฌมมสมพุทเทสวาทวา เตนปุณฺณ วาโลกรมมนติเต สาธโว พิงราสปุริสทั้งหลาย อันเปนปุริสสะ ผู้ดีมีนํมีคำปรารภนาไฟหันหน้าอริยมะตเตยยะโพธิสัตเจ้า เมื่อได้ตรัสสัปรยาสัพพัญญูในโลกนี้กัังอันจิงบก เตินชักเชิน กันฟังธัมมมหาเวสสันดรชาฎกหื้อแล้ววัน ๑ วันเดียว เยชนา คนยิงชายทั้งหลายผู้งได้แล้วได้ฟังแล้วยังมหาเวสสันดรชาฎกกะอันพระพุทเจ้าหากเทศนานั้นด้วยอันครบย้านักดั่งอัน เตนชา คนยิงชายทั้งหลายผู้งั้น คันจตุตติจากพรากเมิงคนได้เมื่อเกิดในชั้นเมิงฟ้าชื่อ ดาวติงสาสวรค์เทวโลกได้ปรโลกทิพพ สัมปัตตินักด้วยบุญอันได้กะทำบูชาและฟังยังเวสสันดรนั้นและ

เตชนา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายผู้งั้นคันว่าจตุตติจากดาวติงสาสวรค์เทวโลกดั่งอันก็ได้มาเกิดในเมิงคนนี้ด้วยคัมภีร์คำปรารภนาแห่งตนมีอันได้กัสมริทธิบรมลตามคำปรารภนาอันนั้นและ เยชนา คนยิงชายทั้งหลายผู้งได้ได้บูชากันมหาเวสสันดรดั่งอันคนยิงชายทั้งหลายผู้งนั้นบ่หอนได้ไปเกิดในทุคติที่ร้ายคือว่า อบายทั้ง ๔ บ่หอนได้เกิดเปนเพศอสุรกาย เปตวิไลกัปได้ไปเกิดในนารกก็เทียนยอมได้เกิดในเมิงฟ้าเมิงคนและ เตนวุตต์ เหตุดั่งอันคณพันอันนี้ ดี พวกกันจันจากสำแดงยังอานิสงอันได้ฟังธัมมมหาเวสสันดรที่นี้จักสำแดงอันได้บูชากันมหาเวสสันดรเล่าดั่งอันจิงกล่าวควาว่าดั่งนี้ ทิสวรํ ลภิตวา เสนุเชนติ มนุสาน ปุชยาเลนสพพกาม สมิทินา กุสาคาราทิสปิโนนา หตฺธิสมากุลามนุสเสสุขสมฺปตติ อนุโณติ ภเว ภเว สาธโว

ดูกรสัปปุริสทั้งหลาย เยนรา อันว่าคนทั้งหลายยิงชายทั้งหลายผู้งและได้บูชากัน(กัณท์)ชื่อว่า ทัสสะพร มีสิบ ๙ คาถา ด้วยใจใสสัทธาชมชัณยินติดั่งอันคนทั้งหลายผู้งนั้นเกิดมาเป็นคนเทียนยอมสมริทธิบรมลตามคำปรารภนาผู้และ เทียนยอมประกอบด้วยเรือนปราสาทอันที่เป็นที่อยู่อันดี มีช้างม้าข้าคนมากนักเทียนยอมได้เสวยสุขสัมปัตติอันมีในเมิงคนมากนักในชาติอันเกิดและ หิมาณฑลภิตวาเยนุเชนติ มนุสาณราเยนรา อันว่าคนยิงชายผู้งได้ได้บูชากันหิมพาน อันประดับด้วยคาคาว่าได้ ๓๔ คาถา ด้วยใจใสสัทธาเชื่อแท้ดั่งอัน ด้วยผละอานิสงบุญอันนั้นคัเทียนยอมบรมลสมริทธิดั่งคำปรารภนาไฟมกัชุนและ ประการ๑ เทียนยอมประกอบด้วยลูกยิงลูกชายผู้ประเสิดและ ประการ๑ เทียนยอมได้เมียผู้ดีมีรูปโสมนมพรรณอันงามควรเป็นที่ผู้เนือเพิงใจและมีวัชปฏิบัติอันดีแก่ฟัวตนบาขาดบ่ดูแลเจ้าฟัวเหนือหัวสัักคาบและ เทียนยอมประกอบด้วยประสาทและโกะสัมปัตติ ข้าวของเงินคามีมากนัก

ทาทานขณลภิตวา เยนุเชนติ มนุสาณรา อกนตโภคามหุทธาเยนรา อันว่าคนยิงชายผู้งได้ได้บูชาทานชั้นอันประดับด้วยคาคาว่าได้ร้อย๙สิบ ด้วยใจใสสัทธาชมชัณยินติดั่งอันผละอานิสงอันได้บูชาทานชั้น

นั้นคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นก็สมริทธิเพนต์มีข้ายิงชายและ ๗ร้อยแทนดีหลี่คือว่ามีข้ายิง ๗ ร้อย ข้าชายก็ได้ ๗ ร้อย นางทั้งหลายฝูงนี้มีรูปงามองอาจเนื้ออันคณิงราชบุณแผงผิวขาวแดงใสส่องประดับด้วยเครื่องประดับได้ ๗ร้อยนางช่างมากก็ได้ ๗ ร้อยตัว รถก็ได้๗ร้อยเหล่มงัวก็ได้ ๗ ร้อยตัว แม่จวนมก็ได้ ๗ ร้อยตัว เทียนย่อมประกอบด้วยข้าวของบริโคมมากนักก็มีและ วัฒนปเวสลิตวา เยตตถา เกตฐะบุชิตา เยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงใดได้ปูชายังวันณะปเวสกันอันประดับด้วยคาถาว่าได้ ๕๗ คาถาด้วยใจใสสัทธาตั้งอันคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นมีประยา(ปัญญา) กล้ามากนักสลาดองอาดนักท้าวพระยาทั้งหลายย่อมบูชาในกาลทุกเมื่อและ แม่นว่าเทพดาทั้งหลายก็บูชาและหื้อเข้าของสัมปัตติพาเพ็งมาบ่ขาดแม่นว่าปราสาจากที่อยู่ตนไปในที่ใดก็ตีหากมีบุคคลผู้บูชาที่อลาละสักการไปในถาณะที่อันไปนั้นทุกเมื่อและก็ด้วยผละอานิสงอันได้ปูชาวันณะปเวสนั้นและ

ชูชกพณทัฬหิตวานปุเชนติ มนสนราสมินติ เนรธาเยนรา อันว่าคนทั้งหลายฝูงใดมีใจใสสัทธาได้ปูชากันซื้อจุกประดับด้วยคาถาว่าได้ ๗สิบ๐๙ คาถา ด้วยผลบุญอันได้ปูชากันนั้นคนทั้งหลายฝูงนั้นก็เทียนยอมได้ไปเกิดเป็นคนผู้ประเสฐเกิดมามีรูปสมนมพรรณอันงามยิ่งนักเพนที่รักเพ็งใจใฝ่มักแห่งคนทั้งหลายมากนักแม่นผู้ชายก็ได้เมียผู้เลางามหนุ่มหน่อเพนที่รักใจเพ็งห้อยชุกรและ แม่นว่าผู้ยงก็ได้ผู้มิรูปอันเลางามไว้เทียมใจชุกรและ ประการ๑ เทียนยอมมีข้ายิงชายบ่ขาดแม่นปรารณามักอันก็สมริทธิชุนด้วยเตชะอันได้ปูชากันชุกรนั้นและ จุพวรรณลิตวาเยปุเชนติ มนสนราสพพา กามสมิทธิณ เยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายและได้ปูชากันจุพพลด้วยใจใสสัทธาอันประกอบได้ด้วยคาถาได้ ๓๕ คาถา เตนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นปรารณาใฝ่มักเอื้องใดก็เทียนยอมอดมได้ดังคำปรารณาชูประการและ ประกอบด้วยสระสรีโปกขรณีและสวนอุทยานอันประดับไปด้วยหมู่ไม้ทั้งหลายมีร่มกว้างสาขาคควรเพนที่ถูกเนื้อเป็งใจและ เต็มไปด้วยหมู่กทั้งหลายมีวรรณะด้านกันหากมาเสบอยู่ทุกเมื่อและ ร้องเสียงอันม่วนนักและคนทั้งหลายฝูงนั้นก็เทียนยอมประกอบด้วยเข้าน้ำโภชนะอาหานและเสื้อผ้าที่อยู่ที่นอนเสื้อสาตอาสนาแท่นช่องก็มีมากนักและกริยาอันจาสัมปัตติก็มีสักชาติก็เทียนยอมสมริทธิตั้งคำปรารณาแห่งตนชุนด้วยอนิสงอันได้ปูชากันจุพพลนั้นและ

มหาวรณลิตวา เยปุเชนติ มนสสรานพุโณนติ ภกเวถาเยนรา คนทั้งหลายฝูงใดมีใจใสสัทธาและได้ปูชาด้วยตนยังกันชื่อว่ามหาพลอันประดับด้วยคาถา ๘๐ ตั้งอันด้วยผละอนิสงอันนั้นเทียนยอมประกอบด้วยเครื่องบริโคมทั้งหลายคือว่าไร่นาอารามสวนพัวสวนหมากและสวนอันเต็มไปด้วยหมากพลุกกล้วยอ้อยทั้งหลาย ชยนติ ก็เกิดมีมากนักแก่คนฝูงนี้ก็มีคนทั้งหลายฝูงนั้นก็เทียนยอมประกอบด้วยบริโคมยังเรือนและประสาตอันดีเพนที่อยู่มีหมู่ช่างม้าร้องหิแห่นแล่นไปมาก็มีและมากนักและด้วยอัน ๑ ก็ประกอบด้วยโปกขรณีอันดัสสะเต็มไปด้วยดอกบพทับการจันพริบลทั้งหลายประกอบด้วยสวนอุทยานอันเต็มไปด้วยกล้วยอ้อยหมากพลูทั้งหลายและบรมลด้วยบริโคมชุนก็เทียนยอมได้เสวยบริโคมทุกชาติก็ด้วยผลอันได้ ปูชากันมหาพลนั้นและ

กุมารปพพาลลิตวาเยน เสวสนติเก เยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดและได้ปูชากันกุมารบันอันประดับด้วยคาถาทั้งหลายได้ ๑๐๑ คาถาอันคนทั้งหลายฝูงนั้นได้ป่าเป็งบารมีธัมมทั้งหลายมีทานบารมี

เปนเกล้า และปรารถนาเปนสัพพัญญูปอยสัดหื้อพ้นจากทุกอันมีในวัตตะสงสารก็ดี ก็จากได้เปนบ่อย่าชะแล
 แม้นปรารถนาหื้อได้เถิงปัจเจกพุทธก็ดี ก็จักได้เป็นบ่อย่าชะแล คนทั้งหลายฝูงนั้นบุญกริยาเป็นเกล้าหื้อ
 เป็นไปและจำเริญวิปัสสนาไปไฉ่ๆ ค้เที่ยงจักได้เห็นแท้ดีหัลยังพระสร้อยริเมตเตยเจ้าก็จักได้ฟังธัมมเทศนาพระ
 เจ้าแล้วก็จักได้ละเสียยังราคาทีก็เลสลดได้เถิงธัมมวิเสสมีต้นว่าโสตามือรหันตาเปนยอดที่แล้วก็ยอมเที่ยง
 จักได้เข้าสู่นิพพานชะแล มหุทิปปุฬภิตวาสมิณฺติ วิเสสโตเยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดและมีใจใสศัทธา
 ชมชื่นยินดีและได้บูชากันมัทหรืออันดับด้วยคาถา ๔๐ คาถา เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นก็จักมีอายุหมั่นยืน
 ตีมีวรรณะเนื้ออันงามยิ่งมีกายกะสุ่ทุกเมื่อมีกายะพละกำลังตนอันแรงและเทียนยอมจำเริญมาสัพพะ
 โรคาพยาธิทั้งมวลก็หาบได้มวมากบ่ห่อนมีในตนสักคาบและ เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นยืนอยู่ก็สุกสำรานัก
 เมื่อทเวไปในที่ใดก็ดีก็เทียนยอมมีสุกสำรานใจบรมลแก่คนทั้งหลายฝูงนั้นซุอันและก็ด้วยพละอนิสงอันได้
 บูชากันซุอันมัทหรืออันดับและ

สกปพพ์ ลภิตวาเยสุริโยวิบูลโย ยถาเยนรา คนทั้งหลายยิงชายฝูงใดมีศัทธาใสใจและได้บูชายัง
 กันซุอัน สักบันอันประดับด้วยคาถา อันได้ ๔๓ คาถาด้วยศัทธาเย็นเชื่อแท้ เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นอันทวน
 เทียวไปมาในวัตตะสงสารเทียนยอมประกอบด้วยราละสักการอันท่านได้บูชาเป็นนิรณมาบ่ขาด เปนที่รัก
 เฝิงใจแก่โลกทั้งหลายทุกเมื่อและ อัน๑ เทพดาเทียนยอมรักสาและบูชาแม่นกะทำกิจอันใดก็เทียนยอมสมริ
 ทธิบรมลซุอันและ สกโกปิ แม้นว่าพระยาอินทาทิราชก็ดี จักได้หื้อพรปะวอนอันประเสริญแก่คนยิงชาย
 ทั้งหลายฝูงนั้นก็จักมีเตชะนุภาวะมากนักเปนประดุจดังเตชะพระอาทิตย์นั้นด้วยผละอนิสงได้บูชาสักบันนั้น
 และ มหาราชลภิตวา เยราชาโหติ ภเว ภเว เยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดมีใจใสศัทธาและบูชาธัมมเทศนา
 กันมหาราชอันประดับไปด้วยคาถาว่าได้ ๖๔ คาถา ดังอั้งคนทั้งหลายฝูงนั้นเกิดมาชาติใดเทียนยอม
 ประกอบด้วยโภคสัมปัตติทั้งหลายเทียนยอมสมสู่อยู่กับด้วยยาตีพี่น้องฝูงรักตนและประกอบด้วยเข้าน้ำ
 โภชนะอาหานเสื่อผ้าเครื่องประหมื่นทั้งหลายและประกอบด้วยข้ายิงชายได้และ ร้อย และร้อยนางทั้งหลาย
 ฝูงประดับด้วยเครื่องก็ได้และร้อยก็เทียนยอมอยู่อุปฐากตนซุวันซุยามและประการ๑ มีช้างก็ร้อยตัว ม้าก็ร้อย
 ตัว รถก็ได้ร้อยเล่มจวนมก็ได้ร้อยตัวเทียนยอมประกอบด้วยตริยะนตรี อันมี๔จำพวก คือว่าคองกองพาก
 ยันเตาะ และคนชอกคนพื่อนทั้งหลายหากสงเสบอยู่ทุกเมื่อก็เทียนยอมได้เป็นท้าวพระยาทุกเมื่อและ
 ประกอบด้วยจตุรงค์เสนา ๔ จำพวก ทุกชาติก็มีและ อันนี้ก็ด้วยผละอนิสงได้บูชากันมหาราชนั้นและ

สกกขตติยปพพ์ลภิตวา เยสพพสุกข์ปริญญชนฺติเยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงใดมีศัทธาใส
 ส่องและได้บูชายังมหาเวสสันตระกันชื่อว่าสักขัตติยะ อันประดับด้วยคาถาได้ ๓๖ คาถาดังอันเตชนา
 คนทั้งหลายฝูงนั้นเกิดมา ภาวชาติ พายหน้าเทียนยอมประกอบด้วยโภคสัมปัตติมากนักก็บ่ห่อนมีข้าเล็กสัตว์
 สักชาติ เทียนยอมอยู่สุขสวัสดิสำรานใจยิ่งนัก แม้นว่าไปในที่ใดท่านก็เทียนยอมบูชายังมหาเวสสันตระกันชื่อ
 ว่าสักขัตติยะอันประดับด้วยคาถาต้นในที่อันใกล้ทุกเมื่อและ ประการ๑เทียนยอมมกฏจำเวนเกิฏมาหาเวนบ
 ได้ก็เท่าอยู่เสวยสุขทุกเมื่อด้วยผละอนิสงอันบูชาธัมมชื่อว่าสักขัตติยะก็มีและ

นครกณฺฑลภิตวา เยกณฺฑ พุชฺช กตานรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันชื่อว่านครนั้นอัน
 ประดับด้วยคาถาว่าได้ ๔๘ คาถา ด้วยใจใสศัทธาดังอันคนทั้งหลายฝูงนั้นเกิฏมาก็ยอมได้เป็นท้าว

พระยามีเดชะอนุภาวะมากนักได้ภาวะอันภูมิมานั้นและ เทียนย่อมประกอบด้วยจตุรงค์เสนาอันเป็นเจ้า
ข้างเสนาเจ้ามาเสนาเจ้ารถเสนาไปหากมาแวดล้อมอ้อมเบนบริวารตนทุกเมื่อและเทียนย่อมประกอบด้วยสุข
สำราญทุกเมื่อและ ประการ๑ เทียนย่อมประสบพบกับด้วยพ่อและแม่แต่ญาติพี่น้องลูกและเมียอยู่สุข
สัมพันธ์กับด้วยพี่น้องโสภทุกก็หายเสียก็ด้วยพละอันสงอันได้บูชากันชื่อนครนั้นและ

เตนวุตต์ ดังอันคาถาพันธะอันนั้นฎีกาจารย์เจ้าสำแดงอันสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระ
เราจึงกล่าวดังนี้ ถนุกชกบูชา กโรเยเกน เตชาหนติทุกคตติเตน ปุญญวิเกน เทวโลกมมนติ สารโหวตุรัสปริสะ
ทั้งหลาย บุคคลยิงชายทั้งหลายฝูงใดบูชากันมหาเวสสันตระดังอันด้วยผละอนิสงบุญอันนั้นเงินค่าข้าเบิกเข้า
สานก็มีมากนักบรู๋เสี่ยงสักเทื่อและทั้งหลายเทียนย่อมบรมลด้วยโกละสัมพันธ์ทั้งมวลและผละอนิสงได้บูชา
กันมหาเวสสันตระนั้นและ ยักยกิจณัสนพพ อันว่าคำมักคำปรารภนาทั้งมวลฝูงนั้นก็สมริทธิบรมลกันแพ
คนทั้งหลายฝูงนั้นและ อัน๑ประกอบด้วยวรรณะเนื้อตนอันงามมีรูปสมนมพรรณแห่งตนคนทั้งหลายฝูงนั้น
งามนักหาข้าเสกสัตว์ได้เทียนย่อมเป็นที่รักแก่โลกทั้งมวลและเทียนย่อมเป็นที่รักพ้นจากภัยแต่อบายทั้ง ๔
ห้องโสภทุกได้ไปที่ใดสักแห่งและเทียนย่อมมีเข้าและน้ำก็งามนักคนทั้งหลายฝูงนั้นด้วยผละอนิสงอันได้
บูชากันมหาเวสสันตระชาฎกะนั้น ฆยูกา คนทั้งหลายเกิดมาเทียนย่อมมีอาสยอันหมั่นอันยังมีวรรณะเนื้อ
ตนอันใสสักส่องซาเป็นที่รักและเพ็งใจแก่หมู่คนและเทพดาในกาลทุกเมื่อและ สมสิทท คนทั้งหลายฝูงนั้นมี
หัวกมมีเขี้ยวฟันก็ตั้งเสมองามบ่ห่าบ่หายและคนทั้งหลายฝูงนั้นมีตนบ่ก้อบ่พอมบ่ต่ำบ่สูงนักมีตนบรมลควร
เลงแลดูแก่ตาแห่งคนทั้งหลายและ

อันนี้ก็ด้วยอนิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ อุปลยถาคนโธ อันว่าพื้นคันธะแห่งดอก
อุบลนั้นก็ออกมาแต่ปากแห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นในการเมื่อจ้านจ้านนั้นก็เทียนย่อมรู้ยังอัตตะคันถิมระ และ
พยัญชนะคันถิมระแห่งธัมม์ทั้งมวลและมีคำจันจากก็เป็นผละอนิสงองอาดตินิกและคนทั้งหลายยิงชายฝูงใด
บูชากันมหาเวสสันตระดังอัน อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นก็บ่ห่อนได้ไปเกิดในอบายที่ร้ายสักชาติเทียน
ย่อมได้ชมชื่นยินดีด้วยศรีสัมพันธ์ในชั้นฟ้าดาวตึงสวรรค์เทวโลกก็มีและ เยนรา คนทั้งหลายฝูงใดได้บูชา
กันมหาเวสสันตระอันมีอนิสงอันมากนักคนจันตตายก็ได้เอาตนเมื่อเกิดในชั้นฟ้าดาวตึงสาอันเป็นที่อยู่แห่ง
เทพดาทั้งหลายผละอนิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ

ตโต จูตา คันว่าเทวดาฝูงนั้นจุติคลาคลาดจากดาวตึงสาและได้มาเกิดในเมืองคนก็เทียนย่อมได้
เกิดในกระกูล๒กระกูลพราหมณ์ประเสริฐก็บ่หมั่นได้เกิดในกระกูลอันถ้อยเป็นต้นว่ากระกูลคนจันไรจันทานา
ติและ อันนี้เป้นผละอนิสงได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ องค์ปัจจุสมปตติ นั้นคนทั้งหลายฝูงใดอันได้
บูชามหาเวสสันตระนั้นเกิดมามีเนื้อตนเกียกกลมงามใหญ่สมรูปเกิดมามีประยาว่องไวนักผละอนิสงอัน
ได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ วิสพวณาเหนกติ คนทั้งหลายฝูงใดได้บูชามหาเวสสันตระนั้นเกิดมาปาก
ด้านเจียรจาก็ต้องอาจสระพรานนั้นเป็นที่รักเพ็งใจแก่หมู่คนและเทวดามีบริวารหมู่ชุมบรู๋ แตกม้างเสียอันนี้ก็
เป็นผละบุญอันได้บูชากันมหาเวสสันตระเกิดมาและ

พหุธญาสทธาโหนติ คนทั้งหลายฝูงนั้นเทียนย่อมประกอบด้วยเข้าของเงินค่าข้าเบิกเข้าสานมาก
นักและบรู๋เสี่ยงเทียนย่อมหื้อบังเกิดปริโภคมากนักอันนี้ก็เป็นผละอนิสงอันได้บูชามหาเวสสันตระและ

เตนอุมุตติก คนยิงชายฝูงใดมีใจโสสัทธาและได้บูชากันมหาเวสสันดรดังอันคนทั้งหลายฝูงนั้นก็บร้อนเป็น
อุมมัตตะกะและ อัน๑ ก็เป้นเปี้ยเป้นค่อมก็เป้นคนตาบอดหวนหวนคนยิงชายฝูงนั้นก็บร้อนว่าจักเสียเนื้อตน
สักอันและเมื่อจะเตียมก็บ่ประหมาดหลงลืมคั่นจตุตติยาภิไธยเกิดในชั้นฟ้าเสวยทิพสมบัติยิ่งนักและคน
ทั้งหลายฝูงนั้นได้บูชากันมหาเวสสันดร เขตเตวธิชา ประการ๑แม่นกะทำพิชชะของปุกได้นั้นไรสวณก็พรอ
เพราะช่อดอกหลวงมากนักแม่นมีจัวควายและช้างม้าก็แพรนักแม่นไป ที่ไถ่ทานก็บูชา ในที่ทั้งหลายฝูงนั้น

ราชโหนติ คนทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรเกิดมาเป็นคนทั้งหลายเตียนยอมได้เป้น
ท้าวพระยามหากระสัสมิเตชะนุภาวะมากนักมีช้างแสนตัวประเสดได้๙พันตัวประกอบด้วยเครื่องประดับทั้ง
มากแวดล้อมอ้อมเป้นบริวารตนมากนักและประการ ๑ พวกตุเรียนนตรีทั้งหลายได้ ๙ พันมาขับพ้องดิดสีตี
เป่าสงเสพแวดล้อมอ้อมเป้นบริวารมากนักและ เตนสหัสธานี กองน้อยกองหลวงได้ ๙ พันคนทั้งหลายฝูง
ประดับเครื่องทั้งหลายมาตีสงเสพพระยาตนนั้นทุกเมื่อและ ประการ ๑ ทาสา ข่าชายทั้งหลายก็มี ๙ พันคน
ข่ายงก็ได้ ๙ พันคนอันประดับด้วยเครื่องประดับทั้งมวลก็ได้ ๙ พันคนและประการ ๑ มีเล้มแก้วก็ได้ ๙ พัน
หลังเล้มคำได้ ๙ พันหลังเล้มเสื้อผ้าก็ได้ ๙ พันและ ประการ ๑ ก็มีเล้มเข้าเบิกเข้าสานก็ได้ ๙ พันหลังเล้ม
ถั่วงาก็ได้ ๙ พันหลังอันนี้ได้ด้วย ผละอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้นและ ยอสนติเยนรา คนยิงชาย
ทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้นมีความปรารถนาอันนั้นก็สมริทธิบรมลชุนประการ๑ โภคสมบัติ
ก็บรมลแก่คนทั้งหลายฝูงนั้นทุกเมื่อโภชนะเข้าน้ำก็มากนักและเมื่อได้พระสร้อยระเมตเตยโพธิสตัลงมาเป็น
พระในโลกลนี้พายหน้าตั้งอันอันว่าคนทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้นก็จักได้หันพระสร้อยระเมต
เตยเจ้าตนประเลฐ์ล้าเลิขกว่าคนและเทวดาทั้งหลายนั้นและ เตนวุตต์ เหตุตั้งอันคาถาพันธนะอันนี้
พระพุทเจ้าเทียวัตรณะจุมข่มแก้วพายเหมือนโลกจักรวาน พระก็เทศนาแก่ธัมมเสนาสารีบุตในจริยาปิฎกะ
ว่าดังนี้

กณทกรักริตวาเยอริสาสมหุบล จิตวาเตนปูญเณ เทวเลกรมมนติเตตถสาริปุตต ตูราสารีบุต
เยชนา อันว่าคนชายทั้งหลาย ฝูงใด กริตวา ได้กระทำบูชาแล้วยังกันมหาเวสสันดรก็จักมีผละอานิสงมาก
นักดังอัน เตชนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น จิตวา คั่นว่าตายจากพรากเมืองคนก็จักได้เมื่อเกิดในเมืองฟ้าอัน
เป้นที่อยู่แห่งเทวดาทั้งหลายได้เสวยยังทิพพะสมบัติมากนักและเทศนา วสานตาปฏิฎลาทีนินาปุญญิสฺ ใน
เมื่อแล้ว รัสสธัมมเทศนาแห่งพระพุทเจ้าอันเทศนากล่าวผละอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้น พุ
ชนา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายอันมากนักก็ได้ถึงธัมมวิเสสมีพระเกดว่าต่างกันและ ลางพร่องก็ถึงโสดาลาง
พร่องก็ได้ถึงสกิทาคา ลางพร่องก็ได้ถึงอนาคา ลางพร่องก็ได้ถึงอรหันตามากนักตามสมพานแห่งตนอันได้
ห้อมเหียมมาแต่ก่อนนั้นก็มีและ กณทกรัณณนานิฎฐิตา แล้ว อานิสงเวสสันดร

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง อานิสงส์ เวสสันดร ซึ่งเป็นภาษาล้านนาไทย สามารถแปลสรุป
ใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

อานิสงส์การของการพึ่งเทศน์มหาชาติ การตั้งใจฟังเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบ
บริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยมตฺตโย ในอนาคต

๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร

๓. เมื่อตายไปแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔

๔. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์อีกรอบจะได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสุขภาพดี มีสติปัญญาดี พร้อมทั้งจะมีเวลาปฏิบัติธรรมเต็มที่

๕. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างลักษณะมีสง่าราศี มีเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ครบสมบูรณ์

๖. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จักเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และมีบริวารมาก

และ ยังได้กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการฟังธรรมของแต่ละกัณฑ์ไว้ดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร มี ๑๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนาในสิ่งที่อธิษฐานไว้ และมีที่อยู่อาศัยอันดีงาม มียานพาหนะ มีบริวาร และมีสมบัติพร้อมทุกประการ

๒. กัณฑ์หิมพานต์ มี ๓๔ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนา มีบุตรอันประเสริฐมาเกิด มีภรรยาที่สวยงามและเป็นผู้มีบุญ และมีทรัพย์สมบัติบ้านเรือนบริบูรณ์

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีบริวารครบถ้วน มียานพาหนะ และมีข้าวของครบบริบูรณ์

๔. กัณฑ์วนประเวศน์ มี ๕๗ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีปัญญามาก มีทรัพย์สมบัติมาก และมีโชคลาภ

๕. กัณฑ์ชูชก มี ๗๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีรูปสมบัติ มีเสน่ห์ ได้คู่ครองที่ถูกต้อง และมีบริวารคนใช้

๖. กัณฑ์จุลพน มี ๓๕ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีแต่อยู่ในที่ร่มรื่น อากาศดี มีทรัพย์สมบัติ มีอาหารบริบูรณ์ และมีที่อยู่ที่นอนที่ดี

๗. กัณฑ์มหาพน มี ๘๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักอุดมไปด้วยโรंना สวนพืชผักต้นไม้มากมาย มีสระน้ำเต็มไปด้วยบัว เต็มไปด้วยพืชนานาพันธุ์ และ อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารการกิน

๘. กัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเป็นโพธิสัตว์ เป็นปัจเจกพุทธเจ้า บรรลุธรรมได้ง่าย ได้พบพระศรีอริยมตฺตโย และได้เป็นพระอรหันต์ได้ง่าย บรรลุนิพพานได้ง่าย

๙. กัณฑ์มัทรี มี ๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ

๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๓ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโชคลาภตลอด เป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำกิจอันใดสำเร็จได้ง่าย และ พระยาอินทรีให้พร

๑๑. กัณฑ์มหाराช มี ๖๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก มีญาติพี่น้องมาก มีเครื่องประดับมาก มีบริวารรับใช้มาก และมีพาหนะ

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๓๖ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก ไปไหนปลอดภัย ไม่มีศัตรู และมีความสุขความเจริญได้เร็ว

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักได้เป็นผู้นำ เป็นเจ้าเมือง ที่มีบารมีมาก มีบริวารเก่ง ๆ มาช่วยงานมาก และ ได้เกิดมาในตระกูลที่ประเสริฐ

๒. คัมภีร์กัณฑ์กุมาร ฉบับวงษา นโม ตสสตถุ ชุชโกปี อจตุตตา ปสเสน กถิตมคเคน คนตวา ยาวจตุรสส โปกขรณณิตรี ปตวา จินตสิ สาธโว ดุรา โสตุชนสปริส ทั้งหลาย อสโม อันว่า สรมบถ อันเกิด เป็นที่อยู่แห่งเจ้าพระญาเวสสันดร ยามมทิตมทธา น้ำอันไหลมตราเท่าได้ชูชกพรหมณมนัเทียวก้วย หนทางอันไกลอันเจ้า อจตุตรรสีสหากบอกเสี่ยงหนทางเท่านี้แล้ว มันก็ไปรอดไปถึง ข้างฝั่งตวันวังโปกขรณิ อันมีสี่แจ่ง เต็มรสสเสมอกัน แล้วมันก็จึงรำเปิงว่า อชช อดนายณโห ว่าอชชในวันนี้ ก็เป็นกาลอันค่า สาย พระอาทิตย์ตกตำค่ารับดอยไปแล้ว ส่วนนางแก้วราชมัทรี อันเป็นแม่สองศรีพี่น้อง นี้ก็จักนำเอาลูกไม้มาสู่ห้อง ชะและ มตุคาโมชื่อ อันว่า มตุคามแห่งผู้หญิงทั้งหลาย นี้ เทียนยอมมีคำถนี้ บรูจักสละทาน บานदानหื้อหาย ลาก แห่งยาจกฉนิพกคนขอทั้งหลายตาย

เสวตสส ในวันพรุกเมื่อเช้า นางหนุ่ม เหน่าราชมัทรีอันเป็นแม่สองศรี เขากลับในป่าไม้ดงไพร ภูเยยะเข้าไปสู่ที่อยู่ เจ้าเวสสันดร ภูจักรวอรขอลูกแก้วกันว่ากูได้แล้ว ก็จักรีบเอาแต่อันนา มัทรี บัพันมารอด นำสองเจ้าสอดหนิพลันชะและ อกโสปี ตูโรต เมื่อนั้นพราหมก็จึงเข้าไปสู่เจ้อมดอยคอยอยู่พราหมเฒ่าดา นอนหินผาติมมูร เย็นสุสุราอุณกลางคืนเมื่อนั้นและ ตบन्नรติ ปจุปณาแรมทิสูปิน ในกลางคืนนั้นและ มารอดนางแก้วยอติดา นอนในสลาถ์ลูกน้อย ยามเมื่อเด็กครครอยกลางคืน คีนนางมัทรีฝันเห็นหลานนี้มีด มาก ปุนกลัว เอรูโป คำฝันอันนางก็ว่าเป็นโทษ เทวดารวดสั่งสอน เมื่อนางนอนกลางคืน จักใกล้รุ่งฝันร้าย ของมโนทวารแลธนา

เอวโก ปุริโส นางฝันว่ามีชายผู้หนึ่ง ดำกล่ำ เนื่อมันกล่ำเหมือนหมี เข้ามาสู่กุฎิ ครคราด นุ่งผ้า ย้อมผาดสองผืน ผืนหนึ่งสไบภายนอก ทัดดอกไม้แดงสองหู ยาม มีมือถือดาบ เหลี่ยมมมาป ปุนกลัว เข้า มาสู่สานางแล้ว ก็มาคาราม นางแก้วมัทรี ยับเอาหมวดเกล้าซักเจ้าท้าวอนหงายฝันว่าชายผู้นั้นมาชักเอา ตาทั้งสองแห่งนาง ท้าวได้แล้ว มันก็ตัดเอาต้นแขนทั้งสองหนิก้วยอขวานผ่าหัวอก มันมักป้องจกเอาหัวใจ นางตนประเสริฐ นางร้องไห้เกือบตายนาง มันมาถือเอาวัตถุทั้งหลายต่างๆแล้ว ยามเมื่อเลือนนางแก้วผง หายดไหลดก มันก็ยกเอาแขนนางงามตัวก้าวเข้าป่าไม้สับพลันและนา โสปฏฐิตวา นางราชมัทรี ยังหลับบ่ ขึ้น นางแก้วตื่นครซังฝัน เหตุที่เคยฝันหลากนางก็กลัวตกใจกลัวมากหนักหนาแล นางคณิงใจว่า โอยหนอคำ ฝันนี้นา เป็นอันหยาบ เป็นบาปร้ายนักหนา เช่นหนอ

นางพระญาก็คณิงใจรู้รอด เถิงยอดท้าวโพธิญาณ ว่านิมิตความฝัน อันนี้นา ไผ่จักมาแก้หื้อรู้ถึ แท้แก่กุนางนี้ชา ปันดังกุนาคณิงรู้รอดยอดท้าว เวสสันดร นางก็ลูกจากที่นอน ตันมาแล้ว ห่มผ้าหื้อลูกแก้วทั้ง สองไว้แล้ว นางก็ไปสู่ พระเวสสันดร วเวียงยามสงัดเที่ยงกลางคืน นางก็ไปยืนตีต้อย กะกอกกะแปก ประตุ ศาลาสัญญาหื้อท้าว เพื่อใครหื้อท้าวตื่น เพื่อใครหื้อรู้แจ้งขึ้นคำฝันนั้นนา มหาสโต เมื่อนั้นพระมหาสัจเจ้า อันนั่งอยู่เฝ้าภาวนา ได้ยินเสียงประตุศาลา ดังจะจุดจะจาด ยินเสียงหลากแท้นักหนา พระมหา

กษัตริย์ตันยศจึงพิจารณาดู อาการ เสียงต้อยประตูกุนี้ชา จักผิวว่าผีก็ล้างต้อยทางบน จักว่าเป็นคนก็ล้างต้อยท่ามกลาง จักว่าสัตว์ดิรัจฉาน ก็ล้างต้อยดำ เจ้าก็พรา้รู้ว่า เสียงคน เมื่อนั้นพระทศพลจึงซักถามว่า ไผมาตีต้อยปดุกุทำผิดเมื่อเข้ามาตาย อหิ เทว เมื่อนั้นนางมัทรีจึงขานว่านางมัทรีมาและ พระเหนือหัวเหยย เฝิง ภเท อมหากั มหาสตรสี

เจ้าจึงกล่าวว่า มหฺทิ ตูรามฺหฺรี แต่วันหฺวิทฺติเรมาบวช สร้างประหนด ภาวนาทุกก็ยังหื้อคําคติกา ทุกสิ่ง มิงนางจึงจำเอาวันนั้นนา บัดนี้นางป๋อยมาส ในที่อยู่ห้องสามิ คำว่านางมาล้างคําคติกาเสียแล้ว นาง แก้วแม่จึงมาและ คานเม เทว นางราชมัทรี จึงไหว้พระบาทไ้ผ้วตัน ว่าข้าแต่พระเทียมองค์ เป็นเจ้า ข้าน้อย เข้ามาสู่ศาลากับไซ้จักมา แฝงตนแถมข้าง กับด้วยพระเจ้าเผือกต้นงามด้วยกิเลสถามเยียมใดบมีและ เทว่า ด้วยมีแท้ข้าฝั้นร้ายนักแกตีสหฺลี ข้ามาฝั้นหันหลากนิมิตมากปุนกลัว ข้าจึงจักไคร่มาหาพระจอมหัวกล่าวแก้ หื้อรู้ถึแท้สวสฺตี ข้ามัทรีและ มาผิดเมื่อ เพื่อข้าฝั้นร้ายเมือกกลางคินนี้และ เตนหิ เมื่อนั้นมหาสตรเจ้าจึงถามว่า นางหน่อหน้าฝั้นสันใด นางจูงจักบอกภายนอกศาลาเตอะ เมื่อนั้นราชมัทรี จึงจักเล่ายังนิมิตเก้าตันฝั้น เชิง พระจอมธันนังเกล้า หื้อพระบาทเจ้า

ฟังดูเมื่อนั้นและ เมื่อนั้นพระมหาสตรเจ้า ก็มาถืเอายังนิมิตความฝั้น ดั่งนี้แล้วก็พิจารณาก็รู้ด้วย ปัญญาแก้วแห่งตันว่า ทานปารมีกุนี รียว่า จุกบรมวล แก่กัทำวในด้นด้าว หิมพานนี้ชะและ วันพุกนี้รีย ว่ายาจกจักเข้ามาศาลา สู่ขอเอาลูกแก้วกัทั้งสอง เฟิงมีชะและ คันท้าวแหวดกฎหมายรู้แล้วตนแก้วจึงคินใจ ว่า กุจักเล่าโลม ราชมัทรี หื้อหนีเมื่อแล้ว สู่ลูกแก้วทั้งสองแห่งนางเตอะ พระมหาสตรเจ้ารำเปิงดั่งนี้แล้ว ตน แก้วจึงเล่าโลมว่าดูรานางเมื่อก่อนนางเคยอยู่เหนือที่นอนอันมีสรวีลาดเลิงไลลวดเจือไปด้วยสาดอ้อยและโก เขา สรินงเรานาสนอ้ง ทรงเครื่องย้อมเชียงคาน นางเคยกิน อาหารเหลือหลาก ขึ้นปลามากนำมาในภาชนะ คําแปลงค่า บัดนี้นางป๋อยมาอยู่ป่าไม้ ในดง แม่ทรงหนึ่งเสื่อรายสนถึ นอนเหนือที่ดินตาย ทุกข์เหลือหลาย เตือดไหม้ กินลูกไม้ใส่เหนือตองนอนเหนือที่ดินตาย บมีสาดไว้ ไ้รวดรองนอน มือตางหมอนก่ายเกล้า เป็น ทุกข์จิมเจ้า ยอดจิจุมผางร้ายว่าธาตุนางขร่าเรือก ลูกเยือกปุนกลัว แม้ยามัวเมาโศกเส้านางจูงเมื่อนอนกัน ด้วยลูกเต้าแห่งสองราก่อนเตอะ

พระมหาสตรเจ้าเล่าโลมนางดั่งนี้แล้ว ก็สั่งหื้อนางนอ้งแก้ว เมื่อสู่ศาลาดั่งเก้าหันและ สาวิภาดา ในเมื่อคินนั้นและ รุ่งสายฟ้าฟุ้งขึ้นมา นางพระญาก็มากกระทำวต ปฏิบัติกวาดเผี้ยวอาสนะศาลา นางก็แต่งดา ตั้งไว้ย้งน้ำใช้และกินทั้งไม้สัฟนและน้ำช่วยหน้า หื้อแก่มหาสตรเจ้าแล้ว นางก็มาอุ้มเอาลูกแก้วรักบ่แล้วยิน ผาน จึงพิจารณาลูกเต้าจับขรม่อมาเจียรจาทั้งสองสั่งว่า ตาตา ดูราเจ้าลูกรักแม่เหย คินนี้แม่ฝั้นร้ายแต่ ดิหฺลี สองสรีเหยลูกเต้า จูงอยู่ด้วยกับพระบาทเจ้า อย่าใจไกล สองสเใจอย่าได้ประมาท จูงเล่นไ้กลัพระบาท ไ้ไรสัฟอเตอะ ว่าอันแล้วก็ออกมาลูกแก้วแห่งตัน ไปฝากไว้แก่มหาสตรเจ้าอันนังอยู่เฝ้าภาวนานางเจียรจาเชิง พระบาทว่า อย่าได้ประมาทลูกแก้วแห่งสองเราเตอะ

กันว่านางพระญาสั่งแล้ว นางแก้ว ก็คือเอาเสียมคันรีบ้องจิดกรัดเข้าสอดกันรี หนีไปหาลูกไม้ ก็ เยียะร้องไห้ ก็เยียะลงไป น้ำตาจากเบ้า ให้เข้าด้าวในดงไพรวันนั้นและ ตทา ชุชกโกปิ ในกาลนั้นส่วนด้าว ชุชกพราหมเฒ่าตันลูกเข้ากินงายมันก็สพายถงข่มเท้าพรหมเฒ่าค่อยลงมา หนีเสียจาตป่าถ้ำ ยามกินน้ำอ้อม

เพียงใจมันคงใจว่า ดังนั้นนางมัทรีหลังหนีไปป่าแล้ว ละลูกแก้วอยู่ศาลาและ มันเที่ยวไปด้วยมคคา อันบใหญ่ พรหมเผ้าค่อยไต่ไปตามเข้าสู่อารามปากกว้าง ที่พระเจ้าช้าง อยู่กระทำธัมมวันนั้นและ มหาสโต เมื่อมันพระมหาสโตเจ้า ก็ออกไปนั่งอยู่เฝ้าภาวนาแต่ประตูศาลา เมื่อเจ้าต้นเจ้านั่ง กตางคำและนา อิทานิ กันว่า.มหาสโตเจ้าไปอยู่แล้ว ตนแก้วท่านคงใจว่า บ่อยาคะค่อยอยู่กองทาง วันนี้อาจจักได้ไต่เต้าเข้ามาสู่ ศาลาและ เจ้าอยู่กองทางยากไต่เต้าเป็นยั้งงเล้าอยู่กองทาง ว่าจักได้เหล่าอันแม่คำจักเอามาสู่กนิชะ และ

เมื่อนั้น กุมารทั้งสองพี่น้อง เล่นแต่ห้องศาลาส่ว ชุชกพรหมก็เข้าไปประตูป่าไม่อารมณ์และ โสโธโธณโต พระมหาสโตเจ้าอยู่กองทางก็หันยาพรหมเข้ามาสู่ในที่อยู่อารามก็มีใจบานจมีน เหตุว่าเจ้าจัก ได้ยกขึ้นขึ้นยังหวัระชรถ อันตนได้รารดปรดไว้เจ็ดเดือน คือว่าท่านคุณจักหื้อเป็นไปเล่าดังเกา ใจเจ้ารวด ยินดี จึงเจียรจากตนเกล้าจากตนเล่าเองเดียว ว่าภรรดารเป็นชาวเรา พรหมมาจากมาแต่และ ว่าอันแล้วอันจก เจียรจากกล่าวเป็นคาถาว่า อุภูเรหิ ชาริปฏิกฐโปหาณ วิย ทิสนติ พราหมณ วิยปสามิ นนทิโยมาภินิเร เล ดังนี้

ว่าดูราเจ้าชาลีลูกรักแก้วพ่อ เจ้าจูงมีใจมอลูกมาพันเตื่อะ พ่อก็หันยาจก เข้ามาปรากฏเป็นดังเราทั้งหลายอยู่ในเมืองแต่ก่อนคนลูกเข้ายาจกเข้ามาก่อนนางนั้นและนา จำเนียรแต่พ่อหันยาจกเข้ามา พ่อก็มี ใจยินดีปิติ ชลาบองงาบเหมือนดังชายผู้หนึ่ง ไปสู่ที่ร้อนชะหยาบ กนกหลอนได้อาบน้ำมฤทธาภิเศก มีภักเต ว่าได้แสนชะอมนั้นและ ต่สุดว่าเจ้ากุมารชาลีได้ยินท้าวตนพ่อ ตั้งหน้าพ่อหันพรหมอันจักขานคำตันพระ บาท โอกาส กล่าว คล่าว่าอหิ ปิตา ปสสาหิ ดังนี้เป็นแก้ว ว่าตาต ข้าแต่พ่อพระญาเป็นเจ้า อันว่า ยาจกไต่ เต้าเดินมา อันพระพิตกากากบิกข้า หันแต่นอกอาราม เหมือนพรหมผู้วิเศษเดินด้าวเทสเถิงเรา มาบมีคู่ แสงหาสู่ศาลา คันมันมาถึงแล้ว ก็จักเป็นแขกแก้วแก่เราชะและ วตวา จปนุน คั้นว่าเจ้าชาลีกุมารเจรจากับ ด้วยพ่อตนแล้ว ตนแก้วจักแต่งปฏิบัติครบยาคำมหาสโตเจ้า ตนพ่อเจ้าก็ลูกไปมื่อ ตามคำควรรนำพรหมทุก เยียง ขอเอาเครื่องถนพรหม วันนั้นและ

โสพราหมณ เมื่อนั้น ชุชกพรหม ก็เข้าเมียงตามพ่อ ตั้งหน้าล่อชาลี หันรูปแปลปอดเล็งดูรอดหัน งามพรหมคงใจบอกแล้ว ว่ากุมารผู้นี้ร่ายว่าเป็นลูกพญา อันกูจักมาขอเอาเป็นข้าช้อยร่ายว่ามาอยู่ถ้า หนทางกุนีชะและ ลูกท้าวพระญาทั้งหลายนี้มา จาต่อชาวเมืองก็ว่าจักฆ่า จำไพรฟ้าก็ว่าจักผูกมัดบุดี เขา นี้แกมีกำสรว มาแคว้นใหญ่ จูงเบียนไพรโยธา มากูจักกล่าวกำขนาบคำหลาบแต่หัวที่ หื้อเจ้าชาลีรู้ก่อน หื้อมันเปิงใจอ่อนหาญ ทราว่าอันแล้ว ก็กล่าวเชิงเจ้าชาลีว่า ดูรากุมารน้อยมิงจูงหลักพิกทางกูอยู่อย่ายืนอ ยูทางกู มันจำคำอย่าอู้ตอบแล้ว ก็ปิดมือล่อเจ้าชาลีว่าดูรากุมารน้อยน้อย มิงจูงพิกทางกูอยู่ ตีนถูกถูกหัว ถีบหน้ามิง ว่าอันนั้นและ ชาลี กุมารโ เมื่อมัน เจ้าชาลีหันร้าย เจ้าจึงครายพิกจากหนทางแล้ว

เจ้าจึงคงใจว่า โอยหนอ พรหมผู้นี้บเจียรจา เป็นดังพรหมแต่ก่อน ขอทานเยี่ยะทยานทเยือก ตาเลือกเหลี่ยมบุนกลัว ปากเสียงแข็ง เหยียงหน้าจำคำหยาบเข้าบุนกลัว เจ้าชาลีไค่หัวอยู่ ปู่เฒ่าชีพรหมมีต รนดูปงาม พันแพง นับว่าได้สืบแปดแห่งในตนและนา พราหมณ ส่วนว่า พรหมผู้เฒ่า ก็เมื่อสู่สำนัก โพธิสโต เจ้า อันนั่งอยู่เฝ้า ศาลาอันเจียรจำด้านต่อ เชิงหน่อท้าวโพธิ มันปงลงลงพามันไว้แล้ว อันจักถาม เชิงต

นแก้วยอด สวัสดิ์ ก็กล่าวเป็นคาถาว่า กจิโนโหนโต กุสสล กจิโนโหนโต อนามย กจิอุณเจณยาเปถ กจิ มุลล ฌาพหุ ดังนี้ เป็น แก้วบัวปรีตราเหย ข้าไหว้พระบาทหรี ความสวัสดิ์ ยังค้อยอยู่ได้บ่ห่อนใช้เป็นสันโดชะฤ ทานเลี้ยงต้นในป่าไม้ ก็ว่าแสวงหาห้วยมันและ ลูกไม้ ก้อยได้บ่อแนและฤ กจิทั้งสา เหลือกยง บินยะโย ยังบ มาต้อมต้นท่านและฤ งูสิงสาสิงในป่า ก็บ่มาผกผากท่านเดียวทางชะฤ ในดงไพรปากกว้าง มีทั้งแรดช้าง เสือ หมียังบ่มาสิงสากระทำโทษ แก่ต้นอยู่สร้างโพธิญาณ อันชะแล โพธิสตโต เมื่อนั้น โพธิสตเจ้า ก็กระทำปฏิ สันฐานเจียรจำ กับชุกพราหมณ์ดังอันจึงกล่าวเป็นคาถา ว่ากุสสละเจว โน พราหมณ์ ดังนี้เป็นต้นและ

พราหมณ์ ดุราท่านพราหมณ์ เรามาอยู่ในอารามสุขมาก ก็บ่รำบากด้วยการใด ต้นเราบ่มีอาพาธ ก็ บ่รำบากด้วยโรคและเรามาเลี้ยงต้นในป่า อันแสวงหาห้วยมันและลูกไม้ ก็ยังมีมากห้วยมันและห้วยจวกก็ยังมี มากบ่อฉันและพราหมณ์เหย อญฺฐ ทสพราหมณ์ ดุราพราหมณ์เหลือกและยงบ่แรงมาก ช้วนสินล้ายล่าในดง งูสิงสนในป่า ก็บ่เข้าไกลอาศรม ดงมีหมู่เนื้ออยู่เลื่องลือ เขาก็บ่มาราวิกระทำโทษ เมตตาแล้วรวดหนีไปและ พราหมณ์เหย พระมหาสัตว์เจ้าสำแดง กายิกทุกบ่มี แล้วที่นี้จักสำแดงยังเจ้า

เจตสิกทุกข์ที่ในใจสน้อย เล่าจึงกล่าวว่า สัตตโน มาเสวสตุต อรณฺเณชิวโร อิหิ ปิ ปณฺม เมตตํ ปสา มิ พราหมณ์ เทวณฺณติ ดังนี้เป็นประธานและ ดุราท่านพราหมณ์อันแต่เราได้พุดพรากจากเมืองมาอยู่ศาลาป่า ไม้ พราวด์ได้เจ็ดเดือน ชีวิตก็บ่เป็นกับด้วยเกมโคก เหตุได้เสวยปิยวิปโยคโคกทุกข อันบ่ไ้อ้นหน้าพ่อแม่ พระญาเจ้าและ เล่าเท่าได้เห็นท่านพราหมณ์มาสุบมีคู่ บ่อสอง ท่านทรงครองนักปราชญ์มีเชื้อชาติเหมือนรสี ท่านมีมือถือไม้เท้า แสงใต้เต้ามาสู่ศาลา เหล็กไฟหนบ่อเหม็น น้ำต้นชื้อคนธิ เครื่องรักสีมีทุกสิ่ง หันพร้อม ฉันเราและนา สวาคตนตนเต ท่านพราหมณ์มาเป็นแขกตั้งต้นแรกห้วยที่ บ่ผิดแผกการได้ท่านพราหมณ์มุ่งไปสู่โรง น้ำชำระบาพยุคร ทั้งคู่แล้ว ทา จุ่งเข้ามาสู่โรงเราแพะ นั่งแห่งนี้สบายแรงก่อน

พราตัญญานิ ปิยาลานิ อันว่าลูกไม้ทั้งหลายมีหลายหลาก อันนางมัทรีหากนำมาก็คือว่าหมาก คับตอง มากหาดกินสมผาดช้อยท้อยและหวานไหม้ หมากเต้าสุกร้า หมากม่วงคำสุกเข้มดจดังแก้วสาวราม เขียวท่านพราหมณ์กินเนื้อเจ้า คันเต้าจึงมีแรงชะและ พราหมณ์เหย อิทมปิ ปานียสิต กราพราหมณ์ น้ำกินอันนี้ใส เย็นจะจิว อันนางมัทรีหากตักดีว เอามาสู่ศาลาเมื่อเข้าเขียวท่านพราหมณ์เผ่าดูตักกิน กันถัดแต่อันท่านกินลูกไม้ คันดุดได้แรงชะตาย วตฺวาตจ ปนฺน คันวามหาสัตว์เจ้ากล่าวเท่านั้นแล้ว ต้นแก้วจึงคิงใจว่ากูจักถามพราหมณ์ ผู้จักถามพราหมณ์ผู้เที่ยวเทศไคร้เหตุอันมันมา กูอย่าไปจำน่านช้านานเตอะ กูจักถามดูเหตุ อันมันเที่ยงเทศมา เถิงกุนีก่อ .”เตอะ.” คิงใจดังนี้แล้ว ต้นแก้วกล่าวคาถาว่า อญฺฐตํ เกน วณฺณน เกนวา ปนฺนเหตุนา อนุปตฺโต พรหฺมณฺญํ ตม อชาหิ ปุจฺฉิตํ ดังนี้เป็นต้นและ

กูราพราหมณ์ ท่านอาโสลเชิงปัจฉัยอันใดเป็นเหตุ จึงแสวงกาเที่ยวเทศเดินมาเรากามาท่าน จุ่งกล่าวหื้อรู้คำเคิงท่านก่อนเตอะ ชุกโก เมื่อนั้น ชุกพราหมณ์ ผู้เฒ่าไหว้พระบาทเจ้ากล่าววว่า ยถาวาริ วาโหปุโล สณฺฐกาลนฺนชียตติ เอสนตํ ยาจินฺโต คณฺณกียุจิ ปุเตเมหิยาจิตํ ดังนี้เป็นแก้ว ว่าข้าแต่ พระรสีเป็น เจ้า ข้าจักอุปมาเฝียวเทียม สัททาท่านท้าว อันฤ ท้าวธาวรณฺ ยังมีแม่น้ำใหญ่ห้าประการ อาจารย์เจ้ากล่าว ไว้ว่า จักใจสืบสายมา แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากราชสี ตัวผ่นแผ้ว แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากช้างแก้วราช กุญชร แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากมัสสตรตัวองจาด แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากจิว อุตฺตสุภราคตัวงาม แม่หนึ่ง

ไหลออกมาตาม เหวหาดลูกแต่เจ้าฟ้าหยาดลงมา เป็นม่านที่หลวงทำสิ่งตกวิ้งลงมาคือว่า คังคางมสะอาด
ยมมุนาฟาดฟัดอง อจิรวดินองแถวถึง สรรพหลังไหลตาม

มเหสี หลามไหลกว่าในปากกว้างหิมพาน ไส้เชียงคนในเถื่อน ไหลละเลื้อยสุดตา ผูกปลากุ้งหอย
เล่นสอเสี้ยวผัววังยับอระบ่าเปิงเต็มงามบ่เคียด บ่แห้งเหือดเงินวัง ยังบ่าเปิงเต็ม ทุกเมื่อ ด้วยกระแสนานาคี
ตั้งสายสัททาท่านท้าว อันลือทั่วตัวชมพู ส่วนต้นภูนี้ เป็น พรหมเฒ่า ทุกขไรรยากลำบากเปี่ยงหลอตาย
ชื่อว่าข้าหญิงข้าชายช่วยใช้ ก็หาบ่ได้ในเรือน เดินดงชมของ อันท้าวไธทองเที่ยวมา อันข้าอาสาละเชิงเจ้าเพื่อ
ไค้ขออุเต้า ท่านรสี ยังขาลีและกันหาลูกท้าวจูงนาวเทพาน แก่ข้าอัน อว่ายหน้าเข้ามาขอนี้เตอะ ต่สุตวา
มหาสโต ที่นั่น พระมหาสโตเจ้าได้ยินพรหมเฒ่า กล่าวขอทาน ก็มีใจบานชมชื่นใจต้องตื่นยินดีและ เป็น
ดั่ง เสฐฐิผู้หนึ่งมีศัทธิฐานตั้งไว้ยังถ้ำค้ำปหนึ่ง ตั้งไหว้เหนือมือผู้ทุกขไรรู้ อันยื่นมือไปขอ ได้คำปอ
ป็น บโหดได้และรวดยินดินนั้นและ ยับพุดศิริ ปาไม้จ้ำจกหื้อให้ร้องก้องไห้ไปมา จึงกล่าวเป็นคถาว่า
ททา,บน วิกปปามี อิสสโjoy พราหมณปาโต คตาราชปุตติ สายั อญจาโต เอหิติ ดังนี้เป็นต้นและ ดูราพ
ราหมท่านมา ทานอันใดงามแ่ง กูก็จักหื้อทานอันนั้นแก่มิ่งพรหมชะและ บัดนี้ท่านมาขอเอาสองกุมมาร
ลูกเต้า กูก็จักหื้อเจ้าเป็นทานชะและ เราก็บังรับไว้ ด้วยโลมเจรธัมม์ ท่านจูงมาเป็นเจ้า นำลูกเต้าไป
เตอะ ประการหนึ่ง นางสายใจผ่านเฒ่า คั้นรุ่งเช้าสองดวงตาวังลงใกล้คำ นางท้าวพราเทียวมาชะและ เอรกติ
ท่านจูงยังอยู่ในแก้วคูศลา หื้อนางพระญามารอดยังจอดคั่นเดียวก่อนนั้นเตอะ ตสยหา อุปปมาวิติ
ดูราท่านพรหม ไวหื้อนางนงคาร มาอาบน้ำลูกน้อย อ้มแล้วจูบจอมใจ สองศรีหน่อไธ ทัดดอกไม้ทาเงิน วันนี้
ท่านจูงอยู่เป็นคู่ต้นเรา ตาวันออกมาทุกเช้า ท่านเยียนำลูกเต้าเราไป

ทรานามอุปหิ ดูราท่านพรหม นางมัทรีจักเอาดอกไม้อันดงาม มาหลายสิ่ง สองเจ้าตัดพร้อมยิ่ง
หลายอัน ทั้งจัมมันหอมชะซอน ทาสองอ่อนน้อยกุมาร ทั้งอาหารหลายหลาก ลูกไม้มากห้วน เพื่อเป็นเข้า
ไท่ถ่ง กินหนทางแล้ว ท่านเยียนำลูกแก้วเราไปวันพุทเตอะ ชุชกพรหม ไหว้พระบาทเจ้าเจียรจำว่า
สามภิลาจามี ข้าแด่มหาราชเจ้า ต่หนองอาจบัดนี้ โอกาสกล่าวคังคาง ว่าหื้อข้าอยู่ในอารามจันลูก วันพุทจึง
หื้อ ข้าไป ข้าบยินเปิงใจ อันจกอยู่ ข้าเฒ่าปู่ขอไปชะและ คั้นว่าข้านอนในแก้วกู ข้าเฒ่าปู่กลัวตาย
อันตราย หลอนเกิด คำเดือดร้อนหลอนมี ในรวายตีบขึ้น หลับบ่ตื่นหลินตาย ก็จักผานใจ พระสมสายผาบฟ้า
อันจักสงสการซากข้าแก่กลางไพรชะและ ข้าจักไปวันนี้ บ่อยู่แห่งนี้ กูตามท่านชะและ นเหตุรยา จโยน
ข้าแด่มหาราชเจ้า ชื่อว่า มาตุคาม ผู้หญิงทั้งหลายนี้ จักเป็นที่เข้าไปหา ยาจกวันฉกคนขอทั้งหลายนี้บ่มี
และ หญิงทั้งหลายนี้เทียนยอม กระทำหื้อเป็น อันตรายหายจากบาปแก่ยาจกทั้งหลายและ หญิงทั้งหลายนี้บาง
พ่อง รุ้ยเรียนมนต์ คตเคี้ยวกระทำรับเรี่ยวแก่ผัวต้น หื้อเป็นคนท่นเทียนกับเขาเงินมีเขาด้วย บ่วุฒิสักอัน
และ

คั้นว่า ราชมัทรี มารอดแล้วรอดกูแก้วอาราม จักมีความเคร่งเครียด หื้อเป็นเหตุในทานชะและ
นางจักมาเป็นอันตรายเจ้าท้าวลูกเต้าคำรามท่านชะและ หญิงทั้งหลายนี้รู้เรียนมนต์ เสบรียายำยากระทำตนพ
ระบาท มือซ้ายพาดหัวอกหื้อเจ้าตกใจกลัว อ่อนยาม หื้อเจ้าครอบใจชะตาย คั้นข้าเอาจูกหญิงชายเจ้าหนีจาก
วันนี้หากยินควรชะและ สทรายทานิ ทนเต บัดนี้ท้าวสัททาทะเจ้อแล้ว จึงหื้อลูกแก้วเป็นทาน อันว่าสอง กุม

มารงามแ่ง อย่าหื้อทันหันหน้า แม่พระญา นางจักมากระทำร้ายราบ อันตรายหากเหมือนมีขออำนาจพระศรี แต่เข้า นำลูกเต้าท่านหนีพลันชะและ ข้าแต่่มหาราชเจ้า คั้นว่า พระราชเจ้าจักสั่งอำนาจจากลูกเต้าอันใดก็จากรางแล้ว ยังลูกแก้วท่านทั้งสอง สรีบวทองงามแ่ง อย่าหื้อทันหันหน้าแม่พระญามาเตอะ บัดนี้ท้าวมีศรัทธา เชื่อแล้ว จึงหื้อลูกแก้วเป็นทาน เป็นผลสารอันประเสริฐ จักนำเอาเจ้าเมื่อเกิดเมืองสวรรค์และ พระมหา สัตเจ้ากล่าวว่สนี่ สเจตเน จเสทญฐ์ ดุราพราหม ผิท่านบ่ไค้หันหน้านางแก้วยอดฟ้า มัทธิผู้มี วัตงามแ่ง ปฏิบัติแก่ผัวตน ดังอันฤ ขาสองคนพี่น้อง คันท่านเอาหนีจากห้องหิมพาน ท่านจูงสองกุมมาร เมื่อถวายแก่ พระญาตันปู สองขาอยู่ในเมือง พระบุญเรืองอะครวตันท้าวชื่อสญะเขย อันอยู่ในเมืองเจตุดตร นครนั้น เตอะ อิม กุมาระ คั้นว่าหันแล้ว สายใจเมื่อรอดแล้วสองหนอแก้วเมื่อถึงเมือง ปากจำ เนื่องชมชื่น หุมทั้นใน ใจ เข้าของอันใดมีบ่ไว้ แดนแต่งให้ปันพราหมมาละและ ชุขพราหมกล่าวว่า อเจทนสสุกายามิ ข้าแต่ มหาราชเจ้า ข้าเฝ้าจักเมื่อเมือง

เจตุดตร นคร บ่ได้ กลัวท่านไค้คุบชิงเอา สองนงเราหนุ่มหน้า ข้าเฝ้าหากยินกลัว ยังพระเหนือ หัวตนปราบฟ้า หันข้าผูกสองกุมมารอันเป็นหลานท่านท้าวเมื่อรอดค้ำวสิมพิ ท้าวปิดตาต่นป่อแห่งจักเจ้าโชค มโนโพทะแกข้าว่า พราหมผู้นี้คุบชิงเอา หลานกุมารชะตาย ว่าอันแล้ว ก็จักกระทำทัณฑกัมม์แก่ข้า คือว่า ควรก็จักฆ่าหื้อตาย ควรขายก็จักขายหื้อเป็นแดน เทียงจักกัมหน้า สู่ทางตายชะและ ข้าึงท่านชิงเอาแล้ว ข้าเทามีมืออันเปล่าเข้าเมื่อสู่สำนัก เมียแห่งข้าผู้ชื่อว่า อมิตตดา ปันน่านั้นชะและ เมียแห่งข้าผู้ชื่อนั้น ก็ดาคำ ร้าย จักใจด้วยคำว่า พราหมผู้นี้หาปัญญาบ่ได้ ขอข้าหื้อได้แล้วปล่อยหื้อท่านชิงเอาว่าอันชะและ เวสสนต ดร อาห พระญาเวสสันดรเจ้าจำกับด้วยพราหมเฝ้าเล่าโลมใจว่า ดุราพราหม ท้าวตนนั้นบ่ใจสามารถ เลยะมเมตติโต ตั้งอยู่ในเมตตธัมมีย่อมอินดุกรุณาผู้ไรหาเข้าของบ่ได้ ย่อมหื้อท่านปานดังท่านนี้และ ดูการาท่านพราหม คันท่านนำสองหลานเมื่อรอดแล้ว ท้าวไยยอดสญชัย คันทันหลานเมื่อรอด รู้ด้านถ้อย ตอบคำ หลานท้าวองการตนชอบด้วยประกอบด้วยเมตตธัมม บ่กระทำบาปยาบจำ บ่ฆ่าท่านชีพราหมนาย ชะและ นา ท้าวมีใจชมชื่น เข้าของยื่นปันพราหม ไถ่สองหลานงามท่านไว้ พราหมหากจักได้เหลือใจชะตาย ชุขพราหม ฟังคุบยินชอบจึงกล่าวถ้อยตอบขุนธัมมว่า

นหตมมิ กริสสามิ ข้าแต่พระบาทเจ้า หื้อโอกาสคำสอน ข้าบ่หลอนจักกระทำตามได้ ข้าเทเอา สองแก่นไฉนริน เมื่อสู่เมืองกลิงกราช อันว่าเจ้ากุมมารอันมีรูปงามล้วนหน้า จักเอาเมื่อไฉ้ข้าบ่เรียวเมีย หื้อกระทำการทุกคำเข้า ยามนั้นเมื่อสองเฝ้ากอดกันนอนชะตาย ผรุสส วจัน สุตวา เจ้าชาลีสิริรัตพัน แผ้ว และนางหนอแก้วกัณหา ได้ยินคำพราหมคำหาหยาบร้องออกปากเสียงแข็ง สองเปิงแปลงกลัว เป็นข้าใจต่อหน้านางพราหมณี ก็ชวนกันหนีไปด้วยปองเลียบไปสู่ห้องศาลา บ่อาจสามารถจักอยู่ได้ ไต้ คลุมเครือเขา เป็นดังพราหมจักไรเรียเอา ที่นั้นสองตน เราพากันตันซ่อไม้สู่ห้องไพรสน มีตกอันหัวอกปั่น ร้อน บ่ห่อนจักลี้ตนอยู่ได้ สองแก่นไฉ้ฟังผะหนี จักไปลี้อยู่ที่ใดก็บ่ได้ เป็นดังพราหมเฝ้าเข้าใกล้ครุ่มไม้ ยับเอาเนง เราจึงหนีกว่าเถิงทาน้ำไปกษณิเจ้าชาลีจึงเอามาคาดฝ้ายอมผาดกับตน เอากันลงลี้อยู่ที่น้ำเล็ก เปียกค่อ ยอหัวออกได้ น้ำแวดไว้ทั้งตัว เอาใบบัวงำห้อย เบือลี้เฝ้าปู่ชีพราหมม วันนั้นและนา

ตมตถิ ปกาเสนโต สตถา อาห พระตันเป็นเจ้า ปราบเหง้าติโลกา พระจักโข อตถบาลีอันนั้น มาหื้อแจ้งจึงแสงเทศนาว่า ตโต กุมารโ พยตติตา สุตวา ลุทธสส ภาสิตตฺ เตน เตน ปถวิสุ ขาสิ กณหา ชินาจุโถ ดังนี้ ภิกขเว ภิกขุทั้งหลาย ผุ้ทรงสิลใสสักสวาด อันว่า เจ้าน้อยราชกุมาร ได้ยินพราหมณ์จำก่า หยาบกล่าวขนาบปุนกลั้ว สองจอมหัวทั้งคู่ ยืนกลั้วอยู่สาหัส อตใจฟังบได้ สองแก่น”ไ้ แล่นผะหนีพาย ชีพราหม ปู่เฒ่า เข้าอยู่ในน้ำแคใบวันนั้นและนา ชุชโกปิ อตสา เมื่อนั้น ชุชกพราหม บ่หันสองกุม มารในสฐานที่ใกล้ต้นทานไ้รสีจึงจำคำหยาบคำลาบ ท้าวเวสสันดรว่า

ดูรา วเสสันตร เหย บัดนี้กูวอนขอลูกแก้วท่านหื้อทานแล้ว ชอบตามธัมม์ ทำจำกูเมื่อสู่ ท้าวตัน ปู่สองขา กูบจักเมื่อเมืองท่านท้าว ในด้านด้าวสีพี เมื่อกูจักเอาสองสรีเมื่อเป็นข้าใจ้ ดอกหน้าเมียกูว่าอัน ท่านป้อยเล็งดูลูกท่านแล้ว สัญญา คือว่า พับตาละ ยกคิ้วยั้วหน้า ร่อหื้อลูกน้อยท่านหนีปล้นบัดนี้ ท่าน เยียะดังบ่หันปู้ เท้านั่งคู่เข้าพบแพ่งเชิง อันว่า คนในเมืองลุดาว ไผจักรู้ร้ายเหมือนดังท่านท้าวรสี บมีและ บัดนี้ท่านรสี ก็ยังรู้ร้าย ปุนหมายแท้ดีหลียังใจ้พระรสีกบ่หื้อชมชื่น เจ้าตื่นใจ ตื่นใจกมอง เมื่อนั้นและนา ตสุตวา มหาสโต เมื่อนั้น พระมหาสัดเจ้า ได้ยินกำพราหมเฒ่ากล่าวติเตียน จำเนียนแต่ต้น ต้นได้หัน หน้า อันจักได้หื้อลูกกำพราเป็นทาน มีใจบานชื่นชม ใจหอมชื่นด้วยชีพราหม บัดนี้ท่านพราหม ได้ยิน กำผานผิตผะก เป็นดังหัวใจจักแตก ยามเดียว พระสมเณลิว ปราบฟ้า จึงอว่ายหน้าต่อตา จำพราหม แห่งกำงานปุลมพราหมเฒ่าอยู่ศาลาว่าดูราพราหมกูนี้บ่ห่อนจักลายมิง อย่าหมายหน้าต่อต่นกู ท่านจง ค่อยอยู่นี้ ลูกกูร่อยปายลี้เปือกลัวพราหมชะและ กูหากจักไปหาเอามาหื้อได้ ยังสองแก่นไ้ กุมารหื้อ แก่ ท่านชะและ

ว่านั้นแล้วเจ้าจึงเยื่อนย้ายลูกคุมคว้าย จากศาลา ไปตวยหา สองปุตตางามแ่ง เตียวตามแต่รอย ติน อันสองนรินเตียวถึงท่าน้ำสระ รสีหันรอยตีนลงสู่โปกขรี ท่าน้ำ เจ้าจึงข้าคะนึ่งดูใจว่า สองบุญชู ลูกแก้ว หันรอยตีนลงสู่ น้ำแล้วดีหลี อันจักเรียกหาเจ้าชาลี มาก่อน ด้วยเสียงอ่อนร้องหา เจ้าจึงกล่าว กลาวว่า เอหิ ตาต ปียปุตตา ปุเลถมม ปารมี ดังนี้เป็นเคล้าว่า ดูราเจ้าชาลี สรีลูกอ้ายป่อเจ้าจูงมาด้วยมือ ตามกำปัสบปล้นทราเจ้าจูงช่วยกูสร้างก่อปารมี ธัมมแต่เตื้อะ หื้อได้ถึงแก่สัพพัญญู ตัญญาณ อันหนึ่ง พราหมผู้นี้มาว่ากำกำร้ายว่าเหลือใจ ปานดังไปแสนเปี้ยว ูใหม่หาสุขบได้สักยามและ เจ้าจูงมาเป็นดังน้ำใส งามชื่นช้อย หดหล่อย้อยหัวใจยังพราหมตาร้อนไ้มกว่าไฟเผาและนา ยานานาเมโถล เจ้าจูงมาเป็นดัง สำเภาคำล่ำเล่ใหญ่เอาป่อใส่ บ่หวนไหวในท่าส้าสาคร หื้อกูป่อชีซอนไปถึงฝั่งกล้ำหน้า คือฟากฟ้าแต่ สงสาร มีนิพพานเป็นสุขยังข้าสิ่งโลกา ยังคนและเทวดาแสนหมู่ ปอกี้จักเอาเข้าสู่นิพพาน จากสงสารที่ ร้าย ด้วยอันหื้อลูกอ้ายป่อเป็นท่านนี้เตื้อะ

ตสุตวา ชาลี กุมารโ เมื่อนั้น เจ้าชาลีกุมมาร ได้ยินกำพระ๓บาลตนปอดันถ้อยต่อร้องหา ด้วยสัญญาจะใจ บ่อาจจกอดได้แต่สระสรี เจ้าจึงคินใจว่า พราหมผู้นี้แมนมันจักฆ่าจักตีลูกกูฉันใดก็จูง กระทำตามใจมันเตื้อะ กูอย่าหื้อป่อกูเรียกป่อสองทีเตื้อะ ว่าอันแล้ว เจ้าก็อเปิกยังใบบัว อันกันบนหัว แห่งต้นเสียแล้ว ก็ออกมาจากสระแก้ว เทาตบเดียว เตียวมาหาท้าวตันป่อ ร้องให้ต่อนมัสการ เจ้ายินผา นกราบไหว เยียะร้องไห้ ก็เยียะเตียวมา ถือเอาหลังบาทาท้าวตันป่อ ร้องให้ต่อนพวนเช่นและนา

อด มหาสโต เมื่อวันนั้น พระมหาสโตเจ้า ก็บ่หันลูกเต้าท่านทั้งสอง จึ่งถามเจ้าชาลีว่า ดูราเจ้าชาลีสิรัก รัก ป่อลูกน้อยหน่อสายตา อันว่า นางกัณหาน้องเจ้า เข้าลีหน้าอยู่ทางใด นั้นชา ตาตุ เมื่อวันนั้น เจ้าชาลี กล่าวไว้ เยียะร้องไห้ ก็เยียะเจียรจำ ว่าข้าแต่พระปิตตาเป็นเจ้า ในเมื่อภัยใหญ่และเกิดมีแก่สัตว์ทั้งหลาย คือว่า ท่านฆ่า เทียนยอมอวายเป็นสูกทางหนี บ่มีใครได้ไปเป็นกู ไปอยู่คนเดียว นั้นนางกัณหาธิดาน้องข้า บรู๋ที่ไปลีหน้าอยู่ทางใด และ ป่อเหย อดทมสโต เมื่อวันนั้น พระมหาสโตเจ้า ก็รู๋ว่าดังนี้ ร้อยว่าลูกกูทั้งสองได้หื้อกำกิดกา แก่กันไปมา ว่า คันไต้ปี๋ อยวาม้องยังหนีเน้อ ว่าอันชะและ พระมหาสโตเจ้า แหวด กฎหมายรู๋ตั้งนี้แล้ว ตันแก่วักเรียกหานาง กัณหา ในเถื่อนอันจกออกมาเป็นเพื่อนเจ้าชาลี พระรสเป็นเจ้า เรียกเอาลูกเต้า ผู้ชื้อกัณหาธิดา ลูกรักญิงเดียวแก่ป่อเหย เจ้าจูงช่วยกูป่อสร้างปารมีธัมม์ ได้หื้อเต็มแก่ หัวใจป่อ ด้วยอันหื้อลูกน้อย ห้อยเป็นทาน พรหมผู้นี้ ก็มาว่า กูป่อนี้ล่ายพรางมัน จัป่อนี้เป็นดังไฟ พันพวงมาพอกร้อนแต่นอกในเถิงเจ้า จูงเอาน้ำแสนโหมมาดลหล่อ หื้อใจป่อเย็นมาต่อนะ เจ้ายามนั้น ว่าเมโทด เจ้าจูง มาเป็นสเภาค่าเล่มใหญ่ เอาป่อใส่ไว้ บ่หวันไหว สมุทสาคร คือ ภาวสงสาร หื้อเถิงฝักลำหน้า คือ นิพพานนั้นเตอะเจ้า คันป่อข้ามพ้นแล้วและเท่าจกข้ามผู้เองเดียวตั้งบ่มีวันและนา ป่อจกยกเอาสัตตโลก กับทั้งเทวโลก ข้ามพ้นจากโสมสงสาร ด้วยญาณอันเจ้าหากำชุนั้นและ เจ้าเมื่อวันนั้น นางกัณหาธิดา ได้ยินเสียงท้าวตันป่อ อันตั้งหน้าต่อร้องหานางมีน้ำตารักป่อคินิจเ็จอวดังนี้

กูบ่ควรหื้อป่อ กูร้องถ้วนสองที นางก็แบ่งใจดีว่า พรหมผู้นี้แม่นมจกฆ่าจกขาย กูด้วยประการ ฉันทไค้จูงหื้อกระทำความตามใจมักแห่งมันเตอะ ว่าอันแล้วนางแก่วักเปิกเวิก เสียยังไบบัว อันกั้งกลางหัว แห่งตันเสียแล้ว ก็ออกมาจากสระแก้ว พรากเตียวมา เจ้าก็ถือเอาหลังบาหาตีนซ้าย เจ้าบาดร้ายไปไกล นางจอมใจรักป่อ ร้องไห้ร่อนผวนเช่นและนา เตสอสุณี อันว่า น้ำตาแห่งสองกุมาร ทั้งสอง ก็ไหล หลังถั่งตกเหนือหลังตีน พระกูปาลยะย้อย แห่งสองออนน้อยกุมาร ปานดังดอกบัวบานนั้นก็มีและ ตสส อสุณี ส่วนอันว่า พระมหาสโตเจ้า อันรักลูกเต้าทั้งสอง ก็ให้มากนักหนักหนา อันว่า น้ำตาแห่ง มหาสโตเจ้า ก็ไหลตกต้องเหนือหลัง แห่งกุมารทั้งสองป็น้อง อันใสงามเป็นดังพิดานค่านันและ อดทมสโต เมื่อวันนั้น ส่วนอันว่า มหาสโตเจ้า มีหัวใจปานดังจักแตก กิ่งไปมา เจ้าลูบก็หลัง สองบุตรตาป็น้อง ด้วยพื้นมืออันอ่อนนุ่มสุขุมแล้ว ยังลูกแก้วทั้งสอง เจ้าก็หื้อยืนอยู่ ต่อหน้า จึ่งเล้าโลมลูกแก้ว กำพรา สองสรี ว่าดูราเจ้าชาลีสิรักรักแก้วชายเดียวแก่ป่อเหย มีคาวว่าเจ้าบรู๋ยังหัวใจ แห่งกูบ่อ อันมีปกติคิดใจต่อ ยังทานอันและฤ อันว่าหัวใจแห่งกูบ่อมีไค้หื้อยังทาน อันมีในตนเป็นยอดย่อมคินิจรอดคินวันตาย จูงหื้อ มโนรสกำปรารณาแห่งป่อหื้อถ้วนต่อบรมวลเตอะ เจ้ากูบ่อก็จักหื้อเจ้าทั้งสอง เป็นทานแก่พรหมวันนั้น ชะและ ว่าอันแล้วเจ้าก็กดตำลูกแก้วแห่งตัน ก็หื้อมายืนอยู่สองหน้าเป็นดังป่อคักคดค่าจว ว่าตามตัวใหญ่ น้อย คะค้อยตามอันเปิงใจท่านและ โสกริพระรสิตนผ่านแล้ว ก็จำเชิงถูกแก้วตันชื้อชาลีสิรักรักชายเดียว แก่ป่อเหย จำเนียรแต่กาลนี้ไปภายหน้า เชื้อเจ้าทั้งสอง ก็ได้ชื้อว่า เป็นข้าแห่งชี พรหมแล้วและ ผิดว่าเจ้า มักไค้พ้นจากข้า อวาม้องออกเป็นไท ผู้ใดมีใจมักไค้ไค้เจ้า เอาเป็นลูกเต้าสืบวงศา หื้อหาค่านิงขามขึ้น ซ้อยมายืนยอป็นหื้อชีพรหม ยามนั้นเจ้า จิงพัน อันเป็นข้าอวาม้องออกเป็นไทชะและป็นดังนางกัณหา น้องเจ้า สรมหม่นหน้าปอตาผุหินชาติกาตำก้อย คือไพร่น้อยแต่ปชา อันบ่ใช้ท้าวพระญา จักมาไค้

หาได้ แต่อันมี ปุชีพราหมณ์ผู้เฒ่าองค์เจ้าก็จักได้ออกเป็นโทษและ เฒ่าจักมาฆ้องเสียชาติเชื้อเรา อันเป็น
ชาติติยราชชาติท้าวพระญาและ

ยธน์ เข้าของอันและร้อยบ่มีแต่ไพร่น้อยและริพล โยธา เฒ่าเว้นไว้แต่ท้าวพระญา จึงหาได้คน
ทุกขไรรหาดอมตาย และนา เหตุนั้น ผิว่านางสายใจน้อยเจ้า ไค้หื้อพ้นจากข้าเฒ่าชีพราหมณ์ จึ่งหื้อหา
ช่างสารหลายพังพายงามปอร้อยข้าใหญ่่น้อย ก็สันเดียว คำแดงงามเปี้ยวเปล่งป้อยปอร้อยแตงนำมา
ข้าญิงข้าใหญ่่น้อยจุนคนตักแต่งเข้าของถ้าไล่เจ้ายามนั้นจึงพ้นจากข้าเฒ่าชีพราหมณ์และ พรหมหาสตรสี
ก็สั่งเจ้าชาลิดาว่าดังนี้ วันนั้นและเฒ่า คั้นว่า พระมหาสตรเจ้า ตัดค่าลูกเต้าตันแล้ว ก็เล่าโลมลูกแก้ว
อยู่ในกำ เจ้านาสองขาเมื่อสูในที่แก้วกุศลาอารามแล้ว เจ้าก็ถือเอาน้ำต้นคนธี มาไว้ในที่ใกล้ต้นคำ
เจ้าก็กระทำให้ลูกเฒ่ายัง ปัญญาสัพพัญญูหื้อหมั้นรัดขาคั้งกัน จึ่งเรียกเอาพราหมณ์ผู้เดียวหนมาใกล้เจ้าก็หื้อ
แก่นไขเป็นทาน แก่ชุกพราหมณ์ขนาดน้ำด้มกยากกฎหมาย สมบัติทั้งหลายมีในโลกก็บริโภค จักปรารถนาเอา
ยังสัพพัญญูเราผ่านแล้วอันจักนั่งแท่นแก้ว เทสนาธัมมคั้นว่าท้าวปรารถนาเอาแล้วก็หื้อลูกแก้วเป็นทานแก่พ
ราหมณ์อาจารย์เฒ่าแก่ ก็มีวันนั้นและ ตมตถ์ภาเสนาโตสตรธา อาห สัพพัญญูพระพุทเจ้า จักสำแดง อุดถ
อันมาหื้อแจ้ง พระจูงแสงเทสนาเป็น ถภาว่าตโตกุมมาโร อทาย ชาลิกฤหา ชินาจุโภ พราหมณ์ อทาจิตโตปุตต
เกตน มุตตมฺ ททาสียํ ภิสสนกํ ตทาสีโลมหํ สนํ ยํ กุมารโบริพนมฺหิ เมทนีย สมกบถ ดั่งนี้เป็นเกล้าและ ภิกขเว
ดูราภิกขุทั้งหลาย ในกาลนั้น ส่วนว่า พระเวสตรสีตันจำเรณูสวัสดิ์แก่ชาวสีพันคร ทั้งหลายก็มาเฒ่าแล้ว
ยังลูกแก้วทั้งสอง ด้วยใจใสยินดี เจ้าก็ไหลหลังถึงตกลมมือพราหมณ์แล้วก็หื้อลูกแก้วเป็นทานอัน รเสียงบัน
ดาน เกลาคลึงเส้นขนตื้นปนกลัว หนึ่งห้วยบงกชกลั่น แผ่นดินลั่นไปมา ตทาสียํ ในครายามนั้นส่วนพระต้นงาม
แก่ จำเรณูแก้วสีพี เจ้าก็ยออุชูลีกลาปไหว้ จึ่งหื้อสองแก่นไ้กุมารเป็นทานอันยิ่ง เจ้าจ่อมมิ่งยินดียังชาลี
และกัณหาทั้งคู่เคยสุขขุมา ณ ถวาย เป็นทานบ่แพ้ท้าวก็แรกเอา ปัญญาสัพพัญญูและนาทานเตเชน อันว่า
แผ่นดินหนาสังขยาว่าได้ สองแสนสี่หมื่นโยชนะ คนนาก็ร้องก้องสนั่นหวั่นไหวไปมา เป็นดั่งช่างสารตัวลง
น้ำมันทันแก่พญากล้าแก่ขอปอหม้อเอาบ่ได้และ ร้องแสนสครี้นเล่นไปมา นั้นและ

สาครโธ อันว่าน้ำสมุทรสาคร ก็ขจรเขรือกเยือกดีฟอง นองดีฝั่งไหลหลอถั่งไปมาก็มารักและสเน
โลอันว่า เขาสิโนลราชปัทมาอันเป็นพระญาแก่ดอยทั้งหลายนั้นก็เบนหน้าเฉพระเชิงวงกฏแล้วก็ก้อมไปมา
เป็นดั่งยอดหวายอันท่านลนไฟไกววัดแกว่งไปมานั้นและ สกโก อันว่า พระญาอินทสุรินทเจ้าฟ้า ก็อว่าย
หน้าร่อเมืองคนยินดีตบตันแขนบูชาหื้อเสียงสาธุการมากนักรพราหมณ์ก็มีใจ ชมชื่นยินดียอมยี่นสาธุการ
มากนักรและสพเพทเวา อันว่าเทวดา ทั้งหลายมวลงมูถ้วนหน้าอยู่สาธุการมากนักรและอันว่าเสียงโกลาหล
เกิดก้องเป็นต้นว่าแผ่นดินร้องและดินร้องและดอยคางก็ขจรขึ้นไปต่อเท่าโสฬสมหาพรหมสวรรค์เทวโลก
พื้นก็มีและ ขนิติกอันว่า ท่าฝนเมฆธาราก็ไหลหลังถึงตกลมมากระศรีหากปนกลัว อการิ อันว่า สายฟ้า บั๊
กาลควรแมบรวาย เรื่องเหลือทั้งปวเป็นดั่งฟ้าจกผ่าดินทรายหิมวนต์ สัตว์ทั้งหลายในเถื่อน ราชสีเป็น เสือ
เหลือร้องนันท้องครครินเป็นเสียงอันหนึ่งอันเดียวก็มีและเฒ่ารูปควรปนกลัวมีมาก อัศจรรย์หากปนกลัว
เช่นและเมื่อนั้นพระมหาสตรเจ้าจึงจำกับด้วยพราหมณ์เฒ่าว่าภรรพราหมณ์มนูรักกัญยังหนุ่มน้อยน้อยกรักเท่า
หัวใจเท่าว่าปัญญาสัพพัญญูอันใดอันประเสริฐ กูรักกรำเรศกว่าสองขา ดั่งจักสองขาสังขยาเรารักร้อยเท่าพันที่

รักเถิงหมื่นเหลือแสนเหตุนี้จึงจึ่งแขนลูกกุมารถ้าแก่ชีพราหม เหตุใครได้ปัญญาสัพพัญญุตญาณนี้และ
พระมหาสัตว์เจ้าคันทาห์ทอนแล้วยังลูกแก้วทั้งสองเจ้าบังเกิดยินดีว่าสุทินนันทาเมทานดังนี้โอยหนี ทานอันกุ
หากหือเป็นทานอันดีนักและ ว่าอันแล้วเจ้าก็เล็งดูหน้าลูกแก้วทั้งสองวันนั้นและนาซุชโกปีส่วนซุชกพราหม
ปู่เฒ่าบมีเชือกอันจักผูก สองเจ้าลูกพระญา มันทันก็ละลงพามันไว้เข้าสู่ป่าไม้แสวงหาขี้เฌอเขาอันจักผูกยัง
สองเจ้า ลูกพระญา ก็หันมหารตาเครือใหญ่มันก็ก้มได้กัดเอากัดเครือเขาด้วยเขี้ยวทั้งคาบเกี่ยวเคือลือเฌอมา
ผูกซาลิแขนขวากับมือนางกัณหาเบื่องรักร้าย คาคักกับกันพันพวงเป็นเกี่ยวหนึ่งเหื่องหนึ่งก็เอาตีหลัง สองหน่อ
แก้วลากลับ และนำไปวันนั้นและนา ตมตถ์ปกาเสนโต สตถาอาหพระพุทเจ้าจักสำแดงอถันนั้นมาหือแจ้ง
พระจิงแสงเทศนาเป็นกถาว่าตโต โสพราหมโณ ลุพโพ รตทนเตหิสินทีย รนตยทเถ กนธิตวารตานย
อนุปฏฐ ติโตรช มาทายททยทญจ ทายพราหมโณ อโกตตยนโตเหิ สิริราช เปกขโต ดังนี้เป็นประธานและ

ภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลาย ต้นทรงสีไล้ปริยาส อันว่าพราหมผู้หยาบเข้าสาหัส มันทันเสียอาศรม
บถ ออกก้าวสู่ป่าไม้แสวงหาขี้เฌอเขาอันจักผูกยังลูกพระญา มันทันก็กัดเอากัดเครือเขาด้วยเขี้ยวทั้งคาบเกี่ยว
เอากันมาผูกสองจอมขวัญลูกท้าวหนีจากด้าวศาลา เมื่อนั้นและนา ตโตเมื่อนั้นซุชกพราหมผู้เฒ่าถือไม้เท้า
เพื่อนถพาคีหลังกัณหาซาลิ นากว่า ร้องด่าเจ้าจำไปปนมันมาตีหลังสองหน่อล้าตีต่อหน้าป่อพระญาหากำ
กรณบได้เป็นดังเข้าใช้ป่อหากปนมันมานั้นและ เตสั พราหมตีหลังเจ็บบ่นน้อยป่อเป็นแล้ว เลือดเหนื่อหลัง
ผิวหนึ่งสอง เจ้าขาดเคือเขาขาดเป็นรอยมันเล่งตีบ่นน้อย ป่อว่าแผลเลือดย้อยไหลลงและนา ในเมื่อพราหมนำ
สองเจ้าก็เบ้นหลังรำกับกันไว้ ป่หือพราหมตีได้แต่สันหลังและ อถกสมิในเมื่อพราหมนำสองเจ้า ก้าวตัน
ป่าไม้คงไพรปู้จิงโลกั้งท้าว ฟันหัวหงหว่าว ลูกบ่ปล้น เครือ เขาอันมันผูกก็หลุดมือจากกุมมารปู้ชีพราหมลูกบ่
ได้ เหมือน ขอนไร่ไหมไฟรามชนแขนและนา กุมารณ เมื่อนั้นสองกุมมารหนีจาก อว้ายหน้าพรากเสีย
พราหม เล่นมาตามหาป่อร้องให้ต่อปุ่นผวนแขนและนา ตมตถ์ปกาเสนโต สตถาอาห พระพุทเจ้าจักสำแดง
ยัง อถถันนั้นมาหือแจ้ง พระจิงแสงเทศนาว่า ตโต กุมารโ ปณามุพราหมณสส ปมุญจีย อสุปฺพนเทเนตหิปีตร
อุททิตตัตถ์นี้เป็นต้นและภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลายยามเมื่อพราหมติงหงายไปด้วยน้ำตาวันนั้นและเจ้าซาลิ
ตนสั่งเป็นดังไม้ปาแบ่งอันลมหากเปิกปิดไปมากก็ไหวบาทาต้นป่อร้องให้ต่อเจียรจ่าว่าอมมจนิชนตาข้าแต่ป่อ
พระญาเป็นเจ้าอันว่าอันว่าแม่อกเจ้ามทริ เมื่อจักไปคงริแต่เช้า ก็ยังมาฝากลูกเต้า เจ้าป่อแล้ว จิงจักไปและ
นา บัดนี้ลับหลังสายใจออกเจ้าป่อป้อยเอาเผื่อลูกเต้า บันพราหมง่ายนี้ชา ป่อจูงค้อยไว้สองเผื่อข้ามารอด
แล้วยามนั้นป่อเยยะหือเผื่อลูกแก้วเป็นทานช่างเตอะอมมจตตาดข้าแต่ป่อพระญาเป็นเจ้ายศทั่วเท่าสัพปีบัดนี้
นางมทริอันมไปยั้งแต่เช้าล่าแสวงหาขี้เฌอมาฝากไว้แก่พระญาเพื่อเครื่องใจพระมาดาฝั้นร้ายเมื่อ
กลางคืนสายใจก็ยังสั่งเจ้าว่าหือดูลูกเต้าอย่าใจไกลเนื้อว่าอันก็ตายบัดนี้ลับหลังแม่ไปแล้วป่อป้อยหือเผื่อข้า
ลูกแก้วเป็นทาน บัดนี้นางยังอยู่ดงด่านป่าแม่อกไธ้ไปทันมาเตือนา ป่อจูงกรณาคอยไว้อย่าควนได้เป็นทาน
อย่าเยยะผวนใจเผื่อข้าป่อหือได้หันหน้าแม่กำพรวด์นางยามนั้นเยยะหือทานเผื่อข้ากำพรวด์เป็นข้าแก่ชีพ
ราหมนั้นมันจักขายและ จักฆ่าลูกกำพรวด์แล้วตายและนาป่อเหยข้ากำพรวด์เป็นเจ้าพราหมผู้นี้มีรูปอัน
ผางร้ายปุ่นกลัวและ พลักปปาเท่าตีนพราหมหุดเป็นทุกเป็นดังตีนช้างอยู่ลุนรูย่นหน่งมันหุดหู้ห้อยเป็นถ้อย

อยู่หนึ่งมีทุนขึ้นยานลงทัดสะแหวเป็นทุดตั้งทานชัตท้ายเข้าริมปากเผ้ายานยะยาบตาบขาบปกคางตั้ง
พราหมชดคักกองเขียวชอนออกปุนกลั่ว

กุมโพลั้งมันโก ดังข้างปุมปางสวดทุนยูน อโตะตาท้ายห้อยมันหิที่พายใหญ่ปีสานโลหมสุหนวด
มันแดงจักขิจักขิจักขิ เป็นดั่งหนวดกึ่งจีไฟนั้นและนา วรินต้นมันเต็มด้วยไฟดำไฟแดงและ มีกลิ่นอันเหม็นสั้ม
เป็นดั่งเข้าต้มใส่หมากแป้ค่านนั้นและ ตามันเหลือกมะมาบเหลือกสากลกากปุนกลั่วเช่น และจกนโตคุมมันลัน
คะคุดคะคาคะเยยะคะคุดคะคาคาว่าเที่ยวพัน อชินานิจนทุโร หนึ่งเสื่อหนาหม่ห้อยยานยางย้อยเหมือนฝือา
มนุสตุสผู้บ่ใช้คนตีเคยคู่กันหันหน้าอยู่ปุนกลั่วเช่นและ มนุสโส มันผู้นี้ร่อยว่า เป็นผีเสื่อเอาเกทเชื้อเป็น
พราหมมส์ โลหิตอาหารมันย้อมขึ้นแก้มเลือดขึ้นจับหนวดแดงเบิงคาเมี่ยมันขับจากบ้านเผ้าถ่อยค่านการ
งานมาแสงขอเผื่อข้าเผ้าถ่อยช้านำไปเผื่อนีนาเป็นสายใจจิราชนเมื่อผีเสื่อผู้ยากเนื้อหากนำไปดั่งอัน ป่อ
พระญาดั่งฤยักกว้างตาม่อดูตายดั่งฤได้ลูกน้องให้ปอกีบกรุมนี่ชาวสมานุนข้าแต่ป่อพระญาเป็นเจ้าใน
เมื่อพราหมเผ้าผูกเผื่อไปตีใส่จำแลนไม้เท้าแกวงหัวราไปเผื่อป้อมันก็จำกว่าพราหมเผ้าค่าตีไปไม้เท้าใส่หลัง
แล่น เหมือน ดังชายน้อยแคว่นตังัว

พราหมปาโลบาปร้าย ยินว่าได้ของง่ายป้อยบ่ที่แบ้หัวใจป่อพระญาแข็งยังรับรู้มัน ดังหินหลวง
เชือกเหล็กปวงผูกไว้ ปอกีบรักเผื่อหน่อไร่หากให้ก็หากตอมตายนี้ชา อิเรวจ ตูญเตข้าแต่ป่อพระญาเป็นเจ้า
อันว่านางกัณหางมยังไวรสิ่งอารมยังกินนมบ่พราก เป็นดั่งลูกเนี้ยยายมนนางข้าขอไว้ในอารามนี้แต่กับด้วย
แม่มีทรีป่อเท่าหื้อข้าชาลีไปเป็นเพื่อนเข้าคองเถื่อนตามพราหมขอไวนางกัณหางมน้องข้าอย่าหื้อนางน้อยนา
สน้อยได้ปัดพรากหน้ามนนางแต่เตอะ เหว้จุดเตในเมื่อเจ้าชาลีร้องให้ขอไวน้องไธ้อยู่ศาลาส่วนมหาสัดเจ้าก็บ่
ปากจกกับลูกเต้าสักกำหันและโตกุมมาโรเมื่อนั้นเจ้าชาลีอินปรารมรักแม่ให้อ่อนแอจารจำอิทุกขลภาหิปุมุ
นาอิที่ตั้งเป็นต้นว่าดักรา นางกัณหาน้องรักญิงเดียวแก่ปีเหยทุกขอันใดพราหมบุตี่ราวีไปไจ้ทุกขอันนั้นก็บ่
เป็นทุกขใหม่ถนัดใจแก่ราเตื่อและ ดังฤและปัวอันนั้นชาแท้และผู้ชายทั้งหลายเกิดในโลกนี้เทียนยอมได้
ต้องทุกขโสกด้วยอันทานบุตี่นี้และ ทุกขอันใดบ่ได้หันหน้าป่อแม่พระญาจอมมิ่งทุกขอันนั้นและเป็นทุกขอัน
ล้ำยิ่งทุกขซ้อนกว่าอันพราหมตีนี้และโสณส่วนอันว่า ป่อพระญาเจ้าฟ้าตรม่อนหน้าเข้ญใจ เล็งไปมาบ่หัน
หน้านางกำพรักัณหาป่อพระญาจกให้ ด้วยอันรักนางหน่อไข กัณหาชะและ โสณ อันว่าแม่อกนมนาง
กำพรัคาพรากหน้าบุตดา นางพระญาก็จกให้ด้วยอันรัก นางดอกไม้กัณหา แม่พระญาก็จกให้แต่วันเลิงคำ
และ แม่ก็ให้เถิงทีเถิงเที่ยงคืน แม่ก็จกให้แต่เที่ยงคืนถึงรุ่งต่อเท่ามุงเถิงชวาย หัวใจหายแห่งหอด น้ำห้วย
น้อยขาดเงินชายนั่นชะและ โสณ ส่วนป่อพระยาเป็นเจ้า รักลูกเต้าอยู่เววล โสกเถิงต้นเดือนใหม่ ปอกีบจก
นั่งอยู่ให้แต่กลางวันเลิงคำ ปอกีบจกให้แต่ค่ำเถิงเที่ยงคืน ปอกีบจกให้แต่เที่ยงคืนถึงรุ่งต่อเท่ามุงเถิงชวาย
หัวใจหายแห่งหอด คือดั่งน้ำห้วยน้อยขาดเขยทรายนั้นและ

อิเม เตชมพุ การุชา ดูรานางกัณหาน้องรักญิง เดียวแก่ปีเหย ชาติไม้ทั้งหลายผุ่กันนั้นคือ ไม้ชมพุ
เหลื่อแหล่ด้าวนี่แต่อาราม อย่างกายงามพราพร้อม อ่อนอ้อมไปมา ราทั้งสองเคยเล่นแต่ห้องอาราม บัดนี้ลา
หนี่ไกล ละไวร่มไม้หากหมองตาย เสียแท้ละหนอ ในวันนี้ ราทั้งสองป็น้อง จักได้ละไวยังหมู่ไม้หากหมองตาย
ทั้งหมู่ทรายและงัวป่า แรตร้ายเล่าทุกศิริ ทั้งเสื่อหมี่และ ชะแค จ่อนหอกแจ้และลิงลม สกุนาเคยชมร่าร้อง

เสียงหมีก้องนานา ชมดอกไม้บุบผาในที่ใกล้ พระปณณศาตา ในวันนี้ ราชทั้งสองพี่น้อง ก็จักได้ละไว้ต้นป่าไม้ ตามพราหมณะและ นางกัณหาแวนฟ้า วันนี้ ราชทั้งสองจักได้จรเดินเดียวตามป่า เนื้อร้ายล่าไปมา เดียว มัคคาเทศทอง ในแห่งห้องดงดอน ราชจักหนีไปนอนป่าไม้รันยุง ขึ้นไต่ขบต้นและกาปีชาลี เยียะไปก็เยียะเขย ราชจาก กับด้วยน้องรักแห่งตนว่ากัณหาเหย แวนฟ้า วันนี้ราชทั้งสองพี่น้อง ก็จักไปเดียวหินผาและป่าแร่ ร้าย ทุกเถื่อนถ้ำแ่งคีรี พราหมจักไล่จูงแล่นข้ามแ่งเดียวทาง ตามดงซางและป่าไม้รวก ป่าไม้ไผ่แ่งเรียวแดง หล้าคมบางก่อกาย หล้ามั่งกระต่ายหนามหนา ทั้งหนามคาและจวากอ่อน ในวันนี้ ราชทั้งสองพี่น้อง ก็จัก ได้พรากรมไปไกลชะและ กัญหาราชิตา จึงจำกับด้วยปีชาลีว่า ดูราปีชาลีเป็นเจ้าเหย วันนี้แม่เท่ามัวมาหา หัวมันและลูกไม้ ที่ใกล้ที่ไกล ก็บ่ว่าจักมา ทุกซ่งแท้และนา แม่เป็นเจ้าละลูกเต้าอยู่หมองตาย ชะและหนอ กัญหาเหยแวนฟ้าเยียะผัดแผ่หน้าคีนมา เจียรจำกับด้วยปีชาลีว่า ดูรา ปีชาลีในวันนี้ ราชทั้งสองจักไว้ละไว้ ยังหมู่มั้ยายายไป ทั้งยางพรายและชะบาเทศ ต้นกาเกส และ กัณณิกา ทั้งจำปา สับนงาแบ่งสร้อย สุรกี ต้นใหญ่่น้อยสลิดสัณฐาน ทั้งดอกซ้อน ดอกท้ายหนและคามป่า ดอกพุดและจำยาม ในดงคานทุกที่ ในวันนี้ ราชได้ละดอกไม้ไว้หมองตายชะและ ปีชาลีเป็นเจ้าเหย

กัณหาเหยแวนฟ้า เยียะผัดแผ่หน้าคีนเจียรจำกับด้วยปีชาลีเหยเป็นเจ้า โอยหนอทุกซ่งและหนอ ปีชาลีเหยเป็นเจ้า ในวันนี้ ราชทั้งสองพี่น้อง ก็เที่ยงว่า จักได้ละไว้ยังหมูนกทั้งหลาย คือว่า นกเขียนและ นกยูง ทั้งนกทุงจุง และจาคปากและกาแ่งกาไซ เทียนยอมจรเดินเท่าร้องเสียงหมีก้อง อันขันเถียรถ้องนับ เนียง ยามเมื่อดาวนเหลืองจักใกล้ค่ำ โอตน์รำร้องเสียงวอน ว่านอนจำอยู่ พร้อมกับคู่ผัวเมีย ร้องเสียงเขย ทั้งป่า กำล้าบินล่าไปมา ในวันนี้ ราชทั้งสองพี่น้อง จักได้พรากรมแห่งห้อง พระปณณศาตา ไปวันนีชะและ ปี ชาลีเป็นเจ้าเหย นางกัณหา เยียะไปก็เยียะผัดแผ่หน้าเจียรจำ กับด้วยปีชาลีว่า พราหมเผ้าผู้นี้ บุบตีรา ราวี ไปใจๆ เต็มว่าราร้องให้มันก็บ่กรุณาและ ปีชาลีเป็นเจ้าเหย อสสตุถา อันว่าหมากขนุนเป็นเจือเหนือคร่ำป่า แ่งป่าเป็นพวง นิโคธาหลวงขึ้นซ้อย หมากกวิตใหญ่่น้อยแ่งกัน รากอมขวัญทั้งคู่เคยเล่นอยู่หนนี้ไต่ไกล ละไว้ หมู่มั้ยากหมองตายชะและ อิมติฏฐนติ รามา อันว่า อารมเปียงลูกไม้ อินแตงไวยายโย น้ำเย็นใสท่า กว้างไหลแต่ทาง สุกดา ราชทั้งสองเคยอาบ เย็นชราบสุดใจ บัดนี้ราหนีไกลละไว้ดอกไม้ล่นหมองตาย ชะ และหนอ ลูกไม้ได้เหลือแหล่ สุกซ่มแ่งกินหวาน ในดงดานสพฐู ตั้งต้นอยู่จ่อมดอย ราชค่อยใจลาพี่น้องกันแต่ ก้องหนใด บัดนี้ราหนีไกลละไว้ ลูกไม้ล่นเสียตายชะและหนอ อิมโน หตถรกา อส อันว่ารูปข้างไชยชน แม้นรูปม้างแ่อนหลายตัว รูปจ้วเอิกแม่ของเล่นแ่งสองราเมื่อก่อนราย่อมเล่นซึกเชือกเต็นซ่มกัน ราชจ่อม ขวัญละไว้ รูปข้างม้าไม้หากหมองตาย ชะและหนอ เอว ปรีเทว

ในเมื่อเจ้าชาลีร้องให้ในที่ใกล้ป้อพระญา เจ้าจำกับด้วยนางกัณหาหน่อไส้ ตั้งอันเวียงวันชุกพ พราหมผูกได้แล้ว ก็เข้ามาผูกยังสองกุมารตีกล่าวร้องดาเจ้าจำไปมากและนา ตมตถ์ ปกาเสนโต สตุถา อาห พระพุทเจ้าจักสำแดง ยังอถถนั้นมาหื้อแ่งพระจึงแสงเทศนา เป็นกถาว่า นิยมนา กุมารา เติปิตตร เอตท พรวิ อมม อโรคยชาลี ตถุจ สุขิตา ภาวิมโน หตถิกา อสส กริกทฐา จ อิมตานอมมา ยททชาลี โสตน เคหิสิวิเน ปสสนติ ดังนี้เป็นเคล้า พระเจ้าว่า ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ทรงศีลใสบริสุทธิ์ อันว่า สองเจ้าน้อง ราชกุมาร ในเมื่อ พราหมตีหลังนำก้าว เยียะด่าก็เยียะตามตีชาลีให้เหลียวต่อให้สั่งป้อพระญา ปิตตาเทวข้า

แต่ ป่อพระยาเป็นเจ้าหาเปยธิเผื่อข้าสั่งอำลาป่อพระยาเป็นเจ้าไปก่อนและ ขอป่อพระยาเป็นเจ้าอินดู ลูกเต้า บอกแม่เผื่อข้าว่า ข้าทั้งสองหาเปยธิได้ เปยธิร้องให้ก็เปยธิเล่นตามพราหม ว่าอันเตอะ ส่วนป่อ พระยาเป็นเจ้า หาเปยธิได้จูงอยู่สวัสดิ์เตอะ ป่อเหย ข้าแต่ป่อจ้อใจออกเจ้า อันว่าเครื่องเล่น เผื่อลูกเต้าก็ บ่เอาไป คือว่า รูปช้างไชยซ้อนขึ้น รูปม้าตีนยอหัวรูปงัวดีเถือกแม่ของเล่นแก่ข้าตาย เมื่อใดแม่สายมารอด ป่อเหยอะเอารูปช้างม้าทอดป็นนาง คั้นว่าแม่ได้หัน เครื่องเล่นยังเหลือแหล่ แม่ก็ท่ายถูกแต่หัวใจและแม่มีทรี เผื่อข้าป็นอง เท้าได้หันเครื่องเล่นก็จักเอาบันทาเสียยังโศกทุกข ทือเบาบางเสมอนางได้หันหน้า ลูกกำพร้า แม่ทั้งสองชะและ ในเมื่อกุมารน้อยหน่อ ทั้งสองป็นองร้องรำให้เรณ สัยังพระทสพลตนป่อบ้วยหน้าหน่อ เจียรจำ ดั่งอันเบื่องบ้าน พระมหาสัดเจ้า รักลูกเต้าบุตรดา แสนโสกาถูกต้องใจร้องดั่งเปลี่ยวไฟ เหตุว่ารักสอง จ่อมใจป็นองให้แต่ห้องทั้งมวลและ โสเก ส่วนว่าพระมหาสัดเจ้า รักลูกเต้าสองพระองค์ เจ้าก็มีต้นอันสน รสาย คือดั่งช้างสารตัวองอาจ เกสรราชากถือ เอากินผิบบมีเป็นดั่งพระจันในวันสิบห้าค่ำราหูงำถือเอา เจ้าก็บ่อาจจักเขาค้นอยู่ได้ เจ้าก็ร้องไห้หนักหนา มีตาทั้งสองเต็มไปด้วยน้ำตา ก็เข้าไปศาลา ทานไร่ ร้องไห้ยังงตาย วันนั้นและ

ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา พระพุทธเจ้าจักสำแดงยังอัตถอันนั้นหื้อแจ้ง พระจึงสั่งเทศนาว่า ตโต เวสสันโต ราชธานี ทตวา นกขตติ โยปณฺณส ลํ ปวิสิตวา กรุณณิ ปริเทวอิ ดังนี้เป็นเคล้า พระพุทธเจ้า ว่า ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ในกาลเมื่อนั้น พระญาเวสสันตรราชเป็นเชื้อชาติราชา มีสัทธาบ่แล้ว ทือ ลูกแก้วเป็นทานและนา ยังลูกแก้วทั้งสองท้าวก็เข้าไปสู่ศาลาร้องไห้ควรกระสัน กรุณามากนัก วันนั้นและนา ตโตปรี เป็นต้นแต่นั้นหน้าอันว่าคลาให้ภิลาบน้ำตา ก็จักมีแม่มหาสัดเจ้า เหตุเป็นรักลูกเต้าทั้งสองและนา มหาสัดเจ้าร้องไห้ว่า โอยหน่ออินดูสองกุมารเจ้าเป็นป่ออันกุหากได้หื้อแล้ว ก่อปารมีธัมม บัดนี้พราหมผู้นี้ ป้อยมาระทำกำจัด ต่อหน้าป่อเป็นดั่ง เป็นดั่งข้าเขาใช้เกิดกลางเรือนมนนั้นชา บัดนี้ดาวนใส่งามรามห้อย คลาคลาดค้อยลงแลง ซิล้ สอง เปิงแปงอยากเข้า ไผป้อยจักมาบ้นลูก เต้ากูกินนั้นชากนาวชสา ตาค สิตา โอยหน่อด้วยมีแท้และหนอ กาลปางนี้ ก็เป็นกาลอันคำ ดาวนตกตำคำรับดอยไปแล้ว ลูกแก้วทั้งสองเปิง ว่าจักยากเข้ายากน้ำใจจะร้องไห้เข้าไปใกล้เชิงบุคคลผู้ใด ยามเมื่อจักกินเข้าแลง ว่าข้าแต่ป่อเป็นเจ้า เผื่อมา ปิดปลาใส่มือซ้ายและเรียกว่า ลูก เอื้อย อ้ายป่อมาเกินว่าอันนั้นชา ลูกทั้งสองเคยไปด้วย

ยัวญาณ สิวิกาย บ่พราก อันหนึ่ง เคยชีรธมฺมา ลากซอนไปและ บัดนี้ลูกกูทั้งสองจักได้พลัด พราก จากยัวญาณและจักเที่ยวต่อแผ่นเล่นตามพราหม ดังฤ จักได้แก่ป่าไม้หนามหนา นั้นชาอินดูสอง กุมารเจ้าป่อ กูได้หื้อแล้วก่อเป็นบารมีธัมม บัดนี้เฒ่าชีพราหมตีจังกาว่าตีแล้วคำจำไป บัดนี้ดาวนใส่ตกตำ คำแล้วคลาคลาดแคลดลงแลง ซิล้สองเปิงแปงหยากเข้า ลูกเต้าหยากอาหาร สองสงสารหยากน้ำ พราหมเฒ่าข้าเล่งตีไป สองสายใจหน่อไร่ จักไปร้องไห้เชิงบุคคลผู้ใด ว่าแม่สายใจเหยออกเจ้า จูงมาบ้น เข้าหื้อแก่เผือกินพอง ราวาอัน ยามนั้นญิงผู้ใดและ จักมีใจเป็นดั่งแม่มีทรี สองขาเจ้าและ จักมาปิดปลา ใส่มือซ้ายบ้นแก่ลูกเอื้อยอ้ายป่อได้เกินนั้นชา หนอกา อินดั่งสองกุมาร เจ้าป่อ อว้ยหน่อร่อนทาง เตียว กลางดงดอยเทือก บ่มีเกิบริงดิน ขาปองเป็นเลือด เจ็บร้อนเดือดผานใจ พราหมจึงไล่จูงเล่น ขาบ่แคว่น เคยเตียว ทางในดงกว้างขวาง ถิ่นถ้ำ ชุกลำห้วยหินผาคม คนใดป้อยจักมาจูงแขน สองขาเจ้านำลูกเต้า

ค่อยเดียวทางนี้ชาหนอ ที่ เนียบลูกกูทั้งสองที่สุกกี้สุกเป็นหนองน้ำที่ซำก้ำซำหมหนอง ที่พองก็พองเป็นเลือด บรู้แห่งเหียดสั๊กยาม จักไปตามพราหมกัณฑ์จักได้จักร้องให้เชิงบุคคลผู้ใดว่าเผื่อข้าเจ็บตั้นนักไปบได้และว่า บุคคลผู้ใดบ้อยจักมาอ้อมเอาเจ้าชาลี ด้วยข้างกล่าชวา และจักมาอ้อมเอานางกัณฑ์ด้วยข้างกล่าช่ายและจัก เรียกว่าลูกเอื้อยอ้าย ป่อเหยมามาเตอะว่าอันนั้นชา กถ์ โสณ เขยย อันว่าพราหมผู้นี้ชา หยาบข้าแก่นว่า หน้าบรู้ละอาย ลูกหญิงชายบ่ชื้อกุหากหื้อปันตาย มันมาตีสองสายใจ กำพรัตตอกหน้ากูไป พราหมจึงไล่ผู้ เฒ่า กูหื้อลูกเต้าด้วยง่าย มันบ้อยมาตี บมีใจกรุณา สองกำพรัต ตัดขำปันมันนั้นชา

โยปีเม ทาสีทาสาณจสส ในเมื่อกูอยู่ในเมือง เสวยราชเป็นเจ้าอวาสาสีพี ยังมีทาสีซำใช้ ในที่ ไกล่บาทา ญิงผู้ใดเป็นซำใช้ ต่อหน้าถักกู ยังมีชายผู้หนึ่งมาตาม ไถ่เล่าใช้ซำเก่าถักกู สองขานี่ซุกกันเป็นซำ ใช้ ต่อหน้าเป็น แม้นมาปิง ขงขวย หาได้ซื่อซำสืบไว้บ่อถ้วนสาม ผู้หนึ่งบ่อมาตามไถ่เล่าใช้ซำเก่าถักกู ซำผู้หญิงถ้วนสี่ เป็นซำที่กระทำการ คนผู้ใด บ้อยจักมีใจกล้าและจักมาตีมาค่าที่ค่าครัดใจก็บมี เขายัง กลั้วฤทธิ์ท้าวทุกด้านด้าว ย่อมกลั้วกูตันบ่อมาตีลูกน้อยหนอคอยใจ ตีนำไปต่อหน้า อินดูลูกแก้ว กำพรัตบ่อเซ็นใจชะและ บัดนี้กูรักเกิดแต่อกกูมาโทษบได้ พราหมผู้ไร้หาความละอายบได้ บ้อยมาตีลูกกู ต่อหน้า ปานดังจักฆ่าหื้อตาย นี่ชา ในเมื่อกูยังช้องอยู่ โพธิญาณ จักยกมือยอมมือ บุบตีมันบได้ เป็นดังปลาอันช้องอยู่ในไซและออกบได้ ลูกยังร้องไห้ในที่ไกล่วิ่งวอน ขอจักใจพราหมผู้ไร้บ้อยมาตีมาค่า ลูกน้อยกว่า เวย ต่อหน้ากูผู้เป็นบ่อ อันยังผ่อเล็งดูบ่แข็งขามนิชา เมื่อนั้นความตริวิตก ก็จักเกิดมีแก่ มหาสัจเจ้า ด้วยอันรักลูกเต้า ท่านหันผวน พระภูบาล จึงคินใจเลว่า พราหมผู้นี้มากำทำร้ายแก่ลูก กูเหลือเช่นหนอ กูนี้บ่อจักกะทนงทรงตันอยู่ได้ ร้อนวุ่นไหม้หัวใจกูเช่นและ มากูจักไปด้วยตวยไปตาย พราหมผู้นี้แล้ว จักฆ่าหื้อตายหายไว้แล้วเอาลูกกูคืนมาเตอะ คาถัด อันว่าคำวิตกสองประการก็เกิดมีมา แก่พระภูบาลเจ้า เหตุว่า รักลูกเต้าทั้งสองและหนา อทุกาปี คเหตุว่า มากูจักถือเอากังธนู กล่าช่าย คลับคล้าย ว่ายิงพราหม กูจักถอดสรักกันจยเถียนเกล้า ไปไล่ฆ่าซีพราหม มันมาขอลูกหญิงชายงามบ่ชื้อ กูหากหื้อด้วยง่ายปันตาย มันมาตีลูกกูบ่อหล่อตาย ปานดังจักฆ่า อินดูลูกแก้วกำพรัตบ่อเซ็นใจเช่นและ คลานี่สำแดงมิจาวิตก แห่งโพธิสัจเจ้าบ้อยคินใจ เลว่ากริยา อันพราหมเบียดเบียน บุบตี ลูกกูนี้ จักเป็น โทษเสียประโหดบได้ เป็นพระสัพพัญญู ตั้งอันก็บหน้าชื่อว่าหื้อทานแล้ว บ้อยคลาดแคล้วกันแห่งใจนี้เป็น เหตุ บ่หื้อได้ถึงสัพพัญญู เป็นครูแก้วแก่โลกโลกาและนา

อถนเมตต โพธิสัจเจ้าซำคินใจเลว่า โพธิสัจเจ้าแต่ก่อนสร้างสมพราณ ว่าทุกอันใดอันพราหม มาตีและมาค่า นำสองเจ้ากว่าหนีไกล ก็หากผวนใจแท้และ เทว่ากูมาคินใจนี้ หลายชอง อันว่า โพธิสัจเจ้าแต่ก่อนสร้างปารมีธัมม์ คั่นว่าได้ทำทานแล้ว บ่ห่อนคลาดแคล้วกันแห่งใจ เทียนยอมแบ่งใจ ชมชื่นห่มหั้นด้วยทานตันเที่ยงและ โสกริ ตสมิ ในระบัดเตี้ยนี้ ส่วนโพธิสัจเจ้า ดังได้นิมมาว่า รวดระลึก นึกคิดถึงคองอันดี อันเป็นปาเวณิธัมม์แห่งโพธิสัจเจ้าทั้งหลายแต่ก่อนใจท้าวอ่อนหวานวิรดังนี้และนา ตโต สพเพ เมื่อนั้นโพธิสัจเจ้ามี ปัญญารอดรู้ใจจอตคองดี ว่าโพธิสัจเจ้าตันดี เหลือขนาด อันปารณนา เอาปัญญาสัพพัญญู นั้นเทียนยอมได้สละขวาง วางยังมหาปีจาก ห้าประการคือ ธนบริจาจากข้าวของ พราณ หลายประการ หื้อเททานด้วยง่าย ชีวิตจ่ายสละไป ลูกที่ยมใจรักทั้งเมียมังสละทาน ดังว่าบ่หื้อทานบริจา

ห้าประการ นี่แล้ว ป๋อยจ๊กได้ตรัส ยอดแก้วสัพพัญญูมีนา หากเป็นประเพณีธัมม์แต่ก่อน บ่ห่อนละทอดวางเสีย คันกูบได้หื้อทาน เมียและลูกนั้น บ่ร้างว่าจ๊กได้ตรัส ยอดสร้อยสัพพัญญูและยอมได้หื้อแล้วขุตัน จึงได้เป็นพระเจ้าตาย หน่อพุทอังกูณ ต้นหนึ่งและ คันว่าท่านบ่ได้หื้อลูกเมียรักเป็นทาน ดังอันท่านป๋อยจ๊กได้เป็นพระพุทธเจ้าต้นหนึ่งดังอันบมีชะและนา เจ้าก็มาตั้งคำสินหา

อันรักลูกคิดคง ถูกธัมมดาเจ้าจูงสอนต้นเล่าหนักหนาว่า ดูราพระยาเวสสันดร กุมารเหย ท่านหื้อทานลูกแก้ว เป็นประเพณีแก้วแห่งโพธิญาณ บัดนี้ท่านว่าจ๊กไปฆ่าหื้อพราหมณ์กัมน้ำท้าวเป็นผีอันนี้บ่ใช่ คงต้อเป็นบาปใหญ่คั่งฤท่านป๋อยไฝกินแห่งนั้นชาว่าอันแล้วเจ้าก็รำไรค่า ต้นเล่า สอนต้นเก่าหนักหนาว่าดูรา พระยาเวสสันดรเหย ท่านมีความว่าปู้ ยังสภาวอันเป็นข้าแห่งท่านนั้น ก็เป็นทุกขตรัสในโลกนี้และท่านหากรู้แล้วยังหื้อลูกแก้ว เป็นทานแก่พราหมณ์นั้นชาบ่ใช่ลูกท่านแล้วและ พราหมณ์หากตีข้าแห่งมันคายดังฤ ป๋อยบังเกิดสัญญาในใจว่า ป๋อยจ๊กไปติดตามแล้ว จักฆ่าหื้อตายหงายไว้แล้วจ๊กเอาลูกแก้วกุศินมานั้นชา ชื่อว่าหื้อทานแล้ว ป๋อยคลานแก้วกินเหนงใจนั้นชา บ่ควรแก่ท่าน และจำเนียรแต่กาลนี้ไปเมื่อหน้า แม้นว่าพราหมณ์นี้จักฆ่า และจักขายยังลูกกำฟ้าผู้ตาย ก็จูงกระทำตามใจมักมันเตอะ ว่าอันแล้วเจ้าก็อวยหน้าออกจากศาลาสมาทานอธิฐานใจ หื้อหมั่นอดกันอยู่ในใจเจ้าก็มานั่งอยู่เหนือ หินแก้วอันมีที่ใกล้ประตูศาลาชะก้วยอยู่สันนี้มีรูปงามสะอาด เป็นดั่งอินทราราชนั่งอยู่ปารสาทแก้ววิมานคำ กระทำตามใจหื้อหมั่นแล้ว บ่อล้ายกับลูกด้วยลูก แก้วทั้งสองวันนั้น และส่วนชุกพราหมณ์ผู้เฒ่าก็ยังตีลูกเต้าลากแขนไปวันนั้นและเมื่อนั้นเจ้าชาลีสิริยุวราชกุมาร จักเจียนจกกับด้วยน้องรักแห่งตน จึงกล่าวคาถาว่า สจกิเลวมาหุส ดูรานางกัณหาน้องรักหญิงเดียวแก่ปีเหย คนทั้งหลายเกิดมาในสงสารก็ยังคงกล่าวตำนานว่าไว้ จะสืบสายมาว่าแม่เนื้อแม่ต้นแห่งกุมารกุมารสิริหนุ่มน้อย ผูกโตบอยู่ใกล้คือว่าพลัดพรากตายไป เเท่ายังแต่ป๋อยอยู่ไกลกุมารกุมารทั้งหลายผู้นั้น แม้นมีชีวิตก็ได้ชื่อว่าเสมอตายแล้ว เหตุว่าได้พลัดพรากแม่แก้ว ผู้ใจมูอินดูกรุณาลูกเต้าป๋อยเป็นเจ้า ก็บ่อินดูลูกเต้าอันนี้ก็ถูกโบราณโลกกล่าวไว้ก็มาได้แก่สองราณี และนางเหย เอหิกญเหมริสสาดูรานางกัณหา น้องรักหญิงเดียวแก่ปีเหย เจ้าจูงมาเร็วรีบอย่าหื้อพราหมณ์เฒ่าตีราเช่นเตอะ ราทั้งสองป็น้องอย่าประโยชน์ ด้วยชีวิตอันเป็นคนด้วยทานทั้งหลาย เตอะราจกได้กินใจตาย ลางแล้วร่วมที่นอนเดียวกันต้อะ

เจ้าพราหมณ์เฒ่าผู้นี้หา หยาบข้าชาติตั้งข้าป๋อยหากบ้น มันพราหมณ์ธัมม์โลบลั่นใจบาปพัน บ่กรุณาตีหลังราจำเล่นเป็นดังชายน้อยแก้วนตี่จวันนั้น และอิมเตชมพุกาธุชชาติไม้ทั้งหลายคือไม้ขมพวงมพรายเพริดบาแปง เกิดนานาอย่างพรายหนากิ่งก้อมอ้วนอ่อนนุ่มไปมาอารามราทั้งสองละไว้หากหมองคายชะและ หน่อน้องหน่อน้องอิมติฐานต้อรามานันว่าอารามเปียงระรินปูนสนุกชื่นใจรา แม่น้ำราเคยอาบลอยเล่นคราไปมา วันนีราหนีไกลละข้าทำน้ำเปล่าสดไปตองไม้บาน แต่เข้าหอมทั้งท้าวคงไพรเป็นยายโยกกันอยู่ เหนือแก้วคู่ จอมดอย ราค่อยใจทั้งคู่เทยทรงอยู่ตามใจ ราหนีไกลละไว้ตองหล่นเสียตายชะแล้วนา ลูกไม้ได้เหลือแหล่สุกชุ่มแก่กินหวานในดงดานสะพุดตั้งต้นอยู่จอมเขา ราเอากินและเล่นกำยั้นเดินชมกันวันนี ราจอมขวัญละไว้ลูกไม้หล่นเสียตายชะและ น้ำสระโบราณมีน้ำอันเย็นบ่ขุ่นราเคยอาบเล่นชุ่มเย็นใจราหนีไกลพรากแล้วทำน้ำแก้วเปล่าหมองคายชะและหน่อ อิมโนรูปาอันว่ารูปข้างซ้ายตัวองอาจรูปม้าแก้วแก้วนสงครามรูปงัวงามตัวไวแวนราชักเล่นชนกันรา เคยผ่นผูกเล่นชักเชือกเต็นไปมา วันนีราจกได้ละไว้จกร้องให้

เล่นตำมพราหมณ์ วันนี้ชะและส่วนชุกพรพราหมณ์ก็เอาสองกุมารน้อยนาส ไปเถิงหนึ่งบาราบับเปียงมันจลาด พืพาคท่าวไปเล่า เฒ่าเล่าเก่าก็มาท่าวสองทีเล่าและอันว่าเคือเขาไรอันคลาดก็หลุดจากมือพราหมณ์ แล้ว เต ปหุตตัง ตกุตตัง วियามนั้นสองกุมาร มีใจสั่นยะยันแท้ทั้งต้น เชวค์ผัดปั่นไปมา เป็นดั่งแม่ไก่อันไขบ่สู้จ่า รังเจ้าชัคค่อนใส่หลังเชวค์ผัดไปมา เมื่อหากพระญาติตนป่อร้องให้ต่อปุ่นผานเช่นและ

ตมัตถัง ปกาเสนโตสตา อาห พระพุทเจ้าจักสแดงยังออตอันนั้นมา หื้อแจ้งพระจึงแสงเทศนา ว่านิยมนากุมารา เตพราหมณสส ปมูญจียเตน เตนปฏฐวีสุชาลี กรหาชินาจุพโภ ดังนี้ภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลาย ต้นทรงสิลใส ปียาทในเมื่อพราหมณ์พลาตหนทางท่าวอนหงายกลิ้งไขว่เหนือคองขอนไรไรไหม้ ไพราม เมื่อนั้นสองตนงามป็น้องหลุดจากบ่วงคองเคือเขาชาลีเล่าป้าย แล้วกัณหาแก้วแล่นจอนผัดเมื่อหา ท่าวตนป่อร้องให้ ปุ่นเช่นและ ชุกพรพราหมณ์ผู้เฒ่าแบกไม้เท้า และลงพา โกงหลังขอมเลยโลมาสู่ที่ใกล้สองศรี มายบียูกได้เป็นดั่งไฟไหม้เมื่อกับหลวงปั่นปวงแขนลูกท่าวร้องเอ็งกล่าวปุ่นกลัว ว่าเชื่อนินาหนีง่ายลักป้าย ละส้อ เฒ่าจ่มฟองด่าเจ้าสองป็น้องเสียงอี ที หยุบผันมืออิดร่อนัน ท้วห้องห้องอาราม พราหมณ์ตามตีชัค พรากตัวแขนลากลงไปวันนั้นและนา

กปุปาสทโท ที่นี้บ่ใช้กาลคายเหตุเจ้าออตฤตฤตา ว่ากปุปาสทโท กาลวางโกจิตรมาวสนธา โหติย ดังนี้เป็นต้น และตมัตถังปกาเสนโต สตาอาหพระพุทเจ้าจักสแดงยังออตอันนั้นมาหื้อแจ้งพระจึงแสงเทศนาว่า ตโตโสธรมมาทายทญ ทญจทายพรหมโณ อตยนโต เตเน หิสวีราชสสเปกขโตดังนี้ภิกขเวดูราภิกขุ สังฆ ทรงสิลเก่าพันโกฏฐ์โลกัน สาหคมันชคักถึงลูกได้ยบไม้เท้าหมวดเคือเขาไร เลยเอาสองเจ้าถับท่าวท่าว อารามมันก็คำลาบเอาแล้วปาสองหนอแก้ว นำหนินาควรตีกวณค่าตีต่อหน้าบ่ได้เยียร้องให้ก็เยียรหนีไปวัน นั้นตมตถปกาเสนโต สตา อาหสตา พระเป็นเจ้าต้นปราบเหง้าสัมิโพธิญาณพระจักไขออตฤตฤตานปางเมื่อ สองกุมารอ่อนน้อยให้ชะช้อยปุ่นกรุณา เหลียวหลังคืบมาผ่อร้องให้ ร่อพระปิตตา ก็เทศนา เป็นคถาว่า ดัง ดังกญหาชินาโวจ ออัยม้งตาทพราหมโณ ลฐฐียา ปฏิกโกเตติเมเรชาตังวทาสียังดังนี้ ภิกขเวดูราภิกขุตั้ง หลายตนสักสวดอันว่านางน้อยนาสกัณหา เหลียวหลังจากตนป่อตั้งหน้าต่อต้นคำว่า พระทรงธัมม์เหยยอต ฟ้าพราหมณ์เพื่อข้าก่าวหนีไปและ และป่อเหยยเคือเขาแข็งมันเอามาพัดตีหลังเพื่อข้าน้อย ขาดเป็นรอยเป็น ดังญิงชายพอมันได้ไถ่เกิดเก่าใช้กลางเรือนนั้น และป่อเหยยจน ยังพราหมโณตาด ข้าแต่ป่อพระญาติเป็นเจ้าอัน ว่าพราหมทั้งหลายแต่ก่อน เทียนยอมมีใจอ่อนกรุณาพราหมณ์นี้ร่อยว่าเป็นผีเสื้อ เอาเกทเชื้อ เป็นพราหม ยามได้นำผ้อก่าวคันลับตาป่อ แคนว่าจักกินชะและเผื่อนีนาเป็นใจ ธิราชในเมื่อผิวิสารทรายนำไปตั้งอัน ป่อพระญาติเป็นเจ้านั่งภักป่อยยังไกวตา ต่อผ้อได้ลูงย้อยให้ป่อปุ่นกรุณานี้ในเมื่อนางกัณหาร้องให้แก้ป่าไม้หิพาน เอ็นสั่งป่อพระญาติยามัคคาป่าไม้ร้องให้สั่นสายตาย

ยามนั้นพระมหาสัตว์เจ้ามักไคร่ผานตำผ้อตั้งหน้า ต่อเล้งแลดั่งอันกลวสินหาอันรักลูกข้าถูกต้อง หัวใจ เข้าออกแต่ปายนอกกลมดังกัณหาซังลาย แลกปานดังอกจิงแตกตัดในโอยหายใจด้วยลงปากร้องให้ มาก สิ้นทั้งต้นทาน และอสุณีน่าน้ำตา แห่งพระมหาสัตว์เจ้าอันรักลูกเต้าสองคนแสนกัณวลูไหม้ ร้องร่ำให้ ปันวนตายน้ำตา เป็นเลือดทุกขบังเกิดหลายสันข้าเล้งหันเลือดย้อยถั่งแฉวไหลเจ้าจิงคณใจ ภูวาอันนี้บังเกิด หื้อน้ำเลือดตำไหล ก็บ่ใช่เหตุอันใดมาถูกต้องก็เหตุถูกรังเจ้าป็น้องนี้หากได้เป็นตาย ภูบรวกวนรักสองสายใจ

กำพร้าถูกหื้อทานแล้ว เพื่อจักแรกเอาแก้วยอดฟ้าสัพพัญญู ควรภูแปงใจหื้อหมั่นอยู่ในแถว แก้วคู่ศาลา เตื่อะ พระมหาต้นผ่านแผ้วก็ตัดการักลูกแก้วหื้อขาดแล้ว บอาลัยท้าวแก้วแปงสติสมฤดีเล่าดีเล่าเจ้าก็นั่งอยู่ ชะมัดซัดดั่งเกาสันตีกี่มีในวันนั้นและ ศิริทวารอสมปตเตในเมื่อพราหมณ์เอาสองเจ้าแก้ว เถิงปตูป่าไม้ อารามกันทางามถ้วนถึให้จำ ปี่ชาลีว่าอินปาทาทุกชาดูราปี่ชาลีเหย เป็นเจ้าอันว่าที่เยียบราทั้งคู่อัน ะวูปานไฟหนทางไกล ไปยากน่องรำบากหิวแรงเตียวดินแข็งแก้มแร่ พรากหน้าแม่จอมเมืองตำวันเหลือง ตกต่ำ ค่อยลงรับห้อยอยู่จอมเขา พราหมณ์รำจำก่าว พราหมณ์เผ่าดำจำไปและปี่เหย โยยหน่อกันหาปี่ชาลีอัน ว่าพราหมณ์รำจำริบไม้เท้าถึดินจอม บัดนี้รำทั้งสองหาที่เป้งปได้มาราจักก้มกลาปไหว้ค้ำป่าไม้ดงหนาด้วย หัวแห่งรำทั้งคู่ว้าวหมู่เทวดา แต่ปราคกล้าแต่แม่น้ำทุกที่ทุกปาย ราจักไหว้เทวดาทั้งหลายทุกหม่ออันอยู่ห้อง หิมพาน ในดงด้านที่ใกล้อันอยู่ต้นไม้ และยายางอนันอยู่เครือเขาคำ และปากกว้างในท่าทางหิมพานจักหื้อ เทวดาเอาข่าวสารไปบอกแก่แม่อกเจ้ามัทรี ว่าเพื่อข้ายังอยู่ดีเนื้อแม่บ่ต้องพลาดถึอันใด เทว่าวันนี้พราหมณ์ เจ็นใจหยาบเข้ามาตีเพื่อข้ากลัวไกลนมแม่ว่าอันเตื่อะ

ปชจนตุโณโตดูราเจ้าหมู่เทวดาทั้งหลายเหยก้อยกรุณาเพื่อข้าอันเป็นกำพร้าพลัดพรากไกลนมนี้ เตื่อะ ขอเจ้าหมู่เทวดาทั้งหลายอันอยู่ในดงปากกว้างแต่ข้างอารามอันอยู่ในจอมเขาคำปากถ้ำ อันอยู่ในท่อน้ำ วังวนปายบนหนอากาศไปไ้รวดเร็วในดงริทุกซอก ขอเอาคำเพื่อข้านี้ไปบอกแม่อกท้าวมัทรี เพื่อข้าว่าดั่ง นี้พราหมณ์เป็นดั่งจักฆ่าชักพรากหน้าแม่นาไป และผิวแม่สายใจยังรักลูกก็จึ่งหื้อนางท้าวรีบมาเร็วหื้อเชียว มาพลันแต่เตื่อะ บอกแก่แม่เข้ามาพลันค้นแม่มาทันทั้งคำสนรอตสนรอต ก็ยังจักได้หันหน้ายอดท้าวสองชะ และ หนทางเตียวป่าไม้ได้คนเดียว เตียวไปมาด้วยช่องตักช่องนี้ป้องอาศรมผิวนางยังผารมรักเผื่อลูก จึ่งหื้อ นางท้าวถูกอย่านานก็ยังได้พบพานลูกเต้า จึ่งหื้อออกเจ้าริบเตียวมาแม่นดั่งฤกษ์ยังจักได้หันหน้าลูกกำพร้า แม่กลางทางชะและดูราเจ้าหมู่เทวดาทั้งหลายเหย สูเจ้าทั้งหลายจึ่งจักบอกแม่อกเจ้าเพื่อเร็วพลันแต่เตื่อะ อโหวตดูราเจ้าหมู่เทวดาทั้งหลายเหย แม่เพื่อข้าผู้ชื่อทรงเกิดหมวดเกล้าไปป่าแต่เช้า แสงงหาผลาลูก ลูกไม้แม่ออกไ้หากนำมาเพื่อว่าจักเลี้ยงสองบุตรดาลูกเต้า กับด้วยแม่อกเจ้าหน่อราชาวันนี้แม่ก็จักมาหัน ศาลา อันเปล่าแม่จักมาเล็งแล้วเล่าเล็งตายแม่จักมาพายน้ำตาเสียแล้ว นังให้ทุกขโศกใหม่ใจนางชะและดูรา เจ้าปี่ชาลีปี่อายวันนี้ เคะระหรัยถูกตันราพระมารดา ก็จักมายามคำเกียบพันเวลาแม่รารอยชงชวยหาได้ ลูกไม้มากหลาย พาแม่บ่รู้ว่าพราหมณ์บาปหนาผู้หนาผู้เผื่อนำลูกเต้าหนีไปมันมาตีหลังราใส่เล่นเหมือนชายน้อยแคว่นตั้งวันนั้นและ อโหวตชาลีโอยหน่อ อินดูแม่ มัทรีผู้ชอดเกล้า ไว้เป็นแม่นาเสียไฟจักมากินนั้นชา หน่อโกรา

แม่มัทรีสรืออกเจ้าแม่หาก เสี่ยงลูกเต้ายากเสียดานนี้ชาหน่อ แม่พระญวันนีรุ่งเวลากาลอัน คำตำวันตกต่ำแล้ว แม่ก็บ่มารอยว่าแม่พระญาก็บ่รู้ได้เท่าชงชวย หาลูกไม้รวดเร็วมาชะและหน่อ พราหมณ์ ผู้นี้ก็บุบตีราวีเพื่อข้าเข้าไปใจๆ แก่ป่าไม้ดงหนาแม่พระญาก็บ่รู้ได้เท่าชงชวยหาลูกไม้หวังได้ด้ช้วนชะ และ แม่มาทันยามฟ้าเชียวคำด้วยเดือนดาวเตื่อะ ผิวนาแม่มาทันสนรอตก็ยังจักหันหน้าลูกกำพร้าทั้งสอง ของกินใด แม่ได้คือลูกไม้ห่มันมาป็นพราหมณ์ผู้เผื่อนำลูกเต้าหนีไปมันมาตีหลังราใส่เล่นเหมือนชายน้อยแคว่นตั้งวันนั้นและ อโหวตชาลีโอยหน่อ อินดูแม่ มัทรีผู้ชอดเกล้า ไว้เป็นแม่นาเสียไฟจักมากินนั้นชา หน่อโกรา

เข้าไปไม้แก่อารามหันชะและ หน่อแม่สุโนปจปาหากาหฬ วาตรติพราหมโณ อิตตถาวิริปิสุมาลา มาตุคิริโน
 ติกิภูเวดูราภิกขุทั้งหลายนิยายอันนี้จักกล่าวถึงสองกุมาร ลูกเต้าหากอันพราหมเฒ่าหากนำไปตีหลัง ใส่
 จักว่าตีต่อหน้าปอราชาบุญกรุณาใช้น้อย สองขึ้นช้อยกษัตริย์ดินพิตมเมกปู้ก็ร้อยอัศจรรย์ กับด้วยสอง
 จอมขวัญปู้น้องอันพราหม ผูกด้วยบ่วงค้องเรียวดัตด้วยเครือเขา มัคสองคอกเฒ่าหัวงอกนำไปยับมือใส่หลัง
 เล่นสองเจ้าบ่แก้วนเคยเตียว สองสรีเหลียวหลังก็เยยะให้เฝ้าแม่ออกไธ่ต้นมา กณหาให้อะแอะ ให้รักแม่หมอง
 เถิงตามว่าคณิงเถิงก็หากแล้วมีแก้วรูปน้ำตาที่เยียบราทั้งสองที่สุกกี่สุกเป็นหนองที่พองก็พองเป็นน้ำ ที่ซำก้ำซำ
 เป็นเลือดรู้แห้งเหียดสัถยามพราหมผู้นี้ก็มีาริบแรง เตะราไปไ้จ้ๆ เต็มว่าารร้องไห้มันก็บ่ว่างเต็มว่าคางมันก็บ่
 ยา เครือเขาผากตีไป เยียะพรากไกลออกเจ้าแม่ ภาจักมาโศกเส้าโสภาหน้าตา เหลืองหลากเพราะว่าารปี
 น้องพรากไกลตา แม่ราจักมาหันศาลาอันเปล่า แม่จักมาเลงแล้วเล่าเลงคาย แม่เราจักฟายน้ำตาเสียบ่ขาด
 เพราะว่าบ่ได้หันหน้านางน้อยนาสกันหา วันนีราหนึ่ไกลตาบ่ทันสั่ง บัดนี้แม่ออกเจ้านั่งรู้ว่านอนสองภุธรให้
 รักแม่ให้ออนแอะไปมา ร่ำมาตาไ้จ้ๆ แก่ป่าไม้หิมพานก็มีด้วยประการดังกล่าวมานี้ ก็มีวันนั้นและเดา
 กุมารปัพพินธุฎติกริยาสำณณาห้องเหตุกุมารบันกัณฑถ้วนแปดอันหน่อพุทังคุณเจ้าแหลดเอาโพธิญาณอัน
 ประดับประคาศด้วยคณาไ้ร้อยหนึ่ง ก็บังคมสมเริ่งสรเด็จแล้วเท่านั้นก่อนแล

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง กุมาร ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นภาษาล้านนาไทย
 สามารถ แปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

พระนางมัทรีทรงสุบินร่ำว่า มีบุรุษผิวดำร่างสูงใหญ่นุ่งผ้าย้อมฝาด สองหูตัดดอกไม้แดง มือถือ
 ดาบใหญ่ ตรงเข้าจิกพระเกศาแล้วแทงดาบใส่ดวงพระเนตร ควักดวงตาออกไปทั้งสองข้าง จากนั้นกรีด
 พระอุระควักเอาพระทัยไปทั้งดวง พระนางร้องลั่นสะอื้นตั้งต้นบรรทมพระวรกายสั่น สะท่าย รีบไปหาพระ
 เวสสันดรเพื่อจะให้ทำนายฝัน แต่เมื่อเข้าไปในอาศรมพระเวสสันดรก็ตรงตรัสว่า "น้องหญิงจงเล่าความอยู่ที่
 ข้างนอกเถิด" พระนางมัทรีทรงทูลเล่าพระสุบินนั้นพระทัยสั่น พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นใน
 รุ่งเช้า แต่ทรงตรัสแก่พระนางว่าเป็นความตรากตรำลำบาก จึงทำให้เกิดธาตุวิปริตดังนี้ เมื่อรุ่งเช้าพระนาง
 มัทรีมีลาภสังหรณ์ไม่ยอมเสด็จเข้าป่า จึงตรัสสั่งพระโอรสและธิดาให้อยู่ใกล้ ๆ เสด็จพอ

ครั้นพระนางมัทรีไปแล้ว เฒ่าชูชกจึงรีบเข้าไปยังบริเวณอาศรมทันที เมื่อพระกุมารชาลีเข้าไป
 ถามต้อนรับ ชูชกสังเกตรู้ว่าพระกุมารเป็นเด็กฉลาด จึงทรงร้องทวาดไล่ไปด้วยหวังจะข่มให้กลัวแล้วหนีไป
 แล้วเฒ่าชูชกก็เข้าเฝ้าพระเวสสันดรพยายามอ้างถึงความลำบากยากเข็ญนานาประการ ในการเดินทางฝ่า
 อันตรายมาถึงป่านี้ ก็เพื่อขอขียนบุตรไปช่วยงานที่บ้าน เนื่องจากตนจนยากไม่มีเงินซื้อหาสได้ พระเวสสันดร
 ทรงตรัสอนุญาต ชาลีกุมารแอบไ้ยินจึงพาน้องสาวไปซ่อนที่ไ้ใบบัวข้างสระน้ำ เฒ่าชูชกเห็นเด็กทั้งสอง
 หายไป ก็เกลี้ยติเตียนตักพ้อพระเวสสันดรด้วยคำบริภาษว่า "ไหนละที่พระองค์บริจาทาน ปากยกให้แต่
 ไ้ไหนละเด็กร้ายทั้งสองคงจะคิดหนีไปแล้ว พระองค์มิไ้มีจิตบริจาทานตามที่ลั่นสัจจะไว้เลย"

เมื่อสดับตั้งนั้น พระเวสสันดรจึงทรงเสด็จออกตามหาทั่วบริเวณ ชาลีราชกุมารมิอยากให้พระ
 ราชนิดาออกร้องเรียกนานไป จึงจูงน้องออกมา พระเวสสันดรขอให้กัณหา ชาลี ติดตามเฒ่าชูชกไปเถิด แต่
 ให้ร่ำลาพระนางมัทรีก่อน เฒ่าชูชกไม่ยอมฟัง รีบหาเชือกเถาว์ล้วยมาผูกมัดพระโอรสพระธิดา แล้วเอา

หว่ายเขียนตีต่อหน้าพระเวสสันดร พลาญอุคกระชากลากไปอย่างโหดเหี้ยม กัณหา ขาสี ถูกตีรุนแรงก็ร้องไห้หาพระบิดาพระมารดา พระเวสสันดรทรงกันแสง แต่ก็ตั้งมั่นในสัจจะที่พระองค์ตั้งจิตไว้ ก่อนไปนั้นชูชก ว่า ถ้าจะไล่ตัวกัณหาขาสีได้ต้องให้ ทาส ทาสี ช้าง ม้า โคนม ทองคำ สิ่งละ ๑๐๐ แก่ชูชก ครั้นเมื่อเฝ้า รำยนำตัวพระกุมารและกุมารีไปแล้ว ก็ให้เกิดอัศจรรย์ดินฟ้าวิปริตครืนครื้น ฟ้าผ่าผ่าสะพริงกลัวไปทั่วป่า หิมพานต์

๒.๑ คัมภีร์กัณท์มัทรี ฉบับวงษา นโมตสสตุ ๖ ยัม ปณนทตฺ ธรณฺญา มหาลปฐวี อนุนาเทวตา พราหมณสส ปิยะปุตเตสุ ทินเนสุ ยาว พรหมโลกา เอโกลาหล์ ชาตํ อโหสิ สารโวฬิงราโสตุชนสัพฺปริสส ทั้งหลาย จุงจักพึงยังนิยาย อันนี้จักกล่าว เถิงบรมโพธิสัตว์เจ้าสร้างโพธิสมปาน ปองเอาผณาสัพฺพัญญู ตญาณ อันประเสริฐ อันพระยาเวสสันดรเจ้าหากปรารธนาเอาแล้ว ท้าวประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน แก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท่าเข้ามาสู่ศาลา สัตถาสัพฺพัญญูต้นลำเล็กก็หื้อบังเกิดอัศจรรย์แก่ปฐวีแผ่นดิน สุธาอันหนาสังขยาว่าได้ สองแสนสี่หมื่นโยชนะคนะนา ก็หื้อบังเกิดโกลาหล อันหนึ่งอันเดียวคือว่า แผ่นดิน หลวงไหวะวาดเหตุอันหื้อลูกกรากเป็นทาน แก่ พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท่าเข้ามาขอนั้นแล ภิกขติ หุตหายวิหิมวนตวา สีนีโย เทวตาโยเตสิ พราหมเน นิยานานํ ยัม เอราบํ สุตวา มนตยิ ส่วนเทวตาทั้งหลาย มวลหมู่ถ้วนหน้าอยู่หิมพาน สุตวา ได้ยินเสียงสารแหบให้แห่งแก้วแก่น้ำสองศรี อันพราหมณ์บุตี่แล้วจำกว่า พราหมณ์เฒ่าดำแล้วจำไป เทวดามีหัวใจกว่าข้าทุกด้านด้วยกลาหลนมีมาก เทวดาจึงออกปากเจียรจำว่า ผิว่าราชมัทรีต้นหนุ่มหน้า เสด็จเข้ามาสู่ศาลา เมื่อยังวันตั้งอัน หล่อนบั่นสองโสภณที่พี่น้อง ในแห่งห้องศาลา นางพญาจักได้ถามหาเล่า กันนางรู้ว่าพระหื้อลูกแก้วเป็นทาน นางก็จักได้เล่นตามรอยตีนอันใหญ่ อันน้อย คะค้อยแลนาไปหานางพระยาจักได้ลำบาก เสวยทุกข์ยากเหลือใจจะแล เทวดาจำกันสนี้แล้วก็ บังคับเทวบุตสามต้นวิเศษ ว่าสู่ตั้งหลายจุงไปเนรมิตเพศ เป็นเนื้อเนตสามตัวมีรูปเป็งกลัวเคืองคราบ เยียะเป็นดั่งคันคาบแก้ตีหลิ

ตัวหนึ่งเป็นเสือเหลือง ไปนอนเนื่องไขว่ขว้าง ยังกลางข้างหนทางตัดที่หล้าราชมัทรีจักเดียว ท้องก้อย่าที่อนางท้าวล่องเตียวมาแต่เตอะ อะละเตตะโยเทวบุตโต ตุมหิสิหพยัคโฆทิจจเสมี เทเวียอาคมนม กัสนิจารุติวา กันว่าเนื้อกล้าคะนองทั้งหลายมีต้นว่าราชสี ปาวหายาบหากอย่าหื้อคันคาบเปียรนางจุง ก่อ ยวงนางไปรอด เจ้าทั้งหลายจุงรักษาแก้วยอดนางมิ่งเตอะ ตมตถิ ปกาเสนโต สดถาอาห พระอินทรต้น เป็นเหง้า แก่โลกโลกา จักไขบาลีบทหลังนั้นมาหื้อแจ้งพระจึงสร้างเทศนาเป็นคาถา จเตสรวาร ปิตุสตุวา ตโย พาลาวเน มิคคาสังโห โหพยัคโค จทิปิจอิทํ วจนมพรม ดังนี้ภิกขเวตุราภิกขุทั้งหลายฝูงทรงศีลสไบริยาด จง จักพึงโอวาสมงคลสอน เทวบุตสามต้นอันสักสวาดก็รับเอาโอวาทแห่งเทวตาทั้งหลายมวลหมู่อันตั้งหน้าอยู่ หิมพานได้ยินเสียงสารกริบให้ สะอันอาบน้ำตา ควรกรุณาใช้น้อย แห่งพระยอดสร้อยสองศรี คือขาสีเล็ก แล้ว กับนางหน่อแก้วกัณหา เทวดามีใจชมชื่นเทวบุตสามต้นชื่นชมบาน ก็มาเนรมิตเป็นเนื้อเจียงคานสามสิ่ง ใหญ่ล้ำยิ่งสามตัว อันเป็งกลัวเคืองคาบ เป็นดั่งจักคันคาบแก้ตีหลิ ตัวหนึ่งเป็นดั่งเสือโคร่งอาจเอาคน ตัวหนึ่ง เป็นดั่งเสือเหลืองมานอนเนื่องอยู่ถ้ำตั้งสองหน้าที่มีคคา อันนางราชมัทรีจำเที่ยวท่อง เพื่อบ่หื้อนางท้าวล่อง

เที่ยวมานั้นแล มหาวโน หวเนมิกคา นางราชมัทรีศรีจอม นางเป็นลูกท้าวราชพระยาธัมม์ คันทวารัศมี พระจันทร์ เรืองไรไสส่อง เยี่ยะหื่อนางท้าวทองเที่ยวมานั้นต่อะ

มเหจุมหากิ คือว่า สัตว์นานาเครื่องคาบอย่าหื้อเขากระทำร้ายราบแก่ราชมัทรี อันว่าราชสีตัว กล้า อย่าดันคั่นแก้วกว่ากินไหล สัตว์ในไพรหลายหมู่ อย่าหื้อเสียเลื่องลู่พาหนีกันว่าราชมัทรี ตายใจขาด ชาลียุราชก็เที่ยวตายตาม ถิ่นหารามแวนฟ้า ก็เที่ยงจักกัมน้ำสู่มรณะจะแล อุเบยเนวเต กันว่าราชมัทรี ตายไปแล้วก็จักเสียส่วนสองแก้วสองอัน คือว่าจักได้ตัดผัวขวัญ ผันแผ้วกับลูกแก้วทั้งสอง บ่อยาจะแล อุดก เตตโย เทวบุตรโต สารุติส เทวตาน ปฏินิวตา หพยสิขทิปิโน ญตวา อคนตวา ตสส อากคอาคคมมคเค ปฏิ ปาติยานิวชิสม เมื่อนั้นเทวบุตรทั้งสามก็รับเอาตำแหน่งเทวดาทั้งหลายสารุติสแล ว่าอันแล้ว ก็ไปเนรมิตเป็น เนื้อเนตรสามตัว อันเปิงกลัวเคิงคาบ เป็นดังจักกันคาบราวี เอาเพศเป็นดังราชสีเสื่อโครง คิ้วคอมตั้งเสื่อ เหลือง ไปนอนเนียงไขว่ขวาง หนทางตัดตีนี้ ที่ข้างมคคาอันราชมัทรี จักเที่ยวมานั้นแล มัทรีเหย เมื่อนั้น ราชมัทรีก็รำเปิงในใจในวันนี้ วันนีงูหันอัศจรรย์อันเป็นโทษ ผันร้ายโสดดีหลี ควรกูราชมัทรีหาห้วม้นและ ลูกไม้รับได้ เมื่อพลันยามตวันตกต่ำก้อย ลับตาจุกแจวหาห้วม้นและลูกไม้ห้วม้นแล้ว ก็จักเมื่อในแก้วกุ ศาลา นางพระยามีต้นอันสนร้อนร้ายปั่นไปมานางก็เช็ดน้ำตาเสียจักใจนางก็รำให้ ผิดว่า อุดกสท เตอชนิมิตต์ เมวนตติ ดั่งนี้โอยหนอ ทุกซ่งแท้แลหนอ ขนิติกิ อันว่าเสียมสุขคั่นจอดบ้อง อันกูจักแต่งต้องห้วม้น กุยังหยุบ ผันบ่พราก ก็ซิจัดจากมือไป กระเข้าอันใส่ลูกไม้ ห้อยบ่าไว้ ก็หลุดตกบ่าว่าสะสาวตกดินไป ในปากก็ปรากฏ เป็นดั่งแปลกตำ พระยาหลวงหลายไม้ทั้งหลายฝูงอันมีลูก ก็ปรากฏเป็นดั่งหาลูกบ่ได้ ทิศะหนใต้ผะแผ่เพทไไว้ เป็นดั่งหนเหนือเสียสนี่หนอลูกไม้ทั้งหลาย มวลมากเล็งถึแท้หากกลับหายไ้ทิสสะไ้สามง

ก็ปรากฏแก่กุนางแท้นอ สถึง นุโขอิทั้งบุพเพ อกุตัง อชโมโหนติ นางราชมัทรีหันอัศจรรย์ อัน นีดูหลากจิงออกปากไ้ ะ ว่าอันเนรมิตอันนี้้นาแต่ก่อนกับห่อนเกยหัน ว่าวันนีบ้อยหัน เหลือตามวลมากจิง หลากแท้ปุ่นกลัว นิमितอันนี้จักเป็นเหตุแก่กุนาง รู้ว่าจักเป็นลางแก่ลูกน้อย รู้ว่าจักเป็นเหตุแก่พระยอดสร้อย จอมธัมนี้จา นางรำเปิงสนี่แล้ว นางแก้วกล่าว คลาวา ขนิติกิ เมปติกเข กกขจจกุนทติ อปลาปริโนรุกขา สพพมมณหนติเมริสา ดั่งนี้โอยหนออัศจรรย์อันนี้้นาดูหลากเกิดพร้อมพรากหลายอัน เสียมสุขคั่นจอดบ้อง อันดาแต่งต้องห้วม้น กุยังเกาะกุมผันบ่พาก ก็หลุดหลุยตกจากมือไป ตำซ้ายไ้บ้อยสน ตำขวาปิ่นแผ่ผวนไม้ ทั้งมวลฝูงมีลูกในปากก็หันคอบทุกคราเหลือตา ทิสสาทั้งมวลก็ดูไหวหวั่นผันม้นคว้างไปมา นีหนอดัสส ยังพ หากกลมหิ อสสเม เมนั ปติ ในเมื่อตะวันลงระว่องนางท้าวทองเที่ยวมาสู่ศาลาเลิสแล้ว นางก็ว่าได้หันหน้า ลูกแก้วแม่ทั้งสอง สุริเย อันว่าพระสุริยะอาทิตย์ ก็ตกต่ำ จักใกล้คำลับตา เนื้อพาราตัวใหญ่ ก็มานอนขวาง ไขว่หนทาง ตาวันตกต่ำก้อยลงลับห้อยอยู่จอมเขาเขียว หนทางเดียวอันนี้ก็พอรอยดินผู้เดียวเดียวไ้ได้ ย่อม เป็นป่าไม้ แลเหวผาจันกูปั่นมคคาเสียแล้ว ก็จักหื้อกูเมื่อหาลูกแก้วแต่ตางไ้ไ้จา ลูกไม้ไ้งามแ่งอันกูแม่ไ้ได้ แต่ป่าปามา เพื่อเป็นของกินดาหอมพื้น ๓ ท้าวขึ้นกองกินจะแลหนอ สาณุนาขติโย เอโกปณณาสาลายังอัจจ ตีแก้วกับต้นแม่เหยเจ้าหล้า ลูกกำพร้าแม่สองคนอยู่ในอาศรมแก้วกุไ้บ้อยจักเป็นกุนอนแผงสองปิงแปงอ ยากข้าว พ่อพระยาเจ้าจักเล่าโลมชาจะแล เตนุนบุตรดา กาเมเมยหิ กมปาโนขยวาราภิยา อันว่าสองกษัตรา ลูกเต้า เนื้อบ่เส้าปูนชม แม่อารมณใจห้อย ตาวันตกก้อย สองอ่อนน้อยแม่เข็ญใจ พระอาทิตย์ไ้ส่องจักใกล้

ล่องตอแลง ลูกรักน้องแฝงใจอยู่ คือตั้งลูกเนื้อคู่กองนม เจ้าคิงกลมยอตแถมแม่จูบแก้มตั้งวัน สองจอมธรรม
พี่น้องโคตต้องกังวล ตาวันลงบ่ค้ำปางนี้ก็หาล้างกินแลงสองปีงแปงใจจ้า รอยอยู่ถ้ากองจะแลสองสายใจ
หน่อท้าวแม่หากน้ำวคอนอนแม้อาวรรณลำบาก เชิญใจยากเหลือต้น สองลูกแวนฟ้ารอยอยู่ถ้ากองกูคือตั้ง
ลูกจ้วมแ่งร้องตอนแม่ มาจวนกันเล่น กลิ้งเกือกเต็นตอนทรายสองสหายใจล้ำเลิศลูกแก้วเกิดกับต้นสอง
อุดมพระแม่ ลูกแก้วแก่ขุนาง เชิญใจจ่างหิวหอดแม่อยู่ให้ตายผอม เพื่อเดินไปหาลูกไม้มาสันสองจอมทันยัง
ห้องเล่นท้าวต้นพ้อหากล่าวลมชาจะแล

เอกยนาโถ ราโสภาจมสุสโตมคคเสยย อันว่าหนทางเดียวยงรอบห้วยหลังเหวชั้น ภูผาตันไป
ยากมีทั้งรากไม้ไทรยวนไร่ มีทั้งน้ำนองไหลตกตาด รอมห้วยหาดผาคม มีทั้งก้อนหินกลมลาดมีน ทางเส้นอื่น
ก็มี อันนี้ได้ชื่อว่าศรีวังกต เหตุมีทางคดนางรอด เกี้ยวสนสอดไปมาควรมัสการไหววอน พระยาเนื้อ
ทั้งหลายฝูงนี้หือหลีก ปิกเมียหันหน้าลูกแก้ว แก่ขุนางควรจะแลนางรำเปิงสันนี้แล่นางแก้วกล่าวคาถาว่า
มิกคานมัตถุราชาโนกานุนสมิมหาบัพพาโรธเมนา ภาตตโร โทถ มคคเม เทสหายาจิโต ดังนี้ว่า ดุรา
เจ้าพระยาเนื้อทั้งหลายเหย ข้าก็ยอมือสาสนขราบไหวข้าอยู่ให้ขอหนทาง เจ้าทั้งหลายจูงวางข้าช้อยอินดู
ข้าน้อยหม่อมมัทรี เจ้าทั้งหลายมีกำลังแรงยิ่งกว่าช้าง ในปากกว้างหิมพานด้วยลงธัมมถ้วนที่ สุเจ้าเป็นพี่น้อง
แก่ขุนาง ข้าขอหนทางจะช่องขอล้อมน้อมน้อยแม่เดียวเมื่อแต่เตอะ อวรุทธสาห์ ภริยานินา ก็เป็นภริยา
รักรอดเป็นเมียเจ้ายอดพระยาธัมมตันทานหือข้าเชือกเป็นเจ้าช้างเผือกไกลต้น ทรงทัสพลญาณสักสวาด
เป็นลูกท้าวราชสัณชัย ตวญจหังขัธ ปาเรญ ผัวทุกเมื่อสร้างผลเพื่อรักษาคือตั้งนางสีดางามแ่ง ปฏิบัติแก่พระ
ยารามนั้นแล ข้าก็บ่รักคนใดเหลือกว่ารักลูก

สุเจ้าก็รู้ดี เมื่อหันตวันตกต่ำ เข้าถึงค่ายามพอลแสง ข้าก็ขอหนทางคเค้อย เมื่อหันหน้าลูกน้อย
สองศรี คือขาสีขึ้นช้อย กับนางน้อยกัณหาแม่แลนา พหุจิตห่มลผลลาล้อยจย อันว่าห้วงมีหลายหลาก
ลูกไม้มากเจือจาน เป็นอาหารต่างข้าว แก่ลูกเต้าและผัวขวัญ ข้าจักแบ่งปันพร้อมเจ้าทั้งหลาย จงยะช่องไว้
เป็นทางขออินดูนางน้องให้ จูงหลีกไว้หนทางพองเตอะ ราชบุตรดีจะโน มาตาราขบุตรจะโนบิดา อันว่าแม่จอม
ธรรนังเกล้า เป็นลูกเต้าหนอกษัตรา พระบิดาต้นพ่อ ท้าวต้นนั้น ก็นเมืองแท้ตาย สุเจ้าทั้งหลายเป็นพี่น้อง
เหมือนดังเกิดท้องแม่เดียวมาตามขอบประกอบ ด้วยบุตรจูงหือหมทางเดียวแก่ข้า อันเป็นกำพร้าหากร
เมื่อนี้เตอะ อตตโยเทวบุตรโต เมื่อนั้นเทวบุตรสามต้นอันวิเศษ อันเนรมิตเพศตั้งงามแยงดูเวลากาลยามดี ไส
ส่องจิงยะช่องเป็นทาง หือแก่นางพระยาเมื่อรอดเข้าใกล้จอดศาลาเมื่อนั้นแล ตมตต ปกาเสนโต สดถา
อาห พระติโลกาจารย์ มีสมปานหากได้สร้างแล้ว นั่งเหนือแท่นแก้ว ปราบฝูงคนพระต้นทรงกำพลได้แล้ว
ต้นแก้วจึงเทศนาว่า ตสสlobมานอยพหุ การุณญสมุหิ ตสฺสวา นเรปติวาทวารปาฐา อบฺปกามิ ดังนี้ ภิกขเว
ดูราภิกขุทั้งหลายฝูงทรงศีลใสสวาท เป็นชีนาสาวกชาติ คณนาในเมื่อนางราชมัทรีขอหนทาง เเชิงเทวบุตร
สามต้นวิเศษ อันเป็นเนื้อเนตรนรบดีนทร์ไดยินคำหวานคเค้อย อันนางหนุ่มน้อยหากรพรางให้ขอหนทาง
คเค้อย เสี่ยงอ่อนอ้อยรำหู ปูนอินดู กำปาก พระยาเนื้อจึงพลิกจากหนทาง เมื่อเสียงคราง อะอาดอะอาด
น้ำลายหยาดถมตัวนางยินกลัวพิลาบ น้ำตาอาบอกนาง ก็ขอหนทางจะช่อง ขอน้องแม่ยิ่งเดียว เพื่อจักเดียว

เมื่อสู่ ในแก้วกุศลาฟองเตอะพาอะเกสุ อันว่าเนื้อไม้คาวมามาก ลูกแล้วจากหนทาง ส่วนว่าราชมัทรีนุช
นางนangkียกย้ายหยาดลีลา เข้ามาสู่แก้วกุศลาเมื่อนั้นแลนา

ตถาจบณอุโปสถ ในวันนี้ก็เป็นวันอุบาสกศีล เดือนเป็งส่องแจ้งได้ ๑๕ คำนางท้าวพราภัยหั้น
สองธรรม์มาม่ง แล่นต้อนแม่แต่ไกลมา นางเล็งหาบอยู่ กับหันสองขาเจ้าเป็นคู่เล็งกัน นางก็ร้องให้อยู่อาลัย
น้ำตาไหลบ่ขาดนางท้าวสวดคณาว่า อิมหิณัง ปกาสมหิ ปุตตกา ปสุกฏิตา ปจจุคตามิต์ ถนติวธา พลาวมากริ
ตั้งนี้เป็นต้นแล สถานที่นี้วิเศษด้าวประเทศสาลา ภูเคยหันสองบุตตาแล่น เล่นกำฝุ่นตั้นผะผายสองสายใจ
งามม่ง แล่นต้อนแม่แต่ไกลมา ถนหางามอะเคล้า เคยมาหนองหน้าวักินนม สองอุดมอะเคือ เนื่อกล้วยนกง
ทราย ภูนางมาเถิงยามค่ำลูกน้อยพราภัย เรณ ลูกสองคนนาเมื่อก่อนเคยแล่นมาต้อนอ่อนแล้วลวดกิ้นนม ภูยิน
ปารมภ์แล้วลูกแก้วแม่บ่หัน ปูนอัศจรรย์ดูหลาก กำพราภัยไปไหน บ่หอนมาแต่แดนไกลนี้จา อิมม
หิณปกาสมหิ ปุตตกา ปพพิสุกฏิตา ปจจุคตามิตินฺนติ อันว่าอารามเปียงร่มกว้าง ประเทศต่างดอนทราย สอง
ขาผายฝุ่นเล่น ภูก็หากบ่เว้นสักอันก็ บ่หันสองจอมขวัญแก่ให้ ไตร่มไม้แลศาลานี้หนอ เติมคคาหตลีโวติกา
อันว่ารอยตีนช้างทลาข้างดอนทราย กับหันเสียงวรวิ้งบัดนี้ลูกแก้วยิ่งเสมอตำ หลงไปทางใดนี้จา รู้ว่าไปแหว
เล่น แดนด้าวขอกศาลาลวดลิมมาอันจะฤ รู้ว่าไปขงขวยหาของเล่นลวดลิมอันจะฤ รู้ว่าพระปีศาจพันพ้อ
หื้อสองหน่อท้าวกลับไป ในศาลาบ่ตื่นเพื่ออันจะฤสว่างว่าแม่เนียนกเป็นคู่ละลูกไว้อยู่ในรัง ไปแหวแสวงหา
เยื่อ ละลูกไว้เพื่อหากินคนเดียวดินมีมาก หันแล้วหากเอาไป

ยถาอันนี้มีสันใดภูนางหนีไปป่า แต่เข้า ละลูกเต้าอยู่ศาลา ภูคินมาหาลูกบ่ได้เท่าร้องให้อยู่ดอม
ตาย พระโหมฉายยอดฟ้าสองหน่อหล้าแม่ไปไหนนี้จา อันว่ารอยตีนขาเดียวท่อง หยุดย่อนตามกัน ดังรอยตีน
ลูกช้างเดียวที่ช้างก็ยิ่งปรากฏหัน บ่พอนเท่าว่าสองอ่อนน้อยแม่บ่หันมาแล วรูกาอันว่ากองทรายงามรอบ
ลูกแก้วกอบกำผาย สองสายใจเฝ้าพระแม่ บ่หันแล้วแต่ศาลาแลนา อิทนีส อันนี้หมากพระดุ่มสุกดี
หลายหลาก อันนี้ร้อยกิ่งตกจากมือขวา ภูไปหารอดแล้ว บ่หันลูกแก้วภูไหน นี้จาโอยหนอ คันนี้หน่ออันว่า
กองทรายขาวงาม จะจ่อน สองอ่อนน้อยแม่เล่นสะเบย ภูเคยหันบ่ขาด สองเจ้าน้อยราดยิงวอยแลเด เยปัเร
เมื่อกระชาทั้งสองภูเคยเล่นไกลกุศลา หันภูมาแล่นต้อนสองเจ้าพี่น้องเรียกเรียกหากัน ว่าถนหาเหยกัณ
หาพระมารดาแก่ให้ ได้ลูกไม้มาหาราแล้วแล คาวสานนี้จวันตาย บัดนี้ภูบ่หัน สองจอมขวัญลูกแก้ว
มิดคคาว่าตายแล้วจากภูนางจะฤ สาศิริสาบ่คูนางคือแก้วกองเป็นคู่อยากน้ำอยู่เรณลูกสองคนยังอ่อนหนอรู
พราภัยแม่ไปไหนภูอาลัยบ่เหิด ลูกแก้วเกิดกลางอก ภูยิงทะรงทุกข์บ่ขาดเพราะว่าสองเจ้าน้อยราชคาไป
หนีไกลไหนกว่าจ้อยลูกน้อยบ่หันมานี้หนอในกาลเมื่อก่อน ลูกแก้วแม่บ่หันไปไหนหันภูแม่มาแต่เข้าไกล
แรงตอน ภูบ่หันกำค้อนไล่ตฆ่าสองบุตตาลูกแก้วยอมมาอ่อนแล้วกิ้นนม จวันตาย อิทยจ เนณิริตถานา
บุญตาเอรุ

ส่วนว่าเครื่องเล่นอันในงามเลิศแล้ว ลูกแก้วแม่ทั้งสองคือว่า หมากชะตอมตอง มีมาก กลิ้งตก
จากมือขวาภูเล็งหารอดแล้ว ภูบ่หันลูกแก้วแม่หนใด คือขาลีไสซิ่นจ้อย กับทั้งนางนาฏน้อยถนหา แม่นี้นา
ถนานมแห่งภูก็ เต็มไปด้วยน้ำตาทั้งสองเต้า เพราะว่าบ่พบลูกเต้าหนอกกลางอก แม่ทรงหมาดใหม่อยู่เรณ
ลูกสองคนงามม่ง ไปหลี่หน้าอยู่หนใดนี้จา สองต้นเราเหยไซ้ข้า สังกบ่หื้อแม่ได้หันหนาแล กิ้นนมสองอุดม

ลูกแก้วยอมมาขึ้นตักแม่แล้วกลับไป จูวันตายแต่ก่อนกุมารอดยามวัน กันยงหันขาอยู่ทุกที่อันนี้มารอดหนี ยามเย็น ขาเคย ก็นลูกไม้อันกูแม่ได้แต่ป่าพามา สองบุตตาลูกแก้วดังฤ แม่หันแล้วแต่วันมานี้จา นางก็ อวอนอยู่ใ้จ้ร้องรำให้กล่าวคถาว่า อโยโย อสโม บุษเพสมโซภาติ มตยราชบุตโต อปฺปสนโต อปฺปสนติ มยอสมิ ดังนี้ ส่วนอาศรมบพณีหนาเมื่อก่อนสองขา เทียรยอมขับฟ้อน อวนอ่อนเจียรจำ มีเสียงหวาน เกิดก้องคือตั่งเสียงปาดก้องเมืองสวรรค์ วันนี้กูบ่หันสองจอมขวัญพี่น้อง แก้วร่วมท้องแม่อุดม กูเล็งดู อาศรมบพรดกบ่หันลูกแก้วแม่หนใดนี้จา กิมิท อมสารทโท อันว่าอาศรมบพณีนาดุสัดเยียบได้ยินเสียง ร้องเรียกหากันกบ่ได้ยินเสียง เนืองนั้น สักหยาด ในห้องอาวาสศาลาหนีหอ กาโกลาปิแม้ว่า หมูกาดำใน ปากบ่ร้องพามากาย สองสายใจหน่อเท้า ต่ายด้านด้าวแดนใดนี้จา ในร่ายตรีจกใกล้รุ่ง ช้าน้อยขงผ่นหัน เกิด มาทั้งต่อหน้าเหตุพระยา บ่ปราศรัย นกในไพรหลายหมู่ ก็มาเป็นคู่ขานขัน เพราะจอมธัญเหยกแ่นไม้ ละแม่ไว้รอยต่าย จะฤ

พระบัวโพธัสตรา เผยเจ้าค่อยไปเสียลูกน้อยลาไหนกลางดงไพรถ้วนถี่ ดุสัดชีวนใจ สัตว์ตัวใด เคื่องคาบมาคั่นคาบลูกเข้าไปกีนนี้จา อิติจिरปนติ มหาสตตสฺส ตสนฺติ กํ คนฺตว พลปฏิโวลตรตฺวา มหาสตตํ ตมฺหิ มนุสฺสนํ ทิสฺวา ทารเกปสฺสสนฺติเก อปฺปสนฺติ อาหะสฺสวํ นางราชมัทรีศรีแก่นไ้ ร้องรำให้ไปมา ก็เข้ามาศาลาขยี้ นางท้าวจริงวางลงยังงกระเช้า อันใส่ลูกไม้หลุดจากบ่าเพื่อจักสัน นางก็เล็งหันพระ จอมธรรมตันพอกบ่บอวายหน้า ร่อร้องเจียรจำอหนึ่งนางกบ่หันสองบุตตาลูกแก้ว งามเลิศแล้ว เสมอตา ในสำนักมหากษัตริยตราแก่นไ้ นางก็ร้องรำให้กล่าวคถา จาติมิทมฺหิ พุตฺโตสิ อปฺปิริโต เมมฺโน กโก ราปิวนฺสนฺติ มาตาเมนทรรกา ดังนี้โยยหนอวันนี้เป็นสันใดพระราชเจ้าต้นผ่นเผ่า บริสุทธิงฤป้อยมาทรง หนักแก่การท้าวกับด้านถ้อยต่อสักคำ ความผ่นอันนี้ชา ก็ดูเห็นท้าว ท้าวบ่บอวายหน้าต่อเจียร ผุ่งหมูกา ดำดำในป่า กบ่ร้องลำบิบบน พระองค์ลูกแก้ว รอยว่ต่ายแล้วจากกุนางจะฤ ดีถิ่นโฆเมเออย บตตกาข้า แต่ พระเหนือหัวเหยเจ้าค่อยไปเสียลูกน้อยลาไหน สัตว์ตัวใดในป่า มายับเอาลูกแก้วแม่กว่ากีนไกลในดง ไพรถ้วนถี่ กบ่ได้ยินเสียงหมี่มาเต มิคาอันว่าสัตว์ตัวใดปาวเปิบชา ยับเอาลูกแก้วกำพราแม่ต่าวทางใดนี้จา หนอ อทเตปตินธันตา ข้าแต่ พระบุญเรืองเหยเจ้าฟ้าไปเสียลูกกำพราลาไหน รู้ว่าเจ้าจำไปหา ท้าวสญชัยตันปู่ หือรับห้างหมู่เอามา รู้ว่าเจ้าจำนางราพี่น้อง ไปเสียซ้อ้นคำเมือง และหรือว่า สองบุญ เรืองต่ายแล้วปายนอกแก้วศาลา รู้ว่าขงขวยหาเครื่องเล่น กำผุ่นเล่นลวดลี้มมาอันชะฤ เนวจะสักโสหนทิ สนฺติ ข้ากบ่หัน ผมเขียวแซมดอกไม้แห่งแก้วแก่นไ้สองศรี รู้ว่านกหัสสดีลงล่า ยับเอาลูกแก้วกว่ากีนไกล สัตว์ตัวใดมาแสวงสอดยับเอาลูกแก้วตอกกีนไปอันจะฤ เอววุตฺโตปิ มหาสฺสโต ส่วนว่านางราชมัทรี ศรีหน่อไ้ ร้องรำให้โธรมมนัส ส่วนพระมหากษัตริย์ต้นยศมาก กบ่ปากด้านเจียรจำ ส่วนนางราชมัทรีศรี หน่อไ้ ก็รำให้กล่าว คถาว่า อกนีสาวกสฺมา วันนี้เป็นสันใดเล่า พระเหนือหัวเผยหน่อท้าว มาเผยหน้า ย้าวเกียดบปาก ด้านเจียรจำ กับด้วยข้าสนนี้ จาข้าบ่ได้ยินได้กระทำการอันใดเป็นโทษแก่ทวารท่านสร้าง ผนวชเป็นชีบยินดีทุจริตกรรม อันใดสักหยาด กบ่ได้สักหยาด กบ่ประมาทท้าวบุญเรือง ขายินเคื่องใจคัด ค้ง น้ำตาข้างถึงไหลตก ข้ายินทุกเท่าฟ้า เพราะว่าพระราชบ่เจียรจำนี้แล อิหฺตโตทุกขํ ตรี อิตฺตสลวิทฺธ ยถาวณฺโณ ตยชฺฌนฺตเตนสามิ ชาลิกัณหาจินาพุตฺตํนี้ ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้านี้มาทรงลำบาก เพราะว่า

พระราชาเจ้า บ่ปากดั้นเจียรจ่าคือตั้งป็นยาฆ่า หลุมใหญ่ ปักเสียบใหม่สันดาน เพราะว่าบ่ตันได้หันขาลี
งานขึ้นจ้อย กับนางหนุ่มน้อยกันหา แม่แลนา อิทธิกข์ อันว่าทุกอันนี้ร้อนรีบ ป่านฟ้าหนีกับดิน
ข้าให้ตัวตั้งเย้ยร้อนร้ายป็นไปมา เพราะว่าบ่หันสองบุตรลูกเต้า กับทั้ง พระราชาเจ้าบ่เจียรจ่านี้นะและนา
ข้าแต่พระเหนือหัวเจ้าฟ้าผิว่าท่านบ่ปากจิมข้าเมื่อยังวัน กันพอรวายตรีคินนี้ และรุ่งสายฟ้าพุ่งเรื่องราย
ข้าแต่ยงจกตายนมรณต ใจข้าขาดแล้วเป็นผี ยามพอดีพุกเจ้าดำก็ ตาพระราชาเจ้าก็หากจกหัน บ่อยาชะแล

อตมมหาสตุโต กขลกตถาย นํ ปุตต มหาเปสาคี จินติตวา อิธคถามหา ในกาลนั้นพระมหา
สตัยเจ้า ก็คณิงใจว่า นางราชมัทรีศรีหนุ่มหน้า เป็นอันรักลูกเต้าเหลือขนาด มามากก็จกตัดเสียยังคำ
สระกาอันหยาบ กูจักกำหลาบนางพระยา เพื่อหื้อหายเสียยังคำสินหาอันใหญ่ท้าวก็ดั้นถ้อยใส่คำหลาย
จึงจกได้ขงขวยอุบายอันใหม่ พระก็ดั้นถ้อยใส่เถา อวานุนวราโรหาราชบุตรติ ยสสสินีปาตา เนคตา
อุจายกิมิทัสย มาคตา ตั้งนี้ว่าดูรา ราชมัทรีผู้ทรง สมตีสักสวตเป็นลูกท้าวราชกษานางนีนานี้ไปป่าแต่
เช้า ละลูกเต้าล่าต้นเดียว มาทั้งวันคำตำวันตกตำพันเวลาตั้งกูพิจารณาดูนี้โสด ลางเป็นโทษแก่กูฏ แม้รู้ว่า
จักได้แก่มิงนาง อันไปจรเดินเดียวกลางป่า ทุกแหล่งไหลดงหนานั้นจา ดูรา ราชมัทรีผู้ทรงอาศรมดีหลีเลศ
นางผู้ประเสริฐลำนาน วันนี้นางไปสุป่าหิมพาน เดินล่าด้วยพรานป่า กิณณรอนทิพพยธร แล้วเนจร
เหลือแหล่ไปแอ่วเล่นแกระสี นางมีใจบ่ตั้งได้สลับ แปรผิดผวน กระทำกล้าอันบ่ควร ผิดแผกใจฟุ้งแตก
เสียวิบัติบัดนี้นางบ่อยตะริมาออนแลมาให้ เด็กคะไค้กูฟักดินอนนี้จา ดูราราชมัทรีผู้ทรงโฉมดีแรบรวุ่น
ชายผู้ถ้วนเปิงตำนางไปหาห้วม้นและลูกไม้ แหล่งไหลดงไพร ผู้ใดบ่อยจักไปเดียวรู้หล่อนว่านางไปเล่นซู้
ไผบ่อยจักหัน ในหิมวันป่ากว้าง สัตว์สิงห์อาจจรมิทั้งทิพยธร แล รสีจรพรานป่า รอยนางไปเล่นซูล่ามายา
แย้มสองตำเสียวสอดเกี้ยวออกได้จูบมเนียวถือนมวดพัน เหตุนี้นางจึงได้มาทั้งคำ จาริมาให้รำเรณนั้น
จา ยามเมื่อนางหื้อเสียอาศรมบ่แต่เช้า ละลูกเต้าอยู่ศาลา ผู้ใดมาบ่อยจักได้หันมิงแม่ ลับรี แก่ดงหนานั้น
จา ดูราราชมัทรีนางจูงมานี้ จักบอกจี้คำพายหลังอันคนทั้งหลายเล่าไว้ กูจักกล่าวหื้อนางฟัง ช่างฟังจักหนี
เสียหมู่ ก็เพราะช่างฟู้เพื่อนบ่มีหลาย คนจายร่วมรู้เมียมิจู้ ก็เพื่อว่าผัวใจดี ราชสีห์จักหนีเสีย ดอยก็เพื่อว่า
ดอยอันนั้นบ่มีถ้ำ ปล่าจักหนีเสียจากน้ำ ก็เพื่อว่าน้ำอันนั้นบ่มีตม สรมจักหนีเสียครุเพราะว่าครุใบ้นัก นกจัก
หนีเสียจากตมไม้ก็เพราะว่าตมไม้บ่ดอกดวง ราชหงหลายหลวงหนีเสียสระเพื่อว่าสระอันนั้นบ่มีดอกบัว
ชาติผู้ยงจักหนีเสียจากผัวก็เพื่อว่าผัวอันนั้นมีใจบ่สู้จึงบ่องหนี แลหนอ

ราชมัทรีหนอคำอันนั้นนี้ก็เป็นบวรธาตุท่านจำไว้ก็มาได้แก่แก้วหน่อไต้มัทรีนี้แลหนาโอยหนอ
อัครรรยแท้แลหนอ มนุสสสินีผู้ยงรามแถวเผ่า เป็นกียังอยู่กับด้วยลูกเต้าและผัวขวัญ แม่นว่ายิ่งผู้นี้มี
ผัวเป็นกียังอยู่เอื้อมข้าง แม่นว่ายิ่งผู้นี้นั้นป็นแม่ร้างเป็นกียังอยู่ต้นเดียว ไผบ่ห่อนว่าจักเคียวทั้งคำตำวัน
ตกตำพันเวลาเป็นดั่งมีอนางนี้ซ้ายมญญ(มายา)ตั้งกูจกใส่ใจดูนี้ มิงนางก็รำเปิงตูทั้งสามพ่อลูก อันอยู่สร้าง
ประหมวดสมปาน อยู่ในดงดานป่าไม้ จะใจอยู่ดอมตาย ตูทั้งหลายยินลำบาก อันทุกข์ยากเหลือใจ มิงนาง
หนีไปป่าแต่เช้า แอ่วล่าต้นเดียวนางจักเดียวมาสู่ ในแก้วกูฏริศมิพระจันทร์เรื่องจ้อยใจด อันนี้ก็หลาง
เป็นโทษ แก่มิงนาง อันเดียวกลางป่าไม้ทุกแหล่งไหลดงหนานั้นแล บ่ดั่งว่ากูฟักนี้บ่เป็นพระยา ดั่งแต่ก่อนมี
พวกน้อยอ่อนมาพลันในสิริราช แทนท้าวอยู่เมืองขวาง กูจักตัดห้วมิงนางหื้อเป็น เจ็ดบั้ง เจ็ดท่อน บ่ไว้หื้อ

ผ่อนแก่มึงนาง กุบใช้หื้อคนทั้งหลายทันทาฆ่าชีวิตไว้ ก็นหยับได้แซ่ร้องไห้ให้พระนครหลวงเมืองใหญ่ ที่จก
กลาดกว้างกลางเมือง จักหื้อฝูงคนทั้งหลาย เรียกกันมาดูจุ้ เพราะหื้อผู้ยิงเล่นชู้จากผัวต้นแม่ยิงแลคน
หาไหนก็ยังได้แม่ยิงมีปไร หากเหลือมึงแลนา ยามนั้นไผ่ล่างจักตั้งก่อยต่อทจริต กามาอันเป็นบาปเป็นดั่งมึง
นางนี้สักคาบดีหลี พระรสีก็กล่าวคำโอวาท เพื่จักหื้อนางหายเสียยังคำโคกอันไหม้ท้าวใส่คำหลาย ด้วย
อุบายผิดแผกหลายทางเมื่อนั้นแล

โสดสวจจัน สุตวา อาห ส่วนว่านางราชมัทรี ได้ยินคำพระราชเจ้ารสีน่อท้าว ด่าคำท้าวว่า
เหลือใจ ออกก็รื้อนปานไผ่จะวาดนางท้าวสวดคถาว่า นุน ตวั สททมสฺโสสิ เยสาร์ปาตุ มาคตา สสหัสสิ
นาททส พยคมสจจกขิตฺตํ ดั่งนี้ เทวดาแต่พระเหนือหัวเหย เจ้าฟ้า สังกบอยอิงอวายหน้า แลตั้งหุฟง ยังเสียง
ดั่งอันมีก้อง นันท้าวทองดงหนา สัตว์นานาเหลือแหล่ เพื่จักมากินลูกแก้วสองแม่ศรี คือราชสีห์ตัวกล้าเสือ
โคร่งมาอยู่หน้าหนทาง เสือเหลืองคางกลางป่า ชำกัตกคะป่าแท่ปูนกล้ว หน้งหัวบองยะเยือก ชำกัเกิดครุ
กรรม กำมือใส่เกล้าก็ติดต่อเต้าจอมธรรม วันคั้นเป็นสุขได้แก่ข้า ดินและฟ้ามีดมัวทุกปาย ทิสสทิส
เหลือแหล่ขามันบ่หัน ผกผิดผวน ทิสสทั้งมวลชำกัหันดูหลาก มิคคว่าพระราชเจ้า ก็บรู๋ ป้อยว่าชำไปเล่นชู้
จากพระเมือง กันว่าพระบุญเรืองบ่เชื้อชำน้อย เพื่ขอชั้นพระทรงธัมมบุญกว้างจุงเอาเชือกข้างคาค้างแข่ง
ชาพัน ทั้งพระกุมพระกันจุงมารูที พิจจนต ถ้วนหน้ากูอินทร์พรหมจุงมาสมกับเนตร ทั้งพระปัจเจกพระสุทา
ทั้งอรหันตาเจืองเจ้าทั้งน่อหน้ากุศลนาคนจุงมารูเหตุ กันว่าชำเล่นชู้เสพกาม ผิดแท้ดีหลี จักมาตีชำด้วย
แส้มีดสองคอกแบตีหลัง ผิวอันก็จุงพันแทงด้วยหอกดาบ ผิวอันก็มัดเค้นคาบแกว่งเปลวไฟ ผิวว่าใจชำไป
ดั่งอัน ขอหื้อมันอยู่ทีหมา ชำกัเกิดมาแสนชาติ หื้อพระราชเจ้าเอาเป็นเมีย ชำบรูจักหนีเสียจากเจ้า เพ้าจักอยู่
เตียมต้นพระนั่งเกล้า เสพสุขเหง้า กันว่าชำปรักพระเทียมเจ้ายอดฟ้า แลจักหื้อชำรักแบ่งคนใด ชำมาบ่าเรียว
พระสายใจคิงข้อย ชำแต่หนุ่มน้อยสาวจี ได้สับหูกปีบองรอดไปรู้งแจ้งจอดการยังเพราะจอมคิงดุก่อน อย่าว่า
จักกระทำร้ายแก่ชำน้อยแม่มัทรี พระก็ยังเป็นชืออยู่ป่าไม้ โทษแห่งชำผู้เป็นน้อให้กับยินดี ชำแต่พระรสี เหย
เจ้าฟ้า ชำน้อยจักไปออกหน้าท่านดั่งฤติ เป็นจักถืว่านางมัทรีมีชู้ เป็นก็จักว่าชำนี้ใจฉลาดรู้ด้วยกามตณหา
จะแล โอยหน่อเป็นก็จักถืว่าว่านางมัทรีนี้ใจบาป เป็นก็ถืว่าชำนี้เป็นแม่ร้างราชมาตุคามเป็นจักถืว่าชำนี้
จักกระทำกรรมหลายหลาก เป็นจักถืว่าชำไปเล่นชู้จากผัวชวญว่าสิ้นเปิงมีจะแลคำวันนั้เป็นกองดีแลพระ
บุญเริงเผยเจ้าฟ้าชำกับ่ว่าจักตกสู่เวจี

อันจะฤอุพพุพพนิตติวิจจรนโต พระมหาวันเนใจชำเพ้าให้ออยู่ะวาดปูนกล้วมือทูลหื้อกราบ
ไหว้กลางป่าไม้เริงรายยังทิสสทั้งหลายเหลือแหล่ชำกัหันแผ่ผิดผวนทิสสทั้งมวลกัหันดูจ้อมแคบสายฟ้าแมบ
มุงเมืองมุงเมืองเสือเหลืองแลเสือโคร่งเผ่ามานั่งอยู่เฝ้าทางเตียวชำจึงเคียวมาถึงคำตำวันตกตำพันเวลา
ขอพระราชเจ้าจุงอดโทษชำน้อยลวดขอสุมาก่อนเตอะพี พระยาเหยมาเหวันโณส่วนว่าพระรสีต้นบุญกว้าง
อยู่ประเทศต่างดงรื้ออันว่าโกสรราชสีและเสือป่าอย่าได้คั้นแก้วกล้วทั้งคู่สองอารมณ์ทั้งคู่สัตว์อย่ารู้พาหนีฝูง
เสือหมี่แลจะแค่อย่าได้กระทำร้ายแก่ลูกแก้วแม่ทั้งสองแต่เตอะชำปรารถดั่งนี้ใจชำรื่องวอนคางจึงจัดได้
หนทางทั้งคำชำน้อยพร้าเคียวมานี้แลนาสิงโหยยัคโคจทิปัจจ อิหวัจัน วพรมตดยพาลาวเนมิคคาเตส
ปริสวารู มคคาเตนสนน ย็อคคตติ ดั่งนี้ส่วนว่าราชสีเสือโคร่งคิวกอมปงเสือเหลืองมานอนเนื่องอยู่ยายสพ

ข้างมคคาในทิศะ กลางป่าไม้เข้าเท่าร้องให้อยู่วนของจิงจักได้หนทางทั้งคำเคียวเข้ามาสู่ศาลานี้แลนาที่พระ
ยาเหยเข้าแด่มหาราชเจ้าจุงค้อยอดโทษแก่น้ำน้อยขอพระยอสร้อยโผดขมาก่อนเตอะ อภะมหาสัด
โตภยสัทธิง พตตม อกก ถัดว่า ส่วนว่าพระยาเวสันดรต่อตัวท้าวทักบ่ตันถ้อยกล่าวคำดีเชิงราชมัทรีสีกคำ
หันแล อถในกาลนั้นส่วนวารีศรี พระจันทร์เรืองโรใสส่องในแห่งห้องยุคลธร ส่วนพระเวสสันดรเจ้าฟ้าบ่อ
ว้ายหน้าต่อสีกกำหนด

ตโตปถาย ตั้งแรกแต่กาลนั้นไปพายหน้า ส่วนว่าราชมัทรี ศรีแก่นไ้ก็ร้องไห้กล่าวคณา
อติ ปติญจุตโต จริยะนิมานโว อนุตถิ ตาทีวิรัตติ มตติพรหมจารีณิ ดังนี้ อุหังอันว่ากูนี้ก็มาป่าเรียวการผ่าน
เผ้า ด้วยลูกเต้าทั้งสอง แม็กกองกระทำคอนติดต่อทั้งท้าวตนพ่อยาวยืนทุกวันคืนคำเข้า ปฏิบัติพระราชเจ้า
แต่ดีหลีเพราะว่าสองรายยังเป็นรสีอยู่เป็นเพื่อนท้าวจำศีลก็หาข้านี้แลนาโอยหนอข้าก็เทียมย้อมกระทำป่าเรียว
การนักบวช เสื้อผ้าลวดหนังเสื้อเอาใจเกื้อทุกขไว้ หาลูกไม้ ทาสันข้าก็ไปทุกวันคำเข้า เพื่อจักมาเลี้ยงลูกเต้า
หน่อสองศรีแม่แลนา อิทิเมสกลาอชินานี้ จบปริทิตตวา อันว่าข้ามันค้ำงามจันจ้อย แม็กเอามาหานางหนุ่ม
น้อยกันหา อาคคตา อันว่าหมากพระตมต้อง งามผิวผ่อง แม็กเอามาหาสองโสภายะแก่นไ้ จุงจวนพุม
มเล่นลูกไม้อันกูแม่ได้พามาดีเอะ อิทิ มุพาริโนริราบัวขาวงามจะจ่อน หวานอ่อนเอาใจ หมากช่างสุกใส
ม่วงไข่เต่าหวานใน หมากชะจับลูกใหญ่หมากขนุนใหญ่มียวง ลูกไม้ปวงหลายหลาก น้ำผึ้งมาเจือจัน
ขออัญเชิญพระภูบาลเลิศแล้ว จุงเรียกลูกแก้วมาเสวยแต่เตอะ ปุณมิงชาลีโนเทหิ อันว่าดอกบัวบานงาม
เลิศแล้ว จุงหื้อลูกแก้วชื่อชาลี ดอกขนุนดีบานแบ่งสร้อย ทานจุงหื้อแก่นงหนุ่มน้อยกันหาเตอะ มหาราชา
เจ้าจุงเล็งดูสองขามาตัดทรงดอกไม้ในหูทั้งสองข้างเสมอดอกบัวทองขึ้นช้อยฟ่อนอ่อนอ้อยไปมาจะแลบเท่า
แต่นั้นมหาราชเจ้าจักได้ยินเสียงขับแห่งนางกันหาหนุ่มน้อยขับอ่อนอ้อยเสียงหวานเสมอดังเสียงไ้ยินเสียง
ขับนางนงคราญฟากฟ้าในแหล่งหล้าชื่อนั้นทอทยานนั้นก็จักมีแก่มหาราชเจ้าจะแลอัญเชิญพระราชเจ้าจุงจัก
เรียกลูกเฒ่า มาคือ ว่านางกันหางามขึ้นช้อยขับอ่อนอ้อยเสียงดีแม่นั้นนาสองบุตรตาลูกแก้วแม่น้ำมารอด
แล้วก็หันไ้หันนี้จาโอยหนอ ส่วนราชทั้งสองนี้นา โศกเศร้าก็เสมอกันเสมอกัน เพราะว่าไพร่ธรรมจ่าจาก
ขับปรากฏเมืองมา พระกษัตราเหยเจ้าค้อย ไปเสียลูกน้อยราไ้ไหน คือว่าชาลีไ้ขึ้นช้อย กับทั้งหนุ่มน้อย
กันหา แม่นั้นนา

อะหัง อันว่ากูนี้ร่อยว่าได้ตาเจ้าศรมตันวิเศษ พระทรงเพศตันดีตั้งใจบวชเป็นชีใช้ข้า
หวังได้สวรค์ขึ้นฟ้าร่อยว่าวิบากอยากอันมาสนองตอบ ข้าจึงไ้ได้หันหน้าลูกแก้วกำพร้าทั้งสอง เปงมีจะแล
นางก็มีอสาสนกราบไหว้ ร้องรำไ้ไปมา เพราะว่าบ่หันหน้าสองบุตรตาแก่นไ้ แสนโศกโหม้สันดานมากนัก
แล อวิวิธ ปมานา ยสพธิง มหาสตุตันกัญจิ กเถสิ ส่วนว่า นางราชมัทรีก็เจียรจาคะค้อยท้าวทักบ่ตันถ้อยสีก
กำหนด ส่วนว่านางราชมัทรี ก็มีตันอันสันเซซัดผัดปั่นไปมา มือเซ็ดน้ำตาเสียจะไ้ นางก็ร้องรำไ้ให้แล่นไป
พลัน ด้วยรัศมีพระจันทร์เรืองโรใสส่อง นางท้าวทองเทียวหายังสองโสภายะแว่น เคยเล่นเล่นแต่ที่ใด นางก็
แล่นไปหาชะช่วย เป็นต้นว่าไ้ล้มไม้ชุมพู นางก็ไปเล็งดูรอดแล้ว ก็บ่หันลูกแก้วแม่ทางใด นางก็ไปแสวงหา
ทุกที่ เป็นต้นว่าคุ่มไม้ นางก็ไปตีเล็งหากก็บ่หันสองบุตรตานางแก่นไ้ นางก็ร้องรำไ้กล่าวคณาว่า

อิมเต ชุมพุกการรูกา เวทิสานธวาริตา วิวิธานิรูกา ชาตานิ เตอิมารานทิสาเร ดังนี้โอ้ย หนอ อันว่าไม้ขมพู แลไม้ยางไพรพราย ก็ยังมีหลายสิ่งไร้กิ่งสะคราญ สองกุมาร รักยิ่งเคยเล่นไต่กิ่งยางพราย ไม้ทั้งหลายยังพรั่งพร้อม หมากกกิดาอ้อมดงหนา สองบุตดาเลยลูกแก้ว แม่บ่หันแล้วแต่วันมานี้จา อัสสลา อันว่าไม้ขนุนหากเหลือใจ ไม้โคธไกวกิ่งก้อม อวนอ่อนค้อมไปมา ในดงหนาถ้วนถึ ก้านค้อมควี่ ไหลหลาย ผุ่งไบยายเป็นหมู่ ก็หันพร้อมกู่ทุกอัน เทว่าบ่หันสองจอมธรรม์ลูกแก้วตายแล้ว กว่าทางใดนี้จา อิมติถนติอาราม อยู่ สิทุกกานทิสถาส อันว่าอารามเปียงระรินปูนสนุกขึ้นเอาใจ น้ำเย็นใส ท่ากว้างไหลแต่ต่างสระมา กูเกยหันสองขาลอยร้อง ว้ายน้ำจ่องจูงกัน วันนี้กูบ่บ่หันสอง จอมขวัญ กำพร้า ออกมาอยู่ถ้ำกุนางนี้จา วิวิธานิรูกาชาตานิ อันว่า ดอกไม้หลายขึ้นช้อย บานเบ่งสร้อยเป็นปวง ในดงหลวงพร้าพร้อม ยายหยาดดงเขียว สองศรีเตียวคำเช้า ทรงเพศเกล้ากับต้น ลูกสองคนแก่นแก้วพัด แม่รอยตายจะฤ ผลานิอันว่าดอกไม้มีหลายสิ่ง เป็นกิ่งเจจจานยอมกินหวานจ้อย ๆ อ่อนน้อยแม่เลี้ยงปิดกั้น สองนรินทร์พี่น้อง ไปอยู่แห่งห้องไหนใด นี้จา

อิมเหตุถิกา อสสุพพิรพธจเต อิมเยธิ สุปุพเพ กิลิงสเส กุมารานาทิสสเรดังนี้ โอ้ยหนออัน ว่าข้างซ้ายตัวเลิศแล้ว รูปม้าแก้วแก่นสงคราม รูปวังงามต้วองแอ่น ขาซึกแล่นเล่นชนกัน สองขालอยหุบผับพราก รูปข้างม้าหากจ้วควาย กูก็ยั้งหันหลายมากแล้ว เทว่าบ่หันลูกแก้วกูไหนนี้จา โอ้ยหนอ อันว่าเนื้อ แล นกทั้งหลาย ก็มีหลายหมู่ ตื่นเต้นสะสุเต็มไพร ด้วยเสียงอันจรเดินไปแลให้หา สองบาทไ้บุตตานี้แลนา นางก็บ่หันกุมารทั้งคู่ นางก็เท่าหันเนื้อแลนกหมู่เคยมา นางก็กล่าวคถาว่า อิมสามาสสา อุกกา พหูกา กทริมิคาเยหิสู ปุพพิตริสูเต กุมารานาทิสสเร ดังนี้ อันว่า ทรายคำและกระต่ายนกเก้าเห็นอันลายตื่นเต้น กายไปมาขาก็เคยผับผุกเล่น เนื้อตื่นเต้นแอ่วไปมา สองโสภาระรอย ละเนื้อปล่อยเย้นวอยนี้หนอ อิมเห่ สากโณญจมยุรา ส่วนว่านกบินอากาศ นกเขียนอาจบินสูง นกยูงบินกางปีกพ้อน จากคภาคหย่อนเยียวหาง สองกุมารเคยไล่เล่น นกตื่นเต้นร้องว่า คอ คอ สองสอบอเฮยพระแม่ ขาบ่หันแล้วทุกวัน เท่าบ่หัน สองจอมขวัญพี่น้อง แก้วร่วมท้องแม่รอยตายแท้อันจะฤ ส่วนนางราชมัทรี บ่หันสองศรีพี่น้องในแห่งห้อง ศาลา นางก็เชซัดผัดปั่นไปมาหาบ่อยู่ นางก็เล่นเข้าไปสู่ดงหนา มีรูกาหลายหมู่ ตกสร้อยชะพู่บานงามใน ดงดานป่าไม้ ก็บ่หันสองแก่นไ้แม่หนใด นางก็คดใจดูแล้วนางแก้วกล่าวคถาว่า

อิมาตาวณณกุมพาโย ปุพพิตา สพพกาถี กยาถาสุปุพเพกลีสู เตกุมารานาสสเร ดังนี้ โอ้ยหนอ ป่าไม้อันนี้นาหลายอะท่มเสียงคะคุ่มน้นเนื่อง ดอกไม้บานเรืองเรื่อ กูก็บ่หันทุกเมื่อหลายพันธุ์ สอง บั้วสวรรค์แก่นไ้ ละแม่ไ้ลอยตาย จะแล โฉมฉายเหยเจ้าหลานแม่ ละไม้ไ้ เป็นกำพร้า อยู่ลุนหลังโอ้ย ทุกซ่งแท้ แลหนอ ท้าวต้นพอกี่บ่ด้านถ้อยล่อสัคคำ ๒ จอมขวัญลูกแก้วลอยตายแล้วแต่ทางใดนี้จา อิมจตา เกวাপุขชิตา ส่วนว่านางราชมัทรี ก็จรเดินไปหาสองบุตดาลูกแก้ว ที่ไปหาแล้ว ข้าไปหาเล่าไควที่เก่าสอง ที สามที ก็บ่หันสองบัศวรีที่ใดสักแห่ง นางท้าวแล่นคืนมา สู่ศาลาที่เก่า นางก็เท่าผ่อหัน มหาสัดเจ้าเผย หน้าชบเขาเหลาอยู่ บ่ปาก นางท้าวหากกังวล นางก็มีต้นอันสนั่นร้อนร้ายปั่นไปมา เช็ดน้ำตาเสียชะไซ่ นางก็ร้องไห้กล่าวคถา วานคถา นิพินอินินเตอุตตุกามาตดา อคิปีเตน หลิตโต กิณุมนโทวชายสิดังนี้ เวท ข้าแด่มหาราชเจ้าวันดังฤ ป้อยชบเขาเหงาอยู่ บ่อว้ายหน้าสู่เจียรจำ ถถานิ อันว่าไม้แลแล้ว พระราช

เจ้าก็บ่ตัดบ่ผ่า น้ำยังทำก็บ่ไปตักตัวเอามา ไฟพินก็หาบ่ได้ ส่วนว่าพระราชเจ้าก็เป็นปิ่นเกล้าเหนือหัว เป็นผ้าขั้วรักแห่งข้าแล แม้นว่าบ่ได้หันหน้าลูกเต้าแล ได้หันพระราชเจ้าปากเจียรจำก็ดี ทุกข์แสนปี่ข่ม ใหม้ ก็เที่ยงรังับกลับหายไประแล ในเมื่อนางราชมัทรีศรีแก่นไ้ ก็ร้องรำให้เหลือขนาด ส่วนพระมหาสัตว์ เจ้าก็อยู่บ่ปาก นางก็ทรงทุกข์มากดีหลี นางก็มีต้นอันลั่นสาย เหมือนคนจักตายคั้งไค้ สติบมี เป็นดังแม่ไก่ อันไขบ่สู้จ้ำรัง เจ้ามันนั้นเยี่ยะเกียด ค้อนฟาดสลั่งเซแซดผัดบ่นไปมา นางก็เล่นไปหาชดชวยดันป่าไม้ดง เขียวจรเทียวหาลูก พอถ่านถึงถนัดเสียงรติยากลางคีนนั้น แลรุ่งแจ้งแล้วนางแก้วก็บาทันมา นางข้าเทียวไป หาเล้ารอดที่เก่าหลายปางกายร้อน นางก็คีนมาสูในแก่งูศาลา กีบหันสองบุตตาพี่น้องในแห่งห้องหนใด นางก็จรเดินไปยั้งทุกชอกข้างอาราม ทุกดงรามแลบ่กล้วย ทุกสรอกห้วยเครือหนามทุกดงงามแลป่าไม้ ทุกแหล่งไหล้เขาเขียว ทุกรูเปลี่ยวปากถ้ำ ทุกทำน้ำและลอมคา ทุกภูผาเหวหาด นางก็ผ่อกีบหันสองหน่อไ้ แม่ทางใด นางก็มีใจสงสัยอยู่จะไ้ลลยว่าสองหน่อไ้แม่ตายจะแล

สาบุดตโส เกนตตถา ส่วนว่านางราชมัทรี รสนี รักลูกเต้าสองเจ้าอยู่เรณ กีบ่อาจทรงตันอยู่บ่ ได้ ร้องรำให้เล่นไปมาเสียงวันสามคาบ อันหยาบแลแสวงหา สองบุตตาลูกแก้วอันพรากแม่แล้วไปนานนั้น แล ตสสปีหายิตวา ในกาลนั้นส่วนนางราชมัทรีศรีเลิศแล้ว ไปแอ้วหาลูกแก้วแต่ในดงหนา กีบ่พบสอง พระองค์ศักดิ์แห่ง นางท้าวเล่นคีนมาสู่ศาลาร้องไ้ ในที่จิมไ้ล้ฟัวต้นวันนั้นแลนา ส่วนว่านางราชมัทรี ไป แอ้วหาสองพิมพาพี่น้อง กีบ่หันในแห่งห้องดงรี พอรวยตรีเขี้ยวคำ นางท้าวพราคนนา นับเป็นว่าว่าได้ แสนสีหมื่นวาก็มีแล โขโนเทวปส์สามิ เยนเตนตามตากาโกลาปินวสนติ มาตาเม นุนทรรกา ดังนี้ เทวข้า แต่มหาราชเจ้า ส่วนว่าลูกเต้าหน่อสายใจ สัตว์ตัวใดมาเยี่ยะบาป มาคั้นคาบกินชา ผุงหมูกลาในป่าก็บ่มา ร้องว่า กา กา สองกษัตราเหยลูกแก้วรอยว่าตายแล้ว แก่กุนางจะแลนา อิววุตเตปิในเมื่อนางราชมัทรีแล เจียรจำคะค้อย ท้าวก็บ่ตอบถ้อยล่อสักคำหันแล มติปิโข ส่วนนางราชมัทรีศรีศยียงนางท้าวจึงวางลง เพราะว่บ่หันสองอุตมพี่น้องแก้วร่วมท้องแม่เทวี พอรวยตรีคีนนั้นแลรุ่งสุริยะพุ่งใสแสง ตำนางแดงดั่ง เลือดให้บ่เหือดสั๊กยาม เพราะเซาะหาสองนงรามบ่ได้ นางท้าวไ้ทอดหิวตาย ท้าวยวงหยายตระแบงไ้ล้ ท้องแท่นธรณี เพราะว่าหาสองศรีบ่ได้นางท้าวไ้ขาดใจตายไปวันนั้นแลนา

ตมตถูปกกาเสตโต สตถาอาห สตถาสพพณญ ตันเป็นครูแก่โลก สอนอัตถวิโมกข์แก่ประชาจึง ได้จื่อว่า สัตตถาตันองอาจ พระจักโขอัตถบาทบาลี บทหลังนั้นมาหื้อแจ้ง พระจึงสร้างเทศนา เป็นคถาว่า สตตถ ปรีเทวิตวา บพพตา นิพณณานิจฺจปฺณณา เทวอสสมคฺนตฺวา สสมิ กสนติโรทฺทนิ ดังนี้ ภิกขเวดูรา ภิกขุตั้งหลาย จุงจักฟังยังนิยายอันเก่า จักเล่าห้องนางท้าวราชชนราม มืองคงามประเสริฐ ดูล้าเลิศกว่าผุง คน ทรงรูปโฉมแฉล้ม สองฝ่ายแก้มยั้งบัวจิ้น สองตาเขียวนิลคำปอด แขนเสี้ยวสอดดอกไข่ ตันมือใสจะ จ่อน เนื้ออ่อนนิ่มผิวนวล ทรงลักขณาควรสะอาด เป็นเชื้อชาติท้าวราชวงศ์คำ นางก็จรเดินหาลูกเต้ากู่ แก้วแล มกฺกา ดงหนามหน่อถึงถ้ำ ทุกทำน้ำหาดเหวผา กีบ่หันล่องบุตตาพี่น้อง ในแห่งห้องดงหนา นางก็ คีนมาสู่ศาลาร้องไ้ในที่จิมไ้ล้พระบาทไ้ฟัวต้น ทูนหัวกราบไ้หว่นางก็ร้องไ้กล่าวคถาว่า นโขโนเทว สา มิ ข้าแต่พระเหนือหัวเหยเจ้าช้อย ไปเสียลูกน้อยราไหน สัตว์ตัวใดเคิงคาบมากิน นกในดงถ้วนถี้ กีบ่ไ้ยิน เสียงมีนนั้นเนื่อง รอยว่สองบุญเรืองตายแล้ว จากลูกน้อยพรากนมกฺจะแลหนอ ข้าแต่พระจอมใจเหยเจ้า

ฟ้า ขอร้องบอกข้าด้วยฉับพลัน กั้นพระราชเจ้าบ่กล่าวข้าน้อยแดนตายสยบตาย ยามกองงายพริกเจ้า จัก
 ละพีพระยาเจ้าอยู่ต้นเดียว ในไพรเขียวกลางป่าเถื่อน บ่มีไผ่เป็นเพื่อนเจ้าพอสองจะแล อิติมทิวราโลกราช
 บุตตี ส่วนนางราชมัทรีศรีแก่นไท้ ร้องร่ำให้ไปผ่อเล็งหัน ก็บ่หันสองบุตตาพี่น้อง ในแห่งห้องอาศรม ก็ยอม
 ประนมพระบาท มรณาดิ่งตาย ดิ้นสะส่ายเยหย่นต่ากุ่มบ้นเป็นผี ยามนั้นพระสวี่บ่ยอสนั้ ใจบ่นไปมา
 ส่วนพระยาเวสสันทรตนั้นผ่านผ่านแล้วท้าวก็หันน้องแก้วท้าวทั้งยืน โสภาคินวุใหม่ เจ้าบ่อาจอดอยู่ได้ แต่
 สรมชี หัวใจมีเดียตร้อนทุกขโศกต้องโรคา ท้าวก็ควรกรุณนามีมาก อดลำบากเหลือใจ เพราะอาลัยบ่แล้ว
 เหตุว่านางน้องแก้วท้าวมรณามรณาด น้ำตาท้าวก็ตกชะชู เจ้าจึงผูกคอตายนางพระยาขึ้นไว้ เจ้าจึง
 ร้องไห้ว่า มัทรีนี้ตายเสียแท้แลหนอ ว่าอันแล้ว เจ้าก็ค็งใจดูว่า มัทรีนี้ตายแท้

รู้ว่าไปตายเพื่อ นั้นจา ว่าอันแล้วเจ้าก็เอามีอวางไว้เหนืออกน้องแก้ว ร้องไห้แลผ่อดอมตาย
 ว่าคิงคนตายนี้เย็น คิงคนเป็นนี้อุ่น ยิ่งมะมุ่นต้องมือตน ท้าวก็ถือเอาน้ำต้นคันที มาผะผาบุรุษหน้าเมีย
 กำพรวาแห่งต้น พระทศพลต้นหน่อไท้ มาอยู่ป่าไม่ได้ ๗ เดือน หนีเสียเรือนมาบวชสร้างผนวชเป็นชี บ่ห่อน
 ได้ถูกต้องต้นมัทรีสักเตื่อ ในเมื่อโศกทุกขแลเกิดมีดังอัน เจ้าก็รู้ว่าตนเป็นนักบวชสร้างประหมวดเป็นชี อสุ
 ปุณฺเนหิ เจ้าก็มีตาทั้งสอง เต็มไปด้วยน้ำตาก็ยกเอาห้วงนางพินพาแก่ไท้ ขึ้นพาดไว้เหนือตัก ท้าวอินรักบ่
 แล้ว เหตุว่าหันน้องแก้วทอดต้นตาย พระโณมฉายแก่นเหง้า ก็นั่งเฝ้าดอมใจเมียนั้นแลนา ออมหาสัดโต ส่วน
 นำพระมหาสัดเจ้ามีใจรักรักคเค้อย พระยอดร้อยบุญมี กล่าวคำดีว่า ดูราพระราชมัทรีพี่เหย ในที่นี้น่าบ่ใช่
 เป็นที่ควรแม่มาตาย เท้าสองรายตายหน่อไท้ ดังถูป้อยมาละพีไว้ ตายไปนี้จา ผิดนางเมื่อตายในพระนคร
 หลวงใหญ่กว้าง กรียาอันพี่จักสร้างส่งสะการ มีบริวารเชื้อชาติ ญาติวงศ์ เทวรัฐาเมืองมิ่งทั้งสอง ก็จักไหว
 หวันสนั่นก้องเนื่องนั้นด้วยอันเล็กซางสงสารดา บริหารทานทอดหยาดน้ำรดหานางเป็นกระตักหูกหนา
 ทั้งลุดตาอ้ายเอ้ยแห่งเจ้า เขาก็จักมานั่งเฝ้าเป็นบริวาร แหนแห่ บ่ใช่ว่าจักได้ละขอนแม่ไว้เปล่าดอมตายสน
 นั้นแลนา

ดูราราชมัทรีศรีสะอาดปองตั้งว่า สองราได้เสวยราชเป็นพระยาแล นางมามรณาดายจาก
 ภูพืหากจักหื้อเป็นสร้างปราสาทหลังคราญ เป็นสถานงามแลลุ่ม ภูพืหากหื้อช่างแต้มขีดเขียน เหง้าเสาหอขึ้น
 พี่จักพันไปด้วยผ้า ใส่ช่อฟ้าแลดวงปสี พี่จักแต้มรูปกนิกรนรินรอนแอน ถือดอกกร่อนเปิงปาว พี่จักแต้มรูป
 นางสาวใส่สร้อย แปะชายห้อยประตู่โขง ปราสาทน้ำแต้มหยาดลายคำ พี่จักหื้อแต้มรูปตัวดำแดงยายหยาด
 รูปนาคบวงบาศ เกี้ยวตื่น ลวงใส่ดอกพวงมอมมายรูปกระต่ายเดินเพื่อนมังกร มีทั้งรูปช้างงาอน รูปม้าฮัส
 สตร และม้ามณีกาศ มีพร้อมพราภหลวงหลาย มีทั้งรูปจ้าวควายแลศุกราช มีทั้งรูปจาคคภาค แลหงส์สา
 รูปมคคาเดียวตื่นชาย รูปช้างน้ำก่ายวงงา ใส่รูปปู่ปล้าแลสกุณณาตัวองอาจ รูปเสือโคร่งหยาดยังยาย
 รูปนกเขียนหัสติสิง และการวิกแขกเต้าปีกเขียวศรี มีทั้งรูปกนิกรนรินรอนม่ายพอน ปายตื่นหย่อนหากัน
 มีทั้งหลายพันธุ์หลายพราภ กับทั้งนาคน้ำนาครีรูปหัตถิช้างม้า หลายหลากหน้าเสือสิงห์ รูปผู้ยิงโถมแหลม
 ชายจูบแก้มโลมใจ รูปเมฆไหลเตรดาช เครือวัลลาดสมตัว ดอกบัวใส่สะอาดดอกป่านหยาดแจจจน
 ดอกนิลบลเขียวอะตุ้ม ดอกแก่หนุ่มแก้มก้น เครือวัลย์หยาดสะอาดปราสาทแก้วแววของ ก่องหัวสูงร้อยชั้น
 ไม้แก่นจันทร์แดง สมุลแว้งมันชะชวาด ปราสาทแก้วเริงราย มีเชิงชางามสะอาด น้ำแต้มหยาดดูปาว

ดอกบัวขาวหยดหว่าน แมงพู่สว่างบินบน เครือวัลย์สนแสนหนึ่ง ข่ายหิ้งแก้วมีทุกปาย ตระบอมคว่ำพื้จักใส่ รูปม้าน้ำ และตัวกาย ตระบอมหงายพื้จักใส่บัวแวนถัดแทนหันพื้จักใส่ลายวง ประตูละพื้จักแต้มเทวดาถือ ดอกไม้อยู่ชะลอน บางพร่องพื้จักหื้อถ้อจามรแก้วแกว่งปัด บางพร่องพื้จักหื้อถ้อฉัตรแต่งตั้ง บางคนพื้จักหื้อ ถ้อเครื่องหางยองยอ ยินยะหยาบด้วยจามรี แควนยั้งได้ฟ้าขึ้นดูคราม เพื่อจักส่งสาร นางน้องแก้วพื้ ทุก ตัวเจนนยยังคนทั้งหลาย จักหื้อมาม่วนเล่น ชักเชือกเต็นหกกระโดง ผูกหมู่คนถ้วนถึ พื้จักหื้อตีพาทย์ก้อง เสียงตื่นต๋องด้วย สัพพะชัย สระในเสียงสั่น สนั่นด้วยเบงตรา

จำกับด้วยเสียงปี่นันทุทที่อื้อต้อ บางคนพื้จักหื้อตบมือต่างแฉ่ง พื้จักแต่งเครื่องเล่นทุกประการ เป็นประมาณดังกล่าวไว้ แล้วพื้จักแต่งไฟมาแก้วหยาดโยงยง หนได้พื้จักแต่งรูปนางสิงห์ไว้ถ้ำ หื้อขึ้นขี่ม้า หยาดยงบน หนวันตกพื้จักแต่งรูปคนถือไฟยงขึ้นขึ้นขี่ช้าง เล่นขึ้นม้างกองฟอน หนเหนือพื้จักแต่งรูปพิทยาธร แลนางฟ้าขึ้นขี่ม้าอัสสตร หัวกึ่งอนน่องก็อ้า ดังว่าจักขึ้นฟ้าก็บหน เล่นขึ้นสะสนสะสาด ขึ้นเจาะโขง ปราสาทแล้วลวดลงมา นางเทวดาป้อยเล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวงโขงปราสาทแก้ว เจาะแล้วเล่นลงมา บ่สิง นางตั้งป้อยเล่นขึ้น เจาะแต่ปิ่นขันทราย ไฟนางหายป้างขาวปายวันออก พื้จักแต่งไฟเข้าดอก และ ไฟขวี รูปมอมพื้ตัวเต็บได้ เชือกขึ้นจับโขง พื้จักแต่งรูปไฟหงส์ แลนกยูงตัวมีปีกขึ้นพ้อนพิกันลงมากระทำ การสนั่นแล้ว

ไฟมาแก้วแบ่งเป็นเปลี่ยว ชั่วชวดน้ำแถมหยาดก่องหลวงวันไฟมัวจะโจษ โสลดขึ้นกลางหา ปานดั่งดาวยงฟ้า แลกูพื้หงายเหียงหน้าผ่อเล็งดู ขึ้นพระพุเป็นดั่งดอกพุทธรังผาย ตามเป็นไฟงามย้อม ดอก ปานเข้าดอกเต็มกำผาย ไฟนางส่งยดอกน้อย ครัวดอกสร้อยเจจน สะโปกหล่นหลุดแตก ไฟมาแก้ว แยกเป็นเบรีว ควันไฟเขียวตัดข้อฟ้า ม่านค่าอำปาดังจักบินบน ลมปิดกั๊วปั่นเกล้า ปานดั่งจักยกเอา ปราสาทเจ้าแม่เมือบน กระทำการสนั่นแล้ว จึงเป็นโบราณส่งสารนางพระยามาแต่ก่อนแลนา ภูเท ภูรานาง สายใจพื้เหย อะหังอันว่ากูพื้นี้เท่าเป็นผู้หนึ่งผู้เดียว อยู่กลางไพรเขียวป่าไม้ ป้อยจักได้เครื่องอันใดมา ส่งสารนางนงคราญ อันมาต่ายกลางป่าไม้ เท่าจักละพื้ไว้อยู่ต้นเดียว ผู้ใดป้อยจักมาในดงเขียวกลางป่า ผู้ใดจักมาช่วยกูพื้ฝ่าไม้ไผ่เป็นหลัว ผู้ใดจักมาช่วยกูพื้ยอหวนางพระยาอันตกต่ำจา ผู้ใดจักมาช่วยหน้าหื้อแม่ อุดม ผู้ใดป้อยจักมาสาธณแม่หมวดเกล้า ผู้ใดจักมาอันอ้อมเจ้านั่งเหนือดัก ผู้ใดป้อยจักมาดักน้ำลูบล้าง ผู้ใด จักมาผานต่างใส่สองหู ผู้ใดจักมาคูนางนาง ยามเนียบดอกไม้ ผู้ใดจักมานั่งให้แก่มิงนางนั้นจา ภูเท ภูรานาง สายใจพื้เหย ผู้ฉลาดดั่งฤ ป้อยจักมาเสียต้นเจ้าตลาดกลางดง กูพื้จักปลงซากนางเสียกลางป่า กูพื้เท่าจัก กั๊วหน้าให้ผ่อตอมตาย ด้วยปริยายป้างเปล่า สองหัวเข้าเซ็ดน้ำตา เพราะกูพื้มาเสียนางงาม แลหาบได้ กูพื้ เท่าจักกั๊วหน้าให้อยู่ตอมตายจะแล ดุราแม่สายใจพื้เหยกำพรา ะหมอดหน้าอยู่กลางไพร บ่ไขว่ว่ากูพื้บ่ อาลัยแลแข่งวางนางไว้ ดันป่าไม้ตายไปและนา แม่เหย อา ฅมหาสัตว์ ส่วม่วพระมหาสัตว์เจ้า ก็บ่อาจจัก ทรงต้นอยู่ได้ แสนโคกไหม้ร้องรำให้

เรียกขวัญพลางว่า ลูกขึ้นมาเตอะยอดบุญขวางเฮย เมียมิง ลูกขึ้นมาเตอะเมียรักยิ่งเสมอตำ สามสิบสองขวัญ นางอย่าไปล่าดงหนาเถื่อนถ้อง ขวัญนางอย่าไปล่าประเทศทองที่พนาลัย ขวัญนางไปล่า ดงไกลที่เหวดห้วย ที่น้ำไหลหลังจ้วยด่านผาจัน สามสิบสองขวัญนางอย่าไปอยู่ป่าไม้จวงจันทร์ ที่ตอย

ดงต้นหนาแน่น ขวัญนางอย่าไปค้ำคั่งแค้นมากเมามัว บัดนี้กูพี่เป็นผัว ก็มาก้มหัวเรียกร้อง สามสิบสอง ขวัญนางมัทรีนาถน้องจูงรีบเร็วมา ว่าลุกขึ้นมาเตอะยอดศิเณหาเฮยเทียมท้าว เป็นที่เหนาะน้องนำขึ้น เขยใจ ลูกมาเตอะแม่ศรีนงวัยหนุ่มหน้า ฐานะที่นี้ บิไซเป็นที่เจ้าแม่เมื่อมรณ ว่าลุกขึ้นมาเตอะแม่มัทรีผิว อ่อนพี่เฮย แม่คอตกล้อง เต็มว่านางแม่บ่หย้อง ก็หากดูงาม ตัดที่นี้เป็นกลางดงรามป่าไม้ บิไซเป็นที่ แก้วแก่นไต้แม่ควรดีตาย มีแต่สองราดาอยู่กลางเถื่อน จักมีไผมาเป็นเพื่อนปิงเปา จักมีไผมาช่วยกูพี่เอา นางอาบน้้า ไผจักมาช่วยกำสระสรง ไผจักมาหวิมแม่หมวดไ้เป็นเกล้า ไผจักมาเป็นเปื่อนเฝ้าแม่จอมศรี ว่าโอยหนอ นางมาละทั้งเสียมคันรีและกระเช้า มาละทั้งไม้เท้า และหนังเสือ มาละทั้งผ้าเปลือกไม้เจือ เลื่อนลาวด มาละทั้งสลาดและคันยุ นางบิอันดูกูพี่สัถหายาด ดังถนางมาขาดใจตาย ลูกมาเตอะแม่โณม ฉายเฮยสร้อยฟ้า ลูกมาเตอะเมียกำพร้าคั่นเทียมองค์ ตัดที่นี้เป็นกลางดอยดงเถื่อนถ้ำ ถิกย่านน้ำแก่น ทราบธาร ลูกมาเตอะแม่ศรีจอมนาถ เป็นเมียรักราชเทียมใจ ส่วนว่าพระยาศรีสัตยัตนพ่อ หลอนก็คิดถึง ลาพี่น้องอันเป็นเพื่อนพ้องวงศ์ แลมาเอากูพี่เมื่อสู่พระนครหลวงใหญ่กว้าง ชวนไพร่สร้างสมปาน กันกูพี่ ได้เสด็จขึ้นนิเวสตั้งเก่า กันกูพี่ได้หันหน้าเจ้า พี่ก็ยืนทุกขผานนั้นจะแล อะโหโอยหนอ น้องน้อยทุกชีแท้ หนอ ทุกขกูพี่นี้หนอบใช้น้อย ทุกขเคอะค้อยอยู่ต้นเดียว ผุงคนเดียวมีมาก พร้อมทุกปามาถามหา พองว่ากู พี่มาเสียนางงามแลหาไหนบได้ กูพี่เท่าจักก้มหน้าให้กล่าวว่า นางตาย นางตายว่าอันจะแล มัทรีปิโซ โลก วิตนาเมตวา สติปลิลภตวา

ในกาลนั้น ส่วนว่านางราชมัทรีศรีผ่านแล้ว นางแก้วตายไปน้อยหนึ่งแล้ว ได้สติคืนมา นางพระ ยากลัวเป็นบาป ด้วยบุสสุภาพอันควรละอาย นางก็ขอสุมาถวายกราบไว้ นบพระบาทภูธร ว่าพระเวสสันดร เฮยเจ้าช้อย ไปเสียลูกน้อยราไหน บ่หันมาในสณฐานที่ได้อ้นจา อถมหาสัตโต ภเทอิ กัสสเม พราหมณัส สะ ทายทินนาตือโลเจสิ ในกาลนั้นมหาสัจเจ้า จึงกล่าวที่อรู้ข่าวอันมีว่า ภเทอุรารการาชมัทรีพี่เฮย อันว่า สองศรีลูกเต้าพี่ก็ได้หื้อล่องเจื่องเจ้าเป็นทาน แก่ พราหมณจารย์เฒ่าแก่ อันลูกแต่บ้านมันมารอดศาลาถึง ถอง มาขอเอาสองเจ้าพี่น้องไปในวันวาล้านี้แลนาแม่เฮย ตมัตถัง ปกาเสนโต สัตถา อาหสัสถา อันว่า พระยอดสร้อยสุมภู ต้นเป็นครูแก่โลกได้เลิง วิเสฐาโชคแล้ว เป็นสัพพัญญุตันสัถสวาด มักใครหื้อ นักปราชญ์เจ้าเหยสังกา จึงกระทำเป็น วจนกถา ไชขว้าง หื้อแจ้งสว่างสวณ มาเล็งหัน อัดละบาลีบทหลัง ยังไปเล่าแจ้ง พระจึงแสร้งเทศนาว่า ตมขชัง ปุตตัง ราชปุตติ อุทเทนา ภิสัญญเจ ถัสสถนัง วิทิตวา นอถถนัง เอตทภาวิ ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย จุงฟังยังนิยายบุพพชาติ แห่งห้องมหาราชอันมี ส่วนนาง ราชมัทรีโณมสะอาด อันเป็นเจือสมันตราช สิบสายมา นางพระยากี้ไปจรเดินหา สองบุตรดาหลายแห่ง นาง ท้าวแล่นคีนมา สู่ศาลาที่เก่าใกล้สำนักพระบาทเจ้าเวสสันดร นางก็สยบเมื่อมรณใจขาด ที่จิมใกล้พระบาท ท้าวผัดตน ท้าวจิงเอน้ำตันคณธิ พระรสเปิงฟังเหียงน้ำหลังไหลตก มือลูบอกหื้อจัน แล้วนางแก้วตื่นคีนมา จึงถามหาสองบุตรดาแก่นไ้ ในที่ใกล้พระรส ว่าข้าแต่มหาราชเจ้า ไปเสียลูกเต้าราไหน บ่หันมาที่ได้อ้นจา ที่ นั้นท้าวจิงไชสารต้านต่อ อว่ายหน้าล่อเจียรจำ ดูกรราชมัทรีพี่เฮย อันว่าสองศรีลูกเต้า กูพี่ก็จักได้หื้อสองขา เจ้าเป็นทาน แก่พราหมณาจารย์ผู้หนึ่งแล้ว เพื่อหื้อเป็นข้าแก้วแก้วมัน ในวันวานี้แล้ว กูพี่ก็หากแสร้งไขบังลับ ไว้ บได้โขกล่าวแก่ แก้วแก่นไ้แม่ยามมา

เยียวว่านางร้อนใจหอดหิวตายเสียต้นนางตายกลางป่าไม้ เยียวว่าเจ้าป่ได้อนุโมทนาทานจิมพีแลนา ทริเท่าตุการราชมัทรี ผู้มีรูปโฉมดีสะอาด อันว่าสองเจ้าน้อยราชกุมาร ยังมีพรหมผู้หนึ่งนาแม่ เฒ่าแก่ไร้เชื้อใจ บ่มีอันใดสักสิ่ง สุดที่ซึ่งดอมตาย เทียนยอมขงขวยหาเลี้ยงปาก เฒ่าลำบากโรยแรง ต้นเดียวแสงกลางป่าไม้ เพราะความทุกข์ไร้บ่กลัวตาย จึงสละปายถงข่มเท่าเข้ามาขอ เอาสองสบอพี่น้อง กีบ่เป็นเพื่อนพ้องราสี กีบ่ไข่กูฟี่นี้แลซัง ปรักสกัน้อยกูฟี่ ก็ยังเท่ารักร่อยเท่าเทียมจิต กูฟี่ปองปิดเสียยังความตระหนี่ แล้วจึงจักหื้อลูกแก้วเป็นทาน พรหมณัรับซักหนิเจียรจาก เอาสองเจ้าน้อยพรากไปไกล บ่ทันนางสายใจมารอด บ่ทันนางมาอ้อมหอบเซยชม บ่ทันนางมาหื้อกัณนมแลสอนสั่ง นางบ่ทันมาอ้อมสองเจ้านั่งเหนือดัก สองกษัตราพี่น้อง ขอนางอย่าได้หม่นหมองใจ นางจงตัดอาลัยขาดไหม้ นางอย่าได้ให้นักเช่นดีหลิ เพราะสองรายังเป็นรสอยู่ศรีในป่าไม้กว้างอดอยู่สร้างสมปาน ยังค้อยอยู่สุขสำราญทุกคำเช้า บโศกเศร้ากังวล อชชโรกันว่าต้นบ่ตายเสีย เมื่อหนังกัยังได้พบลูกแก้วกำพราหน่อจอมใจ สองขาไปทางใดเจียรจาก บุญอันนั้นหากจักนำวนคืนมาบ่จะแล มหาสัดเจ้ากล่าวสนั่นแล้ว ต้นแก้วกล่าวคถา ว่า

ปุตเต ปสญจ ธน ธัญญัญญ อยัง ขปโกลทนชสปุริโส ทานัง ทิสวายาจมุคัตต อนุโมทาหิ ปุตเตเก ทานมุตตมันต ดังนั้นว่า ตุราราชมัทรี ส่วนสปุริสตันดีมีผญา กันว่าหันยาจก เข้ามาสู่ยังที่อยู่ถามขอ เปิงยกยอหื้อด้วยง่าย จกจ่ายหื้อเป็นทาน ทั้งข้างสารแลข้าวเปลือก ทั้งจันเลียดไขมัน ทั้งเงินคำแลข้างม้า ทั้งหมู่ข้าญิงจาย ก็ควรขงขวยหื้อด้วยง่ายจกจ่ายหื้อเป็นทาน นางจูงมีใจบานก็ดถูก ด้วยกูฟี่หื้อลูกแก้วเป็นทานนี้ เตื่อะ มัททปิโข ส่วนนางราชมัทรีศรีสะอาด อันจักกล่าวโอวาทคำดี กีบ่ด้วยพระสีตันผ่านแล้ว อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทานเพื่อแลกเอาผญาสัพพัญญุตญาณ อันเลิศแล้ว นางแก้วก็อนุโมทนา ก็กล่าวคถาว่า อนุโมทามิเต เทวปุตเตเก ทานมุตตมัง ททัตวา จิตตัง ปัสสาหิ ภิญโญ ทานัง ททโท ภว ดังนั้น เทวะข้าแด่มหาราชเจ้า อะหัง อันว่า ข้าก็ขออนุโมทนาสาธุการ เชิงอุตตมทานแห่งมหาราชเจ้า อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทานนั้นแล ข้าแด่มหาราชเจ้า ส่วนคนทั้งหลาย มีมีฆเณธัมม์ ความปราถนาหากมากอบงำไว้แล้ว บ่หื้อเป็นทานได้ คือว่าคนผู้ใดไปไ้ผญานักแล โยตวัง อันว่า พระราชเจ้าต้นจำเริญ บ้านเมืองแก่ชาวสัพพินาราชทั้งมวล หากได้ผจญแพ้ ยังความตระหนี่เสียแล้ว จึงหื้อลูกแก้วเป็นทาน จูงมีใจบานขมชื่นใจต้องตื่นยินดีเตื่อะ ในเมื่อราชมัทรีกล่าวคำดีสนั่นดังอัน มหาสัดเจ้าจึงว่า ตุกรา มัทรีเฮย เจ้าพีนางป่อยมากกล่าวคำเยื้องนี้รือจา ผิดว่ากูฟี่หื้อลูกรักทั้งสอง เป็นทานแล้วก็มีใจใส ยินดีดังอัน อัศจรรย์ทั้งหลายมวลผุ่ณั้น กีบ่ล้าว่าจักเกิด มีแก่กูฟี่สักอันจะแล เจ้ากล่าวตอบค่านางทาวนี้แล้ว มหาสัดเจ้าก็กล่าวยังอัศจรรย์ทั้งหลายมวลผุ่ณั้นอันมี แผ่นดินไหวเป็นต้น แก่นางราชมัทรีจูงขึ้นแล ตะโต ในกาลนั้น นางราชมัทรีตันเลิศแล้ว นางแก้วกล่าวกิตตนา อาจารย์ะทั้งหลายผุ่ณั้นแล้ว นางหน่อแก้วจักกิตตนาสักเสริญยกยอ อุตตมทานแห่งมหาสัดเจ้าดังอันจึงกล่าวคถาว่า

นิอิทิตวา เต ปฐวี สัทโท เตติ ทิวคโค สมันตา วิชุลตา อาคุคิรินังว ปติสุตวา ดังนี้ เทวะข้าแด่มหาราชเจ้า ปฐวีอันว่าแผ่นดินหลวงลงหน้า สังขยาว่าได้สองแสนสี่หมื่นโยชนะ ก็ร้องกึ่งก้องไหวหวั่นสะท้านลั่นไปมา ก็ด้วยเดชะทานแห่งมหาราชเจ้า เหตุอันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทานนั้นแล เสียงกิตติลือชาปรากฏแห่งมหาราชเจ้าต้นสักสวาด ก็ชลาบขึ้นไปตราบต่อเท่าขึ้นถึงพรหมโลกพื้นก็มีแล วิชุลตา อันว่า

สายฟ้าปัดไล่กาลเมื่อแม่มะเมือง สะเทืองรอดจุกล้ำจุปาย สาคโร อันว่าแม่น้ำสมุทรสาคร ก็ข้าเชือกฟุ้งเยเยือกดีฟองนองคุ้งฝุ้ง เสียงสนั่นลั่น เขาหิมวันดงเถื่อน ก็เป็นดั่งจักเคลื่อนจากพังไปนั้นแล นารท ทว ปัพพตา อันว่าเทวดาสองหมู่้วย้ายแยมอยู่หิมพานต์ ก็กระทำเสียงสาธุการเกิดก้องนันทวาทองดรี หมู่หนึ่งชื่อว่าขุนศรีใสนารอด แจ้งจอตอนุโมทนา หมู่หนึ่งชื่อว่าพัฒนาวิเศษ น้อมพระเนตรหน้าเล็งดู ไชยประตูปราสาท ร้องเอ้ออาดชมทาน เชิงพระองค์การต้นเลิศแล้ว อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน ทั้งพระยามารตันใจห้าว ก็น้อมหน้าโมทนาทาน ด้วยใจใสศรัทธาชื่นช้อย ใจอ่อนอ้อยชมทาน กับทั้งพระยายามภิบาลต้นสุภาพ อันตัดแต่งบุญแลบาปตามทรา ก้อนโมทนาสาธุการ เชิงอุตตมทานแห่งมหาราชเจ้า อันประสาทหื้อลูกเต้าเป็นทาน เปนมหาสมัยกาลปางใหญ่ เหตุว่าพระยาเวสสันดรเจ้านั้นนั้ใช้สามานแลนา

อติมัทธีรวาโร หาราขบุตตี ยัสสะสินี เวสสันดรส อนุโมทิ ปุตตเก ทานมุตตมมัง ดั่งนี้ภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลายต้นทรงศีลใสบัวยียด เป็นชีณาสาวกชาติ อรหันตา ราชบุตตี ส่วนนางราชมัทรีเทวีต้นเป็นลูกสาวศรี พระยามัทธราชมียศอาจฤชา โสภางามแลปล้วน เนื้ออ่อนอ้วนเชียงคราน มีบริวารแวดล้อม แหนแห่ห้อมไปมา นางก็อนุโมทนาด้วยใจใสบัศรั อันพระประสาทหื้อลูกเต้าเป็นทาน สมปานมีบ่เท่า ก็สลาบขึ้นไปต่อเท่าถึงพรหม ก็มีด้วยนิยมนั่งกล่าวมานี้ ด้วยประการดังกล่าวมีนี้และเด มัทรีปัพพัง นิภูติงกริยาอันสังวัณณวิเศษ จำห้องเหตุมัทรีกัณท์ถ้วนแก้ว อันนางหนุ่มหน้าอนุโมทนาทาน อันประดับประดาด้วยพระคาถาว่าได้ ๙๐ คตกสำเร็จเสร็จแล้วเท่านั้นก่อนแล

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง มัทรี ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตภาษาไทยสามารถ แปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

พระนางมัทรีฝันร้ายว่ามีบุรุษมาทำร้าย จึงขอให้พระเวสสันดรทำนายฝันให้ แต่พระนางก็ยังไม่นอนสบายพระทัย ก่อนเข้าป่า พระนางฝากพระโอรสกับพระธิดากับพระเวสสันดรให้ช่วยดูแล หลังจากนั้นพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรนนิบัติพระเวสสันดรและสองกุมาร ขณะที่อยู่ในป่า พระนางพบว่าธรรมชาติผิดปกติไปจากที่เคยพบเห็น เช่นต้นไม้ที่เคยมีผลก็กลายเป็นต้นไม้ที่ไม่มีดอก ต้นที่เคยมีกิ่งโน้มลงมาให้พอเก็บผลได้ง่าย ก็กลับกลายเป็นต้นตรงสูงเก็บผลไม่ถึง ทั้งท้องฟ้าก็มีมืดมิด ขอบฟ้าเป็นสีเหลืองให้รู้สึกหวั่นหวาดเป็นอย่างยิ่ง ไม่นานที่เคยหาแบกรับผลไม้ก็พลัดตกจากป่า ไม่ตะขอมือที่ใช้เกี่ยวผลไม้พลัดหลุดจากมือ ยิ่งพาให้กังวลใจยิ่งขึ้นบรรดาเทพดาทั้งหลายต่างพากันกังวลว่า

หากนางมัทรีกลับออกจากป่าเร็วและทราบเรื่องที่พระเวสสันดร ทรงบริจาคพระโอรสธิดาเป็นทาน ก็จะต้องออกติดตามพระกุมารทั้งสองคืนจากซอก พระอินทร์จึงส่งเทพวิราว ๓ องค์ให้แปลงกายเป็นสัตว์ร้าย ๓ ตัว คือราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง ขวางทางไม่ให้เสด็จกลับอาศรมได้ตามเวลาปกติ เมื่อล่วงเวลาตีกแล้วจึงหลีกทางให้พระนางเสด็จกลับอาศรม เมื่อพระนางเสด็จกลับถึงอาศรมไม่พบสองกุมารก็โศกเศร้าเสียพระทัย เทียวยตามหาและร้องไห้คร่ำครวญ พระเวสสันดรทรงเห็นพระนางเศร้าโศก จึงหาวิธีตัดความทุกข์โศกด้วยการกล่าวหาว่าคิดนอกใจคบหากับชายอื่น จึงกลับมาถึงอาศรมในเวลาตีก เพราะทรงเกรงว่าถ้าบอกความจริงในขณะที่พระนางกำลังโศกเศร้าหนักและกำลังอ่อนล้า พระนางจะเป็นอันตรายได้ ในที่สุดพระนางมัทรีทรงคร่ำครวญหาลูกจนสิ้นสติไป ครั้นเมื่อฟื้นขึ้น พระ

เวสสันดรทรงเล่าความจริงว่า พระองค์ได้ประทานกุมารทั้งสองแก่ชุกไปแล้วด้วยเหตุผลที่จะทรงบำเพ็ญทานบารมี พระนางมัทรีจึงทรงคอยหาโยคเสวราและทรงอนุโมทนาในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรด้วย

คัมภีร์มหาเวสสันดาชาดก เป็นคัมภีร์ที่มาจาก อัมมบทขุททกนิกาย ซึ่งกล่าวว่า เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีนาสพสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามหาวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยบรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า

พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ โดยเสด็จขึ้นเบื้องนภาอากาศแล้วปล่อยให้ฝนละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธรูป พระพุทธเจ้า ขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต แล้วจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ **มหาเวสสันดรชาดก** เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี คือ

ทานบารมี = ทรงบริจาคทรัพย์สิน ข้าว น้ำ ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี

ศีลบารมี = ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

เนกขัมมบารมี = ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต

ปัญญาบารมี = ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

วิริยาบารมี = ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน

สัจจบารมี = ทรงลั่นพระวาจายกุมารให้ชุก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามให้

ขันติบารมี = ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชุกเขียนตีพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

เมตตาบารมี = เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงกราษฎร์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาค เนื่องจากเมืองกลิงกราษฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชุกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

อุเบกขาบารมี = เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชุกเขียนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว

อธิษฐานบารมี = คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณเบื้องหน้าก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติละทิฐิยอมถวายบังคม ก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสเล่า

ว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต พระองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามลำดับ

ด้วยอานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการฟังธรรมมหาเวสสันดรชาดกดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จึงเป็นเหตุให้ประชาชนในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ได้นิยมถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกไว้ในพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏเป็นคัมภีร์ใบลานมีกันอยู่แทบทุกวันในภูมิภาคนี้ และด้วยเนื้อหาของคัมภีร์และความสำคัญในอานิสงส์ดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ และ ชาวบ้าน ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย อย่างมากมายหลายด้านซึ่งจะได้กล่าวในข้อต่อไป

๒. งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ๒) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๓) ชุมชนวัดสุทิวาภิราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ และ ๔) ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พบว่าวรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ สำนวน นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “ก่ำพำปลาแดก”(ปลาแดกปลาหมอ) จึงได้ คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็นตัวอย่างดังนี้

ปูราณะดิอิทั้ง สัตถา เขตะวันเน วิหาสันโต ปุสสะปากุมยารัง อะตะโน อะชะระ กะเลสิ สาชะโลดูรา สัมปรัสสะทั้งหลาย สัตถา อันว่า สัพพัญญูเจ้า วิหารันโต อันอยู่เขตะวันเน ในป่าเขตะวันอะระกะมาลบแล้ว ปุสสะปากุมมาสัง ยังปุสสะปากุมมาส อะตะโน แห่งตน กะเลสิ ก็กล่าวว่า อิทั้งชาตะทั้ง ยังขาดกดวงนี้ อันพระฮากกดด้วย อะสิบาทคาถาว่า กัปปะณะปูราณะอิติ ดังนี้ อัถะโซ ในกาลเมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลาย สัมมาถาเปสุง ก็ให้บังเกิด กะถายะ ด้วยถ้อยคำตามจาะจาเชิงกันไปมาว่า อะวุโส ดูราเจ้าทั้งหลาย ภาะคะวา อันว่าพระพุทธเจ้า แห่งเฮาทั้งหลายเมื่อยังสร้างโพธิสมภานัน พระก็เกิด ในตระกุนอันนานๆ ต่างลงเทิดได้เกิดในตระท้าวมหาเศษฐีแลท้าวพญาน้อยใหญ่ก็เป็นอันมากอันหลายส่วน ดังคีนก่ำพำทุกขะมวดขึ้นใจแลไปแสง(แสง)หาปลามาตำปลาแดกไปยำนันก็ยังมีจักขานัน ถือฮู้ว่ามีน้ำจामื่อนัน พระเจ้าอันอยู่ในคันทะฤติก็ได้ยินด้วยทิพพะ ญาณแห่งตน พระจึงแจ้ง ออกมาตั้งอยู่เหนืออาสะนะอันเจ้าภิกขุทั้งหลาย หากปูแปลงไว้แล้วพระจึงแสงถามเชิงภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขะเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ส่วนดัง สุกานทั้งหลาย มาตามจาะจาด้วยถ้อยคำมีชื่อดังลือนี้จา เมื่อนันภิกขุทั้งหลายก็ไหว พระพุทธเจ้าว่า

กันเตะกะคะว้าแต่ สัพพัญญูเจ้า อะหังอันว่าผู้ข้าทั้งหลายก็มาโจทะนา เจิงสัพพัญญูเจ้า ยังทวัระมานะยังไปได้ตัสส สัพพัญญู เป็นพระอันได้เกิดเป็นคนกำพร้าแลเอาปลาแตกไปขายนั้นก็ยัง มีบ่จา ว่าดังนั้นก็ยังแล

เมื่อนั้นพระเจ้าจึงกล่าวว่าภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลายส่วนตัวกูพระตะถาคะตะเมื่อยังทวัระไวไปมา ในวัตตะสงสาร ก็ยังได้เกิดเป็นคนถกโฮ คาวแสง(แสวง)หาปลาตามตาปลาแตกไปขายก็ล้วนมั่งมีเป็นดีได้ เสวยราชบ้านเมืองก็ยังมีชาติหนึ่งแลคั่นว่าพระเจ้ากล่าวสนั่นแล้วพระเจ้าจึงนำเอามายังอะติตะอันล่งแล้ว มาเทศนาแก่เจ้าภิกขุทั้งหลายว่าภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย อะติเตกาเร ในกาลเมื่อล่วงแล้วไปพ้นยังมีพระเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าตันหังการะ เกิดมาเป็นพระ ในโลกวันนั้น ยังมีพญาตนหนึ่ง ชื่อว่าพระพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติกับดอมนางอะรุณะวะดี ราชเทวีในเมืองพารานสีที่นั่นด้วยทศพิธราชธรรม เจ ประการอันว่าทานแลศีลเป็นเค้าเจ้าก็บ่กระทำฮ้ายแก่ประชาราษฎร บ่าวไพร่ทั้งมวลอันแล เมื่อนั้นมีนายกวณบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าแสนไช อันสมสู่อยู่กินกับดอมนางบัวไขคนหนึ่งอันเป็นเจ้าทั้งหลายในบ้านที่นั่น ฯลฯ

๓. งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าวรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรตที่เป็นสำนวนอีสานเป็น ตัวอย่างดังนี้

นะโม ตสฺส ภควโต สมมา สมพุทฺธสฺส.....เอวมเมสุตฺตสมยง.....ดูรา อันว่า^{๓๓} บัดนี้ จักกล่าวด้านเสียวสวาสดีเทศนา อันมี ลาวบุญาน ปราชญ์ปูนแปลงไว้ นำครองเค้า ปฐมलगลาวเก่าแก่ นับได้ หลายเช่น ยอຍ່ງว่าดีท่านเอ๋ย อันว่า.....ณ ยังมี กระจุกพืดเชื้อ สกิดที่นครหลวง พารานสีเมือง ที่ปทุมพูพื้น ผัวเมียเถ่า สมปองเป็นคู่ บังเกิด สองหน่อเนื้อ ชายพร้อมพร้ากัน...ความว่าเมืองพารานสี สามิภรรยา กระจุกพืดระกูลหนึ่ง ลูกผู้ต้น ขานชื่อศรีเฉลียว คนที่สอง คล่องปูนปานแถม นามกรต่าน ขนานนามเสียวสวาสดี เชื้อหาก อักฮ้อยเลี้ยง แพงด้ามหน่วยตาฯ มีบุตรสองคน พี่ชื่อศรีเฉลียว นิสัยสุขุมเรียบร้อย น้องชายชื่อเสียวสวาสดี นิสัยสุภาพฉลาดว่องไวเป็นที่รักของบิดามารดามาก เชื้อฟังตั้งอยู่ในโอวาท เจริญวัยเป็นหนุ่ม อยู่มาวันหนึ่ง บิดาเรียกบุตรทั้งสองมานั่งต่อนักกล่าวกับลูกว่า พ่อแม่มีบ้านสองหลัง สร้างเสร็จหลังหนึ่ง อีกหลังหนึ่งยังไม่เสร็จ ให้ลูกเลือกเอาคนละหลังใครจะเลือกหลังไหนก็ตามใจ เสียวสวาสดี พุดขึ้นก่อนว่าลูกจะเลือกหลังที่สร้างยังไม่เสร็จ ศรีเฉลยว่นั่งนิ่งเพราะพอใจที่จะได้บ้านหลังที่เสร็จแล้ว ท่านกระจุกผู้

^{๓๓} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

เป็นบิดาทราบทันทีว่า ลูกชายคนเล็กมีสติปัญญาเฉียบแหลมกว่าบิดาสอนลูกทั้งสองว่า อย่าเป็นคนหูเบาใจเบา ฟังหูไว้หู ความลับอย่าเปิดเผย อย่าคบหญิงสามชั่ว เจ้าหัวสามโบสถ์ ให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใจกว้าง ท่านไม่ไหว้วานอย่าช่วย ครั้นสอนลูกแล้วก็ล้มหายตายจากไปวันหนึ่ง พ่อค้าเรือสะเภาะจากเมืองจามปา มาจอดท่าเมืองพาราณสีขายสินค้านานาชนิด เสียวสวาสดีขอไปกับเขา นายเรือสำเภารับเขาไปด้วย ให้ลาญาติพี่น้องก่อนและนัดวันเวลาจะเดินทาง ความเป็นคนมีสัมมาคารวะ สุภาพอ่อนโยน นายเรือรักเขาเหมือนลูก ขณะเดินทางเรือได้พบเห็นสิ่งต่างๆ สนใจธรรมชาติแวดล้อม จึงถามนายเรือถึงสิ่งต่างๆ ว่า หาดที่เขาผ่านมามีหินไหม บ้านแถวนี้มีคนอยู่บ้าง ดงนี้มีต้นไม้บ้าง เมืองนี้มีพระยาเจ้าเมืองบ้าง วัดใหญ่นี้มีพระเจ้าอยู่ไหม เมืองนี้มีผู้เฒ่าสามขาหรือป่าว ? นายสำเภาและลูกเรือไม่เข้าใจคำถาม เมื่อกลับถึงบ้าน จึงเล่าเรื่องสู่ภรรยาและลูก ๆ ฟัง นางศรีไวลูกสาวสุดท้องฟังแล้วเธอตอบปริศนาคำถามได้ พ่อแม่เห็นสองนี้ควรให้แต่งงานกัน จึงจัดงานมงคลสมรสให้เป็นคู่ครองกันตลอดไป เจ้าเมืองจามปาผู้ ไร้ทศพิธราชธรรม ปกครองบ้านเมืองด้วยความโหดร้ายเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ระแวงว่าจะมีคนมาฆ่า จึงเกณฑ์ราษฎร ให้เข้าเวรยามคืนละ ๕๐๐ คน ใครหลับเวรยามยึดทรัพย์ ตัดคอ สามคืนคนตาย ๑,๕๐๐ คน ถึงคืนที่สี่ เสียวสวาสดีไปเฝ้าเวรยามแทนพ่อตานั่งภาวนาบริกรรมคาถากันตัวว่า ฆะณฺเฐสิ ฆะณฺเฐสิ กิงกรณฺนา ฆะณฺเฐสิ^{๓๔} เป็นต้น นั่งตรงทางขึ้นลงของพระยา ๆ ได้สดับตักพระทัยกลับไป กลับไป จวนสว่างกลับมาจะตัดคอพวกหลับเวรยาม ได้พบเสียวสวาสดีภาวนาบริกรรมคาถาว่า อัศจรรย์ไอ้ โอนอ สังเวช สังฆาเป็นดังนี้ เป็นน่ายากหัว แท้นอ ตักพระทัยเสด็จกลับวันรุ่งขึ้น เรียกเวรยามมาไถ่ถามว่า ใครบริกรรมคาถา เสียวสวาสดี ทูลว่า ข้าพระองค์เอง พระราชาให้อธิบายความหมายของมนต์ที่บริกรรมทั้งหมด ทรงพอพระทัย และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นอัครมหาบัณฑิตตติธรรมิกราช มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศีลธรรม อบรมขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีแก่ไพร่ฟ้าประชาชนเมืองจามปา และทรงประทานข้าวของเงินทอง และศฤงคารบริวารชายหญิง ๕๐๐ คน ให้เป็นคนรับใช้ช่วยงานการ เจ้าเมืองโกสัมพีกับเสียวสวาสดี ณ กรุงโกสัมพี พระเจ้าโกสัมพี กับ เสียวสวาสดี อัครมหาบัณฑิตเรื่องปัญหาที่ว่า ทำคุณให้ กลายเป็นโทษใหญ่ ^{๓๕} เป็นประการใด? เสียวสวาสดีเป็นแนวคิดโดยใช้คำตอบว่ามีพราหมณ์คนหนึ่ง เทียวหาอาหารในป่า กระจายน้ำ เอาเชือกผูกหม้อหย่อนลงไปที่หลุมขอกหิน - หินลึกครั้งที่ ๑ ลิงเกาะเชือกขึ้นมา ขอบคุณว่าจะไม่คุณท่าน มีอะไรก็ช่วยได้ (ลิมบุญคุณของท่านมีอะไรพอช่วยก็ยินดีจะช่วย) ลาหนีไป - หย่อนหม้อลงไปที่ครั้งที่ ๒ งูติดขึ้นมา ครั้งที่ ๓ เสือติดขึ้นมา ขอบคุณแล้วสิ่งเหมือนลิง มีอะไรให้บอกแล้วลาหนีไป - ครั้งสุดท้าย คนขึ้นมาแสดงอาการไม่พอใจที่พราหมณ์นำสัตว์ขึ้นมาก่อนคน แต่เสแสร้งทำเป็นขอบคุณ สั่งว่า ถ้ามีธุระให้หาได้ช่วยเหลือแล้วลาไป (ถ้ามีธุระอะไร ก็ให้พอให้ขอแรง) อีกไม่นาน พราหมณ์ไปเยี่ยมสหายทั้งสี่เริ่มจากลิงก่อนตามลำดับไป ลิงหาผลไม้มาเลี้ยงอย่างอímหน้าสำราญ, ไปเยี่ยมงู งูบอกว่า มีเงิน มีทอง ผิงอยู่ริมจอมปลวกมากมาย ขอมอบให้สมนาคุณท่านพราหมณ์, ไปเยี่ยมเสือ เสือยินดีมากไม่เคยมีใครมาเยี่ยมเยียน เสือมีสังวาลสายหนึ่งซึ่งได้มาจากคนที่ตนฆ่า

^{๓๔} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

^{๓๕} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

แล้วกิน สุดท้ายไปเยี่ยมคน พรหมณ์เล่าให้ฟังว่าไปเยี่ยมสหายทั้งสามมาก่อนแล้ว เสื่อให้สหายสังวาล ชายคนนั้นเป็นช่างทองจึงจำได้ว่า เป็นของลูกเจ้าเมืองโกสัมพีที่ถูกเสือกิน จึงกล่าวกับพรหมณ์นั้นว่า ของสิ่งนี้เป็นของพระราชเจ้าเมืองควรนำขึ้นทูลถวายเพื่อจะได้คุณงามความดีอะไรบ้าง ให้พรหมณ์รออยู่ที่บ้านตนเองนำขึ้นทูล พระราชา ถวายบังคมทูลว่า พรหมณ์แปลงเพศเป็นเสื่อฆ่าลูกเจ้าเมืองเขามีโทษถึงประหารชีวิตโดยแท้ ได้สดับเช่นนั้นทรงกริ้ว รับสั่งให้เพชฌฆาตไปจับนำตัวพรหมณ์นั้นมากุมตัวมัดไปฆ่าวันนี้เพชฌฆาตนำพรหมณ์ไปสู่ประตูเมืองทั้งสี่ทิศนายทวารบาลไม่ยอมเปิดให้ แฉมยังยกนิทานมาสาธกว่าบ้านเมืองมีข้อมีแปลไม่เปิดประตู ไม่ฆ่าคนในยามราตรี เพชฌฆาตต้องทำงานหนักเสียเวลาตั้งแต่ย่ำค่ำถึงย่ำรุ่ง พรหมณ์ผู้ซื้อสัตว์พันธุ์มรดกภัยไปได้พระราช ทรวงทราบเรื่องรับสั่งให้เรียกตัวพรหมณ์มาสอบถามพรหมณ์ทูลเล่าเหตุการณ์ถวายจากต้นจนจบ พระราชรับสั่งให้จำคุกชาย ออกตัญญู ไม่รู้คุณของท่านผู้มีพระคุณตลอดชีวิต ฐานไม่รู้บุญคุณของท่านผู้มีพระคุณและหาเรื่องเท็จมาทำลายผู้มีพระคุณเพราะตนเป็นคนอกตัญญู นั้นแล ตรงกับคำพังเพยไทยบลคนอีสานว่า ทำคุณได้โทษ โศดสัตว์ได้บาป เป็นมุขปาฐ (มุข-ชะ-บาด) นอกจากนั้นมีหลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่อง ศีลห้าศีลแปด กรรมตามสนอง ปรีศนาปัญหาธรรมความลับไม่ควรเปิดให้คนฟัง ความรหัสอย่าได้ ไปสู่สองหู ฝีหิวหล่อน ตำแหน่งคนบึงอำ (รำข้าว) กลองอำ (เสียงกลอง ดังอำ อำ อำ อำ) หัวฝีหล่อนหลอกพระ หัวฝีหล่อนเกิดเป็นเต่า วิชสามแขนง (ดิน น้ำ ลม) และนิพพาน แต่ว่าเป็นลูกกฏุมพีตระกูลหนึ่งในเมืองพาราณสี สารสำคัญที่ควรกล่าวถึงมี ๓ ตอนคือตอนวัยรุ่น ตอนแต่งงานและตอนเป็นราชบัณฑิต (๑) ตอนวัยรุ่นเสียวสวาสดีได้พบนายสะเภา ครั้งหนึ่ง มีนายสะเภาพ่อค้าใหญ่ จากเมืองจามปามาจอดท่าเรือเมืองพาราณสี ขายสินค้าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชาติ หม่อมหน้ามนเสียวสวาสดี คิดอยากจะไปค้าสะเภาที่เขาบ้าง จึงเข้าไปใกล้ๆนายสะเภาเล่าว่าเขาเป็นลูกกระกุ่มพีพ่อแม่ตายหมดแล้ว ขอเป็นลูกขอติดตามไปด้วย ต่างให้ไปเห็นบ้านเห็นเมืองต่างบ้านต่างเมือง เห็นหลายประเทศ ต่างให้รู้ให้เห็นเขตบ้านอื่นเมืองท่าน ไม่ต้องสิ่งตอบแทนอะไรจากนายสะเภา ลูกขอไปกับเรือสำเภาอยู่กินนำเจ้า พ่อเอย ขอแต่ได้กินข้าวเขานอนนำพ่อเจ้าเขาซันฮ่มเย็น พ่อเอย นายสะเภา บอกว่า พ่ออยู่เมืองจามปาโพ้นแสนไกลล้ายิ่ง คันสิไปนำแท้มตามใจพ่อบว่า ให้ไปลาพี่น้องของเจ้าจึงค่อยไป ให้เจ้าลาแก้วพงศ์พันธุ์พวกหมู่ทั้งพี่น้อง ลาแล้วให้ตัวมา เสียวสวาสดี ดีใจสุดขีดรีบกลับไปบ้านเรือนของตน จัดเตรียมเสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นของตน เสร็จแล้วจึงส่งเสียวศรีณเสียวผู้พี่และญาติพี่น้องทุกคนแล้วกลับไปยังเรือสะเภา เหนอนในเรือสะเภา นายเรือสะเภาอนุญาตให้เข้าพักนอนร่วมห้องเดียวกันเพื่อเป็นเพื่อนพูดคุยยามว่างเข้าเย็นโน้นนี้ รุ่งอรุณวันใหม่ ได้ฤกษ์งามยามดี เรือสะเภาออกจากท่าเรือพาราณสีเดินทางแรมวันเป็นเดือน ผ่านบ้านน้อยบ้านใหญ่ แก่งหินหาดตาดน้ำโตน ป่าไม้ใหญ่ใหญ่ชายหาดวัดวาอารามสิ่งต่างๆแปลกตาตื่นใจมากสับสน เสียวสวาสดีเป็นเด็กหนุ่มว่องไว สติปัญญาดี พุดจาพาทิศล่องแคล่วตามนิสัยอยากรู้อยากเห็น เป็นคนขี้สงสัยตื่นตาตื่นใจ จึงถามโน้นถามนี่ตลอดเวลา ระยะเวลาเดินทางอันยาวนานแรมเดือน เธอถามปัญหาต่างๆมากมี นายสะเภาเข้าเทียบท่าจอดสนิท ลูกเมียใครมันทราบข่าวชาวพาราณสีไหลมาต้อนรับต่างยินดีปรีดาทักทายถามข่าวทุกสัปดาห์ ชื่นใจได้เห็นคนรักของตนไปค้าสะเภากลับถึงบ้านโดยปลอดภัยสวัสดิ์มีชัยโชคทุกถ้วนหน้า จึงช่วยกันขนสิ่งของสรรพสัมภาระขึ้นบ้านใครเรือนมันจ่าระ

ห้วน ไม่นานก็เสร็จเรียบร้อยด้วยความปลื้มอกปลื้มใจได้พบกันอีกครั้งเป็นธรรมดาผิวเมื่อก่อนก็มีความสุขตามประสามนุษย์ ปณฺชน หลังอาหารเย็นอันสดชื่นกับครอบครัว นายสะเภาเจ้าบ้านก็คุยโขมงให้ลูกเมีย คนในบ้านฟังเรื่องราวต่างการไปคำทางไกล จึงแนะนำให้หนุ่มเสียวสวาสดีที่นั่งข้างๆ รู้จักคนโน้นคนนี้ และพูดเสียงใสด้วยจิตใจที่เบิกบานว่า พ่อไปค้าครวนี้รู้มรยกว่าครั้งก่อนๆ เพราะพ่อได้กำไรพิเศษคือได้ลูกชายคนหนึ่งมาด้วยเขาเอื้อมมือไปแตะไหล่เสียวสวาสดีเบาๆ พร้อมบอกชื่อชั้นว่า เขาเป็นเด็กกำพร้าลูกกระมุกพิบิตามารดาตายจากไปหมดแล้ว ขอให้ทุกคนในครอบครัวเรารู้จักเขาเสีย พ่อรักเอ็นดูเขาเหมือนลูกในอกทุกคนยอมรับ และคุยต่อไปว่า เขาเป็นเด็กขยันขันแข็ง มีน้ำใจมีความอดทน เฉลียวฉลาดสติปัญญา พุดจาตึกิริยาสุภาพเรียบร้อยดีเสียอย่างเดียวชอบถามโน้นถามนี่ซักไซ้ไล่เสียง จนคนงานรำคาญบางทีพ่อเองก็งงตอบคำถามเขาไม่ถูกเหมือนกัน ขณะนั้นนางศรีไว ลูกสาวคนเล็กของนายบ้านนั้นนั่งอยู่ข้างพ่ออีกมุมหนึ่งจึงถามพ่อว่า เสียวสวาสดี ถามอะไรพ่อบ้าง ลูกอยากรู้ขอให้ลูกได้ทราบด้วย พ่อจึงนำปริศนาปัญหาคติธรรมและปัญหาทั่วไปมาเล่าให้นางศรีไวทราบทุกข้อ นางศรีไวตอบได้ทั้งหมดและอธิบายให้บิดามารดาและคนที่นั่งฟังอยู่ทั้งหมดเข้าใจ ทุกคนดีใจด้วย พ่อหนุ่มหน้ามนเสียวสวาสดี จึงเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวนายสะเภาด้วยดี เสียวสวาสดีแต่งงานกับนางศรีไว หลายวันต่อมา นายสะเภาและภริยาเห็นเสียวสวาสดีเป็นเด็กหนุ่มหน้าตาดี กิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย อ่อนน้อมถ่อมตน รู้ที่ต่ำที่สูงสติปัญญาดีและขยันขันแข็งเหมาะที่จะจัดการให้แต่งงานกับศรีไว ลูกสาวเราจึงตกลงใจ และจึงให้คนทั้งสองมาพบและบอกว่า เจ้าทั้งสองสมควรจะได้แต่งงานเป็นคู่หัวฟัวเมียกันเสียที เมื่อทุกคนตกลงปลงใจแล้ว นายสะเภาจึงเตรียมจัดงานวิวาห์มงคลให้ลูกสาวกับเสียวสวาสดี อย่างเอิกเกริกสมเกียรติลูกสาวคนสุดท้องของนายสะเภาพ่อค้าใหญ่เมืองจามปา เชิญญาติแขกผู้ใหญ่ให้ชาวแก่ชาวพารา ตลอดจนญาติสนิทมิตรสหาย มีแขกบ้านแขกเมืองจำนวนล้นหลาม มาแสดงความยินดีกันอย่างสดชื่น เลี้ยงดูกันอื้อม่นำสำราญกายเบิกบานใจ ให้สืลให้พรสนุกสนาน สรวลเสเฮฮา เต็มอิม งานมงคลสมรสของ ท้าวเสียวสวาสดีกับนางศรีไว ได้เสร็จสิ้นลง ด้วยดีทุกอย่างทุกประการ ทั้งสองได้ครองรักเป็นคู่หัวฟัวเมียกันอย่างมีความสุขร่มเย็นเป็นผู้สืบมรดกจากบิดามารดา トラบชั่วอายุกาลด้วยประการ ฉะนี้ ตอนที่ได้รับตำแหน่งราชบัณฑิต ครั้งหนึ่งเจ้าเมืองจามปานครได้ถามปัญหากับเสียวสวาสดี พร้อมกันนั้น เสียวสวาสดีตอบได้ และเป็นที่พอพระราชหฤทัยจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นเสียวสวาสดีราชบัณฑิต ดังปรากฏในเรื่องเสียวสวาสดี เจ้าเมืองบอกกับเหล่าเสนาอำมาตย์ จะทรงแต่งตั้ง เสียวสวาสดี ในตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดี^{๓๖} ๑ ว่า เมื่อนั้น พระบาทเจ้า ชมชื่นพระทัยหลาย เลยโสด โองการตรัส สั่งการบัดนั้น เวนวางให้ บาคานเสียวสวาสดี เป็นผู้ หน้าที่จั่ง ปรีक्षाเจ้าแผ่นดินฯ อัครเสนาบดีเ็นนามราชบัณฑิต ในหลวงทรง เป็นช้อยท่านเธอฯ สิ้นกว่านี้ แลมเต็มราชทาน เงินค่าแสนโกฏีกือกองล้าน เวนวางให้สมศักดิ์สูงใหญ่ ย่าง สุขล้นล้น บุญล้ำเหลือมจ่า แท้แหละว่า เสียวสวาสดีเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต^{๓๗} ฉะนั้นนำมาแก้แปลเป็นไทยให้คนอ่าน เพื่อให้ลูกหลานชาวอีสานทุกบ้าน จำไว้เรื่อง

^{๓๖} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

^{๓๗} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

โบราณ เสียวสวาสต์นี่ละท่านเป็นนักปราชญ์บัณฑิต เป็นผู้มีความคิดเลื่อนไหลปานน้ำ ควรติดตามเอามาไว้
ควรสนใจเอามาอ่าน เป็นนิทานมีคติลึกซึ้งถึงแท่งใจ อ่านแล้วมีจิตใจผ่องใสปัญญาได้ไผ่ย่อมมีปัญญาล้ำ
ให้มาฟังเล่าเสียวสวาสต์ มาเด้อญาติพี่น้องมาฟังไว้จ้อเอา...

อันว่าในใจท้าวทั้งสองน้องพี่ ก็ยินดีพอแล้วสอนไว้สู้อัน ทุกอย่างนั้นท้าวซื่อถือสัตย์ ปฏิบัติตามคำ
พ่อตนสอนไว้ กระจุกพี่ผู้บิดาสอนลูกเสมอว่า เชื่อจงฟันเหี่ยวไว้ หลายลำแฮท่า หม่าข้าวไว้ หลายบ้านทั่ว
เมือง อันว่า...ให้เจ้าเปิดใจกว้าง เป็นคนมีน้ำใจ มีจิตใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์ สงเคราะห์ญาติพี่น้อง ผองปวง
ประชาด้วยสังคหวัตถุสเตรียมท่าที่ไว้คอยดูแลจนเจือ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล คอยช่วยเหลือสงเคราะห์หมู่คน
ชาวบ้าน ที่มาร้องขอความช่วยเหลือยามคับขันจำเป็น ให้เผื่อแผ่เจือจนอุดหนุนตามควร จงให้คนที่ควรให้
อย่าให้คนอื่นที่ไม่ควรให้ เขาเรียกจึงขาน เขาวานจึงช่วย หากเขาไม่เรียก อย่าขาน เขาไม่วาน อย่าช่วย
ถ้าจะช่วยให้พิจารณาให้ดี อันหนึ่ง คันสีเอาเมียซ้อน นอนนำให้คิดทั่ว หิงสามผัวให้จ้อไว้ ไปหน้าอย่าเอา
อันหนึ่ง สตรีสามผัว เจ้าหัวสามโบสถ์ ให้จำจ้อไว้ ไปหน้าอย่าคบหา ลูกเอย อันหนึ่ง ให้เจ้าหาเอาชวนอง
รักษาเขต อันนี้หมายถึงให้เลี้ยงหมาไว้เฝ้าบ้านเฝ้าชะโงยให้รักษาเขื่อนขาน เฝ้าคนมาบ้านให้เลี้ยงแมวไว้จับ
หนู คำพังเพยคนอีสานว่า หนูกินหมอนจึงรู้คุณแมว ลูกแขวนแอมจึงรู้คุณพ่อแม่ ครั้งหนึ่ง มีนายสะเภา
พ่อค้าใหญ่ จากเมืองจามปามาจอดท่าเรือเมืองพาราณสี ขายสินค้าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชนิด หนุมหน้า
มนเสียวสวาสต์ คิดอยากจะไปค้าสะเภากะเขาบ้าง จึงเข้าไปใกล้ๆนายสะเภาเล่าว่าเขาเป็นลูกกระจุกพี่พ่อ
แม่ตายหมดแล้ว ขอเป็นลูกขอติดตามไปด้วย ตางให้ไปเห็นบ้านเห็นเมืองต่างบ้านต่างเมือง เห็นหลาย
ประเทศ ต่างให้รู้ให้เห็นเขตบ้านอื่นเมืองท่าน ไม่ต้องการสิ่งตอบแทนอะไรจากนายสะเภา ลูกขอไปกับเรือ
สำเภาอยู่กินนำเจ้า พ่อเอย ขอแต่ได้กินข้าวเชาอนนำพ่อเจ้าเขาซันฮ่มเย็น พ่อเอย ดังได้กล่าวแล้ว

การที่คนเรานั้นนำเอาหลักธรรมการปกครองอย่างไร ผลของเรื่องการปกครองในสิ่งนั้น ๆ
ก็จะย้อนกลับมาสู่ตัวผู้ประพฤติปฏิบัติ เช่น การประพฤติปฏิบัติตนเกี่ยวกับการปกครองและเป็นผู้ใต้การ
ปกครองที่ดีตาม อธิปไตย พรหมวิหาร อคติ และทศพิธราชธรรม ซึ่งปฏิบัติตามและอาจจะเกิดปัญหาบ้าง
แต่การปฏิบัติตามบ่อยๆสม่ำเสมอจะทำให้เกิดผลในการปกครองที่ถูกต้องตามครรลองธรรม และทำให้
บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุขได้ในทุกวาระกาล แม้ว่าจะมีคนมุ่งหมายปองร้ายถ้ากฎหมายบ้านเมืองเข้มแข็ง
การปกครองถูกหลักในสิ่งที่ดีนั้น ก็ไม่มีใคร? ถ้าทำร้ายกันเพราะกลัวกฎหมายปกครองที่เข้มแข็งโดย
ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมีธรรมะประจำใจเสมอ และคนที่มุ่งหวังที่จะทำร้ายคนอื่นก็จะรับกรรมและถูก
บังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เช่น ในตอนที่ว่าด้วย การตัดสินคดีความไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมสี่

มีฤษีคนหนึ่งเดินป่าไปพบเสือโคร่งตัวหนึ่งถูกงูเห่ากัดตายหมาดๆ ฤษีจึงเสกมนต์รชชีพเปา
พรวดเดียว ทำให้เสือโคร่งที่ตายกลายกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมา พยัคฆ์ร้ายโกรธฤษีว่า ฉันทนอนหลับกำลัง
มีความสุข มารบกวนฉันทำไมฉันจะกัดให้ตายและกินเป็นอาหาร ด้วยเหตุนี้พ่อฤษีจึงไม่ยอมให้เสือกิน
เพราะไม่ยุติธรรมเสกให้ฟื้นคืนชีพดังกล่าวก่อนจะมากินอย่างนี้จึงกล่าวกับเสือโคร่งว่า เราทั้งสอง จงเดินป่า
หาหนายความตัดสินคดีความให้เพื่อความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย จึงไปเจอหนายทวดตา ก็ตัดสินแบบทวดตา
ตามใจชอบ เพราะทวดตาชอบเสือช่วยรักษาป่า ถ้าเสือตายใครจะรักษาป่า ฤษี เห็นว่าไม่ยุติธรรม จึงเดินไป

พบจิ้งจอกตัวหนึ่ง แต่จิ้งจอกตัวนั้นก็ตัดสินใจให้เสือชนะฤๅษีเพราะโศกาคติ ที่ฤๅษีเคยขับไล่หมาจิ้งจอกที่แอบมาขโมยเศษอาหาร และหอนเห่ารบกวนเวลาจำศีล นั่งสมาธิ ฤๅษีเห็นว่าไม่เป็นธรรม ไม่ยอมให้เสือกิน จึงเดินทางหาหนายที่เป็นกลางต่อไป จนไปพบกับพญาวัวแดง ชำร่ายพญาวัวแดงก็ตัดสินใจให้เสือชนะอีก เพราะวัวแดงถูกภยากติครอบงำ เพราะกลัวเสือโคร่งจึงตัดสินใจไปเช่นนั้น ฤๅษีก็เห็นว่าลำเอียงไม่ยอมให้เสือกิน จึงเดินทางหาหนายที่เป็นกลางต่อไป คราวนี้ไปเจอพญาวานรตัวหนึ่ง ซึ่งเพเลิดเพลินอยู่กับการละเล่นกระโดดโลดเต้นไปมาบนปลายไม้สูง พอฤๅษีจึงขอร้องให้พญาวานรตัดสินคดีความให้ ด้วยความที่ไม่ได้เอาใจใส่เรื่องราวเลยไม่รู้เรื่องราว จึงตัดสินให้เสือโคร่งชนะเพราะโมหาคติ ไม่เป็นธรรม พอฤๅษีจึงไม่ยินยอมจึงเดินทางหาหนายความต่อไป

พอฤๅษีและเสือโคร่งจึงตกลงเดินป่าเสาะแสวงหาหนายต่อไปและเผชิญ ไปเจอกระต่ายเจ้าปัญญา จึงเล่าเรื่องราวให้กระต่ายฟังจากต้นจนจบ กระต่ายจึงพิจารณาอยู่พักหนึ่ง จึงเอ่ยปากว่า ถ้าจะตัดสินคดีนี้ต้องพาเรากลับไปดูสถานที่เกิดเหตุก่อนจึงจะตัดสินคดีความที่เป็นธรรมได้ ทั้งสามจึงเดินทางไปสู่สถานที่เกิดเหตุตรงที่จอมปลวกที่สูงเท่าก้นเขื่อนอนตาย กระต่ายเจ้าปัญญาก็กล่าวกับเสือโคร่งว่า นอนตรงจุดเดิม นอนให้ดูที่ นอนที่ไหนจึงถูกงูเห่าตอด เสือโคร่งจึงรีบนอนลงตรงปากกรูงเข้าออกช่องจอมปลวก งูเห่าตัวนั้นนอนอยู่ในรูหายใจไม่ออกเพราะเสือนอนทับรูปิดรูเอาไว้ จึงเลื้อยขึ้นมากัดเสือโคร่งอีก พิษร้ายวิ่งเข้าสู่สมองอย่างรวดเร็ว ทำให้เสือโคร่งตายที่ปากกรูงเห่า พอฤๅษีส่งสารจะเสกมนต์เป่าเสือให้ฟื้นคืนชีพอย่างเดิม กระต่ายเจ้าปัญญาก็ห้ามไว้ไม่ควรกระทำเพราะเสือนั้นโหดร้ายมาก พอฤๅษีเห็นด้วย จึงนำพากระต่ายมาเลี้ยงดูไว้เป็นอย่างดีรับเท่าอายุขัย

ภาคหนึ่ง จอมเจืองเจ้า ทรงแท่นจามปา เป็นนครหลวงด้านดินแดนกว้าง พระหาก ไฉววงเวียน ทศธรรมเห็นห่าง เลยเล่า เกิดเหตุฮ้อน เมืองบ้านบ่านา เทพท่อนไท่ หลิ่งหล่ำแลเห็น องค์พระ ราชาเอ็ด เมืองบัลลังก์ร้าย ก็จึงบันดาลให้ มีอนตายอุบาทว์ องค์ท่านให้ชมเข้มชู้ยามา หมูหนึ่ง บันดาลให้ โจรมารลักลอบ หมูหนึ่ง ของเที่ยงแท้ หาได้หากบ่เห็นฯ แต่นั่นองค์ท่านไท่ ฮ้อนฮุ่มพระทัยหลาย มีแต่ กลัวเวรภัยไป (พอ) มีสุขได้ พระจึงโองการให้เสนาทั้งสี่เกณฑ์ไพร่ คืบหน้าฮ้อย รักษาคุ้มข่วงวังฯ นับแต่ คืบแรกตั้ง พลไพร่นอนเฝ้า พระก็ โกรธาม โหดฮุนแสงฮ้าย ฉวยดาวได้ เที้ยวเดินดูทั่ว มวลหมู เวรห้าฮ้อย หลับเสียงชู้คนฯ พระบาทเจ้า กลับโกรธมณเฑรมลลวดตัดคอเสีย ไปมีว้างเว้น เว้นวันมื่อ สามคืนติดต่อกัน ข้าไพร่ คืบหน้าฮ้อยตายเสียงบ่หลอฯ เป็นที่สงสารหน้า ตายกองเดียวระดาช เอาศพ โยนถ่มถ่ม วางให้แก่กา แลนาฯ

พูดถึงเจ้าเมืองจามปานครผู้ปกครองแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล แต่พระองค์ละเว้น ทศพิธราชธรรม เทพเทวดาทรงเห็นในการปกครองร้ายจึงบันดาลให้บ้านเมืองทุกข์ร้อนเป็นภัยต่อราชบัลลังก์มีคนมาข่มขืนทุกวันไม่สบายใจ วันหนึ่งนั้นบัลลังก์ให้โจรร้ายมาลักลอบทำร้าย แต่ก็ไม่สามารถหาคนทำผิดได้ จนเกิดอาการร้อนรุ่มใจกลัวเวรภัยอยู่อย่างไม่มีความสุข จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการบริหารเหล่าเสนาอำมาตย์เกณฑ์ไพร่พลคืบหน้าฮ้อยมารักษาคุ้มครอง คืบแรกนั้นมาเจอไพร่พลนอนหลับเฝ้า พระราชเจ้าโกรธมากที่ไพร่พลมานอนหลับเฝ้าทุกคน ด้วยความโกรธนั้นจึงตัดคอหมดทั้งห้าร้อยคนไม่มีเหลือเป็นเวลา

สามคืนติดต่อกัน เป็นที่น่าสงสารตายกองกันระเนระนาด แล้วก็เอาศพโยนทิ้งเกลื่อนกลาดวางไว้ให้สัตว์
อื่กกินนั้นนา

เสียวสวาสดีแสดงความกตัญญูต่อนายสะเภาผู้เป็นพ่อตา^{๓๘}เจ้าเมืองจามปานครให้มีการเข้าเวร
เพื่อป้องกันศัตรูต่อมาถึงเวรของนายสะเภา แต่เสียวสวาสดีขออาสาจะเข้าเวรแทนกล้วนนายสะเภา หรือ
พ่อตาจะถูกฆ่า ดังปรากฏในเรื่องเสียวสวาสดี ว่ามีวันนี้ เหวรขอดซ้อน เถิงท่านนายสะเภา เถิงคราว จักตาย
เสีย บ่ทะเลบนหน้าหน้า เธอเลยเอิ้น หาเมียทั้งลูก มาซ้อนหน้า กันแล้วสั่งความฯ บอกว่า ลูกก่อนเจ้า ลูกแม่ทั้ง
สาม บัดนี้ เหวรมาถึง คาคมรณาเมี้ยน ค่อยสวัสดีถ่อน โปยภัยให้ห่าง ช่วยจัก ลาจากเจ้า คราวนี้เพื่อเวร
แทนนา ทำวว่า ขึ้นบ่ขาด อย่าให้คู่แข่ง การเมืองมี ลูกขอแทนค้ำ น้ำเพียงอก ลูกสือขอย่ง น้ำเพียงฝั่ง
ลูกสือขอลอย ตอนนีพูดว่า วันนี้การเข้าเวรยามก็มาถึงท่านนายสะเภา คราวนี้ตายแน่ ๆ จึงเรียกหาภรรยา
และลูกมาพร้อมหน้า แล้วสั่งความบอกลูกเมียทั้งสาม วันนี้พ่อจะได้ไปเข้าเวรยามตามที่พระราชาเจ้ากำหนด
คงต้องตายแน่ๆ จึงสั่งเสียลูกเมีย เสียวสวาสดีจึงกล่าวว่าจะขอแทนคุณพ่อนายสะเภา หากการเมืองมี ลูกขอ
แทนค้ำ น้ำเพียงอก ลูกสือขอย่ง น้ำเพียงฝั่ง ลูกสือขอลอย ด้วยเหตุนี้ หอยจับไม้ไขปิดฟ้า ข้าขอไปต่าง พ่อ
เอ๋ย เมื่อนั้น ฝ่ายพ่อเฒ่า ด้านตอบเขยตน ฟังดีเยื่อ ลูกแพงของข้า คิดว่า ปลุกไม้ให้เป็นดง ปลุกบงให้เป็น
เหล่า เจ้าอย่าเฝ้า ทางชวนช่วยต่าง พ่อถ่อนฯ ให้เจ้า พาเมียสร้าง หากินเลี้ยงพ่อแม่ พ่อบ่ยอมปล่อยให้
เคื่องเจ้าผู้เขย ดอกนาฯ พ่อกล่าวห้าม ทำวบ่ฟังเสียง บอกขอ เอาชีวี แลกบิดาให้ เลยพลันไหว้ ทั้งสอง
พ่อแม่ ทั้งสั่งแก้ว เมียเหง้าแห่งตนฯ ค้อมกล่าวแล้ว ทำวลดเลยไป คอยเวลา เมื่อนายเกณฑ์เอิ้น
พอเมื่อ เถิงยามแล้ว บาครวณุดันตุง เข้าควงคุ่ม หอเจ้าแผ่นดินฯ ตอนนีกล่าวว่า ฉะนั้น เสียวสวาสดี
จึงขออาสาไปเข้าเวรยามแทนพ่อตา ฝ่ายพ่อตาตอบเสียวสวาสดีเอ๋ยฟังให้ดีลูกแพงของพ่อ เจ้าอายุยังน้อย
ยังมีอนาคตอีกยาวไกล พ่อไม่มีแต่สีไม้ไถ่ฝักไม่ต้องไปแทนพ่อหรือก ให้เจ้าพาเมียสร้างฐานะเลี้ยงพ่อแม่เลี้ยง
แม่ พ่อไม่ยอมปล่อยให้เจ้าไปตายแทนแน่ เจ้าไม่ต้องไปพ้อจาตาดด้วยเสียงหนักแน่น แต่ไม่ทันไร ?
เสียวสวาสดีบอกว่าจะขอเอาชีวีแลกคุณแทนพ่อ จะว่ายังงลูกก็ขอไปแทน พลันยกมือไหว้สั่งลาพ่อแม่และ
เมีย พอพูดแล้วเสียวสวาสดีคอยเวลาเกณฑ์ไพร่พลไปเข้าเวร พอได้เวลาเสียวสวาสดีก็พาไพร่พลเดินมุ่งไปสู่
ราชวังของพระราชเจ้าผู้ครองนคร เสียวสวาสดีแสดงธรรมแก่เจ้าเมืองจามปานคร ว่าเจ้าเมืองจามปานคร
เห็นความมีใจความว่า

ก็ กรณ ฆฎสิ ก็ กรณ ฆฎสิ เจ้าทำอะไรฉันรู้ พระราชาจึงให้เสียวสวาสดี อภิปรายให้ฟัง
ดังนั้น เสียวสวาสดีจึงได้อธิบายธรรมที่แสดงในตอนเนื้อเรื่องว่า เมื่อนั้นเสียวสวาสดีทำว เลยกกล่าวอุบาย
ดังนี้ อัครจริยใจโอ้ โอนอ สังเวช สังมาเป็นดังนี้ เป็นหน้าอยากหัว แทนอ ราชได้ ยินคำทำวกล่าว ฉะนั้น
พระก็ คิดสะท้าน หันหน้าต่าวคินฯ ยามเมื่อ เด็กเด็กช่อน ราชรีไถ่สูง พระก็ คิดโหดฮ้าย โดยด้ามดังหลัง
บายเอาได้ พระขรรค์ชัยดวงอาจ ลวดโลดเต้น ทะยานเท่าฮอดสถานที่ บัดนั้น เสียวสวาสดีทำว ข้าตีมกลวง

^{๓๘} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

ฮวยคาถา ว่าไปจีไฉ่ตอนนี้มีคำว่า เมื่อนั้น เสียวสวาสดีท้าวเข้าเวรตรงทางเข้าออกพระราชวังของ พระราชา พอถึงเวลาพระราชาเจ้าผ่านมา เสียวสวาสดีเลยกล่าวอุบาย ว่า อัจฉรย์ใจไอ้ โอนอ สักเวช สักมาเป็นดั่งนี้ เป็นหน้าอยากหัว คือสักเวชใจจริง ทำไม?ถึงเป็นเช่นนี้ น่าขำมาก ราชเจ้าได้ยินคำดังกล่าว พระองค์ก็ครุ่นคิดในใจ กลับไปที่พักนอน ตอนดึกๆใกล้รุ่งเช้า พระองค์ก็คิดการโหดร้ายจับดาบได้ว่าจะไปประหารชีวิตคนหลับเวยาม แล้วก็เดินไปหวังจะฆ่าโพลพลเวอร์เสียให้หมด ทันใดนั้นเสียวสวาสดีก็อุบาย คาถาว่า

ก็ กรณ ฆณฺเฐสิ ก็ กรณ ฆณฺเฐสิ เจ้าทำอะไร?ฉันรู้ นั้นแล ว่า เพิ่งจา บ่เพิ่งจาลักขณาในใจ ฮู้เลิศ เลี้ยว รหสนั่นอย่างนั้นๆ ราชเจ้า ยินคำท้าวกล่าว ฉะนั้น เอ็ดให้ ใจอ่อนเอื้อน ฟังให้อื่นตองฯ คิดว่าไอ้ น่าประหลาดเหลือหลาย ใจกูเอ๋ย โกรธแข็งแรงแฮ้ย บัดนี้ได้ ฟังคำมันกล่าว ฉะนั้น ไฉ่จึงเป็นเหตุให้ ใจเอื้อน อ่อนลงฯ จำกูต้อง ลองสอบสวนดู เป็นคน หรือเทวา ทำดีฉันนี้ หรือว่า คนใกล้ตัวหลอนมาหาเหตุ กูหาก คิดใครฮู้ ดีฮ้ายฮ้อมใดฯ พอเมื่อ ยามรุ่งแจ้ง มวลหมู่มาเวร ดีใจหาย ไม่ถึงวายม้วย สนเทห์แท้ คราวตาย กลับกาย ต่างก็ หลบตัวตั่ง เมื่อบ้านแห่งตน แลนฯ

ก็ กรณ ฆณฺเฐสิ ก็ กรณ ฆณฺเฐสิ เจ้าทำอะไร?ฉันรู้ พระราชาเจ้าได้ยินคานี้ ก็ฉงนงงวยใจอ่อนลง เมื่อได้ฟังคำนี้ เกิดการสงสัยเป็นอย่างยิ่ง จึงเรียกไพร่พลที่เข้าเวรยามในคืนนี้มาถามไถ่ว่าใคร?เป็นคนพูด หรือเป็นเทวดา ผีสิงมาหลอกหลอนกันแน่ พอถึงรุ่งเช้าก็เรียกไพร่พลก็เข้าเฝ้าตามพระราชโองการรับสั่ง แต่ไพร่พลกลัวตายหนีกลับบ้านหมด คงเหลือแต่เสียวสวาสดีมาตอบไขปัญหาที่พระองค์สงสัยเพียงคนเดียว เท่านั้น เมื่อพระองค์ทรงทราบถึงความหมายแล้วก็กลับมาปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรมตราบเท่าอายุชัย นั้นแล เจ้าเมืองพาราณสี มีสาระสำคัญที่จะกล่าว ๔ ประการ คือ หนึ่งเสียสัจสัญญา กลองในวัง กระดุกหัวกะโหลก และเต่าหามหงส์ หนึ่งเสียสัจสัญญา ดังนี้ ณ เมืองพาราณสี คราวนั้นมีหญิงปากร้ายคนหนึ่ง พ่อแม่พี่น้องรังเกียจ เพราะนางคอยหาเรื่อง เถียงคนป้อยดำ มีวาจาหยาบช้า หาเรื่องใส่คน เพราะเป็นต้นเหตุ ให้บ้านใกล้เรือนเคียงทะเลาะวิวาทกัน และถูกปรับไหมใส่โทษ ได้รับความเดือดร้อนไปทุกหนทุกแห่ง ทว่าบ้านทั้งเมือง วันหนึ่ง นางปากร้ายนุ่งขึ้นลายให้หมาเห่า ลายคือเสือโคร่งเผ่า คนเฝ้าซัวแซว เสี่ยงเล่าลือเข้าถึงหูเจ้าเมือง พระองค์รับสั่งคนใช้ไปเรียกนางปากร้ายมาสอบถาม นางไม่ยอมมา โดยบอกว่าตนไม่มีความหมาย ครั้งที่สองนางก็บอกอย่างเดิม นางก็ไม่มา และครั้งที่สามแม้คนใช้จะบอกนางว่า พระยาเจ้าเมือง ต้องการนางไปเป็นพระเทวี นางก็ยังไม่ยอมมาพบ ครั้งที่สี่ให้เสนาไปชี้แจงนางจึงมาพบพระยาเจ้าเมืองฯ ซักถามนางก็ปฏิเสธตลอดข้อหา คราวนี้ พระยาเจ้าเมืองตั้งเธอเป็นคนปิ้งรำ (จุมูกข้าว) ถวายให้พระยาเสวย เพราะพระยาเจ้าเมือง เสวยรำปิ้งทุกวัน สั่งให้ปิดเรื่องนี้ให้มิดชิด ถ้าเปิดเผยจะมีโทษถึงตาย นางปากร้ายก็อดไม่รันทนไม่ไหว วันหนึ่งเดินเข้าไปในป่า ปลอดภัยคนมองซ้ายแลขวาไม่เห็นมีใครๆ จึงย่องเข้าไปใกล้ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ไหววอนรุขเทวดาที่รักษาต้นไม้ว่า องค์พระยากินฮ้า กินอยู่สู้มือขอเว้าต่อรุขฯ ผู้ซ้าปากบได้ อยากรเว้าต่อเทวดา แล้วกลับไปปิ้งรำต่อไป กลองในวัง มีข้อความว่า คราวครั้งนั้น กลองใหญ่ในวัง กลองค้ำกลองมุงคูล ของปู่ยาตาทวด แต่โบราณเกิดชำรุดทรุดโทรมแตกใช้ไม่ได้ พระราชา ตรัสสั่งชาวขุน ผูกเสนาช่างกลอง ให้พากันไป หาไม้มาทำกลองใหม่โดยอย่าช้า จึงเตรียมอุปกรณ์ครบครัน เข้าป่าไม่ช้าได้ต้น

ตะเคียนทองลำใหญ่ สูงตระหง่านสง่างามไม่ไกลจากเมืองที่ตั้งน้อย พร้อมใจกันปล้ำลง ตัดจากทำเป็นกลอง ต้มสวยงามหาหน้มาหุ้ม ทำถูกต้องตามโศกกลองว่า สมณอยู่สร้าง หมายถึงพระณณฤทธิโยม อยู่เย็นเป็น สุขสมานสามัคคี เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำขึ้นทูลเจ้าเมืองพระองค์ทรงดีเป็นคนแรกเสียงกลองดัง อำ อำ ยิ่งดีก็ยิ่งดัง อำ อำ อำ พระยาเจ้าเมืองเห็นเป็นเสียงประหลาด จึงรับสั่งให้เสนาไปตามโหรหลวงมาทำนาย ทายทักว่า ทำไมเสียงกลองจึงดังเช่นนั้น หมอโหรบอกเลขคุณหารแล้ว ยอมมือก้มกราบพระอาญาไม่พ่นเกล้า มีคนของพระเจ้าไปบอกกล่าวเทวดาว่า อำ อำ นำความไปบอกนางกกไม้ เทวดาได้จำคำเขาบอก ก็จึงมา บอกให้ กลองได้ว่า อำ อำ อำ อำ เจ้าเมืองมีรับสั่งให้คนบั้งอำมาสอบถามดู นางรับสารภาพตามความเป็นจริง จึงรับสั่งให้เพชรฆาตนำนางปากร้ายนั้นไปประหารในป่า แล้ววิญญาณปากร้ายของนาง ไปเกิดเป็นผี หัวหล่อน ต่อไป กระดุกหัวกะโหลก ดังข้อความว่า ผีหัวหล่อน เมื่อนางปากกล้า ตายไปแล้วกลายเป็นผีหัว หล่อน สิงอยู่ใน กระโดกศรีษะ เฝ้ากระโดกศรีษะ ของเธอนั้นเป็น ผีหัวหล่อน ครั้งนั้น สามเณรวัดเหนือพา กันไปหาไม้ในป่าได้พบผีหัวหล่อนเข้า ไม่ทราบว่าเป็นผีหัวหล่อน จึงนำเอากระโดกหัวนั้นมาฝังไว้หน้าประตู ห้องน้ำพระอาจารย์ เพื่อหวังว่าท่านจะได้แผ่เมตตาให้วิญญาณเขาไปสู่สุคติได้บ้าง หัวผีหล่อนนั้น ไปเที่ยว หลอกหลอนพระภิกษุสามเณรมิได้ขาด วันหนึ่งพระภิกษุวัดเหนือ ไปป่าหาไม้มาทำกุฏิ หัวผีหล่อนไปพุดคุยง พระภิกษุวัดใต้ว่า พระวัดเหนือกำลังเข้าป่าหาไม้มาทำค้อน จะมาตีพระวัดใต้ให้ระงัวตัวให้ตี และไปยุยงพระ วัดเหนือทำนองเดียวกัน ดังนั้นพระวัดเหนือกับพระวัดใต้จึงระแวงสงสัยกัน ทั้งสองจึงเตรียมพร้อมที่จะ ปะทะเป็นศึกไม้ค้อนกันแล้ว ไม่วันใดก็วันหนึ่ง พระเถระผู้ใหญ่และญาติโยมทั้งสองฝ่ายทราบความระแวง สงสัย ระหองระแหงกันของพระณณและญาติโยมทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ จึงชักใช้ไล่เสียงถึงสาเหตุได้ทราบ ข้อเท็จจริงว่า สามเณรนำเอากระโดกศรีษะคนมาฝังไว้ประตูส้วมของพระอาจารย์ จึงสั่งให้ขุดนำเอาหัวผี หล่อนเจ้ากรรมนั้น ไปฝังไว้ที่อื่นเสีย จากนั้นมาพระโยมวัดเหนือและวัดใต้ จึงอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา และ แล้วกระโดกหัวผี หรือหัวผีหล่อนอันนั้น ที่นำเอาไปฝังไว้ข้างหนองน้ำในป่าโน้น เกิดเป็นเต่า นีละเด้อ ความ เว้าของเก่าคนโบราณว่า นุ่นผ้าลายหมาเห่า เว้าความเก่ามันเล่าผิดกัน ขอให้ไทพี่น้อง จำไว้ใส่ใจ เต่ากับหงส์ ดังปรากฏข้อความว่า อยู่มาวันหนึ่ง มีหงส์ทองคู่หนึ่ง บินมาหากิน ได้เกาะกิ่งไม้ริมสระเต่าผี พิจารณาว่าจะ ลงหาอาหารที่สระ ทันใดนั้น เต่าเจ้าเล่ห์ เปรยขึ้นว่า สหายหงส์เชิญท่านลงมาจับปูปลากุ้งหอย เป็นเพื่อนกับ เราได้เลย ฉันทไม่หวงห้าม หงส์เห็นเป็นโอกาสเหมาะ จึงลงมาที่สระหาอาหารเพลินอยู่ เต่าผีเจ้าเล่ห์จึงเอยขึ้น ว่า สหายเอ๋ย พาเขาไปดูฟ้าจักควาเดียวได้บ่ เขาอยากฮู้ว่า ขึ้นเมื่ออากาศทางพ้นสวสแท้เป็นอย่างไร หงส์ เห็นใจ จึงตอบว่าได้เตรียมทำสิพาไป หาไม้มาอันหนึ่งคาบกลางอย่าวางไม้สองหงส์เฮาสืออยู่คนละข้าง สิพา เว้นบินไป ให้โตกัดเอาไม้ อย่าวาจาอำปาก เห็นอันใด ๆ ก็อย่าไปว่าจ้อจำเอาไว้ ว่าแล้วหงส์จึงพาเต่าบินไป ไว ๆ ข้ามป่าไม้ถึงทุ่งนาเพียง เสียงหมู่คนแซว ๆ ฮ้องนำทางใต้ หงส์พาเต่าไปได้ บินไปข้างทุ่ง เหลียวลงไป ท่งกว้างเห็น เด็กเลี้ยงควายตะโกนเ็นว่า หงส์หามเต่าๆ ทางเต่าผีปากร้าย อดไว้ในใจอยากดำ ก็เลยอำปาก ขึ้นว่า เต่าหามหงส์ พอแต่อำปากขึ้นวางไม้หล่นลง ตกลงแล้วแนวกระดองกระแทกหมุ่น ขี้ฟาดฟุ้งไปเท่าหัว เมือง ทุกบ่อนบ้านชี้เต่ากระเด็นไป บ่ว่าคนเมืองใด ชี้เต่าไปติดไว้ คนเขาพากันว่าหมิ่นไปว่า ชี้เต่า พากัน ติดปากว่ามาเท่าทุกวัน มีหรือไม่ ไผ่มีให้บอกแทน ขี้รักแร้หมู่เจ้าหมิ่นอยู่บ่เขา นีละเด้อพี่น้อง จำเอาแทน

คำสอน ก่อนสืโววจา ออกมาระวังไว้ คำอันใด บัควรให้เขาเด้ออย่าเว้าว่า ก่อนสืโววจาให้เจ้าคิดถึถ้วนเสีย แล้ว จังค้อยจา จงคิดก่อนพูด อย่าพูดก่อนคิด ก่อนทำ ตามคำพุทธสอน นี่ละเจ้าเหตุซี้เต๋าดิตคน คนจังไร อยู่บ่อนใด ก็จังไรได้ คั้นจังไร เทื่อนี้ ที่หน้าแห่งจังไรเกิดเป็นคนก็จังไร แม้แต่เกิดเป็นเต๋ายังจังไร ซี้เต๋ามา ดิตอยู่คนก็จังไรจนทุกวันนี้ ดาบสการตัดสินคืความไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมเรื่องดาบสการตัดสินคืความไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมนั้น มีสาระสำคัญ ๖ ประการ คื ดาบสเดินป่าไปเจอเสือโคร่งร้ายนอนตาย การตัดสินคืของรุกขเทวดาตามใจชอบ หมาจิ้งจอกตัดสินคืความด้วยความโทสาคติ พญาจ้าวแดงถูกครอบงำด้วยภยาคติ หนายาวนรตัดสินแบบโมหาคติไม่เป็นธรรม และการตัดสินคืแบบกระต่ายน้อยเจ้าปัญญา ดาบสเดินป่าไปเจอเสือโคร่งร้ายนอนตาย ดังปรากฏในนิทานเสียวสวาสดีคำกลอนว่า ว่า อีกหนึ่งนั้น การที่ทำคุณ ลางเลยกลับ โทษมีมาต้อง เพิงหวนแจ่งแย่งเถิงผลเหตุ อย่าได้ คึดม่อตัน ตนต้องเพิงตนฯ ยังมี บทแบบเบื่อง ปางก่อนเป็นมา จากนิทานเปรียบเห็นเจนแจ่ง อย่างว่า มีเสือฮ้าย ในดงพงป่า ยามหนึ่ง

อิดอ่อนล้า นอนเลื้อยอยู่โพนฯ กล่าวว้า การทำคุณ บุษาทิให้ครุนคิดก่อนที่จะช่วยเหลือคนอื่น ในปางก่อนยังมีเรื่องแบบนี้ จากนิทานยกมาเปรียบเปรยให้เห็นชัดแจ่ง ที่ว่ามีเสือร้ายในดงป่าใหญ่ นั้น เดินทางหากิน รู้สีก่อนล้า นอนหลับที่โคนดินพุ่มไม้ใหญ่หนานอนทับรูงเห่าข้างจอมปลวกซึ่งเป็นทีอาศัยของงูเห่าอย่างสบายใจ แลนา จอมปลวกหันงูเห่ามันเนา เสือนอนทับ ป่องฮูงไว้ งูในหัน หันใจบโลง เลยตอดส้าง เสือม้วยมิ่งมรณ์ฯ เมื่อนั้น รสสีเจ้า ตนหนึ่งมาเห็น เสือนอนตาย ใหม่เหมือนฉนั้นั้น เลยเล่า ฮวามนต์แล้ว พลันเลยลองเป่าหนเดียวเสียมอดม้วนพลันพื้นตัวคินฯ มันโกรธกล้า จาต่อตาบโส (ฤๅษี) กูหลับดี บัควรมากลัวหักคอฆ่าตายเสียดีกว่า กินแซบซ้อย สาได้สว่างใจฯ นักบวชด้าน จาต่อพยัคฆา (เสือ) ไซความจริง บอ้าบังเบื่อง ทั้งแถมทำ จาเสือดิตต่อ ขอให้หาผู้รู้ ตัดซี้ช่องทางฯ ครั้นผู้ซี้ บอกว้าเฮาผิด โตกินเฮาไปเสียดายเนื้อ กล่าวว้าที่จอมปลวกเป็นที่มีรูงเห่าจำศีลอยู่ เสือโคร่งนอนทับทางออกทางเข้าของงู งูหายใจไม่ออกเลยเลื้อยขึ้นมากากรูกัดเสือดาย เมื่อนั้นฤๅษีตนหนึ่งเดินผ่านมา เห็นเสือร้ายนอนตายใหม่ฯ เกิดความสงสารอยากช่วยให้ฟื้นคินชีพ จึงอวายเสกเวทมนต์ให้เสือฟื้นคินชีพ ทันใดนั้นเสือฟื้นคินชีพมาพลัดโกรธฤๅษีว่านอนหลับอยู่ดีมาปลุกให้ตื่นทำไม? จึงโกรธจะกินฤๅษีตนนี้ให้ได้ ฤๅษีจึงเล่าเรื่องให้เสือฟัง แต่เสือกหาเชื่อไม่ ฤๅษีจึงขอให้เสือกหาหนายมาตัดสินคื ซี้ช่องทางถูกให้ ถ้าผิดจริงให้เสือกินได้จะไม่ว่าร้องขอชีวิตแม้แต่น้อยเลย การตัดสินคืของรุกขเทวดาตามใจชอบ มีใจความว่า เสือก ยินยอมให้เป็นไปตามว่า สองเล่าย้ายผันผ่ายคู่กันฯ ไปจวบพ้อ เทพหนึ่งแปลงกาย เป็นชายเนา นั่งสาขไม้ เลยขอให้ตัดสินซี้ช่อง เทพท่อนให้

หลังฮู้ซู่เซิงฯ ทอว่า ฉันทาคติกุมเห็นแม่นเป็นผิดเลยตัดสินถือความเสือด่าน อ้างว้าเสือกเขาได้เนานอนนิทรเน่งคันทาก ไปคว้าคันทาให้ขุนใจนักบวชเจ้าเห็นว่าผิดครอง เสือกยินยอมให้เป็นไปตามฤๅษีว่าทั้งสองเลยเดินไปเจอรุกขเทวดาเป็นเทวดาผู้ชายที่สถิตอยู่ต้นไม้ใหญ่ เลยขอให้ตัดสินคืซี้ช่องทางถูกให้ รุกขเทวดานั้นรู้แจ่งในเรื่อง แต่ด้วยตามใจชอบที่มีต่อเสือก ที่ป่าน้อยได้คนไม่กล้าตัดไม้ใหญ่เพราะมีเสือกป้องกัน จึงมีประโยชน์ต่อเรามากถ้าเสือกชนะคื จึงตัดสินให้เสือกชนะด้วยใจชอบ ฤๅษีบอกว่าผิดครองไม่เป็นธรรม หมาจิ้งจอกตัดสินคืความด้วยความโทสาคติ ว่า ไปพานพ้อ โสณาจิ้งจอก มันหาก หวนฮูงฮู้ จริงแจ่งแห่งคืฯ เพราะเพื่อความโกรธกุม ตนพ้อฤๅษี จึงตัดสินให้ พยัคฆาจาแม่น นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบัควรฯ

ถึงฤๅษีเดินทางไปเจอสุณขจึงจอง ในเวลานั้นสุณขคิดโกรธจะแก้แค้นฤๅษีที่ตนเคยไปหากินเศษอาหารแถวที่พักฤๅษี แต่ฤๅษีไล่ตนและตีไม่ให้มากินเศษอาหารแถวที่พัก จึงทำให้หมาจึงจอกตัดสินให้เสือชนะอีกด้วยตัวเองโกรธฤๅษี ฤๅษีเห็นไม่เป็นธรรมจึงขอให้เสือพาไปหาทนายตัดสินคดีอีกครั้ง พญาจ้าวแดงถูกครอบงำด้วยภยากติ ที่ว่า เลยเล่าผ่าย ไปสู่พญาจ้าว จ้าวภยากติคลุม ก้าวเกรงย้าน เลยเล่า ตัดสินให้ฝ่ายเสือได้ทำ นี่ก็นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบ่ควรฯ ถึงฤๅษีกับเสือก็เดินมาเจอพญาจ้าว ฤๅษีและเสือโคร่ง ก็เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้พญาจ้าวฟัง พญาจ้าวครุ่นคิดด้วยความที่กลัวเสือเป็นที่ตั้งในใจอยู่แล้ว เกรงกลัว (ย้าน) เลยตัดสินให้เสือชนะ เสือกินฤๅษีได้ ด้วยเหตุเช่นนี้ฤๅษีว่าไม่ควรเป็นแบบนี้ เลยตกลงกับเสือว่าจะตามหาทนายมาตัดสินคดีความให้อีก ทนายวานรตัดสินแบบโมหาคติไม่เป็นธรรม

ภาคหนึ่งว่า สองพร้าพร้อมไปสู่วานร ลิงก์ โมโหหุม ครอบคลุมกวมกุ่ม มั่นเล่า ตัดสินให้เสือกินคนอื่น นี่ก็ นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบ่ควรฯถึง ฤๅษีกับเสือก็พลันเดินมาถึงพญาวานรผู้ซึ่งโง่เขลา ในขณะที่ฤๅษีและเสือเล่าเรื่องราวให้ฟังวานรนั้นก็วังแต่น โหนกั้งไม่ไปมาไม่เข้าใจเรื่องราวที่แท้จริง ก็พลันตัดสินให้เสือกินคนได้เพราะความโง่เขลาไม่รู้เรื่อง ฤๅษีก็ว่าไม่ควรตัดสินไม่เป็นธรรม เลยเดินทางหาทนายตัดสินคดีอีกการตัดสินคดีแบบกระต่ายน้อยเจ้าปัญญา ที่ว่า ทั้งคู่ได้ ไปสู่ศสา และได้สัญญากันว่า เป็นฝ่ายท้าย

ศสาเชื้อ พญาหัวหน้าหมู มั่นฉลาดผู้สอนข้อที่มีฯ บอกว่า ขอท่านได้พาตัวพลบคืน ดูสถานอันเกิดมีคราวนี้ หมายจัก หวนหาฐู ความจริงแจ้งแจ่ม บัดนี้ บ่มีกลักลั่นความ ว่านาฯ สองฝ่ายพร้อมพากระต่ายไปดู เสือลงนอน บ่อนเคยคราวนั้น เลยเล่า อัดตันท่าง ฐูของงูอยู่ งูตอดซ้ำ เสือม้วยมีมรณ์แท้แหละฯ เมื่อ้น นักบวชเจ้า บอกว่าเ็น ดูจักฮวยมนต์ เป้าคั่นคงเค้า ศสาเชื้อ จาดอนนักบวช บอกว่า มั่นโหดฮ้าย บ่ควรได้โหดผายฯ นักบวชเจ้า เลยเล่าเห็นดอม พาเอา ศคาม่า ค่อยถนอมทอมเลี้ยง เนาดอมด้วย ฤๅษีลือชื่อ สุขตราบเท่า เถิงม้วยมีมรณ์ฯ อันนี้ ท่านเปรียบไว้บอกว่าทำคุณ ยังกลับกลาย โทษมีมาต้อง คนเฮานี้ ลางมีทรมชั่ว ใจโหดฮ้าย ฉันนี้ก็ยอมมี ท่านเอยฯ ว่าเมื่อ้น พระบาทให้ คิดใคร่ลองใจฝูงเสนา อามาตย์มีมวพร้อม จึงตรัสให้คนในดาแต่ง หมายขี่กา กับหมากเกลี้ยง มาพร้อมพร้ากันฯ คือว่าให้ จัดใส่สองชั้น สีสุกแดง ดังเดียวโดยด้ามเอามาตั้ง กลางประชุมทรงแจก ยายพุนพี เถิงถ้วนทั่วกันฯ พระบาทเจ้าบอกว่าหวานดีเสนามวลเล่าลงชิมพร้อม ราชเจ้า ทรงถามถ้วนทั่ว มวลหมู เสนศรีได้ ชิมแล้วว่าจิงใดฯ เสนาล้วนฮู้ว่าแสนชม เกรงอาญา ว่าหวานจิงแท้

ภาคหนึ่งนั้น.....ยังแต่บาครวญท้าวบัณฑิตฮู้ท่าฯ ทูลบาดท่ายชมแท้เพียงจิงพระเอยฯ พระบาทให้ชักไล่ทวนถามเสนามวลว่าหวานทั้งนั้นเธอสังกล้าจาดิพวกหมูเสียสวาสดีท้าวทูลเจ้าบั้งฯบอกว่าหมูหากย้าน เดชะพระภูบาลชมก็จำได้ทูลว่าหวานฉันนั้นราชเจ้าถามเขาติดต่อเสนากลับตัวด้านทูลไห่ว่าชมฯเมื่อ้นพระบาทให้ถามท่านบัณฑิตโดยที่เสนาเอาจักฉันนี้ครั้นจักเวนวางให้เอาการคงเสื่อม เสนามากขี่กาเหล่านี้สัควรแก้แ่งใดฯเสียสวาสดีไห้แล้วเล่าทูลถลง อันว่ามวลเสนาย่อมมีดีฮ้ายท่านองนี้เคยมีมาก่อนขอแก่พระย้าเกล้าเพิงฮู้ฮ้อมคดีพระเอยฯ

ว่า...นักปราชญ์ย่อมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มี ความ

ประพุดดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแซกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพิกิตตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบ่อไม่เต็มเต็งแน่ๆเลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไผ่ฟัง นางศรีไผ่จึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่เมื่อครั้งนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไผ่แล้วทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไผ่ให้แต่งงานกับเสียวสวาสดีจึงจะขอก้าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสจองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

ภาคหนึ่ง^{๓๙} จอมเจืองเจ้า ทรงแท่นจำปาเป็นนครหลวง ด่านดินแดนกว้าง พระหากโลวางเว้น ทศธรรมเหินห่าง เลยเล่า เกิดเหตุฮ้อน เมืองบ้านบ่านาเทพท่อนให้หลังหล้าแลเห็นองค์พระราชาเอ็ด เปียงบังลังล้าวกัจึงบันดาลให้มีอันอุบาทว์ องค์ท่านให้ชมเข้มชู้ยามาหมู่หนึ่งบันดาลให้โจรमारลักหลู่หมู่หนึ่งของเที่ยงแท้ หาได้หากไปเห็นนาแต่นั้นองค์ท่านให้อ้อนฮุ่มพระทัยหลายมีแต่กลัวเกรงภัย ไปมีสุขได้ พระจึงโองการให้เสนาทั้งสี่เกณฑ์ไพร่ คืบห้าฮ้อย อักขาคุมข่วงวังนับแต่ คืบแฮกตั้งพลไพร่รอนเฝ้าพระก็ โกธามมหิดฮุนแสงฮ้าย ฉวยดาวแล้วเที่ยวเดินดูทั่ว มวลหมู่เวรห้าฮ้อยหลับเสี่ยงชู้คณาพระบาทเจ้ากลับโกรธมณเณมเลยลดตัดคอเสียบมีวางเว้น เวียนวันมีฮ้อมสามคืบติดต่อฆ่าไพร่คืบห้าฮ้อยตายเสี่ยงบ่หลอาเป็นที่สงสารหน้าตายกองเดียวระดาชเอาศโยนทุ่มถัมวางให้แกกกา แลนา

เมื่อนั้น พระบาทเจ้า ชมชื่นพระทัยหลายเลยลด โองการตรัสสั่งการบัดนั้นเวนวางให้ บาคราญเสียวสวาสดีเป็นผู้ หน้าที่จั่งปรีक्षाเจ้าแผ่นดิน"อัครมหาเสนาบดีเอิ้น" นามราชบัณฑิตในหลวงทรงราชทานตรวดตั้งกับทั้ง ปลงประทานให้หญิงชามวลมอบโฮมห้าฮ้อยเป็นช้อยท่านเธอ"สิ้นกว่านี้แถมตีมาราชทานเงินค่าแสน โกฎีกอองถันเวนวางให้สมศักดิ์สูงใหญ่อยู่ทาง สุขอยู่ล้วน บุญล้าเหลื่อมง่า แท้แท้ล้าฯ ท้าวว่า ขึ้น

^{๓๙} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๕๓๖.

บ่ขาด อย่าได้คั่งเซียงการเมืองมีลูกขอแทนค้ำน้ำเพียงคอกลูกสิขอหยั่งน้ำเพียงฝั่ง ลูกสิขอลอย เวรพ่อดำอ้อย
ขอไปตาก พ่อเอ๋ย...

แลบันปาย อันหนึ่ง ผู้เฒ่าว่า บ่ว่าของไฟ "ซูไฟแมนตา หลาไฟแมนมือ" ว่ามาฉนั้น ท่านหมาย
กว้าง กำความซู้สิ่ง ของเครื่องใช้ ผัวแก้วลูกเมียฯ อันที่ซู้ฮักนั้น บ่ว่าของไฟ ครั้นพอใจ เล่าจบงามเสียง แมน
จัก ขาดุดัน ขามะเอ็งฮิมบาด ก็หาก งามยืมแย้ม ปูนปั้นแปกเขียน เทียมตั้ง นางราญน้อย นามว่าอมิตตา
บุญปางหลัง เล่ามีผัวเฒ่า พราหมณ์ชาวบ้าน เหม็ดเมืองกุมเคียด ลางตีไล่ฆ่า ทั้งเล่าว่าเสียดสีฯ ท่อแต่
ผัวเมียนั้น เขาฮักแพงกัน ยินดีดอม สุ่มตามพัน เหตุว่า เพณีน้อม สายแนนน้ำจ้อง เลยเล่าสืบสร้าง ผอง
เท่าชั่วชีวัง แท้แท้ลั่ว

สรุป วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้กล่าวถึง วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี เป็นวรรณกรรมของ
ไทยที่ได้รับความนิยมสูงสุดเรื่องหนึ่ง ซึ่งควรจะนำมาศึกษาและถ่ายทอดแก่นุชนชาวไทย สิ่งที่ควรศึกษา
วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี เนื้อเรื่องโดยย่อ โครงเรื่องที่สำคัญ ลำดับเหตุการณ์ในโครงเรื่อง ความสำคัญ
ของเรื่อง ตัวละครที่สำคัญ หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏในเรื่อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย

จากการศึกษาประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย พอสรุปเนื้อหาได้ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่
ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำ
โขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ ๑ เรื่อง คือ มหาเวสสันดรชาดก โดยได้
นำมาปริวรรตเป็นตัวอย่างจำนวน ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อาณิสสส์ เวสันดร ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี
ซึ่งเป็น ๓ เรื่องที่เป็นที่นิยมของในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ทั้งถวายทานและ
มีการแสดงธรรม จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยได้แบ่งเป็นประโยชน์ ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านสังคม
๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔)ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีรายละเอียด
ดังนี้

ด้านสังคม มีวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้ส่งผลประโยชน์ต่อด้านสังคมมากที่สุด เนื่อง
ด้วยในวรรณกรรมเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โพธิสัตว์ นับเป็น
พระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งเป็นชาติสุดท้ายก่อนมาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีเนื้อความปรากฏอยู่ใน

พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ขาดกเรื่องนี้มีคามมุ่งหมายที่จะแสดงให้ถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ได้ทรงบำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุดที่เรียกว่าปรมัตถบารมีเมื่อสิ้นชาตินี้แล้วก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป และ ในคัมภีร์ดังกล่าวเต็มไปด้วยหลักธรรมสอนสังคมปรากฏมากมาย^{๔๐} ด้วยเนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏมากมายในชาดกนี้ คัมภีร์นี้จะเป็นวรรณกรรมยอดนิมของพระสงฆ์ที่ได้นำมาเป็นพระธรรมแสดงให้กับพุทธศาสนิกชนให้มีความประพุดติที่สอดคล้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องของการให้ทาน รักษาศีล และ เจริญกาวนา ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้จึงสามารถวิเคราะห์ประโยชน์ด้านสังคมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) วิถีชีวิตการให้ และ ๒) ประเพณีวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

วิถีชีวิตการให้ หลักธรรมเด่นที่สุด ของมหาเวสสันดรชาดก คือ การให้ทาน ทั้งที่เป็น ๑) อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของ พระเวสสันดรชาดก ได้ให้หลายอย่าง เช่น ม้า ช้าง พาหนะ อาหาร น้ำ ผลไม้ เครื่องนุ่งห่ม ม้าลายและดอกไม้ ของหอม (ธูปเทียน) ที่นอน ที่อยู่อาศัย บุตร ภรรยา และ ประทีป (ไฟหรือไฟฟ้า) เป็นต้น ๒) ธรรมทาน คือการให้ที่ไม่เป็นวัตถุสิ่งของ ได้แก่ ให้สติ ให้ธรรมะ สอน คุณธรรม ให้กำลังใจ ให้วิทยาคความรู้ และ ๓) อภัยทาน คือการยกโทษด้วยการไม่พยาบาทจองเวร บัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส^{๔๑} ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด **วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา** คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็น ภาษาอีสานสำเนียงออกหลวงพระบาง เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งหลวงพระบางเป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักษัธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มิจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งรังกาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ดังเช่นที่เห็นได้ชัด ๒ กรณี ระดับประเทศที่เกิดขึ้นในภูมิภาคแห่งนี้ คือ เหตุการณ์ เมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๖๑ ณ จังหวัดเชียงราย คือ กรณีมีเยาวชน ๑๒ คน และ โค้ช อีก ๑ คน รวม ๑๓ คน ที่ไปติดอยู่ในถ้ำหลวงขุนน้ำนางนอน ที่จังหวัดเชียงราย เป็นชาวต่างประเทศในการร่วมกันจากจิตอาสา จากทุกฝ่ายในการช่วยเหลือผู้ติดอยู่ในถ้ำ และ จุดเด่นที่สุดนอกเหนือจาก ผู้เข้าไปช่วยชีวิตผู้ที่ติดอยู่ในถ้ำ คือ การระดับทรัพยากรช่วยเหลือ สนับสนุนภารกิจนี้ ที่เป็นชาวต่างประเทศ คือ การตั้งรังกาน ทั้งเงินบริจาค อาหาร น้ำดื่ม และ อุปกรณ์ต่าง ๆ มากมาย เป็นกิจกรรมจิตอาสา ที่ชาวเชียงราย ได้เป็นผู้เริ่มต้น

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

ทั้งระดับจังหวัด และ ระดับชาวบ้านในพื้นที่ ต่างช่วยกันตั้งโรงงานเพื่อบริการแก่เจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง และ จากทั่วประเทศ และ ต่างประเทศมาช่วยผู้ติดเชื้อ จากการตั้งโรงงานของชาวเชียงราย ต่อมาได้มีหลาย จังหวัดในภาคเหนือ มาช่วยกันตั้งโรงงานด้วย รวมถึง จากทั่วประเทศไทยมาช่วยกันเช่นกัน และได้มีจิตอาสาในท้องถิ่น ทั้งจังหวัดเชียงราย ได้มาร่วมปฏิบัติการกับเจ้าหน้าที่ทั้งหลายด้วย ซึ่งทำให้ภาพวิถีชีวิต เช่นนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจของผู้สื่อข่าวจากต่างประเทศ ที่ไม่เคยเห็นเหตุการณ์จิตอาสา ของคนไทยในพื้นที่ ภาคเหนือ เช่นนี้มาก่อน เพราะ ในต่างประเทศการระดมทรัพยากร เป็นเรื่องของภาครัฐที่ต้องดำเนินการเอง ไม่มีการมาตั้งโรงงานช่วยเหลือแบบนี้ ^{๔๒} และอีกเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิดไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปแล้วทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๕ จังหวัดนี้ คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงงานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะหลังมา มีโครงการ ตู้น้ำดื่ม ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้น้ำดื่ม มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงงานประจำจุด และ โรงงานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาหาร สิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทย เรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการ^{๔๓} ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ ส่วนหนึ่งสำคัญมาจากการมีวิถีชีวิต

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลป์กิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

ที่มีความเชื่อเรื่องของการให้ทาน แล้วมีผล เป็นบุญกุศล ที่ทำแล้วทำให้ผู้ที่ทำได้มีความสุข และ สะสมบุญไปในชีวิตข้างหน้า เพราะผู้ที่มีความเชื่อเรื่องของการการให้ทาน เป็นบุญ เป็น ความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ เป็นผลมาจากการการบรรพบุรุษของเขาได้ร่วมฟังและบูชาธรรมเวสสันดาชาดก และ เกิดเป็นชุดความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นวิถีชีวิตสู่ลูกหลานเขามาจนถึงปัจจุบัน

ประเพณีวัฒนธรรม ด้วยเนื้อเรื่องและหลักธรรมที่ปรากฏมากมายในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก และ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และ การระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และ เกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีอิทธิพลต่อชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย เป็นอย่างมาก ทำให้เกิดเป็น ประเพณีวัฒนธรรมมากมายใน ๕ จังหวัดนี้ โดยแบ่งเป็นประเพณี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ประเพณีหลัก^{๔๔} และ ๒) ประเพณีรอง เป็นกิจกรรมถวายคัมภีร์ปีเกิด ตามกัณฑ์เทศมหาเวสสันดรชาดกนี้ ผู้ถวายทานสามารถถวายได้ตลอดปีตามโอกาสที่เหมาะสม ขณะที่บางวัดที่มีการจัดงานบุญ งานประเพณีประจำปี อาจจัดให้มีการถวายคัมภีร์ปีเกิดภายในงานด้วย ซึ่งผู้ถวายสามารถถวายได้เฉพาะคัมภีร์ที่ตรงกับปีเกิดของตนเอง หรือ จะถวายเป็นทั้งชุด ๑๓ คัมภีร์ได้^{๔๕} **ประเพณีปีใหม่เมือง** หรือ เทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีความชุ่ม ความเย็น มีกิจกรรมรดน้ำคำ หัวขอมาจากผู้สูงอายุ หรือ ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ มีกิจกรรมทำบุญตักบาตร และ มีกิจกรรมตานขันข้าว หรือ การถวายทานอุทิศไปหาญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งในประเพณีนี้มีความเกี่ยวกับกัวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ การให้ทาน การให้อภัย การแสดงออกถึงความกตัญญูตเวที ซึ่งกันและกัน ซึ่งทุกวัดทุกชุมชนจะมีการทำกิจกรรม^{๔๖} **ประเพณีกินสลาก** ประเพณีนี้ ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๕ จังหวัด คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่นกัน เรื่องของการให้ทานอุทิศให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ยังไม่ได้ไปเกิดในสุคติภูมิ ให้ได้มารับผลทาน ๑๐ ประการ คือ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ มਾਲย์และดอกไม้ ของหอม (ธูปเทียน) เครื่องอุปโภค (สบู่เป็นต้น) ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีป (ไฟหรือไฟฟ้า) โดยมีการจัดพิธีดังนี้ ๑) ก่อนทำพิธี“กินสลาก” ๑ วัน เรียกว่าวันดาเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเพื่อใส่ในถ้วยสลาก ผู้ชายจะตัดไม้มาจักตอกสลากถ้วย (ชะลอม)

^{๔๔} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางสาวภัณฑิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

วัฒนธรรมตามความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแล้ว ถ้ามองในแง่ของงานศิลปะถือได้ว่าเป็นงานที่สะท้อนฝีมือและความคิดในการสร้างสรรค์ที่ไม่มีชุมชนใดของประเทศเสมอเหมือนนอกจากบนผืนแผ่นดินล้านนานี้เท่านั้น^{๔๔} ในช่วงที่มีการเริ่มเผาศพจะมีพิธีการกล่าวบทพรรณนาปราสาท หรือ ทางเหนือเรียกว่า อ่ำปราสาทส่งสการ (ส่งสักการะ) เป็นการกล่าวบทส่งวิญญาณของพระมหาเถระไปสู่สวรรค์ นิพพาน หรือ สู่สุคติต่อไป โดยบทที่ใช้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ เนื้อหาที่ใช้พรรณนาเป็นบทคำว้า มาจากในคัมภีร์กัณฑ์มัทรี ที่พระเวสสันดรชาดกได้พรรณาปราสาทที่จะใส่พระศพของนางมัทรี ผู้เป็นมเหสี มีบทพรรณาดังนี้ “...อภิมหาสัตโตะ ส่วนว่าพระมหาสัตเจ้ามีใจรักรักจะค่อย พระยอดร้อยบุญมี กล่าวคำดีว่า ดูราพระราชมัทรีพี่เหย ในที่นี้น่าบไซเป็นที่ควรแม่มาตาย เทาสองรายตายหนอให้ดังฤบถ่อมมาละพี่ไว้ ตายไปนี้จา ผิว่านางเมื่อตายในพระนครหลวงใหญ่กว้าง กริยาอันพี่จักสร้างส่งสการ มีบริวารเชื้อชาติ ญาติวงศ์ เทวธรรมาเมืองมิ่งทั้งสอง ก็จักไหวหวั่นสนั่นก้องเนื่องด้วยอันเล็กซางส่งสการดา บริหารทานทอดหยาดน้ำรดหานางเป็นกระตักหึกหนา ทั้งลู่ตาอ้ายเอ๋ยแห่งเจ้า เขาก็จักมานั่งเฝ้าเป็นบริวาร แหนแน่ บิไซว่าจักได้ละซอนแม่ไว้เปล่าดอมตายสนั่นแลนา ดูราราชมัทรีศรีสะอาดปองตั้งว่าสองราได้เสวยราชเป็นพระยาแล นางมามรณาตายจาก กูพี่หากจักหื้อเป็นสร้างปราสาทหลังคราญเป็นสถานงามแถม่ม กูพี่จักหื้อช่างแต้มขีดเขียน เหง้าเสาหอนัน พี่จักพันไปด้วยผ้า ใส่ข้อฟ้าแลดวงป्ली พี่จักแต้มรูปกนิกรินรอนแอน ถือดอกกร่อนเปิงปาว พี่จักแต้มรูปนางสาวใส่สร้อย แปะข่อยห้อยประตู่ของปราสาทน้ำแต้มหยาดลายคำ พี่จักหื้อแต้มรูปตัวดำแดงยายหยาด รูปนาคบวงบาศ เกี้ยวตั้น ลวงใส่ดอกพวงมอมมายรูปกระต่ายเดินเพื่อนมังกร มีทั้งรูปช้างงาอน รูปม้าอัสสตร และม้าณิกาส มีพร้อมพรากรหลวงหลาย มีทั้งรูปวัวควายแลศุภราช มีทั้งรูปจากคภาค แลหงส์สา รูปมิกคาเตียวตั้นข้าย รูปช้างน้ำ กายวงงา ใส่รูปปูปลาแลสกุณณาตัวองอาจ รูปเสือโคร่งหยาดยังยาย รูปนกเขียนหัสสดีลิง และการวิก แหกเต้าปีกเขียวศรี มีทั้งรูปกนิกรินรอนม่ายพื่อน ปายตั้นหย่อนหากัน มีทั้งหลายพันหลายพรากกับทั้งนาคน้ำนาครีรูปหัตถิขังม้า หลายหลากหน้าเสื่อสิงห์ รูปผู้ยิงฉมแฉลม ชายจูบแก้มโลมใจ รูปเมฆไหล เตรงดาช เครือวัลลาดสมตัว ดอกบัวใสสะอาดดอกป้านหยาดเจจัน ดอกนิลบลเขียวอะตุ้ม ดอกแก่มุ้มแก่มกัณ เครือวัลย์หยาดสะอาดปราสาทแก้วแววของ ก่องหลัวสูงร้อยชั้น ไม้แก่นจันทร์แดง สมุลแวง มั่นชั้วชวาด ปราสาทแก้วเริงราย มีเชิงขายงามสะอาด น้ำแต้มหยาดดูปาว ดอกบัวขาวหยดหว่างแมงพู่สว่างบินบน เครือวัลย์สนแสนหนึ่ง ข่ายหึงแก้วมีทุกปาย ตระบอมคว่ำพี่จักใส่รูปม้าน้ำ และตัวกายตระบอมหงายพี่จักใส่บัวแว่นถัดแทนหันพี่จักใส่ลายวง ประตู่โขพี่จักแต้มเทวดาถือดอกไม้อยู่ชะลอน บางพร่องพี่จักหื้อถือจามรแก้วแกว่งปัด บางพร่องพี่จักหื้อถือนัฏฐ์แต่งตั้ง บางคนพี่จักหื้อถือเครื่องหางยอยยอ ยินยะหยาดด้วยจามรี แควนยั้งใต้ฟ้าขึ้นดูคราม เพื่อจักส่งสการ นางน้องแก้วพี่ ทุกด้าวเจจันยยังคนทั้งหลาย จักหื้อมาม่วนเล่น ชักเชือกเต็นหกกระโดง ผูกหมู่คนถ้วนถึ พี่จักหื้อตีพาทยก้อง เสียงตื้นต้อง

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์วัชร เวชศิลปโณ รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน

ด้วย สัพพะชัย สระในเสียงสั้น สนั่นด้วยเบงตรา จักด้วยเสียงปิ่นนทุกที่อื้อตื้อ บางคนพื้จักหื้อตบมือต่าง
 แง่ง พื้จักแต่งเครื่องเล่นทุกประการ เป็นประมาณดังกล่าวไว้ แล้วพื้จักแต่งไฟมาแก้วหยาดโยยง หนได้พื้
 จักแต่งรูปร่างสิ่งให้ไว้ถ้า หื้อขึ้นขี่ม้าหยาดยงบน หนวันตกพื้จักแต่งรูปคนถือไฟยงขึ้นขี่ช้าง แล่นขึ้นม้าง
 กองพอน หนเหนือพื้จักแต่งรูปพิภพธร แลนางฟ้าขึ้นขี่ม้าอัสสร หัวก้งอนนงก็อ้า ดังว่าจักขึ้นพื้กับหน
 แล่นขึ้นสะสนสะสาด ขึ้นเจาะโขงปราสาทแล้วลวดลงมา นางเทวดาป้อยแล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวงโขง
 ปราสาทแก้ว เจาะแล้วแล่นลงมาบ่สิ่ง นางดิงป้อยแล่นขึ้น เจาะแต่ปิ่นชั้นหงาย ไฟนางหายป้างขวาปา
 ยวันออก พื้จักแต่งไฟเข้าตอก และไฟชีวี รูปมอมพื้ตัวเตบไต เชือกขึ้นจับโขง พื้จักแต่งรูปไฟหงส์ แลนกยูง
 ตัวมีปีกขึ้นพอนพื้ก้นลงมากะทำการสนนี้แล้ว ไฟมาแก้วแบ่งเป็นเปลี่ยว ชั่วชวาค่น้ำแต่หมยาดก่องหลัว
 ควันไฟมัวจะโจษ โสลดขึ้นกลางหาว ปานดั่งดาวยงฟ้า แลกูพื้หงายเหียงหน้าผ่อเล้งดู ขึ้นพระพุเป็นดั่ง
 ดอกพุธธถึงผาย ตามเป็นไฟงามย้อมดอก ปานเข้าตอกเต็มกำผาย ไฟนางสงายดอกน้อย ควิตดอกสร้อย
 เจจน สะโปกหล่นหลุดแตก ไฟมาแก้วแยกเป็นเปรี้ยว ควันไฟเขียวตัดช่อฟ้า ม่านค่าอ้าปานดั่งจักบินบน
 ลมปิดกั้วบ่นเกล้า ปานดั่งจักยกเอาปราสาทเจ้าแม่เมือบน กระทำการสนนี้แล้ว จึงเป็นโบราณส่งสการนาง
 พระยามาแต่ก่อนแลนา...”^{๕๐} และบทพรรณนาอำปราสาทเพื่อส่งสการ หรือ ถวายสักการะส่งดวงวิญญาณ
 ของพระมหาเถรตอนที่มิพื้ธิดาวายเพลิงศพ บทนี้มีที่มาจากคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี ซึ่งแต่ละแห่ง
 แห่งอาจจะมีการแต่งเพิ่มเติมจากนี้เพื่อเป็นการสอดแทรกคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์แก่ผู้มาร่วมงานศพด้วย
 นอกจากมีการนำเนื้อหาในคัมภีร์กัณฑ์มัทรีมาใช้พรรณนาในงานเผาศพแล้ว ยังทำให้เกิดงานศิลปะวัตถุ
 มากมายจากเนื้อหาของคัมภีร์ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้องานพุทธศิลป์กรรมต่อไป และ **ประเพณีประจำปีของ**
ทางชุมชน แต่ละชุมชนหลายแห่งในทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีการจัดประเพณีประจำปีของทางวัด
 เช่น ประเพณีสงกรานต์พระธาตุ ประเพณีปิดทองพระ ประเพณีไหว้สาพระพุทธรูป ประเพณีไหว้พระธาตุ
 ประเพณีไหว้ครู และ ประเพณีประจำปีอื่น ๆ ของชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีการทำบุญตักบาตร และ
 เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชน และ ผู้สนใจทั่วไปมาร่วมบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และ ร่วมกิจกรรม
 ตามที่ฝ่ายจัดงานกำหนด สิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกเกี่ยวข้อง คือ การมี
 โรงทานประจำงานบุญทุกบุญ และ หลายแห่งจัดให้มีการเทศมหาชาติประจำวันประเพณี โดยอาจจะมีให้
 มีการเทศน์วันจัดงาน ช่วงกลางวันบ้าง กลางคืนบ้าง ส่วนจำนวนกัณฑ์ ขึ้นอยู่กับฝ่ายจัดงานว่าจะเทศน์กั
 กัณฑ์ จะครบทุกกัณฑ์หรือไม่ หรือ จะเลือกเทศน์เป็นบางกัณฑ์ หลายแห่งทำเป็นงานใหญ่ นิมนต์พระ
 นักเทศน์มหาชาติที่มีเสียงไพเราะและมีชื่อเสียง จากวัดอื่นอาจจะในจังหวัดหรือต่างจังหวัด มาเป็นองค์
 เทศน์ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมงานได้ร่วมบุญฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นนิยมของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็น
 บุญใหญ่ ปัจจัยที่ร่วมบุญจากการบูชากัณฑ์เทศน์ นำมาเป็นกองทุนพัฒนาวัดที่จัดงานต่อไป^{๕๑}

^{๕๐} คุรุบาภิณจนอริยวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ใบลานกัณฑ์มัทรี ฉบับวงษา. ๒๓๗๙, หน้าลาน ๕๑ – ๕๔

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

สรุปได้ว่าวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีประโยชน์ด้านสังคมเป็นอย่างยิ่ง ต่อวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นมรดกอันมีค่า ส่งต่อ ให้กับคน ในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรม อันสืบเนื่องมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกนี้ จึงส่งผลให้ สังคมในชุมชนจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย จึงเป็นดินแดนที่สงบสุข มีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เป็นที่ พื้นที่ที่น่าอยู่ มีธรรมชาติสวยงาม เป็นจังหวัดท่องเที่ยวชั้นนำของประเทศ แต่ละปี มีนักท่องเที่ยวเข้ามา เที่ยวกลุ่มจังหวัดนี้จำนวนมาก เพราะมีบรรยากาศดี ผู้คนมีน้ำใจ มีอัธยาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มแย้มแจ่มใส และที่สำคัญ เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัย ไม่มีเหตุการณ์ก่อการร้ายและเกิดอาชญากรรมรุนแรงใด ๆ

ในด้านเศรษฐกิจ นั้นวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมที่เป็นที่นิยมอย่างมาก และได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบวิถีชีวิตอันหลากหลาย ทำให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมมากมายในทุกชุมชนของกลุ่ม ๕ จังหวัดในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย มีผลทำให้วรรณกรรมดังกล่าวส่งผล ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก เกิดขึ้นกับ ชุมชนใน ๕ จังหวัดด้วย อันได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย โดยได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ด้านอาชีพ และ ๒) ด้านการท่องเที่ยว คือ อาชีพ ด้วยวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมาย ให้คนในชุมชน ๕ จังหวัด อันได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย โดยแบ่งประเภทอาชีพเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนดังนี้ ๑) เกษตรกร ๒) อาชีพช่าง ๓) ค้าขาย ๔) มัคทายก ๕) จัดงาน ๖) การแสดง ๗) ออกแบบ ๘) โฆษกพิธีการ และ ๙) ครู โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) อาชีพเกษตรกร เมื่อถึงช่วงเทศกาลเทศน์มหาชาติ หรือ เทศกาลยี่เป็ง หรือ เทศกาลที่มีการจัดให้เทศน์มหาชาติ จะมีการประดับประดาตกแต่งสถานที่ที่วัดจัดงาน ให้มีบรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ ดังเช่น กัณฑ์จุลพน และ มหาพน ซึ่งในการจัดสถานที่ จะมีการนำผลผลิตทางการเกษตรมาจัดสถานที่ ให้ได้บรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ มีผลไม้ ผัก พืช ต้นไม้ นานาพันธุ์นำมาประดับ เช่น ฟักขาว ฟักทอง มะม่วง ส้ม ต้นข้าวที่มีเมล็ด ต้นกล้วย กล้วย อ้อย ต้นอ้อย และ ต้นข้าว เป็นต้น ด้วย ทำให้เกิดเป็นอาชีพเกษตรกร จากที่เคยทำเพื่อรับประทานเอง แต่ได้ทำเพิ่มเพื่อจำหน่าย เป็นต้น ^{๕๒}

๒) อาชีพช่าง มีอาชีพช่างหลายแขนงที่เกิดขึ้น อันเป็นผลจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ งานศพพระเถระ มีช่างหลายประเภทที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ช่างทำปราสาทงานศพพระ เพราะในงานศพพระเถระ หรือ พระมหาเถระ จะมีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ ทำปราสาทเพื่อใส่โลงศพของพระ และ ประดับประดาด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง และ ประกอบพิธีเผาศพโดยช่วงจุดไฟเผาศพ จะมีการพราหมณ์ปราสาท เพื่อส่งสาร หรือ ถวายสักการะ ส่งดวงวิญญาณของพระเถระ หรือ พระมหาเถระ ขึ้นสู่นิพพาน ซึ่งในการจัดทำปราสาท และ จัดสถานที่ในการเผาศพของพระ จะมีอาชีพที่เกี่ยวข้องอยู่มากมาย โดยเฉพาะการทำปราสาทสำหรับเผาศพ ซึ่งจะต้องใช้ช่างฝีมือที่มีความรู้ความสามารถมาก

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

องค์ประกอบของปราสาท และ สถานที่จัดงานศพ จะมีลักษณะคล้ายกับปราสาทนางมัทรี ที่พระเวสสันดร ในพรรณนาไว้ในคัมภีร์มัทรี และ สิ่งประดับทั้งหลาย จึงทำให้เกิดอาชีพสถาปนิกที่สามารถออกแบบ สิ่งก่อสร้างในทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับงานศิลปะในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก อาชีพช่าง เหล่านี้ คือ ตัวอย่างของอาชีพที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ^{๕๓}

๓) **อาชีพค้าขาย** เนื่องด้วยประเพณี และ วิถีชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดอาชีพค้าขายมากมาย อาทิเช่น ๑) ร้างสังฆภัณฑ์ ๒) สินค้าทางการเกษตรและดอกไม้สด เมื่อมีการจัดงานเทศน์มหาชาติ และ ในงานมีการตั้งโรงทานเป็นจำนวนมาก ตามรอยการให้ทานของพระ เวสสันดรชาดก การซื้อสินค้าทางการเกษตรจึงเกิดขึ้นเพื่อนำมาประกอบอาหารทำโรงทาน ๓) ประทัด พลุ ดอกไม้ไฟ ในช่วงของการจัดงานประเพณียิ่งใหญ่ของทางล้านนา ทุกวัดจะมีการจุดพลุ จุดประทัด ภายในงาน หลังจากที่พระเทศน์เสร็จแต่ละกัณฑ์ จึงทำให้ภายในงาน หรือ ภายในงานชุมนุม มีร้านค้าที่จำนวนสิ่งของ เหล่านี้ และ ๔) ขายอาหาร น้ำดื่ม และ ของใช้ ของเล่น อื่น ๆ หลายวัดมีการจัดงานเทศน์มหาชาติ เป็น งานใหญ่ หลายที่จัดเป็นงานประจำปี ขณะที่บางที่มีการจัดงานประจำปีของวัดทำให้งานมีผู้คนมาร่วมเป็น จำนวนมาก ^{๕๔}

๔) **มัคนายก** ปัจจุบัน มัคนายก ถือว่าเป็นอาชีพหนึ่ง ที่สามารถสร้างรายได้ได้ดี เพราะ เป็น อาชีพที่ขาดแคลน ประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา เป็นกิจกรรมงานบุญบ่อย ทั้งงานมงคล และ งาน อวมงคล ผู้ที่จัดงานไม่มีความรู้ด้านพิธีกรรม จึงจำเป็นต้องจัดหาผู้นำพิธีกรรม เพื่อให้พิธีกรรม ดำเนินไปได้ อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ จึงจำเป็นต้องมีมัคนายกนำผู้ทำบุญประกอบพิธีต่าง ๆ ซึ่ง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวเนื่องกับ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีปรากฏอยู่ในทุกชุมชน บางชุมชนมีหลายครั้งตลอดปี ทำ หน้าที่เป็นผู้อาราธนาธรรม ในแต่ละกัณฑ์จนครบ ๑๓ กัณฑ์ หรือ แม้แต่งานประจำปีของวัด เช่นงาน นมัสการพระธาตุ งานสงกรานต์ งานปิดทองพระ ที่ภายในงานจัดให้มีการเทศน์มหาชาติ ก็จะต้องมี มัคนายก ในการเวณदान และ อาราธนาธรรม เพราะการเทศน์มหาชาติ เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เป็นงาน ที่มีความสำคัญมาก และ จัดขึ้นในทุกชุมชน มัคนายก จึงเป็นอาชีพที่จำเป็นกับงานนี้ ^{๕๕}

๕) **อาชีพจัดงาน** ปัจจุบัน การจัดงาน มีอาชีพที่รับจ้างจัดงาน เพื่อความสะดวกของเจ้าภาพ ประเพณี หรือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ก็เช่นเดียวกัน เช่นงานเทศน์ มหาชาติ วัดหลายแห่ง มีเจ้าภาพรับจัดงานให้ โดยไปว่าจ้าง คนที่ทำอาชีพจัดงานมาจัดให้ อาทิเช่น ๑) จัดสถานที่ประกอบเทศน์ธรรมมหาชาติ ให้มีบรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ และ จัดหานักแสดง มา แสดงประกอบ ระหว่างพระเทศน์ด้วย เพื่อสร้างบรรยากาศ และให้ผู้ฟังธรรมได้เข้าใจเรื่องราวที่พระเทศน์ มากขึ้น ๒) รับจ้างจัดแสง สี เสียง ประกอบภายในงาน มีการประดับไฟทั้งในวัด และ รอบวัด พร้อม

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลืออ่อน พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลืออ่อน พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์วัชรวิระ วชิรปัญโญ รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชสถิตฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน

จัดหาเครื่องเสียงมาใช้ภายในงาน เป็นต้น และ๓) จัดงานมหรสพและการค้าขายในงาน บางวัด นอกจากที่มีการจัดงานประจำปีและจัดให้มีการเทศน์มหาชาติแล้ว ยังได้มีเจ้าภาพที่ไปจ้างผู้รับเหมาจัดงาน ได้มารับจ้างจัดมหรสพเพิ่ม และ ออกแบบจัดงานให้มีการละเล่น การแสดง และการค้าขายในบริเวณงานเพื่อสร้างบรรยากาศของงาน ทำให้มีผู้คนมาร่วมงานบุญจำนวนมากขึ้น ^{๕๖}

๖) อาชีพการแสดง หลายวัดที่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ บางแห่งจัดให้มีการแสดงละครประกอบการเทศน์ด้วยในแต่ละกัณฑ์ หรือ อาจจะมีเวทีการแสดงให้ชมในช่วงกลางคืน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของคัมภีร์มากขึ้น และ ยังรักษาศิลปะการแสดงของชุมชน ให้งานเทศน์มหาชาติเป็นงานที่น่าสนใจ เพราะหลายแห่งจัดเป็นงานใหญ่ประจำปี และ มีการระดมทุนเพื่อหาปัจจัยในการบำรุงบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา หลายชุมชนทำให้เกิด อาชีพนักแสดง เพื่อ แสดงประกอบในการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ^{๕๗}

๓) อาชีพออกแบบ หลายวัดมีการก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด เช่น วิหาร อุโบสถ ศาลา และกุฏิ เป็นต้น และ มีความประสงค์จะสร้างให้มีสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดาชาดก จึงจำเป็นต้องปรึกษากับ ผู้มีอาชีพออกแบบ คือ สถาปนิก เพื่อให้มาออกแบบการก่อสร้างถาวรวัตถุตามที่เจ้าอาวาสมีความประสงค์ จึงทำให้เกิด อาชีพออกแบบการสร้างวัดให้มีสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของมหาเวสสันดาชาดก นอกจากนี้ ยังมีอาชีพออกแบบการจัดงานประจำปีของวัด ออกแบบชุดเสื้อผ้าสำหรับนักแสดงในงานเทศน์มหาชาติหรืองานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาเวสสันดรชาดก และ ออกแบบการจัดบรรยากาศให้เหมือนกับป่าหิมพานต์ เป็นต้น ^{๕๘}

๔) โฆษกพิธีการ หลายวัดที่มีการจัดงานเทศน์มหาชาติประจำปี หรือ งานประจำปีของวัด และชุมชนที่มีการจัดเทศน์มหาชาติ ซึ่งในการจัดงานนอกจากจะเป็นการรักษา สืบทอด และ เผยแพร่พระธรรมคำสอนอันดีงามที่ปรากฏในคัมภีร์ ไปสู่ คนรุ่นปัจจุบันแล้ว อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การระดมทุนเชิญผู้มาร่วมงานได้ร่วมทำบุญกับการจัดงาน เพื่อวัดพุทธประสงค์ในการบำรุงพระพุทธศาสนา หรือ บูรณปฏิสังขรณ์ หรือ จัดสร้างถาวรวัตถุ อย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งที่ต้องดำเนินการจัดงาน คือ โฆษกพิธีการผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระสำคัญของการจัดงาน และ เป็นผู้เชิญชวนคนร่วมทำบุญ หลายชุมชน มีโฆษกพิธีการเป็นคนในชุมชนมีความสามารถมาช่วยงานแบบจิตอาสา ขณะที่หลายแห่งไม่มี จึงจำเป็นต้องจัดหา โฆษกพิธีการที่เป็นมืออาชีพมาช่วยงาน จึงทำให้เกิดอาชีพ โฆษกพิธีการ ในงานบุญ โดยเฉพาะในงานบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นงานยอดนิยม จัดกันทุกชุมชนทั้งเป็นงานประจำปี และ งานเฉพาะกิจก เช่น งานฉลองต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่ให้มีการจัดเทศน์มหาชาติทั้งสิ้น และ ที่คู่กับการจัดงาน คือ โฆษกพิธีการ ถ้าได้โฆษก

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระมหาจุฬาลงกรณ สอนัดโม วัดพระสิงห์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมหากิตติ กิตติเมธี วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางสาวกัญทิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓

พิธีกรดี จะทำให้การจัดงานประสบความสำเร็จ อาชีพโฆษกพิธีกรในงาน จะเป็นอาชีพที่มีอยู่ทั่วไปในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ^{๕๙}

๙) **อาชีพครู** สมัยก่อนการเทศน์มหาชาติ เป็นที่ยอมรับอย่างมาก มีพระภิกษุสามเณรฝึกเทศน์เป็นจำนวนมาก เพราะมีการจัดงานเทศน์บ่อย จึงทำให้มีอาชีพครูสอนเทศน์ และมีหลายสำนัก หลายสำนัก การเทศน์ สำหรับปัจจุบันมีอาชีพครูที่สอนประจำการอยู่ทั้งในโรงเรียนเอกชน และรัฐบาล โดยเฉพาะครูวิชาภาษาไทย และ ครูสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้เรื่องของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำคัญของประเทศไทย มีการถ่ายทอดไปสู่นักเรียนในเกือบทุกระดับ เมื่อถึงช่วงเวลาประเพณีเทศน์มหาชาติ แต่ละโรงเรียน จะนำนักเรียนเข้าร่วมกับชุมชน ร่วมกิจกรรมในงานประเพณี เช่น ร่วมฟังธรรม ร่วมทำบุญ ตักบาตร หลายโรงเรียน มาร่วมจัดงานกับทางวัดและชุมชน ด้วย เช่น การจัดนิทรรศการ การจัดการการแสดง เป็นต้น เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนได้มีคุณธรรมตามวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะ เรื่องของการให้ทาน การเสียสละ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการศึกษาประการหนึ่ง ^{๖๐} เพราะความจริงยังมีอีกหลากหลายอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก และสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน แต่ทั้ง ๙ อาชีพนี้เป็นตัวอย่างที่ปรากฏเห็นได้ชัดมากที่สุดที่เป็นอาชีพอันมีผลสืบเนื่องมาจากวรรณกรรมยอดนิยมนของกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย สามารถทำให้คุณภาพชีวิตของคนแถบนี้ดีขึ้นสืบมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

เพราะ การท่องเที่ยว ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญเรื่องการท่องเที่ยวเป็นพิเศษ เพราะเป็นรายได้หลักของประเทศไทยอีกวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่ง ๕ จังหวัดในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ถือว่า เป็นจังหวัดหัววัดที่เป็นเมืองท่องเที่ยวชั้นนำของประเทศ มีแหล่งที่เที่ยวน่าสนใจมากมาย เนื่องจาก เป็นดินแดนมีทุนทางสังคมและทางวัฒนธรรมที่สูงมาก ทั้งทางด้านวัดวาอาราม ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม และ ธรรมชาติตลอดถึง มีผลิตภัณฑ์สินค้าทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และ ลักษณะนิสัยของผู้คนในชุมชน มีลักษณะที่เป็นมิตรภาพ ยิ้มแย้มแจ่มใส รักความสะอาด รักสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้นทุนเหล่านี้ ส่วนหนึ่งมีอิทธิพลมาจากชุดความคำสอนในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่สอนสืบต่อ ๆ กันมาผ่านวิถีชีวิต และการจัดงานประเพณี มีการถ่ายทอดหลักธรรมผ่านการเทศน์มหาชาติ ซึ่งต้นทุนทางสังคมของคนในชุมชนแถบนี้ เป็นเสน่ห์อย่างยิ่งสำหรับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ สามารถสร้างรายได้และประโยชน์อย่างกว้างขวางให้เกิดขึ้นกับชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งการท่องเที่ยวในแถบนี้ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้ ๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน และ ๓) การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม คือ

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูอุปถัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ตามที่เคยกล่าวในหัวข้อประเพณีว่า ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดประเพณีมากมายในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งประเพณีหลักและประเพณีรอง ซึ่งแต่ละแห่งมีการจัดในรูปแบบที่ต่างกันออกไป หลายแห่งจัดอย่างยิ่งใหญ่และน่าสนใจ ทำให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิงประเพณีได้ มีผู้คนให้ความสนใจอยากมาชมและร่วมบุญงานประเพณี เช่น ประเพณีบุญผะเหวด ของจังหวัดเลย เป็นประเพณีดังระดับโลก ซึ่งในงานบุญประเพณีนี้นอกจากจะมีการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกแล้วยังมีประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในอำเภอด่านซ้าย ของจังหวัดเลย ซึ่งมีพื้นที่อยู่ทางภาคอีสานของไทย ไม่มีข้อมูลชัดเจนว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมีตั้งแต่มี บุญหลวง คือบุญพระเวสสันดรและบุญบั้งไฟรวมกัน ซึ่งเป็นเวลานานหลายร้อยปีมาแล้ว เดิมผีตาโขน มีชื่อเรียกว่า ผีตามคน เป็นเทศกาลที่ได้รับอิทธิพลมาจาก มหาเวสสันดรชาดกในทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึง พระเวสสันดร และ พระนางมัทรี จะออกเดินทางจากป่าสู่เมืองหลวง เหล่าบรรดาสัตว์นานาชนิดป่ารวมไปถึงภูตผีปีศาจหลายตนที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งนั้น จึงได้ออกมาส่งเสด็จโดยแห่แห่นางแมวต้อน มากับชาวบ้าน ด้วยความอาลัยรัก หรือ แม้แต่ทางเขตภาคเหนือล้านนามีประเพณียี่เป็ง ซึ่งจัดขึ้นในวันลอยกระทง ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ไทย ซึ่งจะตรงกับเดือนทางเหนือ คือ เดือนยี่ ประเพณีนี้นอกจากจะมีการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกให้จบใน ๑ วัน แล้ว ยังมีการกิจกรรมงานบุญอื่น ๆ จัดขึ้นเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย คือ การปล่อยโคมไฟ การประดับตกแต่งสถานที่แบบป่าหิมพานต์ล้านนา การแห่กระทง การประกวดนางนพมาศ และการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นการจัดเพื่อให้คนทั้งในชุมชน และ คนต่างจังหวัด ต่างประเทศที่สนใจ มาร่วมบุญ และ ร่วมท่องเที่ยวชมประเพณีวัฒนธรรมแบบล้านนาสามารถทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชนได้ทุกปีจำนวนมหาศาล ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงประเพณีจึงเป็นการท่องเที่ยวลักษณะหนึ่งที่สามารถทำให้ชุมชนมามีรายได้หลายด้าน^{๖๑}

๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน ปัจจุบันการท่องเที่ยวลักษณะนี้เป็นที่นิยมอย่างมาก โดยเฉพาะคนที่อยู่ในเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร และนักท่องเที่ยวที่มาจากเมืองเจริญทางวัตถุ มีความต้องการที่จะมาชมวิถีชีวิตของคนในชนบทแบบธรรมชาติ หลายคนมาแบบส่วนตัวมาอยู่แบบใช้เวลานาน เรียกว่าแบบโฮมสเตย์ เพื่อมาสัมผัสกับวิถีชีวิตจริงของคนในชนบท ซึ่งจังหวัดในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย การท่องเที่ยวลักษณะนี้ เป็นที่นิยมอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งในไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน และ จังหวัดเลย มีนักท่องเที่ยวที่มาจากวิถีชีวิตของชุมชนแบบธรรมชาติ จำนวนมาก หลายคนมาแบบส่วนตัว หลายคนมาแบบเป็นคณะทัวร์ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ^{๖๒} ซึ่งวิถีชีวิตชุมชนของในกลุ่มจังหวัดดังกล่าว ล้วนแล้วมีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น ในการสอนหลักธรรมต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชน มีลักษณะนิสัย ชอบให้ทาน ชอบทำบุญ ให้อภัย มีความโอบอ้อมอารี มีจิตอาสา มีความเสียสละ ซึ่งคุณสมบัติคุณธรรมเหล่านี้ ทำให้เกิดวิถีชีวิต ที่คนในชุมชนแถบนี้ รักษาความ

^{๖๑} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๒} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

สงบ ความสะอาด มีความกตัญญูทวาทิ ให้ความเคารพนับถือในสถาบันชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เคารพกฎหมาย และความเป็นธรรม จึงทำให้เกิดการรักษาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม มีป่าชุมชนที่สมบูรณ์ มีไม้نانาพันธุ์ ตามแบบก้นท์จุลพน และ มหาพน มีวิถีเกษตรแบบ พอเพียง ไร่ นา ข้าว ช่อ และ ยังมีจิตเลื่อมใสในการสร้างถาวรวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น วิหาร อุโบสถ ศาลา งานพุทธศิลป์ทั้งหลายสร้างอย่างสวยงามวิจิตรตามศรัทธา ตลอดถึงบ้านเรือน และ อาคารต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกด้วย เป็นต้น^{๖๓} จึงทำให้ การท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน จึงผลพวงของอิทธิพลงานวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่มุ่งสอนให้คนมีจิตที่เป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มีความกตัญญูทวาทิ รักบ้าน รักเมือง รักวิถีดั้งเดิมของชุมชน รักษาไว้ให้ลูกหลานสืบไป ซึ่งวิถีดังกล่าว เป็นวิถีโบราณ และ เป็นที่น่าสนใจของคนสมัยใหม่ ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแนวใหม่ คือ การท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน ซึ่งสามารถนำรายได้มาสู่ชุมชนได้อย่างมากในหลายชุมชน

๓) การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวัดในพระพุทธศาสนาโดยตรง ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดงานพุทธศิลป์ ประเพณี และ วัฒนธรรมมากมาย ที่ปรากฏอยู่ในวัดพระพุทธศาสนา ของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทำให้หลายวัด เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ หรือ ระดับ เชียงราย วัดร่องขุ่น ซึ่งมีงานศิลปะที่เป็นแบบสมัยใหม่ แต่มีงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับข้อกับคัมภีร์ธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เช่น จิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดร่องขุ่น งานประติมากรรมรอบบริเวณวัด ตลอดถึงถึงสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น^{๖๔} และ ยังมีที่ จังหวัดน่าน มีวัดหลายวัดเป็นแหล่งที่เที่ยวยอดนิยม เช่น วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง มีภาพจิตรกรรมฝาผนังโบราณที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ คือ กระซิบรักเมืองน่าน ซึ่งเป็นภาพที่ปรากฏอยู่ในวิหารของวัดภูมินทร์ ความจริงมีหลายภาพซึ่งมีภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวเมืองน่านหลายกิจกรรม และ ที่สำคัญคือวิถีชีวิตเข้าวัดทำบุญ และ ฟังเทศน์มหาชาติด้วย^{๖๕} หรืออีกแห่งหนึ่งคือ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดในโลก ซึ่งที่วัดแห่งนี้มีสถาปัตยกรรมที่สวยงามมาก และมีคัมภีร์ที่สวยงาม และ ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ธรรม คือ การตานธัมม์ หรือ การถวายนคัมภีร์ให้เกิด ซึ่งเป็นคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก ให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกันทำบุญถวาย และ ให้ได้ชมสถาปัตยกรรมของวัดซึ่งหลายอย่างความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น ลายแกะสลักไม้ ในวิหาร เป็นสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น^{๖๖} จึงเกิดการท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม จึงเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดจากผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก สามารถทำให้เกิดรายได้แก่คนในชุมชนในการมาร่วมกันจากการท่องเที่ยวในวัด ชุมชนได้จำหน่ายสินค้าของชุมชน เป็นต้น

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๖} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สถาปนิกวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓

ในด้านสิ่งแวดล้อม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมหาเวสสันดรชาดก นอกจากเป็นวรรณกรรมที่มีคติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ที่มุ่งสอนให้ผู้ฟัง มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี มีจิตสาธารณะ มีจิตเมตตา มีจิตให้ทาน และ มีจิตกตัญญูกตเวทีแล้ว ยังให้ความสำคัญกับเรื่องของการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งในเนื้อหาของคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกหลายกัณฑ์ เช่น หิมพานต์ จุลพน มหาพน และ วนประเวศน์ ได้ให้ความสำคัญในการพรรณนาถึงธรรมชาติในป่าอย่างละเอียดมากมาย ทำให้ผู้ฟังได้เกิดจินตนาการเห็นภาพชัดเจน เกิดอรรถรส เสมือนได้เดินป่าร่วมกับพระเวสสันดรชาดก และ เป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ดังตัวอย่างเนื้อหาในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกภาษาล้านนา กัณฑ์ จุลพน ที่ได้พรรณนาธรรมชาติในป่าที่สมบูรณ์ ดังนี้ “...ดูราท่านพราหมณ์ ไม่ทั้งหลายเหลือแหล่ ทรงหลากลูกล้วน เป็นแต่ต้นแถมใบสุดจอมไพรปลายเมฆปากภูวิเศษนานา คือดังเขาเองชันดาเปรียบในประเทศท้องป่าหิมพานนั้นแล ธวสุสกนนา ขที่ รสธดา ทนนานมา รู้ว่าสพพเวเทติเตนสกีปิตุวา ส่วนว่าไม้ทั้งหลายผุ่้นนั้นคือไม้สะเคียนอยู่ยาดระแบกหมู่หูกวางไม้ยางสูงพันเพือน เป็นที่นกแอ่วเล่นเลื่อนไปมา ไม้สะเคราะห์หนาหลายกุ่ม ตั้งต้นอยู่ในไพร ลมพัดใบอ่อนน้อมค่อมไปมา คือดั่งมานวชายหนุ่มหน้าก้มดูตักเกินกว่าสักเล็ก นกบินเหิรเป็นคู่จับไม้อยู่กับเมี่ยงชันเสียงเซียงในป่า ลูกบินกว่าตามกัน นกนั้นเนื่องเสียงมีก้อง หลายเถื่อนถ้องชันเสียงกลมนั้นแล พราหมณ์เหย อุบปริทุมปรียาเยสพรามเม ดูราพราหมณ์อันว่านกทั้งหลายผุ่้นนั้น คือว่านกโพลดกร้องเสียงขึ้น ตระหวาดตีนตามกลางบินกลางไพรเป็นคู่ จับไม้ดงหนามีภาษาต่างๆ ร้องเสียงสว่างขานขึ้น เชิงกันไปมาเหมือนดังเสียงขับทัพย์แห่งเทวดาทั้งหลายนั้นแลอวหยนโตวคสนต์ ส่วนอันว่ากิ่งไม้แลใบไม้ทั้งหลายในป่าที่นั้น อันลมหากมาเปิกปัดกวัดแกว่งไปมา เอนกเป็นดังรู้รักรู้เรียกคนไปปศินมา ผุ่้นใดมาใหม่เข้าใกล้ไฟหมุ่หมคน ผุ่้นใดอยู่เกาก็สุขใจเล่าหลายสันจะแล ยถาเวสสนโตรราชา ส่วนว่าพระยาเวสสันดรต้นผ่านเฝ้า อยู่กับด้วยลูกเฝ้าคู่บุตรดา มีพระยาเป็นเพื่อนอยู่เถื่อนถ้องดงรี บวชเป็นชีทรงเพศ ผูกเกล้าเกศเกษี ถือขอลีเกี่ยวลูกไม้ เอาได้จึงนำมาหนึ่งเสื่อลายถีนุ่นแล้วก็รองนอนผ้อมีวรใส่เกล้าทุกคำเข้าไหว้เปลวไฟแล ตะโตพรานเจตบุตร จักสังวณณายังอาศรมบทแห่งพระมหาสัตว์เจ้ายิ่งกว่านั้นเมื่อหน้าจึงกล่าวคลาว่า อมพาภพบนนาสาลา ชมพูปี เกทกาหริตติ อมรกา อสธดา พุทธรินลาจ พราหมเมดูราท่านพราหมณ์ หมากขนุนกัมหมากม่วง หมากกวิตร่วงตกดิน ไม้แห่นชมพวยิ่งไม้กลางสิงหลายชม หมากสมอและหมากขามป้อม เป็นแวดล้อมอยู่อาราม ปาแบ่งต้นวิเศษสะเองเทศดงาม หมากเกื้อหล่นโลดไม้โคธหลายชม หมากกิดมีบไ้ รังผึ้งมากเปิงใจ น้ำมันไหลออกพับทุกขอกเหลอ อ ดอกหมากเกื้อสุกดูยั้งถ้วนทุกสิ่งนาๆ ปาเรวตตกวยยาจ พรามเม ดูราพรามหน์ กล้วยกานบุญมีมาก กล้วยฝ้ายหากเป็นก่อ กล้วยตีบปอทุก

สิ่ง กล้วยสมัยหลายเหลือ รังผึ้งเจือกันอยู่ หมูแม่เผ้งบินไปมา คนฝูงใดไป รอดสอดแสงเอา พอเต็มเปาบ
น้อย หวานกว่าอ้อยปูนกินเช่นแลพราหมณ์เหย อญตปฐิสสโต อตถประการหนึ่ง หมากม่วงมีหลายแห่งสูง
แก่ต้นหอมใจ ลางอันก็ยงไสปอด ยายไรรอดอาราม ลางอันงามทุกสิ่ง ลูกดิบเป็นทุกกิ่งดูพวง วรรณเขียวทุก
เทศ เป็นต้นเจียดหลงเขียวนั้นแล อตถกเหตุวาปฐิสพราหมณ์เม ดูราท่านพราหมณ์ คนใดยืนอยู่ใกล้ หากยูต่าง
ปูนกินอยู่เหนือดินเอาง่ายไปได้บายบิตเอา ลูกสุกใสรสมาก เอาไต้ยูกิน หอมหอมรสเหล่า แผ่นทั่วท่าอาราม
ท่านแล อโฐโมอจริย์ ดูราพราหมณ์ อัครจริย์มีเหลือแหล่ ทุกด้าวแต่แดนดิน เสียสิ่งๆมีก้อง สัตว์สิ่ง ร้องไป
มายินปรากฏหันทุกเทศ แดนด้าวเขตอารามเม อจจริย์ สระงามเหลือทุกที่ เหมือนที่อยู่เจ้าหมูเทวดาแลวิ
เภทกานารีก ดูพราหมณ์ไม้ทั้งหลายมีเหลือแหล่จั่วว ต้นป้าวลูกเนเหลือแดนดินเจือทุกท่า ปุ่มเป่งป่าหอมรส
เร้าเอาใจ คนหันไกลปูนผ่อเหมือนตั้งช่อหน้อยแกว่งไกวลม ในดงมีหมูไม้ยาดันไว้อยู่ที่อารามมากนักแล วิ
เภทกา ตัดที่นี้บอกไม้ต่างหายเหตุ เจ้าอตถ กตถา วิเภทกาติดาตั้งนี้แล กุตตาชิกฐาตคโธ พราหมณ์ ดูราพรา
หมณ์ไม้กตสอขึ้นช้อย เพื่อนตักคันแคฝอย ทุกซอกผงเป็นดอกบานงาม หมากนาวากันและหมากม่วงมีน เป็นต้น
เพื่อนกันไป ไม้ทองหลางมีในป่า หอมรสรำผัดบง มีทั้งไม้ลมแล้งแลไม้หมากเกือ เป็นต้นเจือทุกแห่งในที่ใกล้
แจ้งอาราม ไม้กำยานมีเหลือแหล่ เกสนาแต่อาราม กุ่มน้ำบานงามทั้งพุ่มเป็นเฟือย ดูกุ่มเฟือยปูนผ่อ ไม้จ้อ
หล่อหลายลำ ไม้มุกหลวงแลไม้จ้วงตันพุ่มไม้กุ่มเกาะหนุ่มเป็นกอ ไม้ข้าวสารกับไม้ไค้ตะแบกใกล้ศาลา ไม้รัง
ดาเป็นดอก ผ่ออ้อมทุกซอกอาราม ตกเจือจ่านแต่เก้า เป็นต้นท่านปลูกข้าวทองเฟือนั้นแล ตสสวิทุเล
โมกขรณิ ดูราพราหมณ์โมกขรณิหลวงใหญ่กว้าง มีที่ข้างราม ท่าเปียงงามระรื่น ปูนสนุกขึ้นใจคน ดอกบัว
สนกันอยู่อุบลคู่เขียวงาม เหมือนสวนอุทยานฟากฟ้า ในแหล่งเหล่าชื่อดาวติงสานั้นแล อญตตชบุผลารสสม
ตา ประการหนึ่งในพวงไพรป่าไม้พื้แต่ใกล้อาราม ดอกไม้บานหอมขึ้น รสฟุ้งขึ้นต้นหอมนกเลยขึ้นเป็นคู่
จับกิ่งไม้อยู่เป็นจุม นกตระเหว่าหุ้มชมดอก แสงแขวล่อดตามเรียว ร้องเซียวๆ ในป่าแต่ใกล้อารามแล้ว
บินกว่าตามกันนกเนื่องนั้นเหนือคำไม้ มีที่ใกล้อารามใกล้สงรามมีมาก ฟุ้งชิงหากผายลงในโบกขรณิหลวงงาม
แ่ง ดอกบัวแพร่เป็นกอ ลมจอยพัดดอกไม้หอมกว่าได้หนเหนือ เจือวันออกวันตก รอดทุกปายอาศรมได้ทั่ว
อยู่ ดอกไม้คู่เสียงลาย ตกยายกันทุกซอก ด้วยละดอกโกสร ปูนใจอ่อนหอมขึ้น ควรสนุกชมขึ้นยินดีมากนัก
แลนา รุราสีฆาตกา เจฏฐประการหนึ่งในโบกขณิท่ากว่าวที่มีข้างอาศรม หมากกระจับจุมกลีบไล่ ลูกน้อย
ใหญ่แถมกัน ข้าวสารอันคนปิ้งบ่ปลูก หากเป็นลูกเหลือด่าปล่าผาแถมฝูงเต่าลอยเล่นเร้าไปมา ฝูงปลามี
หลายแหล่ มีข้างแต่ตระพัง รสมันหวานไหลผับ ทุกซอก ใบบัวหอมรสหวานขึ้นช้อย เป็นต้นน้ำอ้อยใส่สูงนา
นั้นแลพราหมณ์เหย สุรพิสัพพว่า ยันติ ดอกไม้สุรพิบานขึ้นช้อย ผงหอมขึ้นเอาใจ คันธหอมตลบไปทุกแ่ง
หอมรสแต่อาราม มีลูกสุกงามตามใจไฟ หอมรสใช้สามาน ดูงามด้วยดอกไม้ บานดอกไว้อยู่เอ็งเง้งแม่เผ้ง
เนื่องต่อมดอก บินแล้วสอดไปมา ทั่วทิศสาขอกข้างสัตว์สิ่งอ้างอาศรมมากนักแลพราหมณ์เหย อญตตสกุณนา
สันติ นกทั้งหลายมีในป่าบินปล่าในดงอันเกิดมาปั้งกรงฟักไข่ มีวิณณใช้สามาน เข้าชมบานเป็นคู่กับหมู
เมียดัน บินสะสนอยู่ร้องเสียงมีก้องอารามท่านแลนา นนทิกา ชิวปุตตา จพราหมณ์ ดูราท่านพราหมณ์ นก
ทั้งหลาย ๔ หมูร้องสะลู่ไปมา มีหลายภาษาต่างๆ ร้องเสียงขว้างเหมือนแ่น หมูหนึ่งร้องว่าลูกรักพ่อ เป็นท้าว
หน่อกินเมือง หมูหนึ่งว่าพระบุญเรืองเฮยเป็นเจ้ารักลูกแต่สุดใจ หมูหนึ่งว่าหนีเสียไวเมืองมิ่งใจเจ้าจุมขุมบาน

หมู่หนึ่งร้องว่าอย่าก็ดคำผลาญโคกเศร้างเข้าแต่กองบุญ เข้าแบ่งรังสุญกันอยู่ในสระคุ่มใบบัว มาลาวคนธิดาฐานติ พราหมณ์เม ดูราพราหมณ์ในอาศรมบททุกขอก มีดอกไม้บานเรืองหล้าอันเหลืองจะจ่อนางอันแดง ใส่ผ่อง ปูนดูจันเร ่องทุกแห่ง เป็นดั่งช่อน้อยแกว่งไกวลม เต็มในดงในด้าน มีวรรณต่างๆ หลายสั้น เหลือบทุกอันในป่า หอมรสล่ำพัดดมมากนักลาเนา...” ๒๗

สรุปแปลเป็นภาษาไทยกลางได้ว่า กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน (ป่าเล็ก) “...พรานเจตบุตรได้พรรณนาถึง ผืนป่าที่พระเวสสันดรอยู่เท่าที่ตนเองรู้มาให้ชูกฟังด้วยว่ามีความมหัศจรรย์และมีความอุดมสมบูรณ์อย่างที่ไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน เขาเล่าว่า บริเวณป่าที่อยู่ของพระเวสสันดรนั้น สะพรั่งไปด้วยแมกไม้นานาพันธุ์ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล อาทิ ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้รัง หูกวาง ไม้สะคร้อ ไม้ยางทราย ที่โอนอ่อนไปตามลม ภายในป่าจะได้ยินเสียงเหมือนเพลงขับบนสวรรค์ของฝูงนกโพระดกและดุเหว่าที่จับอยู่บนกิ่งไม้ ไผ่บินจากต้นนั้นสู่ต้นนี้ หมู่ไม้ทั้งหลายต้องลมพัดสะบัดกิ่ง ใบเสียดสีกันประหนึ่งจะเรียกผู้คนที่กำลังเดินให้หยุด บริเวณอาศรมที่อยู่ของพระเวสสันดร มีหมู่ไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน สมอพิเภก สมอไทย ไม้โพ พุทรา มะพลับทอง มะขวิด ไทร มะขางหวาน มะเดื่อ มีทั้งผลดิบและสุกอยู่ต่ำๆ สามารถหยิบเอามาบริโภคง่ายตาย ครอบๆ นั้นยังมีต้นปาเรวต์ ต้นกล้วยผลยาว ต้นอู่น ต้นจันทน์ ซึ่งหวานเหมือนน้ำผึ้ง พร้อมกับมีรวงผึ้งปราศจากตัวซึ่งคนสามารถเอื้อมมือปลิดมาบริโภคได้โดยไม่ต้องใช้ไม้สอย คนยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วงก็เก็บมะม่วงสุกกินได้ รสชาติหวาน กลิ่นหอม อร่อย บริเวณอาศรมยังมีไม้โมกมัน โกฐ สะค้าน แคล้อย ไม้บุนนาค บุนนาคเขา ไม้ซีกที่มีดอกบานสะพรั่งด้วยสีต่างๆ ไม้ราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ และไม้อื่นๆ อีกมากมาย ใกล้อาศรมมีสระโบกขรณีผาดาซไปด้วยดอกบัวนานาชนิดเหมือนดังสระโบกขรณีในสวนนันทวันของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ครอบๆ สระโบกขรณีมีนกดุเหว่ามาส่งเสียงไพเราะจับใจจับอยู่บนดอกไม้ที่บ้านสะพรั่ง รสหวานดั่งน้ำผึ้งร่วงหล่นจากเกสรดอกไม้มาค้างอยู่บนดอกบัวในสระโบกขรณี ในสระมีกระเจี๊ยบขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนและแก่ล้มดาซาอยู่บนพื้น น้ำในสระใสมาก สะอาดมองเห็นเต่า ปู และปลาแหวกว่ายไปมา นอกจากนี้ยังมีน้ำหวานปานน้ำผึ้งไหลออกมาจากเหง้าบัว และมีน้ำดั่งนมสดและเนยใสไหลออกมาจากสายบัว ป่าไม้ซึ่งมีกลิ่นหอมชนิดต่างๆ ถูกลมรำเพยพัดมาที่ไรก็หอมฟุ้งไปทั่วทิศ แมลงภู่งต่างบินว่อนส่งเสียงรอบๆ ใกล้ดอกไม้ ฝูงนกจู่จี้อยู่กับคู่ของตน กูขันประชันเสียงกัน ปานประหนึ่งมีการการตัดสินใจ...” ด้วยอิทธิพลของเนื้อหาในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งในแง่ของคติธรรมคำสอนที่มุ่งอบรมจิตใจของคนฟังให้มีจิตเป็นผู้ให้แล้ว และ เนื้อหาในคัมภีร์หลายกัณฑ์ได้พรรณนาถึงความสมบูรณ์ของธรรมชาติของป่าจึงได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนในจังหวัดกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับวัด ๒) ระดับชุมชน และ ๓) ระดับสาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑) ระดับวัด หลายวัดในชุมชนได้สร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมภายในวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมากมาย ได้แก่ ๑) สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์ เช่น งานจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ ในวิหาร หรือ ในสถานที่สำคัญของวัด หลายวัดมีการวาดภาพที่เกี่ยวกับมหา

๒๗ ครูบาปัญญาจณารัตนาธิเบศร์ วัดสูงเม่น , คัมภีร์ใบลานกัณฑ์จุลพน ฉบับวังษา, หน้าลาน ๗ - ๙

เวสสันดรชาดกติดฝาผนัง งานประติมากรรม หลายวัดมีการปั้นตัวละครที่เกี่ยวกับกัมมहाเวสสันดรชาดก ภายใต้วัด เช่น ชูชก นางมัทรี กัณหา ซาลี ช้าง และ ท้าวเวสสันดร และ ยังมีประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง ที่เป็นทั้งงานไม้ งานหิน และ วัสดุชนิดอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณกรรมดังกล่าว และ ยังมี เรื่องของ ลักษณะสถาปัตยกรรมในวัด ที่มีการออกแบบลักษณะเช่นเดียวกัน สถาปัตยกรรมที่ปรากฏใน วรรณกรรม เช่น วิหาร โบสถ์ หรือ ศาลา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสั่งสอนเผยแพร่หลักธรรมให้กับคนใน ชุมชนผ่านงานพุทธศิลป์ และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น การปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม กัณฑ์ต่าง ๆ ได้แก่ กัณฑ์หิมพาน กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน หรือ กัณฑ์วนประเวศน์ เป็นต้น หลายวัดจัดเขต แดนในวัดเป็นอรัญวาสี เพื่อให้มีบรรยากาศเป็นแบบป่าหิมพานต์ และ เป็นสถานที่ธรรมชาติที่เหมาะสมกับการ บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรม เช่นเดียวกันสถานที่ปฏิบัติธรรม ของพระเวสสันดร และ หลายวัด ภายใต้วัด จัด ให้มีสระบัว หรือ สระโบกขรณี สร้างบรรยากาศตามแบบ สระโบกขรณี ในกัณฑ์กุมาร และ กัณฑ์มัทรี ใน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ๒) ระดับชุมชน สำหรับสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก คือ ๑) สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน เนื่องด้วยหลักธรรม และ เนื้อหาของวรรณกรรม ที่มีการสอนสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทำให้เกิดอาชีพ ต่าง ๆ มากมายตามที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้ออาชีพ นอกจากนี้ ยังเกิดผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ในชุมชน เกิดประเพณีงานบุญ และ ลักษณะการแต่งกายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในงานบุญที่เกี่ยวข้องกับมหา เวสสันดรชาดกของแต่ละชุมชน และ มีลักษณะการใช้ชีวิตประจำวัน เรื่องของการทำบุญให้ทานตามรอย พระเวสสันดรชาดก สิ่งเหล่านี้ เมื่อมีการรักษาและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมที่เป็น อัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน แต่ละจังหวัด ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญ สามารถทำให้เป็นที่จดจำ นำไปสู่การท่องเที่ยวของชุมชนได้^{๖๘} และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึงเรื่องของการรักษา และจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชน ได้แก่ การปลูกต้นไม้ในชุมชน การรักษาแหล่งน้ำ และ การ รักษาคุณภาพอากาศ ตามที่เคยกล่าวไว้ว่าเนื้อหาในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่พรรณนาเกี่ยวกับ ความสมบูรณ์ของป่า ของน้ำ ของสัตว์ ทำให้คนได้ฟังธรรมเวสสันดรชาดก มีความปรารถนาที่จะได้บ้าน อยู่ใบบรรยากาศที่เต็มไปด้วยธรรมชาติที่สมบูรณ์ ซึ่งในส่วนของพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากที่จะช่วยใน เรื่องของการอบรมจิตใจ^{๖๙} เป็นคัมภีร์ที่พระสงฆ์มักจะนำมาเทศน์ และ ยกตัวอย่างให้เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ มหาเวสสันดรชาดก ให้เห็นว่าการรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นการให้อย่างหนึ่ง เป็นบุญมหาศาล เมื่อมีจิตใจที่จะให้กับชุมชนแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การจัดหาต้นไม้มาปลูกในชุมชน ซึ่งความเชื่อหนึ่งที่สำคัญของ การปลูกต้นไม้ คือ ต้นที่มีชื่อเป็นมงคล ซึ่งบรรดาชื่อต้นไม้มงคลทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่ปรากฏในงาน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น ทั้งในกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์จุลพน และ กัณฑ์ มหาพน เป็นไม้มงคล ซึ่งพระสงฆ์สามารถแนะนำ และ เชิญชวนให้ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันปลูกต้นไม้

^{๖๘} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๖๙} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

เหล่านี้ในบ้านของตนเอง และ ในพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยให้รักษาและดูแลต้นไม้มงคลเหล่านี้ให้ดีที่สุด เพื่อความเป็นมงคลเกิดขึ้นในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีความเชื่อเช่นนี้ จะทำให้การรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน และ เป็นประโยชน์กับคนในชุมชนเอง ^{๗๐} เพราะนอกจากการที่ทำให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน และ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการแล้ว หลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรม และ ๓) ระดับสาธารณะ สำหรับระดับนี้ เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะ มีหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าของ เช่น ป่าไม้ ป่าชุมชน สวนสาธารณะ น้ำตก แม่น้ำ ลำคลอง บ่อน้ำพุร้อน ถนน และ ยังรวมถึงอาคารสถานที่ที่เป็นสาธารณะชนเข้าใช้บริการการได้ ทุกจังหวัดในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ ป่าไม้อย่างมาก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาจำนวนมาก และ ยกระดับให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เพราะเป็นป่าต้นน้ำ ทางฝ่ายบ้านเมือง จึงพยายามปลูกฝังให้ชาวบ้านในกลุ่มจังหวัดเหล่านี้ ได้มีจิตสำนึกช่วยกันรักษาป่าไม้ในจังหวัดของเขาให้อุดมสมบูรณ์ ^{๗๑} มีวิธีการหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันในการปลูกฝังเรื่องดังกล่าว คือ การร่วมมือกับพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในการเทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้ช่วยกันรักษาป่าไม้ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และ มีความศรัทธาในคำสอนของพระสงฆ์ สอนให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการรักษาป่าไม้เป็นบุญเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ โดยที่ภูเขาหลายแห่ง ทางกรมป่าไม้ได้อนุญาตให้มีที่พักสงฆ์สร้างอยู่ เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำชาวบ้านช่วยกันดูแลป่าไม้ทั้งในเขตป่าชุมชนที่ชาวบ้านอาศัย และ เขตป่าอุทยานแห่งชาติ ^{๗๒} วิธีการหนึ่งที่พระสงฆ์ใช้กับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของการรักษาป่าไม้ให้สมบูรณ์ คือ การแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น กัณฑ์มหาพน กัณฑ์จุลพน หรือ กัณฑ์มัทรี เป็นต้น ในเรื่องเกี่ยวกับการพรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ลำธาร ชีวิตสัตว์ในป่าตลอดถึง ชีวิตของมนุษย์ใช้ชีวิตในป่า ได้แก่ พรานเจตบุตร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี และ พระเวสสันดร โดยนางมัทรีมีหน้าที่ไปเก็บไม้ผลไม้ สมุนไพร พืชพันธุ์ธัญญาหาร และ น้ำดื่มจากในป่า มาถวายแก่พระเวสสันดร และ นำมาเลี้ยงบุตร คือ กัณหา และ ชาลี ^{๗๓} เรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นคติธรรม ที่พระสงฆ์นำมาเทศน์สอนให้ชาวบ้านเห็นถึงความสมบูรณ์ของป่าไม้ในวรรณกรรมนี้ ว่า เมื่อป่าสมบูรณ์แล้ว ทำให้ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ มีความสมบูรณ์ด้วย ทั้งสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่ออกมาร้องเสียงเนืองน้น วังกันควักไคว่ อันหมายถึงในป่ามีอาหารที่อุดมสมบูรณ์ สัตว์ทุกประเภทมีอาหารที่เหมาะสมกับของตน ทั้งพืช และ ผลไม้ ทำให้สัตว์หลายชนิดสูญพันธุ์เพราะมีอาหารเพียงพอสำหรับมัน ขณะที่มนุษย์เองสมัยก่อนดำรงชีวิตด้วยการเข้าไปเก็บของ

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

กินในป่า เช่น พืช ผัก ผลไม้ น้ำ และ สมุนไพรเป็นต้น และ เมื่อป่าไม่มีความสมบูรณ์ ย่อมสามารถรักษาความชุ่มชื้นของน้ำ และ สามารถผลิตน้ำไหลลงจากภูเขาป่าต้นน้ำไปสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ห้วย หนอง คลอง บึง ลงไปถึงแม่น้ำ หรือ มีใช้ไม่เพียงพอ ที่นั่นย่อมมีการพัฒนาได้ยาก^{๗๔} และมีอิทธิพลของการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดก และ คติธรรมอื่น ๆ ในคัมภีร์ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติ และ เห็นว่าการรักษาธรรมชาติเป็น บุญในพระพุทธศาสนา โดย ผ่านการจัดงานเทศน์มหาชาติ หรือแสดงธรรมในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนได้ส่งให้ป่าไม้ในเขตกลุ่ม ๕ จังหวัดค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์มาก แม้ว่าบางที่อาจจะมีการตัดไม้ทำลายป่าบ้างด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ แต่เขตป่าต้นน้ำหลัก ๆ ของในกลุ่ม ๕ จังหวัดนี้ยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ ยังมีสัตว์ป่าหายากอาศัยอยู่ในป่าจำนวนมาก และ ป่าเหล่านี้ยังคงผลิตน้ำลงสู่แหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน และ แม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่อง ^{๗๕}ที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของคนในชุมชน มีการปลูกต้นไม้หลายประเภท ในสวนสาธารณะชน ชน บริเวณสองฝั่งถนนหลวง และ ถนน ในชุมชน ตลอดถึง ปลูกในบริเวณพื้นที่ส่วนราชการต่าง ๆ เป็นต้นไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล ทั้งที่เป็น ต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ต้นไม้ประดับ ต้นไม้ผล เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น ^{๗๖}

ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะการพรรณนาเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิมพานต์ ผ่านประเพณีการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นประเพณีที่นิยมอย่างยิ่งในจังหวัด เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนจึงส่งผลให้คนในชุมชน ๕ จังหวัดนี้ตั้งแต่อดีต จนถึง ปัจจุบัน ได้ร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อม ที่เป็นป่าไม้ ที่ดิน อากาศ และ แหล่งน้ำ ให้อยู่ในสภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะมีความเชื่อว่าเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ ตามแบบที่พระเวสสันดรชาดกได้ปฏิบัติมา และ เมื่อป่า อุดมสมบูรณ์ ย่อมเป็นหลักประกัน ให้คนในแถบนี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและปลอดภัยด้วย เพราะในอดีตคนในกลุ่ม ๕ จังหวัดนี้อาศัยส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม และ ใช้ชีวิตโดยอาศัยไปหาของป่ามาอุปโภคและบริโภค เพราะป่าดินแดนแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะคนในอดีตไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่า เพราะเชื่อว่ามีเทวดา และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากการฟังธรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่เกี่ยวกับช้องกับเทวดาที่อาศัยอยู่ในป่าทั้งหลาย เช่น รุกขเทวดา เป็นต้น ด้วยความเชื่อนี้ ทำให้คนในชุมชนดูแลรักษาป่าไม้เป็นอย่างดี เพราะเชื่อว่ารักษาดี เทวดาคும்ครอง แต่ชาวบ้านสามารถที่จะ เก็บผัก ผลไม้ ในป่าไปรับประทานได้^{๗๗} เช่นเดียวกับในเนื้อเรื่องวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่นางมัทรี เก็บผลไม้ ไปเลี้ยงลูก และ ถวายพระเวสสันดร เพื่อดำรงชีวิตในป่า จึงทำให้คนใน ๕ จังหวัดนี้ รักษาดูแลป่าไม้เป็นอย่างดี และ สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยวิถีเกษตรกรรม และ วิถีป่าไม้ แม้ปัจจุบันอาชีพของคนในแถบนี้เปลี่ยนไป ไม่ได้ใช้ชีวิตในป่าเหมือนแต่ก่อน

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๕} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๗๖} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๗} สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

มีของอุปโภค บริโภคที่สำเร็จรูป แต่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมใน ๕ จังหวัดนี้ ยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ ด้วยการปลูกฝังความเชื่อเรื่องการรักษาป่าไม้ จากรุ่นสู่รุ่น แม้หากเกิดปัญหาเศรษฐกิจในบ้านเมือง เชื่อว่าคนในชุมชน ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ยังจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่นี้ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะ น้ำคือต้นกำเนิดวิถีชีวิตทั้งปวงของคนในชุมชน ชุมชนยังสามารถดำรงชีวิตด้วยวิถีเกษตรกรรม แบบดั้งเดิมเช่นในอดีตได้ มีข้าวกิน มีผักบริโภค เลี้ยงสัตว์เป็นอาหารได้ และมีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี

ส่วนใน **ด้านพุทธศิลปกรรม** ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมในพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างมากกับงานพุทธศิลปกรรมที่เกิดขึ้น ในชุมชนต่าง ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย จุดประสงค์ เพื่อเป็นการสร้างงานพุทธศิลป์ เพื่อเผยแพร่หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมผ่านงานศิลปกรรม และ ยังเป็นการตอกย้ำให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการสร้างทานบารมี และ บารมี ๑๐ อย่างที่พระเวสสันดร ได้ปฏิบัติในชาติ สุดท้าย ก่อนที่จะได้มาเกิดอีก ๑ ชาติ บำเพ็ญเพียรตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะทางพระสงฆ์ และ ผู้นำ ผู้ปกครองในชุมชน และ ผู้ปกครองในบ้านเมือง ในกลุ่ม ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เห็นว่า วรรณกรรมเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมชั้นเอก มีอานิสงส์มหาศาล เพราะมีเนื้อหาสมบูรณ์มาก นำเสนอเป็นตอนๆ เข้าใจง่าย และ มีหลักธรรมมากมายที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข และ ส่งเสริมอบรมให้คนมีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการปกครองบ้านเมือง คือ เรื่องการให้ทาน การมีจิตสาธารณะ การมีความเสียสละ มีความอดทน ความมีสัจจะ การรักษาศีล การเจริญภาวนา รักษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และ ที่สำคัญส่งเสริมเรื่องความกตัญญูกตเวที คุณธรรมเหล่านี้ เป็นหัวใจสำคัญของการสร้างบ้านแปงเมือง จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้ถูกนำมาแสดงบ่อยครั้ง จนถึงขนาดจัดงานประจำปีเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ และ ด้วยความสำคัญเหล่านี้ ตลอดถึงความศรัทธาในพระเวสสันดรชาดก และ ตัวละครอื่น ๆ ในวรรณกรรม จึงทำให้เกิดงานพุทธศิลปกรรมมากมาย โดยแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) จิตรกรรม ๒) ประติมากรรม และ ๓) สถาปัตยกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) จิตรกรรม ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการวาด การระบายสี และการขีดเขียน ลงบนวัสดุต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแบบคัดลอกตามแบบ และ ทำตามจินตนาการ ทั้งที่เป็นภาพแบบเรื่องราว เป็นรูปธรรม และ ที่เป็นแบบแนวตีความ คือ เป็นนามธรรม วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดงานจิตรกรรมมากมายหลายประเภทต่อชุมชนในจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑. จิตรกรรมฝาผนังในวัด คือ การวาดเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยส่วนใหญ่ที่จะเห็นได้ชัดเจนและมีปรากฏอยู่ทั่วไปในจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน คือ จิตรกรรมฝาผนังในวิหาร หรือ อุโบสถ หรือ ศาลาการเปรียญ ตามวัดต่าง ๆ ในทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งที่วาดบนผนัง และ วาดใส่กรอบติดบนผนัง เพราะหลายวัดมีการจัดเทศน์มหาเวสสันดรชาดกทุกปี ตามรอยธรรมของพระเวสสันดรชาดก ^{๗๘}

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

๒. จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท ได้แก่ ๑) ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร ต้นไม้ สัตว์ป่า และ ลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม มีศิลปินหลายท่านนำมาวาดลงในวัสดุหลายประเภท ๒) การขีดเขียน ได้แก่ การบันทึกเรื่องราวของพระเวสสันดรลงวัสดุต่าง ๆ เป็นอักษร เช่น คัมภีร์ใบลาน ปี่สา กระดาษ ไม้ โลหะ หรือ ผืนผ้ายันต์ เป็นต้น

๓) การทำเป็นภาพเทคโนโลยี ซึ่งเป็นสมัยปัจจุบัน คือ การทำสื่อการสอน สื่อเผยแพร่ เรื่องของพระเวสสันดรชาดก ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำภาพลงในหนังสือ และ สิ่งสื่อพิมพ์อื่น ๆ ตลอดจนการทำภาพแอนิเมชัน การตัดต่อทำคลิปวิดีโอ นำเสนอทางสื่อออนไลน์ เป็นต้น ^{๗๙}

ในด้านประติมากรรม คือ งานแสดงผลงานศิลปะออกมาด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือใช้เทคนิคหลาย ๆ อย่างผสมกัน ทำได้กับวัสดุหลาย ๆ อย่างเช่น ปูน ไม้ หิน ดิน ทราบ สมฤทธิ์ โลหะ กระดาษ เทียน หรือ ของรีไซเคิลทั้งหลาย เป็นต้น ในที่นี้ หมายถึงงานประติมากรรมที่เป็นงานพุทธศิลป์ อันเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีการสร้างผลงานออกมาหลายรูปแบบที่เป็นงานพุทธศิลป์ โดยในพื้นที่ชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีงานประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ปรากฏครบทั้ง ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ ๒) ประติมากรรมแบบนูนสูง และ ๓) ประติมากรรมแบบลอยตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑.ประติมากรรมแบบนูนต่ำ มีลักษณะเป็นเส้นร่องหรือเป็นแอ่งลึกลงไปเพียงเล็กน้อย หรือนูนจากพื้นขึ้นมาเพียงเล็กน้อย สามารถมองด้านหน้าได้เพียงด้านเดียว เช่นไม้แกะสลัก งานปูนปั้น เหยียญ ศิลาจารึก เป็นต้น สำหรับประติมากรรมประเภทนี้ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก สำหรับในพื้นที่กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จะปรากฏอยู่ในวัด และ พิพิธภัณฑ์ เป็นหลัก โดยได้ทำเป็นทั้งงานไม้แกะสลัก และ งานปูนปั้นแบบนูนต่ำ โดยนำเอา สิ่งสำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้แก่ ๑) ตัวละครมนุษย์ เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี เป็นต้น ๒) สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า ลิง เป็นต้น และ ๓) ผลไม้ พืชพันธุ์และใบไม้ในป่าหิมพานต์ เช่น ดอกบัว ใบตอง กล้วย มะม่วง เป็นต้น หลายวัดได้นำมาทำเป็นงานพุทธศิลป์แกะสลัก หรือ ปั้นไว้ ไว้ประจำวิหาร อุโบสถ ศาลาอเนกประสงค์ หอพระธรรม กำแพง ธรรมมาศน์ หรือ สถานที่ และ วัสดุสำคัญต่าง ๆ ภายในวัด ^{๘๐} ๒.ประติมากรรมแบบนูนสูง มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบนูนต่ำแต่นูนขึ้นมาจากผิวพื้นมากกว่า ซึ่งงานลักษณะนี้ ในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จะเป็นลักษณะเป็นงานปูนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนรายละเอียดสิ่งที่นำมาปั้นจะเป็นลักษณะเรื่องราวเดียวกับแบบนูนต่ำ มักจะนิยมมาทำเป็นแบบนูนสูงปรากฏอยู่กลางแจ้ง ได้แก่ รอบกำแพงวัด กำแพงเจดีย์ เจดีย์ หรือ พระธาตุ พระพระธรรม รอบอุโบสถ รอบวิหาร เป็นต้น ^{๘๑} และ ๓.ประติมากรรมแบบลอยตัว มีลักษณะผลงานที่มองเห็นได้รอบด้านชัดเจน งานลักษณะนี้มีปรากฏอยู่มากในวัดต่าง ๆ ทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งเป็นงานปูนปั้น งานหล่อโลหะ งานแกะสลักไม้ สิ่งทีนำมาทำส่วนใหญ่ ได้แก่

^{๗๙} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายวิวิชัย อุปเสน พิพิธภัณฑ์ประจักษ์จันทโชติ วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๑} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลืออ่อน พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑) มนุษย์ ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี และ ชูชก ๒) สัตว์ ได้แก่ ช้าง ลิง นก และ ปลา และ ๓) พืชพันธุ์ไม้ ได้แก่ ดอกบัว ใบบัว ต้นอ้อย ต้นกล้วย และ ต้นมะม่วง จุดประสงค์ของการสร้างงานศิลปะประเภทนี้ คือ ๑) ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เผยแพร่ธรรม สร้างปัญญา บางวัดให้ความสำคัญได้จัดพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการปั้นเป็นฉากเรื่องราวพระเวสสันดรชาดก เป็นตอน ๆ มีทั้งตัวละครบรรยายกาศ และสถานที่ต่าง ๆ ประกอบ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป และ ๒) เป็นที่สักการบูชา เพราะหลายแห่ง ชาวบ้านเกิดความศรัทธาในตัวละครของวรรณกรรม จึงได้เป็นเจ้าภาพจัดสร้าง เช่น องค์พระเวสสันดร ชูชก พระนางมัทรี เทวดาต่าง ๆ และ ช้าง เพื่อจุดประสงค์ของการเคารพบูชาตามความเชื่อท้องถิ่น ^{๘๒}

ทั้งในด้าน **สถาปัตยกรรม** เป็นรูปแบบการก่อสร้าง และการออกแบบพื้นที่ผังเมือง โดยสถาปัตยกรรม จะเป็นงานพุทธศิลป์โดยภาพรวมแบบกว้าง ๆ เป็นเอกลักษณ์ โดยรายละเอียดของสถาปัตยกรรมนั้น จะต้องประกอบไปด้วย งานจิตรกรรม และ งานประติมากรรมปรากฏอยู่ด้วย แต่งานสถาปัตยกรรมในที่นี้ หมายถึงออกแบบที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยในพื้นที่จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับวัด และ ๒) ระดับชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑. ระดับวัด ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมมากมายที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้แก่ ๑) สิ่งก่อสร้างภายในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร หอธรรมเจดีย์ กำแพง และ ธรรมาสน์ เป็นต้น ซึ่งการออกแบบสิ่งก่อสร้างทั้งหลายในวัด หลายวัดได้นำเอาเรื่องราวในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมาออกแบบสร้างวัด เช่น ลวดลายประดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานแกะสลักงานปูนปั้น งานลงรักปิดทอง งานจิตรกรรมฝาผนัง รูปแบบหน้าจั่ว ซ่อพ้อ ใบระกา ที่ปรากฏในสิ่งก่อสร้างเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ที่เคยมีผลงานออกมาเป็นละครทีวี เมื่อหลายสิบปีก่อน และ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหลาย ๆ วัด จึงทำให้หลายวัดได้นำภาพจินตนาการดังกล่าวมาเป็นแบบในการก่อสร้างวัดในปัจจุบัน และที่ให้ได้ชัดเจนที่สุด คือ ธรรมาส์หลวง ซึ่งเป็นธรรมาส์เอก ที่ใช้กับการเทศน์มหาชาติโดยเฉพาะในจังหวัด เชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน จะสร้างขึ้นเกือบทุกวัน และ สร้างอย่างสวยประดับด้วยกระจก ลงรักปิดทอง เพราะธรรมาส์หลวง ถือเป็นงานแสดงภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมชั้นยอดของช่างแต่ละวัด จะมีงานเทศน์มหาชาติ หรือ ประเพณีเป็ง ในวันลอยกระทงเป็นประจำทุกปี พระที่แสดงธรรม จะได้ขึ้นไปเทศน์บนธรรมาส์หลวงนี้ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีความสำคัญต่องานสถาปัตยกรรมดังเช่นธรรมาส์เป็นอย่างมาก ^{๘๓} และ ๒) รูปแบบแผนผังของวัด หลายวัดได้มีการออกแบบวัด แบ่งเป็นเขต พุทธาวาส เขตธรรมาวาส และ เขตสังฆาวาส เป็นสัดส่วน เหมือนลักษณะสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระเวสสันดร มีสระน้ำบัว หรือ สระโบขรณี ใกล้สถานที่ปฏิบัติธรรมภายในวัด กรณีที่วัดมีพื้นที่มาก และ จัดเขตสังฆาวาส เป็นเขตอรัญวาสี นอกจากนี้ ยังได้จัดบรรยากาศทั่วไปภายในวัดให้มีบรรยากาศเหมือนป่า

^{๘๒} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๓} สัมภาษณ์ นางสาวกัณทิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓

หิมพานต์ คือ มีความสมงบประมาณ มีต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปรากฏชื่ออยู่ในวรรณกรรม เป็นต้น^{๔๔} และ ๒. ระดับชุมชน งานสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ของชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือ ประกอบในงานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งที่เป็นงานมงคล และ งานอวมงคล ตั้งแต่สิ่งเล็กไปจนถึงสิ่งใหญ่ ได้แก่ ๑) งานมงคล เป็นสิ่งที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างมาเพื่อเป็นสาธารณกุศล เช่น การสร้างศาลาพักร้อน การสร้างธรรมาสน์ การสร้างซุ้มประตูหมู่บ้าน หรือ การสร้างอาคารสาธารณะของชุมชน หลายชุมชนได้มีการออกแบบสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ตามแบบลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดในชุมชน ซึ่งลวดลายส่วนใหญ่ก็จะมีที่มาจากเรื่องราวของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกเป็นฐาน^{๔๕} และ ๒) งานอวมงคล ได้แก่งานที่เกี่ยวกับงานศพ เช่น การสร้าง รถลากศพของคนในชุมชน ซึ่งหลายชุมชนมีการออกแบบรถลากศพที่งานสถาปัตยกรรมมีลวดลายดอกไม้ รูปเทวดา และ รูปสัตว์ ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องของปราสาทเผาศพ ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่รวบรวมทั้งงานจิตรกรรมและประติมากรรมผสมเข้าด้วยกัน ปราสาทศพทั้งที่ใช้กับชาวบ้านทั่วไป และ ใช้งานงานศพของพระสงฆ์ ซึ่งจำลองมาจาก ปราสาทศพ ที่ปรากฏในกัณฑ์ มัทรี ตอนที่ พระเวสสันดร ได้พรรณนาถึงประสาทใส่พระศพของนางมัทรี จากบทพรรณนานั้น ได้นำมาสู่วัฒนธรรมการสร้างประสาทเผาศพของชุมชนในล้านนา ซึ่งรวมถึงจังหวัดในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนด้วย ปราสาทศพ เป็นงานสถาปัตยกรรม ที่มีผลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ดังนั้น สถาปัตยกรรมระดับชุมชน จึงมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ ^{๔๖}

อีกทั้งด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมยอดนิยมของชุมชน เป็นต้นกำหนดในการทำให้คนในชุมชน สามารถสร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ เพิ่มเติมได้อีกหลายเรื่อง และ ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาหลายอย่างในชุมชน จึงทำให้ทางฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายบ้านเมือง และ ฝ่ายชุมชน ได้มีการร่วมกัน สืบสาน รักษา และต่อยอด วรรณกรรมสำคัญนี้ ทั้งเรื่องของการเทศน์สั่งสอนในงานบุญ ^{๔๗} การบรรจุเนื้อหาเพื่อใช้สอนในโรงเรียน และ สถานศึกษาระดับต่าง ๆ การรักษาด้านฉบับคัมภีร์ใบลาน และ การบันทึกเรื่องของมหาเวสสันดรชาดกเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเป็นวรรณกรรมที่เป็นภูมิปัญญาสำคัญ ที่คนในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ผู้สนใจทั่วไป ควรได้นำมาศึกษา และ สืบทอดไว้เหมือนเช่นคนในอดีตได้ศึกษา และ ส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ^{๔๘} โดยภูมิปัญญาหลักที่ควรให้มีการเรียนรู้และสืบต่อมี ๒ ด้านหลัก ได้แก่ ๑) ด้านวรรณศิลป์ และ ๒) ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑. ด้านวรรณศิลป์ ในที่นี้หมายถึง ศิลปะในการแต่งวรรณกรรม ซึ่งวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้รับการย่อยย่องเป็นวรรณกรรมชั้นครู จึงได้ถูกคัดเลือก

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูสิริธรรมนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

ให้นำมาแสดงธรรมในงานสำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จัดให้มีการประเพณีเทศน์ธรรมมหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นประจำทุกปี ซึ่งใน ๔ จังหวัดได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน เรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณียี่เป็ง ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง ขณะที่ จังหวัดเลย มีชื่องานว่า บุญผะเหวด และในงานบุญพิเศษและสำคัญของวัดและชุมชน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมักจะถูกนำมาเทศน์เสมอ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า เพราะมีองค์ประกอบวรรณศิลป์ที่สำคัญ ๓ ประการ ประกอบได้ ได้แก่ ๑) อารมณ์วรรณกรรม ๒) เนื้อหาหลักธรรม และ ๓) รูปแบบในการนำเสนอ โดยมีรายละเอียดดังนี้ **๑.อารมณ์วรรณกรรม** เนื้อหาของวรรณกรรมเวสสันดรชาดกซึ่งได้แบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ กัณฑ์ มีเนื้อหาทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชมได้อารมณ์ทางวรรณกรรมหลายประเภทในแต่ละตอนเพราะมีการพรรณนาเหตุการณ์อย่างละเอียดและใช้ภาษาได้อย่างสละสลวย อารมณ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ๑) อารมณ์ปลื้มติ ๒) อารมณ์เพิลิตเพิลิน และ ๓) อารมณ์สะเทือนใจ มีรายละเอียดดังนี้ ๑.๑ อารมณ์ปลื้มปีติ หรือ อารมณ์สุข ใน ๑๓ กัณฑ์ มีการกล่าวถึงความน่ายินดีในสิ่งที่ปรารถนาและการทำบุญในวรรณกรรมกัณฑ์ เช่น ๑) กัณฑ์ทศพร กล่าวถึง ความปลาบปลื้มของนางผุสดี ที่ได้รับพร ๑๐ ประการ จากท้าวสกกเทวราช คือ ให้ได้อยู่ในประสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี ขอให้ให้มีจักขุดำดูจนย่นตาลูกเนื้อ ขอให้ควักดำสนธิ ขอให้พระนามว่า ผุสดี ขอให้มิไอรสที่ทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและมีบุญ ขอให้มิครรภ์ที่ผิดไปจากสตรีสามัญคือแบนราบในเวลาทรงครรภ์ ขอให้มิถนงมอย่ำรู้ดำและหย่อนยาน ขอให้มิเกศาดำสนธิ ขอให้มิผิวงาม และข้อสุดท้ายขอให้มิอำนาจปลดปล่อยนักโทษได้ ^{๘๙} ๒) กัณฑ์หิมพานต์ พระนางผุสดี ให้กำเนิดบุตรชาย และ ตั้งชื่อว่า พระเวสสันดร ทำให้พระเจ้ากรุงสยชัย และ นางผุสดี ทรงมีความปลื้มติมาก เพราะประสูติได้บุตรชาย มีรัชทายาท ที่จะสืบต่อราชบัลลังก์แล้ว และ ในวันที่ประสูตินั้นได้มีนางข้างฉันทันต์ดกถูกเป็นข้างเผือกขาวบริสุทธิ์จึงนำมาไว้ในโรงช้างต้นคู่บารมีให้มีนามว่า “ปัจฉิมา” และ ต่อมา เมื่อพระเวสสันดรเจริญชนม์ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็กสมบัติให้ครอบครองและทรงอภิเษกกับนางมัทรี พระราชบิดาราชวงศ์มัททราช มีพระโอรส ๑ องค์ชื่อ ชาลี ราชธิดา ชื่อ กัณหา พระองค์ได้สร้างโรงงาน บริจาคทานแก่ผู้เชื่อใจเป็นบุญปลื้มปีติอย่างมาก ^{๙๐} ๓) กัณฑ์ทศพร ความปลื้มติในบุญทาน คือ ก่อนที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลี และกัณหาออกจากพระนคร จึงทูลขอพระราชทานโอกาสบำเพ็ญมหาสัตสดกทาน คือ การให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ช้าง ม้า โคนม นารี ทาสี ทาสาสรรพวัตถุภัณฑ์ต่างๆ รวมทั้งสุราปานอย่างละ ๗๐๐ สร้างความสุขในบุญทานให้เกิดขึ้นกับพระเวสสันดรอย่างมาก ^{๙๑} ๔) กัณฑ์มัทรี ความปลื้มปีติในการฟื้นชีวิตของนางมัทรี ในกัณฑ์นี้ ตอนที่พระเวสสันดรได้พรรณนาถึงปราสาทและการจัดงานศพงานนางมัทรี ที่คิดว่านางมัทรีได้เสียชีวิตแล้ว แต่ต่อมาปรากฏว่า นางได้ฟื้นกลับคืนมามีชีวิตอีกครั้ง ทำให้พระเวสสันดรดีใจเป็นอย่างมาก และ จึงเล่าความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ได้มอบกัณหา และ ชาลี ให้กับ ชู

^{๘๙} สัมภาษณ์ นางสาวกณทิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๙๐} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๑} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

ชกไป เพื่อให้นางมัทรีได้ร่วมอนุโมทนาบุญร่วมกัน และ ๕) กัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่มหากษัตริย์นำพยุหโยธาเสด็จนิวัติพระนครทพพระเวสสันดรขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา สร้างความปลื้มปิติให้กับชาวเมืองสีพีเป็นอย่างมาก และ มีการตั้งโรงงานแจกจ่ายให้กับประชชนมารับอย่างเต็มที่ ^{๙๒} ทั้ง ๕ กัณฑ์นี้เป็นตัวอย่างของความปลื้มปิติ หรือ ความดีใจของตัวละคร ตลอดถึง ผู้ที่ฟัง ผู้ที่อ่าน และผู้ที่ชมเรื่องนี้ มีความปลื้มติดตามตัวละครไปด้วย ๑.๒ อารมณ์เปลิดเพลิน เป็นอารมณ์ผู้ฟัง ผู้อ่าน และ ผู้ชม รู้สึกอารมณ์ผ่อนคลาย ฟังแบบสบาย ๆ ไปกับเนื้อเรื่อง ที่เด่นชัดที่สุดได้แก่ ๑) กัณฑ์จุลพน พรรณนาถึงสภาพธรรมชาติในป่าหิมพานต์และบริเวณอาศรมของพระเวสสันดรชาดกดังนี้ “...บริเวณป่าที่อยู่ของพระเวสสันดรนั้น สะพรั่งไปด้วยแมกไม้นานาพันธุ์ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล อาทิ ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้รัง หูกวาง ไม้สะคร้อ ไม้ยางทรายที่โอนอ่อนไปตามลม ภายในป่าจะได้ยินเสียงเหมือนเพลงขับบนสวรรค์ของฝูงนกโพระดกและดุเหว่าที่จับอยู่บนกิ่งไม้ โผบินจากต้นนั้นสู่ต้นนี้ หมูไม้ทั้งหลายต้องลมพัดสะบัดกิ่ง ใบเสียดสีกันประหนึ่งจะเรียกผู้คนที่กำลังเดินให้หยุดบริเวณอาศรมที่อยู่ของพระเวสสันดร มีหมูไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน สมอพิเภก สมอไทย ไม้โพ พุทรา มะพลับทอง มะขวิด ไทร มะขางหวาน มะเดื่อ มีทั้งผลดิบและสุกอยู่ต่ำๆ สามารถหยิบเอามาบริโภคง่ายดาย รอบๆ นั้นยังมีต้นปาเรวัต ต้นกล้วยผลยาว ต้นองุ่น ต้นจันทน์ ซึ่งหวานเหมือนน้ำผึ้ง พร้อมกับมีรวงผึ้งปราศจากตัวซึ่งคนสามารถเอื้อมมือปลิดมาบริโภคได้โดยไม่ต้องใช้ไม้สอย คนยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วงก็เก็บมะม่วงสุกกินได้ รสชาติหวาน กลิ่นหอม อร่อย บริเวณอาศรมยังมีไม้โมกมัน โกฐ สะค้าน แคล้อย ไม้บุนนาค บุนนาคเขา ไม้ซีกที่มีดอกบานสะพรั่งด้วยสีต่างๆ ไม้ราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ และไม้อื่นๆ อีกมากมาย ใกล้อาศรมมีสระโบกขรณีตาดาชไปด้วยดอกบัวนานาชนิดเหมือนดังสระโบกขรณีในสวนนันทวันของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์รอบๆ สระโบกขรณีมีนกดูเหว่ามาส่งเสียงไพเราะจับใจจับอยู่บนดอกไม้ที่บ้านสะพรั่ง รสหวานดั่งน้ำผึ้งร่วงหล่นจากเกสรดอกไม้มาค้างอยู่บนดอกบัวในสระโบกขรณี ในสระมีกระเจี๊ยบขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนและแก่ล้มตาดาชอยู่บนพื้น น้ำในสระใสมาก สะอาดมองเห็นเต่า ปู และปลาแหวกว่ายไปมานอกจากนี้ยังมีน้ำหวานปานน้ำผึ้งไหลออกมาจากเหง้าบัว และมีน้ำดั่งนมสดและเนยใสไหลออกมาจากสายบัว...” ^{๙๓} ขณะที่ กัณฑ์มหาพน มีการพรรณนาที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าหิมพานต์ ดังนี้ “...อัจจุตฤชเฝ้าว่า ที่ภาคพื้นบริเวณอาศรมของพระเวสสันดรนั้นน่ารื่นรมย์ยิ่งดีมาก มีดอกกุ่มตกลีโอนกลาด พื้นแผ่นดินเขียวชอุ่มด้วยหญ้าแพรกสีเขียวคล้ายขนคอนกยูง ไม่มีฝุ่นฟุ้งใดๆ ฐานั้นโดยรอบยาวไม่เกิน ๔ องค์ มีต้นมะม่วง มะเดื่อ ต้นหว้า ต้นมะขวิด มีผลสุกน่ากินอยู่ในที่ต่ำสามารถหยิบเก็บกินได้สบาย ไม้ใกล้อาศรมมีสระโบกขรณีชื่อมุจลินท์เต็มไปด้วยดอกบัวนานาชนิดทั้งบัวเขียว บัวขาว บัวแดง มีดอกบานสะพรั่งทุกฤดู ส่งกลิ่นหอมฟุ้งทั่วบริเวณ ใกล้ขอบสระมีต้นไม้หลายสิบชนิด เช่น กระทุ่ม แคล้อย ต้นปฐุ ต้นชาก ปาริชาติ กากะทิง ต้นซีก แคลขาว ต้นมะขาง ต้นแก้ว มะรุม การะเกด กรรณิการ์ ต้นรูกฟ้า อินทนิล ต้นตีนเป็ด กล้วย คำฝอย ประดู่ลาย มะไฟ ต้นจิว เป็นต้น นอกนั้น

^{๙๒} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๓} ครูบาปัญญาจณารัตนาธิเบศร์ วัดสูงเม่น , คัมภีร์ใบลานกัณฑ์จุลพน ฉบับวังษา, หน้าลาน ๘ - ๙

ก็มีพืชต่างๆ เช่น ตะไคร้ ถั่วเขียว ถั่วราชมาส สำหรับ มีผักแพง ๓ ชนิด โตเท่าหม้อ อีกสองชนิดเท่าตะโพน นอกจากนี้ มีพันธุ์ผักกาด กระเทียม ผักสามหาว เถาโคกกระออม นมตำเรีย เถาญานาง เถาเซอเม ไม้โคก ต้นเทียน บอระเพ็ดไฟ ชิงช้าชาลี ต้นกำปลา กำนาน คัดเค้า มะลิเลื้อย มะลิธรรมดา ขบา บัวบก ประยงค์ ต้นสารภี กฤษณา ฯลฯ ในสระมีทั้งปลาตะเพียน ปลาช่อน จระเข้ ปลามังกร ปลาฉลาม เข้าไปในป่าก็มีสัตว์หลายประเภท เช่น ราชสีห์ เสือโคร่ง ช้างพัง ช้างพลาย เนื้อทราย เนื้อฟานละมั่ง อีเห็น จิ้งจอก หมาไน กระรอก ชะนี ลิง ค่าง กวาง กระตัง หมู วัว แรด หมู พังพอน งูเห่า ส่วนที่อยู่ใกล้สระก็มีกระบือ หมาไน จิ้งจอก กิ้งก่า ตะกวด เสือดาว เสือหลวง และพวกนก เช่น นกกก นกยูง หงส์ขาว ไก่ฟ้า ไก่ป่านกหัสติลิงค์ นกโพระดก ต้อยตีวิด นกกระเรียน เหยี่ยวดำ เหยี่ยวแดง นกกะปูด นกกระเต็น นกนางแอ่น นกคุ้ม นกกระทา และนกอื่นๆ อีกมากมาย บริเวณสระมุจลินท์เต็มไปด้วยฝูงนกหลายชนิด นกยูงส่งเสียงร้องไพเราะไม่ขาดสาย มีสร้อยคอเขียวส่งเสียงร้องหากัน กึกก้องไปด้วยเสียงร้องของสัตว์ต่างๆ มากมาย นอกจากนี้ ผืนป่าแห่งนี้ยังเต็มไปด้วยธัญพืชจำนวนมาก และเกิดเองในที่ที่ไม่ได้ไถ เช่น หนูกับแก ลูกเดือย ข้าวสาลี อ้อยยอหนึ่ง ทางที่ไปสู่อาศรมของพระเวสสันดรเป็นทางเดินได้คนเดียว และเป็นทางตรงไปจนถึงอาศรม และใครที่ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดรนั้นย่อมไม่มีความหิวกระหายหรือความไม่ยินดีใดๆ เรียกว่า ทั้งสัตว์ ต้นไม้ และพืชเกือบทุกชนิดมีอยู่ในป่าผืนนั้น นี่คือความมหัศจรรย์ของป่าในเขาวงกต...”^{๙๔}

ด้วยตัวอย่างวรรณกรรมทั้ง ๒ ตอนนี้ จะเห็นเนื้อหาเป็นลักษณะให้ผู้ฟังที่จินตนาการเห็นภาพความอุดมสมบูรณ์ของ ป่าหิมพานต์ สถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม จึงทำให้ผู้อ่านเนื้อเรื่อง ผู้ที่ฟังพระเทศน์ หรือ ผู้ที่ชมภาพเคลื่อนไหวใน ๒ ตอนนี้ จะมีการปรับอารมณ์ไปตามธรรมชาติที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ๑.๓ อารมณ์สะท้อนใจ หรือ ความเศร้าโศกเสียใจ กัณฑ์ที่ปรากฏชัดเจนที่สุด ได้แก่ ๑) กัณฑ์หิมพานต์ ตอนที่ พระเวสสันดรชาดก ถูกเนรเทศออกจากเมืองสีพี เนื่องจากชาวเมืองไม่พอใจที่พระองค์ได้พระราชทานช้างเผือก ปัจฉิมนาเคนทร์ ช้างประจำเมืองไปให้กับชาวเมืองกลิงคราชกูร์ ซึ่งเป็นเมืองที่แห้งแล้ง ขาดยากหนักหนาหลายปี ทำให้ชาวเมืองสีพีโกรธและเรียกร้องให้พระเจ้ากรุงสุยงทรงลงโทษพระเวสสันดรพระเจ้ากรุงสุยงจึงทรงเนรเทศ พระเวสสันดรไปจากเมือง ด้วยเนื้อหานี้ทำให้อ่าน ผู้ชม และผู้ฟังหลายมีความสะท้อนใจและสงสารพระเวสสันดร พร้อมด้วยบุตร และ ภรรยา ที่ต้องระเห่ร่อนออกจากเมืองที่อยู่อย่างสุขสบายทางกาย ไปใช้ชีวิตในป่าเขาวงกต^{๙๕} ๒) กัณฑ์กุมาร เป็นตอนที่พระเวสสันดรได้มอบกัณหา และ ชาลี ไปเป็นทาสี และ ทาสา แก่พราหมณ์เฒ่าชุก ซึ่งเป็นคนที่รูปร่างน่าตาอัปลักษณ์และมีจิตใจที่อัปลักษณ์ด้วย ในเนื้อเรื่องกัณหา และ ชาลี มีชีวิตที่น่าสงสารมาก ไม่อยากไปกับชุก จึงไปหลบอยู่ในสระโบกขรณี ใกล้กับอาศรมของพระเวสสันดร แต่สุดท้ายก็ต้องไปกับชุก และ โดนพราหมณ์เฒ่าชุกขกตี และ ดุด่า ตลอดทาง เพราะต้องรีบไป ก่อนที่พราณามัตรี จะตามมาจับคืน ด้วยเนื้อเรื่องเช่นนี้ ทำให้อ่าน ผู้อ่าน และ ผู้ชมมีอารมณ์สะท้อนใจเป็นอย่างมาก ทั้งอารมณ์โกรธแค้นพราหมณ์เฒ่าชุกที่มีจิตใจอำมหิต

^{๙๔} อ่างแล้ว, ครูปาณณจณนอร์ญาสมิหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ใบลานกัณฑ์มหาพน ฉบับวงษา, หน้าลาน

^{๙๕} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

และ สงสาร เสียใจ กับ กัณหา และ ชาลี ที่ไปกับชูชก หลายท่านที่ฟังธรรมมาถึงกัณห์นี้มีการร้องไห้ให้ปรากฏหลายคน ^{๙๖} และ ๓) กัณห์มัทรี เป็นกัณห์ต่อเนื่อง ที่ กัณหา และ ชาลี ซึ่งเป็นลูกได้ถูกพรามณ์เฒ่าชูชาขอไปจากพระเวสสันดร แต่ ตอนแรก พระนางมัทรีไม่ทราบ จึงถามพระเวสสันดร พระเวสสันดรเกรงว่า ถ้าบอกไป พระนางมัทรีจะโศกเศร้ามากยิ่งขึ้นไปอีก พระองค์จึงตรัสตอบว่าไม่ทราบเช่นกัน ไม่รู้ไปไหน และจึงแสร้งพูดแสดงความหึงหวงขึ้นเป็นทำนองระแวงที่นางกลับมาจนมืดค่ำ ไม่สนใจดูแลลูก ๆ กลับมาถึงที่พักมืดเกินไป นางนางมัทรีพยายามอธิบายให้พระเวสสันดรฟังว่า เพราะเหตุไร จึงกลับมาค่ำมืด แต่พระเวสสันดรแล้วไม่สนใจฟังใด ๆ ทั้งสิ้น กลับว่ากล่าวพระนางมัทรีหลายอย่าง จึงทำให้พระนางมัทรีมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างมาก จึงเที่ยวตามหาสองกุมารไปทุกหนทุกแห่ง แต่ไม่พบ จึงกลับมายังพระอาศรมของพระเวสสันดร แล้วสลับไปด้วยความโศกเศร้าและสิ้นแรง จึงทำให้พระเวสสันดรเสียใจมากนึกว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชน จึงได้พรรณารำพึงรำพันหลายเกี่ยวกับความดีของพระนางมัทรีหลายประการ จนกระทั่งพระเวสสันดรแก้ไขจนพระนางมัทรีฟื้น พระเวสสันดรจึงเล่าให้ฟังว่าได้บริจาคบุตรเป็นทานแก่พรามณ์เฒ่าไปแล้ว พระนางมัทรีก็ได้เศร้าโศก แต่กลับชื่นชมกับมหาบริจาคทานของพระเวสสันดรด้วยศรัทธาอันเปี่ยมล้น ผู้ที่ฟังเทศน์กัณห์นี้หลายท่านมีความสงสารพระนางมัทรีแบบจับใจ ที่พยายามตามหาลูกให้พบ และ ยังมาเสียใจพระเวสสันดรชาดกที่มากล่าวหาว่านางมีชู้ ไม่สนใจลูก ๆ จึงกลับมาที่פקคำ ^{๙๗} ซึ่งถ้าพระสงฆ์หรือสามเณรที่เทศน์กัณห์นี้มีความสามารถสูง คือ มีเสียงที่ไพเราะ มีลูกเล่นในการใช้เสียง และ ใส่บทกาพย์เพิ่ม เป็นบทพรรณษาเกี่ยวกับนางมัทรี จะทำให้ผู้ฟังเกิดอรรถรสเพิ่มขึ้น และ สงสารพระนางมัทรีเพิ่มขึ้น กัณห์มัทรีนี้ จึงเป็นกัณห์เอกและกัณห์ยอดเยี่ยมของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เพราะมีเนื้อหาที่สะเทือนใจอย่างมาก ภาษาสละสลวย พระสงฆ์หรือสามเณรผู้ที่จะเทศน์กัณห์นี้ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งทางด้านอักขระภาษาและปฏิภาณไหวพริบแล้ว ยังต้องมีเสียงไพเราะชัดเจน เพื่อสื่อเนื้อหาและอารมณ์วรรณกรรมของกัณห์นี้ไปสู่ผู้ฟังให้ได้อรรถรส เกิดความศรัทธา และ เกิดปัญญาได้ครบสมบูรณ์ วัดหลายแห่งเมื่อถึงประเพณีการเทศน์มหาชาติ กัณห์มัทรี จึงต้องนิมนต์พระภิกษุสามเณรองค์เทศน์ที่มีความสามารถสูงมาเทศน์ ถ้าไม่มีในวัดของชุมชน ทางวัดหรือชุมชนจะไปนิมนต์ พระภิกษุหรือสามเณรที่มีความสามารถจากวัดอื่นมาเทศน์ เพราะกัณห์นี้จะมีผู้มาฟังเป็นจำนวนมาก และ เป็นกัณห์ที่ ๙ ด้วย เป็นเลขมงคล ตามความเชื่อของคนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง หรือ แม้แต่ ในงานบุญสำคัญพิเศษของวัดและชุมชน ถ้ามีการจัดเทศน์มหาชาติ ส่วนใหญ่มักจะจัดให้มีกัณห์เทศน์ กัณห์มัทรีเป็นหลัก โดยนิมนต์พระภิกษุสามเณรที่มีความสามารถมาเทศน์กัณห์นี้เป็นต้น ^{๙๘}

ดังที่กล่าวมาข้างต้น วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณศิลป์ชั้นครูที่เนื้อหาและภาษาสามารถ ถ่ายทอดอารมณ์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้ฟังได้ครอบอรรถรสของวรรณกรรม ได้แก่ อารมณ์ปลื้มดี อารมณ์เพลิดเพลิน และ อารมณ์สะเทือนใจ จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมตลอดกาล ตั้งแต่อดีต

^{๙๖} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สภาวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๙๗} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๙๘} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

จนถึงปัจจุบัน ๒. เนื้อหาหลักธรรม ความนิยมของวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ใน ๑๓ กัณฑ์ ปัจจัยหนึ่งที่โดดเด่นมากที่สุด เป็นวรรณศิลป์ หรือ ศิลปะในการถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวที่ทรงคุณค่า คือ การมีหลักธรรมปรากฏอยู่จำนวนมากในทุกกัณฑ์ หลักธรรมสำคัญหลักที่ปรากฏ ได้แก่ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ๓) ความกตัญญูทวาทิต โดยจะมีรายละเอียดดังนี้ ๒.๑ การให้ทาน เป็นหลักธรรมที่เด่นชัดที่สุดของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เพราะเป็นการสร้างมหาทานบารมี ในชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ พระมหาเวสสันดร ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะมีเรื่องราวของการให้ทานปรากฏอยู่ทุกกัณฑ์ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการให้ทานที่ปรากฏในเนื้อเรื่องดังนี้ ๑) อามิสทาน ได้แก่ เหตุการณ์การตั้งโรงทานของทั้งเจ้าเมืองสีพี และ พระเวสสันดรชาดก มีการให้ทานอาหาร เครื่องอุปโภคและบริโภค แก่ชาวเมืองสีพีบ่อยครั้ง ตั้งแต่ตอนพระเวสสันดรกำเนิด ตอนอภิเษกสมรส ตอนให้ประสูติแก่กัณหา และ ชาลี ตอนขึ้นครองราชย์ ตอนที่โดนเนรเทศออกจากวัง และ ตอนที่นิวัตกลับวัง และหลังจากที่กลับมาเป็นกษัตริย์ครองเมืองสีพีอีกครั้ง ได้มีการให้ทานหน้าวังอยู่ตลอดหลายเวลา นอกจากนี้ยังได้ให้ทานช้าง ปัจจัยนาเคนทร์ แก่ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ ในกัณฑ์หิมพานต์ และ ต่อเนื่องมาถึง กัณฑ์ทศกันธ ตอนที่พระเวสสันดร พร้อมกับมหาสีและบุตรธิดา เสด็จออกจากวัง เพื่อไปเขาวงกต ระหว่างทาง ให้ทานตลอดเวลา พระองค์ให้ผู้ติดตามได้เบิกแควแหวนเงินทองบรรทุกรถเสด็จออกจากเมืองตามพระองค์มาด้วย และทรงโปรยแควแหวนเงินทองเหล่านั้นเป็นทานแก่യാจกโดยทั่วหน้า แล้วจึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์กลับคืนมายังเมือง ส่วนพระองค์พร้อมทั้งพระนางมัทรีและกัณหา ชาลี ก็มุ่งสู่ป่า มีพราหมณ์มาทูลขอรถทรงและม้าทรง พระองค์ก็ทรงบริจาคให้จนหมดสิ้น พระเวสสันดรจึงอุ้มพระชาลีและพระนางมัทรีอุ้มพระกัณหาเสด็จพระดำเนินต่อไปด้วยพระบาท หรือ แม้แต่ บุตร และ มเหสี ของพระองค์ พระเวสสันดร ได้ทรงให้เป็นทานทั้งหมด ^{๙๙}

๒) ธรรมทาน พระเวสสันดรให้ธรรมทาน โดยการที่ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่ชาวเมืองสีพี และ ชาวเมืองอื่น ๆ ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย โดยธรรมทานที่สำคัญที่พระองค์ได้ทรงทำให้เป็นตัวอย่าง คือ การให้การเสียสละ การอดทน การปล่อยวาง การมีสัจจะ และ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ^{๑๐๐}

๓) อภัยทาน ตลอดครบ ๑๓ กัณฑ์ จะเห็นว่าชีวิตของพระเวสสันดร เป็นชีวิตที่ดูเหมือนถูกเอาเปรียบและโดนทำร้ายตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์โดนเนรเทศออกจากเมือง โยมบิดา และ ชาวเมืองสีพีโกรธแค้นพระองค์ เหตุการณ์ถูกขมขานทุกอย่าง และ เหตุการณ์ที่ถูกขมขานมาขอบุตรไปเป็นทาส และ ทาสี แต่พระเวสสันดร ท่านได้บำเพ็ญเพียรขันติบารมี มีความอดทนอย่างสูง และให้อภัยกับทุกคนอยู่ตลอดเวลา จนท้ายที่สุดทุกฝ่ายเข้าใจความเจริญและเข้าถึงเจตนารมณ์ของพระเวสสันดร จึงได้มาทูลเชิญพระองค์ลาสิกขาและขออภัยเชิญนิวัตกลับเมืองไปเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองเช่นเดิม ^{๑๐๑} ๒.๒ การรักษาศีล เจริญภาวนา ตั้งแต่กัณฑ์ ๔ คือ วนประเวศน์ เป็นต้นแบบ จะมีหลายตอนที่พรรณนาเกี่ยวกับเรื่องของความเคร่งครัดของพระเวสสันดร ตลอดถึง พระนางมัทรี และ กัณหา ชาลี ในการบำเพ็ญเพียร รักษาศีล และ เจริญภาวนา อยู่

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระครูอุปัถฌ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

ที่อาศรมในเขาวงกต ซึ่งจะต้องเดินทางผ่านป่าหิมพานต์ไป เหตุผลหนึ่งที่ไม่พำนักอยู่ที่นี่ เพื่อให้ไม่มีใครเข้าไปรบกวนการปฏิบัติธรรมของครอบครัวพระเวสสันดร โดยเฉพาะผู้ไปขอทานทั้งหลาย เพราะ ใครขออะไร พระเวสสันดรจะพระราชทานให้ทั้งหมด เจ้าเมืองเจตราชูร์จึงมอบให้พราณเจตบุตรเป็นผู้ดูแลมิให้ใครเดินทางไปรบกวนพระเวสสันดรที่เขาวงกต และ ที่เขาวงกต พระเวสสันดร ได้ออกกฎในการอยู่ร่วมกันกับ พระนางมัทรี และ พระราชนิเวศน์ พระราชธิดา ว่าตอนนี้พระองค์จะบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญเพียร รักษาศีล เจริญภาวนา ดังนั้นจะใช้ชีวิตเหมือนกับอยู่ในวังปกติไม่ได้แล้ว ต้องการมีกฎเกณฑ์กันใหม่ พระนางมัทรี ทำให้หน้าที่เลี้ยงลูก ๆ และ จัดหาอาหาร น้ำดื่ม โดยจะต้องอยู่อีกอาศรมหนึ่ง พร้อมกับลูก ส่วน พระเวสสันดร จะอยู่อีกอาศรมหนึ่ง อยู่คนเดียวเพื่อรักษาศีล และ เจริญภาวนาอย่างเคร่งครัด ^{๑๐๒} เหล่านี้คือ ภาพของการจัดการเรื่องการบำเพ็ญเพียร รักษาศีล และ เจริญภาวนา ของพระเวสสันดรชาดก ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่าง และ แรงบรรดาใจของนักปฏิบัติ ทั้งพระภิกษุสามเณร และ อุบาสก อุบาสิกา ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดพื้นที่เพื่อสะดวกในการปฏิบัติธรรมต่อไป ๒.๓ ความกตัญญูทศเวที หลักธรรมข้อนี้ปรากฏสอดแทรกอยู่ในทุกกัณฑ์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยแบ่งประเภทของความกตัญญูทศเวทีดังนี้ ๑) กตัญญูทศเวทีต่อคน พระเวสสันดรชาดกให้ความสำคัญเรื่องของความกตัญญูทศเวทีต่อคนเป็นอย่างมาก เริ่มที่ ๑) กตัญญูทศเวที ต่อพระราชบิดา และ พระราชมารดา โดยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และ ได้อภิเษกสมรสให้กำเนิดบุตร และได้ขึ้นครองราชย์ช่วยงานด้านการปกครองบ้านเมือง แม้ว่าพระองค์จะถูกพระราชบิดาเนรเทศออกจากวังในกัณฑ์หิมพานต์ แต่ เมื่อถือ กัณฑ์กษัตริย์ และ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นกัณฑ์สุดท้ายพระองค์มิได้ถือโทษโกรธพระราชบิดา และ ทรงได้นิวัติกลับพระนครช่วยพระบิดาปกครองชาวเมืองสีพีให้มีความสุข สงบร่มเย็นสืบไป ๒) กตัญญูทศเวทีกับพสกนิกรทั่วไป พระเวสสันดรชาดก พระองค์ทรงสร้างทานบารมี และ ได้เห็นว่า มีคนเป็นจำนวนมากที่ยังทุกข์ยากลำบากอยู่ และ เขาเหล่านั้นเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายร่วมกัน เป็นผู้ร่วมพัฒนาบ้านเมือง พระองค์จึงทรงปรารภว่าที่จะช่วยเหลือพสกนิกรของพระองค์ และ บุคคลทั่วไปทั้งหลาย ที่มีความเดือดร้อนเรื่องอะไร พระองค์จะช่วยทุกเรื่อง เพราะพระองค์ได้ตั้งสัจจะไว้ในการสร้างมหาทานบารมี พระองค์จึงต้องโรงงานอยู่เป็นนิตย์ และ ในช่วงที่ออกจากเมืองไป ได้ให้ทานอยู่ตลอดเช่นกัน ใครมาขอ พระองค์ทรงพระราชทานทั้งหมด แม้แต่ช้างคู่บารมี พระโอรส พระราชธิดา และ พระมเหสี ยังให้ทานทั้งหมด ^{๑๐๓} ๒) กตัญญูทศเวทีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพระเวสสันดร ได้ถือเป็นฤๅษีบำเพ็ญเพียร พระองค์จึงให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ซึ่งรวมถึง สัตว์ป่าทั้งหลาย และ ดวงวิญญาณพร้อมกันเทวดาทั้งหลายด้วย พระองค์ได้ทรง แผ่เมตตา และ อุทิศบุญให้ตลอดหลังจากที่มีการปฏิบัติธรรม พระองค์ได้ทรงสั่งให้พระนางมัทรีห้ามตัดไม้ทำลายป่าอย่างเด็ดขาด ห้ามฆ่าสัตว์นำมาเป็นอาหาร ให้หาเฉพาะผลไม้ที่สุกแล้ว หรือ หล่นจากต้น ส่วนไม้ที่นำมาทำเป็นฟืนให้เอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งที่ตายแล้วมาใช้ ทั้งนี้เพราะพระองค์รู้ว่าต้นไม้ที่ยัง

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ สติสมปนโน รองเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระมหาจุฬาพงษ์ สุนตโม วัดพระสิงห์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

ยืนต้นอยู่ มีเทวดารักษาอยู่ และ เป็นที่อาศัย เป็นแหล่งอาหารของสัตว์นานาพันธุ์ จึงทำให้ในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีการพรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในกัณฑ์จุลพน และ มหาพน เพื่อเป็นการสั่งสอนให้ผู้ฟังธรรมได้มีความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ตามรอยพระเวสสันดรชาดก ^{๑๐๔} และ ๓) กตัญญูกตเวทิต่อบุญ หลักธรรมข้อนี้ปรากฏให้เห็นชัดตั้งแต่กัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร ที่พระนางผุสดี มีความปรารถนาขอพระ ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑.ขอให้เกิดในกรุงมัทราช แคว้นสีพี ๒.ขอให้มิดวงเนตรคมงามและดำขลับดังลูกเนื้อทราย ๓.ขอให้มีความขำดังสร้อยคอนกยูง ๔.ขอให้ได้นาม “ผุสดี” ดังภพเดิม ๕.ขอให้มิพระโอรสเกริกเกียรติที่สุดในชมพูทวีป ๖.ขอให้พระครรภ์งาม ไม่พองนูนดังสตรีสามัญ ๗.ขอให้พระถันเปล่งปลั่งดงามไม่ย่นไม่คล้อยลง ๘.ขอให้เส้นพระเกศาดำขลับตลอดชาติ ๙.ขอให้ผิวพรรณละเอียดบริสุทธิ์ดุจดวงคำธรรมชาติ ๑๐.ขอให้ได้ปลดปล่อยนันทโศกที่ต้องอาญาประหารได้ ซึ่งพระ ๑๐ ประการที่พระนางผุสดีขอต่อพระอินทร์นี้ สืบเนื่องมาจากบุญเก่าของพระองค์ ที่เคยได้เป็นผู้ถวายแก่นจันทร์บด แต่พระพุทเจ้าพระองค์หนึ่ง และตั้งจิตปรารถนาว่า ขอให้ได้เป็นพระพุทเจ้าองค์ต่อไป ในอนาคต ด้วยบุญอันยิ่งใหญ่ที่พระนางผุสดีเคยถวายทานไว้กับพระพุทเจ้าองค์หนึ่ง จึงทำให้พระองค์ได้ลงมากำเนิดในกรุงมัทราช แคว้นสีพี มาเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ที่จะเกิดมาเป็นพระพุทเจ้าองค์ต่อไป ^{๑๐๕} และตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๒ เป็นต้นไปจนจบ หลัก ๆ จะเป็นเรื่องของพระเวสสันดร ที่มีความเชื่อในบุญกุศลอย่างแรง การในการสร้างมหาทานบารมี พระองค์เกิดมาเป็นอภิชาติบุตร นำพระราชาบิดา และ พระราชมารดา ได้เป็นผู้ทำบุญให้ทานโดยตลอดถึง พระองค์ยังมีผู้นำบุญ ชวนคนอื่นให้ทาน และ ร่วมอนุโมทนาในมหาทานทั้งของพระองค์และของผู้ที่ร่วมบุญด้วย เมื่อให้ทาน รักษาศีล และ เจริญภาวนา แล้ว พระองค์ได้มีการอธิษฐานบารมี เพื่อที่จะได้กลับมาเกิดบำเพ็ญเพียรเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติต่อไป ^{๑๐๖}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การให้ทาน การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ความกตัญญูกตเวทิต่อเป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เป็นผลงานวรรณศิลป์ที่สำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งได้ถูกทอดมายังทั้งผู้เทศน์ และ ผู้ฟังได้นำมาเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ทำให้คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนจึงมีลักษณะที่ยึดเอาหลักธรรมดังกล่าวมาเป็นคุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต และด้วยคุณธรรมข้อนี้ เป็นเห็นให้ชุมชนอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ไม่มีเหตุการณ์ก่อการร้ายใด ๆ ที่รุนแรง เพราะทุกคนมีความกตัญญูกตเวทิต่อกัน จึงเป็นสังคมที่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสังคมแห่งเมตตาธรรม ธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม จึงมีความสมบูรณ์มากในดินแดนแถบนี้

และ ๓. รูปแบบในการนำเสนอ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีรูปแบบการนำเสนอที่เป็นวรรณศิลป์ที่น่าสนใจมาก มีการแบ่งเป็นตอน ๆ หรือ เป็นกัณฑ์ ๆ จำนวน ๑๓ กัณฑ์ เพราะวรรณกรรมดังกล่าว เป็นวรรณกรรมยอดนิยม มีการนำมาจัดเป็นงานใหญ่ประจำ

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระมหากิตติ กิตติเมธี วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์วัชร เวชโรจน์ รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

ของชุมชน หลายแห่งจัดเป็นงานระดับจังหวัด จึงทำให้มีการการพัฒนารูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย เพื่อสร้างความสนใจให้กับผู้ฟัง โดยแบ่งเป็นประเด็นดังนี้ ๑) สำนวนวรรณกรรม ๒) ทำนองในการเทศน์ และ ๓) รูปแบบการจัดงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ สำนวนวรรณกรรม จากการสำรวจคัมภีร์ใบลานใน ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทยได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย พบว่า มีสำนวนวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ปรากฏเกิดขึ้นมากมายมากกว่า ๑๐๐ สำนวน เป็นร้อยแก้วทั้งหมด เพราะเป็นการเทศน์โดยใช้ทำนอง เหตุที่มีสำนวนจำนวนมากเพราะ ๑) ความเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมอย่างมากของผู้สร้างคัมภีร์ธรรม เพื่อเชื่อว่าใครได้สร้างคัมภีร์มหาชาติถวายไว้กับพระพุทธศาสนาจักมีอานิสงส์ผลบุญมาก และ จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์เมตไตรย หรือ ได้มาเกิดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมและเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ หรือ มาเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป จึงทำให้เป็นที่นิยมถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกเป็นอย่างมาก มีปรากฏทั่วไปทุกวัดในทุกจังหวัด โดยการถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก มีทั้งจารเองถวายด้วยตนเองตามสำนวนของตนเอง และมีทั้งเจ้าภาพไปจ้างให้อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านจารให้ในสำนวนของอาจารย์ท่านนั้น หรือ เจ้าภาพอาจจะนำสำนวนที่ชอบมาให้ผู้เชี่ยวชาญในการจารธัมม์จารให้และถวายไว้กับวัดอุทิศบุญให้กับบุคคลผู้เสียชีวิต หรือ ดวงวิญญาณอื่น ๆ ต่อไป ๑๐๗ ๒) ประกวดสำนวนเทศน์ เนื่องจากแต่ละวัดมีการจัดเทศน์มหาชาติให้เป็นงานประจำทุกปี พระสงฆ์และสามเณรทุกรูปในอดีตจะต้องได้เทศน์ธรรมมหาเวสสันดรชาดก พระภิกษุสามเณรแต่ละรูปจึงต้องเข้าหาครูบาอาจารย์ทั้งที่เป็นพระภิกษุสามเณรด้วยกัน หรือ อาจจะเป็นฆราวาสที่มีความสามารถในการเทศน์ได้ เป็นอาจารย์ ผู้สอนแต่ละท่าน มีคัมภีร์ที่เป็นสำนวนการเทศน์แตกต่างกัน หลายที่ท่านเป็นบัณฑิตนักปราชญ์ มีความเชี่ยวชาญในการเทศน์ ได้มีการแต่งสำนวนขึ้นมาใหม่ให้เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง เมื่อมีลูกศิษย์มาเรียนการเทศน์ ก็จะทำให้เรียนในสำนวนของตนเอง เมื่อถึงเวลาจัดให้มีการเทศน์จริงในงานต่าง ๆ พระภิกษุสามเณรที่ทำการเทศน์ก็จะเทศน์ตามสำนวนของแต่ละอาจารย์ที่ได้สั่งสอนมา เป็นการประกวดลูกศิษย์แต่ละอาจารย์ไปในตัวในการนำแต่ละสำนวนมาประชันกัน ๑๐๘ และ ๓) ผู้นำให้ความสำคัญ ขณะที่อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดสำนวนการเทศน์มหาชาติที่หลากหลาย คือ การที่การสร้างธรรมและการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมของเจ้าเมืองทั้งหลาย ซึ่งชอบถวายคัมภีร์พระเวสสันดรชาดกทุกปี และได้จัดงานเทศน์มหาชาติในวัดที่เจ้าเมืองไปทำบุญอยู่ทุกปี จึงทำให้บัณฑิตนักปราชญ์ทั้งหลายทั้งที่อยู่กับเจ้าเมือง และ ที่อยู่ในชุมชน ต่างกันแต่สำนวนใหม่ ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อให้เจ้าเมือง และ เครือญาติได้ดูและโปรดสำนวนไหนในการถวายหรือฟังในปี นั้น ๆ ซึ่งถ้าเจ้าเมืองโปรดสำนวนไหนที่แต่งใหม่ อาจจะมีการให้รางวัลในรูปแบบต่าง ๆ กับผู้แต่งสำนวนนั้นมาถวาย จึงเป็นเหตุให้มีบัณฑิต นักปราชญ์ จำนวนมากได้แต่งสำนวนวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมาเพื่อถวายแก่เจ้าเมืองในสมัยก่อน ๑๐๙

๑๐๗ สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑคัมภีร์ใบลานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

๑๐๘ สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑๐๙ สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

รายชื่อสำนวนวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนที่ค้นพบ มีรายชื่อเป็นตัวอย่าง ดังนี้ “...๑) นกยงป्ली ๒) แผ่นดินไหว ๓)ท่าแพ้น ๔) สิบสองปันนาเชียงรุ่ง ๕) ปากกล้วย ๖) หมาจ้อย ๗) พระรอม ๘) ขอนงอนบน ๙) เชียงทอง ๑๐) บงกฏหลวง ๑๑)ไชยสถาน ๑๒) ข่ายคำหน้อย ๑๓) ล้านช้าง ๑๔) เชียงทอง ๑๕) กำแพงชั้นใน ๑๖) ลวงคำ ๑๗) หึงแก้วโฮงคำ ๑๘) เชียงไชย ๑๙) นันทช้าง ๒๐)ป่าซาง ๒๑)ป่าเจ้าสร้อย ๒๒) ละห้อย ๑๓) ตะโก้ง ๒๔) แสนยอด ๒๕) พร้าแสนยอด ๒๖) สร้อยสังกร ๒๗) วงษา ๒๘) ช้างขี้ด ๒๙) วิงวอนหลวง และ ๓๐) ฉบับเชียงไซ...”^{๑๐๐}

๓.๒ ทำนองในการเทศน์ ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ที่ได้ชื่อว่าเป็นชั้นครู เนื่องจากมีความนิยมในการจัดให้มีการเทศน์จริงในงานสำคัญต่าง ๆ ด้วยความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการฟังเทศน์ เช่น ฟังจบ ๑๓ กัณฑ์ ภายใน ๑ วัน จะได้ไปเกิดในยุคพระศรี อาริยมตไตรย เป็นต้น ทำให้เกิด เป็นประเพณีเทศน์มหาชาติ ประจำปีของหลายชุมชน และ จัดให้มีเทศน์พิเศษในงานสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุให้คุณภาพของการเทศน์ต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเรื่องความไพเราะในการเทศน์ การเทศน์มหาชาติมีทำนอง หรือ ระเบ้าการเทศน์ที่เป็นลักษณะเฉพาะ เรียกว่า ทำนองมหาชาติ ซึ่งในอดีตมีครูบาอาจารย์ที่สอนการเทศน์มหาชาติอยู่หลายสำนัก ในแต่ละชุมชน แต่ละจังหวัดมีทำนองการเทศน์ที่คล้ายกันบ้าง แตกต่างบ้าง ซึ่งเป็นรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรมและหลักธรรมผ่านทำนองการเทศน์มหาชาติ ทำนองที่ปรากฏ มีเป็นตัวอย่างเช่น ทำนองมะนาวล่อง ของจังหวัดเชียงราย ทำนองแมลงภู่มดวง พะเยา ทำนองนกเขาเหิน จังหวัดแพร่ ทำนองช้างข้ามทุ่ง จังหวัดน่าน และ ยังมีทำนองอื่น ๆ เช่น น้ำตกตาด และ พร้าวกว๊ว ในขณะที่ จังหวัดเลย ใช้ทำนองแหล่อีสาน เป็นส่วนใหญ่ ทำนองหรือระเบ้าการเทศน์มหาชาติส่วนใหญ่ มีที่มาจากเสียงธรรมชาติ เช่น น้ำตก น้ำไหล เสียงนกร้อง ลักษณะการ สั้นไหวของใบไม้ และ ลักษณะการเดินของสัตว์ป่า เป็นต้น^{๑๐๑}

๓.๓ รูปแบบการจัดงาน การจัดงานเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้รับความสำคัญในการเข้าร่วมฟังและร่วมทำบุญ จึงแบ่งลักษณะการจัดงานได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่ ๑) จัดเต็มรูปแบบ หมายถึงจัดให้มีการฟังเทศน์ครบทุกกัณฑ์ หลายแห่งมีการจัดเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด เช่น เทศกาลยี่เป็งล้านนา ของจังหวัดเชียงราย แพร่ พะเยา และ น่าน โดยมีรูปแบบการจัด ดังตัวอย่างเช่น “...ก่อนการจัดพิธีตั้งธรรมหลวง พระเณรและชาวบ้านต้องช่วยกันเตรียมงานเป็นการใหญ่ ล่วงหน้าอย่างน้อยเป็นเดือน เพราะต้องเตรียมการในหลายส่วน เช่น การ “ตกธรรม” คือการไปนิมนต์พระเสียดิมาเทศน์ การตกแต่งสถานที่ การทำรั้วราชวัตร ประตูป่า ประดับโครงข่มด้วยทางมะพร้าว ประดับด้วยฉัตร ธง ช่อช้าง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นข้าว ต้นกุ๊ก มาปักไว้ให้ดูเหมือนกับประตูเข้าป่า การที่จัดทำประตูป่านี้ คาดว่าคงจำลองมาจากเรื่องใน

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

เวสสันดรชาดก คือตอนที่พระเวสสันดรถูกขับให้ออกจากเมือง พร้อมทั้งพระมเหสีและโอรสธิดา จึงพากันเข้าไปอยู่ในป่าเพื่อบวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญบารมี เมื่อไปถึงประตูป่าที่มีพราณเจตบุตรเป็นผู้เฝ้า ได้ชี้ทางไปเขาวงกตให้และอาจมีการจำลองเขาวงกตไว้ภายในวัดให้ได้เดินเล่น โดยตรงกลางเขาวงกตจะมีแท่นบูชาพระพุทธรูปอยู่ หากหลงกวนเวียนอยู่นานกว่าจะเข้าไปสักการะพระพุทธรูปได้ จึงเป็นที่สนุกสนานของผู้ที่มาร่วมทำบุญ ^{๑๑๒}

สถานที่ใช้ในการ ตั้งธรรมหลวง จะนิยมใช้วิหาร ภายในจะต้องตกแต่งไปด้วยเครื่องบูชา เวสสันดรชาดก ได้แก่ ดอกบัว ดอกพ้าน(บัวสาย) ช่อสามเหลี่ยม ดิถกณะดาชตอง(กระดาชณฺ) รูปช้าง ม้า วัว ควาย ทาสหญิง ทาสชาย แก้ว แหวน เงิน ทอง อย่างละ ๑๐๐ รูป ประดับโคมผัดที่เล่าเรื่องเวสสันดรชาดก มีการทำค่างโคมแขวนบูชา มีเชือกสำหรับดึงขึ้นลงได้ จึงเรียกว่า โคมลื้อ ลื้อ หมายถึงรอกที่ใช้สำหรับชักเชือกขึ้นลงเพื่อจุดประทีปบูชา ^{๑๑๓}

ส่วนธรรมมาสน์สำหรับเป็นที่นั่งเทศน์ของพระสงฆ์จะประดับตกแต่งด้วยม่าน และห้อยดอกพันท้อยใน หับดอก ที่สานโดยตะไผ่ไผ่ประกบกัน ดอกไม้พันทดอก หรือ สหสสปุพพานิ เป็นเครื่องบูชาพระธรรม บูชาพระศาสดาจำนวน ๑,๐๐๐ พระศาสดา ที่เรียกว่า สหสสศาสดา ดอกไม้ที่นิยมได้แก่ดอกกาสะลอง ดอกจีหุบ(มณฑา) ดอกสารภี เป็นต้น ดอกไม้เหล่านี้เป็นดอกไม้หอมทำช่วยให้บรรยากาศเหมือนอยู่ในป่าหิมพานต์ที่พระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีอยู่ที่นี่ ส่วนด้านข้างก็จะมีการจำลองเป็นป่าหิมพานต์ ปัจจุบันมีการตกแต่งด้วยซุ้มต้นไม้ดอกไม้ใส่กระถางไปประดับตกแต่งให้งดงาม ^{๑๑๔}

ด้านข้างพระประธานในวิหารก็จะมีการอ่างน้ำมัน โดยใช้น้ำมันงา หรือน้ำมันมะพร้าว ใส่ลงไปยังสายสิญจน์จากพระประธาน ไปยังธรรมมาสน์ โยงมาพันที่อ่างน้ำมันสามรอบ แล้วโยงกลับไปยังธรรมมาสน์ให้พระถือไว้ขณะเทศน์กัณฑ์ต่างๆ เชื่อว่าอานุภาพของการเทศน์ตั้งธรรมหลวงจะทำให้ให้น้ำมันนี้ศักดิ์สิทธิ์ ใช้ทาแผล แก้ปวดเคล็ดขัดยอก แก้ผื่นคัน และเชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงกระพัน ^{๑๑๕}

สำหรับระยะเวลาการเทศน์ในอดีตนั้นส่วนใหญ่จะทำกัน ๒ วัน เพราะจะต้องเทศน์คาถาพัน มาลัยตัน มาลัยปลาย และอาณิสสเวสสันดรก่อน ๑ วัน แต่ละวันถัดไปก็จะเทศน์มหาชาติทั้งวัน ทั้งคืน จนจบ ด้านรูปแบบวิธีการเทศน์พระนักเทศน์จะใช้เวลาในการเทศน์แต่ละผูกศรทธาจะตั้งใจฟังเทศน์กันอย่างจริงจัง ^{๑๑๖} ขณะที่จังหวัดเลย มีประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีแห่ผีตาโชน ซึ่งจัดร่วมกัน สำหรับสถานที่จัดงานที่มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด คือ วัดโพธิ์ชัย อ.เชียงคาน โดยมีรูปแบบการจัดคือ วันแรก เริ่มพิธีตอนเช้า ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ น. คณะแสนหรือข้าทาสบริวารของเจ้าพ่อกวนจะนำอุปกรณ์มีด ดาบ หอก ฉัตร พานดอกไม้ รูปเทียน ชันห้าชั้นแปด (พานดอกไม้ ๕ คู่ หรือ ๘ คู่) ถือเดินนำขบวนไปที่

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสถูปฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ นางสาวทัศนีย์ ดอนเนตร์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

ริมแม่น้ำหมัน เพื่อนิมนต์พระอุปัชฌ์ พระผู้มีฤทธิ์ฐานาภาพมาก และมักเนรมิตกายอยู่ในมหาสมุทร เพื่อป้องกันภัยอันตราย และให้เกิดความสุขสวัสดิ์ เมื่อถึงแล้วผู้อันเชิญต้องกล่าวพระคาถาและให้ผู้อื่นลงไปในน้ำ งามก่อนหินใต้น้ำขึ้นมา ถามว่า "ใช่พระอุปัชฌ์หรือไม่" ผู้ที่ยืนอยู่บนฝั่งตอบว่า "ไม่ใช่" พอก่อนหินก่อนที่ ๓ ให้ตอบว่า "ใช่ นั่นแหละพระอุปัชฌ์ที่แท้จริง" เมื่อได้พระอุปัชฌ์มาแล้ว ก็นำใส่พาน แล้วนำขบวนกลับที่หอพระอุปัชฌ์ ทำการทักษิณาวรรต ๓ รอบ มีการยิงปืนและจุดประทัด ซึ่งช่วงเวลานั้นบรรดาผีตาโขนที่นอนหลับหรืออยู่ตามที่ต่างๆก็จะมาร่วมขบวนด้วยความยินดีปรีดา เดินรำ เข้าจังหวะกับเสียงฆ้อง กระแฉ่ง ซึ่งเป็นกระดิ่งผูกคอวัวหรือกระดิ่งให้ดังเสียงดัง วันที่สอง เป็นพิธีแห่พระเวส ในขบวนประกอบด้วย พระพุทธรูป ๑ องค์ พระสงฆ์ ๔ รูป นั่งบนแคร่หามตามด้วย เจ้าพ่อกวน นั่งอยู่บนกระบอบกั้งไฟ ท้ายขบวนเป็นเจ้าแม่ นางเทียม กับบริวาร ชาวบ้าน และเหล่าผีตาโขน เดินตามเสด็จไปรอบเมือง ก่อนตะวันตกดิน สำหรับคนที่เล่นเป็นผีตาโขนใหญ่ ต้องถอดเครื่องแต่งกายผีตาโขนใหญ่ออกให้หมดและนำไปทิ้งในแม่น้ำหมัน ห้ามนำเข้าบ้าน เป็นการทิ้งความทุกข์ยากและสิ่งเลวร้ายไป รอจนปีหน้าฟ้าใหม่แล้วค่อยทำเล่นกันใหม่ และ วันที่สาม เป็นการรวมเอางานบุญประเพณีประจำเดือนต่างๆของปีมารวมกันจัดในงานบุญหลวง ประชาชนจะมานั่งฟังเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ที่วัดโพธิ์ชัย เพื่อเป็นการสร้างกุศลและเป็นมงคลแก่ชีวิตแก่ชีวิต ^{๑๑๗} ๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ หมายถึงจัดให้มีการฟังเทศน์ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ นอกช่วงเวลาปกติของประเพณี ได้แก่ ๑) การจัดงานมงคลต่าง ๆ ของวัด ของชุมชน หรือ ของบ้านเมือง โดยอาจจะจัดแบบเทศน์ครบทุกกัณฑ์ ๑๓ กัณฑ์ หรือ จัดให้มีการเทศน์เป็นบางกัณฑ์ โดยคัดเลือกกัณฑ์สำคัญ ๆ งานที่จัดเช่น งานปฏิบัติธรรม งานปิดทองฝังลูกนิมิต งานสงกรานต์ งานฉลองวัด งานพุทธาภิเษก งานเฉลิมพระเกียรติ และ งานระดมทุนเพื่อจัดสร้างสาธารณประโยชน์ เป็นต้น และ ๒) งานอวมงคล เช่น การเทศน์ในงานศพคนทั่วไป หรือ การเทศน์ในงานศพพระ เป็นต้น ^{๑๑๘}

ดังนั้นรูปแบบการจัดงานการเทศน์มหาชาติ จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างศรัทธาให้คนได้เข้ามาฟังธรรมเพื่อเป็นการอบรมจิตใจ และ เป็นการสืบทอดวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกให้อยู่คู่กับชุมชนเป็นมรดกธรรมอันเป็นเครื่องมือในการทำให้ชุมชนมีความสงบสุขต่อไป ด้วยองค์ประกอบวรรณศิลป์ที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) อารมณ์วรรณกรรม ๒) เนื้อหาหลักธรรม และ ๓) รูปแบบในการนำเสนอที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก จึงไม่แปลกใจเลยว่า ทำไมวรรณกรรมเรื่องนี้จะเป็นที่นิยมชาวชุมชนในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน อันได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ในการถวายเป็นพิธีมหาเวสสันดร เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ไว้กับวัดอยากมายมาย มีปรากฏให้เห็นแทบทุกวัดตลอดถึงวัดและชุมชน ได้ให้ความสำคัญในการจัดเป็นงานเทศน์มหาชาติประจำปี โดยอาจมีชื่อแตกต่างกันในการจัดงานของแต่ละชุมชน แต่มีจุดประสงค์เดียวกัน เพื่อรับอาณิสสแห่งการฟังเทศน์ และ เพื่อเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกให้รู้ว่าวรรณกรรมเรื่องมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้มากน้อยแค่ไหน

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สภาวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓

และในด้านผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ชุมชน ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่มีต่อวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม และ การท่องเที่ยว ของคนในชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง จึงทำให้เกิดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมท้องถิ่นอย่างมากมายหลายอย่าง ทำให้เกิดรายได้ เกิดเป็นอาชีพของคนในชุมชนหลายแห่งได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนส่งออกจำหน่ายได้ทั่วประเทศ บางแห่งส่งออกต่างประเทศ หลายชุมชนได้นำเอาสัญลักษณ์ในท้องถิ่นมาจัดทำผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ของท้องถิ่น สัญลักษณ์หลายอย่างมีที่มาจาก ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) งานพุทธศิลปกรรมในวัดของชุมชน เพราะสัญลักษณ์หลายอย่างที่ทำมาเป็นผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ท้องถิ่น มีที่มาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น งานศิลปะที่เป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ รูปผลไม้ รูปเทวดา และ รูปเทวดาทั้งหลาย ที่ปรากฏอยู่ในวัดโดยมีลักษณะงานศิลปะรูปแบบต่าง ๆ ทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม หลายชุมชนได้นำสัญลักษณ์ หรือ งานพุทธศิลปะ ที่อยู่ในวัดนำไปต่อยอดสร้างผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ของชุมชน เช่น งานของที่ระลึกชุมชนที่มีลวดลายที่เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเทวดา และ ลวดลายต่าง ๆ โดยใช้วัสดุหลายรูปแบบ อาทิ ปูน ผ้า ไม้ พลาสติก โลหะ และ กระดาษ เป็นต้น^{๑๙} และ ๒) วิถีชีวิตธรรมชาติ หลายชุมชนได้สร้างผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ท้องถิ่น จากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน ซึ่งวิถีชุมชนส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลมาจากวิถีชีวิตในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น ประเพณีที่เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ การปลูกต้นไม้เชื่อมงคลตามที่ปรากฏในวรรณกรรม ความเชื่อเรื่องอาถรรพ์การทำบุญให้ทาน รักษาศีล แลเจริญภาวนา ความเชื่อเรื่องอาถรรพ์แห่งการถวายคัมภีร์พระเวสสันดรชาดก และ วิถีชีวิตการเป็นอยู่แบบเรียบง่าย การให้อภัยตามหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม ด้วยวิถีชีวิตธรรมชาติเช่นนี้ ทางชุมชนได้ออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้หลายประการ เช่น ผลิตภัณฑ์อาหาร หรือสมุนไพรต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์ของใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ไม้กวาด อุปกรณ์ออกกำลังกาย ของใช้ภายในบ้าน และ เฟอร์นิเจอร์รูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น เป็นต้น ซึ่งวัตถุดิบที่นำมาใช้สามารถหาได้ในชุมชน^{๒๐}เป็นผลิตภัณฑ์อัตตาลักษณ์ของท้องถิ่นหลายชุมชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีการพัฒนาและได้รับความนิยมอย่างมากในระดับประเทศ หลายแห่งมีการส่งออกต่างประเทศ เป็นสินค้า โอท็อป ระดับ ๕ ดาว ทั้งที่เป็นของที่ระลึกของใช้ ของประดับ ของตกแต่ง ของรับประทาน และ เครื่องแต่งกาย เช่น ๑) ผลิตภัณฑ์หมอนผ้าคันมือ และผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อม ของจังหวัดแพร่ที่ใช้ตัวละครมนุษย์ ใบไม้ ผลไม้ เทวดา และ สัตว์ป่าในวรรณกรรมเวสสันดรชาดกใส่ลงบนหมอน และ บนผ้าหม้อห้อม^{๒๑} ๒) ผลิตภัณฑ์สมุนไพรประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม จังหวัดน่าน^{๒๒} ๓) ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกงานพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่เป็นประติมากรรม และ จิตรกรรม ทั้งเป็นงานไม้ งานปูน งานพลาสติก งานกระดาษ หรือ งานโลหะ ตลอดจนเครื่องแต่งกาย

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสาวกัญติรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดั๊ปปะละ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

เครื่องประดับ ของจังหวัดเชียงราย ที่มีตัวละครและลวดลายธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรม ๑๒๓
 ๔) ผลิตภัณฑ์อาหารและผลไม้แปรรูปต่าง ๆ ของจังหวัดพะเยา ซึ่งวัตถุดิบอาหาร และ ผลไม้มีปรากฏใน
 วรรณกรรมหาเวสสันดรชาดก ๑๒๔ และ ๕) ของที่ระลึก หน้ากาก และ เสื้อผ้า เกี่ยวกับผิตาโชน ที่จังหวัด
 เลย ซึ่งผิตาโชนจะมีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหาเวสสันดรชาดก กล่าวกันว่าการแห่ผิตาโชนเกิดขึ้น
 เมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่า กลับสู่เมืองบรรดาผีป่าหลายตนและสัตว์
 นานาชนิดอาลัยรักจึงพาแห่แห่นางแมวเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมือง เรียกกัน
 ว่า "ผีตามคน" หรือ "ผีตาขน" จนกลายมาเป็น "ผิตาโชน" อย่างในปัจจุบัน ๑๒๕ ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของ
 ท้องถิ่นชุมชน จึงเป็นผลประโยชน์โดยตรงที่คนในชุมชนได้รับประโยชน์ หลายชุมชนสามารถสร้างรายได้ให้
 คนในชุมชนอย่างมหาศาล ทำให้คนในชุมชนมีงานทำในชุมชนของตนเอง ได้อยู่กับครอบครัวและลูก ๆ
 มีความสุขทั้งทางกายและทางใจ ทำให้ปัญหาในชุมชนลดลงไป อันเนื่องด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมหา
 เวสสันดรชาดก

ตารางแสดงเนื้อหาสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัด
 กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม ๒.๑ ประเพณีหลัก ได้แก่ ประเพณียี่เป็ง และ งานบุญผะเหวด ๒.๒ ประเพณีรอง ๑ กิจกรรมตานธัมม์ปีเกิด ๒. ประเพณีปีใหม่เมือง ๓ ประเพณีกินสลาก ๔ ประเพณีอ่ำปราสาทส่งสการเผาศพพระ ๕ ประเพณีประจำปีของทางชุมชน

๑๒๓ สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑๒๔ สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑๒๕ สัมภาษณ์ นายวิวิชัย อุปเสน พิพิธภัณฑ์ประภักร์จันทโชติ วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย	
ด้านเศรษฐกิจ	๑. อาชีพ ๑.๑ เกษตรกร ๑.๒ อาชีพช่าง ๑.๓ ค้าขาย ๑.๔ มัคคนายก ๑.๕ จัดงาน ๑.๖ การแสดง ๑.๗ ออกแบบ ๑.๘ โฆษกพิธีการ ๑.๙ ครู ๒. การท่องเที่ยว ๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตาศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม
ด้านสิ่งแวดล้อม	๑. ระดับวัด ๑.๑ สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์ ๑.๒ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ๒. ระดับชุมชน ๒.๑ สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน ๒.๒ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ๓. ระดับสาธารณะ
ด้านพุทธศิลปกรรม	๑. จิตรกรรม ๑.๑ จิตรกรรมฝาผนังในวัด ๑.๒ จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ - ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร - การขีดเขียน - การทำเป็นภาพเทคโนโลยี ๒ ประติมากรรม ๒.๑ ประติมากรรมแบบนูนต่ำ ๒.๒ ประติมากรรมแบบนูนสูง ๒.๓ ประติมากรรมแบบลอยตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๓ สถาปัตยกรรม ๓.๑ ระดับวัด - สิ่งก่อสร้างภายในวัด - รูปแบบแผนผังของวัด ๓.๒ ระดับชุมชน - งานมงคล - งานอวมงคล

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย	
ด้านภูมิปัญญา ท้องถิ่น	๑. ด้านวรรณศิลป์ ๑.๑ อารมณ์วรรณกรรม ๑) อารมณ์ปลื้มติ ๒) อารมณ์เฟลิดเฟลิน ๓) อารมณ์สะท้อนใจ ๑.๒ เนื้อหาที่มีลักษณะ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา ๓) ความกตัญญูทเวท ๑.๓ รูปแบบในการนำเสนอ ๑.๓.๑ สำนวนวรรณกรรม ๑) ความเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ๒) ประกวดสำนวนเทศน์ ๑.๓.๒ ทำนองในการเทศน์ ๑.๓.๓ รูปแบบการจัดงาน ๑) จัดเต็มรูปแบบ เทศกาลยี่เป็ง และ บุญผะเหวด ๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ ๒.๑ การจัดงานมงคลต่าง ๒.๒ งานอวมงคล ๒. ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน ๒.๑ งานพุทธศิลป์กรรมในวัดของชุมชน ๒.๒ วิถีชีวิตธรรมชาติ

**จากการศึกษาประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย**

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่
ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำ
โขงตอนกลาง ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง กำฟ้าปาลาแตก นำมาปริวรรตจึง
ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของ
ประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและ

สถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้ ๑. ด้านสังคม มีวิถีชีวิตคนในสมัยก่อนของภาคอีสานจะมีวิถีชีวิตมีความผูกพันกับวัด เพราะว่าวัดจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านการดำรงชีวิต ศิลปะวิทยาการต่างๆจะเกิดที่วัด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนเป็นสถานที่ให้ความรู้ต่างๆแก่คนในชุมชน ในการเรียนรู้จึงมีการใช้อักษรธรรมเป็นสื่อให้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตต่างๆ การเรียนรู้อักษรธรรมของคนภาคอีสานจึงถือว่าเป็นปกติของคนอีสาน อักษรธรรมส่วนใหญ่จะใช้จารึกหลักธรรมคำสอนต่างๆ ตลอดจนจารึกเกี่ยวกับวิถีชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ตำรายา นิทานพื้นบ้าน จนกระทั่งเริ่มลดความนิยมลงในสมัย ร. ๕ ที่มีระบบการศึกษาจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ และเลิกใช้อย่างสมบูรณ์ในสมัย ร. ๖ เมื่อมี พรบ.ประถมศึกษา พ.ศ.๒๔๖๔^{๑๒๖} ๒. ประเพณีวัฒนธรรม ได้มีการสืบสานใช้คัมภีร์อักษรธรรมโบราณขึ้นเทศเป็นประจำทุกปีที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสานรักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และ การระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และ เกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญต่อการสืบต่อไป ๓. ด้านเศรษฐกิจ คือ ด้านอาชีพ ด้วยวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมาจากรรณกรรมทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมายโดยแบ่งประเภทอาชีพเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนดังนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้ อาชีพเกษตรกร จะมีการนำผลิตผลทางการเกษตรโดยพืชพันธุ์หลายมีการปลูกสืบทอดกันมาและพัฒนาเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยโบราณเกิดธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองอันนำไปสู่สภาพชีวิตที่ดีของชุมชนที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าที่นำทรัพยากรในท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ สร้างความเป็นเอกลักษณ์จุดเด่น และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์เพื่อนำเสนอแก่ลูกค้าและการตอบสนองต่อลูกค้าได้เร็วกว่าคู่แข่งในภาวการณ์ปัจจุบันปลาร้า หรือ ปลาแดก เป็นอาหารหลักสำคัญของชาวอีสานและทั่วทุกภาคของประเทศไทย นับเป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของชาวอีสาน มีคำกล่าวว่า“ปลาร้าไทยคือ ภูมิปัญญาโลก” เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ปลาร้าได้ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานมาเป็นเวลานานกล่าวคือ การมีปลาร้าไว้รับประทานตลอดปีหมายถึง ความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานที่ส่งผลมาจากวรรณกรรมปลาแดกปลาหมอเนื่องจากสามารถนำมาเป็น

^{๑๒๖} พระครูภาวนาธรรมวิสุทธิ (วิ.) เจ้าอาวาสวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ, สัมภาษณ์, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

อาหารได้โดยตรง เช่นการรับประทานกับข้าวเหนียว หรือนำปลาร้าไปเป็นส่วนประกอบของอาหารต่างๆ เช่น สับปลาร้าให้ละเอียดใส่เครื่องปรุง หอม ตะไคร้พริก มะนาว ใบมะกรูด หรือนำปลาร้าไปปรุงรสในอาหารต่างๆ เพื่อให้รสชาติอาหารอร่อยขึ้น นอกจากการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว ปลาร้ายังเป็นของฝากให้กับญาติพี่น้องอีกด้วยเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมและการแข่งขันสูงขึ้น ระบบเศรษฐกิจและการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองของชาวอีสานจึงเปลี่ยนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อการค้า ในระยะหลังมีการผลิตปลาร้าเพื่อการจำหน่าย ผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่เคยผลิตปลาร้าเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปซื้อปลาร้ารับประทานมากขึ้น รวมทั้งผู้ผลิตปลาร้าเริ่มพัฒนาสูตรการผลิตปลาร้าจนเป็นที่นิยมของตลาดทำให้ในปัจจุบัน ๔. ด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านประกอบด้วยวิธีคิดและมองปัญหาของชาวบ้าน โดยชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหา นั้นโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งมีส่วนร่วมของสมาชิกและการได้รับประโยชน์ของชุมชนชุมชนบางประเภทที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมกำลังจะหายไปเพราะไม่สามารถดำรงอยู่เพื่อดำเนินงานวิถีสังคมบริโภคนิยมที่เน้นกำไรทางการค้าได้ภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาร้าเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างรายได้สร้างอาชีพให้คนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตติดดินน้ำโขง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาน้ำโขงที่อุดมสมบูรณ์รวมถึงสร้างความภูมิใจในชุมชนและร่วมกันรักษาภูมิปัญญาการผลิตปลาร้า อันจะสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนต่อไป และ ๕. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นได้ว่าในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันทั้งทางตรงและทางอ้อม และสะสมสืบทอดต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา เพื่อการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมทั้งนี้ภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในลักษณะนามธรรม เช่นโลกทัศน์ปรัชญาต่างๆ หรือลักษณะรูปธรรม เช่นงานอาชีพ ศิลปกรรมต่างๆ โดยภูมิปัญญาจะสะท้อนความสัมพันธ์ ๓ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องย้อนกลับไปสู่ออดีต แต่หมายถึง การก้าวไปข้างหน้าด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิมในลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้รวมทั้งศึกษาสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเหตุผลของปัจจัยต่างๆรวมถึงการสืบทอดและการเรียนรู้โดยการศึกษาควรมีบทบาทในการจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจง่ายขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

จากการศึกษาประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดี ได้ส่งผล ต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ภรรยาสามี สวัสดิ์ ขีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วๆไป คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจ พอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมี คุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ชันดี ความอดทน และจาคะความเสียสละ เพื่อแผ่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาจารกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน^{๑๒๗} ดังนี้ ๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของ วรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสี้ยวสวาสดีอัครมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ได้ใญ่ยากที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส^{๑๒๘} ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียน การสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของ คนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมีคนเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่^{๑๒๙} ดังจะเห็นได้

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระครูธีรธรรมสิริ วัดศรีปะตู อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี, ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระมหาคำพันธ์ ปากโร วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ ดร.ทองดี ลำตัน เครือข่ายวัฒนธรรมจังหวัดเขตอีสานตอนล่าง จังหวัดอุบลราชธานี, ๒

จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่าใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงพยาบาล การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควนาไวรัส ในช่วงเดือน มีนาคม – มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปแล้ว กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิด ส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุ่นอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงพยาบาล น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลาต่อมา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงพยาบาลประจำจุด และ โรงพยาบาลเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็น อาμισทาน คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทย เรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการ^{๓๓๐} เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์ เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกัน

^{๓๓๐} สัมภาษณ์ ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต อุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

ในยามประสพภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้^{๑๓๑} ๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติดเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤดีดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพีก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี^{๑๓๒} วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากกว่าจริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ นายสำเภาทราบว่ายเสียวสวาสดีเป็นคนมีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลักก็จับลงโทษประหารเสีย และริบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสสนองตอบกัน เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่องความโหดร้ายของพระราชามเหศวร นิทานเรื่องเล่าเหยี่ยมของ คน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๑๓๓} ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ พระสิริชัย ธรรมจาโร อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ พระสังวาม เขมปญโญ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ นายศราวุธ ชันธิชัย, อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและ ถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้ รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไป^{๑๓๔} ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี ซึ่งวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

ในด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่อง เสี้ยวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบ การวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิด เป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี^{๑๓๕}

จะเห็นได้ว่า **ด้านสิ่งแวดล้อม** จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภา จากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสี้ยวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสี้ยวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เรา ผ่านมานั้น มีหินหรือป ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือป? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้ป? (ไม้จันทร์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครป ? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ผู้รักษา ป? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)^{๑๓๖}

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสี้ยวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะ นางศรีโวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ดี อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล ดร., รองเจ้าอาวาสวัดผาสุกราม จังหวัดอุบลราชธานี, วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมวัตร เจ้าคณะอำเภอเหล่าโพธิ์ จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ นายวีรพงษ์ ประดอง, รองผู้อำนวยการโรงเรียนศรีศาสนศาสตร์ วัดบ้านด้ามพัว จังหวัดอุบลราชธานี, วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๓

ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ^{๑๓๗}

สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

ตาราง แสดงเนื้อหาสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม ๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่างๆ
ด้านเศรษฐกิจ	๑. อาชีพ ๑.๑ เกษตรกร ๑.๒ อาชีพช่าง ๑.๓ ค้าขาย ๑.๔ มัคทายก ๑.๕ จัดงาน ๑.๖ การแสดง ๑.๗ ออกแบบ ๑.๘ โฆษกพิธีการ ๑.๙ ครู ๒. การท่องเที่ยว ๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

^{๑๓๗} ดร.สุมิตรชา ซาเสน, อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๓

๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

จากการศึกษาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย พอสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

จากการศึกษาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชน
อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ในกลุ่ม
จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้ขยายเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย จึงได้ให้เกิดเครือข่ายการ
อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่

- ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
- ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง
และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนา
จนเกิดเป็นเครือข่าย ดังนี้

**๔.๔.๑ การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยใช้วิธีประสานแต่ละ
จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑ แห่ง
จำนวน ๕ จังหวัด จึงทำให้เกิดเครือข่าย ดังนี้**

- ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
- ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
- ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน
- ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.เถะสุเม่น จังหวัดแพร่
- ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เถะเมือง จังหวัดเลย

ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่าง
สร้างสรรค์ โดยได้จัดงาน MOU อย่างเป็นทางการ ในเดือนวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมา

(ประสานความร่วมมือ เพื่อทำ MOU ในการร่วมมืออนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๔.๒ การพัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่

- ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
- ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
- ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน
- ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.เกาะสุเม่น จังหวัดแพร่
- ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เกาะเมือง จังหวัดเลย

ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง รวม ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ด้วยวิธีการจัดทำป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐ ชุด ไว้ประจำศูนย์เรียนรู้ของแต่ละชุมชน และ ร่วมจัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ของแต่ละแห่ง ทั้งนี้มีพิธีมอบป้ายชุดองค์ความรู้อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา ณ วัดสูงเม่น อ.เกาะสุเม่น จังหวัดแพร่

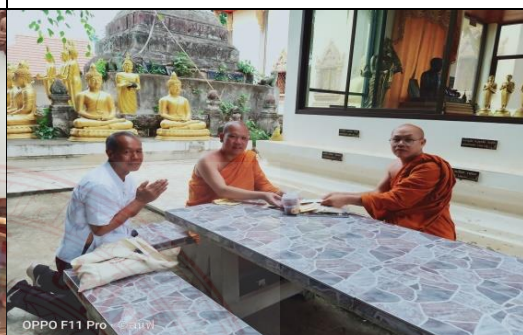

วัดศรีเกิด จ.น่าน

วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา

วัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย

วัดศรีจันทร์ จ.เลย

(วางแผนการร่วมมืออนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบระดับจังหวัด
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

วัดศรีเกิด จ.น่าน

วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา

(พิธีมอบป้ายชุดองค์ความรู้อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(ตัวอย่างป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ได้มอบให้แต่ละวัด รวม ๑๑ วัด ตอนบน ๕ วัด ตอนกลาง ๔ วัด และ ตอนล่าง ๒ วัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย)

(ตัวอย่างป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ได้มอบให้แก่แต่ละวัด รวม ๑๑ วัด ๆ ละ ๑๐
 ป้าย โดยแบ่งเป็น ตอนบน ๕ วัด ตอนกลาง ๔ วัด และ ตอนล่าง ๒ วัด
 ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย)

๔.๔.๓ การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ด้วยวิธีการจัดทำป้ายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑๐ ชุด และ จัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ และ จัดทำป้าย ศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

(พัฒนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบระดับภูมิภาค
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

๔.๔.๔ การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัตหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ เชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งใน จังหวัดแพร่ และ ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสถฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง โดยมี พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพยุศักดิ์ พลสูง เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยาร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔) นายสมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์คัมภีร์โบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจติยานุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุซ่อแฮ พระอารามหลวง ปราชญ์คัมภีร์โบราณ ล้านนา และมีผู้ดำเนินรายการสานเสวนา คือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

จากการศึกษาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด ในกลุ่ม

จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้
 ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัด
 วัตถุประสงค์ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ
 ละ ๑ แห่ง ร่วม ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
 ระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนกลาง จำนวน ๑ ชุมชนและจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มี
 ต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด และจัดพิธีร่วมลงนาม
 บันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชน
 ต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและตอนล่างโดยมีผลการ
 สร้างเครือข่ายดังนี้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศ
 ไทย มี จำนวน ๕ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัด
 หลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองพะเยา จังหวัดน่าน
 ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดเลย

จากการศึกษาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย

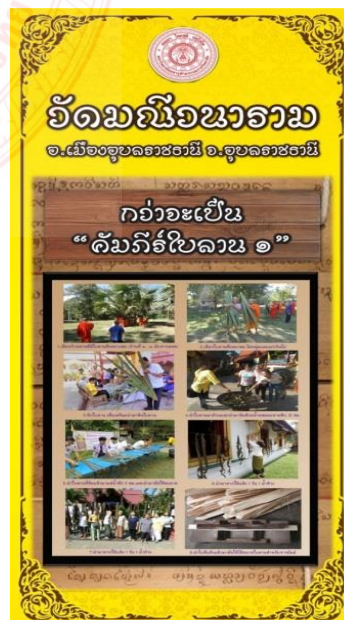
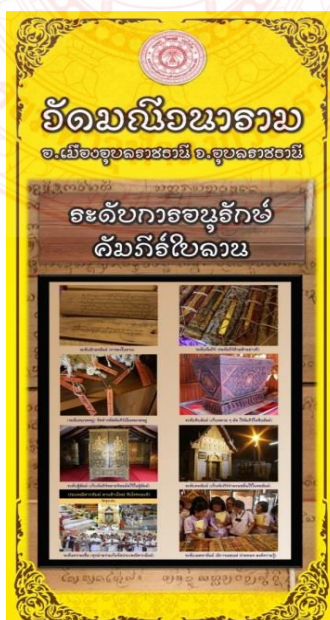
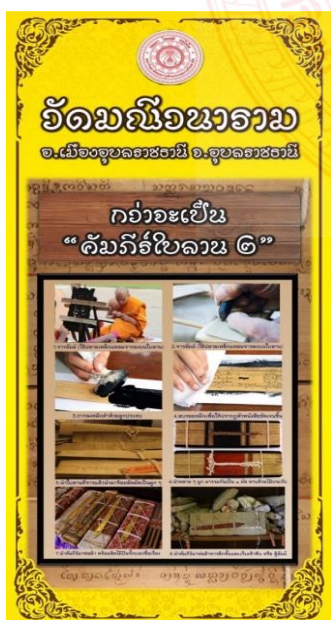
จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชน
 อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด
 ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้
 ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
 จัดวัตถุประสงค์ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับ
 จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรม
 โบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำ
 โขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรม
 สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วม
 ลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ
 ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมี
 ผลการสร้างเครือข่ายดังนี้

๑. เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนดู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๒. เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑. ชุมชนวัดวัดบ้านโนนดู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒. ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพประกอบประชุมเครือข่าย อำนาจ-อุบลราชธานี ป้ายเครือข่ายวัดมณีวนาราม
อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี

๓. การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จิตหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนตู อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และ ได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ เชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งในจังหวัดแพร่ และ

ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง โดยมี พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพยนต์ศักดิ์ พลุน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยาร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุน วิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔) นายสมเจตน์ วิมลเกษม ราชบัณฑิตกวีโบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจติยา นุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุข่อยแอ พระอารามหลวง ราชบัณฑิตกวีโบราณ ล้านนา และมีผู้ดำเนิน รายการสานเสวนา คือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

(จัดเสวนาการอนุรักษ์กวีโบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
ใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูง
เม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

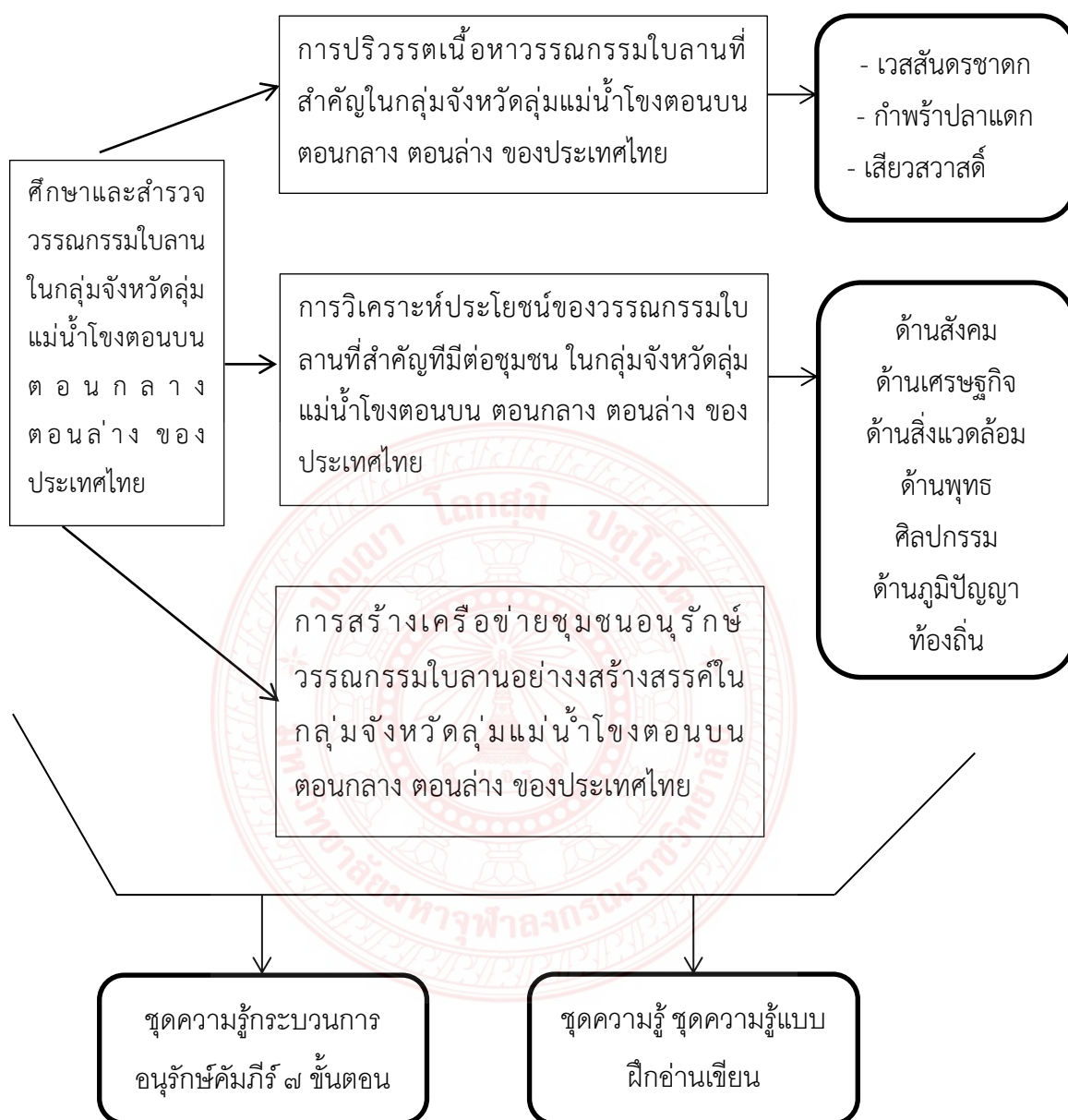

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
โบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูง
เม่น อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
 ใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ๓) นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน พบว่า การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔ ข้อ โดย การสัมภาษณ์เชิงลึก และ การใช้ชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยสรุปผลได้ดังนี้

๑. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ จำนวนวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทยผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

โดยมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การสืบค้นประวัติ และ ๒) การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ประกอบได้ ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน

๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ประกอบได้ ๑๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ๒) การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓) การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔) การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕) การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖) การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗) การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙) การบันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล ๑๐) การห่อฉมึม ๑๑) การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒) การเก็บคัมภีร์ และ ๑๓) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ประกอบได้ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒) การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕) การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย และ ๖) การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้ ประกอบได้ ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) ปรัชญา ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ประกอบได้ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ประกอบได้ ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) เผยแพร่ประจำ และ ๒) เผยแพร่เคลื่อนที่

๑.๒ จำนวนวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
ผลการวิจัย พบว่า มีวรรณกรรมไบเบิลอักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน และ อักษรไทยน้อยรวม ๕ จังหวัดได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย รวมจำนวน ๑๓ หมวด โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ไบเบิลของจึงได้สำรวจและได้ใช้เกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ ไบเบิลของ ตามแบบหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon) โดย สุวิภา จำปาวัลย์ จากโครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิลตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล แต่ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์จัดเพียง ๑๓ หมวด ตามความเหมาะสมของเวลาและสถานการณ์ในการทำวิจัย และ มีจำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน) รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้ หมวดที่ ๑ คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน จำนวน ๕๑๙ เรื่อง หมวดที่ ๒ บทสวดมนต์ จำนวน ๑๐ เรื่อง หมวดที่ ๓ อานิสงส์ จำนวน ๔๐ เรื่อง หมวดที่ ๔ ขาดก จำนวน ๕๐ เรื่อง หมวดที่ ๕ โอวาทคำสอน จำนวน ๑๔ เรื่อง หมวดที่ ๖

ประเพณี – พิธีกรรม จำนวน ๒๙ เรื่อง หมวดที่ ๗ ธรรมทั่วไป ๕๕ เรื่อง หมวดที่ ๘ นิยายธรรม จำนวน ๓๗ เรื่อง หมวดที่ ๙ นิยายพื้นบ้าน จำนวน ๖๘ เรื่อง หมวดที่ ๑๐ ตำนานพระพุทธศาสนา จำนวน ๕๖ เรื่อง หมวดที่ ๑๑ กฎหมาย จำนวน ๗ เรื่อง หมวดที่ ๑๒ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง จำนวน ๑๗ เรื่อง หมวดที่ ๑๓ ตำรายา จำนวน ๕ เรื่อง รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่อง

๒. งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง

ตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัย พบว่า วรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีสำนวนมากกว่าวรรณกรรมใบลานทุกเรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยมีสำนวนที่พบ ๑๐๐ สำนวน และเรื่องที่เป็นที่นิยมถวายทานมากที่สุด มีการนำมาแสดงธรรมบ่อยที่สุด และมีอิทธิพลที่สุด อยู่ ๓ เรื่อง คือ ๑) อานิสสเวสสันตระ ๒) กัณฑ์มัทรี และ ๓) กัณฑ์กุมาร ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัย จึงมีความยินดีอย่างยิ่งที่จะนำเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อานิสสเวสสันตระ ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี โดยสำนวนฉบับวงศา ของหอธัมม วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) โดยหลวงปู่ครูบาบุญจวนธัญญาสมาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น และ ได้รับการยกย่องว่าเป็น ปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้างคัมภีร์ใบลานล้านนามากที่สุดในโลก โลก โดยได้คัดเลือกตอนที่สำคัญ ๓ เรื่อง จากทั้งหมด ๑๖ เรื่อง นำมาปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย ได้แก่ ๑) อานิสสเวสสันตระ จำนวน ๑ ผูก มี ๔๐ หน้าใบลาน ๒) กัณฑ์กุมาร จำนวน ๑ ผูก มี ๕๐ หน้าใบลาน และ ๓) กัณฑ์มัทรี จำนวน ๑ ผูก มี ๕๕ หน้าใบลาน โดยมีเนื้อหาแปลเป็นภาษาไทยโดยสังเขปดังนี้

๑. คัมภีร์อานิสสเวสสันตระ ฉบับวงศา

อานิสสการของการพึ่งเทศน์มหาชาติ การตั้งใจพึ่งเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยมตไตย ในอนาคต

๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร

๓. เมื่อตายไปแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔

๔. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์อีกรอบจะได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสุขภาพดี มีสติปัญญาดี พร้อมทั้งจะมีเวลาปฏิบัติธรรมเต็มที่

๕. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างลักษณะมีสง่าราศี มีเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ครบสมบูรณ์

๖. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จักเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และมีบริวารมาก และ ยังได้กล่าวถึงอานิสสแห่งการพึ่งธรรมของแต่ละกัณฑ์ไว้ดังนี้

๑) กัณฑ์ทศพร มี ๑๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนาในสิ่งที่อธิษฐานไว้ และมีที่อยู่อาศัยอันดีงาม มียานพาหนะ มีบริวาร และมีสมบัติพร้อมทุกประการ

๒. กัณฑ์หิมพานต์ มี ๓๔ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนา มีบุตรอันประเสริฐ มาเกิด มีภรรยาที่สวยงามและเป็นผู้มีบุญ และ มีทรัพย์สมบัติบ้านเรือนบริบูรณ์

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีบริวารครบถ้วน มียานพาหนะ และ มีข้าวของครบบริบูรณ์

๔. กัณฑ์วนประเวศน์ มี ๕๗ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีปัญญามาก มีทรัพย์สมบัติ มาก และมีโชคลาภ

๕. กัณฑ์ชุก มี ๗๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีรูปสมบัติ มีเสน่ห์ ได้คู่ครองที่ ถูกใจ และมีบริวารคนใช้

๖. กัณฑ์จุลพน มี ๓๕ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีได้อยู่ในที่ร่มรื่น อากาศดี มีทรัพย์สมบัติ มีอาหารบริบูรณ์ และ มีที่อยู่พื้นอันที่ดี

๗. กัณฑ์มหาพน มี ๘๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักอุดมไปด้วยไร่นา สวนพืชผัก ต้นไม้มากมาย มีสระน้ำเต็มไปด้วยบัว เต็มไปด้วยพืชนานาพันธุ์ และ อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารการกิน

๘. กัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเป็นโพธิสัตว์ เป็นปัจเจกพุทธเจ้า บรรลุธรรมได้ง่าย ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และได้เป็นพระอรหันต์ได้ง่าย บรรลุนิพพานได้ง่าย

๙. กัณฑ์มัทรี มี ๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ

๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๓ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโชคลาภตลอด เป็นที่รักของ มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำกิจอันใดสำเร็จได้ง่าย และ พระยาอินทร์ให้พร

๑๑. กัณฑ์มหาพรหม มี ๖๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก มีญาติพี่น้อง มาก มีเครื่องประดับมาก มีบริวารรับใช้มาก และมีพาหนะ

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๓๖ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก ไปไหน ปลอดภัย ไม่มีศัตรู และมีความสุขความเจริญได้เร็ว

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักได้เป็นผู้นำ เป็นเจ้าเมืองที่มี บารมีมาก มีบริวารเก่ง ๆ มาช่วยงานมาก และ ได้เกิดมาในตระกูลที่ประเสริฐ

๒. คัมภีร์กัณฑ์กุมาร ฉบับวงศา

พระนางมัทรีทรงสุบินร้ายว่า มีบุรุษผิวดำร่างสูงใหญ่แต่งกายอย่างผิด สวมชุดดอกไม้มงคล มือถือ ดาบใหญ่ ทรงเข้าจิกพระเกศาแล้วแทงดาบใส่ดวงพระเนตร ควักดวงตาออกไปทั้งสองข้าง จากนั้นกรีด พระอุระควักเอาพระทัยไปทั้งดวง พระนางร้องลั่นสะดุ้งตื่นบรรทมพระวรกายสั่น สะท่าย รีบไปหาพระ เวสสันดรเพื่อจะให้ท่านายผืน แต่เมื่อเข้าไปในอาศรมพระเวสสันดรก็ตรัสว่า "น้องหญิงจงเล่าความอยู่ที่ ข้างนอกเถิด" พระนางมัทรีทรงทูลเล่าพระสุบินนั้นพระทัยสั่น พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นใน รุ่งเช้า แต่ทรงตรัสแก่พระนางว่าเป็นความตรากตรำลำบาก จึงทำให้เกิดเหตุวิปริตดังนี้ เมื่อรุ่งเช้าพระนาง มัทรีมีกลางสังหรณ์ไม่อยากจะเข้าป่า จึงตรัสสั่งพระโอรสและธิดาให้อยู่ใกล้ ๆ เสด็จพอ

ครั้นพระนางมัทรีไปแล้ว เฒ่าชูชกจึงรีบเข้าไปยังบริเวณอาศรมทันที เมื่อพระกุมารชาติเข้าไปถามต้อนรับ ชูชกสังเกตเห็นว่าพระกุมารเป็นเด็กฉลาด จึงทรงร้องทวาดไล่ไปด้วยหวังจะข่มให้กลัวแล้วหนีไปแล้วเฒ่าชูชกก็เข้าเฝ้าพระเวสสันดรพยายามอ้างถึงความลำบากยากเข็ญนานาประการ ในการเดินทางฝ่าอันตรายมาถึงปานี้ ก็เพื่อขอขอยบุตรไปช่วยงานที่บ้าน เนื่องจากตนจนยากไม่มีเงินซื้อหาได้ พระเวสสันดรทรงตรัสอนุญาต ชาติกุมารแอบได้ยินจึงพาน้องสาวไปซ่อนที่ใต้ใบบัวข้างสระน้ำ เฒ่าชูชกเห็นเด็กทั้งสองหายไป ก็กลับดิ้นรนตัดพ้อพระเวสสันดรด้วยคำบริภาษว่า "ไหนละที่พระองค์บริจาคนาน ปากยกให้แต่ไหนละเด็กร้ายทั้งสองคงคิดหนีไปแล้ว พระองค์มิได้มีจิตบริจาคนานตามทีล้นสัจจะไว้เลย"

เมื่อสดับดั่งนั้น พระเวสสันดรจึงทรงเสด็จออกตามหาทั่วบริเวณ ชาติราชกุมารมียากให้พระราชบิดาออกร้องเรียกนานไป จึงจูงน้องออกมา พระเวสสันดรขอให้ค้นหา ชาติ ติดตามเฒ่าชูชกไปเถิด แต่ให้รอรำลาพระนางมัทรีก่อน เฒ่าชูชกไม่ยอมฟัง รีบหาเชือกเถาวัลย์มาผูกมัดพระโอรสพระธิดา แล้วเอาหวายเชี่ยนติดหน้าพระเวสสันดร พลาญอุดกระชากลากไปอย่างโหดเหี้ยม ค้นหา ชาติ ถูกตรึงแรงกร่ำไห้หาพระบิดาพระมารดา พระเวสสันดรทรงกันแสง แต่ก่ตั้งมั่นในสัจจะที่พระองค์ตั้งจิตไว้ ก่อนไปนั้นชูชกว่าถ้าจะไถ่ตัวกันหาชาติได้ต้องให้ ทาส ทาสี ช้าง ม้า โคนม ทองคำ สิ่งละ ๑๐๐ แก่ชูชก ครั้นเมื่อเฒ่าร้ายนำตัวพระกุมารและกุมารีไปแล้ว ก็ให้เกิดอัศจรรย์ดินฟ้าวิปริตครืนครืน ฟ้าผ่าผ่าสะพรั่งกลัวไปทั่วป่าหิมพานต์

๓. คัมภีร์กัณท์มัทรี ฉบับวงศ์

พระนางมัทรีฝันว่ามีบุรุษมาทำร้าย จึงขอให้พระเวสสันดรทำนายฝันให้ แต่พระนางก็ยังไม่สบายพระทัย ก่อนเข้าป่า พระนางฝากพระโอรสกับพระธิดากับพระเวสสันดรให้ช่วยดูแล หลังจากนั้นพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรนนิบัติพระเวสสันดรและสองกุมาร ขณะที่อยู่ในป่า พระนางพบว่าธรรมชาติผิดปกติไปจากที่เคยพบเห็น เช่นต้นไม้ที่เคยมีผลก็กลายเป็นต้นที่มีแต่ดอก ต้นที่เคยมีกิ่งโน้มลงมาให้พอเก็บผลได้ง่าย ก็กลับกลายเป็นต้นตรงสูงเก็บผลไม่ถึง ทั้งท้องฟ้าก็มีมืดมิด ขอบฟ้าเป็นสีเหลืองให้รู้สึกหวั่นหวาดเป็นอย่างยิ่ง ไม่นานที่เคยหาบแสวงผลไม้ก็พลัดตกจากบ่า ไม้ตะขอกที่ใช้เกี่ยวผลไม้พลัดหลุดจากมือ ยิ่งพาให้กังวลใจยิ่งขึ้นบรรดาเทพดาทั้งหลายต่างพากันกังวลว่า

หากนางมัทรีกลับออกจากป่าเร็วและทราบเรื่องที่พระเวสสันดร ทรงบริจาคพระโอรสธิดาเป็นทาน ก็จะต้องออกติดตามพระกุมารทั้งสองคืนจากชูชก พระอินทร์จึงส่งเทพวิราร ๓ องค์ให้แปลงกายเป็นสัตว์ร้าย ๓ ตัว คือราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง ขวางทางไม่ให้เสด็จกลับอาศรมได้ตามเวลาปกติ เมื่อล่วงเวลาดึกแล้วจึงหลีกทางให้พระนางเสด็จกลับอาศรม เมื่อพระนางเสด็จกลับถึงอาศรมไม่พบสองกุมารก็โศกเศร้าเสียพระทัย เทียวยตามหาและร้องไห้คร่ำครวญ พระเวสสันดรทรงเห็นพระนางเศร้าโศก จึงหาวิธีตัดความทุกข์โศกด้วยการกล่าวหานางว่าคิดนอกใจคบหากับชายอื่น จึงกลับมาถึงอาศรมในเวลาดึก เพราะทรงเกรงว่าถ้าบอกความจริงในขณะที่พระนางกำลังโศกเศร้าหนักและกำลังอ่อนล้า พระนางจะเป็นอันตรายได้ ในที่สุดพระนางมัทรีทรงคร่ำครวญหาลูกจนสิ้นสติไป ครั้นเมื่อฟื้นขึ้นพระเวสสันดรทรงเล่าความจริงว่า พระองค์ได้ประทานกุมารทั้งสองแก่ชูชกไปแล้วด้วยเหตุผลที่จะ

ทรงบำเพ็ญทานบารมี พระนางมัทรีจึงทรงค่อยหายโศกเศร้าและทรงอนุโมทนาในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรด้วย

คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เป็นคัมภีร์ที่มาจาก อัมมบทพุททกนิกาย ซึ่งกล่าวว่า เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีนาสพสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามหาวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยะ บรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า

พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ โดยเสด็จขึ้นเบื้องนภาอากาศแล้วปล่อยให้ฝนละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธรูปเจ้า ขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต แล้วจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ **มหาเวสสันดรชาดก** เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี คือทานบารมี = ทรงบริจาคทรัพย์สิน ข้าว ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี ศีลบารมี = ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต เนกขัมมบารมี = ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต ปัญญาบารมี = ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช วิริยาบารมี = ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน สัจจบารมี = ทรงลั่นพระวาจายกกุมารให้ชูชก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามให้ ชันติบารมี = ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชูชกเหียนตีพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้ เมตตาบารมี = เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์มาทูลขอช้างปัจจัยนาคน เนื่องจากเมืองกลิงคราชภูร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย อุเบกขาบารมี = เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชูชกเหียนตี จึงชวนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกไปแล้ว และ อธิษฐานบารมี = คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณเบื้องต้นก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติละทิฐิยอมถวายบังคม ก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสเล่าว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต พระองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามลำดับ

๓. ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ

โขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้คัดเลือกมาปริวรรต เนื่องจากเป็นวรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมถวายเป็นที่สุด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้สามารถจำนวนประโยชน์ที่มีผลต่อชุมชนได้ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสังคม ๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้ ด้านที่ ๑ ด้านสังคม ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑. วิถีชีวิตการให้ ประกอบด้วย ๑) อามิสทาน ๒) ธรรมทาน และ ๓) อภัยทาน

๑.๒ ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

๑.๒.๑ ประเพณีหลัก ได้แก่ ๑) ประเพณียี่เป็ง และ ๒) งานบุญผะเหวด ประเพณีรอง ได้แก่ ๑) กิจกรรมตานฉั่มปีเกิด ๒) ประเพณีปีใหม่เมือง ๓) ประเพณีกินสลาก ๔) ประเพณีฮ้างปราสาท ส่งสการเผาศพพระ ๕) ประเพณีประจำปีชุมชน และ ๖) กิจกรรมในวาระโอกาสพิเศษ และ ด้านที่ ๒ ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่ อาชีพ ประกอบด้วย ๑) เกษตรกร ๒) อาชีพช่าง ๓) ค้าขาย ๔) มัคทายก ๕) จัดงาน ๖) การแสดง ๗) การออกแบบ ๘) โฆษกพิธีกร และ ๙) ครู ด้านที่ ๔ ด้านพุทธศิลปกรรม ประกอบด้วย ๓ ลักษณะ ได้แก่ จิตรกรรม ประกอบด้วย ๑) จิตรกรรมฝาผนัง ในวัด และ ๒) จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ ได้แก่ ๑. ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร ๒. การขีดเขียน และ ๓. การทำเป็นภาพเทคโนโลยี ประติมากรรม ประกอบด้วย ๑) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ ๒) ประติมากรรมแบบนูนสูง และ ๓) ประติมากรรมแบบลอยตัว และ สถาปัตยกรรม ประกอบด้วย ๑) ระดับวัด ได้แก่ ๑. สิ่งก่อสร้างภายในวัด และ ๒ รูปแบบแผนผังวัด และ ๒) ระดับชุมชน ได้แก่ ๑. งานมงคล และ ๒. งานอวมงคล ด้านที่ ๕ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑. ด้านวรรณศิลป์ ประกอบด้วย อารมณวรรณกรรม ได้แก่ ๑) อารมณ์ปลื้มปิติ ๒) อารมณ์เพลิดเพลิน และ ๓) อารมณ์สะเพื่อนใจ เนื้อหาหลักธรรม ได้แก่ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ๓) ความกตัญญูกตเวที และ รูปแบบในการนำเสนอ ได้แก่ สำนวนวรรณกรรม ประกอบด้วย ๑) ความเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก และ ๒) ประกวดสำนวนเทศน์ ทำนองในการเทศน์ และ รูปแบบการจัดงาน ได้แก่ ๑) จัดเต็มรูปแบบ เทศกาลยี่เป็ง และ บุญผะเหวด และ ๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ คือ ๑) การจัดงานมงคล และ ๒. งานอวมงคล และ ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย ๑) งานพุทธศิลปกรรมในวัดของชุมชน และ ๒) วิถีชีวิตธรรมชาติ

๔. เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนในการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดใน

เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด
๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ
๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยใช้วิธีประสาน
แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑
แห่ง จำนวน ๕ จังหวัด จึงทำให้เกิดเครือข่าย ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงรายได้ จังหวัด
เชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน
จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัด
เลย ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่าง
สร้างสรรค์ โดยได้จัดงาน MOU อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่

ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด
โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรี
บุญเรือง อ.เมืองเชียงรายได้ จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชน
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง รวม ๕ จังหวัด ในเขตลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนบน ด้วยวิธีการจัดทำป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐ ชุด ไว้
ประจำศูนย์เรียนรู้ของแต่ละชุมชน และ ร่วมจัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์
วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ของแต่ละแห่ง

**ขั้นตอนที่ ๓ การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
โขงตอนบน** โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ให้เป็น
ชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัด
สูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ด้วยวิธีการจัดทำป้ายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน
๑๐ ชุด และ จัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ใน
ศูนย์เรียนรู้ และ จัดทำป้าย ศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่ม
แม่น้ำโขง ของประเทศไทย

**ขั้นตอนที่ ๔ การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่าง
สร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย** โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์
โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศ
ไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนาม

บันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอลำปาง จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต(นาคลอง) อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือง มุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนตู อำเภอมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้าย ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่ โดยได้จัดงานขึ้นในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมงานกว่า ๒๐๐ รูป/คน

ผลการศึกษาวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง พบว่า

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชนในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัดๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดมุกดาหาร ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือง ๒) จังหวัดนครพนม ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม ๓) จังหวัดบึงกาฬ ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอลำปาง และ ๔) จังหวัดหนองคาย ชุมชนวัดอุดม อำเภอมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๔ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปผลได้ ๒ ประการคือ

๔.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

๔.๑.๒ รายชื่อวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่

- ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์
- ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้
- ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้
- ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้
- ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดมุกดาหาร สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร คือ วัดโพธิ์ไทร อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสูตรตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ชาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๒๘๕ คัมภีร์

๒. จังหวัดนครพนม สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดนครพนม คือ วัดโพธิ์ศรี อำเภอพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสูตรตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ชาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๔๙๗ คัมภีร์

๓. จังหวัดบึงกาฬ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดบึงกาฬ คือ วัดสุทธินาราม อำเภอปากคาดจังหวัดบึงกาฬ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสูตรตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ชาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๓๔๖ คัมภีร์

๔. จังหวัดหนองคาย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย คือ วัดเขตอุดม อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ พระวินัย พระสูตรตันปิฎก พระอภิธรรม คัมภีร์ ภาษาบาลี บทสวดมนต์ อานิสงส์ ซาดก โอวาทคำสอน ประเพณี - พิธีกรรม ธรรมทั่วไป นิยายธรรม นิยายพื้นบ้านตำนานพระพุทธศาสนา ตำนานราชวงศ์ กฎหมาย ตำราอักษรศาสตร์ กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง ตำราโหราศาสตร์ตำรายา รวมหลายหมวด ๒๙๕ คัมภีร์

๒) งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือง จังหวัดมุกดาหาร ๒) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอยะหาตุนม จังหวัดนครพนม ๓) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ และ ๔) ชุมชนวัดเขตอุดม อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมากกว่า ๑๐๐ ล้านวน นอกจากนั้นยังมีวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย ที่ประชาชนนำมาเป็นคติสอนใจ คือ วรรณกรรมเรื่อง “กำพร้าวปลาแดก”(ปลาแดกปลาหมอ) จึงได้ คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็นตัวอย่างดังนี้

ปุราณะติอิตัง สัตถา เขตวันเน วิหารันโต ปุสสะปาคุมยารัง อะตะโน อะชะระ กะเถสิ สาชะโลดูรา สัมปฐิสสะทังหลาย สัตถา อันว่า สัพพะัญญเจ้า วิหารันโต อันอยู่เขตวันเน ในป่าเขตวันอะระกะมาลบแล้ว ปุสสะปาคุมยารัง ยังปุสสะปาคุมยาส อะตะโน แห่งตน กะเถสิ ก็กล่าวว่าอิทังชาตะทัง ยังชาดกดวงนี้ อันพระฮากกด้วย อะสิบาทคาถาว่า กัปปะณะปุราณะอิตี ดังนี้ อัถตะโข ในกาลเมื่อนั้น ภิกขุทั้งหลาย สัมมาถาเปสูง ก็ให้บังเกิด กะถายะ ด้วยถ้อยคำตามจาระจาเชิงกันไปมาว่า อะวุโส ดูราเจ้าทั้งหลาย ะคะวะ อันว่าพระพุทธเจ้า แห่งเฮาทั้งหลายเมื่อยังสร้างโพธิสมภานัน พระก็เกิด ในตระกูลอันนานๆ ต่างนางเทิดได้เกิดในตระกูลมหาเศขฐีแลท้าวพญาน้อยใหญ่ก็เป็นอันมากอันหลายส่วน ดังคินกำพร้าวทุกขะมวดขึ้นใจ แลไปแสง(แสง)หาปลาแดกไปยำนันก็ยังมีจักขาคินัน ถือฮัวบมีนิจา เมื่อนั้น พระเจ้าอันอยู่ในคันทะถุติก็ได้ยินด้วยทิพพะ ญาณแห่งตน พระจึงเต็จ ออกมาตั้งอยู่เหนืออาสนะนะ อันเจ้าภิกขุทั้งหลาย หากปูแปลงไว้แล้วพระจึงแสงถามเชิงภิกขุทั้งหลายว่า ภิกขะเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ส่วนดั่ง สุท้านทั้งหลาย มาตานจาระจาด้วยถ้อยคำมีชื่อดั่งลือนิจา เมื่อนั้นภิกขุทั้งหลายก็ไหว้ พระพุทธเจ้าว่า ภัณเตกะคะวะข้าแต่สัพพะัญญเจ้า อะหังอันว่าผู้ข้าทั้งหลายก็มาโจทะนา เชิงสัพพะัญญเจ้า ยังทวัระมานะยังไปได้ตัสส สัพพะัญญเป็นพระอันได้เกิดเป็นคนกำพร้าวแลเอาปลาแดกไปขายนันก็ยังมีบัจา ว่าดั่งนันก็ยังมีแลเมื่อนั้นพระเจ้าจึงกล่าวว่าภิกขะเวดูราภิกขุทั้งหลายส่วนตัวกูพระตะเถาะคะตะเมื่อยังทวัระไวไปมา ในวัดตะสงสาร ก็ยังได้เกิด

เป็นคนถกโฮ คาวแสง(แสง)หาปลาตาม้าปลาแตกไปขายก็ล้วนมั่งมีเป็นดีได้เสวยราชบ้านเมืองก็ยังมีชาติหนึ่งแลคั่นว่าพระเจ้ากล่าวสนั่นแล้วพระเจ้าจึงนำเอามายังอะติตะอันล่งแล้วมาเทศนาแก่เจ้าภิกขุทั้งหลายว่าภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย อะติเตกาเร ในกาลเมื่อล่งแล้วไปพ้นยังมีพระเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าตันหังการะ เกิดมาเป็นพระ ในโลกวันนั้น ยังมีพญาดนหนึ่ง ชื่อว่าพระพรหมทัตได้เสวยราชสมบัติกับดอมนางอะรุณะวดี ราชเทวีในเมืองพารานสีที่นั่นด้วยทศพิธราชธรรม เจ ประการอันว่าทานแลศีลเป็นค้ำจ้ำกักบกระทำฮ้ายแก่ประชากร บ่าวไพร่ทั้งมวลฮั้นแล เมื่อนั้นมีนายกวณบ้านผู้หนึ่งชื่อว่าแสนไช อันสมสู่อยู่กับดอมนางบัวไขคู่หนึ่งอันเป็นเจ้าทั้งหลายในบ้านที่นั่น ฯลฯ

๓) ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และสังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมใบลาน เรื่อง กำพรว้าปลาแตก นำมาปริวรรตจึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ด้านสังคม มีวิถีชีวิต คนในสมัยก่อนของภาคอีสานจะมีวิถีชีวิตมีความผูกพันกับวัด เพราะว่าวัดจะเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านการดำรงชีวิต ศิลปะวิทยาการต่างๆจะเกิดที่วัด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนเป็นสถานที่ให้ความรู้ต่าง ๆ แก่คนในชุมชน ในการเรียนรู้จึงมีการใช้อักษรธรรมเป็นสื่อให้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตต่างๆ การเรียนรู้อักษรธรรมของคนภาคอีสานจึงถือว่าเป็นปกติของคนอีสาน อักษรธรรมส่วนใหญ่จะใช้จารึกหลักธรรมคำสอนต่างๆ ตลอดจนจารึกเกี่ยวกับวิถีชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ตำรายา นิทานพื้นบ้าน จนกระทั่งเริ่มลดความนิยมลงในสมัย ร. ๕ ที่มีระบบการศึกษาจากส่วนกลางเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ และเลิกใช้อย่างสมบูรณ์ในสมัย ร. ๖ เมื่อมี พรบ.ประถมศึกษา พ.ศ.๒๔๖๔^๑

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ได้มีการสืบสานใช้คัมภีร์อักษรธรรมใบลานขึ้นเทศเป็นประจำปีที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความสุข เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรม

^๑ พระครูภาวนาธรรมวิสุทธิ (ว.) เจ้าอาวาสวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ, สัมภาษณ์, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

ที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และ การระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญต่อการสืบต่อไป

๓. ด้านเศรษฐกิจ คือ ด้านอาชีพ ด้วยวิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมาจากรรณกรรมทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมาโดยแบ่งประเภทอาชีพเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนดังนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้ อาชีพเกษตรกร จะมีการนำผลผลิตทางการเกษตรโดยพืชพันธุ์หลายมีการปลูกสืบทอดกันมาและพัฒนาเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยโบราณเกิดธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน สร้างความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองอันนำไปสู่สภาพชีวิตที่ดีของชุมชนที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าที่นำทรัพยากรในท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ สร้างความเป็นเอกลักษณ์จุดเด่น และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์เพื่อนำเสนอแก่ลูกค้าและการตอบสนองต่อลูกค้าได้เร็วกว่าคู่แข่งในภาวการณ์ปัจจุบันปลาร้า หรือ ปลาแดก เป็นอาหารหลักสำคัญของชาวอีสานและทั่วทุกภาคของประเทศ ไทย นับเป็นภูมิปัญญาการถนอมอาหารของชาวอีสาน มีคำกล่าวว่า “ปลาร้าไทยคือ ภูมิปัญญาโลก” เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ปลาร้าได้ทำหน้าที่รักษาความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานมาเป็นเวลานานกล่าวคือ การมีปลาร้าไว้รับประทานตลอดปีหมายถึง ความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวอีสานที่ส่งผลมาจากวรรณกรรมปลาแดกปลาหมอเนื่องจากสามารถนำมาเป็นอาหารได้โดยตรง เช่นการรับประทานกับข้าวเหนียว หรือนำปลาร้าไปเป็นส่วนประกอบของอาหารต่างๆ เช่น สับปลาร้าให้ละเอียดใส่เครื่องปรุง หอม ตะไคร้พริก มะนาว ใบมะกรูด หรือนำปลาร้าไปปรุงรสในอาหารต่าง ๆ เพื่อทำให้รสชาติอาหารอร่อยขึ้น นอกจากการบริโภคภายในครอบครัวแล้ว ปลาร้ายังเป็นของฝากให้กับญาติพี่น้องอีกด้วยด้วยเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมและมีการแข่งขันสูงขึ้นระบบเศรษฐกิจและการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองของชาวอีสานจึงเปลี่ยนไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อการค้า ในระยะหลังมีการผลิตปลาร้าเพื่อการจำหน่าย ผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่เคยผลิตปลาร้าเพื่อบริโภคในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปซื้อปลาร้ารับประทานมากขึ้น รวมทั้งผู้ผลิตปลาร้าเริ่มพัฒนาสูตรการผลิตปลาร้าจนเป็นที่นิยมของตลาดทำให้ในปัจจุบัน

๔. ด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านประกอบด้วยวิถีคิดและมองปัญหาของชาวบ้านโดยชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งมีส่วนร่วมของสมาชิกและการได้รับประโยชน์ของชุมชนชุมชนบางประเภทที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมกำลังจะหายไปเพราะไม่สามารถดำรงอยู่เพื่อดำเนินงานวิถีสังคมบริโภคนิยมที่เน้นกำไรทางการค้าได้ภาครัฐที่เกี่ยวข้องควร

ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปลาร้าเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างรายได้สร้างอาชีพให้คนในท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตติดริมน้ำโขง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาน้ำโขงที่อุดมสมบูรณ์รวมถึงสร้างความภูมิใจในชุมชนและร่วมกันรักษาภูมิปัญญาการผลิตปลาร้า อันจะสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนต่อไป และ

๕. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นได้ว่าในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันทั้งทางตรงและทางอ้อม และสะสมสืบทอดต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหา เพื่อการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมทั้งนี้ภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในลักษณะนามธรรม เช่นโลกทัศน์ปรัชญาต่างๆ หรือลักษณะรูปธรรม เช่นงานอาชีพ ศิลปกรรมต่างๆ โดยภูมิปัญญาจะสะท้อนความสัมพันธ์ ๓ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตได้แก่ ความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องย้อนกลับไปสู่อดีต แต่หมายถึง การก้าวไปข้างหน้าด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิมในลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด ดังนั้น การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้รวมทั้งศึกษาสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเหตุผลของปัจจัยต่างๆรวมถึงการสืบทอดและการเรียนรู้โดยการศึกษาควรมีบทบาทในการจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจง่ายขึ้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

๔) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณจังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๔ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๑ ชุมชนและจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย จำนวน ๔ จังหวัด และจัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้

๔.๔.๑ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มี จำนวน ๕ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองพะเยา จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ้าสูเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ้าเมืองพะเยา จังหวัดเลย

ผลการศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พบว่า

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ คือ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำหาคาธิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บั้วระพัน บันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาขำรุด หนูกัต อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูกไม่สมบูรณ์ ปราชิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำโจรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพทมนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนัปชาติ บันทึกด้วยอักษรขอม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพพาน บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ปิยาวินเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มลิณปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เณณนีปายุมัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก หน้าผากไกลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก เสียวสวาสต์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก สิกขา บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔ ผูก พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก คัทนาม(คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๗ ผูก มุลนิพพานคชนามอักษรไทน้อยจำนวน ๑๐ ผูก มุลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก มุลนิพพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศรีชากุมาร คชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก นิพพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทน้อย จำนวน ๓ ผูก พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผูก พระเวสสันดร (ลำเอิน) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก เจตนาเภทต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก การะเกด (กาฬเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก นางผมหมอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก เมตไตรย

สูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศัพทมหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก และ สังขมธาดุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผูก

๒.จังหวัดอุบลราชธานี สำนวณชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ มูลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผูก พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก นกจกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผูก นางผมหมอบ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก อุณสหัสสวิชัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก พระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ธรรมดา สอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ลำมหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก เสียว สวาสดี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก นางผมหมอบ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ขุนทิกขุน เทือง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก คชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก มาลัยหมื่น มาลัย แสนบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก สังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ภาพเกษบันทึก ด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก พญาคันคาก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก ลำพื่นเวียงจันทน์บันทึก ด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผูก อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผูก อุบาทว์ บันทึกด้วย อักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก ยอดมูข บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษร ธรรม จำนวน ๑ ผูก มูลนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก สวดมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก ท้าวกำกาดำ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก แทนน้ำนมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก และปณิกะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผูก รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผูก

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้น จำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปณิกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

๒) ผลกระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม แม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำ โขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนก ทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดย ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕

รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้

๑. การสืบค้นประวัติ
๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล
๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน
๓. จัดโครงสร้างองค์กร
๔. การบริหารงบประมาณ
๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้

๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล	๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน
๓. การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมาอนุรักษ์	๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์
๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์	๖. การทำความสะอาดคัมภีร์
๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์	๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์
๙. การบันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล	๑๐. การห่อฉมับ
๑๑. การติดรหัสคัมภีร์	๑๒. การเก็บคัมภีร์
๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี	

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย
๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้

๑. ปรัชญา
๒. ปฏิบัติ
๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้
๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ
๓. การจัดระบบองค์ความรู้
๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม
๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้
๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

๑. เผยแพร่ประจำที่
๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสวาด) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่า มีกฏุมพีชาวผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อ ศรีเฉลียว และคนที่สองชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ใ้ดออบรมสั่งสอนลูกทั้ง

สองให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเด้าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวรุมจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวรุมเลยตกถูกดินตาย นกกระเด้าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่าความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตน กลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ย่อมไม่หวนในโลภธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ย่อมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติดุ และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤดีดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กลุ่มพิกิตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภามาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาดูระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบ่อไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไวยฟัง นางศรีไวยจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม่มีที่ค่า เช่น ไม้จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้นนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไวยแล้วทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไวยให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สินนายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสอนตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเฝ้าทูลพ่อตาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชากุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินใจดีความเป็นธรรม และไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดี ได้ส่งผลกระทบต่อ ด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ขรวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วไป; คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เผื่อแผ่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑. วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสี้ยวสวาสดีอัคมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารีจริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ที่มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ ณั้ อย่งเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ

ช่วยเหลือสังคมอย่าได้อย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงงาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิดไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงงานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะหลังมา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงงานประจำจุด และ โรงงานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาหาร อาหาร คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทย เรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียสละ ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กลุ่มพิกก็ตายไปหลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา

ไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสต์จึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสต์ถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสต์ถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสต์ถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสต์ จึงคิดว่าเสียวสวาสต์เป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสต์เป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีโวลูกสาวฟัง นางศรีโวลจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ นายสำเภาทราบว่ายเสียวสวาสต์เป็นคนมีปัญญาจึงยกนางศรีโวลให้เสียวสวาสต์ จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับก็จับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองต่อกัน เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสต์ได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่องความโหดร้ายของพระราชารู้เท่า นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสต์เป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสต์ล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความสุข เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสียวสวาสต์ มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสต์เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิด

เป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของ ประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจาก เมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่าน สถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมานั้น มีหินหรือป ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือป? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เรา ผ่านมานั้น มีไม้ป? (ไม้จันทน์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านนั้น มีเจ้าครองนครป? (พระราชทรง ทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ฝักรักษา ป? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะ นางศรีโวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งเสริมคนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่ม รื่นเป็นธรรมชาติ สรุปลั้วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษา สิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชน ตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสียว สวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็น เครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้ อย่างลงตัว

๕) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม แม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ด้านสังคม

๑. วิถีชีวิตการให้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม

๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ

ด้านเศรษฐกิจ

๑. อาชีพ

๑.๑ เกษตรกร

๑.๒ อาชีพช่าง

๑.๓ ค้าขาย

๑.๔ มัคทายก

๑.๕ จัดงาน

๑.๖ การแสดง

๑.๗ ออกแบบ

๑.๘ โฆษกพิธีการ

๑.๙ ครู

๒. การท่องเที่ยว

๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี

๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน

๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๖) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วม

ลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดย มีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของ วรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัด บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัด อุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการ อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ทางผู้บริหารคณะสงฆ์ไทย ควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของ วัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่ม แม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีมีการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่ หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกธรรม สำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละ

วัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง

๒) ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ไบลานสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ไบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

๑.๑ หนังสือ :

กรมการพัฒนาชุมชน. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

กรมศิลปากร. ทุนทางวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ: ไทยเลิศการพิมพ์, ๒๕๖๐.

กรรณิรมย์ จารุสวัสดิ์. การจัดการหนังสือหายากในห้องสมุด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.

กฤษณพร สอนแสน. อักษรขอม/ใบลาน/การศึกษาเปรียบเทียบ, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

กษิธิษ มาภมาย. การจัดการทางวัฒนธรรมในชุมชน, กรุงเทพฯ: นิวไทยมิตรการพิมพ์, ๒๕๖๐.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์. เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๗.

กอบกุล ราชะนาคร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน, กรุงเทพมหานคร : สมาคมทอatikแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา, ๒๕๕๙.

กาญจนา อินทร์สุข. การพัฒนาสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๕๘.

เกษม ศรีมา. การมีส่วนร่วมของชุมชน, กรุงเทพฯ: สยามปรินการพิมพ์, ๒๕๕๘.

เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙.

โกศล บุญมาก. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร: สุดาการพิมพ์, ๒๕๕๙.

คณะกรรมการการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑, การเรียนรู้ : ชุมทรัพย์ในตน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.

โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗.

จิตจำนง กิติกริตติ. การพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๖๐.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา, (เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน), กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.

จินตนา สุขจันนัท์. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน, เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

จิราภรณ์ ศรีคำ. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียน
วชิรวิทย์ ระดับประถมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗.

เจษฎา อินคำ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จาก
ข้อมูลเอกสารโบราณ, เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน} กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุขุมและบุตร จำกัด, ๒๕๖๐.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่, ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา
มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๖๐.

ณรงค์ศักดิ์ ราชะรินทร์. เอกสารโบราณ: การอนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์และ เอกสารสำคัญเอกลักษณ์ทาง
ภาษาและการฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น, มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณ ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๖๐.

ดอกรัก พักศรี. คู่มือการปฏิบัติงานประจำวันข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตก, สำนักพิมพ์มติชน
, ๒๕๖๐.

เต็มศักดิ์ คณวณิช. เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
พระนคร, ๒๕๕๗.

ถวิลวดี บุรีกุล. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘.

_____. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ, กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙.
ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐.

ทิตนา แหมมณี. การสอนจิตวิทยาการเรียนรู้ เรื่องศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการ
เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๐.

_____. ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, กรุงเทพฯ
: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นรากร เนตรกัน. หลักการจัดการวัฒนธรรม, คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น
, ๒๕๖๐.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง.
พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๕๙.

นิรุตต สมจิตร. ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗.

- _____ . การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท , กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภะ, ๒๕๕๗.
- บุญเลิศ เสนานนท์. **คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย**, กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙.
- ปกรณ์ สุวรรณประภา. **วิทยาการกระบวนการภาคสนาม**, สถาบันพัฒนาสืงเกอฮินโดจีน สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙
- ประเวศ วะสี. **ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒**, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๖๐.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐.
- พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนอาชีพไทย - ธรรมอาชีพไทย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิถีธรรม, ๒๕๕๖.
- พิษณุ เข้มพิลา และกฤษฎา ศรีธรรมมา. **การศึกษาลวดลายผ้าทอคัมภีร์โบราณ**, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. **กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่**, สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **พิธีกรรมในชีวิตประจำวันจากเอกสารโบราณล้านนา**, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏ. **หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต กลุ่มวิชาชีพครู (ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗)**, ลำปาง: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๗.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒**, กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๖.
- รังสรรค์ ไกรลาส. **สร้างมูลค่าทุนทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๕๕. และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- วลีรัตน์ มั่นทราษ. **วัฒนธรรมโบราณ**, มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี, ๒๕๖๐.
- วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.)**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘.
- วิชัย กุลชาบาล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โบราณในชลบุรี**, ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐
- กระทรวงศึกษาธิการ. **ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ, เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี**, สาขาครูศาสตร์และสาขาศึกษาศาสตร์ (หลักสูตรห้าปี), ๒๕๕๖.

ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา, ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๐

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙.

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น, ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอูทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘.

_____. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๐.

_____. เครือข่ายของการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.

สมชัย พิกสุวรรณ. บรรณนิทัศน์เอกสารโบราณ, นครราชสีมา: สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๖๐.

สมชาย นิลอาทิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย.

มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕.

สมชาย ลำดวน. วัฒนธรรมใบลาน, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท. เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘.

สมศักดิ์ บุญสืบ. ความหมายวัฒนธรรม, เอกสารการสอนชุดวิชาวัฒนธรรมสากล. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีการพัฒนาลังคม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๖๐.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ : ไทยอูทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. การอนุรักษ์เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.

สุทิน การ์้อง. แนวทางการสอนแบบสร้างสรค์ความรู้, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.

สุเทพ อ่วมเจริญ. การพัฒนาหลักสูตร : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๖, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.

_____. การเรียนการสอน : การออกแบบวัดกรรมและเทคโนโลยี, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย, กรุงเทพฯ: มหาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, ๒๕๕๙.

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณ และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ, เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบัน ภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์. มาตลังกา, เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

อัชรา เอ็บสุขสิริ. เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู, กรุงเทพฯ : สุรางค์ โคว์ตระกูล. จิตวิทยาการศึกษา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

อัมพร สุขยิ่ง. มนุษย์กับการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร: ไทยอูตสาหการพิมพ์, ๒๕๕๙.

อาทิตยา สุขเลิศ. ทนุวัฒนธรรมมีชีวิต, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๗.

อานันท์ กาญจนพันธ์. วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์, โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๕๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่). พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๕๖.

๑.๒ วารสาร :

กชพร ศรีพรรณ. CMUL Digital Heritage Collection: จากเอกสารมรดกสู่สารสนเทศดิจิทัล. PULINET Journal, ๑(๒ May-August), ๒๕๕๗.

ไข่มุก ทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๖๐.

ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรมและยุวี ผลพันธ์. แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษาครู: การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์, วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ปีที่ ๙, ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ (พฤษภาคม-สิงหาคม) , ๒๕๕๙.

ณรงค์ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสภา, ๒๕๕๙.

สวาท เหล่าอุด และสุรสิทธิ์ ไทรัตน์. (ม.ป.ป.). การลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือโบราณ. วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.

สินีนากู สมบูรณ์อเนก. การดิจิทัลเอกสารโบราณของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรณีศึกษาคัมภีร์โบราณ, วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.

สทวัฒน์ แน่นหนา. การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม. กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ๙ สิ่งควรรู้กับมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม วัฒนธรรม, (ต.ค. - ธ.ค.๕๕), ๒๕๕๕.

สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. **ฐานข้อมูล TEL : การจัดทำฐานข้อมูลตามมาตรฐานสากล**
 สุเทพ อ่วมเจริญ, **SU Model : การประยุกต์การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้**, วารสารวิชาการ
 Veridian E-Journal ปีที่ ๗, ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ (กันยายน-ธันวาคม) ,
 ๒๕๕๗.

๑.๓ วิทยานิพนธ์ :

- บานเย็น ภัทรเกียรติเจริญ. **การวิเคราะห์และจัดระบบความรู้ที่อยู่ในเอกสารโบราณ, วิทยานิพนธ์ปริญญา**
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น, ๒๕๖๐.
- ประพันธ์ สร้อยเพชร. **การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์**
โรงเรียนตำบลแซ่ข้าง อำเภอสนักแพ่ง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. **การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์**
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.
- พีระ พรนวม. **ศรัทธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการ**
ประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
การวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- ทรายทอง อุ่นนันทาศ และ คณะ. **การใช้และปัญหาการใช้บริการเอกสารโบราณในสำนักหอสมุด**
แห่งชาติ, รายงานการวิจัย. สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรี
นครินทร์วิโรฒ, ๒๕๖๑.
- นิศาชล จำนงค์. **การพัฒนาเค้าร่างเมทาตาสำหรับการจัดการเอกสารโบราณที่อยู่ในรูปดิจิทัล ที่**
พัฒนาขึ้นเป็นโครงสร้างมาตรฐานของข้อมูลที่ใช้ในการจัดการเอกสารโบราณที่จัดเก็บใน
รูปดิจิทัล, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , ๒๕๕๓.ใน งานสัมมนาวิชาการ เรื่อง เอกสาร
โบราณในโลกยุคปัจจุบัน : งานด้านการอนุรักษ์และความท้าทายในเชิงเทคนิค วันที่ ๑๔-๑๕
กรกฎาคม ๒๕๕๙ ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๐.

๑.๔ สื่อวีดิทัศน์/อินเทอร์เน็ต :

คัมภีร์โบราณถูกทำลายไปสร้างพระ โดย ไทยรัฐฉบับพิมพ์ ๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา
<https://www.thairath.co.th/content/๕๒๑๕๐๖> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

๑.๕ รายงานการวิจัย :

เฉลียว บุรีภักดิ์ และคณะ . ชุมชนวิชาการวิจัยชุมชน ชุมชนการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๙.

พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เฟื่องผล). การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบวรศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

พระมหาสุทนต์ อาภาภโร (อบอู่), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

พระมหาอภิชาติ ธมมาภินันโท (จันทาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสายบุรี จังหวัดกาฬสินธุ์, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑.

พระราชเชมามา รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาโดยปราชญ์ท้องถิ่น, รายงานวิจัย เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๖.

๒. ภาษาอังกฤษ:

๒.๒ Secondary Sources:

- Abhakorn, Rujaya. **Lu Rediscovered In Phaasaa lae phaasaasart.** Journal of language and linguistics, 2016.
- Agrandoff, R. **Managing within Networks: Add value to Public Organization.** WashingtonD.C.:Georgetown University Press, 2017.
- Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, **management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka.** Journal of Librarianship & Information Management, 2016.
- Alitinay, Levent and Paraskevas, Alexandros, **Planning Research in Hospitality and Tourism.** Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016.
- Biggs, J. Teaching for quality learning at university. 2nd ed. SRHE. Buckingham. Bissonnette J.D., and Caprino K. (2014). **A Call to Action Research : Action Research as an Effective Profesional Development model.** Mid-Atlentic Education Review, 2014.
- Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction.** Netherlands : Mouton & Co, 2015.
- Bourdieu, P. The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital** New York: Greenwood Press., 2016.
- Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London : Social Development Division Department for International Development, 2015.
- Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. **Rural Development Participation: Concept and Measure For Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies.** New York: Cornell University Press, 2015.
- Devika & Vijayakumar. **Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

- Dick, W., Carey L., and others. **The Systematic Design of Instruction**. 6th ed. Boston: Pearson, 2015.
- Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option**. Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016.
- Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. Towards the Global Knowledge and Information Society. **Development and Cooperation (D+C)**. No.4/1999, July/August, 2017.
- Griswold, W. Cultures and Societies in a Changing World. **Thousand Oaks: Pine Forge Press**. Keawtep, K. & , 2016.
- Hundius, H. & Wharton, D. **Digital Library of Lao Manuscripts**. Journal of Lao Studies., 2016.
- ICOMOS Australia. The Burra Charter: **The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance**. Australia: ICOMOS, 2016.
- ICOMOS. Cultural Tourism Charter: **Principle and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance**, 2016.
- Jarusawat,Piyapat. An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northern Thailand. **Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England**, 2017.
- Kafai, Y., and Resnick, M. (Eds.) **Constructionism in practice: Designing, thinking And learning in a digital world**. Mahwah, NJ:, 2016.
- Koufman, F. H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities. **Agricultural Experiment Station Bulletins**, 2015.
- Lawrence Erlbaum. Papert, S. **An Introduction To The 5th Anniversary Collection**. In Harel, I. (Ed.). Constructionist Learning: A 5th Anniversary Collection Of Papers. Cambridge, MA: MIT Media Laboratory , 2014.
- Mathews, David. **Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life**. Kettering Foundation. April 1996. Memio, 2014.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้บริหาร)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

- ๒.๑ องค์กรมี นโยบาย ในการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์อย่างไร
- ๒.๒ องค์กรมีโครงสร้าง และ แผนงาน ในการดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างไร
- ๒.๓ แหล่งที่มางบประมาณในการบริหารองค์การด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน มาจากแหล่งใดบ้าง และ มีการบริหารจัดการงบประมาณในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นอย่างไร
- ๒.๔ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

- ๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด
- ๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

- ๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร
- ๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ปฏิบัติการ)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๒.๑ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ใช้ประโยชน์)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณที่ยั่งยืน ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณ

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

๖.๒ แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น รายวิชาระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ รายวิชาเศรษฐศาสตร์, รายวิชามนุษย์กับสังคม, รายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น เป็นต้น ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้พิการ เช่น กรมพัฒนาชุมชน, หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตำบล การท่องเที่ยวและกีฬา วัฒนธรรมจังหวัด กรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา และหอการค้าจังหวัด พื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ
- สามารถนำผลการศึกษาไปคิดวิเคราะห์ร่วมกับพระสงฆ์, นักวิชาการการท่องเที่ยว, กลุ่มคณะหอการค้าจังหวัด กรมวัฒนธรรมจังหวัด, นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา, นักวิชาการด้านการพัฒนาในท้องถิ่น โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี องค์การชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี

๒. กิจกรรมด้านส่งเสริมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

- สามารถพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
- สามารถนำผลการศึกษาไปช่วยเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักการพัฒนานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- สามารถนำข้อมูลที่พบไปเผยแพร่ให้กับองค์กรชุมชนในจังหวัดอื่น ๆ ที่สนใจ เป็นแนวทางการสร้างนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- ได้มีการพัฒนาทักษะในใช้กระบวนการวิจัยให้กับทีมวิจัย และนิสิตปริญญาตรี –โท-เอก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
- มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์แนวทางการสร้างพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

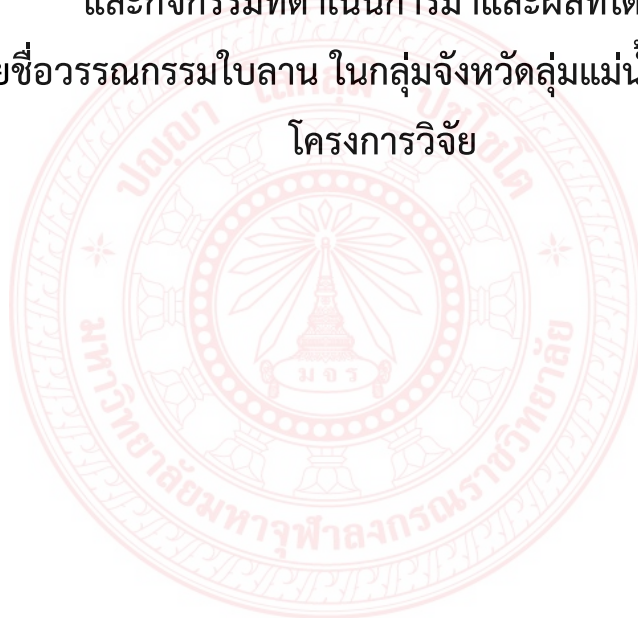
- การศึกษาไปช่วยเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักการพัฒนานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจ
วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างจะเป็น วัด สถานศึกษา หน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับ

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของ
โครงการวิจัย

ผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการวิจัย

ผลที่ได้รับ	บรรลु	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูล ปฐมภูมิ/หุติย ภูมิจากกลุ่ม ตัวอย่าง และ กลุ่มเป้าหมาย	การเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เข้า ด้วยกัน ทำให้การใช้ประโยชน์จาก รายงานการวิจัยความเป็นมา สำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ให้สามารถใช้ข้อมูลร่วมกันระหว่าง กันได้	ข้อที่ ๑ – ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพแหล่งความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันใน ปัจจุบัน
๒. การสำรวจ พื้นที่เป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่ม น้ำโขง และประโยชน์ของ วรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน	ข้อที่ ๑ – ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพแหล่งความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันใน ปัจจุบัน
๓. การเก็บ ข้อมูลด้วย แบบสอบถาม กับกลุ่มตัวอย่าง	ทราบถึงคุณภาพความเป็นมา สำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่ม น้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน สร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชน ต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ – ๔	วิเคราะห์ศึกษาแนวแหล่งความ เป็นมาองค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยระ บวน การจัดทำองค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยและ นำผลสัมฤทธิ์ไปเป็นแนวทางการ พัฒนากระบวนการจัดทำ องค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชน สร้างสรรค์ในสังคมไทย

ผลที่ได้รับ	บรรลุ	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๔. การเก็บ ข้อมูลด้วยการ สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับ คุณภาพแหล่งความเป็นมา องค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชน สร้างสรรค์ในสังคมไทย กระบวนการจัดทำองค์ประกอบ และตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ใน สังคมไทย และนำผลสัมฤทธิ์ไปเป็น แนวทางการพัฒนากระบวนการ จัดทำองค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย	ข้อที่ ๑ – ๓	ทำให้วิเคราะห์ความคิดเห็นของ กลุ่มเป้าหมายซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การ บริหารส่วนตำบล ผู้ประกอบการ ธุรกิจการท่องเที่ยว และ นักท่องเที่ยวทั้งไทยและ ต่างประเทศ
๕. รายงานฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่ สามารถตอบวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยทั้ง ๔ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมกลุ่ม น้ำโขง ๒. เพื่อศึกษาปรัวรรตเนื้อหา วรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของ วรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน ๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้าน ชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำ โขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ – ๔	ได้รายงานที่มีคุณค่าสามารถตอบ วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้ องค์กรชุมชน และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง และเพื่อเสนอการ วิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

(แพร่ พะเยา เชียงราย น่าน และ เลย)

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดแพร่

ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ รวมจำนวน ๖๐๐ เรื่อง (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิวาตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	กัณฐกนิเวศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	กัณฐกนิเวศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จามเทวีวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	ฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ฎีกามูลปัญญาสมมตินิคาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ฎีกาวิเนยวินิจนัย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ฎีกาสัททาเภท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ชีษนิคาย (พรหมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	ตติยะสังคิตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	ติลลิกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	ตุวณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	ทวาสนนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	ทสนนิบาตอังคตตรนิคาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	ทักษิณวิภังคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	ทิพพนมน์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	ธัมมจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	ธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	ธัมมสังคินิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	ธัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	นามสัพพ อตถกถาหมาวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๗.	นามศัพท์จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	นามศัพท์มหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	นิทานพุทธัสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	นิสยคันธนาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	นิสยฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	นิสยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	นิสยธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	นิสยปาฎิยวคค์พินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	นิสยปุพพฎีกาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	นิสยมหาวคค์พินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	นิสยมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	นิสยมาติกาสติปฏฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	นิสยมิลลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	นิสยวินิจไฉยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	นิสยวิสุทธีมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	นิสยสีลขันธวคค์พินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	นิสยสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	นิสยอรรถกถापुคคलบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลอุณณาทิกกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลี กพยสารวิลาสิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลี วัตถทานกถานิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลี อรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลีกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลีกวิคณดาภรณ์ฎีกาทุตโตทพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลีกังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๗.	บาลีกัจจนวาทถการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลีกัจจนวาทถดัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลีกัจจนวาทถสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลีกานคณณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลีกานคณนากาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลีกานธัมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลีกานอภิธัมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลีการกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลีคฤหัตถ์ที่ปนิมหาคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีจักกวาฬที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	บาลีจามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีจิตคณฐีที่ปนีอถกถาสารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีจุฬคณฐีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีฉกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีชินาลังกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีฎีกา พยสารทั้งตวา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีฎีกากังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีฎีกากัจจนนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีฎีกากัจจนนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีฎีกานิตติปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีฎีกาปรมัตถวินิจเอย	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	บาลีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	บาลีฎีกาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	บาลีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	บาลีฎีกามุตตกวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	บาลีฎีการิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	บาลีฎีกาวัชชีรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๗.	บาลีฎีกาวิทศมุกขมันฑะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	บาลีฎีกาวิมังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	บาลีฎีกาสัททัตตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิจารณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	บาลีฎีกาสัมเพยงมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	บาลีฎีกาสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	บาลีฎีกาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	บาลีฎีกาอภิธัมมอรรถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีฎีกาอภิธานัปปีปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	บาลีฎีกาอภิธานัปปีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีฎีกาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีฎีกามหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีฎีกาสหายตนวคค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีฎีกาสันทาพินธุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีตัทธิตกัปป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีตักกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	บาลีทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีทสสิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีทีปนิมहाเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีทุกกติกกปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีทุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๑๗.	บาลีทุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	บาลีชาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีชาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีชาตุวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีนราชาตุวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีนวนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีนวนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีนัตถปภาสนา ฎีกาที่ชนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีนถอภิมมวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีเนตติวิภาวนาปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีปฐมมาโลย ทุติยามาโลย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีปรมัตถวินิจโย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีปรมัตถวิภูสี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีปรางสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีปัญจกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีปัญณสมัชฌิมปนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	บาลีปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๗.	บาลีปาฏิยัคคที่ชนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีปุคคัลปญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	บาลีพระสมุห์ธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีภารตารัฐะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีมณีปทีป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีมณีสารมัญจุสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีมธุรสพาหิณี	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๔๗.	บาลีมนรทพฐณิอิตตถกถาจากกนิบาตอังคตตะนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีมหาภูิกาทหลวง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	บาลีมหานิเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีมหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีมหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีมหาปฐฐานปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีมหาวคคฑีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีมุขมัตตทีปนิการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีมุขมัตตทีปนีฎีกาอาชยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีมุขมัตตทีปนีตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีมุขมัตตทีปนีนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีมุขมัตตทีปนีสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีมุขมัตตทีปนีฎีกากิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีมูลฎีกาปุคคลปัญญาตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	บาลีมูลฎีกาสูตร บาลีพระสัทสัง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	บาลียมกปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	บาลียมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	บาลีโยชนยปุคคลปัญญาตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๐.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๑.	บาลีโยชนาขุททกสิขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๒.	บาลีโยชนาจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๓.	บาลีโยชนาธาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๔.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๕.	บาลีโยชนาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๖.	บาลีโยชนาปาฐ วิโนยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๗๗.	บาลีโยชนาบุคคลปัญญาตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๘.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๙.	บาลีโยชนาทุตโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๐.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๑.	บาลีโยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๒.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๓.	บาลีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๔.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๕.	บาลีโยชนาอัตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๖.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๗.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๘.	บาลีลีนัตถปกาสนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๙.	บาลีลีนัตถปกาสนา ฎีกามัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๐.	บาลีลีนัตถปกาสนาฎีกาทีฆนิกายมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๑.	บาลีลีนัตถอภิมมวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๒.	บาลีโลกปัญญาตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๓.	บาลีโลกสันฐานารตนคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๔.	บาลีวชิรโพธิฎีกาสมันตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๕.	บาลีวชิรโพธิมหมัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๖.	บาลีวชิรโพธิสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๗.	บาลีวงสมาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๘.	บาลีวชิรโพธิฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๙.	บาลีวชิรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๐.	บาลีวินยวินยวินจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๑.	บาลีวินยวินจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๒.	บาลีวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๓.	บาลีวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๔.	บาลีวิมตวิโนทนีจุลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๕.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๖.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐๗.	บาลีวิสุทธิมรรค	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	บาลีวุดติพยาชา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๙.	บาลีเวมตติปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	บาลีเวมตติสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	บาลีเวมตติมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	บาลีสถาอวัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	บาลีสถูปวังสปฏิฐาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	บาลีสถูปวังสสังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	บาลีสสมเพียง	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	บาลีสมนตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	บาลีสสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	บาลีสพายตนวัคค สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	บาลีสักกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	บาลีสักกการิมาส มหาเวสสันดร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	บาลีสัตตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	บาลีสัททวิธานลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	บาลีสัททตถกถาจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๕.	บาลีสัททาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๖.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๗.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๘.	บาลีสัททาวาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๙.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๐.	บาลีสัททาวิสเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๑.	บาลีสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๒.	บาลีสัพพธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๓.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๔.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๕.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๖.	บาลีสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๓๗.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา – สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๘.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๙.	บาลีสารัตถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๐.	บาลีสีลขันธวัคค์ทิมินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๑.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๒.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๓.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๔.	บาลีสุตตนิเทศทัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๕.	บาลีสุตตนิเทศทัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๖.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๗.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๘.	บาลีสุตตนิเทศสนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๙.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๐.	บาลีสุตตนิเทศอาขยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๑.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๒.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๓.	บาลีสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๔.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๕.	บาลีสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๖.	บาลีโสตัพพมาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๗.	บาลีอนุฎีกาธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๘.	บาลีอนุฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๙.	บาลีอนุฎีกาปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๐.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๑.	บาลีอนุฎีกาอนุตตกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๒.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๓.	บาลีอภิมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๔.	บาลีอภิมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๕.	บาลีอมตรสธาราฎีกาอนาคตวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๖.	บาลีอัฐธเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๖๗.	บาลีอรรถกถามูลปณณาสัมมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๘.	บาลีอรรถนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๙.	บาลีอรรถาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๐.	บาลีอรรถกถาปัญจกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๑.	บาลีอรรถกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๒.	บาลีอรรถกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๓.	บาลีอรรถกถาทุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๔.	บาลีอรรถกถาทุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๕.	บาลีอรรถกถาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๖.	บาลีอรรถกถาปุคคปิณญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๗.	บาลีอรรถกถาพุทธวิปาก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๘.	บาลีอรรถกถาหมาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๙.	บาลีอรรถกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๐.	บาลีอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๑.	บาลีอรรถกถาสฬายตนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๒.	บาลีอรรถกถาอรรถนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๓.	บาลีอรรถกถาอรรถนินบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๔.	บาลีอรรถกถาอุทานขุททกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๕.	บาลีอรรถกถาอุปริปิณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๖.	บาลีอรรถนินบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๗.	บาลีอรรถกถาวิคคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๘.	บาลีอรรถกถาสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๙.	บาลีอรรถกถาจุลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๐.	บาลีอรรถกถาฉนินบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๑.	บาลีอรรถกถานิทาน วัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๒.	บาลีอรรถกถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๓.	บาลีอรรถกถาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๔.	บาลีอรรถกถาหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๕.	บาลีอรรถกถาหมาวัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๖.	บาลีอรรถกถาสีลขันธวัคค ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๙๗.	บาลีอรรถาสูตรตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๘.	บาลีอรรถาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๙.	บาลีอัมพันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๐.	บาลีอาขยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๑.	บาลีอาฏานาฎยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๒.	บาลีอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๓.	บาลีอุททาหรณ์สัททาปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๔.	บาลีอุมมังคมโหสถ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๕.	บาลีเอกทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๖.	บาลีเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๗.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๘.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๙.	ปกิณณกวัคค์ ผูก ๒๑	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๐.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๑.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๒.	ปธานสูตร ผูก ๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๓.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๔.	ปรามาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๕.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๖.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๗.	ปัพพัชชาทีวินิจไฉยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๘.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๙.	ปุพพฐีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๐.	ปุราณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๑.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๒.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๓.	แปดหมื่นสี่พันขันธ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๔.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๕.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๖.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๒๗.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๘.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๐.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๑.	พุทธสมพาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๒.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๓.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๔.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๕.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๖.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๗.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๘.	มหาสติปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๙.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๐.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๑.	มหาสาริปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๒.	มหาอนันตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๓.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๔.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๕.	มั่งคณปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๖.	มั่งคณเภท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๗.	มั่งคณัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๘.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๙.	มัชฌิมปณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๐.	มัชฌิมปณาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๑.	มัมฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๒.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๓.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๔.	มูลกิกสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๕.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๖.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๕๗.	โยชนาภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๘.	โยชนาภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๙.	รณีนีตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๐.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๑.	วัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๒.	วินัยวินิจโย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๓.	วินิจโยจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๔.	วิโนยปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๕.	วิโนยสมันตะปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๖.	วิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๗.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๘.	วีนกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๙.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๐.	โวหารกุนาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๑.	โวหารจันทิมาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๒.	โวหารจุลวิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๓.	โวหารฎีกา อัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๔.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๕.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๖.	โวหารชีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๗.	โวหารตลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๘.	โวหารทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๙.	โวหารทักษิณวิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๐.	โวหารทัฬหณิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๑.	โวหารอัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๒.	โวหารอัมมจักก มัต ๓	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๓.	โวหารอัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๔.	โวหารนาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๕.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๖.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๘๗.	โวหารปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๘.	โวหารปารายณวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๙.	โวหารพากลเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๐.	โวหารพุทฺธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๑.	โวหารมหากัสสัปปนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๒.	โวหารมหาโมคคัลลานนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๓.	โวหารมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๔.	โวหารมหาวคค์วินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๕.	โวหารมหาวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๖.	โวหารมคค์ธัมม ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๗.	โวหารมังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๘.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๙.	โวหารมูลธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๐.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๑.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๒.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๓.	โวหารสัคคตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๔.	โวหารสุทธาโกชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๕.	โวหารอตุลละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๖.	โวหารอภิธัมมมาติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๗.	โวหารอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๘.	โวหารอภิธัมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๙.	โวหารอภิธัมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๐.	โวหารอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๑.	โวหารอุปกุตตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๒.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๓.	สติปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๔.	สธัมโมปาเยนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๕.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๖.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๑๗.	สรีสุโทธนนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๘.	สักกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๙.	สังคตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๐.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๑.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๒.	สัฏฐินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๓.	สัตตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๔.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๕.	สัทธโมมปายนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๖.	สัพพ สมนตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๗.	สัพพ สมนตาสังฆาติเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๘.	สัพพทกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๙.	สัพพทักขวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๐.	สัพพทักขเวตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๑.	สัพพทักขทกสิกขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๒.	สัพพทศรูปเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๓.	สัพพทฎีกาภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๔.	สัพพทฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๕.	สัพพทธัมมจักร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๖.	สัพพทปฐม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๗.	สัพพทปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๘.	สัพพทปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๙.	สัพพทปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๐.	สัพพทปาทปุณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๑.	สัพพทปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๒.	สัพพทมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๓.	สัพพทมหาวัคคชีมณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๔.	สัพพทมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๕.	สัพพทยมกปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๖.	สัพพทยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๔๗.	สัพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๘.	สัพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๙.	สัพทอิตถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๐.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๔๕๑.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๔๕๒.	อานิสง อาบน้ำธาตุและพระเจ้า ผูก ๒	อานิสงส์
๔๕๓.	อานิสงเข้าบิณฑบาต	อานิสงส์
๔๕๔.	อานิสงเข้าวัดสลา	อานิสงส์
๔๕๕.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๔๕๖.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริขาร	อานิสงส์
๔๕๗.	กุสสราช	ชาดก
๔๕๘.	คัทธณกุมาร	ชาดก
๔๕๙.	คาถาพัน	ชาดก
๔๖๐.	จัดดาฬีสนิบาต	ชาดก
๔๖๑.	จันทสุริยา	ชาดก
๔๖๒.	ชนกะ	ชาดก
๔๖๓.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๔๖๔.	ชีวหาลินคำ	ชาดก
๔๖๕.	ติกกนิบาต	ชาดก
๔๖๖.	ดิณณะปาลชาดก	ชาดก
๔๖๗.	เตมียะ	ชาดก
๔๖๘.	เตรสนิบาต	ชาดก
๔๖๙.	เตรสนิบาต	ชาดก
๔๗๐.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๔๗๑.	ทูกกนิบาต	ชาดก
๔๗๒.	นารทะ	ชาดก
๔๗๓.	นัไสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๔๗๔.	นัไสยมธุรสชมพู	ชาดก
๔๗๕.	นัไสยโลกไฉน	ชาดก
๔๗๖.	นัไสยห้าสิบชาติ	ชาดก

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๗๗.	นิสสัยหาลิขิต มัตถ์	ชาดก
๔๗๘.	นิสสัยเอกนิบาต	ชาดก
๔๗๙.	เนมิราช	ชาดก
๔๘๐.	ปภินณกนิบาต	ชาดก
๔๘๑.	ปฐมมาโลย	ชาดก
๔๘๒.	ปฐมมกุมาร	ชาดก
๔๘๓.	ปฐมมะบัวหอม	ชาดก
๔๘๔.	ปัญญาสชาต	ชาดก
๔๘๕.	พรสังขยา	ชาดก
๔๘๖.	พระยาคลังคาก	ชาดก
๔๘๗.	พลสังขยา	ชาดก
๔๘๘.	มหาชาติ	ชาดก
๔๘๙.	มหาวงศ์แดงอ่อน	ชาดก
๔๙๐.	มหาเวสสันดรละ เชียงแสน	ชาดก
๔๙๑.	มโหสถ	ชาดก
๔๙๒.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๔๙๓.	วันณพราหมณ์	ชาดก
๔๙๔.	วิธูรบัณฑิต	ชาดก
๔๙๕.	วิสดีนิบาต	ชาดก
๔๙๖.	โวหารตักกนิบาต	ชาดก
๔๙๗.	โวหารเตรสนิบาต	ชาดก
๔๙๘.	วิสดีนิบาต	ชาดก
๔๙๙.	โลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๕๐๐.	โอวาทนุสาลินี	โอวาทคำสอน
๕๐๑.	โอวาทโลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๕๐๒.	สอนโลก	โอวาทคำสอน
๕๐๓.	โอวาทคำสอนภิกษุใหม่	โอวาทคำสอน
๕๐๔.	คำสอนในนอก	โอวาทคำสอน
๕๐๕.	คำสอนครอบแม่ น้ำ	โอวาทคำสอน
๕๐๖.	ตำนานคำสอน	โอวาทคำสอน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๐๗.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๕๐๘.	สีมาวินิจไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๕๐๙.	คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธรรมมานุธัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๐.	พุทธานุชา	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๑.	คาถาปาซ็อนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๒.	คำเหล่านคร้าวเวสสันตระ	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๓.	คำไหว้คุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๔.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๕.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๕๑๖.	โกสลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๕๑๗.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๕๑๘.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๕๑๙.	เจตนาเภทาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๕๒๐.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๕๒๑.	ท้าวหมาหยู - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๕๒๒.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๕๒๓.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๕๒๔.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๕๒๕.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป
๕๒๖.	ธัมมานิสังสกะธาบุญญานิธิกาตตตนาถา	ธรรมทั่วไป
๕๒๗.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๕๒๘.	นามศัพท์วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๕๒๙.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๕๓๐.	นิสสัยมธุรสลังกา	ธรรมทั่วไป
๕๓๑.	นิสสัยมูลตันเถยยะ	ธรรมทั่วไป
๕๓๒.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๕๓๓.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๕๓๔.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๕๓๕.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๕๓๖.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๓๗.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๕๓๘.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๕๓๙.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๕๔๐.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๕๔๑.	พุทธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๕๔๒.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๕๔๓.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๕๔๔.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๕๔๕.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๕๔๖.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๕๔๗.	วิสุทธิมรรค	ธรรมทั่วไป
๕๔๘.	โคณะบุตร	นิยายธรรม
๕๔๙.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๕๕๐.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายธรรม
๕๕๑.	นิสสัยมรุตสลังกา	นิยายธรรม
๕๕๒.	นิสสัยมูลตันเถยยะ	นิยายธรรม
๕๕๓.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นิยายธรรม
๕๕๔.	ปาเวณีหกประการ	นิยายธรรม
๕๕๕.	ปฐาทั้วทั้งสี่	นิยายธรรม
๕๕๖.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม
๕๕๗.	พระเจ้าออกบวด	นิยายธรรม
๕๕๘.	พระธาดเจ้าดอยทุง	นิยายธรรม
๕๕๙.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุงสือโยดธียา	นิยายธรรม
๕๖๐.	มรุตสลังกา	นิยายธรรม
๕๖๑.	มรุตสวาหิณี	นิยายธรรม
๕๖๒.	มหาธาตุเจ้า	นิยายธรรม
๕๖๓.	มหาวิบาก	นิยายธรรม
๕๖๔.	มันทนา	นิยายธรรม
๕๖๕.	ราชสาน	นิยายธรรม
๕๖๖.	ลักษณะเข้าปรีวาส	นิยายธรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๖๗.	วิชาชา	นิยายธรรม
๕๖๘.	โวหารมธุรสวาहिณี	นิยายธรรม
๕๖๙.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๕๗๐.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๕๗๑.	รามเหียร	นิยายพื้นบ้าน
๕๗๒.	ตำนานพระยามังราย	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๓.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๔.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๕.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๖.	ตำนานพระรามพระลัก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๗.	ตำนานพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๘.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๙.	ตำนานมหาชินธาตเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๐.	ตำนานมฤตดาเทวราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๑.	ตำนานเมืองชัยยะบุลีศรีเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๒.	ตำนานเมืองเชียงม่วน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๓.	ตำนานเมืองเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๔.	ตำนานเมืองใต้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๕.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๖.	ตำนานเมืองระแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๗.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๘.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๙.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๐.	ตำนานลธิธัมมราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๑.	อนาคตวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๒.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย
๕๙๓.	กฎหมายเมืองน่าน	กฎหมาย
๕๙๔.	คติโลกคติธัมม์	กฎหมาย
๕๙๕.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๕๙๖.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๙๗.	ภาพยนตร์ สู่รังกานงค์ และฉบับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๕๙๘.	ตำรายาเมืองแพร่	ตำรายา

*****หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา*****

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดพะเยา (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดหลวงราชสันตฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา รวมจำนวน ๒๔๑ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กังขาวิตรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทิปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จิตตาสีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุลลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ฎีกาธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ฎีกามูลปณณสมชฌมินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ทวาทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ทสนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ทักษิณวิภังคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	นามสัพพ์ อตถกถาหมาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	นามสัพพ์จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	นามสัพพ์ปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	นามสัพพ์ปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	นามสัพพ์มหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	นิทานพุทธธัสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	นิสสัยคันธนาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	นิสสัยฎีกาฉัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	นิสสัยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	นิสสัยฉัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	นิสสัยฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	นิสสัยฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	นิสสัยสูตรสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	นิสสัยอรรถกถาปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	บาลอุณณาทิกกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	บาลี กพยสารวิลาสินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	บาลี วัตถุทานกถา นิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	บาลี อรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	บาลีกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	บาลีกวิคณดาภรณ์ฎีกา วุตโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	บาลีกังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	บาลีกัจจนานาสสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	บาลีกัจจนานาอรรถการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	บาลีกัจจนานาอรรถดัตถิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลีกัจจนานาอรรถสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลีกานคณณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลีกามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลีกิตติคุณฐีทีปนีอรรถกถาสารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลีกุศลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลีกฎีกากุศลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	บาลีกฎีกาทีปนี สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลีกฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลีกฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๐.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปภรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลีฎีกาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลีฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลีฎีกามหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลีฎีกาสหายตนวิคค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	บาลีฎีกาสันหาพินธุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลีตัทธิตกัปป	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลีตักกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลีทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลีทสสิบชาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลีทีปนิมहाเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลีทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลีทุกกตีกกปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลีปาฎิยวิคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	บาลีมหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีมหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีมหาปฐฐานปภรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีมหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีมหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีมหาวิคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีสัททาจักกลักขณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๐.	บาลีสัททวาทจากลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	ปัพพัชชาทีวินิจไฉยยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	พุทธรูปาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	พุทธรังษี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	พุทธรังษะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	พุทธรสมพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	พุทธรูปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	พุทธรังษี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	มหาสติปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	มหาสารีปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	มหาอนันตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	มัมณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	สัจจนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	สัจตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	สัพพปรีวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	สัพพปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	สัพพปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	สัพพปาทปุณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	สัพพปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๑๐.	ศัพท์บุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	ศัพท์มหาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	อภิธัมมาสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	อสีตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	อโศกธัมมราชนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	อรรถกถาหมาวคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	อุณหสสวีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	อุปกเทสปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	เอตทัคค อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	เมตไตรยสูตร	บทสวดมนต์
๑๒๒.	ศัพท์สูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์
๑๒๓.	สูตรอุปปาตรสันติหลวง	บทสวดมนต์
๑๒๔.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๑๒๕.	อุณหสสวีย์ชัย	บทสวดมนต์
๑๒๖.	อานิสงทอดผ้าบังสุกุลเป็นทาน	อานิสงส์
๑๒๗.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริขาร	อานิสงส์
๑๒๘.	อานิสงบอกไฟ	อานิสงส์
๑๒๙.	อานิสงปีใหม่	อานิสงส์
๑๓๐.	อานิสงส์สี่ล	อานิสงส์
๑๓๑.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๑๓๒.	อานิสงอุปมาสูตรอันได้สังข์ ศาลา น้ำบ่อ	อานิสงส์
๑๓๓.	ดิณณะปาลชาดก	ชาดก
๑๓๔.	เตมียะ	ชาดก
๑๓๕.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๓๖.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๓๗.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๑๓๘.	ทุกกนิบาต	ชาดก
๑๓๙.	นารทะ	ชาดก

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๔๐.	นิสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๑๔๑.	นิสยมจรุสขมพู	ชาดก
๑๔๒.	นิสยโลกไนย	ชาดก
๑๔๓.	นิสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๑๔๔.	นิสยห้าสิบชาติ มัดต้น	ชาดก
๑๔๕.	นิสยเอกนิบาต	ชาดก
๑๔๖.	เนมิราช	ชาดก
๑๔๗.	ปภินณกนิบาตร	ชาดก
๑๔๘.	โวหารติกกนิบาต	ชาดก
๑๔๙.	โวหารเตรสนิบาต	ชาดก
๑๕๐.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๑๕๑.	สัพพเวทสันตระ	ชาดก
๑๕๒.	สุพรมโมกษะ	ชาดก
๑๕๓.	สุริยะวงส์หังสอามาจ	ชาดก
๑๕๔.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๑๕๕.	สุสิมชาดก	ชาดก
๑๕๖.	โอวาทคำสอนภิกษุใหม่	โอวาทคำสอน
๑๕๗.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอวาทคำสอน
๑๕๘.	ปภินกะโอวาทคำสอน	โอวาทคำสอน
๑๕๙.	คำสอนพระพุทธเจ้า	โอวาทคำสอน
๑๖๐.	บัณฑิตสอนลูก	โอวาทคำสอน
๑๖๑.	คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธรรมมานุจัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๒.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๓.	พุทธคุณสิบดวง	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๔.	พุทธคุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๕.	พุทธสิมมา	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๖.	พุทธะมนต์ทั้งมวลกับอุปเทศทั้งมวล	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๗.	สูตรตสิบ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตมาถึงมหาสมัยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๘.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหือองาม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๙.	คาถามะกรูตรดน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๗๐.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๗๑.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๗๒.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๑๗๓.	ทำมหาหุย - คัณาม	ธรรมทั่วไป
๑๗๔.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๗๕.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๑๗๖.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๑๗๗.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๑๗๘.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๑๗๙.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๑๘๐.	มหาวิปาก	ธรรมทั่วไป
๑๘๑.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๑๘๒.	มูลกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๘๓.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๑๘๔.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๑๘๕.	ยอดพระธรรมโปรดสัตว์	ธรรมทั่วไป
๑๘๖.	โยกัปปโก	ธรรมทั่วไป
๑๘๗.	วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๑๘๘.	สังฆมธตฺตเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๘๙.	สัพพะปะเปส	ธรรมทั่วไป
๑๙๐.	สัพทวิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๑๙๑.	มธุรสลังกา	นิยายธรรม
๑๙๒.	มธุรสวาหิณี	นิยายธรรม
๑๙๓.	มหาธาตุเจ้า	นิยายธรรม
๑๙๔.	มหาวิปาก	นิยายธรรม
๑๙๕.	มันทนะ	นิยายธรรม
๑๙๖.	ยโสธรานิพพาน	นิยายธรรม
๑๙๗.	ราชสาน	นิยายธรรม
๑๙๘.	ลักษณะเข้าปริวาส	นิยายธรรม
๑๙๙.	วิสาขา	นิยายธรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐๐.	โวหารมธุรสวาहिณี	นิยายธรรม
๒๐๑.	โวหารมหาวัคคินิทาน	นิยายธรรม
๒๐๒.	โวหารวิสาखा	นิยายธรรม
๒๐๓.	โวหารอุคตตรณ	นิยายธรรม
๒๐๔.	เศรษฐีทั้ง ๕	นิยายธรรม
๒๐๕.	สรีรมหามายา	นิยายธรรม
๒๐๖.	สังสวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๒๐๗.	สัพทอัปพันตนิทาน	นิยายธรรม
๒๐๘.	สรีรมหามายานิพพาน	นิยายธรรม
๒๐๙.	เสียดายเสือนอน	นิยายธรรม
๒๑๐.	อาหารชาวห่า	นิยายธรรม
๒๑๑.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๒.	ปู่เฒ่าสอหลาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๓.	สุวัณณะหงคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๔.	สุวัณณะหนูคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๕.	สุวัณณะอ้อมล้อมต่อมคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๖.	สุวัตฐ์ขันธัง	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๗.	เสทาโมจนะ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๘.	เสียดายเสือนอน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๙.	โสณันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๒๐.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๒๒๑.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๒.	ปภิกกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๓.	พื้นตำนานพระเจ้าตนหลวงท่งเอียงเมืองพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๔.	พื้นมหาธาตุเจ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๕.	พื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๖.	พุทธโฆสจารย์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๗.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๘.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๙.	สังรวมธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๓๐.	สามใบสัโหนก	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๑.	สามป่งสามกั้ว	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๒.	หอยไห้	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๓.	อนาคตวงศ์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๔.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๕.	อูรังคธาตุ	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๓๖.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๒๓๗.	พุทธจักร - อาณาจักรเพี้ยนกัน	กฎหมาย
๒๓๘.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๓๙.	หนังสือเวน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๔๐.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๔๑.	ตำรายาเมืองพะเยา	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดเชียงราย (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย รวมจำนวน ๓๑๒ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิบาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จัดดาฬีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	จุลลวิวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	บาลี วัดถ่านกถา นิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๐.	บาลีอรรถาณานิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลีอรรถาณิทาน วัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลีอรรถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลีอรรถาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลีอรรถามหาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลีอรรถาหวัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลีอรรถาสีลขันธวัคค ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	ปกิณณกวัคค์ ผูก ๒๑	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	ปธานสูตร ผูก ๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	ปรมัตถคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	ปรามาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	ปัพพัชชาทีวินิจไฉยกลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	ปุพพปฏิภาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	ปุราณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	แปดหมื่นสี่พันขันธ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	พาหิยะเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	มัมณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๗๐.	มูลฎีกสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	วีนกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	โวหารกุณาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	โวหารจันทิมาโน	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	โวหารจุลลวิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	โวหารฎีกา อัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	โวหารมูลอัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	โวหารสะเภอัมมหลงท่าชาดก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	โวหารสักคาวตาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	โวหารสักคตทิปปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	โวหารสังคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	โวหารสุดตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	โวหารสุทธาโกชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	โวหารอตุละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	โวหารอภิธัมมมัตติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	โวหารอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	โวหารอภิธัมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	โวหารอภิธัมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	โวหารอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	โวหารอุปกุตตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๐๐.	สติปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	สัจจโมปาเยนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	สรีสุทโธทนนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	สักกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	สังคตทิปปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	สัจจนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	สัตตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	สัทธโมปาเยนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	สัพพ สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	สัพพ สมันตาสังฆาติเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	สัพพทถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	สัพพทังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	สัพพทังขาเวตตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	สัพพทชุกทกลีลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	สัพพทศรูปเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	สัพพทฎีกาภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	สัพพทฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	สัพพทธัมมจักร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	สัพพทบาลีมหาปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	สัพพทบาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	สัพพทปฐม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	สัพพทปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	สัพพทปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	สัพพทปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	สัพพทปาทปุณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๓๐.	สัพทปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	สัพทปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	สัพทมหาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	สัพทมหาปิฎฐานปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	สัพทมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	สัพทมหาวัคคชีมณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	สัพทมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๗.	สัพทยมกปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	สัพทยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	สัพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	สัพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	สัพทวิภังคปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	สัพทสมันตปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	สัพทสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	สัพทสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	สุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	สุตันตวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	อภิธัมมสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	อภิธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	อภิธัมมายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๑๕๒.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๑๕๓.	บทสวดสืบชะตา บุษาโชค	บทสวดมนต์
๑๕๔.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๑๕๕.	อุณห์สสะวีย์	บทสวดมนต์
๑๕๖.	อานิสงส์ลัพพทาน	อานิสงส์
๑๕๗.	อานิสงส์ลีล	อานิสงส์
๑๕๘.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๑๕๙.	อานิสงส์หนูเผือก	อานิสงส์

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๖๐.	อานิสงสัพพทาน	อานิสงส์
๑๖๑.	อานิสงสังข์ สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๑๖๒.	อานิสงหมากคำ	อานิสงส์
๑๖๓.	อานิสงหลัว และ ไฟเป็นทาน	อานิสงส์
๑๖๔.	อานิสงอันได้สร้างแปงเสาค้างหุงค้ำหงถวายบูชา	อานิสงส์
๑๖๕.	อานิสงอันได้สร้างสาลา	อานิสงส์
๑๖๖.	กุสสราช	ชาดก
๑๖๗.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๑๖๘.	จันทสุริยา	ชาดก
๑๖๙.	ชนกะ	ชาดก
๑๗๐.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๑๗๑.	ชีวหาสินคำ	ชาดก
๑๗๒.	ติกกนิบาต	ชาดก
๑๗๓.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๑๗๔.	เตมิยะ	ชาดก
๑๗๕.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๗๖.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๗๗.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๑๗๘.	ทุกกนิบาต	ชาดก
๑๗๙.	นารทะ	ชาดก
๑๘๐.	นิไสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๑๘๑.	นิไสยมจรุสขมพู	ชาดก
๑๘๒.	นิไสยโลกไนย	ชาดก
๑๘๓.	นิไสยห้ำสืบาติ	ชาดก
๑๘๔.	นิไสยห้ำสืบาติ มัดตัน	ชาดก
๑๘๕.	นิไสยเอกนิบาต	ชาดก
๑๘๖.	เนมิราช	ชาดก
๑๘๗.	ปทุมมกุมาร	ชาดก
๑๘๘.	ปทุมมะบัวหอม	ชาดก
๑๘๙.	ปัญญาสชาต	ชาดก

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๙๐.	พรสังขยา	ชาดก
๑๙๑.	พระยาค้างคาก	ชาดก
๑๙๒.	พลสังขยา	ชาดก
๑๙๓.	มหาเวสสันดรละ เชียงแสน	ชาดก
๑๙๔.	มโหสถ	ชาดก
๑๙๕.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๑๙๖.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๑๙๗.	วิธูรบัณฑิต	ชาดก
๑๙๘.	โลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๑๙๙.	โอวาทอนุสาสนี	โอวาทคำสอน
๒๐๐.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๑.	สีมาวิจิตรไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๒.	คำโอกาสเวนกรรมฐาน	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๓.	พุทธานุชา	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๔.	คาถาปาชอนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๕.	เข้รูกขมูลละ, กายะคะตา และพรหมวิหารทั้งมวน, กัมมฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๖.	คณาลยัณภสทั้ง และย้อมคำหื้องาม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๗.	คาถามะกรุดรตน้า	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๘.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๙.	คำขอบวชนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๐.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๑.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๒.	สืบชะตาหญิงชาย	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๓.	กัมมฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๑๔.	โกสลปัญญา	ธรรมทั่วไป
๒๑๕.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๑๖.	จตุรกัมมฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๑๗.	เจตนาภทเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๑๘.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๑๙.	ทำมหาหุย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๒๒๐.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๒๒๑.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๒๒๒.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๒๒๓.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป
๒๒๔.	ธัมมานิสังสกาบุญญนิกถาอดตนาถา	ธรรมทั่วไป
๒๒๕.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๒๒๖.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๒๒๗.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๒๘.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๒๙.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๓๐.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๒๓๑.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๒๓๒.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๒๓๓.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๒๓๔.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๒๓๕.	พุทธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๒๓๖.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๒๓๗.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๒๓๘.	มหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๒๓๙.	มลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๒๔๐.	มูลกัมมฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๔๑.	มูลกัมมฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๒๔๒.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๒๔๓.	โวหารอานิสงส์ปิฎกทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๒๔๔.	โวหารอุปคตตรณ	ธรรมทั่วไป
๒๔๕.	สพาธัมม	ธรรมทั่วไป
๒๔๖.	สวรรณเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๔๗.	สักกตปิณี	ธรรมทั่วไป
๒๔๘.	สักกตปิณี	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๔๙.	สังข์วัฒนะ	ธรรมทั่วไป
๒๕๐.	สังข์อมธาตุเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๕๑.	โคณะบุตร	นิยายธรรม
๒๕๒.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๒๕๓.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายธรรม
๒๕๔.	นิไสยมจรุสลังกา	นิยายธรรม
๒๕๕.	นิไสยมูลตันเถยยะ	นิยายธรรม
๒๕๖.	ปารมีพ็อคกล้าแก้ว	นิยายธรรม
๒๕๗.	ปาเวณีหกประกาน	นิยายธรรม
๒๕๘.	ปูชาท้าวทั้งสี่	นิยายธรรม
๒๕๙.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม
๒๖๐.	พระเจ้าออกบวช	นิยายธรรม
๒๖๑.	พระมั่งรายสอนโลก	นิยายธรรม
๒๖๒.	พระยาปเสนทิโกสร	นิยายธรรม
๒๖๓.	พระยามั่งราย	นิยายธรรม
๒๖๔.	ภริยัตตะ	นิยายธรรม
๒๖๕.	โวหารมหาวคคณิธาน	นิยายธรรม
๒๖๖.	โวหารวิสาขา	นิยายธรรม
๒๖๗.	โวหารอุปัคตตรณ	นิยายธรรม
๒๖๘.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๒๖๙.	สรีรมายา	นิยายธรรม
๒๗๐.	สังข์วัตตะชาดก	นิยายธรรม
๒๗๑.	สัพพัตถ์พันตรนิทาน	นิยายธรรม
๒๗๒.	สรีรมายานิพนพาน	นิยายธรรม
๒๗๓.	เสียดายเสื่อนอน	นิยายธรรม
๒๗๔.	กล้วยพันกอ	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๕.	กาผอม	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๖.	กาเผือกชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๗.	ทวาทสนิบาต	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๘.	ทุกกะนิบาตชาดกะ	นิยายพื้นบ้าน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๗๙.	ทุกคะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๐.	ทุกคะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๑.	ทุกคะตะรักษาสิล	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๒.	พระมั่งรายสอนโลก	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๓.	พระยาตางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๔.	ตำนานพระยามั่งราย	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๘๕.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๘๖.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๘๗.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๘๘.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๘๙.	ตำนานเมืองชัยยะบุลีศรีเชียงแสน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๐.	ตำนานเมืองเชียงแสน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๑.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๒.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๓.	นิสยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๔.	นิสยหุตยวิงสมาลินี	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๕.	ฤกษ์ชาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๖.	วอกโครหิน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๗.	โวหารอุบวงค์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๘.	โวหารนิทานตำนานวันเก้ากอง	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๒๙๙.	สังฆธาคู	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๓๐๐.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๓๐๑.	อุรังคธาคู	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๓๐๒.	กฎหมายพระยามั่งราย)	กฎหมาย
๓๐๓.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๓๐๔.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๕.	กาพย์ยานี สุธางคางค์ และฉบับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๖.	คำวซอเจ้าสุวัตนางบัวคำ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๗.	กาบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๘.	คำเหล่านคร้าวเวสสันตระ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๐๙.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๐.	ตำราเรียนไทยยวน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๑.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๒.	ตำรายาเมืองเชียงราย	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดน่าน (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)

ณ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน รวมจำนวน ๓๙๙ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กังขาวิตรณีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จัดตาฬีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	จุลลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ทีฆนิกาย - ปาฏิยวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	บาลีกานธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	บาลีกานอภิธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	บาลีการกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	บาลีขิตกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	บาลีคัมภีร์หาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	บาลีคฤหัตถ์ทีปนิมहाคัณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	บาลีจตุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	บาลีจตุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๑.	บาลีจกกวาฬปีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	บาลีจามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	บาลีฎีกาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	บาลีฎีกามหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	บาลีฎีกามุตตกวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	บาลีฎีกาการิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	บาลีฎีกาวัชชีรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	บาลีฎีกาวิทคธมกขมณทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	บาลีฎีกาวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	บาลีฎีกาสมนตปาสาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	บาลีฎีกาสมนตปาสาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	บาลีฎีกาสัททัตตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิหาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	บาลีฎีกาสัมเพยงมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	บาลีฎีกาสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	บาลีฎีกาสุโธธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลีฎีกาอภิธัมมอรรถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลีฎีกาอภิธานัปทีปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลีฎีกาอภิธานัปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลีฎีกาอัตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลีฎีกาธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลีปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลีพระสมุหธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลีภังคกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	บาลีมหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๑.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลีมหาวัคค์ที่มิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลีโยชนาขุททกสีกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลีโยชนาจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	บาลีโยชนาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลีโยชนาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลีโยชนาปาฐ วิโนยวินิจนัย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลีโยชนาปุคคัลลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลีโยชนาวิทูตททยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทีกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลีโยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	บาลีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีโยชนาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทีกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีลินนัตถปกาสนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีวิมตฺติโนทนีจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีวิมตฺติโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีวิมตฺติโนทนีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีวิสุทธีมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีวุตติพยาชยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีสัตตตติณบาต	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๑.	บาลีสัททวิธานลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	บาลีสัททตถาภจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	บาลีสัททาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	บาลีสัททาวาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	บาลีสัททาวิสเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	บาลีสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	บาลีสัพพธัมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	บาลีสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา - สมนันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	บาลีสารัตถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	บาลีสีลขันธวัคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีสุตตนิเทศตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีสุตตนิเทศตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีสุตตนิเทศสนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีสุตตนิเทศอาขยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๑๑.	บาลีสุดตนิเทศอุณณาหิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีสุดตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีสุดตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีโสฬสพพมาลีนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีอนุฎีกาธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	บาลีอนุฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีอนุฎีกापुकคल्पปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีอนุฎีกาอนุตตถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีอภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีอภิธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีอมตรสธาราฎีกาอนาคตวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีอัฐกถาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีอัฐกถามูลปณณาสัมชณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีอัฐกถานิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีอัฐกถาสุดตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีอัฐกถาปัญจกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีอัฐกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีอัฐกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีอัฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีอัฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีอัฐกถาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	บาลีอัฐกถापुकคल्पปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีอัฐกถापุทธวิบา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๗.	บาลีอัฐกถาหมาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีอัฐกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีอัฐกถาสติปฐฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีอัฐกถาสฬายตนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๔๑.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีอรรถกถาอุทานขุททกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีอรรถกถาอุปปิณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีอรรถกถาวิคคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	บาลีอรรถกถาสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีอรรถกถาจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีอรรถกถาอรรถนิทาน วัคคสังยุตตนิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีอรรถกถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีอรรถกถาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีอรรถกถาหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีอรรถกถาหาวคคทนิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีอรรถกถาสัลลขณวัคค ทินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีอรรถกถาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีอรรถกถาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีอรรถกถาพันธระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีอาชยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีอาชยานาฎิสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีอุททาหรณสัททาปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีอุมกมโหสถ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีเอกทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	ปภินณกวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	ปภินณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๐.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๗๑.	ปธานสูตร ผูก๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๒.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๓.	ปราภาวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๔.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๕.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๖.	ปัพพชาทวินิจฉอยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๗.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๘.	ปุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๙.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๐.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๒.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๓.	โปราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๔.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๕.	พาหิยะเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๐.	พุทธสมพณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๔.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๕.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๖.	มหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๗.	มหาสติปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๘.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๐.	มหาสาริปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐๑.	มหาอนันตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๒.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๓.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๔.	วิไณยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๕.	โวหารธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๖.	โวหารธัมมจักกั มัด ๓	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๗.	โวหารธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	โวหารนาลกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๙.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	โวหารมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	โวหารมหาวัคค์วิไณย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	โวหารมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	โวหารมัคคธัมม ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	โวหารมัจฉลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	สธัมโมปาเยนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	สัพพปฐม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	สัพพปรีวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	สัพพปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	สัพพมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	อุปเทศปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	เอตทัคค อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๒๒๕.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๒๒๖.	บทสวดสืบชะตา บุษบาโชค	บทสวดมนต์
๒๒๗.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๒๒๘.	เมตไตรยสูตร	บทสวดมนต์
๒๒๙.	สวดยอดมุข	บทสวดมนต์
๒๓๐.	สัพพสูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๓๑.	สูตรอุปาทนสันติหลวง	บทสวดมนต์
๒๓๒.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๒๓๓.	อุณห์สสะวิชัย	บทสวดมนต์
๒๓๔.	อานิสง เข้าขาวเม็ด	อานิสงส์
๒๓๕.	อานิสง ประทีป	อานิสงส์
๒๓๖.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๒๓๗.	อานิสงส์ผ้ากฐิน	อานิสงส์
๒๓๘.	อานิสงส์เผาผี(ศพ)	อานิสงส์
๒๓๙.	อานิสงส์โพธิสัตว์เจ้า ให้ผ้าเป็นทาน	อานิสงส์
๒๔๐.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๒๔๑.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๒๔๒.	อานิสงส์สี่ล	อานิสงส์
๒๔๓.	อานิสงส์พพทาน	อานิสงส์
๒๔๔.	กุสสราช	ชาดก
๒๔๕.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๒๔๖.	คาถาพัน	ชาดก
๒๔๗.	จัดดาฬีสนิบาต	ชาดก
๒๔๘.	จันทสุริยา	ชาดก
๒๔๙.	ชนกะ	ชาดก
๒๕๐.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๒๕๑.	ชีวหาลินคำ	ชาดก
๒๕๒.	ติกกนิบาต	ชาดก
๒๕๓.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๒๕๔.	เตมียะ	ชาดก
๒๕๕.	เตรสนิบาต	ชาดก
๒๕๖.	เตรสนิบาต	ชาดก
๒๕๗.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๒๕๘.	ทุกกนิบาต	ชาดก
๒๕๙.	นารทะ	ชาดก
๒๖๐.	นิไสยจตุกกนิบาต	ชาดก

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๖๑.	นิสยมธรรสมพ	ชาดก
๒๖๒.	นิสยโลกไนย	ชาดก
๒๖๓.	นิสยห้ำสืบาติ	ชาดก
๒๖๔.	นิสยห้ำสืบาติ มัดตัน	ชาดก
๒๖๕.	นิสยเอกนิบาต	ชาดก
๒๖๖.	เนมิราช	ชาดก
๒๖๗.	ปกิณณกนิบาต	ชาดก
๒๖๘.	ปฐมมาโลย	ชาดก
๒๖๙.	ปัญญาสชาต	ชาดก
๒๗๐.	พรสังขยา	ชาดก
๒๗๑.	มหาวงศ์แดงอ่อน	ชาดก
๒๗๒.	มหาเวสสันตระ เชียงแสน	ชาดก
๒๗๓.	มโหสถ	ชาดก
๒๗๔.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๒๗๕.	วันณพราหมณ์	ชาดก
๒๗๖.	วิธูรบัณฑิต	ชาดก
๒๗๗.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๒๗๘.	โวหารภูริทัต	ชาดก
๒๗๙.	โวหารมโหสถ	ชาดก
๒๘๐.	โวหารเอกนิบาต	ชาดก
๒๘๑.	สัพพะเวทสันตระ	ชาดก
๒๘๒.	สุพรหมโมกษะ	ชาดก
๒๘๓.	สุริยะวงส์หงส์อามาจ	ชาดก
๒๘๔.	สุวันณสยาม	ชาดก
๒๘๕.	สุสมิชาดก	ชาดก
๒๘๖.	โลกวิไนย	โอวาทคำสอน
๒๘๗.	โอวาทอนุสาสนี	โอวาทคำสอน
๒๘๘.	โอวาทโลกวิไนย	โอวาทคำสอน
๒๘๙.	คำสอนเถรจันท์	โอวาทคำสอน
๒๙๐.	คำสอนคอบแม่น้ำ	โอวาทคำสอน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๙๑.	ตำนานคำสอน	โอวาทคำสอน
๒๙๒.	วิสติโอวาทกถา	โอวาทคำสอน
๒๙๓.	กัมมวาทา	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๔.	สีมาวินิจไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๕.	พุทธานิเชก	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๖.	คาถาปาชอนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๗.	ถอนสัพพะถอน	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๘.	สูตรตลิว ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาดึงมหาสมยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๙.	เข้รูกขมูลละ, กายะคะตา และพรหมวิหารทั้งมวน, กัมมฏฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๐.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหืองาม	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๑.	คาถามะกรุดรตน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๒.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๓.	คำขอบวชนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๔.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๕.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๖.	คำสมมาแก้วห้าโกฐาก	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๗.	กัมมฏฐาน	ธรรมทั่วไป
๓๐๘.	โกสลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๓๐๙.	ธรรมนบชาติ	ธรรมทั่วไป
๓๑๐.	ธัมมานิสังสกาบุญญนิธิกาอตุตตนาถา	ธรรมทั่วไป
๓๑๑.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๓๑๒.	นามศัพท์วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๑๓.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๓๑๔.	นิสยมจรสลังกา	ธรรมทั่วไป
๓๑๕.	นิสยมูลตันเถยยะ	ธรรมทั่วไป
๓๑๖.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๓๑๗.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๓๑๘.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๓๑๙.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๒๐.	แปดหมื่นสี่พันจันทน์	ธรรมทั่วไป
๓๒๑.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๓๒๒.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๓๒๓.	โวหารมธุรสวาहिณี	ธรรมทั่วไป
๓๒๔.	โวหารมหาวีบาก	ธรรมทั่วไป
๓๒๕.	โวหารวิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๒๖.	โวหารโสทนต์กั	ธรรมทั่วไป
๓๒๗.	โวหารอานิสงส์ปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๓๒๘.	โวหารอุคตตรณ	ธรรมทั่วไป
๓๒๙.	สพาธัมม	ธรรมทั่วไป
๓๓๐.	สวรรณเทศนา	ธรรมทั่วไป
๓๓๑.	สัพทวิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๓๒.	ปฐาทำวทั้งสี่	นิยายธรรม
๓๓๓.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม
๓๓๔.	พระเจ้าออกบวช	นิยายธรรม
๓๓๕.	พระชาติเจ้าดอยทุง	นิยายธรรม
๓๓๖.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุสโยดิยา	นิยายธรรม
๓๓๗.	พระโกลสบ	นิยายธรรม
๓๓๘.	พระมั่งรายสอนโลก	นิยายธรรม
๓๓๙.	พระยาปเสนทิโกสร	นิยายธรรม
๓๔๐.	พระยามั่งราย	นิยายธรรม
๓๔๑.	ภูริทัตตะ	นิยายธรรม
๓๔๒.	มธุรสลังกา	นิยายธรรม
๓๔๓.	มธุรสวาहिณี	นิยายธรรม
๓๔๔.	มหาธาตุเจ้า	นิยายธรรม
๓๔๕.	มหาวิบาก	นิยายธรรม
๓๔๖.	มันทณะ	นิยายธรรม
๓๔๗.	ยโสธรานิพพาน	นิยายธรรม
๓๔๘.	ราชสาน	นิยายธรรม
๓๔๙.	ลักษณะเข้าปริวาส	นิยายธรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๕๐.	วิชา	นิยายธรรม
๓๕๑.	โวหารมธุรสวาहिณี	นิยายธรรม
๓๕๒.	โวหารมหาวคคินิทาน	นิยายธรรม
๓๕๓.	โวหารวิชา	นิยายธรรม
๓๕๔.	โวหารอุปกุตรเถร	นิยายธรรม
๓๕๕.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๓๕๖.	สรีรมหามายา	นิยายธรรม
๓๕๗.	สังสวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๓๕๘.	สัพพัตถ์พันตรนิทาน	นิยายธรรม
๓๕๙.	สรีรมหามายานิพพาน	นิยายธรรม
๓๖๐.	เสียดายเสือนอน	นิยายธรรม
๓๖๑.	อาหารชาวห้า	นิยายธรรม
๓๖๒.	ช้างสามงาปลาสามเงี่ยง	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๓.	เทศนาพระยาอินลงมาใช้ชาติ	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๔.	ธาตุพระพุทเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๕.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๖.	ปทุมมกุมมาร	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๗.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๘.	พระยาวอกไครหิน	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๙.	พลานขึ้นสลิ	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๐.	พะชาวแปด	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๑.	พิมพาน์นึ่ง	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๒.	พินวงสา เจ้านายตนเสวียราชสัมปัตติในเมืองบัว และเมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๓.	สุวัณณะโลมา และหมีขนคำ	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๔.	เสียดายเสือนอน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๕.	โสนันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๖.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๗.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทศาสนา
๓๗๘.	ตำนานเมืองระแวก	ตำนานพระพุทศาสนา

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๗๙.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๐.	ตำนานเมืองลำปาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๑.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๒.	ตำนานสิงคุดตะระ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๓.	ตำนานสุวัณณะคีรี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๔.	ตำนานสุวัณณะคีลี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๕.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๖.	ตำนานอ่างสร้งเชียงดาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๗.	มหาปุริสลักขณะสูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๘.	แมงสีหุห้ำตา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๙.	ฤกษ์ชาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๐.	วอกโครหิน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๑.	โวหารอุปวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๒.	อานิสส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๓.	อุรังคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๔.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๓๙๕.	พุทธจักร - อาณาจักรเดียวกัน	กฎหมาย
๓๙๖.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๗.	หนังสือเวณ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๘.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๙.	ตำรายาเมืองน่าน	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดเลย (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมจำนวน ๒๑๔ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิวาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จุลลวิงกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ทีฆนิกาย (พรหมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ตติยะสังคิตี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ตุวฏกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ทวาทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ทสนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ทักษิณวิงคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	ทีฆนิกาย - ปาฎิยวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	ธัมมจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	ธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	ธัมมสังคิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	ธัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	ปราวาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	ปัฟพัชชาทวินิจไฉยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	ปุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๙.	ปุราณาสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	เปกชนสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	แปดหมื่นสี่พันขันธ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	โพรณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	พรหมชาลสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	พุทธสมพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	มหานิพพานสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	มหาพยุสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	มหาสติปัญญาฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	มหาสมยสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	มหาสาริปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	มหาอนันตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	มัลลสูต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	มังคลปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	มังคลเกทา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	มังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	มัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๙.	มัชฌิมปัณณาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	มิลินทปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	มูลกิกสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	โยชนาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	โยชนาอภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	รถวินิตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	วัคคหิณนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	วินัยวินิจเฌย	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	วินิจเฌยจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	วินัยปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	วินัยสมันตะปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	วิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	สัพพสมันตปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	สัพพสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	สัพพอภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	สัพพอรรถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	สัพพอรรถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	สัพพอรรถยมกาทาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	สัพพอรรถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	สัพพอสิคิลิมานันทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	สัพพพนโมเมพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	สัพพมหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	สัมมาปริพพาชนียสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	สัลลขณธวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๙.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	อภิธัมมาสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	อสีติ nibาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	อโสกธัมมราชนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	อังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๙๕.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๙๖.	เมตไตรยสูตร	บทสวดมนต์
๙๗.	อุณห์สสะวิชัย	บทสวดมนต์
๙๘.	อานิสง ลาวเทียน	อานิสงส์
๙๙.	อานิสงเข้าวัดสา	อานิสงส์
๑๐๐.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๑๐๑.	อานิสงมหาเวสสันครชาตก	อานิสงส์
๑๐๒.	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	อานิสงส์
๑๐๓.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๑๐๔.	อานิสงส์พพทาน	อานิสงส์
๑๐๕.	อานิสงสังข์ข้าว สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๑๐๖.	กุสสราช	ชาตก
๑๐๗.	คัทธณกุมาร	ชาตก
๑๐๘.	คาถาพัน	ชาตก
๑๐๙.	จัดตาฬีสนิบาต	ชาตก
๑๑๐.	จันทสุริยา	ชาตก
๑๑๑.	ชนกะ	ชาตก
๑๑๒.	ชมพูราชแดงเขียว	ชาตก
๑๑๓.	ชีวหาลินคำ	ชาตก
๑๑๔.	ติกกนิบาต	ชาตก
๑๑๕.	ติณณะปาลชาตก	ชาตก
๑๑๖.	เตมิยะ	ชาตก
๑๑๗.	เตรสนิบาต	ชาตก
๑๑๘.	เตรสนิบาต	ชาตก

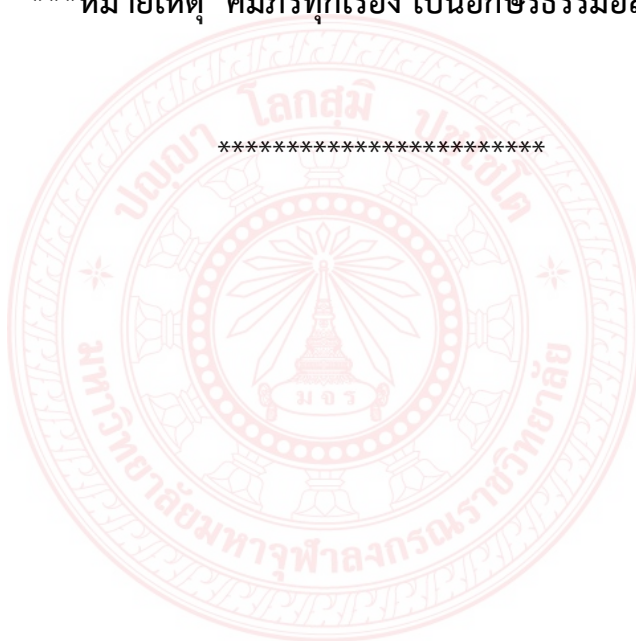
ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๑๙.	วิธูปัณชิต	ชาดก
๑๒๐.	วิสติ nibาต	ชาดก
๑๒๑.	โวหารตักก nibาต	ชาดก
๑๒๒.	โวหารเตรสนิ nibาต	ชาดก
๑๒๓.	โวหารธัมมเทศนา สัตต nibาต	ชาดก
๑๒๔.	โวหารมโหสถ	ชาดก
๑๒๕.	โวหารเอก nibาต	ชาดก
๑๒๖.	สัพพเวทสันตระ	ชาดก
๑๒๗.	สุพรหมโมกษะ	ชาดก
๑๒๘.	สุริยะวงส์หงส์อำมาจ	ชาดก
๑๒๙.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๑๓๐.	สุสิมชาดก	ชาดก
๑๓๑.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอวาทคำสอน
๑๓๒.	คำสอนเถรจันท์	โอวาทคำสอน
๑๓๓.	บัณฑิตสอนลูก	โอวาทคำสอน
๑๓๔.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๕.	สีมาวินิจฉอย ปริวาสกัมม์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๖.	ถอนสัพพะถอน	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๗.	สุดตลิว ๕ วานตั้งแต้ เยสันตาเถิงมหาสมัยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๘.	เข้รูกขมุทธะ, กายะคะตา และพรหมวิหารทั้งมวน, กัมมัญฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๙.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหืองาม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๐.	คาถามะกรุดรตน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๑.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๒.	คำขอวचनाค	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๓.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๔.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๕.	บูชาเอือน	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๖.	โหราศาสตร์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๗.	อธิษฐานขึ้นเอือน	ประเพณี พิธีกรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๔๘.	อีต ๑๒ คอง ๑๔	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๙.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๕๐.	โกสลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๑๕๑.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๕๒.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๕๓.	เจตนาภททาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๕๔.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๑๕๕.	ท้าวมหาหุยุย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๑๕๖.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๕๗.	แปดหมื่นพระธรรมชั้นธ	ธรรมทั่วไป
๑๕๘.	แปดหมื่นสี่พันชั้นธ	ธรรมทั่วไป
๑๕๙.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๖๐.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๑๖๑.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๑๖๒.	โวหารมหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๑๖๓.	สัพพัทวิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๑๖๔.	โคณะบุตร	นิยายธรรม
๑๖๕.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๑๖๖.	ปารมีพอคล้ำแก้ว	นิยายธรรม
๑๖๗.	ปาเวณีหกประการ	นิยายธรรม
๑๖๘.	ปูชาท้าวทั้งสี่	นิยายธรรม
๑๖๙.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม
๑๗๐.	พระพุทธเจ้าทำนายเมืองกุสยโธติยา	นิยายธรรม
๑๗๑.	พระโกลสบ	นิยายธรรม
๑๗๒.	มหาธาตุเจ้า	นิยายธรรม
๑๗๓.	มหาวิบาก	นิยายธรรม
๑๗๔.	มันทณะ	นิยายธรรม
๑๗๕.	ยโสธรานิพพาน	นิยายธรรม
๑๗๖.	ซเพาหลงเข้าเมืองขอม	นิยายพื้นบ้าน
๑๗๗.	ดอกบัวหอมพันกาบ	นิยายพื้นบ้าน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๗๘.	ไตรภูมิ	นิยายพื้นบ้าน
๑๗๙.	ทุกกะนิบาตชาตกะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๐.	ทุกคะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๑.	ทุกคะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๒.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๓.	ปทุมมะพราหมชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๔.	ปทุมไยบัว	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๕.	พระเจ้าออกบวช	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๖.	พระโกสพ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๗.	พระยาคางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๘.	พระยาช้างสัพันตะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๙.	ภัยยะรัต	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๐.	โสณันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๑.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๒.	ตำนานมหาชินธาดูเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๓.	ตำนานมฤตดาเทวราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๔.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๕.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๖.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๗.	พันธธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๘.	นิไสยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๙.	นิไสยหุตยวังสมาลีณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๐.	นิไสยวังสมาลีณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๑.	ปภิกกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๒.	พุทธโฆสจาร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๓.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๔.	มหาปริสสลักษณ์สูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๕.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๖.	อรัญคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๗.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐๘.	กฎหมายโบราณเมืองเลย	กฎหมาย
๒๐๙.	กาบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๐.	กาบสงสาน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๑.	คำเหล้นคร่าวเวสสันตระ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๒.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๓.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๔.	ตำรายาเมืองเลย	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมอีสาน

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน รวม ๕
จังหวัด ได้แก่ (แพร่ พะเยา เชียงราย น่าน และ เลย)
(ที่มีชื่อไม่ซ้ำกัน) รวมทั้งหมด ๔๐๗ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิวาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	กัณหาวิตรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	กัณหาวิตรณวิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จิตตาสีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จามเทวีวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	จุลพยุสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	จุลลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ฎีกาธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ฎีกามูลปณณาสัมขณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	ฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	ฎีกาวิโนยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	ฎีกาสัททาเภท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	ทีฆนิกาย (พรหมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	ตติยะสังคิตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	ติลลขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	ตฺวฏฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	ทวาทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	ทสนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	ทักษิณวิภังคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	ทิพพนมน์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	ทีฆนิกาย – ปาฎิยวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๙.	ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	ฉัมมจุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	ฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	ฉัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	ฉัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	นามสัพพ อตถกถาหมาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	นามสัพพจุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	นามสัพพปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	นามสัพพปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	นามสัพพมหมาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	นิทานพุทธสละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	นินัยคณนาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	นินัยฎีกาฉัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	นินัยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	นินัยฉัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	นินัยฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	นินัยฉัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	นินัยปาฎิยวคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	นินัยปุพพฎีกาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	นินัยมหมาวคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	นินัยมชฌมิกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	นินัยมาติกาสติปฎฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	นินัยมิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	นินัยวินิจเอยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	นินัยวินยคัมภีร์รัตนทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	นินัยวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	นินัยวิสุทธิมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	นินัยสีลขันธวคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	นินัยสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๙.	นิสยอรรถกถาปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลอุณณาทิกก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลี กพยสารวิลาสินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลี ฎีกาชีนาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลี วัตถุทานกถา นิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลี อรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	บาลีกวิคณตารณฎีกา วุตโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีกังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีกัจจนาสสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีกัจจนาอรรถการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีกัจจนาอรรถดัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีกัจจนาอรรถสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีกานคมณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีกานคมนาگان	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีกานธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีกานอภิธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีการกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีชิตกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีคณฐีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีคฤหัตถ์ทีปนิมหาคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	บาลีจตุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	บาลีจตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	บาลีจักกวาฬทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	บาลีจามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	บาลีจิตคณฐีทีปนีอรรถกถาสารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	บาลีจุลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	บาลีจุฬคณฐีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	บาลีฉกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๙.	บาลีชินาลังกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	บาลีชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	บาลีฎีกา พยสารทั้งตวา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	บาลีฎีกากังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	บาลีฎีกากัจจายนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บาลีฎีกากัจจายนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	บาลีฎีกาจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	บาลีฎีกาทีปนี สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	บาลีฎีกานิติปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	บาลีฎีกาปรหมัตถวินิจเอย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	บาลีฎีกาปรีวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีฎีกาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	บาลีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีฎีกามุตตกวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีฎีกากริกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีฎีกาวัชชีรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีฎีกาวิทัทธมกมุขมณฑล	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีฎีกาวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีฎีกาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีฎีกาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีฎีกาสัททัตตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิถาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีฎีกาสัมเพยงมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	บาลีฎีกาสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีฎีกาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๑๙.	บาลีฎีกาอภิมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีฎีกาอภิธานัปทีปภณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีฎีกาอภิธานัปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีฎีกาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีฎีกาอัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีฎีกากามหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีฎีกาสพายนวคค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีฎีกาสันหาพินรุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีตัทธิตกัป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีติกกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีทสสิขาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีทีปนิมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีทุกกติกกปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	บาลีทุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๗.	บาลีธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีธาดุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีธาดุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีธาดุอาหาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	บาลีนรราชธาตุวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีนวนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีนวนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีนัตถัปปภาสนา ฎีกาขีณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีนาถอภิมมาวตาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีเนตติวิภาวนาปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	บาลีปฐมามาโลย หุตติยามาโลย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีปรมัตถวินิจเญย	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๔๙.	บาลีปรมัตถวิภูสิตี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีปราภวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีปัญจกนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีปณณาสัมมัชฌิมปนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีปาฏิยวคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีปุคคลปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีพระสมุหธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีภารตารัฐะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีมณีปิปป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีมณีสารมัญญุสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีมรุตสาพาหิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	บาลีมนโรทบุรณิอุตตถกถาตูกกนิบาตอังคุตตะนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	บาลีมหาฎีกาหลวง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	บาลีมหานิเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	บาลีมหาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๐.	บาลีมหาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๑.	บาลีมหาปิฎฐานปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๒.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๓.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๔.	บาลีมหาวัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๕.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๖.	บาลีมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๗.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๘.	บาลีมุขมัตตทีปนิการก	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑๗๙.	บาลีमुखมัตตทีปนีฎีกาอาขยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๐.	บาลีमुखมัตตทีปนีตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๑.	บาลีमुखมัตตทีปนีนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๒.	บาลีमुखมัตตทีปนีสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๓.	บาลีमुखมัตตทีปนีฎีกากิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๔.	บาลีมูลฎีกาปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๕.	บาลีมูลฎีกาสูตร บาลีพระสัทสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๖.	บาลียมกปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๗.	บาลียมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๘.	บาลีโยชนยปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๙.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๐.	บาลีโยชนาพุทธทศสัทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๑.	บาลีโยชนาจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๒.	บาลีโยชนาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๓.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๔.	บาลีโยชนาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๕.	บาลีโยชนาปาฐ วิเนยวินิจฉัย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๖.	บาลีโยชนาปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๗.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๘.	บาลีโยชนาวิสุทธิกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๙.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๐.	บาลีโยชนาสัทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๑.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๒.	บาลีโยชนาสัมโมหิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๓.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๔.	บาลีโยชนาอรรถสาธินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๕.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๖.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๗.	บาลีลีนนัตถกาสณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	บาลีลีนนัตถกาสณะ ฎีกามัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๐๙.	บาลีลัทธิเตตถกาสนาฏิกาทิพนิกายมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	บาลีลัทธิเตตถกวิจิมมาตาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	บาลีโลกปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	บาลีโลกสันฐานารตนคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	บาลีวชิรโพธิฎกาสมันตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	บาลีวชิรโพธิหมัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	บาลีวชิรโพธิสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	บาลีวังสมาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	บาลีวัชชิรโพธิฎกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	บาลีวัชชิรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	บาลีวินยวินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	บาลีวินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	บาลีวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	บาลีวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	บาลีวิมตฺติโนทนีจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บาลีวิมตฺติโนทนีฎกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๕.	บาลีวิมตฺติโนทนีฎกามหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๖.	บาลีวิสุทธีมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๗.	บาลีวุตติพิยาชยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๘.	บาลีเวมตติปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๙.	บาลีเวมตติสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๐.	บาลีเวมตติมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๑.	บาลีสคากวคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๒.	บาลีสถูปวังสวิญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๓.	บาลีสถูปวังสสังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๔.	บาลีสสมเพียง	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๕.	บาลีสมนตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๖.	บาลีสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๗.	บาลีสพายตนวคค สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๘.	บาลีสักกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๓๙.	บาลีสักกาทิมาส มหาเวสสันดร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๐.	บาลีสัตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๑.	บาลีสัททวิธานลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๒.	บาลีสัททตถกถาจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๓.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๔.	บาลีสัททาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๕.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๖.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๗.	บาลีสัททาวาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๘.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๙.	บาลีสัททาวีเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๐.	บาลีสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๑.	บาลีสัพพธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๒.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๓.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๔.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๕.	บาลีสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๖.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา – สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๗.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๘.	บาลีสารัตถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๙.	บาลีสีลขันธวัคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๐.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๑.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๒.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๓.	บาลีสุตตนิเทศตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๔.	บาลีสุตตนิเทศตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๕.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๖.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๗.	บาลีสุตตนิเทศสนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๘.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๒๖๙.	บาลีสุตตนิเทศอาชญาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๐.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๑.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาหิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๒.	บาลีสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๓.	บาลีสุตตนิเทศกิตก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๔.	บาลีสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๕.	บาลีไสต้พพมาลีนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๖.	บาลีอนุฎีกาธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๗.	บาลีอนุฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๘.	บาลีอนุฎีกาปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๙.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๐.	บาลีอนุฎีกากอนุตตกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๑.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๒.	บาลีอริธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๓.	บาลีอริธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๔.	บาลีอมตรสธาราฎีกากอนาคตวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๕.	บาลีอัฐฐเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๖.	บาลีอัฐฐกถามูลปณณาสัมขณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๗.	บาลีอัฐฐนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๘.	บาลีอัฐฐาสุตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๙.	บาลีอัฐฐกถาปัญจกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๐.	บาลีอัฐฐกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๑.	บาลีอัฐฐกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๒.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๓.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๔.	บาลีอัฐฐกถาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๕.	บาลีอัฐฐกถาปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๖.	บาลีอัฐฐกถาพุทธวิบา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๗.	บาลีอัฐฐกถามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๘.	บาลีอัฐฐกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๒๙.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๐.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๑.	ปธานสูตร ฝูง๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๒.	ปรมัตถคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๓.	ปราภาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๔.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๕.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๖.	ปัพพชาทวินิจไฉยกลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๗.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๘.	ปุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๙.	ปุราณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๐.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๒.	แปดหมื่นสี่พันขันธ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๓.	โพรณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๔.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๕.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๐.	พุทธสมพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๔.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๕.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๖.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๗.	มหาสติปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๘.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๕๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๐.	มหาสารีปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๑.	มหาอนันนทนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๒.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๓.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๔.	มังคลปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๕.	มังคลเกทา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๖.	มังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๗.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๘.	มัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๙.	มัชฌิมปณณาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๐.	มัมฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๑.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๒.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๓.	มูลกิกสูตร ปังฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๔.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๕.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๖.	โยชนาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๗.	โยชนาอภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๘.	รถวินิตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๙.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๐.	วักคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๑.	วินัยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๒.	วินิจไฉยจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๓.	วินัยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๔.	วินัยสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๕.	วิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๖.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๗.	วิณกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๘.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๓๘๙.	โวหารกุณาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๐.	โวหารจันตีมาโน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๑.	โวหารจุลลวิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๒.	โวหารฎีกา อัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๓.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๔.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๕.	โวหารทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๖.	โวหารติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๗.	โวหารทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๘.	โวหารทักษิณวิกังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๙.	โวหารทัฬหะนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๐.	โวหารอัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๑.	โวหารอัมมจักก มัต ๓	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๒.	โวหารอัมมปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๓.	โวหารนาลกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๔.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๕.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๖.	โวหารปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๗.	โวหารปารายณวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๘.	โวหารพากุลเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๙.	โวหารพุทธานิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๐.	โวหารมหากัสสัปปนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๑.	โวหารมหาปธานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๒.	โวหารมหาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๓.	โวหารมหาโมคคัลลานนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๔.	โวหารมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๕.	โวหารมหาวคค์วินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๖.	โวหารมหาวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๗.	โวหารมคคธัมม ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๘.	โวหารมกคัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๑๙.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๐.	โวหารมูลธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๑.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๒.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๓.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๔.	โวหารสะเภอาธัมมหลงท่าชาดก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๕.	โวหารสักคาวตान	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๖.	โวหารสักคคติที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๗.	โวหารสังคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๘.	โวหารสุดตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๙.	โวหารสุทธาโกชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๐.	โวหารอตุละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๑.	โวหารอภิธัมมมาติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๒.	โวหารอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๓.	โวหารอภิธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๔.	โวหารอภิธัมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๕.	โวหารอังกุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๖.	โวหารอุปกุตตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๗.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๘.	สติปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๙.	สธัมโมปายะนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๐.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๑.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๒.	สรีสุทโธทนนินพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๓.	สักกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๔.	สังคคติที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๕.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๖.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๗.	สัจจนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๘.	สัจตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๔๙.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๐.	สัทธินิโมพายนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๑.	สัพพ สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๒.	สัพพ สมันตาสังฆาทิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๓.	สัพพทกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๔.	สัพพทกขาวิตรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๕.	สัพพทกขาเวตตรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๖.	สัพพทกขทกสิกขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๗.	สัพพทศรูปเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๘.	สัพพทฎีกาอภิมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๙.	สัพพทฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๐.	สัพพทธัมมจักร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๑.	สัพพทบาลีมหาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๒.	สัพพทบาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๓.	สัพพทปฐม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๔.	สัพพทปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๕.	สัพพทปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๖.	สัพพทปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๗.	สัพพทปาตปญญสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๘.	สัพพทปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๙.	สัพพทปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๐.	สัพพทมหาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๑.	สัพพทมหาปฏฐานปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๒.	สัพพทมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๓.	สัพพทมหาวัคค์ชีมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๔.	สัพพทมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๕.	สัพพทยมกปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๖.	สัพพทยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๗.	สัพพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๘.	สัพพทโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๔๗๙.	สัพทวิวัฏคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๐.	สัพทสมันตปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๑.	สัพทสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๒.	สัพทสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๓.	สัพทสิกขาบท วินิฉไฉยเกทจินตา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๔.	สัพทสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๕.	สัพทอภิฉัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๖.	สัพทอตัถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๗.	สัพทอตัถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๘.	สัพทอตัถยามหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๙.	สัพทอตัถยามกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๐.	สัพทอสิคคิณันนทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๑.	สัพพนโมเมพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๒.	สัพมหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๓.	สัมมาปริพพาชนียสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๔.	สามัญญผลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๕.	สามัญญัมญผล	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๖.	สารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๗.	สิงคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๘.	สีลขันธวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๙.	สุตตสังคหปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๐.	สุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๑.	สุตันตวิวัฏคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๒.	อภิฉัมมสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๓.	อภิฉัมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๔.	อภิฉัมมายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๕.	อภิฉัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๖.	อภิฉัมมาสังคคิณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๗.	อสีตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๘.	อโศกฉัมมราชนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๐๙.	อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๐.	อรรถกถา สคาถวรรค สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๑.	อรรถกถาชั้นธกสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๒.	อรรถกถาจุลลวรรค	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๓.	อรรถกถาสนิปาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๔.	อรรถกถามหาวัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๕.	อาการวิตาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๖.	อาขานียสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๗.	อุณห์สสวีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๘.	อุปเทศปฐมฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๙.	เอตทัคค อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒๐.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๕๒๑.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปด	บทสวดมนต์
๕๒๒.	บทสวดสัพพะธา บูชาโชค	บทสวดมนต์
๕๒๓.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๕๒๔.	เมตไตรยสูตร	บทสวดมนต์
๕๒๕.	สวดยอตามุข	บทสวดมนต์
๕๒๖.	สัพพสูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์
๕๒๗.	สูตรอุปปาตรสันติหลวง	บทสวดมนต์
๕๒๘.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๕๒๙.	อุณห์สสวีย์	บทสวดมนต์
๕๓๐.	อานิสง เข้าชาวเมต	อานิสงส์
๕๓๑.	อานิสง ประทีป	อานิสงส์
๕๓๒.	อานิสง ลาวเทียน	อานิสงส์
๕๓๓.	อานิสง อาบน้ำธาตุและพระเจ้า ผูก ๒	อานิสงส์
๕๓๔.	อานิสงเข้าบิณฑบาต	อานิสงส์
๕๓๕.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๕๓๖.	อานิสงเข้าสลาภ	อานิสงส์
๕๓๗.	อานิสงเข้าสลาภ ชับบพระยาวอก	อานิสงส์

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๓๘.	อานิสงเจติทราย อานิสงสร้างธัมม, อานิสงทานลูกสั้ม ของหวาน	อานิสงส์
๕๓๙.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๕๔๐.	อานิสงทอดบั้งสุก	อานิสงส์
๕๔๑.	อานิสงทอดผ้าบังสุกุลเป็นทาน	อานิสงส์
๕๔๒.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริหาร	อานิสงส์
๕๔๓.	อานิสงทานผ้า	อานิสงส์
๕๔๔.	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	อานิสงส์
๕๔๕.	อานิสงทานหาคนตาย	อานิสงส์
๕๔๖.	อานิสงบวช	อานิสงส์
๕๔๗.	อานิสงบวชพระเจ้า	อานิสงส์
๕๔๘.	อานิสงบอกไฟ	อานิสงส์
๕๔๙.	อานิสงปีใหม่	อานิสงส์
๕๕๐.	อานิสงพระเจ้าเข้าวัดสา	อานิสงส์
๕๕๑.	อานิสงมหาเวสสันครชาตก	อานิสงส์
๕๕๒.	อานิสงรวม	อานิสงส์
๕๕๓.	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	อานิสงส์
๕๕๔.	อานิสงส์บุพการีกตัญญูกตเวที	อานิสงส์
๕๕๕.	อานิสงส์ผ้ากฐิน	อานิสงส์
๕๕๖.	อานิสงส์เผาผี(ศพ)	อานิสงส์
๕๕๗.	อานิสงส์โพธิสัตว์เจ้า ให้ผ้าเป็นทาน	อานิสงส์
๕๕๘.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๕๕๙.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๕๖๐.	อานิสงส์ศีล	อานิสงส์
๕๖๑.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๕๖๒.	อานิสงส์หนูเผือก	อานิสงส์
๕๖๓.	อานิสงส์พพทาน	อานิสงส์
๕๖๔.	อานิสงส์ล้างขั้ว สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๕๖๕.	อานิสงหมากคำ	อานิสงส์
๕๖๖.	อานิสงกล้วย และ ไฟเป็นทาน	อานิสงส์

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๖๗.	อานิสงอันได้สร้างแปงเสาค้างทุ่งค้ำหงถวายบูชา	อานิสงส์
๕๖๘.	อานิสงอันได้สร้างศาลา	อานิสงส์
๕๖๙.	อานิสงอุปมาสุตตอันได้สร้างข้าว ศาลา น้ำบ่อ	อานิสงส์
๕๗๐.	กุสสราช	ชาดก
๕๗๑.	คัทธณกุมาร	ชาดก
๕๗๒.	คาถาพัน	ชาดก
๕๗๓.	จิตตาฬีสนิบาต	ชาดก
๕๗๔.	จันทสุริยา	ชาดก
๕๗๕.	ชนกะ	ชาดก
๕๗๖.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๕๗๗.	ชีวหาลิ้นคำ	ชาดก
๕๗๘.	ติกกนิบาต	ชาดก
๕๗๙.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๕๘๐.	เตมิยะ	ชาดก
๕๘๑.	เตรสนิบาต	ชาดก
๕๘๒.	เตรสนิบาต	ชาดก
๕๘๓.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๕๘๔.	ทูกกนิบาต	ชาดก
๕๘๕.	นารทะ	ชาดก
๕๘๖.	นิไสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๕๘๗.	นิไสยมจรุสขมพู	ชาดก
๕๘๘.	นิไสยโลกไนย	ชาดก
๕๘๙.	นิไสยห้ำสิปชาติ	ชาดก
๕๙๐.	นิไสยห้ำสิปชาติ มัดต้น	ชาดก
๕๙๑.	นิไสยเอกนิบาต	ชาดก
๕๙๒.	เนมิราช	ชาดก
๕๙๓.	ปกิณณกนิบาตร	ชาดก
๕๙๔.	ปฐมาโลย	ชาดก
๕๙๕.	ปทุมมกุมาร	ชาดก
๕๙๖.	ปทุมมะบัวหอม	ชาดก

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๕๙๗.	ปัญญาสชาต	ชาดก
๕๙๘.	พรสังขยา	ชาดก
๕๙๙.	พระยาค้างคาก	ชาดก
๖๐๐.	พลสังขยา	ชาดก
๖๐๑.	มหาชาติ	ชาดก
๖๐๒.	มหาวงศ์แดงอ่อน	ชาดก
๖๐๓.	มหาเวสสันดระ เชียงแสน	ชาดก
๖๐๔.	มโหสถ	ชาดก
๖๐๕.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๖๐๖.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๖๐๗.	วิธูรบัณฑิต	ชาดก
๖๐๘.	วิสตินิบาต	ชาดก
๖๐๙.	โวหารติกกนิบาต	ชาดก
๖๑๐.	โวหารเตรสนิบาต	ชาดก
๖๑๑.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๖๑๒.	โวหารภูริทัต	ชาดก
๖๑๓.	โวหารมโหสถ	ชาดก
๖๑๔.	โวหารเอกนิบาต	ชาดก
๖๑๕.	สัพพเวทสันดร	ชาดก
๖๑๖.	สุพรมโมกษะ	ชาดก
๖๑๗.	สุริยะวงศ์หงส์อามาจ	ชาดก
๖๑๘.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๖๑๙.	สุสมิชาดก	ชาดก
๖๒๐.	โลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๖๒๑.	โอวาทานุสาสนี	โอวาทคำสอน
๖๒๒.	โวหารโลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๖๒๓.	สอนโลก	โอวาทคำสอน
๖๒๔.	โอวาทคำสอนภิกษุใหม่	โอวาทคำสอน
๖๒๕.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอวาทคำสอน
๖๒๖.	คำสอนเถรจันท์	โอวาทคำสอน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๖๒๗.	คำสอนในนอก	โอวาทคำสอน
๖๒๘.	คำสอนคอบแม่น้ำ	โอวาทคำสอน
๖๒๙.	ตำนานคำสอน	โอวาทคำสอน
๖๓๐.	วิธีดีโอวาทกถา	โอวาทคำสอน
๖๓๑.	ปณิณกะโอวาทคำสอน	โอวาทคำสอน
๖๓๒.	คำสอนพระพุทเจ้า	โอวาทคำสอน
๖๓๓.	บัณฑิตสอนลูก	โอวาทคำสอน
๖๓๔.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๕.	สีมาวินิจไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๖.	คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธรรมมานุธรรม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๗.	พุทธานิเชก	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๘.	คาถาปาซ้องคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๙.	คำเหล่านคร่าเวสสันตระ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๐.	คำไหว้คุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๑.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๒.	พุทธานุสสิบวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๓.	พุทธานุหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๔.	พุทธานุมา	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๕.	พุทธานุตั้งทั้งมวนกับอุปเทศทั้งมวน	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๖.	ถอนสัพพะถอน	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๗.	สูตรสัพ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาถึงมหาสมยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๘.	เข้ารุกขมุลละ, กายะคะตา และพรหมวิหารทั้งมวน, กัมมัญฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๙.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหื้องาม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๐.	คาถามะกรุดรตน้า	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๑.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๒.	คำขอชวนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๓.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๔.	เสียดเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๕.	บูชาเหื่อน	ประเพณี พิธีกรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๖๕๖.	โหราศาสตร์	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๗.	อธิษฐานขึ้นเฮือน	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๘.	เอาขวัญลูกแก้ว	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๙.	คำภาวนาคำไหว้	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๐.	ฮีต ๑๒ คอง ๑๔	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๑.	คำสมมาแก้วห้าโกฐาก	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๒.	สืบชะตาหญิงชาย	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๓.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๖๔.	โกศลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๖๖๕.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๖๖๖.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๖๗.	เจตนาเถาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๖๖๘.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๖๖๙.	ห้ามหมาหุย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๖๗๐.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๖๗๑.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๖๗๒.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๖๗๓.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป
๖๗๔.	ธัมมานิสังสกาบุญญนิกถาตตนาถา	ธรรมทั่วไป
๖๗๕.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๖๗๖.	นามศัพท์วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๖๗๗.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๖๗๘.	นิสยมธรรสลังกา	ธรรมทั่วไป
๖๗๙.	นิสยมูลตันเถยยะ	ธรรมทั่วไป
๖๘๐.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๖๘๑.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๖๘๒.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๖๘๓.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๖๘๔.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๖๘๕.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๖๘๖.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๖๘๗.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๖๘๘.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๖๘๙.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๖๙๐.	พุทธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๖๙๑.	โพธิชิตยธรรม	ธรรมทั่วไป
๖๙๒.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๖๙๓.	มหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๖๙๔.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๖๙๕.	มูลกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๙๖.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๖๙๗.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๖๙๘.	ยอดพระธรรมโปรดสัตว์	ธรรมทั่วไป
๖๙๙.	โยกัปปโก	ธรรมทั่วไป
๗๐๐.	วิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๐๑.	โวหารบารมี	ธรรมทั่วไป
๗๐๒.	โวหารปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๗๐๓.	โวหารแปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๗๐๔.	โวหารมธุรสวาहिณี	ธรรมทั่วไป
๗๐๕.	โวหารมหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๗๐๖.	โวหารวิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๐๗.	โวหารโสฬสตันตกี	ธรรมทั่วไป
๗๐๘.	โวหารอานิสงส์ปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๗๐๙.	โวหารอุคฺคตฺตรณ	ธรรมทั่วไป
๗๑๐.	สพาวธัมม	ธรรมทั่วไป
๗๑๑.	สวรรณเทศนา	ธรรมทั่วไป
๗๑๒.	สักขติที่ปนี	ธรรมทั่วไป
๗๑๓.	สักคตติที่ปนี	ธรรมทั่วไป
๗๑๔.	สังขัตตนะ	ธรรมทั่วไป
๗๑๕.	สังฆอมธาตุเทศนา	ธรรมทั่วไป

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๗๑๖.	สัพทปะเปส	ธรรมทั่วไป
๗๑๗.	สัพทวิสุทธีมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๑๘.	โคณะบุตร	นินายธรรม
๗๑๙.	นางพมหอม	นินายธรรม
๗๒๐.	นิทานท้าวคำสอน	นินายธรรม
๗๒๑.	นิไสยมรฐสลังกา	นินายธรรม
๗๒๒.	นิไสยมูลตันเถยยะ	นินายธรรม
๗๒๓.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นินายธรรม
๗๒๔.	ปาเวณีหกประกาน	นินายธรรม
๗๒๕.	ปูชาท้าวทังสี่	นินายธรรม
๗๒๖.	เปตวัตถุ	นินายธรรม
๗๒๗.	พระเจ้าออกบวช	นินายธรรม
๗๒๘.	พระธาดเจ้าคอดยทุง	นินายธรรม
๗๒๙.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุงสือโยคธิยา	นินายธรรม
๗๓๐.	พระโกลสบ	นินายธรรม
๗๓๑.	พระมั่งรายสอนโลก	นินายธรรม
๗๓๒.	พระยาปเสนทิโกสร	นินายธรรม
๗๓๓.	พระยามั่งราย	นินายธรรม
๗๓๔.	ภูริทัตตะ	นินายธรรม
๗๓๕.	มรฐสลังกา	นินายธรรม
๗๓๖.	มรฐสวาหิณี	นินายธรรม
๗๓๗.	มหาธาตุเจ้า	นินายธรรม
๗๓๘.	มหาวิบาก	นินายธรรม
๗๓๙.	มันทณะ	นินายธรรม
๗๔๐.	ยโสธรานิพพาน	นินายธรรม
๗๔๑.	ราชสาน	นินายธรรม
๗๔๒.	ลักษณะเข้าปริวาส	นินายธรรม
๗๔๓.	วิสาข	นินายธรรม
๗๔๔.	โวหารมรฐสวาหิณี	นินายธรรม
๗๔๕.	โวหารมหาวัคคินิทาน	นินายธรรม

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๗๔๖.	โวหารวิสาขา	นิยายธรรม
๗๔๗.	โวหารอุปคุตตรณ	นิยายธรรม
๗๔๘.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๗๔๙.	สรีมัทมายา	นิยายธรรม
๗๕๐.	สังสวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๗๕๑.	สัพพัตถัพพันตนิทาน	นิยายธรรม
๗๕๒.	สรีมัทมายานิพพาน	นิยายธรรม
๗๕๓.	เสียดายเสือนอน	นิยายธรรม
๗๕๔.	อาหารชาวห่า	นิยายธรรม
๗๕๕.	กล้วยพันกอ	นิยายพื้นบ้าน
๗๕๖.	กาผอม	นิยายพื้นบ้าน
๗๕๗.	กาเผือกชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๗๕๘.	กำฟ้าควายโพง	นิยายพื้นบ้าน
๗๕๙.	กุมมานอ่อนน้อยกำฟ้าชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๐.	ขอมแม่น้ำพล	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๑.	เขี้ยวสองมอน	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๒.	ช้างสามงาปลาสามเงียง	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๓.	ชายสามโบดยิงสามผิว ทุกัมมะบัณฑิต	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๔.	ซเพาธัมมสามเหลี่ยม	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๕.	ซเพาหลงเข้าเมืองขอม	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๖.	ดอกบัวหอมพันกาบ	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๗.	ไตรภุมม์	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๘.	ทวาทสนิบาท	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๙.	ท้าวเต้า	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๐.	ทำนันทอ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๑.	ทูกะนิบาทชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๒.	ทูกะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๓.	ทูกะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๔.	ทูกะตะรักษาสีล	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๕.	เทศนาพระยาอินลงมาใช้ชาติ	นิยายพื้นบ้าน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๗๗๖.	ธาตุพระพุทธรเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๗.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๘.	นิโลโลกะภาสา	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๙.	บัวรมบัวเรียว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๐.	ปฐมพื้นโลกชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๑.	ปถมพื้นโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๒.	ปทุมมกุมमार	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๓.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๔.	ปทุมมะพราหมชาดก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๕.	ปทุมไยบัว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๖.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๗.	ปาเวณีหกประการ	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๘.	ปูชาท้าวทังสี	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๙.	ปู่เจ้าสอรหลาน	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๐.	พรหมทัตหน้าแว่น	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๑.	พระเจ้าสังขยาโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๒.	พระเจ้าออกบวช	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๓.	พระโกลสบ	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๔.	พระมั่งรายสอนโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๕.	พระยาคางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๖.	พระยาช้างสัททันตะ	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๗.	พระยาปเสนทิโกศล	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๘.	พระยามังราย	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๙.	พระยาวอไครหิน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๐.	พลานชินสีล	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๑.	พะชาวแปด	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๒.	พิมพาขุ่นจิว	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๓.	พินวงสา เจ้านายตนเสวียรราชสมบัติในเมืองบัว และ เมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๔.	ภยยะราด	นิยายพื้นบ้าน

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๐๕.	มหาธาตุเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๖.	มหาโมกคัลลาน์ไปดูนรก	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๗.	แม่ร้าง ๓๒ ผัว, คดีธัมมคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๘.	รวมสัพพะทั้งมวล	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๙.	ราชสาน	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๐.	รามเกียรติ์	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๑.	เรื่องราชวงศ์ปกครอง พงสาวดาร เมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๒.	ลักษณะพุทธรูปเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๓.	ลาพะกุมมาร	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๔.	สุวัณณะโลมา และหมีขนคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๕.	สุวัณณะหงคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๖.	สุวัณณะหนูคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๗.	สุวัณณะอ้อมล้อมต่อมคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๘.	สุวัณณะขันธัง	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๙.	เสทาโมจนะ	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๐.	เสียดายเสียดอน	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๑.	โสณันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๒.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๓.	ตำนานพระยามังราย	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๔.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๕.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๖.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๗.	ตำนานพระรามพระลักษ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๘.	ตำนานพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๒๙.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๐.	ตำนานมหาชินธาตุเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๑.	ตำนานมฤตาเทวราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๒.	ตำนานเมืองชัยยะบุรีศรีเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๓.	ตำนานเมืองเชียงม่วน	ตำนานพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๓๔.	ตำนานเมืองเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๕.	ตำนานเมืองใต้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๖.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๗.	ตำนานเมืองระแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๘.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๙.	ตำนานเมืองลำปาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๐.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๑.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๒.	ตำนานลพธิ์มราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๓.	ตำนานโลกกะหาณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๔.	ตำนานวัดสวนดอกเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๕.	ตำนานสิงคุดตะระ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๖.	ตำนานสุวัณณะคีรี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๗.	ตำนานสุวัณณะคีลี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๘.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๙.	ตำนานอ่างสร้งเชียงดาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๐.	ทันตธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๑.	นิสยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๒.	นิสยหุตยวังสมาลีนี้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๓.	นิสยวังสมาลีนี้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๔.	ปณิกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๕.	พื้นตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๖.	พื้นมหาธาตุเจ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๗.	พื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๘.	พุทธโฆสาจารย์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๙.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๐.	มหาปุริสลักขณะสูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๑.	มหाराชสังขัต	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๒.	มังคะวิราชนี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๓.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๖๔.	แมงสีหุห้ำตา	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๖๕.	ฤกษ์ชาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๖๖.	วอกโครหิน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๖๗.	โวหารอุบวงค์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๖๘.	โวหารนิทานตำนานวันเก้ากอง	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๖๙.	สังฆมธาค	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๐.	สามใบส้โหนด	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๑.	สามป่งสามก๊ว	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๒.	เสฏฐิชีให้ล้า	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๓.	เส้นธรรมถ้ำแมวมืองเถิน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๔.	เส้นธรรมมืองเถิน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๕.	หอยให้	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๖.	อนาคตวงค์	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๗.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๘.	อุรังคธาค	ตำนานพระพุทธรศาสนา
๘๗๙.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย
๘๘๐.	กฎหมายโบราณเมืองเลย	กฎหมาย
๘๘๑.	กฎหมายพระยามังราย)	กฎหมาย
๘๘๒.	กฎหมายเมืองน่าน	กฎหมาย
๘๘๓.	คติโลกคติธัมม	กฎหมาย
๘๘๔.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๘๘๕.	พุทธจักร – อาณาจักรเทียมกัน	กฎหมาย
๘๘๖.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๗.	กาพย์ยานี สุธางคางค์ และฉบับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๘.	คำขอเจ้าสุวตนางบัวคำ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๙.	กาบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๐.	กาบสงสาน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๑.	โคลงหรือญชัย	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๒.	คำวครฐาสีวไซ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๓.	คำเหล่านคร้าวเวสสันตระ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๘๙๔.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๕.	ตำราเรียนไทยยวน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๖.	ตำราคาถามหาตำแย	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๗.	ตำราผ้าประเจียด	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๘.	หนังสือของพระครูวิจารณ์สังฆกิจ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๙.	หนังสือบูชาเหือน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๐.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๑.	หนังสือเวณ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๒.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๓.	ตำรายาเมืองแพร่	ตำรายา
๙๐๔.	ตำรายาเมืองเลย	ตำรายา
๙๐๕.	ตำรายาเมืองน่าน	ตำรายา
๙๐๖.	ตำรายาเมืองพะเยา	ตำรายา
๙๐๗.	ตำรายาเมืองเชียงราย	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมอีสาน

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(อำนาจเจริญ และ อุบลราชธานี)

วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	อักษรที่ใช้	จำนวน/ผูก	หมายเหตุ
๐๑	เทวทูตสูตร	อักษรธรรม	๔	
๐๒	ลัทธิมหาชาติ	อักษรธรรม	๑๒	
๐๓	ธรรมบท	อักษรธรรม	๑๘	
๐๔	บวระพัน	อักษรธรรม	-	ชำรุด หนักกัด
๐๕	อริยมรรค	อักษรธรรม	ผูกต้น	ไม่สมบูรณ์
๐๖	สูตรมนต์น้อย	อักษรธรรม	-	ไม่สมบูรณ์
๐๗	ปัญญาปารมี	อักษรธรรม	๕	ไม่สมบูรณ์
๐๘	ปราชิก	อักษรธรรม	๑๔	แตกผูก
๐๙	ลำโจโรโต	อักษรธรรม	๖	
๑๐	ศัพท์มนต์น้อย	อักษรธรรม		
๑๑	พระธรรมนัปชาติ	อักษรขอม		
๑๒	พระเชตุพน	อักษรธรรม	๓	
๑๓	เสนาสนวินิจฉัย	อักษรธรรม	๑๔	
๑๔	พระนิพพาน	อักษรขอม	๑๙	
๑๕	พระธรรม ๓ ไตร	อักษรขอม	๒๒	
๑๖	พระสูตร	อักษรธรรม	๔	
๑๗	ปิยาวิทเนยนิจจะ	อักษรธรรม	๑๑	
๑๘	บาลีไวยากรณ์	อักษรธรรม	๑๓	
๑๙	ไตรภูมิ	อักษรธรรม	๕	
๒๐	มิลินปัญหา	อักษรธรรม	๖	
๒๑	สุวรรณสังขาร	อักษรธรรม	๑๘	
๒๒	เอณณนีปาญมัต	อักษรธรรม	๑๐	
๒๓	ฉลอม	อักษรธรรม	๑๒	
๒๔	หน้าผากไกลกะตัน	อักษรธรรม	๑๑	

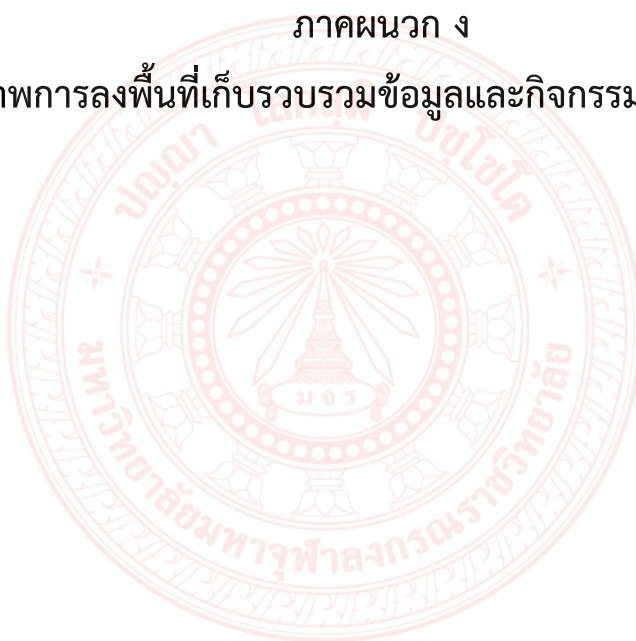
หมวด	ชื่อหมวด	อักษรที่ใช้	จำนวน/ผูก	หมายเหตุ
๒๕	เสียวสวาสดี	อักษรธรรม	๙	
๒๖	สิกขา	อักษรธรรม	๔	
๒๗	พระราม	อักษรธรรม	๑๐	
๒๘	คัทนาม	อักษรธรรม	๗	คชนาม
๒๙	มูลนิพพาน	อักษรไทน้อย	๑๐	
๓๐	มูลกัจจายนะ	อักษรธรรม	๑๔	
๓๑	มูลนิพพาน	อักษรธรรม	๓	
๓๒	ศรีษากุมาร	อักษรธรรม	๓	
๓๓	นิพพานสูตร	อักษรไทน้อย	๓	
๓๔	พระไตรปิฎก	อักษรธรรม	๒๙	
๓๕	พระเวสสันดร (ลำเียน)	อักษรธรรม	๙	
๓๖	เจตนาเกทัต	อักษรธรรม	๔	
๓๗	การะเกด	อักษรธรรม	๑๒	ภาพเกษ
๓๘	นางผมหมอม	อักษรธรรม	๕	
๓๙	เมตไตรยสูตร	อักษรธรรม	๓	
๔๐	ศัพทัมหารวรรค	อักษรธรรม	๑๒	
๔๑	สังฆอมธาตุ	อักษรธรรม	๕	
รวม			๒๑๖	

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	อักษรที่ใช้	จำนวน/ผูก	หมายเหตุ
๐๑	มูลกัจจายนะ	อักษรธรรม	๔๐	
๐๒	พระไตรปิฎก	อักษรธรรม	๒๐	
๐๓	นกจอกน้อย	อักษรธรรม	๑๐	
๐๔	ปฐมสมโพธิกถา	อักษรธรรม	๑๕	
๐๕	นางผมหมอม	อักษรธรรม	๕	
๐๖	ปัญญาปารมี	อักษรธรรม	๑๐	
๐๗	อุณสหัสสวิชัย	อักษรธรรม	๑๐	

หมวด	ชื่อหมวด	อักษรที่ใช้	จำนวน/ผูก	หมายเหตุ
๐๘	พระเวสสันดรชาดก	อักษรธรรม	๑๐	
๐๙	ธรรมดาสอนโลก	อักษรธรรม	๑๐	
๑๐	ลัมहाชาติ	อักษรธรรม	๒๐	
๑๑	เสียวสวาสดี	อักษรธรรม	๑๐	
๑๒	นางผมหมอม	อักษรธรรม	๕	
๑๓	ขุนทีกขุนเทือง	อักษรธรรม	๖	
๑๔	คชนาม	อักษรธรรม	๖	
๑๕	มาลัยหมื่น มาลัยแสน	อักษรธรรม	๑๐	
๑๖	สังกาส	อักษรธรรม	๑๐	
๑๗	กาฬเกษ	อักษรธรรม	๕	
๑๘	พญาคันคาก	อักษรธรรม	๕	
๑๙	ลำพินเวียงจันทน์	อักษรธรรม	๘	
๒๐	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	อักษรธรรม	๗	
๒๑	อุบาทว์	อักษรธรรม	๒	
๒๒	ยอดมุข	อักษรธรรม	๒	
๒๓	บาลีไวยากรณ์	อักษรธรรม	๑	
๒๔	มูลนิพพาน	อักษรธรรม	๑	
๒๕	สวดมนต์น้อย	อักษรธรรม	๑	
๒๖	ท้าวกำกาดำ	อักษรธรรม	๔	
๒๗	แทนน่านมแม่	อักษรธรรม	๑	
๒๘	ปกิณกะ	อักษรธรรม	๓๐	
รวม			๒๐๗	

ภาคผนวก ง
ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์

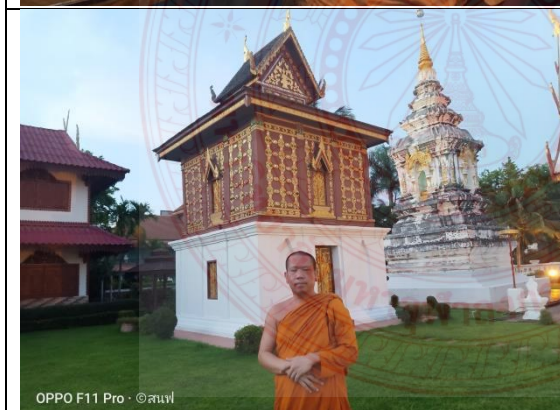

ภาคผนวก ง

ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์
 ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมใบลาน วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
 ในพื้นที่ วัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเชียงราย

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิธีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดพระเกิด อ.เมืองน่าน และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดน่าน

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดหลวงราชสถฐาน อ.เมืองพะเยา และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดพะเยา

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเลย

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมใบลาน วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
ในพื้นที่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดแพร่

ภาพปริวรรตวรรณกรรมใบลานมหาเวสสันดรชาดก และ วิเคราะห์ประโยชน์วรรณกรรมที่มีต่อชุมชนใน
กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมใบลาน วิธีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในพื้นที่ ในพื้นที่ วัดบ้านโนนตูม ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัด
อำนาจเจริญ และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมใบลาน วิถีชีวิต
และ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
ในพื้นที่ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัด
อุบลราชธานี

เอกสารจัดงานเสวนาคัมภีร์สร้างสรรค์ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓

กำหนดการ

จัดงานเสนาวิชาการ เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ

ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

อุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

- เวลา ๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียน
- เวลา ๐๙.๓๐ น. ศึกษาดูงานการจัดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่
- เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล
- เวลา ๑๑.๓๐ น. เชิญรับประทานอาหารกลางวัน
- เวลา ๑๒.๔๐ น. พิธีแห่ธัมม์ และ ถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- ประธานสงฆ์จุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
 - พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาดังขบวนแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ หน้าวิหาร
พระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น
 - เดินแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ รอบวิหารพระเจ้าใจดี ๓ รอบ
และ เข้าไปในวิหารพระเจ้าใจดี
 - พิธีถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- เวลา ๑๓.๐๐ น. กิจกรรมเสนา เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- กล่าวรายงาน
 - ประธานกล่าวเปิดงาน
 - เริ่มการเสนา
- เวลา ๑๕.๐๐ น. พิธีลงนาม MOU
- เวลา ๑๕.๒๐ น. พิธีเจิมป้าย และ เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- เวลา ๑๕.๕๙ น. เชิญชมกิจกรรม และ นิทรรศการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

หมายเหตุ กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **อู่แห่งชีวิต** Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย....”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม กทม.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

เสวนา

พระครูอุทิศธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ /

ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ

มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

สานเสวนาโดย

รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร.

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มจร. วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม

ครูภูมิปัญญาไทย

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์

และ คัมภีร์โบราณล้านนา

และ เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบ

การอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

เปิดป้าย

MOU

และ พิธีเปิดป้าย

“ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ วิหารพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทรศัพท์ ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย)

และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุตมโขคนามอ่อน หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ)

รับชมถ่ายทอดสดที่ Wat Sungmen Manuscript Temple

รูปแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย ๓ ขั้นตอน (สูงเนินโมเดล)

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย...”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.

เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาส มจร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มฟื้นฟูพระพิมพ์ตากสินมหาราช วัดสูงเนิน ประเพณีแห่งเดียวในโลก

เสวนา

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์

ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ์ ปธ.๙ ดร.

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มจร. วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

และ เชิญร่วม...พิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

MOU

เครือข่าย นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

เปิดบ้าน “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย” ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม

ครุฑภูมิปัญญาไทย

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์

และ คัมภีร์โบราณล้านนา

สาธิตเสนาโดย รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

วันอังคารที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. ณ วัดพระเจ้าใจดี วัดสูงเนิน อำเภอสูงเนิน จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทร. ๐๖๑-๖๓๔๙๙๖๒ (พระมหาอัครเทพ พุทธชาโต นักวิจัย) และ ๐๘๐-๗๒๔๗๕๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี) รับชมถ่ายทอดสดที่ [f](#) [LIVE](#) Wat Sungmen Manuscript Temple

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรพิทักษ์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : ksaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๑ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูประภัสร์จันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย จังหวัดเลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวนิลนิตยสารการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีจันทร์

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย

การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๒๓ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ทั้ง ๕ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัดคู่ประสงคของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งห้าฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปกป้อง อนุรักษ์ พัฒนา รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งห้าฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งฝ่ายจะหาหรือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์การทั้งฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้้องค์การทั้ง ฝ่าย จะต้องมีการประชุมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๕ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิมฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๙ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูศรีรัตนปัญญาจารย์)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม.....
(พระครูวิจิตรพิพัฑฒกิจ)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม.....
(พระครูอมรวิมลรัตนวงศา)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม.....
(พระครูโพธิ์ทอง)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม.....
(พระครูปัญญสารนิวัติ)
เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น
ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระครูศรีรัตนปัญญาจารย์)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ทอง)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอมรวิมลรัตนวงศา)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ทอง)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูศรีรัตนปัญญาจารย์)
ตำแหน่ง.....
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รัช.ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่ายชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย
ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่าง
สร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม
พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย)
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
โขงตอนล่าง

ทั้ง ๓ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัดอุปประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัด
อุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชน
ต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอ
นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโข
งตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม
โบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่กระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้านน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งสามฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรีวรรต แปล จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งสามฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งสามฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้านน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างรวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง สามฝ่าย จะต้องมีการกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

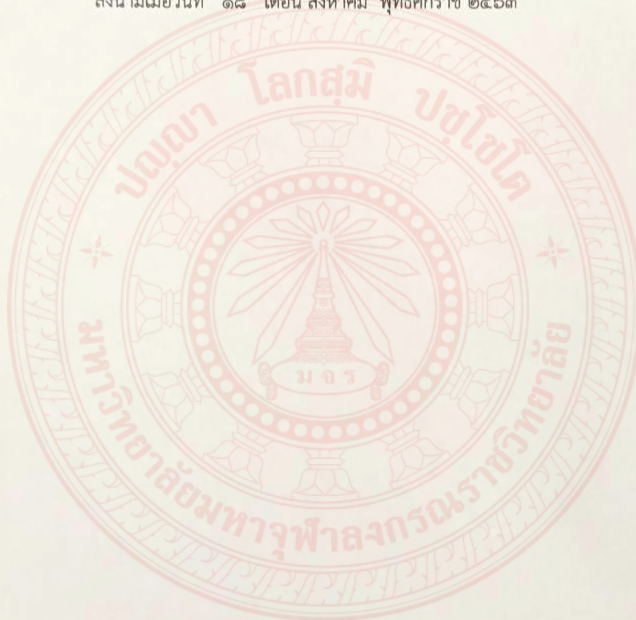
บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้านน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

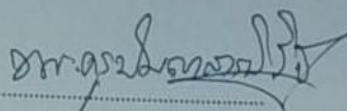
บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๓ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้มอบให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสามฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม

(พระครูปัญญาสารนิวิฐ)

เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น

ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศไทย

ลงนาม

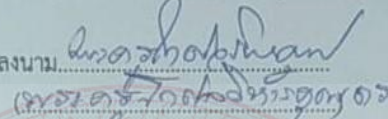

(พระครูโพธิ์ศรีเมืองนครพนม)

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ประเทศไทย

ลงนาม

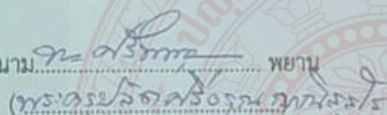

(พระครูโพธิ์ศรีเมืองนครพนม)

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ประเทศไทย

ลงนาม

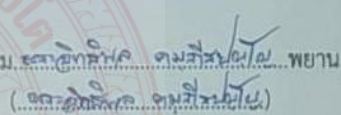

(พระครูโพธิ์ศรีเมืองนครพนม)

ตำแหน่ง: เจ้าอาวาส

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม

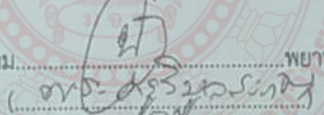

(พระครูโพธิ์ศรีเมืองนครพนม)

ตำแหน่ง: เจ้าอาวาส

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ลงนาม

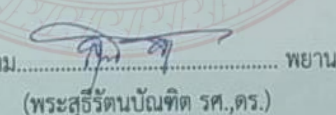

(พระครูโพธิ์ศรีเมืองนครพนม)

ตำแหน่ง: เจ้าอาวาส

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ลงนาม

(พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
 ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ทั้ง ๒ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

- ๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
- ๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง
- ๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

- ๒.๑ องค์การทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย บัณฑิต แพล จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๒.๒ องค์การทั้งสองฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์
- ๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งสองฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม
- ๒.๔ องค์การทั้งสองฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งสองฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งสี่ฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนาม เป็นต้นไป ทั้งนี้องค์การทั้งสองฝ่าย จะต้องมีการกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งอีกฝ่ายหนึ่งรับทราบ และ เพื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๒ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....

(พระครูภาณุคุณธรรมคุณ ตรี)

ตำแหน่ง.....

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม.....

(พระครูธรรมวิมลคุณ ตรี)

ตำแหน่ง.....

วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ลงนาม..... พยาน

(พระครูปลัดธรรมคุณ ตรี)

ตำแหน่ง.....

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน

(พระครูธรรมวิมลคุณ ตรี)

ตำแหน่ง.....

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน

(พระสุธีรัตนบัณฑิต ตรี,ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ☐ ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ☐ ต้นแบบเทคโนโลยี
- ☐ กระบวนการใหม่
- ☒ องค์ความรู้
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- ☒ การพัฒนากำลังคน
- ☐ ทรัพย์สินทางปัญญา
- ☒ บทความทางวิชาการ
- ☐ การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- ☒ การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ☐ ระดับอุตสาหกรรม
- ☒ ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ☒ ระดับภาคสนาม
- ☐ ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้ จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตูม ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ และจังหวัดอุบลราชธานี สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปึกแผ่น (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

ผลกระทบอนุรักษ์และคัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลโดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตูม ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ ๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดบ้านโนนตูม ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมไบเบิลที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยได้นำมาปริวรรตเป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสวาด) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาหุบเขา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายที่เป็นคติสอนใจเตือนใจผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างและนำมาปริวรรตหลายฉบับให้เห็นกันในปัจจุบันนี้

ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยจากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม

ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยเป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์

อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัด บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัด อุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ พิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา

จำนวนผลงาน:...๔ หน่วยนับ:...๔

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่ม แม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรม โบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่ สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่าย ชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบ ผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ประเภท:

☒ เชิงปริมาณ

☒ เชิงคุณภาพ

☐ เชิงเวลา

☐ เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

เชิงปริมาณ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมใบลาน แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้ง หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปฐมภูมิ วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลาน และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัด ๑ วัดในอำเภอ

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์ วรรณกรรมใบลาน รวม ๑๐ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ตลอดจน รายชื่อวรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

(๓) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๑ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อกวีวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดยจัดให้มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และได้ประโยชน์จากวรรณกรรมใบลาน แต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด จังหวัดละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนดู่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม อำเภอเมืองอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงาน
ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ☒ ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ☐ ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ☐ ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ☐ ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ☒ ผลกระทบต่อสังคม
- ☐ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- ☐ เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- ☐ เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- ☐ สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มี
วรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอ
เมืองอำนาจ คือ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่
สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำหาคาติ
บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัณฑิตบันทึกด้วย
อักษรธรรม เนื้อหาชำระ หนุกัด อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกตั้งแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย
บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูกไม่สมบูรณ์ ปราชิก
บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำโโจโรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพทมนต์
น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนันทาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม
จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม
จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม
จำนวน ๔ ผูก ปิยาวิทเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษร
ธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มลีนปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม
จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เณณณีนีปายมัต บันทึกด้วยอักษรธรรม

จำนวน ๑๐ ผูก ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก หน้าผากไกลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก เสียวสวาสดีบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก สึกขา บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔ ผูก พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก คัทนาม(คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๗ ผูก มูลนิพพานคชนามอักษรไทยน้อยจำนวน ๑๐ ผูก มูลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก มูลนิพพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศรีษากุมาร คชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก นิพพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทยน้อย จำนวน ๓ ผูก พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผูก พระเวสสันดร (ลำเียน) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก เจตนาเกทัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก การะเกด (ภาพเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก เมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศัพทัมหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก และ สังขอมธาตุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผูก

๒.จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ มูลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผูก พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก นกจกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก อุณสหัสสวชิย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก พระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ธรรมดาสอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ลำมหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก เสียวสวาสดี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ขุนทิกขุนเทือง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก คชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก มาลัยหมื่นมาลัยแสนบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก สังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ภาพเกษ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก พญาคั่นคาก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก ลำพิ่นเวียงจันทน์ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผูก อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผูก อุบาทว์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก ยอดมุข บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก บาลีไวยากรณ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก มูลนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก สวดมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก ท้าวกำกาดำ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก แทนน้ำนมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก และปณิกะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผูก รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผูก

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้น จำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปณิกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

๒) ผลกระบวนการอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้	๑. การสืบค้นประวัติ ๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการ อนุรักษ์	โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมามอง ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่อหุ้ม ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการ มีส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนา ความรู้	๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์ เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และ น่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่ สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือกคัดเลือกรวณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสวาด) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่ามีกมุขพิชชาผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อศรีเฉลียว และคนที่สอง ชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพ่อถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ได้อบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเดิบเด้าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวรังจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวรังเลยตกถูกดินตาย นกกระเดิบเด้าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากชวนตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ยอมไม่หวั่นในโลกธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กุมพิกก็ตายไปหลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วยระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบ่อไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึง

แก่งแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่น ๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่น ๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้นนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไว แล้วทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไวให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สินนายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเฝ้าทูลพ้อทอาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาหุบเขา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินใจที่ผิดที่ผิดทางที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมใบลาน เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ฆราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่ว ๆ ไป อันภาวะของชาวบ้านทั่ว ๆ ไปคบหาปฏิบัติผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เพื่อแม่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาเวจีกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑. วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสี้ยวสวาสดีอัคมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้ยากที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัสด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงทาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิด 19 ในช่วงเดือนมีนาคม - มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม - เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปแล้วทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุ่นนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงทานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ

มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงงาน ประจำจุด และ โรงงานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาบิสทาน คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเรา คลี่คลายไปได้มาก จน ได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมี จิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุก ประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เรานำหลักคำสอนในนิทานธรรมมา ขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่าง ๆ ตลอดมา เหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียวสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ใน สิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจร เลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานก แหกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพิก่ตายไป หลังจากที่ถูกปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา ไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกนี้มี หินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน ๆ แต่ใจ หนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลย ปัญหาว่า เมื่อถึงแกแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่น ๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามี ต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่น ๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึง หมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบว่าเป็นคน มีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลักก็จับ ลงโทษประหารเสีย และรับเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาว ลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองตอบกัน เช่นในสมัยหนึ่งว่าตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์ หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกัน กับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจใน ธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่อง ความโหดร้ายของพระราชาผู้หยาบ นินทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรม และไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับ

ผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสียวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าหน้า เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ ตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมานั้น มีหินหรือ บ่ ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเผ่าสามขาหรือบ่? (ผู้เผ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ฝักรักษา บ่? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะนางศรีโวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษา

สิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสีสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๕) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม ๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ
ด้านเศรษฐกิจ	๑ อาชีพ ๑.๑ เกษตรกร ๑.๒ อาชีพช่าง ๑.๓ ค้าขาย ๑.๔ มัคทายก ๑.๕ จัดงาน ๑.๖ การแสดง ๑.๗ ออกแบบ ๑.๘ โฆษกพิธีการ ๑.๙ ครู ๒ การท่องเที่ยว ๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมรดกศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๖) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่ม

จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ จัด หักละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๑ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่ มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนาม บันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชน ต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการ สร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์ วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้าน โนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของ วรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอบึงกาฬ จังหวัด บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอมือ จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัด อุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่าย การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสสูง เม่น จังหวัดแพร่

ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มี การอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกธรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง และให้ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ใบลานสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดหรือชุมชน

(๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ ใบลาน เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาทในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน ของผู้สนใจ

๓) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ๐๘๓/๒๕๖๓

ชื่อโครงการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง

หัวหน้าโครงการ ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร 080-724 -7658

ความเป็นมาและความสำคัญ

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมใบลานเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือศีต ถือครองของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราชอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย

และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนาม ตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การ ประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากกลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทว่าพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของ ปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำ ในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐- ๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และ ได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านการประมง อีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่ สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้ง สำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ สหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงาน แห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการ สำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคติโลกและคติธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติ เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อน ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต แนวคิด และ ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศน์หลาย วรรณกรรมหลายเรื่องเป็น บ่อเกิดนวัตกรรมมากมายของมนุษยชาติในวิวัฒนาการของโลกสมัยต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หรือ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ ชาตก นิทานพื้นบ้าน โคลง กลอน ประเพณีพิธีกรรม พื้นบ้านพงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวท มนตร์คาถา รวมไปถึง เป็นต้น

การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลาน ในรูปของวรรณกรรมใบลาน มีมาตั้งแต่ก่อนสมัย พุทธกาล โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์ ได้มีการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญลงในใบลาน ไว้มากมาย เช่น ตำราพิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ กฎหมายโบราณ การปกครองบ้านเมือง นิยาย ตำรายา เป็นต้น เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติอยู่ได้นานกว่าใบพืชอื่น ๆ

สำหรับในพระพุทธศาสนา วรรณกรรมใบลาน ได้เกิดขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้

เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยใบลานนับแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียงเท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

สำหรับในประเทศไทย วรรณกรรมใบลาน ได้รับอิทธิพลมาจากศรีลังกา นับตั้งแต่สมัยอยุธยา มาจนถึงสมัยล้านนา วรรณกรรมใบลานมีความสำคัญมากในการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร และ ตำราเรียน ตลอดจน ภูมิปัญญาต่าง ๆ วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เป็นสำนักเรียนของกุลบุตร การจารจารึกวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรก ของประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาวรรณกรรมใบลาน คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และ ภูมิปัญญาอื่น ๆ มาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคอีสานของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิตเช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุทราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังkawerk โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุทราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย

และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาบรรดาวรรณกรรมใบลานตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วยจากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารคัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานใน

ชาติต่อ ๆ ไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และ วัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นจึงนิยม สร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัด ต่าง ๆ จึงมีคัมภีร์ใบลานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสาย สมองผูกคัมภีร์ใบลานก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

ในบรรดาวรรณกรรมและโบราณคดีประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมและ โบราณคดีทางพุทธศาสนา นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อ การสร้างระบบคิด ภูมิปัญญา และรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากร ด้านวัตถุอันได้แก่ วัด เจดีย์ คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ปี่ปสา ธรรมาสน์ ฯลฯ ที่สร้างขึ้นด้วยความวิจิตร งดงามและสติปัญญาอันล้ำเลิศของบูรพาจารย์ และทรัพยากรด้านนามธรรม อันได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ฯลฯ ที่ล้วนมีความหมายและความสำคัญต่อการเรียนรู้และการดำรงวิถี ชีวิตในสังคม

สำหรับประเทศไทยนั้น ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ ซึ่งหลายจังหวัด อยู่ติดกับลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมใบลานอย่างมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มีจำนวน มากกว่าที่พบในภาคอื่น ๆ ของประเทศ โดยกระจาย กระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีแม้กระทั่งในลำตามภูเขาและหน้าผา ริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย

ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน พบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก /ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการ ด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่าง ๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้านอื่น ๆ เช่น นิทาน พันทำน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ยังมีแหล่งที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกมากมายที่สมควรได้รับการดูแลรักษาและนำมา ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ปัจจุบันประเทศไทย ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมใบลานเป็นอย่างมาก เนื่องจากความ เจริญและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหลายเรื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วเกิดจาก วรรณกรรมในใบลานต้นฉบับ เช่น งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ชั้นยอดของประเทศ ล้วนมากจากวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก หรือ นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น หรือ แม้แต่ยาในปัจจุบัน หลายสูตร มาจากสูตรของวรรณกรรมตำรายา นอกจากนี้ประเพณีวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศ หลายประเพณี ล้วนเกิดมาจากเรื่องราวในวรรณกรรมใบลานทั้งสิ้น ซึ่งผลงานที่เกิดจากวรรณกรรม

ดังกล่าว สามารถสร้างประโยชน์มหาศาลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ของประเทศชาติ

การสำรวจวรรณกรรมใบลาน จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ที่อาจจะก่อให้เกิดนวัตกรรม อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือที่เรียกว่า นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอีกมากมาย เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราว ประเพณี วัฒนธรรมของชนในถิ่นนั้น ๆ รวมถึงเรื่องราวอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ตาม ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย

แม่น้ำโขงมีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก เป็นแม่น้ำที่เป็นต้นกำเนิดของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม อย่างมากมายของมนุษย์ ซึ่งวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากการใช้ประโยชน์โดยมนุษย์ของแม่น้ำสายสำคัญของโลกนี้ ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่า กับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนบน แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว อ.เชียงของ จ.เชียงราย และ จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร

วรรณกรรมใบลานกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดในเขตล้านนาในอดีต เป็นพื้นที่สมควรมีการศึกษาเป็นอย่าง เนื่องจาก พบว่ามีวรรณกรรมใบลาน มากกว่าที่พบในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่น จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ เลย เป็นต้น โดยเฉพาะที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ถือว่าเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานอักษรธรรมล้านนามากที่สุดและสภาพคัมภีร์สมบูรณ์ที่สุดในโลก

การสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในภูมิภาคแห่งนี้ นอกจากจะเป็นการสำรวจเพื่อทราบ และส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์มรดกของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์แล้ว ยังจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ต่อการพัฒนานวัตกรรมและนำองค์ความรู้มาต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยว การผลิตงานด้านศิลปะของชาติ การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม และ การถ่ายทอดชุดคำสอนที่สำคัญแก่คนในชาติ

ดังนั้น จากความสำคัญของวรรณกรรมใบลานดังกล่าว ไม่ว่าจะระดับพระเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองประเทศหรือสามัญชนคนธรรมดาอย่างอาณาประชาราษฎร์ ต่างก็มีใจที่รักและเทิดทูน วรรณกรรมใบลาน ในฐานะ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และ ภูมิปัญญาสำคัญของชาติ ได้ช่วยกัน

ปกปักรักษา สืบทอดคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ไทยทุก ๆ พระองค์ต่างให้ความสำคัญต่อการสืบทอด และ รักษาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชาติ และ ส่งเสริมให้มีการจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าลงในคัมภีร์ใบลาน สืบ ๆ กันมา จนมาถึงสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีการจัดทำพระไตรปิฎกในรูปของการพิมพ์ลงหนังสือสมัยใหม่ ซึ่งเนื้อหาที่พิมพ์มาจากคัมภีร์ใบลานที่บูรพมหากษัตริย์ได้ทรงทำกันมา

จนมาถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ได้ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการ ว่า “เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” ซึ่งหมายถึง พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับ พระธรรมคำสอน และ วรรณกรรมอันทรงคุณค่าต่อจิตใจให้คงอยู่ต่อไป การรักษา และ ต่อยอด เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานซึ่งเป็นสมบัติของชาติอันล้ำค่า จึงเป็นภารกิจสำคัญของคนในที่จะร่วมกันบทยทอดต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน วรรณกรรมใบลานหลวงและราษฎร์จึงทรงความงดงามและมีคุณค่ายิ่ง เป็นมรดกของแผ่นดิน ให้แผ่นดินไทยได้ชื่อว่าเป็น “แผ่นดินธรรม”

วรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่ายกย่องเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมใบลานที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมใบลานซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมใบลาน และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิสัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติ

มากมายคณานับประการ

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปรัวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นอื่นๆให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมายคณานับประการตลอดจนถึงการนำความรู้ไปช่วยต่อยอดเชิงเศรษฐกิจได้อีกด้วย ผู้เขียนจึงเห็นสมควรเป็นอย่างยิ่งว่าการสนับสนุนการสร้างผลงานดังกล่าวจะเป็นหนึ่งในพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปประเทศ และพัฒนาองค์ความรู้เพื่อให้ไทยสามารถเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติได้ต่อไป

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง
๒. เพื่อศึกษาปรัวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปรัวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

- ๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนดู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ

คือ วัดบ้านโนนดู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำมหาชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัณฑิตบันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาชาดก หนุกด์ อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ไม่สมบูรณ์ ปราสิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก แต่แตกผูก ลำโจรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพท์มนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนันทชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพนพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตรบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ปิยาวิทเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มิลินปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เอนณนีปายุมัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก หน้าผากโลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก เสียวสวาสต์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก ลิกขา บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔ ผูก พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก คัทนาม (คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๗ ผูก มูลนิพนพานคชนามอักษรไทยน้อยจำนวน ๑๐ ผูก มูลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก มูลนิพนพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศรีษากุมารคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก นิพนพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทยน้อย จำนวน ๓ ผูก พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผูก พระเวสสันดร (ลำเอียน) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก เจตนาเกทัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก การะเกด(ภาพเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก เมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศัพท์มหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก และ สังฆอมธาตุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผูก

๒. จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ มูลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผูก พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก นกจอกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก อุณสหัสส

วิชัย บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก พระเวสสันดรชาดก บันทีกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก
 ธรรมดาสอนโลกบันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ลำมหาชาติบันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐
 ผูก เสียวสวาสดี บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก นางผมหอม บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕
 ผูก ขุนทีกขุนเทือง บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก คชนามบันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก
 มาลัยหมื่น มาลัยแสนบันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก สังกาต บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐
 ผูก ภาพเกษบันทีกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก พญาคันคาก บันทีกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก ลำ
 พั้นเวียงจันทน์บันทีกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผูก อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗
 ผูก อุบาทว์ บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก ยอดमुख บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก บาลี
 ไวยากรณ์ บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก มุลนิพพาน บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก สวด
 มนต์น้อย บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก ท้าวกำกาดำ บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก แทน
 น้านมแม่ บันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก และปิกนกะบันทีกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผูก รวม
 ทั้งสิ้น ๒๐๗ ผูก

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้น
 จำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๔๓ ผูก ที่เป็นปิกนกะ (ทั่วไป)
 จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทีกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทีกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑
 ผูก

๒) ผลกระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัด ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่
 ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียง
 แม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละ
 จังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้าน
 โนนคู่ ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง
 อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ
 ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น
 ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕
 รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรม
 อนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับ
 ผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ
 ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดไกล่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศ ไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่

๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้	๒) กระบวนการพัฒนากิจการกรมการอนุรักษ์
๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์	๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม
๕) กระบวนการพัฒนาความรู้	๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ
๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ	

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้

๑. การสืบค้นประวัติ
๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจการกรมการอนุรักษ์

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน
๓. จัดโครงสร้างองค์กร
๔. การบริหารงบประมาณ
๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน	๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน
๓. การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมานุรักษ์	๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์
๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์	๖. การทำความสะอาดคัมภีร์
๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์	๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์
๙. การบันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล	๑๐. การห่อธัมม์
๑๑. การติดรหัสคัมภีร์	๑๒. การเก็บคัมภีร์
๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี	

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย
๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้

๑. ปริยัติ
๒. ปฏิบัติ
๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้
๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ
๓. การจัดระบบองค์ความรู้
๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม
๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้
๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

๑. เผยแพร่ประจำที่
๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าวรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสवाद) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่ามีกมุขพีชราผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อ ศรีเฉลียว และคนที่สองชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพอถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ได้อบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร

หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเดิบเต่าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวรังจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตาม คำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวรังเลยตกถูกดินตาย นกกระเดิบเต่าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ย่อมไม่หวั่นในโลกธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ย่อมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติดี และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มี ความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กฎมพิทิตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบอไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไผ่ฟัง นางศรีไผ่จึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่ หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้นนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไผ่แล้ว ทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไผ่ให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสอดต่อกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่ภรรณภาพสาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเวรแทนพ่อตาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชหุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึง

ขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔. ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดีนำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ขรราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วไป; คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝน ปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เพื่อแม่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสี้ยวสวาสดีอัคมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ไฉ่ยากที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ที่มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น เพราะเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐานไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมีชื่อเสียง ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่那儿 ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน

และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงพยาบาล การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิด-๑๙ ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปแล้ว กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงพยาบาลอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงพยาบาลประจำจุด และ โรงพยาบาลเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาภิสทาน คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเราคลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียสละ ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่ใจร้าย มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไป

เลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พูดจาเหมือนกันเมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพิก์ตายไป หลังจาก
ที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไป
จอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้
มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้
ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน ๆ แต่
ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีโวลูกสาวฟัง นางศรีโวลจึง
เฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่า
ถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทน์หอม ไม้กฤษณา มี
หรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ นายสำเภาทราบว่
เสียวสวาสดีเป็นคนมีปัญญาจึงยกนางศรีโวลให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวร
ยาม ใครหลับก็จับลงโทษประหารเสีย และรับเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบ
ทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสจองตอบกัน เช่นในสมัยหนึ่ง
ว้าวัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูก
เศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสียชีวิต เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นว้าว แล้ว
ได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง
ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจใน
ธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่อง
ความโหดร้ายของพระราชามเหสีผู้ทุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็น
ธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับ
ผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วน
เป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็น
ประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคม
สงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์
ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิด
ประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์
ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความ
สามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความ
น่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรม
เสียวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมา นั้น มีหินหรือป ? (หินแร่เงิน,ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือป? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้ป? (ไม้จันทร์หอม,ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านนั้น มีเจ้าครองนครป? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ฝัารักษา ป? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะนางศรีไวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสียวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๔) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ด้านสังคม

๑. วิถีชีวิตการให้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม

๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ

ด้านเศรษฐกิจ

๑. อาชีพ

๑.๑ เกษตรกร

๑.๒ อาชีพช่าง

๑.๓ ค้าขาย

๑.๔ มัคทายก

๑.๕ จัดงาน

๑.๖ การแสดง

๑.๗ ออกแบบ

๑.๘ โฆษกพิธีการ

๑.๙ ครู

๒. การท่องเที่ยว

๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี

๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน

๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๕) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัตถละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์
 วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขต
 กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์
 วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้
 ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีนา
 ราม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดกลุ่ม
 แม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมือง
 อำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีนา ราม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของ
 วรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด
 ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ
 ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความ
 เข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการ
 อนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย
 ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม
 อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอมือเมือง จังหวัดหนองคาย
 ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือเมืองมุกดาหาร
 จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีนา
 ราม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมือง
 อำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธี
 เปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขง ของ
 ประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่

ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดต่าง ๆ ให้
 อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตกลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนบน ของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีมีการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจใน
 คัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกธรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็น
 นโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสาน
 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้น

ปกครอง และให้ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ไบเบิลที่สำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ไบเบิล เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัดหรือชุมชน

(๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ไบเบิล เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาทในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ไบเบิลของผู้สนใจ

๓) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมไบเบิล

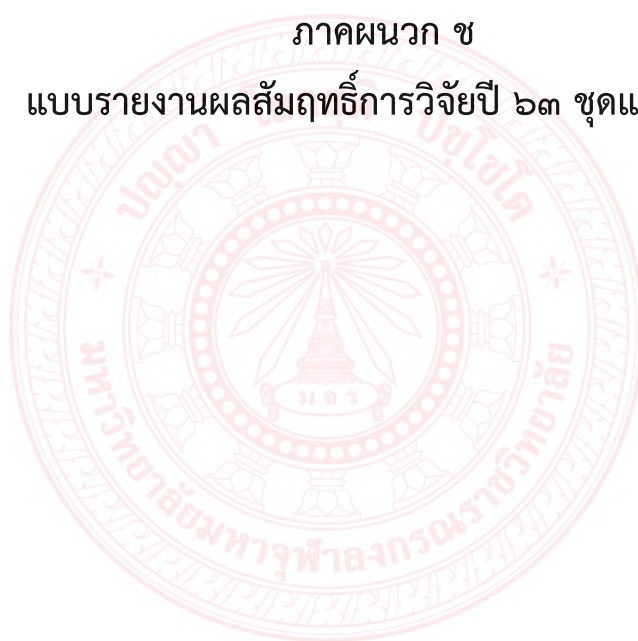
การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. ได้สำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๒. ได้ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๓. ได้ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
๔. ได้สร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
๕. การนำข้อมูลจากงานวิจัยสามารถสร้างความเชื่อมั่นนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง

การประชาสัมพันธ์

- มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

ภาคผนวก ช
แบบรายงานผลสัมฤทธิ์การวิจัยปี ๒๓ ชุดแผนงาน

ภาคผนวก ข
แบบรายงานผลสัมฤทธิ์การวิจัยปี ๖๓ ชุดแผนงาน
แบบรายงานผลสัมฤทธิ์โครงการวิจัยประจำปี ๒๕๖๓
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการ/แผนงานวิจัย นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานกลุ่มแม่น้ำโขง
 ๒. ชื่อหัวหน้า.ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน .สังกัด วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทรศัพท์ ๐๘๐-๗๒๔-๗๖๕๘. [อีเมล.chaiyasit_ae@hotmail.com](mailto:chaiyasit_ae@hotmail.com)
 งบประมาณ. ๔๐๐,๐๐๐. บาท ระยะเวลาดำเนินการ ๑.ปี

๓. แพลตฟอร์มตามยุทธศาสตร์ อววน.....(มี ๑-๔ Platform)

โปรแกรมตามยุทธศาสตร์ อววน.....(ตอนขอทุน ๑-๑๖ P)

๔. พื้นที่ทำวิจัย

๑) การศึกษาในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนได้มีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย วัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

๒) การศึกษาในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร

และ ๓) การศึกษาในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนดู่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๕. พื้นที่ใช้ประโยชน์..ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง รวม ๑๑ จังหวัด

๖. ที่มาและความสำคัญ/หลักการและเหตุผล

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮึด ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขง ประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียง ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาจากอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากกลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทว่าพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในกลุ่มน้ำตาทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มี

ประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนั้นยังมี ศักยภาพทางด้านการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การ สหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วน หนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมีเป้าหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิม คือการพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดียุติธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติ เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อน ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต แนวคิด และ ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศน์หลาย วรรณกรรมหลายเรื่องเป็นบ่อ เกิดนวัตกรรมมากมายของมนุษยชาติในวิวัฒนาการของโลกสมัยต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ว่าจะเป็น วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หรือ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ ชาดก นิทาน พื้นบ้าน โคลง กลอน ประเพณีพิธีกรรม พื้นบ้านพงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา รวมไปถึง เป็นต้น

การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลาน ในรูปของวรรณกรรมใบลาน มีมาตั้งแต่ก่อนสมัย พุทธกาล โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์ ได้มีการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญลงในใบลาน ไว้มากมาย เช่น ตำราพิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ กฎหมายโบราณ การปกครองบ้านเมือง นิยาย ตำรายา เป็นต้น เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติอยู่ได้นานกว่าใบพืชอื่น ๆ

สำหรับในพระพุทธศาสนา วรรณกรรมใบลาน ได้เกิดขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าวัฏฏคามินิอภัย แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูก เก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึก พระไตรปิฎก

ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญกับวรรณกรรมใบลานเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเจริญ และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหลายเรื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วเกิดจากวรรณกรรม ในใบลานต้นฉบับ เช่น งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ชั้นยอดของประเทศ ล้วนมาจกวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก หรือ นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น หรือ แม้แต่ยาในปัจจุบันหลาย สูตร มาจากสูตรของวรรณกรรมตำรายา นอกจากนี้ประเพณีวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศหลาย ประเพณี ล้วนเกิดมาจากเรื่องราวในวรรณกรรมใบลานทั้งสิ้น ซึ่งผลงานที่เกิดจากวรรณกรรมดังกล่าว สามารถสร้างประโยชน์มหาศาลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ของประเทศชาติ

การสำรวจวรรณกรรมใบลาน จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ที่อาจจะก่อให้เกิดนวัตกรรม อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือที่เรียกว่า นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอีกมากมาย เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลัก

คำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวประเพณี วัฒนธรรมของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดต่างๆ ตาม ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย

แม่น้ำโขงมีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก เป็นแม่น้ำที่เป็นต้นกำเนิดของวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม อย่างมากมายของมนุษย์ ซึ่งวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากการใช้ประโยชน์โดยมนุษย์ของแม่น้ำสายสำคัญของโลกนี้ ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนบน แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว อ.เชียงของ จ.เชียงราย และ จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร

ดังนั้น จากความสำคัญของวรรณกรรมใบลานดังกล่าว ไม่ว่าจะระดับพระเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองประเทศหรือสามัญชนคนธรรมดาอย่างอาณาจักรสุโขทัย ต่างก็มีใจที่รักและเทิดทูนวรรณกรรมใบลาน ในฐานะ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และ ภูมิปัญญาสำคัญของชาติ ได้ช่วยกันปกป้องรักษา สืบทอด คำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ไทยทุก ๆ พระองค์ต่างให้ความสำคัญต่อการสืบทอด และ รักษาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชาติ และ ส่งเสริมให้มีการจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าลงในคัมภีร์ใบลาน สืบ ๆ กันมา จนมาถึงสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีการจัดทำพระไตรปิฎกในรูปแบบของการพิมพ์ลงหนังสือสมัยใหม่ ซึ่งเนื้อหาที่พิมพ์มาจากคัมภีร์ใบลานที่บูรพมหากษัตริย์ได้ทรงทำกันมา

จนมาถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ได้ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการ ว่า “เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป ” ซึ่งหมายถึง พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับ พระธรรมคำสอน และ วรรณกรรมอันทรงคุณค่าต่อจิตใจให้คงอยู่ต่อไป การรักษา และ ต่อยอด เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานซึ่งเป็นสมบัติของชาติอันล้ำค่า จึงเป็น

ภารกิจสำคัญของคนในที่จะร่วมกันบดอัดต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน **วรรณกรรมใบลานหลวงและราชฎีจึงทรงความงดงามและมีคุณค่ายิ่ง เป็นมรดกของแผ่นดิน ให้แผ่นดินไทยได้ชื่อว่าเป็น “แผ่นดินธรรม”^๑**

วรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมใบลานที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมใบลานซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเราไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่ยากู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมใบลาน และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้นๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมาย คณานับประการ

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ลุ่มแม่น้ำโขง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้นๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมาย คณานับประการตลอดจนถึงการนำความรู้ไปช่วยต่อยอดเชิงเศรษฐกิจได้อีกด้วย ผู้เขียนจึงเห็นสมควรเป็นอย่างยิ่งว่าการสนับสนุนการสร้างผลงานดังกล่าวจะเป็นหนึ่งในพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปประเทศ และพัฒนาองค์ความรู้เพื่อให้ไทยสามารถเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติได้ต่อไป

๗. วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
- ๒) เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

ตอนกลาง

- ๓) เพื่อศึกษานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง

^๑ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น, วัดสูงเม่น, ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙) หน้า ๔๓ - ๔๔

๘. ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ คัดเลือกวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนนำมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรต ๑ เรื่อง และวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ วิเคราะห์เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ในลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ดังนี้

๑) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนได้มีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย วัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๒) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนคู่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่าย
ทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน
การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน
ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่าย
ทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ขอบเขตแนวคิดและทฤษฎี

๑.๔.๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

๑.๔.๓.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๑.๔.๓.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๔.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๓.๕ ทฤษฎีการสร้างเสริมสร้างเครือข่าย

๙. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธี
วิทยาการวิจัยแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล
จากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งาน
วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมไบเบิล แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล
แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้ง
หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปิวรรต วิเคราะห์ประโยชน์ของ
วรรณกรรมไบเบิล และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

การศึกษาขอบเขตพื้นที่ /ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ในลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ดังนี้

๑) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนได้มีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย วัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่าย
ทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๒) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา
แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนกลาง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน
๔ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัด
บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ
นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน
การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่าย
ทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๒ รูป/คน เช่น
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน
การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๔ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนกลาง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่าย
ทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓) การศึกษาในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษา
แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน
๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดมณีนาราม อำเภอเมือง จังหวัด
อุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ

ประชากรของการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ประชากรของการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์วรรณกรรมโบราณ รวม ๕๕ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณตลอดถึง รายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

(๒) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

(๓) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๓ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดย จัดให้มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ และได้

ประโยชน์จากวรรณกรรมโบราณ แต่ละจังหวัด จำนวน ๑๒ จังหวัด และ ในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

(๑) ประสาน เชิญผู้แทนชุมชนแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ชุมชนละ ๑ ท่าน มาเป็นวิทยากรในการจัดเสวนา และ ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ และ เชิญผู้แทนของแต่ละชุมชนใน ๑๒จังหวัด เข้าร่วมฟังเสวนา

(๒) ประสาน และ จัดหาสถานที่จัดงานเสวนา โดยเลือกจังหวัดที่อยู่ใกล้พื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

(๓) ประชุมบุคลากรในพื้นที่ที่จัดเสวนา เพื่อเตรียมพร้อมในการจัดเสวนา และ มีพิธีลงนาม บันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์

(๔) เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ทุกภาคส่วนร่วมฟังและแสดงความคิดเห็นในการจัดเสวนา

(๕) มีการจัดเสวนาอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ

๔) มีการพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน

๕) สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนาและถอดออกมาเป็นองค์ความรู้นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๔) สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย และ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๕) เสนอผลการสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะโดยภาพพร้อมทั้งหมด

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มลุ่มน้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย ละ ๒ แห่ง เป็นตัวแทนของ

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๖๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๔๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มน้ำโขง” เน้น การศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง และการนำชุดกระบวนการเชิงพื้นที่นำไปปฏิบัติการจริงแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จริง ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหาร และ ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ วรรณกรรมโบราณ

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

(๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

๒. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (Index of Item – Objective Congruence IOC)

๓. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้ไข “ผ่าน” ทุกท่านตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๒) การจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม (PAR Seminar) โดยดำเนินการ จำนวน ๑ ครั้งอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้รูปแบบการจัดเสวนา และพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน ทั้งนี้รูปแบบการจัดจะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบการสรุปผลการวิจัย

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

- ๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโบราณในพื้นที่
- ๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพจริงประกอบการสรุปผลการวิจัย
- ๓) ชุดปฏิบัติการจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่ายตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมตามหัวข้อการวิจัย

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๕ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบ รวมแล้ว ๗๕ ฉบับ เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์ และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง และ ทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำการคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. ศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๒. ปิวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

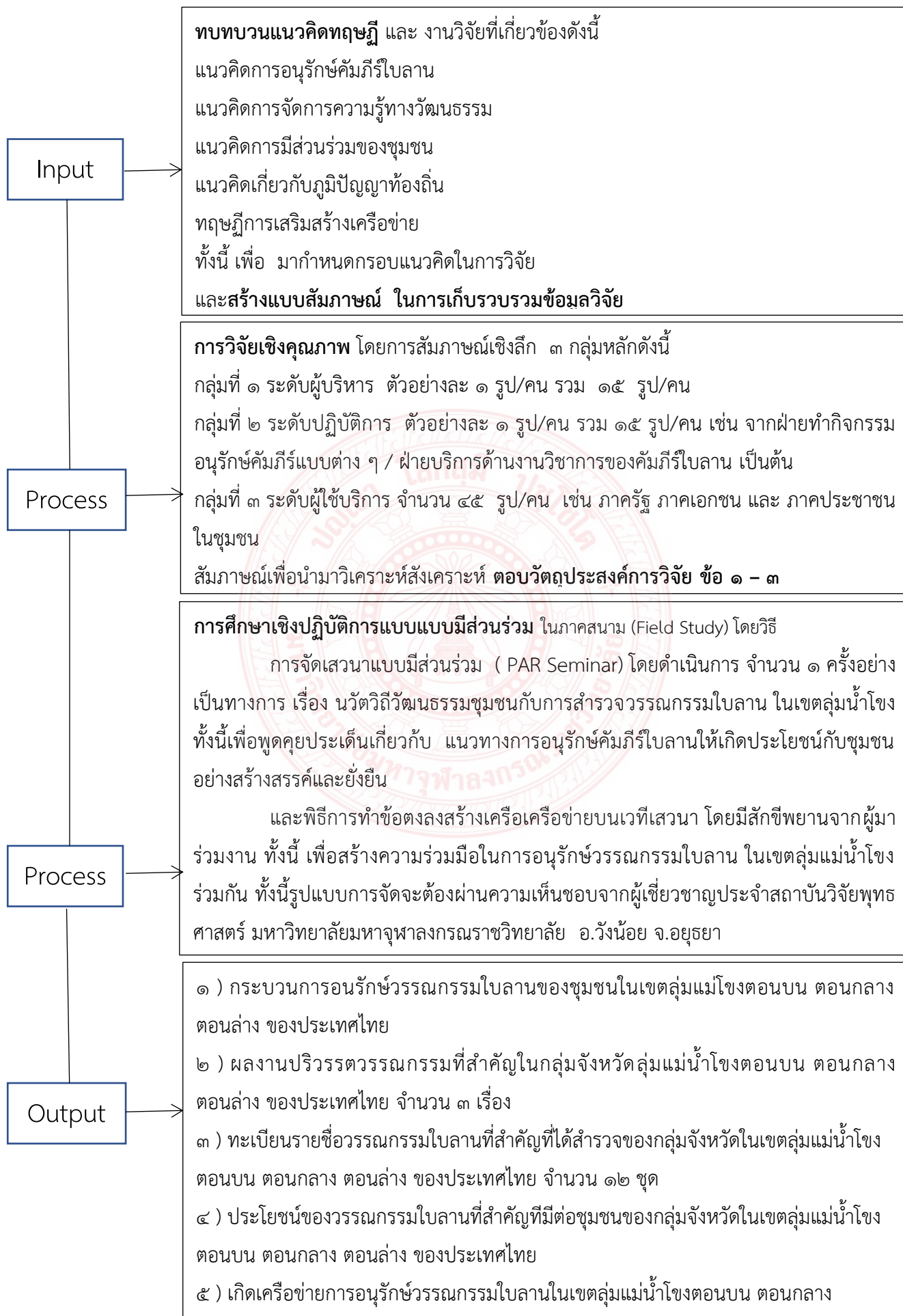
๓. วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง ของประเทศไทย

ทั้งนี้ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๓.๖. สรุปขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มน้ำโขง” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้ที่ใช้บริการ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการวรรณกรรมโบราณรวมจำนวน ๓๐๐ โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน และ กระบวนการดังภาพนี้

๑๐. ผลการศึกษา (ตาม วัตถุประสงค์ และ Key Results (KRs) ของแต่ละแผนงาน)

นักวิจัยให้สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์จากบทคัดย่อหรือบทที่ ๕ และว่าได้ผลอย่างไรในช่อง KRs ที่เคยระบุตอนขอทุนวิจัย

โปรแกรม ววน.		แผนงาน		ผลงานที่เกิดขึ้นจริง
วัตถุประสงค์	KRs (ได้อะไร)	Obj.	KRs	
ข้อ ๑. เพื่อศึกษานวัตกรรม วัฒนธรรมชุมชน กับการสำรวจ วรรณกรรม โบราณ ในเขตลุ่ม น้ำโขงตอนบน	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน			การเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้า ด้วยกัน ทำให้การใช้ประโยชน์ จากรายงานการวิจัยความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำ โขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ของ วรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการ อนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบันให้ สามารถใช้ข้อมูลร่วมกัน ระหว่างกันได้
ข้อ ๒. เพื่อศึกษานวัตกรรม วัฒนธรรมชุมชน กับการสำรวจ วรรณกรรม โบราณ ในเขตลุ่ม น้ำโขงตอนกลาง	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง และประโยชน์ ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขง ต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน			ทราบถึงข้อมูลศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่ม น้ำโขง และประโยชน์ของ วรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการ อนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันในปัจจุบัน

โปรแกรม ววน.		แผนงาน		ผลงานที่เกิดขึ้นจริง
วัตถุประสงค์	KRs (ได้อะไร)	Obj.	KRs	
ข้อ ๓. เพื่อศึกษานวัตวิถี วัฒนธรรมชุมชน กับการสำรวจ วรรณกรรม โบราณ ในเขตลุ่ม น้ำโขงตอนล่าง	ได้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๔ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ๒. เพื่อศึกษาปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน			วิเคราะห์ศึกษาแนวแหล่งความเป็นมาสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันและสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทำให้วิเคราะห์ความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายซึ่งประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศ โดยทำให้ ได้รายงานที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้องค์กรชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเพื่อเสนอแนะวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

๑๑. ผลที่เกิดขึ้นจริง (Output)

ให้ระบุผลงานที่เกิดขึ้น เช่น การพิมพ์ในวารสาร การประชุม หรือผลิตภัณฑ์

ผลที่เกิดขึ้นจริง	หน่วยนับ	รายละเอียด/หลักฐาน
๑. บทความวิชาการ - ระดับชาติ เรื่องนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจ วรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง	๑ เรื่อง	วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์ เรื่องนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชน กับการสำรวจวรรณกรรม ใบลานลุ่มแม่น้ำโขง
๒. ผลิตภัณฑ์ ศูนย์อนุรักษ์ใบลานเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ใน กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง จำนวน ๑ แห่ง ที่ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอ สูงเม่น จังหวัดแพร่	๑ ต้นแบบ	ภาพถ่ายศูนย์อนุรักษ์ฯ
๓. วิดีทัศน์ผลงานวิดิทัศน์ผลงานเรื่องนวัตวิถี วัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรม ใบลานลุ่มแม่น้ำโขง	๑ เรื่อง	ชุดความรู้เขียนอ่าน กระบวนการทำงานและผล การดำเนินงานเรื่องนวัตวิถี วัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจ วรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำ โขง
Outcome เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และ สร้างแหล่ง เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัด ลุ่มแม่น้ำโขงศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิง สร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย		ชุมชน และ ทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน อย่างมี ส่วนร่วม จึงทำให้เกิดข้อตกลง ร่วมกัน ผ่านการทำ MOU ใน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และ สร้างแหล่งเรียนรู้ด้านการ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงศูนย์อนุรักษ์ วรรณกรรมใบลานเชิง สร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศ ไทย

ผลที่เกิดขึ้นจริง	หน่วยนับ	รายละเอียด/หลักฐาน
Impact รูปแบบงานกิจกรรมนโยบายและแผนงานในการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและแหล่งท่องเที่ยว และ แหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของกลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด		เกิดการต่อยอดและสร้างพัฒนารูปแบบงานกิจกรรมนโยบายและแผนงานในการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและแหล่งท่องเที่ยว และ แหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของกลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด

๑๒. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ให้อธิบายว่าเอาไปใช้ประโยชน์อย่างไร กับใคร/องค์กรไหน

ด้าน	โดยองค์กร.....	ใช้อย่างไร.....
นโยบาย	กลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด	กำหนดเป็นนโยบายให้มีการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ตลอดปี
สังคม	กลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด	กำหนดให้มีการเผยแพร่ขยายงานด้านกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณไปยังวัดต่าง ๆ
เศรษฐกิจ	กลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด	๑.ให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวด้านการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ๒.ต่อยอดสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพุทธในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้คัมภีร์โบราณกับกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแบบยั่งยืน
วิชาการ	กลุ่มแม่น้ำโขง ๑๑ จังหวัด	๑.ให้เกิดแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒.ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายวิชาการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างหลากหลายร่วมกับ ชุมชนวัด

๑๓. สรุป (นำมาจากบทที่ ๕ ได้ไม่เกิน ๑ หน้า)

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ

คือ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำมหาชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัณฑิตบันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาขำขัน หนูกัด อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูกไม่สมบูรณ์ ปราชิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำไจโรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพท์มนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนบชาติ บันทึกด้วยอักษรขอม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพพาน บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ปิยาวิทเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มลีนปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขารบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เณณนีปาณมัต บันทึกด้วย

อักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก หน้าฉากโลหะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก เสี้ยวสวาสดีบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก สึกขา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก คัทนาม(คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผูก มุลนิพพานคชนามอักษรไทยน้อยจำนวน ๑๐ ผูก มุลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก มุลนิพพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศรีษากุมาร คชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก นิพพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทยน้อย จำนวน ๓ ผูก พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผูก พระเวสสันดร (ลำเย็น) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก เจตนาเภทต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก การะเกด(กาพเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก เมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศัพทมหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก และ สังฆมณฑล บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผูก

๒.จังหวัดอุบลราชธานี สำนวณชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ มุลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผูก พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก นกจอกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก อุณสหัสสวิชัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก พระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ธรรมดาสอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ลำมหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก เสี้ยวสวาสดีบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ขุนทีกขุนทอง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก คชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก มาลัยหมื่น มาลัยแสน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก สังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก กาพเกษบันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก พญาคันคาก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก ลำพื้นเวียงจันทน์บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผูก อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผูก อุบาทว์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก ยอดมุข บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑ ผูก มุลนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก สวดมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑ ผูก ทำวักกาคำดา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก แพนน้ำนมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑ ผูก และปิกณะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผูก รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผูก

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปิกณะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

๒) ผลกระบวนการอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่

- ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้
- ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์
- ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์
- ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม
- ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้
- ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้
- ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้

๑. การสืบค้นประวัติ
๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน
๓. จัดโครงสร้างองค์กร
๔. การบริหารงบประมาณ
๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์

โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้

๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน
๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมาอนุรักษ์
๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์
๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์
๖. การทำความสะอาดคัมภีร์
๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์
๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์
๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล
๑๐. การห่อธัมม์
๑๑. การติดรหัสคัมภีร์
๑๒. การเก็บคัมภีร์
๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย
๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้

๑. ปรัชญา
๒. ปฏิบัติ
๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้
๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ
๓. การจัดระบบองค์ความรู้
๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม
๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้
๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

๑. เผยแพร่ประจำที่
๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนาเยีย จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสवाद) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่า มีกมุขพิชราผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อ ศรีเฉลียว และคนที่สองชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพอถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ไต่อบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอปป้าอมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระแดบเด้าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวร้งจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวร้งเลยตกถูกดินตาย นกกระแดบเด้าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่าความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ยอมไม่หวนในโลกธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช้างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กุมพิกก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วยระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบ่อไม่เต็มเต็งแน่ๆเลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง มีไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้นนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไวแล้วทราบว่าเป็นคนมีสติปัญญาดีมากล้นจึงยกนางศรีไวให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มา

สนองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาหุบเขา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมใบลาน เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ขรวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วไป; คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เพื่อแบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสียวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสียวสวาสดีอัคมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็น

ภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริ่งใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ที่มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น เพระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงทาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิดไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไ้ทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงทานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะหลังมา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงทานประจำจุด และ โรงทานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาหาร สิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทย เรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่

สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์ โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เรา ได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกัน ใน ยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒.ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียวสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยม มีความ ประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยม มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยม กับโจรเอาไปเลี้ยม มินิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพีกก็ตายไป หลังจากที่ปลง ศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ๆ แต่ใจหนึ่งก็ อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลย ปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามี ต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากกว่าจริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึง หมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบว่ายเสียวสวาสดีเป็นคน มีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับก็จับ ลงโทษประหารเสีย และรับเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาว ลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสจองตอบกัน เช่นในสมัยหนึ่งว่าตัวหนึ่งชีวิตชนพระองค์ หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันชาตินี้ เช่นเดียวกัน กับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจใน ธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่อง ความโหดร้ายของพระราชานั้หุบเขา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรม และไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับ ผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วน เป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคม สงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิด

ประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดีมีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๓.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าหน้า เสี้ยวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสี้ยวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมานั้น มีหินหรือบ่ ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือบ่ ? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่ ? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ผู้รักษาคบ? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสี้ยวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะนางศรีไวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งผลให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๔) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม ๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศกรรมวัตร และงานบุญต่างๆ
ด้านเศรษฐกิจ	๑ อาชีพ ๑.๑ เกษตรกร ๑.๒ อาชีพช่าง ๑.๓ ค้าขาย ๑.๔ มัคทายก ๑.๕ จัดงาน ๑.๖ การแสดง ๑.๗ ออกแบบ ๑.๘ โฆษกพิธีการ ๑.๙ ครู ๒ การท่องเที่ยว ๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตาศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๕) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัวโต๊ะ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขง

ตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอมือ จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมือมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมือเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่

๑๔. อภิปรายผล (ไม่เกิน ๑ หน้า)

ผลการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง พบว่า การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔ ข้อโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และ การใช้ชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยสรุปผลได้ดังนี้

กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ จำนวนวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทยผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้ กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ได้ปริวรรตจำนวน ๓ เรื่อง ตอนบน เรื่องพระเวสสันดรชาดกตอนกลาง เรื่องกำพร้าปลาแดง และตอนล่าง เรื่องเสียวสวาสดี ส่วนประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้คัดเลือกมาปริวรรต เนื่องจากเป็นวรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมถวายเป็นที่สุดในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้สามารถจำนวนประโยชน์ที่มีผลต่อชุมชนได้ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสังคม ๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนในการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

และการทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จิตหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต(นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ

นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ โดยได้จัดงานขึ้นในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมา มีผู้เข้าร่วมงานกว่า ๒๐๐ รูป/คน

๑๕. การเผยแพร่/ประชาสัมพันธ์.....

- ๑) สื่อออนไลน์ ได้แก่ เว็บไซต์ ช่องยูทูบ เฟซบุ๊ก ไลน์ เป็นต้น
- ๒) สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือชุดความรู้ หนังสือพิมพ์ วารสาร แผ่นพับ เป็นต้น
- ๓) การบรรยายในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในวัด และ นอกวัด

๑๖. เอกสารอ้างอิง

- ครูบาศัญจนอริยาวิลาสมหาเถร, คัมภีร์อานิสงสงส์เวสสันดร ฉบับวงศ์, คัมภีร์โบราณฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.
- โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].
- บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙.
- ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ปรัชญา ดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.
- พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เฟื่องผล). การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.
- พระดาเวเนอ บุตรสีทา. การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข ของอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาศักดิ์และสิ่งแวดล้อม สาขาการบริหารพัฒนาศักดิ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอ่อน), ดร. และ คณะ. **การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่**. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข), วิเคราะห์คุณค่าของหลักฐานที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาโดยปราชญ์ท้องถิ่น**. รายงานวิจัย, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๖.

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศนศึกษา, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุทิศการพิมพ์, ๒๕๕๙)

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา: การวิเคราะห์เนื้อหา**, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖.

สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. **ฐานข้อมูล TEL : การจัดทำฐานข้อมูลตามมาตรฐานสากล** สวาท เหล่าอด และสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (ม.ป.ป.). **การลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือใบลาน**. วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **การอนุรักษ์เอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.

อนาโตน เป็ดติเยร์ และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. **การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ**. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่)**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๕๖.

Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, ๒๐๑๕.

Dick, W., Carey L. , and others. The Systematic Design of Instruction. ๖th ed. Boston: Pearson, ๒๐๑๕.

Jarusawat,Piyapat. An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northern Thailand. Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England, ๒๐๑๗.

Mohamed Sageer, T. K. Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)* ๔(๒ February) , ๒๐๑๔.

Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilanka. *Journal of Library Science and Research (JLSR)*, ๒๐๑๔.

Sahoo, et al. Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India . *Journal of Library Science and Research (JLSR)*, ๒๐๑๔.

Starkey, Paul. **Networking for Development**, IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development) , ๒๐๑๖.

๑๗. ภาพกิจกรรมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมฯ

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
 ใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
 ใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
 ใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น

.....

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ ผู้วิจัย

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : ดร. ไชยสิทธิ์ อดุมโชคนามอ่อน

(ภาษาอังกฤษ) : Dr.chaiyasit udomchokenamorn

๒. หมายเลขบัตรประชาชน : -

๓. วัน เดือน ปีเกิด -

๔. ที่อยู่ปัจจุบันบ้านทุ่งเกษม เลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลโนนผึ้ง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๙๐

๕.ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี : ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปริญญาโท : รป.ม. (การบริหารจัดการภาครัฐ) มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

ปริญญาโท : พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาเอก : (ศึกษาอยู่) รป.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

๖.การงานบริการการศึกษา

- ครูผู้ช่วยสอนวิชาภาษาถิ่น (Dialect) อักษรธรรมอีสาน ในระบบและนอกระบบ
- วิทยากรผู้ช่วย เรื่องภาษาถิ่น อักษรธรรมอีสาน ทั่วไป
- ตรวจพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน (มจร.) อ่านภาษาบาลีและอักษรธรรม ในช่วงปลาย
- พิมพ์ อ่าน เอกสาร ตำราเรียนอักษรธรรมอีสานและอื่นๆ
- อาจารย์ผู้ช่วยภาควิชาภาษาถิ่น (Dialects) อักษรธรรมอีสาน (๒๕๕๔-ถึงปัจจุบัน)
- อาจารย์ผู้สอน คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (ปี ๒๕๕๗-ปัจจุบัน)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

ไชยสิทธิ์ อดุมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “รูปแบบการใช้อำนาจทางการเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องเสี้ยวสวัสดิ์ (The Political Power Using Forms on the Isan Literature of Siewasawadi)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๑) : มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อดุมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “การบริหารการพัฒนาเชิงพุทธ (The administrative developed by Buddhist)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๒) : กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๖. โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุความเชื่อชาวพุทธที่มีต่อศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๖ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๘. โครงการวิจัยศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรธรรมอีสาน. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๘ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมวิจัย ๒๕๕๓ เรื่องบทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายนะ อักษรธรรมอีสาน" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา อักษรธรรมอีสาน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดนกัมพูชา ลาว ไทย" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "การจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุและผู้พิการทุพพลภาพของชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๘. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS

๙. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอมือทอง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๗-๒๔๓๘๘๕๖ , ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

ผู้ร่วมวิจัย ๑

๑.ชื่อ (ภาษาไทย) : พระครูวุฒิชิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

(ภาษาอังกฤษ) : PhrakruWutthidhammabandit

๒.หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : -

๓.ตำแหน่งวิชาการ : รองศาสตราจารย์

๔.หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๗๙๐-๘๕๖๔, (E-mail) naretes๙๙@hotmail.com.

๕.ประวัติการศึกษา

๕.๑ สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก, ป.ธ.๔

๕.๒ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี : พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี : ร.บ. (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปริญญาโท : รป.ม. (นโยบายสาธารณะ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปริญญาเอก : Ph.D. (Public Administration) Nagpur University India.

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

๗.๑ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ทศนคติของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนสาขาวิชา รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๓ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๔ ผู้ร่วมวิจัยเรื่อง การประเมินประสิทธิภาพการสอนวิชาธรรมะภาคปฏิบัติ ตามการประเมินของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ผู้ร่วมวิจัย ๒

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระมหาคำพันธ์ ปากโร (ภาคสม)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) PhramaKampan Papakaro, Ph.D.

ตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

๒. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทร. ๐-๔๕๔๒-๒๑๕๓-๙ แฟกซ์ ๐๔๕ ๔๒๒ ๑๕๕-๙

E-mail: K_paphakaro@yahoo.co.th

๓. ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิมหาบัณฑิต) น.ธ.เอก, ป.ธ.๓

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท บธ.ม. (บริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ปริญญาเอก. (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมจร ประเทศอินเดีย

๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

ปัจจุบัน รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๓

- ชื่อ-ฉายา พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต (พุทธบูชาติ) ดร.
Phramaha Chatthep Buddhajato Dr.
- วัน เดือน ปีเกิด ๒๗ มีนาคม ๒๕๒๓
- ภูมิลำเนา ๔๐/๕ หมู่ ๒ ตำบลแม่จั่ว อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่
- ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๐๑ วัดสูงเม่น หมู่ ๓ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
- วุฒิการศึกษา พ.ศ.๒๕๓๔ จบนักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดแพร่
พ.ศ.๒๕๖๐ จบเปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดลำปาง
พ.ศ.๒๕๔๕ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) ภาษาอังกฤษ
(เกียรตินิยมอันดับ ๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
พ.ศ.๒๕๔๙ ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.)
การสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ยอดเยี่ยม)
พ.ศ.๒๕๕๖ ปริญญาโท ทุนพระราชทาน ในสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (วท.ม) วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รางวัลการศึกษายอดเยี่ยมชั้นวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
ของมูลนิธิศาสตราจารย์ ดร.แถบ นีละนิธิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หน่วยงาน และ สถานที่ติดต่อได้สะดวก**
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น
วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
โทรศัพท์มือถือ / Line : ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒
Facebook : Wat Sungmen Manuscript Temple
E-Mail : watsungman.phrae@gmail.com
- ตำแหน่งปัจจุบัน** รองเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น
ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น
พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๒๑ ของคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย
ทุนการศึกษาวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ร่วมวิจัย ๔

๑. ชื่อ ดร.ภูษิต นามสกุล पुलันรัมย์ อายุ ๔๑ ปี

Dr.Phusit Pulanram

๒. -

๓. รหัสบัตรประจำตัวประชาชน -

ส่วนที่ ๒ วุฒิการศึกษาและการได้รับการแต่งตั้ง

๑. วุฒิการศึกษา (จากสูงไปต่ำ)

ปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ **สถาบัน** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๖๐

ปริญญาโท สาขาวิชา การพัฒนาสังคม **สถาบัน** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๗

ปริญญาตรี เปรียญธรรม เก้า ประโยค (ป.ธ. ๙) **สังกัด** สำนักเรียนวัดสามพระยา **สถาบัน** กอง

บาลีสนามหลวง กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๓ และ **นักธรรมชั้นเอก** (น.ธ. เอก) **สังกัด** สำนักเรียนวัดสาม

พระยา **สถาบัน** กองธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๗

๒. ได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์

ได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์ตามคำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่

๑๔๕/๒๕๖๐ เรื่อง การจ้างลูกจ้างชั่วคราว ตำแหน่ง วิชาการ ลงวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๖๐

ส่วนที่ ๓ ประสบการณ์ทำงาน จำนวน ๓ ปี

พ.ศ. ๒๕๖๐ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต และรับผิดชอบสอนในรายวิชา

๑. ความรู้เบื้องต้นทางรัฐประศาสนศาสตร์	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๒. การเมืองการปกครองเปรียบเทียบ	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๓. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๔. SP ๑๐๑ บาลีไวยากรณ์ ๑	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๕. SP ๑๐๒ บาลีไวยากรณ์ ๒	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๖. SP ๑๐๓ บาลีไวยากรณ์ ๓	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๗. ๐๐๐ ๑๔๔ วรรณคดีบาลี	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๐
๘. การเมืองกับการปกครองของไทย	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๙. ความรู้เบื้องต้นทางรัฐประศาสนศาสตร์	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐

๑๐. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๑. พระสุตตันตปิฎก	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๒. พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๓. SP ๑๐๔ บาลีไวยากรณ์ ๔	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๔. SP ๑๐๖ แปลบาลีเป็นไทย แปลไทยเป็นบาลี ๒	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๕. SP ๑๑๒ ฉันทลักษณ์	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐
๑๖. พระพุทธศาสนากับสันติภาพ	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๐

พ.ศ. ๒๕๖๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต และรับผิดชอบสอนในรายวิชา

๑. การปกครองคณะสงฆ์ไทย (สอนร่วม พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร.)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๑
๒. เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน (สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๑
๓. การเมืองการปกครองเปรียบเทียบ (สอนร่วม ดร.นิเทศ สนั่นนารี/อ.ทรงพล โชติกเวชกุล)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๑
๔. พุทธวิธีบริหาร (สอนร่วม พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร.)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๑
๕. SP ๑๐๓ บาลีไวยากรณ์ ๓	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๑
๖. การจัดการเชิงกลยุทธ์ (สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๑
๗. พระสุตตันตปิฎก (สอนร่วม พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร.)	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๑
๘. SP ๑๐๓ บาลีไวยากรณ์ ๓	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๑
๙. SP ๑๐๔ บาลีไวยากรณ์ ๔	ภาคการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๑

พ.ศ. ๒๕๖๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต และรับผิดชอบสอนในรายวิชา

๑. เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน (สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
๒. งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา (สอนร่วม ผศ.ชอบ ดีสวนโคตร)	ภาคการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
๓. การวางแผนและการบริหารเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (สอนร่วม ดร.นิเทศ สนั่นนารี)	ภาคการศึกษาที่ ๑/๒๕๖๒

๔. นโยบายสาธารณะและการวางแผน ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
๕. รัฐประศาสนศาสตร์ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
๖. องค์การและการจัดการในภาครัฐ ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม อ.ธีรรัตน์ กับโก)
๗. ภาษากับการสื่อสาร ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ผศ. ดร. และคณะ)
๘. การจัดการความรู้ในองค์กรภาครัฐ ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม อ.ธีรรัตน์ กับโก)
๙. ความรู้เบื้องต้นทางรัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม อ.ทรงพล โชติกเวชกุล/ผศ. ดร.นิเทศ สนั่นนารี)
๑๐. การบริหารความเสี่ยง ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)
๑๑. การบริหารการพัฒนา ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
๑๒. การบริหารองค์กรภาครัฐ ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)
๑๓. การบริหารงบประมาณและการคลังสาธารณะ ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)
๑๔. ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชาการศึกษาที่ ๒ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี และคณะ)

พ.ศ. ๒๕๖๓ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต และรับผิดชอบสอนในรายวิชา

๑. เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๓
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)
๒. งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๒
(สอนร่วม ผศ.ชอบ ดีสวนโคก)
๓. การบริหารการคลังส่วนท้องถิ่น ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๓
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี)
๔. นโยบายสาธารณะและการวางแผน ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๓
(สอนร่วม ผศ.ชอบ ดีสวนโคก)
๕. รัฐประศาสนศาสตร์ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๓
๖. องค์การและการจัดการในภาครัฐ ภาควิชาการศึกษาที่ ๑ / ๒๕๖๓
(สอนร่วม ดร.เรียงดาว ทวะชาลี/อ.ธีรรัตน์ กับโก)

ส่วนที่ ๔ ผลงานทางวิชาการ (พ.ศ.๒๕๕๘ - ปัจจุบัน)

บทความวิจัย

พระมหาภูษิต อคฺควณโณ (ปล้นรัมย์), ดร. (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๐). “กระบวนการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในศูนย์การศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอหนองพอก ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐. (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕). น. ๕๙-๗๑.

ภูษิต ปล้นรัมย์. (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๑). “รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุหลังวัยเกษียณในการ ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนาของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑. (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕). น. ๑๘๙-๒๐๐.

ภูษิต ปล้นรัมย์. (ผู้นิพนธ์). (๒๕๖๓). “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ต้นแบบ”. Journal of Modern Learning Development ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓. (ISSN: ๒๖๗๓-๐๗๔X (Print), ISSN: ๒๖๙๗-๔๕๕X (Online)). น. ๑-๑๖.

ภูษิต ปล้นรัมย์. (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๓). “นวัตกรรมการจัดการทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ สวดยโดยการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อหนุนเสริมการเกษตรแบบยั่งยืนสู่ระบบเศรษฐกิจฐานรากจังหวัดหนองคาย”. ได้รับใบตอบรับบทความลงตีพิมพ์วารสารวิชาการแล้วในระดับวารสารฐาน TCI ๒ มีสถานะอยู่ในระหว่างดำเนินการลงตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ ประจำปี ๒๕๖๓.

บทความทางวิชาการ / Academic article

พระมหาภูษิต อคฺควณโณ (ปล้นรัมย์) (ผู้นิพนธ์). (๒๕๕๘). “การนำหลักธรรมาภิบาลสู่การปฏิบัติเพื่อการบริหารงานขององค์กรยุคใหม่”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๘. (ISSN: ๒๒๘๖-๙๓๐๑). น. ๑๑๙-๑๓๘.

พระมหาภูษิต อคฺควณโณ (ปล้นรัมย์), ดร. (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๐). “เจตนาดี กับหน้าที่ในชุมชนกักกัน ตามทัศนะของอิมมานูเอลคานท์”. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐. (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕). น. ๑๖๓-๑๗๒.

ภูษิต ปล้นรัมย์. (ผู้นิพนธ์). (๒๕๖๐). “องค์การพัฒนากิจการขององค์กรทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐. (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕). น. ๒๔๕-๒๕๖.

ภูษิต ปล้นรัมย์ (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๑). “กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ผญาอีสาน” เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”. สัมมนาวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”. วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ ห้องเจียร์เตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียน

รวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สุกิ
บัตร น. ๓๒.

ภูษิต ปุลันรัมย์ (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๑). “อิทธิพลของแนวคิดเรื่องสันติภาพ”. **สัมมนาวิชาการระดับชาติ
มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”**. วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ
ห้องเฌอเตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอ
วังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สุกิบัตร น. ๓๓.

ภูษิต ปุลันรัมย์ (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๑). “การเป็นตัวอย่างเป็นที่ดีของผู้นำเพื่อการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็น
เลิศ”. **สัมมนาวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”**. วัน
อาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ ห้องเฌอเตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สุกิบัตร น. ๓๓.

ภูษิต ปุลันรัมย์. (ผู้นิพนธ์). (๒๕๖๑). “การบริหารเวลา การบริหารชีวิตตามวิถีพุทธในศตวรรษที่ ๒๑”.
วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑. (ISSN: ๑๕๑๓-
๕๘๔๕). ๒๕๕-๓๐๔.

Dr. Phusit Pulanram. (Contributor). (2019). “The Role of Women’s with Thai Local
Development”. **Asian Political Science Review**. Vol. 3 No. 2 (July - December
2019). (ISSN: 2351-0862). Political Science Association of Kasetsart University. P.
20-31.

Dr. Phusit Pulanram. (Contributor). (2019). “Promoting Buddhist Ethics in Human Resources
under the Context of Thai Society”. **Asian Political Science Review**. Vol. 3 No. 2
(July-December 2019). (ISSN: 2351-0862). Political Science Association of Kasetsart
University. P. 32-41.

ภูษิต ปุลันรัมย์. (ผู้ร่วมนิพนธ์). (๒๕๖๓). “รัฐประศาสนศาสตร์กับการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน”. **Journal of
Modern Learning Development ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์**
๒๕๖๓. (ISSN: ๒๖๗๓-๐๗๔X (Print), ISSN: ๒๖๗๗-๔๕๕X (Online)). น. ๒๖๒-๒๗๑.

ภูษิต ปุลันรัมย์. (ผู้นิพนธ์). (๒๕๖๓). “หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารหน่วยงานของรัฐ”. รหัสบทความ
BO2006. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
สุรินทร์ ครั้งที่ 1 The 1st MCUSR National Conference หัวข้อ “พุทธบูรณาการ อารย
ธรรมวนัมนิฏองแหวก สู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน Buddhist Integration on Vanam
Dongrak Civilization towards Sustainable Social Development”. วันศุกร์ที่ 3 เมษายน
พ.ศ. 2563 โดยเป็นการประชุมแบบออนไลน์ (Online Conference) ณ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์.

หนังสือ/ตำรา

ภูษิต ปุณฺณมัย. (๒๕๖๓). **จริยธรรมทางการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. สำนักพิมพ์.

เอกสารประกอบการสอน

ภูษิต ปุณฺณมัย. (๒๕๖๒). **นโยบายสาธารณะและการวางแผน**. สำนักพิมพ์

งานวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๕๘ (เป็นผู้ช่วยนักวิจัย). โครงการวิจัย เรื่อง โครงการ “การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล ๕ เพื่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมไทย”, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พ.ศ. ๒๕๕๙ (เป็นผู้ช่วยนักวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “หมู่บ้านรักษาศีล ๕: รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พ.ศ. ๒๕๖๑ (เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพเพื่อคุณภาพแห่งชีวิตของแรงงาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พ.ศ. ๒๕๖๒ (เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พ.ศ. ๒๕๖๒ (เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “นวัตกรรมการจัดการทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำสวยโดยการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อหนุนเสริมการเกษตรแบบยั่งยืนสู่ระบบเศรษฐกิจฐานรากจังหวัดหนองคาย”, ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักพัฒนาการวิจัยการเกษตร องค์การมหาชน (สวก.)
- พ.ศ. ๒๕๖๓ (เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการควบคุมบุริของวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๙ ”, ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ (ศจย.).
- พ.ศ. ๒๕๖๓ (เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาโมเดลการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย”, ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล.

ผู้ร่วมวิจัยที่ ๕

๑. ชื่อ ดร.เรียงดาว นามสกุล ทวะชาลี อายุ ๕๑ ปี

Dr.Riangdow Tavachalee

๒. เกิดวัน -

๓. รหัสบัตรประจำตัวประชาชน -

ส่วนที่ ๒ วุฒิการศึกษาและการได้รับการแต่งตั้ง

๑. วุฒิการศึกษา (จากสูงไปต่ำ)

ปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์พระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๕๖

ปริญญาโท สาขาวิชาบริหารธุรกิจ สถาบัน มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๕๑

ปริญญาตรี สาขาวิชารัฐศาสตร์ สถาบัน มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๓๘

๒. ได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์

ตามคำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๑๙๑/๒๕๖๒ ให้มีผลตั้งแต่วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ สังกัด วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๒

ส่วนที่ ๓ ประสบการณ์ทำงาน จำนวน ๓ ปี

พ.ศ.๒๕๕๗ - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ และรับผิดชอบสอนในรายวิชา

๑. การบริหารหน่วยงานของรัฐ
๒. การบริหารการพัฒนาแนวพุทธ
๓. เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน
๔. ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ
๕. การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธ
๖. การบริหารการพัฒนาแนวพุทธ
๗. การเมืองกับการปกครองของไทย
๘. การบริหารงบประมาณและการคลังสาธารณะ
๙. การบริหารองค์การภาครัฐ
๑๐. การบริหารความเสี่ยง
๑๑. การจัดการเชิงกลยุทธ์

ส่วนที่ ๔ ผลงานทางวิชาการ (พ.ศ.๒๕๕๗-ปัจจุบัน)

บทความทางวิชาการ

- บทความวิจัย : เรียงดาว ทวะชาลี. “การประเมินการบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านชาวพุทธ ต้นแบบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ประจำปี ๒๕๕๕”. **วารสารสารวิชาการธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ ประจำเดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๖-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗, (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕), หน้า ๑๖๐-๑๗๑.

บทความวิจัย : เรียงดาว ทวะชาลี. “การประเมินปัจจัยต่อความสำเร็จและผลกระทบโครงการแสงธรรมส่องใจปันน้ำใจสู่สังคม ณ โรงเรียนบ้านนาดินดำ บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ ประจำเดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๗-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘, (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕), หน้า ๑๑๑-๑๑๙.

บทความวิจัย : Dr.Riangdow Tavachalee. “The Study of States and Problems Related to Famers’ Lives before Making the Check Dam of Khon Kaen Provincial Administrative Organization”. **NIC MCU KK: The ๔th National and the ๒nd International Conferences ๒๐๑๗, "Buddhist Innovation for Developing Thailand"**, ๓๑st March ๒๐๑๗ Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus. PP. ๔๙๔-๕๑๐.

บทความวิจัย : เรียงดาว ทวะชาลี. “รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุหลังวัยเกษียณในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนาของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑ (TCI ๑), (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕), หน้า ๑๘๙-๒๐๐.

บทความวิจัย : เรียงดาว ทวะชาลี. (ผู้ร่วมนิพนธ์). “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ”. **Journal of Modern Learning Development** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓. (ISSN: ๒๖๗๓-๐๗๔X (Print), ISSN: ๒๖๙๗-๔๕๕X (Online)). น. ๑-๑๖.

บทความ เรื่อง : Riandow Tavachalee. “The New Paradigm for Agricultural Co-operative Management in the Northeastern of Thailand”, (๒๐๑๒). **European Journal of Social Sciences**, Volume ๓๕ Issue ๔.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี (ผู้ร่วมนิพนธ์). “องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ (TCI ๑), (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕), หน้า ๒๔๕-๒๕๖.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี (ผู้ร่วมนิพนธ์). “แนวทางการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์”. **วารสารสัททวง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐ (TCI ๑), (ISSN: ๒๔๐๘-๐๘๔๕), หน้า ๑-๑๓.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี. “อิทธิพลของแนวคิดเรื่องสันติภาพ”. **สัมมนาวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”**. วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ ห้องเจียร์เตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นที่หน้า ๓๓.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี (ผู้ร่วมนิพนธ์). “กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ผญาอีสาน” เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”. **สัมมนาวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”**. วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ ห้องเจียร์เตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นที่หน้า ๓๒.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี (ผู้ร่วมนิพนธ์). “การเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้นำเพื่อการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศ”. **สัมมนาวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ ๔ หัวข้อ “พุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย”**. วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ ห้องเจียร์เตอร์ โซน B ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นที่หน้า ๓๓.

บทความวิชาการ : เรียงดาว ทวะชาลี (ผู้ร่วมนิพนธ์). “การบริหารเวลา การบริหารชีวิตตามวิถีพุทธในศตวรรษที่ ๒๑”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑ (TCI ๑), (ISSN: ๑๕๑๓-๕๘๔๕), หน้า ๒๙๕-๓๐๔**.

บทความวิชาการ : Dr.Riangdow Tavachalee. (2019). “The Role of Women's with Thai Local Development”. **Asian Political Science Review**. Vol. 3 No. 2 (July-December 2019). (ISSN: 2351-0862). Political Science Association of Kasetsart University. P. 20-31.

บทความวิชาการ : Dr.Riangdow Tavachalee. (2019). “Promoting Buddhist Ethics in Human Resources under the Context of Thai Society”. **Asian Political Science Review**. Vol. 3 No. 2 (July-December 2019). (ISSN: 2351-0862). Political Science Association of Kasetsart University. P. 32-41.

หนังสือ/ตำรา

เรียงดาว ทวะชาลี. (๒๕๖๑). **การบริหารหน่วยงานของรัฐ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑. จำนวน ๒๗๒ หน้า. ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๔๙๗-๖๒๖-๙

เอกสารประกอบการสอน

๑. วิชาอาเซียนศึกษา
๒. วิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธ
๓. วิชาเหตุการณ์โลกปัจจุบัน
๔. การบริหารองค์กรภาครัฐ

เอกสารเผยแพร่

๑. บทบาทสตรีกับพระพุทธศาสนา โครงการ “การบริหารจัดการสำหรับผู้นำชุมชนในมิติพุทธและวิทยาการสมัยใหม่
๒. ภาวะผู้นำกับความมั่นคงของชาติ โครงการ “การบริหารจัดการสำหรับผู้นำชุมชนในมิติพุทธและวิทยาการสมัยใหม่

งานวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๕๕ โครงการวิจัยเรื่อง “งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพเสริม กรณีศึกษา กลุ่มเกรียงไกรแคบหมู บ้านหนองสุขเจริญ หมู่ ๑๓ ตำบลบ้านเหล่า อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น” (มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นนักวิจัย
- พ.ศ. ๒๕๕๖ โครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินการบริหารจัดการโครงการหมู่บ้านชาวพุทธต้นแบบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ประจำปี ๒๕๕๕” (สถาบันพิมลธรรม มจร.วิทยาเขตขอนแก่น) เป็นหัวหน้าโครงการ
- พ.ศ. ๒๕๕๗ โครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินปัจจัยต่อความสำเร็จและผลกระทบโครงการแสงธรรมส่องใจ ปันน้ำใจสู่สังคม ณ โรงเรียนบ้านนาดินดำ บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย (สถาบันพิมลธรรม มจร.วิทยาเขตขอนแก่น) เป็นหัวหน้าโครงการ
- พ.ศ. ๒๕๕๗ วิจัยในชั้นเรียนเรื่อง : การศึกษาผลการจัดการเรียนรู้วิชาการบริหารหน่วยงานของรัฐของนิสิต เอกการปกครองชั้นปีที่ ๔ ในรูปแบบวิธีการเรียนการสอนแบบการไปทัศนศึกษาดูงาน
- พ.ศ. ๒๕๕๘ (เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย) โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และสาระสำคัญของรายวิชาการบริหารหน่วยงานของรัฐของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น” (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- พ.ศ. ๒๕๕๘ (เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย) โครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินผลการดำเนินงานโครงการฝ่ายชะลอตัวขององค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น)
- พ.ศ. ๒๕๖๐ (เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย) โครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุหลังวัยเกษียณในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนาของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- พ.ศ. ๒๕๖๑ (เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย) โครงการวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพเพื่อคุณภาพแห่งชีวิตของแรงงาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
- พ.ศ. ๒๕๖๒ (เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย) โครงการวิจัย เรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ผู้ร่วมวิจัย ๖

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระสุธีรัตนบัณฑิต (อบอูน) รศ.ดร.

(ภาษาอังกฤษ) PhraSuteerattabandit (Oboun) Assoc.Dr.

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

-สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทรอำเภอลำลูกเกด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๗๓ ภายใน ๘๐๗๓ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙-๖๖๙-๑๖๐๐ E-mail suthito@hotmail.com

-วัดสุทธิวราราม ถ.เจริญกรุง แขวงยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ ๑๐๑๒๐

โทร. ๐๒-๖๗๕-๐๑๓๑ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙-๖๖๙-๑๖๐๐

E-mail suthito@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

เปรียญธรรม ๗ ประโยค (๒๕๓๔)

ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (๒๕๓๕)

ปริญญาโท พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต (พช.ม.) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (๒๕๔๑)

ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๙)

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- การศึกษาและวิจัยชุมชน/ การจัดการทรัพยากรชุมชน / ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา
- พระพุทธศาสนากับการพัฒนา/จริยศาสตร์การพัฒนา,การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- กระบวนการและนโยบายกับการพัฒนาชุมชน / เครือข่ายการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม /สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย, ล้วนการศึกษา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย

๑) หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของ วัดสูงเม่น จ.แพร่” เสนอ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐

๒) หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “การพัฒนานโยบายและกลไก การรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม” เสนอ ส.น.ง.คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๑

๓) หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดใน กรุงเทพมหานคร” เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๒

๔) หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๓

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : (ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุนย้อนหลังไม่เกิน ๕ ปี

๑) นักวิจัยโครงการเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน” เสนอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๙

๒) นักวิจัย “โครงการจัดทำมาตรฐานและตัวชี้วัดความโปร่งใสของหน่วยงานภาครัฐ” เสนอ สำนักงานข้อมูลข่าวสารของราชการ สำนักงานปลัดนายกรัฐมนตรี ๒๕๕๑

๓) นักวิจัย “โครงการเผยแพร่เกณฑ์มาตรฐานและตัวชี้วัดความโปร่งใสของหน่วยงานภาครัฐ” เสนอ สำนักงานข้อมูลข่าวสารของราชการ สำนักงานปลัดนายกรัฐมนตรี ๒๕๕๒

๔) นักวิจัย “โครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นสถาบันการเงินชุมชน” เสนอ สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ๒๕๕๓

๕) นักวิจัย “โครงการพัฒนาเครือข่ายตรวจแนะนำศูนย์ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อขยายผลเป็นคณะผู้ตรวจประเมินหน่วยงานภาครัฐและคณะผู้ตรวจประจำจังหวัด ” เสนอสำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ ๒๕๕๔

๗.๔ ผลงานวิจัย-บทความ หนังสือ ที่ตีพิมพ์ และแหล่งทุน

๑) บทความทางวิชาการเรื่อง “CSR : บทบาทและความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชน” นำเสนอในการประชุมสัมมนาทางวิชาการพัฒนาชุมชน ครั้งที่ ๑ (๒๕๕๐) จัดโดย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒) หนังสือเรียนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ม.๑-ม.๓ สำนักพิมพ์แม็ค ๒๕๕๒

๓) บทความทางวิชาการเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในมิติพระพุทธศาสนา” หนังสือของสำนักกระงับข้อพิพาท กระทรวงยุติธรรม ๒๕๕๒

๔) บทความเรื่อง “CSR : บทบาทและความสัมพันธ์กับองค์กรพระพุทธศาสนา” เสนอในงานประชุมอธิการบดีพระพุทธศาสนาโลก IABU ประเทศไทย ๒๕๕๒

๕) บทความเรื่อง “แนวคิดทันสมัย (Modernization) กับการพัฒนาชนบทไทย” เสนอในงานของ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๒

๖) บทความวิจัยเรื่อง “Cultural and Tradition Knowledge Management of TakdhamTradition at Sungmen Temple, Phrae Province” เสนอในงานสัมมนาเครือข่ายวิจัยสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๒

๗) หนังสือ/เอกสารการสอนชุดวิชา “ปัญหาอุปสรรคและการพัฒนาท้องถิ่น” โดยเขียนหน่วยที่ ๑๒ “เครือข่ายชุมชนกับการพัฒนาท้องถิ่น” เอกสารการสอน สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (ระดับปริญญาตรี) ๒๕๕๒

๘) บทความวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานครเสนอการประชุมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการวิจัย (ทอมก.) ๒๕๕๓

๙) บทความวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานครเสนอในการประชุมวิสาขบูชาโลก ๒๕๕๓

๑๐) หนังสือ “ตัวชี้วัดความสุข : การสร้างและการใช้เพื่อชุมชนเป็นสุข” โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข จัดพิมพ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๒) ๒๕๕๓

๗.๕ งานวิจัยที่กำลังทำ : ชื่อข้อเสนอการวิจัย แหล่งทุน และสถานภาพในการทำวิจัยว่าได้ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณร้อยละเท่าใด

๑) นักวิจัย “โครงการพัฒนาระบบและการเสริมสร้างความเชื่อมั่นด้านความโปร่งใสหน่วยงานภาครัฐ” เสนอสำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ ๒๕๕๔ ดำเนินการแล้วร้อยละ ๙๐ (รอแก้ไขร่างรายงานฉบับสมบูรณ์)

